ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясының МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ Международной научно-практической онлайн конференции «ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ И ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ»

COLLECTION OF MATERIALS of the International Scientific and Practical Online Conference "ISSUES OF ENSURING PSYCHOLOGICALSAFETYAND A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUTH"

www. Zhanibekov.edu.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

ӨЗБЕКӘЛІ ЖӘНІБЕКОВ АТЫНДАҒЫ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

«ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясының МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ Международной научно-практической онлайн конференции «ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ И ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ»

COLLECTION OF MATERIALS of the International Scientific and Practical Online Conference "ISSUES OF ENSURING PSYCHOLOGICALSAFETYAND A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUTH"

www. Zhanibekov.edu.kz

ӘОЖ 159.922.7
КБЖ 88.8
Ж33

Редакциялық алқа мүшелері:
Торыбаева Ж.З. – жоба жетекшісі, п.ғ.д., профессор
Жорабекова А.Н. - жетекші ғылыми қызметкер, PhD докторы, асс.профессор
Тусеев М.У. - аға ғылыми қызметкер, PhD докторы, асс.профессор м.а
Жаркинбаева Д.С. - ғылыми қызметкер, психология магистрі
Қуанышбаева А.Н. - кіші ғылыми қызметкер, докторант

Жастардың психологиялық саулығын нығайту мен салауатты өмір салтын қамтамасыз ету мәселелері / халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясының материалдар жинағы: 3 маусым 2025 ж. – Шымкент: «Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ» баспаханасы, 2025 ж. – 424 б.

ISBN 978-601-7708-60-3

Жинаққа AP19679648 «Жаңа Қазақстан жастарын салауатты өмір салтына бейімдейтін қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз етуге волонтерлік іс-әрекетті ұйымдастыру» ғылыми жобасы аясындаөткізілген халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясының материалдары еңгізілді.

Конференцияның мақсаты- жаңа Қазақстан жастарының СӨС бейімдейтін қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз етуге волонтерлік іс-әрекетті ұйымдастырудың теориялық пен тәжірибелік мәселелерін талқылау және аталмыш бағыт бойынша ғылыми-әдістемелік сүйемелдеудің оңтайлы шарттарын анықтау және оларды іске асырудың тиімді жолдарын айқындау.

Конференцияға қатысушылар – отандық және шетелдік жоғары оқу орындарының менеджерлері, ғалымдар, педагогика және психология саласындағы мамандар, жас ғалымдар, студенттер, магистранттар мен докоранттар, сондай-ақ жастармен тәжірибеде жұмыс жүргізіп жатқан мұғалімдер, педагог-психологтар, мектеп басшылары мен колледж оқытушылары.

ISBN 978-601-7708-60-3

ӘОЖ 159.922.7
КБЖ 88.8

Жинақтағы барлық басылым материалдары авторлар редакциясымен берілген

© Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ, 2025

1. ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУ МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА БЕЙІМДЕУ- СОХРАНЕНИЕ ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ И АДАПТАЦИЯ ЕЕ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ- PROMOTING YOUTH HEALTH AND ADAPTING TO A HEALTHY LIFESTYLE

ӘӨЖ 371

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА БЕЙІМДЕЙТІН ҚАУІПСІЗ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ВОЛОНТЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Торыбаева Ж.З., п.ғ.д, профессор
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Актуальность и социальная значимость проблемы обеспечения психологической безопасной и здоровьесберегающей среды позволили исследовать ее в аспекте подготовки будущих педагогов к волонтерской деятельности. Результаты проведенной работы и полученные выводы могут быть полезны в практической деятельности высших и средних профессиональных учебных заведений в процессе подготовки будущих педагогов.

Summary

The relevance and social significance of this issue have allowed to explore it from the perspective of preparing future specialists in the field of pedagogy. The results and findings of this research can be useful for higher and secondary professional educational institutions in the process of training future specialists in pedagogy.

Заманауи жоғары оқу орны – болашақ мамандардың кәсіби құзыреттіліктің негіздерін қалауға, жастардың мақсатты түрде оңтайлы әлеуметтенуін, сондай-ақ, оларды маңызды әлеуметтік рөлдер жүйесінде өзін-өзі жүзеге асыруға дайындауға арналған әлеуметтік институт. ЖОО - дағы тәрбие жұмысындағы басты міндеті студенттердің азаматтық-патриоттық сезімдері мен қасиеттерін қалыптастыру, олардың рухани болмысын, адамгершілік пен мәдениетін дамыту болып табылады. Жеке тұлғаның азаматтық ұстанымын қалыптастыруда салауатты өмір салты мен әл-ауқатын, жеке адамның сана-сезімі, парасаты мен оның рухани мәдениеті сияқты қасиеттерді дамытуды көздейтін білімдік ортаның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету ерекше өзекті міндеті болып табылады.

Университеттегі білім беру процесі әр студентті қоғамның саналы азаматы, оның рухани құндылықтарын, адамгершілігі мен мәдениетін жеткізуші ретінде қалыптастыру үшін жағдай жасауға бағытталуы керек. Қазіргі уақытта, жоғары мектептің басты міндеттердің бірі болашақ мамандардың бойында тек кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар икемді дағдыларды дамытуға бағытталуы дұрыс. Дәл осы мағынада волонтерлік қызмет сөзсіз артықшылықтарға ие. Студенттердің еріктілер орталығының жұмысына қатысуы өзгермелі әлемдегі әмбебап қызметке дайын белсенді жеке тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Демек, студент жастардың университеттің еріктілер орталығындағы қызметі олардың жеке жағымды қасиеттері мен қасиеттерінің қалыптасуына ықпал етуі керек.

Осыған байланысты, заманауи қоғамның дамуы, оның әлеуметтік-экономикалық және саяси ерекшеліктері білім берудегі бағдарларды және оның құндылық-мақсатты бағытын қайта қарауға түрткі болды. Бұл мәселелерді шешуде жеке тұлғаның психикалық саулығын дамытудың басты шарты болып саналатын денсаулық сақтайтын білім беру ортасын қамтамасыз ететін студенттердің волонтерлік қызметін оңтайлы жүзеге асыру болып табылады. Демек, болашақ педагог мамандардың кәсіби сапасын жоғарылата отырып, волонтерлік кешенді іс-шараларды сауатты және жүйелі жүргізуге даярлау қажет.

Алайда педагог мамандарды даярлау процесі барысында олардың кәсіби жетілуіне, болашақ кәсіби іс-әрекетіне ынта мен қызығушылықтың қалыптасуына толығымен ықпал ету мүмкіндігі бола бермейді. Осыған байланысты студенттердің педагогикалық қызмет түріне деген ынтасын, осы кәсіпте өзін жүзеге асыру ниеттерін, теориялық білімдер мен практикалық дағдылар жүйелі түрде дамытуға бағытталған үдерістің мазмұны мен технологиясын кәсібилендіру жағдайында университеттің мамандарды даярлау процесін жетілдіру қажеттілігіне алып келеді.

Білім беру бағдарламасында практикаға бөлінген уақытының әлі де жеткіліксіз болуы жағдайында студенттердің кәсіптік бағдарын қалыптастырудың тәрбиелік міндетін шешу, біздің пайымдауымызда, оларды қоғамдағы әлеуметтік-мәдени, әлеуметтік-педагогикалық және әлеуметтік-психологиялық мәселелерді шешуге бағытталған волонтерлік қызметке тарту арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін.

Біз волонтерлік қызметті кәсибі тәжірибенің дайындық кезеңі ретінде, болашақ педагог мамандардың теориялық дайындығы мен олардың практикалық даярлығы арасындағы дәнекер болатына сенімдіміз.

Жоғары оқу орнында волонтерлік қозғалысты ұйымдастырудың басты құндылығы болашақ мамандар кәсіби бағытталған қызметтің жеке тәжірибесін жинақтап, олардың жеке және кәсіби өсуін бақылауға мүмкіндік алады. Бұл белгілі бір рөл атқаратын бірлескен іс-әрекеттерді ғана емес, сонымен қатар жеке тапсырмаларды орындаудың арқасында мүмкін болады, өйткені, олар студенттердің барлық шығармашылық қабілеттерін дамуын қамтамасыз етеді.

Студенттердің волонтерлік жұмысқа қатысу ерекшеліктеріне сәйкес келетін әрбір мамандық бойынша болашақ педагог мамандардың кәсіби құзыреттіліктеріне жоғарыда аталған талаптардан басқа, студенттердің кәсіптік даярлығының мазмұнына қойылатын жалпы талаптар да бар, олар: қоғам мен мемлекеттің рухани-адамгершілік құндылықтарын түсіну және оларды ұстана білу; мәселелерді шешуге пәнаралық көзқарасты меңгеруде, төтенше шешімдер қабылдау және өз әрекеттері мен істері үшін жауапкершілікті алу қабілетінде; педагог мамандарды даярлауда білім беру кеңістігінің құрамдас элементі болып табылатын гуманитарлық компонент негізінде олардың кәсіби дайындығын

жүзеге асыруға мүмкіндік беретін гуманистік құндылықтарға бағытталған әлеуметтік өзара әрекеттестік қабілетінде.

Педагогикалық бағыттындағы білімгерлердің болашақ кәсіптік қызметінің өнімділігі олардың басқа адамдардың игілігі үшін әрекет етуге ынтасына, олардың кәсіптік білімдерін, біліктерін, дағдыларын игеруге қызығушылықтарына, кәсіптік қызмет саласындағы практикалық жұмыс тәжірибесіне және осы кәсіпте жұмыс істеу ниетіне, яғни олардың кәсіби бағдарының қалыптасу деңгейіне, сондай-ақ олардың еріктілік іс-әрекетіне кіріктірілу деңгейіне байланысты.

Волонтерлік қызмет өзіндік терең тарихы бар және студенттердің болашақ кәсіптік саласындағы нақты еңбек іс-әрекеттік жағдайларын мазмұнын қамтиды, сондықтан кәсіби ортаның әр түрлі құрамдас бөліктерін және соған байланысты маман тұлғасына қойылатын талаптарды жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Болашақ педагогикалық бейіндегі мамандар үшін үздіксіз әлеуметтік, педагогикалық және психологиялық тәжірибе бола отырып, волонтерлік қызмет оларға қоғамдағы ұйымдардың жұмысымен танысуға, олардың практикалық қызметінің мәні мен мазмұнымен танысу арқылы ой-өрісін кеңейтуге, халықтың әртүрлі санаттарымен жұмыс формаларын жетілдіруге, жеке әлеуметтік жобаларын жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Студент үшін волонтерлік қызметке қатысу - өзін-өзі жүзеге асыруға және өзін-өзі жетілдіруге ықпал етеді, жаңа білім мен тәжірибе алу мүмкіндігін береді, бұл, әсіресе, жастық шақта өте маңызды. Еліміздің қоғамдық өмірінде волонтерлік қызметке қатысудың маңызы артып келеді. Өз мәні бойынша волонтерлік қызметтің нысаны мен мазмұны көбінесе кәсіби қызметпен, белгілі бір дағдыларды, білімді, дағдыны және қажетті мамандандырылған дайындықты талап ететін белгілі бір қасиеттер мен қасиеттерді меңгерумен байланысты.

Волонтерлік қызметте адам жеке тұлға болып қалыптасады және дамиды. Волонтерлік қызметте студент жастар өзінің кәсібилігін арттыратын маңызды идеяларды, тұжырымдамаларды, мақсаттар мен құндылықтарды дамытады, сол арқылы кәсіби өсу деңгейлерін сипаттайды және өзінің даму перспективаларын белгілейді. Әдетте, волонтерлік жұмысқа әлеуметтік, рухани-адамгершілік дамуының қажет ететін және жеткілікті дайындығы бар жастар тартылады.

Педагогикалық саладағы мамандарға арналған волонтерлік жобаларға қатысу және оларды басқару тәжірибесінің болуы ерекше маңызды рөл атқарады. Олардың кәсіби дайындығы университетте заманауи стандарттарға сай жүргізілуде. Стандарт түлек шешуге дайын болуы тиіс кәсіби міндеттердің тізімін анықтайды. Мысал ретінде айтатын болсақ: балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын алдын алу және түзету бағдарламаларын, дамуында ауытқуы бар балаларды қолдауға арналған бағдарламалар мен жобаларды, консультативтік, ақпараттық және әдістемелік көмек көрсетуге арналған бағдарламалар мен жобаларды, сондай-ақ білім алушыларға арналған жобалық іс-шараларды басқаруды әзірлеу және жүзеге

асыру кіреді. Демек, педагогикалық бағыттағы бакалавриат пен магистратураның түлектері үшін түрлі деңгейдегі білім алушыларға әлеуметтік құнды іс-әрекеттерін нобайын жасап, үлгілеуге және жүзеге асыруға, әлеуметтік бастамаларды, әлеуметтік жобаларды дамытуға қатысу мүмкіндігі университетте болашақ мамандарды даярлау процесінде қалыптасатын негізгі кәсіби құзыреттілік ретінде әрекет етеді.

ЖОО-дағы оқу кезені тұлғаның қалыптасуының шешуші кезеңі болып табылатыны сөзсіз, өйткені дәл осы кезеңде болып жатқан маңызды оқиғалар мен студенттер өз бетінше қабылдайтын шешімдер, оның өміріне де, кәсіби мансабына да айтарлықтай әсер етеді.

Педагогикалық ЖООның бағдарламаларында білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін және СӨС қамтамасыз етуге, ЖОО-ның білім беру процесінде жеке тұлғаның психикалық саулық жағдайын анықтауға және мониторинг жасауға, оқу-тәрбие үдерісінде тұлғаның қауіпсіздігін қамтамасыз ету технологиялары жайлы арнайы пәндердің жоқтығын ескере отырып, қалыптасқан жағдаяттан болашақ педагогтар мен университеттің ПОҚ, студенттік белсенділерімен арнайы дайындық жұмыстарын жүргізу арқылы шығуға болады. Жаңа тенденциялар мен трендтердің пайда болуы белгілі бір қызметті ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін, ғылыми-тәжірибелік негіздерді, сонымен педагогикалық кадрларды даярлау үдерісін жетілдіруді қажет ететіні анық.

Волонтерлік қызмет студенттің жеке басына өзін жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар жаңа әдістер мен қызмет түрлерін модельдеуге, бұрын жинақталған білімдер қорын креативтілік тұрғысынан қолдануға мүмкіндік береді.

Қорыта айтқанда, волонтерлік қызмет – бұл өзара колдаумен өзара көмектесудің дәстүрлі түрлерін, ресми қызмет жасауды және жалпы жұртшылықтың игілігі үшін ерікті түрде жүзеге асырылатын кең ауқымды қызмет. Сонымен қатар, қазіргі кезде бұл қызмет болашақ мамандарға кәсіби және әлеуметтік тәжірибе, білім, дағдылар мен таңдаған мамандығы бойынша бастапқы тәжірибені жинақтауды қамтиды.

УДК 373.3

ЗДОРОВЫЙ ПЕДАГОГ – ЗАЛОГ УСПЕШНОЙ РАБОТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Мамбетакунов У.Э. д.п.н., профессор
Бишкекский музыкально-педагогический институт имени Т. Эрматова
Бишкек, Кыргызстан
Супатаева Э.А. д.п.н.
Американский университет в Центральной Азии
Мусагулова А.Т., старший преподаватель
Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына

Түйін

Бұл мақалада педагогтің эмоционалды күйіп қалу синдромының дамуының негізгі себептері, белгілері мен факторлары берілген. Әлеуметтік проблема ретінде психикалық күйіп қалуға қызығушылық педагогтердің психологиялық денсаулығының деңгейіне тигізетін күшті кері әсерінен туындайды. Авторлар педагогтің эмоционалды күйіп қалуының пайда болуы кәсіби деңгейде де, жеке деңгейде де барлық факторлар жиынтығының әрекетінің нәтижесі екенін атап өтеді. Кәсіби ұзақ өмір сүру факторы ретінде психологиялық денсаулық педагогтің бүкіл даму жолында онымен бірге жүретін әлеуметтік-кәсіби және жеке қажеттіліктерінің сәйкестігіне, яғни қоршаған ортаның әртүрлі кәсіби жағдайларына бейімделуіне көмектесетін психологиялық резервтерге (тиімділік, төзімділік, сенімділік, өнімділік, субъективті ұстаным және т.б.) байланысты.

Summary

Based on the analysis of research, this publication describes the main causes, signs and factors of the development of teacher burnout syndrome. The interest in mental burnout as a social problem is due to the powerful negative effect that burnout has on the level of psychological health of teachers. The authors note that the occurrence of emotional burnout of a teacher is the result of a combination of all factors, both on a professional and personal level. Psychological health as a factor of professional longevity depends on the consistency of the socio-professional and personal needs of the teacher, which accompany him along the entire path of development, that is, those psychological reserves (efficiency, resilience, reliability, productivity, subject position, etc.) that help him adapt to various conditions of the surrounding professional environment.

Одной из наиболее распространенных преград к профессионализму, творчеству и самореализации педагога является *возникновение синдрома профессионального выгорания.*

Проблема эмоционального выгорания, став предметом научного анализа в 60-х годах XX – века, она и по сей день не потеряла свою актуальность.

Предложенный в 1974 г. американским психиатром Г. Фрейденбергом термин *«staffburnout»* («сгорание, затухание, горение», «эмоциональное выгорание» и ранее это понятие использовалось при работе с наркозависимыми) означает состояние физического, эмоционального, умственного истощения. На русский язык его переводят как: *«эмоциональное сгорание»* или *«профессиональное выгорание».*

Дж. Фрейденберг впервые его стал использовать при характеристики эмоционального состояния профессионалов, специфика работы которых заключалась в тесном контакте с другими людьми. Синдром эмоционального

выгорания рассматривался им как «…истощение энергии у профессионалов в сфере социальной помощи, когда они чувствуют себя перегруженными проблемами других людей», т.е. он описывал данное явление, но не раскрывал механизмов возникновения, стадий развития и т.д. [1].

Большое количество исследований психологов подтверждают тот факт, что именно *профессиональный стресс* является первопричиной эмоционального выгорания личности. Профессиональный стресс можно назвать результатом дисбаланса между имеющимися внутренними возможностями профессионала и требованиями, которые предъявляет к работникам профессиональная среда.

В ряде исследований обнаружилось, что наиболее подвержены «выгоранию» *трудоголики* – т.е., кто решил посвятить себя реализации только рабочих целей, полностью поглощен работой, постоянно трудится без отдыха, ежедневно работает с полной самоотдачей и ответственностью, в ущерб другим личным интересам и потребностям.

По данным исследований Н.А. Аминова [2], через 20 лет работы в школе у подавляющего числа педагогов наступает эмоциональное выгорание, а к 40 годам эмоционально сгорают все учителя.

Педагогическая профессия связана с рядом неблагоприятных факторов, ускоряющих деформирующее воздействие на здоровье: наличие высокой психоэмоциональной нагрузки; повышенная напряженность сенсорных систем (слух, зрение), речевого аппарата. Кроме того, продолжительность рабочего дня, особый психологический климат в педагогическом коллективе, требования к педагогической реализации, повышенный уровень коммуникации с различными категориями граждан, гигиенические условия труда – неблагоприятно воздействуют на здоровье педагога, что приближает процесс старения и снижает качество профессиональной деятельности и уровень психологического здоровья.

Наибольшее развитие данная проблема получила *в социопсихологическом подходе*. Одна из самых распространенных является *трехкомпонентная* модель, предложенная К. Маслач, С. Джексоном (Maslach C., Jackson S.E.) и включающая следующие три фактора: *личностный, ролевой и профессионально – организационный*.

Личностный фактор. Проведенные исследования показали, что такие переменные, как возраст, семейное положение, стаж данной работы, никак не влияют на эмоциональное выгорание. Эмоциональное истощение обнаруживает себя в чувствах беспомощности, безнадежности, в эмоциональных срывах, усталости, снижении энергетического тонуса и работоспособности, возникновении физического недомогания. Возникает чувство «приглушенности», «притупленности» эмоций, наступает безразличие к потребностям других людей. У женщин в большей степени развивается эмоциональное истощение, чем у мужчин, у них отсутствует связь мотивации (удовлетворенность оплатой труда) и развития синдрома при наличии связи со значимостью работы как мотивом деятельности, удовлетворенностью

профессиональным ростом. Испытывающие недостаток автономности («сверхконтролируемые личности») более подвержены «выгоранию».

Ролевой фактор. Установлена связь между ролевой конфликтностью, ролевой неопределенностью и эмоциональным выгоранием. Работа в ситуации распределенной ответственности ограничивает развитие синдрома эмоционального сгорания, а при нечеткой или неравномерно распределенной ответственности за свои профессиональные действия этот фактор резко возрастает даже при существенно низкой рабочей нагрузке. Способствуют развитию эмоционального выгорания те профессиональные ситуации, при которых совместные усилия не согласованы, нет интеграции действий, имеется конкуренция, в то время как успешный результат зависит от слаженных действий.

Профессионально-организационный (корпоративный) фактор. Развитие синдрома эмоционального выгорания связано с наличием напряженной психоэмоциональной деятельности: интенсивное общение, подкрепление его эмоциями, интенсивное восприятие, переработка и интерпретация получаемой информации и принятие решений (*в условиях цифровой среды*). Другой фактор развития эмоционального выгорания – дестабилизирующая организация деятельности и неблагополучная психологическая атмосфера. Это нечеткая организация и планирование труда, недостаточность необходимых средств, наличие бюрократических моментов, многочасовая работа (*в том числе за компьютером*), имеющая трудноизмеримое содержание, наличие конфликтов как в системе «руководитель – подчиненный», так и между коллегами [3].

Следует отметить, что ни один из факторов сам по себе не может вызвать выгорания. Его возникновение – это результат действия совокупности всех факторов как на профессиональном, так и на личностном уровне.

В современной психологии нет единого понимания проблемы *эмоционального выгорания*, причин его возникновения, структуры, механизмов развития. По мнению немецкого психолога М. Буриш (Burisch M.), *эмоциональное выгорание* содержит в себе следующие стадии.

На *первой стадии* работник характеризуется высокой степенью активности. Отсюда – сужение социальных контактов, не связанных с работой. Со временем у работника истощаются его эмоционально-энергетические ресурсы. На *второй стадии* сужение социальных контактов распространяется на профессиональную сферу. Возникает циничное, холодное, стереотипное отношение к клиентам (пациентам, учащимся), нежелание работать, безразличие к своим профессиональным обязанностям. На *третьей стадии* возникают депрессивные состояния, сопровождается профессиональная деятельность частыми конфликтами, возникновение неконструктивных чувств и эмоций (чувство вины, апатия, острое эмоциональное реагирование). Для *четвертой стадии* свойственно деструктивное поведение в аспекте своей профессиональной деятельности. Снижается концентрация внимания, мышление становится ригидным, возникает чувство одиночества, безразличия. *Пятая стадия* характеризуется возникновение психосоматических симптомов

и заболеваний – частые головные боли, различные формы зависимости, сердечно-сосудистые заболевания и т.д. Завершается цикл выгорания *шестой стадией*, содержащей в себе устойчивые негативные жизненные установки, ощущения беспомощности, отчаяния, бессмысленности жизни [4].

Хроническая усталость и накопившееся недовольство могут иметь и другие корни: однообразие повторяющихся действий; напряженный ритм; недостаточное поощрение труда (материальное и психологическое); частая незаслуженная критика; неясная постановка задач; чувство недооцененности или ненужности.

Синдром выгорания часто встречается у людей, имеющих определенные *особенности характера*:

- максимализм, желание делать все идеально правильно;
- повышенная ответственность и склонность приносить в жертву собственные интересы;
- мечтательность, которая иногда ведет к неадекватной оценке своих возможностей и способностей; склонность к идеализму.

Синдром эмоционального выгорания проявляется в:

а) *чувстве безразличия, эмоционального истощения, изнеможения* (человек не может отдаваться работе так, как это было прежде), т.е. эмоциональное истощение обнаруживает себя в чувствах беспомощности, безнадежности, в эмоциональных срывах, усталости, снижении энергетического тонуса и работоспособности, возникновении физического недомогания, возникает чувство «приглушенности», «притупленности» эмоций, наступает безразличие к потребностям других людей.

б) *дегуманизации* (развитие негативного отношения к своим коллегам и воспитанникам); в одних случаях это может быть повышение зависимости от других, в других случаях – повышение негативизма по отношению к людям; при появлении деперсонализации педагог перестает воспринимать воспитанников как личностей, он дистанцируется, ожидая от них самого худшего (негативные реакции проявляются по-разному: нежелание общаться, склонность унижать, игнорировать просьбы).

в) *негативном самовосприятии в профессиональном плане* – недостаток чувства профессионального мастерства, которое может проявляться либо в тенденции к негативному оцениванию себя, своих профессиональных достижений и успехов, негативизме относительно служебных достоинств и возможностей, либо в редуцировании собственного достоинства, ограничении своих возможностей, обязанностей по отношению к другим.

Как систему аксиологического характера, включающую потребностно-мотивационный компонент, характеризует *психологическое здоровье* В.И. Слободчиков. В данном рассмотрении психологическое здоровье основывается на ценности собственного «Я», то есть принятии самого себя и других. Кроме того, исследователь включает в структуру психологического здоровья инструментальный компонент, предполагающий рефлексию как самопознание собственного существования. В данном контексте здоровье рассматривается

как процесс, способствующий развитию субъектности человека, а диагностируемыми признаками являются:

- самоуважение (позитивное отношение к себе);
- позитивное отношение к себе и окружающим (социальная толерантность);
- стрессоустойчивость (самоконтроль);
- позитивная коммуникация (социальная адаптивность);
- самодостаточность;
- самореализация (потребность и стремление к саморазвитию);
- активность и самостоятельность личности [5].

Исследователь О. В. Лебедева выделяет такие компоненты психологического здоровья, как: способность к самореализации; эмоциональная устойчивость; самопринятие; способность адаптироваться к изменяющимся условиям; сформированность ценностных ориентаций. Исходя из выделенных компонентов, автор рассматривает психологическое здоровье как сложную систему, основанную на взаимодействующих личностных механизмах (саморегуляция, самоактуализация, самоотношение) [6, с. 9].

В итоге можно отметить, что психологическое здоровье - это осознанное состояние благополучия субъекта, направленное на успешную социальную и личностную адаптацию. Показателями психологического здоровья определены: стрессоустойчивость, рефлексивность, спектр эмоциональных проявлений, самоотношение, самоорганизация, эмоциональный интеллект, обеспеченность регулятивными механизмами по реализуемой деятельности, принятие собственного «Я».

Литература

1. Фрейденберг Г. Перегореть: высокая цена больших достижений. – М., 1974. - 328 с.
2. Maslach C., Jackson S.E. The measurement of experienced Burnout. J. Occup. Beh. – 1981.
3. Аминов Н.А. Институт практической психологии; Воронеж: МОДЭК, 1997. – 80 с.
4. Burisch M. Das Burnout-Syndrom: Theorie der inneren Erschöpfung. - Берлин, 1994.
5. Слободчиков В.И., Шувалов А.В. Антропологический подход к решению проблемы психологического здоровья детей // Вопросы психологии. - 2001. - № 4. - С. 91-105.
6. Лебедева О.В. Психологическое здоровье будущего педагога в образовательном пространстве педагогического вуза: автореф. дис. … д-ра. психол. наук. Рязань, 2021. - 48 с.

УДК 37.01:61

РОЛЬ ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЦЕННОСТЕЙ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У МОЛОДЕЖИ

Ахметова М.К., ст преп. кафедры «Мировые языки», Таразский университет имени М.Х.Дулати, г. Тараз,
Зулуфова М.Б., студентка специальности «Подготовка учителей по иностранным языкам», Таразский университет имени М.Х.Дулати, г. Тараз,

Түйін

Мақалада жастардың салауатты өмір салты құндылықтарын қалыптастырудағы гуманитарлық білімнің рөлі қарастырылады. Автор гуманитарлық пәндердің рефлексияны,

адамгершілік сана мен денсаулыққа саналы көзқарасты дамытуға ықпал ететінін атап өтеді. Денсаулық тек физикалық емес, тұлғалық әрі әлеуметтік құндылық ретінде қарастырылады. Философиялық, мәдени және тарихи таным арқылы жастарда жауапкершілік пен саналы мінез-құлық қалыптасады деген қорытынды жасалады. Білім беру жүйесінде гуманитарлық бағыттың маңыздылығы ерекше атап көрсетіледі.

Summary

This article explores the role of humanities education in shaping young people's values related to a healthy lifestyle. The author emphasizes that subjects such as philosophy, literature, history, and psychology foster reflection, moral awareness, and a conscious attitude toward health. Health is viewed not only as a physical condition but as a personal and social value. The study concludes that humanities education plays a crucial role in developing responsible and thoughtful behavior among youth and should be strengthened within the educational system.

Общеизвестно, что состояние здоровья человека во многом определяется образом его жизни. Знания и навыки, формирующие образ жизни, обретаются в процессе освоения и развития опыта, накопленного поколениями. И здесь очевидна роль системы образования в воспитании личности и понимании ценности здоровья в физических, психических, нравственных, социальных аспектах[1]. К тому же, в современном мире, где высокие темпы жизни, глобальные социокультурные трансформации создают значительное психологическое давление на личность, проблема формирования ценностей здорового образа жизни приобретает жизненную необходимость. Особенно этот вопрос стоит остро в отношении молодежи. Молодежь относится к числу наименее социально защищенных групп населения, в то время как специфика учебного процесса и возрастные особенности предъявляют повышенные требования к их здоровью[2].

В условиях нарастающих социокультурных и техногенных вызовов именно система образования предстаёт в качестве одного из ключевых институтов социализации, отвечающего за полноценное развитие личности, её ценностных ориентиров и поведенческих установок. В рамках этой системы особое значение приобретает гуманитарное образование. Именно через гуманитарную парадигму молодёжь приобщается к осмыслению смысла жизни, социальной ответственности, личностной дисциплины. Формирование ценностного отношения к личности к здоровому образу жизни является важнейшим направлением педагогической науки и практики, без чего невозможно полноценное развитие личности[3].

Здоровье человека – феномен многомерный, охватывающий не только биологическую сторону, но и психологическое, эмоциональное равновесие, а также устойчивую систему нравственных ориентиров. Гуманитарное образование становится уникальной средой, в которой происходит формирование личности с осознанным выбором образа жизни. Гуманитарное образование не только даёт студенту знания о мире и человеке, но и учит мыслить, чувствовать, оценивать. В этом контексте здоровый образ жизни предстаёт не как типичный набор механизмов и привычек, а как осознанная жизненная стратегия. Поэтому стоит рассмотреть, как ключевые гуманитарные дисциплины оказывают влияние на этот процесс.

Философия даёт человеку возможность размышлять касательно онтологических и этических вопросов. Философская этика, опирающаяся на идеи автономии личности, нравственного выбора и ответственности, подводит человека к тому, что забота о себе это фундаментальная форма уважения к своему бытию. Здоровье в этом контексте является базовой ценностью, без которой невозможно ни мышление, ни свобода действий.

Литература и искусство предоставляют в свою очередь уникальный опыт эмоционального переживания. Литературные произведения нередко поднимают острые социальные темы, такие как зависимости, душевные страдания, саморазрушение, и темы внутреннего роста и обретения гармонии. Эти образы, проникая в сферу чувств, становятся мощным импульсом к саморефлекии и самоанализу, формируя внутреннюю потребность к самосохранению и личностному росту.

История также демонстрирует на конкретных примерах, как образ жизни различных исторических эпох и различных социальных групп влияли на продолжительность и качество жизни. Через анализ эпидемий, войн, конфликтов, формируется осознание важности не только индивидуального выбора, но и коллективной ответственности за поддержание общественного здоровья.

Не менее значимое влияние оказывает психология. Знания в области психологии открывают доступ к пониманию механизмов эмоционального выгорания, тревожности, зависимостей и депрессии, а также путей их преодоления. Ведь в условиях усиливающегося внешнего давления, умение контролировать себя и умение выстраивать здоровые отношения с окружающими является важной компетенцией.

Также хотелось бы отметить, что большое значение приобретает и педагогика. Принципы педагогики сотрудничества, субъектно-ориентированного подхода и рефлексивного обучения создают условия, при которых у студентов формируются внутренние ценности. И в таких условиях возможно подлинное принятие идей здорового образа жизни

И наконец, особую значимость приобретает внедрение междисциплинарных форматов обучения, когда различные дисциплины взаимно обогащают друг друга. Например, тема пагубной зависимости может быть рассмотрена с позиции биологии, психологии, права и литературы одновременно, что создаст целостное восприятие проблемы.

В заключение стоит отметить, что в современных условиях, когда молодёжь сталкивается с различными вызовами цифровой перегрузки и психологической уязвимостью, гуманитарное знание становится пространством формирования устойчивых смыслов и зрелых поведенческих стратегий. Гуманитарное образование не навязывает нормы, а наоборот помогает осознанно выбрать путь, в том числе путь к здоровому и гармоничному образу жизни.

Литература:

1. Гайлис И.Э. «Роль образования и воспитания в формировании здорового образа жизни в условиях глобализации». 2013 г..
2. Дугнист П. Я., Мильхин В.А., Головин С. М., Романова Е.В. Здоровый образ жизни в системе ценностных ориентаций молодежи / Научно периодический журнал // Здоровье человека, теория и методика физической культуры и спорта. 2017 г..
3. Плаксина О.А. «Формирование ценностного отношения к здоровому образу жизни у студентов педагогических специальностей университета». 2008 г..

ӘОЖ159

ЖАСТАРДЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА БЕЙІМДЕУ МӘСЕЛЕСІ

Әлімбекқызы Р.
Түркістан облысы Арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету орталығы

Резюме

Здоровый образ жизни-это навык выживания, который обеспечивает физическое,психологическое и социальное благополучие человека. Охрана здоровья молодежи-стратегическое направление развития общества.Для адаптациии к здоровому образу жизни необходимо правильное питание, регулярная физическая активность, избегание вредных привычек,психологическая устойчивость и формирование культуры личной гигиены. В организациях образования важно повышать интерес молодежи посредством информационно-разъяснительной работы, спортивных мероприятий и мотивационных программ.Немаловажную роль в этом процессе играет деятельность программ и молодежных организаций, принятых на государственном уровне.Ориентация молодежи на здоровый образ жизни – важнейшая задача не только для их собственного будущего, но и для долгосрочного социально-экономического развития страны.

Summary

A healthy lifestyle is a survival skill that ensures the physical, psychological and social well-being of a person. Protecting the health of young people is a strategic direction for the development of society. To adapt them to a healthy lifestyle, proper nutrition, regular physical activity, avoiding bad habits, psychological stability and the formation of a culture of personal hygiene are necessary. In educational organizations, it is important to increase the interest of young people through information and explanatory work, sports events and motivational programs. An important role in this process is played by the activities of programs and youth organizations adopted at the state level. Orienting young people to a healthy lifestyle is a critical task not only for their own future, but also for the long-term socio-economic development of the country.

Қазіргі қоғамдағы жаһандану үдерісі жастардың өмір сүру салтына, құндылықтарына және денсаулық жағдайына айтарлықтай әсер етуде. Ақпараттық технологиялар дамып, өмір ырғағы жеделдеген сайын жастар арасында қозғалыссыз өмір салты, дұрыс тамақтанбау, психоэмоционалдық күйзеліс, зиянды әдеттерге бейімділік сияқты факторлар кең таралып келеді. Мұндай жағдайлар жас ұрпақтың денсаулығына қауіп төндіреді.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) деректеріне сүйенсек, адамның денсаулығының 50%-ы өмір салтына байланысты қалыптасады. Сондықтан да жастарды салауатты өмір салтына баулу, олардың денсаулығын

сақтау мен нығайту қоғам үшін стратегиялық маңызы бар мәселе болып табылады [1].

Жастар денсаулығының қазіргі жағдайы

Қазақстанда жастардың денсаулық жағдайына жүргізілген зерттеулер олардың арасында семіздік, жүрек-қан тамыр аурулары, қант диабеті, жүйке жүйесінің бұзылыстары секілді аурулардың жиілеп бара жатқанын көрсетеді. Сонымен қатар, психологиялық тұрғыдан күйзеліске бейім болу, агрессия, өз-өзіне қол жұмсау секілді жағдайлар да жиі кездесуде.

Бастауыш және орта мектеп оқушыларының дене белсенділігі төмендеп, экран алдындағы уақыт көбейген. Колледждер мен жоғары оқу орындарында білім алып жатқан жастар арасында шылым шегу, алкоголь, есірткі заттарын тұтыну фактілері кездесіп жатады [2].

Салауатты өмір салтының негізгі компоненттер

Салауатты өмір салты (СӨС) – бұл жеке адамның денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған өмір сүру тәртібі. Оның негізгі компоненттері:

Дұрыс тамақтану. Дене мен ми жұмысының қалыпты болуы үшін қажетті дәрумендер мен микроэлементтерді қамтитын теңгерімді рацион қажет. Фаст-фуд, тәтті газдалған сусындар, жасанды тағамдардан бас тарту – басты қадам.

Физикалық белсенділік. Аптасына кемінде 150 минуттық орташа немесе 75 минуттық жоғары қарқынды спортпен айналысу адам ағзасының жалпы жағдайына оң әсер етеді. Жаяу жүру, жүгіру, жүзу, би – қолжетімді әрі тиімді жаттығу түрлері .

Жеке гигиена. Таза киім кию, қол жуу, ауыз қуысының тазалығы – инфекциялық аурулардың алдын алу жолы.

Күн тәртібін сақтау. Ұйқының жеткілікті болуы (тәулігіне 7-9 сағат), еңбек пен демалыс режимін сақтау – адам ағзасының қалпына келуіне көмектеседі.

Зиянды әдеттерден аулақ болу. Шылым шегу, ішімдік ішу, есірткі қолдану сияқты әрекеттер жас ағзаға өте зиян. Бұл әрекеттерге қарсы мәдени-әлеуметтік иммунитет қалыптастыру маңызды.

Психологиялық саулық. Стреске қарсы тұру қабілетін арттыру, жағымды эмоцияларға көңіл бөлу, рухани даму да салауатты өмір салтының маңызды бөлігі[3].

Жастарды салауатты өмір салтына бейімдеудің әдіс-тәсілдері:

Білім беру және ақпараттандыру

Мектептер мен ЖОО-ларда денсаулық сақтау мәдениетін қалыптастыру мақсатында арнайы курстар, тренингтер, семинарлар ұйымдастыру қажет. Денсаулыққа қатысты ақпараттарды әлеуметтік желілер, бейнероликтер, инфографикалар арқылы түсіндіру жастардың қызығушылығын арттырады.

Үлгі болу арқылы тәрбиелеу

Жастар ересектердің, әсіресе мұғалімдер мен ата-аналардың әрекеттерін үлгі етеді. Сондықтан, отбасы мен оқу орнындағы ересектердің де салауатты өмір салтын ұстануы маңызды. Бұл әдіс жасөспірімдерге оң ықпал етеді.

Спорттық іс-шаралар ұйымдастыру

Жастар арасында спорттық жарыстар, флешмобтар, фитнес күндері, жүгіру марафондары өткізу арқылы оларды белсенді өмірге тартуға болады. Мұндай шаралар достық пен ынтымақтастықты дамытып, дене белсенділігін арттырады.

Қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық

Еріктілер қозғалысы, жастар ұйымдары, студенттік клубтар – салауатты өмір салтын насихаттаудың тиімді платформалары. Бұл ұйымдар әлеуметтік жобалар арқылы жастардың назарын қоғамдағы өзекті мәселелерге бұрып, олардың белсенділігін арттырады.

Мотивациялық және психологиялық қолдау

Жастармен жұмыс істейтін психологтар мен коучтар оларға жеке даму жолын дұрыс құруға көмектеседі. Мотивациялық кездесулер, табысты адамдармен кездесу, өмірлік мысалдар арқылы жастардың өз-өзіне сенімін нығайтуға болады.

Мемлекеттік және әлеуметтік қолдау

Мемлекет тарапынан жастар денсаулығына бағытталған бағдарламалар мен жобалар жүзеге асырылуы тиіс. Мысалы, Қазақстан Республикасында 2023–2025 жылдарға арналған «Дені сау ұлт» ұлттық жобасы қабылданды. Онда жастардың дене белсенділігін арттыру, алдын алу медицинасына көңіл бөлу, білім беру жүйесіне денсаулықты сақтау бағыттарын енгізу жоспарланған.

Сонымен қатар, тегін спорт секцияларын, дене шынықтыру кешендерін ашу, медициналық тексерулерден өту мүмкіндігін кеңейту сияқты нақты қолдау шаралары да маңызды рөл атқарады[4].

Жастар – еліміздің ертеңі. Олардың дені сау, рухы мықты болып қалыптасуы – мемлекет болашағының кепілі. Салауатты өмір салтын қалыптастыру – бұл тек медициналық немесе білім беру саласының ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Әрбір отбасыдан, оқу орнынан бастау алатын бұл үдеріс жастардың өмір сапасын жақсартып, олардың болашақта белсенді, табысты азамат болуына негіз қалайды.

Әдебиеттер

1. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ / WHO) https://www.who.int
   WHO – Healthy Living: What Is a Healthy Lifestyle?
2. ҚР Денсаулық сақтау министрлігі «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасы (2021–2025 жж.) https://www.gov.kz/memleket/entities/dsm
3. ҚР Жастар саясаты туралы Заңы: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000281
4. Назарбаев Университеті / UIB / Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ зерттеулері :Ахметова С.Ж., «Жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру жолдары», Қоғам және денсаулық журналы, №3 (2022)

ӘОЖ:37.04

БАЛАЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Есжан Б. М.-Түркістан аумақтық балалар арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету орталығы» КММ –нің емдік дене шынықтыру маманы
Түркістан қ. Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрены вопросы, связанные с детской заболеваемостью. Рассказывает о путях формирования и развития здоровья. Раскрывает основы здорового образа жизни.

Summary

The article discusses issues related to the health of children. We talk about the ways of formation and development of Health. Reveals the basics of a healthy lifestyle.

Қазіргі заманда балалардың денсаулығы-қоғамның ең өзекті мәселелерінің бірі. Ел болашағы-дені сау, білімді, рухани бай ұрпақтың қолында. Сондықтан әр баланың бойына салауатты өмір салтын сіңіру- ата-ана, ұстаз, қоғам алдындағы басты міндет. Дені сау ұрпақ-ұлт болашағының негізі. Адам баласының басты байлығы-денсаулық. Қоғамның дамуы, мемлекеттің өркендеуі-ұлт денсаулығымен тікелей байланысты. Осы орайда, баланың өмірлік әдеттері мен құндылықтары қалыптасатын мектеп жасындағы кезең ерекше маңызға ие[1].

Ұлы ойшыл Әл-Фараби: «Денсаулық-бақытты өмірдің негізі»- деген екен. Бұл сөздер әлі күнге дейін мәнін жоғалтқан жоқ. Ал атақты философ Сократ: «Денсаулық тек тәннің емес, жан мен ақыл-ойдың үйлесімі»-деп атап көрсеткен. Олай болса, денсаулық тек аурудың жоқтығы емес, ол-толыққанды өмір сүрудің кепілі.

Салауатты өмір салты деген не?

- Салауатты өмір салты-бұл адамның денсаулығын сақтау мен нығайтуға бағытталған іс-әрекеттер жиынтығы. Оған дұрыс тамақтану, дене белсенділігі, зиянды әрекеттерден аулақ болу, күн тәртібін сақтау, тазалық, психологиялық саулық жатады.

Неліктен бала кезден бастау керек?

- Бала қалыптасу үстіндегі тұлға. Ол қандай бағытта тәрбиеленсе, сол жолмен өседі. Егер балаға кішкентайынан денсаулықтың қадірін, дұрыс тамақтанумен спорттың маңызын үйретсек, болашақта ол салауатты өмір салтын таңдаған азамат болып қалыптасады. Ал енді балаларда салауатты өмір салтын қалыптастыру жолдарына тоқталар болсақ[2]:

1. Дұрыс тамақтану:

- Баланың дамуы үшін қажетті дәрумендер мен пайдалы заттарға бай тағам тұтыну керек. Газды сусындар, чипси, тәттілер, фаст-фуд тағамдары баланың ағзасына зиян. Соңдықтан балабақшамен мектеп асханаларында пайдалы ас мәзірін ұсыну-маңызды қадам.

2.Дене белсенділігі:

- Күнделікті таңертең жаттығу, таза ауада серуендеу, спортпен айналысу-баланың иммунитетін арттырады. Мәселен, спорттық секцияларға қатысқан балалардың тәртібі мен жауапкершілік деңгейі жоғары болады[3].

3. Тазалық сақтау:

- Тұлғаның жеке гигиена дағдыларын қалыптастыру-денсаулық кепілі. Сондықтан баланы жастайынан қолды жиі жууға, тіс тазалауға, таза киім киюге үйрету керек.

4. Психологиялық денсаулық:

- Баланың көңіл-күйімен эмоциялық жағдайына да мән берген жөн. Мәселен: баланың көңілін түсірмей, қолдау көрсетіп, ашық сөйлесуге үйрету.

5. Зиянды әрекеттерден аулақ болу:

- Темекі, алкоголдік сусындар, компьютерге тәуелділік баланың дамуына зиян келтіреді. Мысалы: мектепте зиянды әдеттердің салдарын түсіндіретін іс-шара өткізу, ал үйде ата-ана түсіндіру қажет.

А.Құнанбаевтың: **«Бірінші байлық-денсаулық»** деген нақылы әрбір отбасының өмірлік қағидасына айналуы тиіс[4].

Салауатты өмір салтын қалыптастыруда ата-анамен мектеп, оңалту орталықтарының бірлесе жасаған жұмыстарында тығыз байланыс орнату шарт. Ата-ана балаға бірінші тәрбие беріп, үлгі көрсетпейінше, бала денсаулықты сақтау маңызын терең түсіне алмайды. Көптеген балалар инклюзивті білім беру мен оңалту орталықтарында тәрбие алады. Бұл мекемелерде балалардың жеке ерекшеліктері ескеріліп, арнайы жаттығу, оңалту бағдарламалары арқылы денсаулықты қалпына келтіру жұмыстары жүргізіледі.

Мысалы: «Түркістан аумақтық балалар арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету орталығы» - КММ-де ата-аналармен балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мақсатында «Толағай» атты спорттық сайыс өткізілді. Мұнда ата–аналар балаларының спорттағы мүмкіндіктерін қолдап, бірге жарысқа түсті. Бұл балаларға үлкен мотивация болды. Өткізілген спорттық сайыстарға ата-аналар мен балалар белсенділік танытып қатысты. Бұл өткізілген «Толағай» отбасылық жарыстар тек спорт емес, ол бала мен ата-ананың бірлігі мен ынтымағын нығайтатын маңызды шара болды. Осындай іс-шараларды жүргізу барысында балалардың денсаулығы жақсарып, зиянды әдеттерден арылады және сабақ үлгерімдері мен тәртібі жақсарады. Балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру-бұл ұзақ әрі үздіксіз үрдіс[5]. Бұл жағдайда мектеп, ата-ана, медицина мамандары және қоғам болып біріге отырып атсалысуы қажет. Салауатты өмір салты-тек спорт емес, бұл-өмірдің дағдысы. Баланың салауатты өмір салтын ұстануы оның келешегінің айнасы. Салауатты ұрпақ–мықты ұлттың кепілі. Мұны балаға үйрету ата-ана мен мектептің басты міндеті.

Ұлы М.Әуезов сөзімен айтсақ: «Ел болам-десең бесігіңді түзе». Ендеше болашақ ұрпақтың денсаулығын бүгіннен бастап қалыптастырайық.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодекс 2020ж
2. Қ.Р.Білім және ғылым министрлігі. Жалпы білім беру бағдарламалары 2022ж
3. Салауатты өмір салты орталығы материалдары
4. Мектеп оқушыларына арналған дене тәрбинесі бағдарламасы 2023ж
5. «Толағай» спорттық ойындары туралы әдістемелік құрал 2021ж

ӘОЖ.372.37.

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ –ӘЛЕУМЕТТІК ПРОБЛЕМА РЕТІНДЕ

Кишибаева Д. Ж., п.ғ.к.,доцент
Бегдулла Н. М., 4-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается, что основной категорией в проблеме определения проблемы здорового образа жизни является понятие «здоровье». В определении этого понимания первостепенную роль играет проявление самого человека, природы его сотворения. Здоровый образ жизни-формируется интегративно и зависит от деятельности человека. Наличие здорового образа жизни на уровне личности и человека зависит от социально-экономических условий, а также от психики, здоровья человека, функционально-биологических свойств организма. любой гражданин страны должен быть разумным, умным и образованным, чтобы вести здоровый образ жизни. Особеннохорошоосведомленыоздоровье.

Summary

The article discusses that the main category in the problem of defining the problem of a healthy lifestyle is the concept of "health". In defining this understanding, the manifestation of the person himself, the nature of his creation, plays a primary role. A healthy lifestyle is formed integratively and depends on human activity. The presence of a healthy lifestyle at the level of personality and person depends on socio-economic conditions, as well as on the psyche, human health, functional and biological properties of the body. any citizen of the country must be reasonable, intelligent and educated to lead a healthy lifestyle. Especially well informed about health.

Әдетте адам денсаулығы жөнінде сөз қозғағанда, ол адам организмінің жай – күйін бақылап, оның саулығын сақтауды және оны нығайтуына жағдай жасайтын, ауруды сауықтыратын, ауру түрлерінің алдын алуды өз міндеті ретінде дәрігерлердің зерттеу нысаны деген түсінік туады.Бірақ валеолог – ғалымдар “салауаттануды адам денсаулығы және салауатты өмір жөніндегі ғылым” деп атап көрсете отырып, бұл медициналық емес, педагогикалық ғылым деп тұжырымдады [1]. Салауатты өмір салты мәселесін анықтау проблемасындағы негізгі категория болып «денсаулық» түсінігі болатынын айта кету керек. Бұл түсінікті анықтауда адамның өзінің, оның жаратылу табиғатының көрінісі басты роль атқарады. Адамның тек сыртқы түрі ғана

емес, сонымен бірге ішкі жан – дүниесі де, яғни мінез-құлығы, қабылдауы, ойлауы, іс-әрекеттері, сол немесе басқа әсерлерге бейімі біркелкі бола бермейді. Әртүрлі адамдар болып жатқан нәрсені әртүрлі жасайды. Бірақ, ең бастысы бір адам сол немесе басқа әсерлерді өмірдің әртүрлі кезеңінде әртүрлі қабылдайды. Сонымен, адамның денсаулығы – бұл жалпы адамзаттық және жеке болмыстың күрделі феномені болып саналады. Бүгінгі күні ол кешенді немесе психологиялық, әлеуметтік және жеке тәртіптің көптеген күрделі факторларының, кейде философиялық қасиеттердің өзара әсеріне қатысты болады.*Салауатты өмір сүру салты дегеніміз* – био-әлеуметтік категория .Салауатты өмір сүру салты – интегративті түрде қалыптасады және адамның іс-әрекетіне байланысты болады. Салауатты өмір сүру салты – шаруашылық күнделікті үй тұрмысы, материалдық және рухани формаларын қанағаттандыру үшін қоғамдық ұйымдарда өзін-өзі ұстай білу, қоғамдық тәртіппен санасу, артық сөз айтпау, орынсыз саясатпен айналыспау, кез-келген адамдарды жамандамау, біреуді біреуге шағыстырмау, өзін ақылды деп есептеп, басқаларды ақымақ ретінде көру, ата-анамен баланың тәрбиелі қарым-қатынасы, тазалық гигиенасын сақтау, ұтымды тамақтану, зиянды әдеттерден аулақ болу, спортпен шұғылдану тағы басқалар жатады[2]. *Салауатты сөзінің негізгі мағынасы – парасатты, байыпты, ақылды, ойлы, білімді, зерделі және сабырлы* деген ұғымды білдіреді. Қоғамымыздағы адамзаттың өмірінің аяғына дейін денсаулығының мықты болуы қоршаған ортаның тазалығына байланысты.Өмір сүру салты дегеніміз - әрбір жеке адамнан бастап, бүкіл қоғамның қалай еңбек етіп, қалай тұрмыс құрып, бос уақытында демалатыны, қысқасы, олардың қалыптасқан өмір тіршілігі, яғни, адамның өмір сүру салты қандай болса, өзі де сондай, өмір сүру салты тұлға мен қоғам деңгейінің прогресті даму көрсеткішінің категориясы. Салауатты өмір сүру салты тұлға және адам деңгейінде болуы әлеуметтік экономикалық жағдайларға байланысты болады, адамның психикасына, денсаулығына, ағзаның функционалды-биологиялық қасиеттеріне де байланысты[3]. Биологиялық ерекшелігіне байланысты салауатты өмір сүру салты бір келкі болады. Әр адам өзіне тән қалыптасқан өмір салтымен тіршілік етеді. Ол ұрпақтан-ұрпаққа ген арқылы беріліп отыруы мүмкін. Осыған байланысты салауатты өмір сүру салты *3 категорияға бөлінеді*:

1. Салауатты өмір сүру деңгейі;
2. Салауатты өмір сүрудің сапасы;
3. Салауатты өмір сүрудің стилі.

Салауатты өмір сүру деңгейі – экономикалық категория. Адамның материалдық және моральдық-рухани қажеттілігін толығымен қамтамасыз ету.

Салауатты өмір сүру сапасы - әлеуметтік категория – үй-іші қызмет істейтін орындар (оқу орындар, мектептер) неше түрлі адам денсаулығын қамтамасыз ететін комфортты мебельдер мен лабороториялық жабдықтармен қамтамасыз етілуі.

Салауатты өмір сүру стилі - әлеуметтік психологиялық категория – адамның қоғамдық орындарда өзін -өзі ұстап және көрсете білу .

Салауатты өмір сүру деңгейі мен салауатты өмір сүру сапасы эквопотенциалды болып келеді. Сондықтанда адам денсаулығының жақсы және жаман болуы салауатты өмір сүру стиліне байланысты. Ал салауатты өмір сүру стилі тарихи және ұлттық дағды –дәстүрлер арқылы қалыптасады. Тағыда тұлғаның бейімділігіне байланысты болады[4] .

Салауатты өмір сүру салтының негізгі *биологиялық* және *әлеуметтік принциптері:*

*Биологиялық принцип**:***

- Салауатты өмір сүру салты адамдардың жас ерекшеліктеріне;
- Салауатты өмір сүру салты энергетикаға;
- Салауатты өмір сүру салты эстетикалық қызметке;
- Салауатты өмір сүру салты ритмикалық үрдістерге;
- Салауатты өмір сүру салты денсаулықты арттыруға байланысты болуы керек.

Әлеуметтік принциптер:

- Салауатты өмір сүру салты және эстетикалық қызметті;
- Салауатты өмір сүру салты рухани түрде жеткіліктілікті;
- Салауатты өмір сүру салтының еріктігін дамытуды;
- Салауатты өмір сүру салтында адамның үшінші жағдайда болмауын қамтамасыз ету.

Сонымен, еліміздің кез келген азаматы салауатты өмір сүру үшін парасатты, зерделі және білімді болуы керек. Әсіресе денсаулық жайында білімді болғаны жөн. Медицина мен психологияда қаншама түсініксіз жайлар бары таңқаларлық. әрине, адам миының жұмысын түсіндіру қиын олардың әрқайсысы мыңдаған, тіпті миллиондаған басқа жасушалармен байланысқан және жүйелі жұмыс атқарады. Адам гендерінде не жазылғанын оқу да оңай емес.Адам үшін денсаулықты сақтап қалу – мақсат. Дәмді тамақтану – мақсат, әрекет жасау – мақсат. Мақсаттар көп, ал уақыт пен күш шектеулі. Таңдауға тура келеді. Мақсаттар бәсекеге түседі. Қажеттісі қайсы: өкпе рагінен өлмеу ме, не болмаса қыздардың алдында сигарет тартып кербездену ме? Әрине, өлмеу екені сөзсіз. Ертедегі ата-бабаларымыздан бізге шынығуды қажет ететін дене мен кемістікке бейім биологиялық сезімдер немесе психика қалды. Сондықтан тек оны өзінің ауырулары ғана емес, басқа біреулерден көргені, оқығаны немесе көргені үрейлендіреді[5].*Денсаулық – ауруларға қарама қарсы құбылыс* екені әркімге түсінікті сияқты. Бүкіл медицинаның даму кезеңінде оның екі бағыты анықталды: біріншісі – бұзылған денсаулықты дәрі-дәрмектің көмегімен қалпына келтіру, екіншісі – сол мақсатқа “организмнің табиғи қорғаныс күштерін” жұмылдыру арқылы жету. әрине, екі тәсілді бірдей қолданған дәрігерлер әрқашан да болды, бірақ, әдетте, іс жүзінде біреуі ғана басымырақ қолданылды. Өкінішке қарай, көпшілік адамдар, кейбір дәрігерлер де организмнің ауруға қарсы күресетін табиғи күшін ескере бермейді. Сол табиғи күштерді толықтырып, шынықтыруға көңіл бөлмейді. Мемлекеттік барлық құрылымдардың тікелей қатысуын талап ететін маңызды мәселенің бірі – салауатты өмір салты. Ол адамдардың өздері шеше алатын, өз

қолдарынан келетін жұмыс. Ендеше, әр адамзат өз денсаулығына жауапты болып, оны әрі қарай нығайтып, шыңдағаны дұрыс. Ал қай адамның болсын өз өмірін бақытты етуге толық мүмкіндігі бар. Өмір қуанышын сезініп, мақсаттарға жету үшін саналы сезім, саралы ой қалыптастыруы қажет. Өз дене бітімінің дұрыс жетілуіне, өзін-өзі сергек сезінуге, ақыл ойын, сана сезімін тәрбиелеуге жағдайлар туғызуға міндетті.Денсаулық сақтаудың бүкіл дүниежүзілік ұйымы денсаулықты жақсарту бағдарламасын жасауды 1978 жылдан бастап ұсынған. Бағдарлама жоспарлары жасалып, бірнеше жыл талданды. Ал денсаулық нығайту қозғалысын іс жүзіне асыруда мектептің атқаратын рөлі өте үлкен. Сол себепті "Денсаулықты нығайту мектептерінің" негізін салып, жобасын жасады. Бұл мектептің жұмысы санитарлық-ағарту бағдарламалары және орта мектептің тәрбиелік іс шараларымен ұштасып жатуы керек. Алғаш рет жасалған жоба, Венгрия, Чехия, Словакия және Польшада сынақтан өтті. Одан соң Еуропалық комиссия, Еуропалық кеңес және денсаулық сақтау дүниежүзілік ұйымы Еуропалық аймақтық бюросының халықаралық келісімі бойынша аталған жобаны дамыту бекітілді және "Денсаулықты нығайту мектептерінің" еуроплық торабына мүше болуға жол ашылды. 1997 жылы оған 37 ел енді. Қазір көптеген елдер Еуропалық тораптың жобасын іс жүзінде орындауға кіріскен. Денсаулықты нығайту мектебінің мақсаты – денсаулықты нығайтуға ықпалын тигізетін жағдайлар туғызу арқылы оқушыларда салауатты өмір салтын қалыптастыру және оған баулу. Сондай-ақ мектеп қызметкерлерінің өз денсаулықтарына жауапкершілігін арттыру. Шешетін мәселелер:

- денсаулық бағдарламасы мәселелерін шешуге кірісу;
- мектептегі сынып бөлмелерін дұрыс бөлу, оқушының бос уақытын өткізуге арналған алаңдарды жөндеу, қауіпсіздік шараларын қамтамасыз ету және дұрыс тамақтануды ұйымдастыру арқылы оқыту кезеңінде қоршаған орта саулығын сақтау;
- жекелеген адамдардың отбасында немесе жалпы қоғамда денсаулықты қорғауда жауапкершілігін туғызу;
- салауатты өмір салтын сүруге оқушылар мен қызметкерлеріне нақтылы жағдай және мүмкіндіктер жасау;
- барлық оқушыларға өз жаратылысының, психикасының, әлеуметтік жағдайының ең жоғары дәрежедегі мүмкіндіктерін көрсетуіне жағдай жасау;
- денсаулықты нығайту жолында және мектеп ұжымының денсаулығын қауіпсіздендіруде анық мақсат қоя білу;
- оқушылар мен мектеп мұғалімдерінің және оқушылардың өз арасында, сондай-ақ олардың үйімен, қоғамдастықтармен ара қатынасын нығайту;
- қолда бар ресурстарды денсаулықты нығайту жолында дұрыс қолдана білу;
- медициналық – санитарлық оқыту бағдарламасының жобасын дайындау;

- білім алуды және денсаулығына қатысты дұрыс шешім қабылдауға қажетті дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз ету, қоршаған ортасын сақтауды үйрету;

- оқушылардың өз денсаулықтары туралы мәліметтер деңгейін арттыру және медициналық-санитарлық оқытуларды дұрыс жолға қою мақсатында мектептің медициналық-санитарлық жұмыстрына кеңінен жол ашу.

Жас жеткіншектердің денсаулығы күннен-күнге нашарлап, соңғы кезде ауру – сырқаулардың саны көбеюде. Бұған генетикалық – тұқым қуалаушылық аурулардың әрі қарай бағыт алуы, адамдардың денсаулық сақтау білімдерінің төмендігі, әсіресе, ақша табу жолында жанын аямай, демалуды ұмытып, өзіне - өзі көңіл бөлмейтіндіктері себеп. Міне, осындай түсінбеушілікті жойып, сана-сезімі жоғары, білікті, тез шешім қабылдайтын және әртүрлі жағдайдан өзін алып шыға алатын азамат даярлау мақсатында мектептерге “валеология – денсаулықты қалай сақтауға болады” бағдарламасы енгізілді.

Ал бұл жұмыстардың нәтижесі үнемі талқыланып, жинақталып отырады. Соның арқасыда:

оқушылардың денсаулық топтары анықталды, оқу үрдісінде әр балаға қалай көңіл бөлу керектігі ескертілді;

- жас жеткіншек қыз балаларды микроэлементтер, әсіресе РР -витаминдік жетіспеушілік анықталды. Демек, салауатты өмір салтын насихаттау жұмысы жылдан-жылға толықтырыла түсетін болса дені сау, жаны сау ұрпақ тәрбиелеуге мүмкіндігіміз артатынана толық сенім білдіремізБүгінгі оқушы – ертеңгі болашағымыз. Әр балаға ата-аналары, мектеп қызметкерлері жылылық нәр беріп, үлкен үмітпен қараса, өзінің денсаулығын шыңдап, білімін нығайтуға ұмтылған азамат дайындауға болады. Салауатты өмір салтын сақтау арқылы ғана дені сау қоғамға жететіндігіміз айқын.

ӘДЕБИЕТТЕР

1.Жанабердиева К.А., Адылханов А.С. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі салауатты өмір салтын қалыптастырудың тұжырымдамасы. //Валеология.
2.Дене тәрбиесі. Биология және салауаттылық негізі.№1-2023.
3.Сәулебекова М.. Салауатты өмір салты – денсаулық кепілі. 2023.
4.. Мұқышов М . Оқушылардың салауатты өмір салты қалыптастыру. 2022
5. Байжігітова А. Салауатты өмір салты туралы ұғым. 2019

УДК 37.017.924

СОВРЕМЕННОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ КОНЦЕПЦИИ "ТОЛЫҚ АДАМ" ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Кабекеева К.К. PhD, старший преподаватель
Куралбаева А.А. PhD, доцент
Международный казахско-турецкого университет имени Ходжи Ахмеда Ясави,
Туркестан, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада Абай Құнанбаевтың «Толық адам» концепциясы жан-жақты қарастырылады. Ол ақыл-ой, адамгершілік және физикалық кемелділікті үйлестіретін жан-жақты дамыған тұлға идеалы ретінде сипатталады. Сондай-ақ, оның қазақ философиясына, ұлттық құндылықтарға және рухани дамуға ықпалы талданады.

Summary

This article explores Abai Kunanbaev's "Tolyq Adam" concept as an ideal of a fully developed individual, integrating intellectual, moral, and physical virtues. It analyzes its impact on Kazakh philosophy, national values, and the spiritual development of society.

Концепция «Толық адам», что можно перевести как «Цельный человек», глубоко укоренена в культурных и философских традициях Казахстана. Она воплощает идеал всесторонне развитой личности, гармонично сочетающей интеллектуальные, нравственные и физические добродетели. Чтобы понять её современное осмысление через призму национальных ценностей, можно провести параллели с различными философскими и культурными дискуссиями.

Первый президент Казахстана Нурсултан Назарбаев отмечал, что учение Абая о любви к человечеству сыграло важную роль в укреплении национального единства и стабильности страны. В своей статье «Абай и Казахстан в XXI веке» Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил, что концепция «Толық адам» должна быть глубже исследована и внедрена в различные сферы жизни [1].

Среди казахстанских исследователей одним из наиболее известных абаеведов является Мекемтас Мырзахметұлы, который подробно изучил концепцию «Толық адам» Абая. Он всесторонне изучил наследие Абая, его философские взгляды и связь с восточным мировоззрением, а также активно популяризирует их среди широкой аудитории. Мекемтас Мырзахметұлы утверждал о глубоких философских размышлениях великого поэта и его взглядах, которые берут начало в восточной мудрости. Его произведения действительно наполнены концепциями, как «суық ақыл» (холодный разум), «нұрлы ақыл» (озарённый разум), «жәуанмәрттілік» (благородство), а также идеями единства ума, силы и сердца. Эти мысли и сегодня остаются значимыми и заставляют задуматься о природе человеческого существования.

Абай, вдохновляясь восточной философией, разработал концепцию «Толық адам», как ответ на кризис общества и необходимость духовного роста. Важное значение имеют взаимосвязи этой концепции с учением основоположника тюркской традиции суфизма, Ходжи Ахмеда Ясави, а также с

философскими взглядами Шакарима Кудайбердиева. Эти мыслители также затрагивали влияние восточной философии, вызовы современности и необходимость переосмысления идей Абая в современном контексте.

Практическое значение учения Абая заключается в том, что разложение традиционных общественных норм, вызванным усилением колонизации в XIX веке, можно преодолеть через развитие морального и интеллектуального воспитания народа, подчеркивал важность добродетели, интеллекта и духовного самосовершенствования. Его взгляды перекликаются с философией аль-Фараби. В условиях глобализации, где доминирует материальное благополучие, идеи Абая остаются значимыми для сохранения национальных ценностей и противодействия чужеродным идеологиям.

Три ключевых аспекта концепции Абая: любовь к Аллаху, любовь к человечеству и стремление к справедливости становятся особенно актуальными в современном мире. Третья любовь, о которой говорит Абай – «И люби справедливость как истинный путь» – это вершина его гуманистической мысли, направленной на защиту справедливости и человечности. Справедливость, милосердие, сострадание – это «тепло сердца», о котором писал Абай. Конечно, учение «Толық адам» нельзя ограничивать только этим. Все сложные вопросы человеческой природы, затронутые в стихах Абая, являются путями и предпосылками к достижению состояния «полноценного человека». Поэтому изучение Абая, осмысление его учения в глубинах собственной души и превращение его взглядов в жизненные принципы – вот главная обязанность молодежи, которой предстоит строить будущее страны. Абай не ведет на ложный путь, он помогает понять смысл этой преходящей жизни [2].

Кроме того, Д.Б. Мухамадиев, Б.С. Бегманова, Г.А. Абдукаримова, Г.У.Танабаева, Барлыбаева Г.Г., Соловьева Г.Г., Нурышева Г.Ж., Сартаева Р.С., Мейрманов А.Д., Дариябек Д.С., Нусипова Г.И., Шайдулина Д.Р. также проводили исследования по данной теме. Проанализировали концепцию «Толық адам» с философской точки зрения в контексте современности и его связи с национальными ценностями.

Параллели между концепцией «Толық адам» и образом Американского Адама, введённым Р. У. Б. Льюисом в его книге The American Adam: Innocence, Tragedy, and Tradition in the Nineteenth Century (1955), заслуживают отдельного рассмотрения. Американский Адам представляет собой образ нового человека, свободного от исторического прошлого, невинного, но обладающего огромным потенциалом для создания нового мира. Льюис связывает этот миф с произведениями Эмерсона, Торо, Хоторна, Мелвилла, Генри Джеймса и других писателей XIX века.

Можно выделить несколько точек соприкосновения концепции «Толық адам» и Американского Адама:

Нравственное и этическое измерение: Концепция подчеркивает важность нравственной целостности и этического поведения. Это соответствует исследованиям Адама Смита о моральных чувствах, где он обсуждает баланс между личными интересами и благосостоянием общества. Идея Смита о

«беспристрастном наблюдателе» можно рассматривать как механизм достижения морального равновесия, которое является ключевым для «Толық адам».

Интеллектуальное развитие: Рост интеллекта и стремление к знаниям — центральные элементы концепции «Толық адам». Это отражается в защите Смитом образования и устранения невежества как необходимых условий для успешного государства. Современное понимание концепции также будет подчеркивать важность постоянного обучения и интеллектуального любопытства.

Физическое благополучие: Физическое здоровье и благополучие также являются неотъемлемыми элементами «Толық адам». Хотя представленные работы не напрямую касаются этого аспекта, целостный подход к развитию человека в трудах Смита подразумевает необходимость сбалансированной жизни, включая заботу о физическом здоровье.

Национальные ценности и «Толық адам»:

Культурная идентичность: «Толық адам» отражает национальные ценности, подчеркивая сохранение и продвижение культурной идентичности. Это можно сравнить с концепцией «Американского Адама», представляющего уникальную культурную и идеологическую идентичность в США. Точно так же «Толық адам» воплощает культурный дух Казахстана.

Социальная гармония: Концепция способствует социальной гармонии и коллективному благополучию, перекликаясь с видением Смита о том, что индивидуальные и коллективные интересы должны быть сбалансированы. Этот баланс является необходимым условием для национального единства и прогресса.

Адаптация к современным вызовам: В современном контексте «Толық адам» должен адаптироваться к актуальным вызовам, сохраняя при этом основные национальные ценности. Это включает интеграцию традиционных ценностей с современными принципами государственного управления и социальной организации, как это обсуждается в контексте эволюции идей Смита о государстве и обществе.

Современное осмысление концепции «Толық адам» через призму национальных ценностей предполагает синтез нравственной целостности, интеллектуального развития и физического благополучия. Она отражает баланс между личными устремлениями и коллективным благосостоянием, перекликаясь с философскими взглядами Адама Смита на моральные чувства и гармонию в обществе. Такой целостный подход обеспечивает актуальность «Толық адам» в контексте современных вызовов, сохраняя культурную идентичность и продвигая национальные ценности.

Концепция «Толық адам» отражает идеал всесторонне развитой, самостоятельной личности, воплощающей ценности и стремления нации. Чтобы рассмотреть, как эта идея соотносится с современными национальными ценностями, можно провести параллели с аналогичными концепциями в других культурных и исторических контекстах.

Основные аспекты соответствия:

Самостоятельность и индивидуализм: «Толық адам» подчеркивает важность личной самостоятельности и способности к независимому преодолению трудностей, подобно «Американскому Адаму», который характеризуется самодостаточностью и готовностью к вызовам. Это соответствует современным ценностям, акцентирующим личную ответственность и самодостаточность [3].

Моральные и этические измерения: Интеграция морально-этических аспектов в концепцию «Толық адам» перекликается с критикой отделения экономической деятельности от социальной и нравственной жизни, рассматриваемой в работах Адама Смита. Это показывает, что современные национальные ценности могут также подчеркивать важность объединения этического поведения с личным и экономическим успехом [4].

Гражданская и культурная идентичность: Идея «Толық адам» способствует формированию целостной национальной идентичности, подобно тому, как идеи Адама Смита повлияли на становление современных концепций общества и государства. Это отражает современные ценности, стремящиеся балансировать индивидуальные достижения с чувством принадлежности и вкладом в развитие национального сообщества [5].

Плюрализм и толерантность: Концепция «Толық адам» может также согласовываться с современными ценностями плюрализма и терпимости, поскольку она рассматривается как идеал, включающий разнообразие индивидуальных путей при сохранении единства национальной идентичности. Это аналогично либеральной традиции, направленной на обеспечение мирного сосуществования различных ценностей и практик [6].

Этот анализ показывает, что концепция «Толық адам» остается актуальной и сегодня, помогая находить равновесие между индивидуальными стремлениями и общими национальными интересами.

Литература

1. Токаев К.-Ж. Абай и Казахстан в XXI веке // Егемен Қазақстан. – 2020. – 7 янв. – URL: https://ru.egemen.kz/article/217261-statya-prezidenta-abay-i-kazakhstan-v-xxi-veke-vyshla-v-gazete-egemen-qazaqstan (дата обращения: 27.05.2025).
2. Құлбарақ С. «Толық адам» ілімі және бүгінгі жастар» // Абай әлемі. – URL: https://abaialemi.kz/post/view?id=1691 (дата обращения: 27.05.2025).
3. Mitchell, J. Revisions of the American Adam: Innocence, Identity and Masculinity in Twentieth Century America., 2011. – 163 с. – URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85113475716&origin=scopusAI (датаобращения: 27.05.2025).
4. *Bowles, S.* The Sophisticated Legislator Meets Adam's Fallacy: A Cultural-Institutional Market Failure // Social Fairness and Economics: Economic Essays in the Spirit of Duncan Foley. – 2013. – URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85122396001&origin=scopusAI (датаобращения: 27.05.2025).
5. Hearn, J. Demos before Democracy: Ideas of Nation and Society in Adam Smith // Journal of Classical Sociology. – *2015*. – URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-84948676439&origin=scopusAI (датаобращения: 27.05.2025).

6. Tate, J.W. *Toleration,* Neutrality and Historical Illiteracy // Journal of European Studies. – 2010. – URL: https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-77953401341&origin=scopusAI (датаобращения: 27.05.2025).

UDC 796.378

PROMOTING YOUTH HEALTH AND ADAPTING TO A HEALTHY LIFESTYLE

Issabekova Azhar Ordabaevna, Candidate of Pedagogical Sciences
Zhanibekov University,
Shymkent, Kazakhstan
Alikhan Olzhas, first year master's student
Auezov University
Shymkent, Kazakhstan
Dastankyzy Tomiris, first-year undergraduate student
Bachelor in English language and Literature
Xiamen University Malaysia, Malaysia

Түйін

Бұл мақала Қазақстандағы жасөспірімдердің денсаулығын нығайту және салауатты өмір салтына бейімдеу мәселелерін қарастырады. Зерттеуде дұрыс тамақтанбау, қозғалыс белсенділігінің төмендігі және психикалық денсаулықтың нашарлауы сияқты негізгі қиындықтар талданады. Мектептегі денсаулық сақтау білім беруі, қауымдастықтың қатысуы және цифрлық құралдарды қолдану сияқты тиімді тәсілдер қарастырылады. «Zhas Project» пен «Saulyq Fest» сияқты табысты ұлттық бастамалар мысалға келтірілген. Мақалада жасөспірімдердің денсаулығын қолдауда мектеп, отбасы және саясаткерлер арасындағы ынтымақтастықтың маңыздылығы атап өтіледі.

Резюме

В статье рассматриваются проблемы и возможности по укреплению здоровья молодёжи и формированию здорового образа жизни среди подростков в Казахстане. Анализируются такие сложности, как неправильное питание, низкая физическая активность и ухудшение психического здоровья. Рассматриваются эффективные стратегии, включая школьное образование в сфере здоровья, участие сообществ и использование цифровых технологий. В качестве успешных примеров приведены проекты «Zhas Project» и «Saulyq Fest». В завершении подчёркивается необходимость сотрудничества между школами, семьями и государственными структурами для устойчивой поддержки молодёжного здоровья.

Adolescent health, or youth health – is a unique stage of human development and a vital time for laying the foundations of good health. Adolescents experience rapid physical, cognitive and psychosocial growth. This affects how they feel, think, make decisions, and interact with the world around them (World Health Organisation, 2025). In today's world, young people face various health-related challenges, including poor dietary habits, low physical activity, rising mental health concerns, and the influence of digital technologies. As the habits formed during adolescence often persist into adulthood, it is essential to guide and support youth in adopting

healthy behaviors early on. This paper aims to explore the key challenges affecting youth health and to analyze effective strategies for promoting a healthy lifestyle among adolescents. Special attention is given to the role of education, community initiatives, and volunteering in forming sustainable health practices.

Despite growing awareness of health-related issues, many adolescents continue to face numerous obstacles that hinder their ability to maintain a healthy lifestyle. One of the most pressing challenges is unbalanced nutrition. Fast food, sugary snacks, and energy drinks are widely available and often replace nutritious meals in a teenager's daily routine. This dietary pattern contributes to rising rates of obesity and other chronic health conditions. Another significant concern is physical inactivity. With the increase in screen time and reliance on digital devices, many young people do not meet the recommended levels of physical activity. Sedentary behavior has been linked to various physical and mental health issues, including fatigue, poor posture, and increased risk of anxiety and depression. Mental health is also a growing area of concern. Adolescents often experience stress related to academic pressure, family expectations, and social comparison, especially through social media platforms. Many young people struggle with self-esteem and emotional regulation yet lack access to mental health resources or support systems. Additionally, risky behaviors such as substance use, unsafe sexual practices, and lack of sleep further endanger youth health. These behaviors are often influenced by peer pressure, lack of education, or social circumstances.

Overall, these challenges illustrate the urgent need for comprehensive and youth-centered approaches to health education, prevention, and support.

Adopting a healthy lifestyle during adolescence is critical for building a strong physical and emotional foundation. Regular physical activity, balanced nutrition, sufficient sleep, and mental health awareness all contribute to the overall well-being of young individuals. From a physical health perspective, healthy habits reduce the risk of obesity, cardiovascular diseases, type 2 diabetes, and other non-communicable illnesses. A well-balanced lifestyle also supports hormonal balance, bone growth, and immune function, which are especially important during the rapid developmental phase of adolescence.

Equally important is mental well-being. Engaging in regular physical activity, maintaining healthy sleep patterns, and limiting exposure to toxic online content can help reduce anxiety, depression, and emotional fatigue. Adolescents who adopt healthy habits often report higher self-esteem and stronger coping skills when dealing with stress. Healthy living also has a positive effect on academic performance. Proper nutrition and physical activity enhance concentration, memory, and cognitive function, allowing students to perform better in school. Mental clarity and emotional stability contribute to increased motivation and more effective learning. In the long term, youth who develop healthy routines are more likely to become productive adults with lower healthcare costs and a higher quality of life. By minimizing early risk factors, they significantly reduce the chances of developing chronic diseases and harmful habits later in life.

Thus, a healthy lifestyle not only improves the current well-being of adolescents but also ensures lasting benefits throughout adulthood.

Effective promotion of a healthy lifestyle among youth requires a multi-level approach that involves education, families, communities, and digital tools. In Kazakhstan, there is growing recognition of the importance of youth health, and a number of initiatives – both governmental and grassroots – have emerged in response.One of the foundational components is health education in schools. Integrating health literacy into the school curriculum helps young people understand how lifestyle choices affect their bodies and minds. The Ministry of Education of Kazakhstan has launched programs such as "Healthy Schools" (Денсаулықтысақтаумектебі), which incorporate physical education, hygiene awareness, and nutritional guidance into school environments (2025). Although implementation varies by region, schools in urban areas such as Nur-Sultan and Almaty are piloting expanded wellness programs in cooperation with local public health departments. Family and community involvement plays an essential role in reinforcing healthy habits. Traditional Kazakh family structures can support positive health behaviors through shared meals, outdoor activities, and caregiving. Civil society organizations have initiated programs such as "Densaulyk Zholy," a mobile medical outreach project targeting rural youth with basic health screenings and educational sessions. Another notable example is "Zhas Project," funded by the World Bank and administered by the Ministry of Education and Science, which provides microgrants to youth groups for community improvement projects, many of which focus on sports, mental health, and substance abuse prevention (Development Projects : Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project - P166305, 2022). Technology and digital tools are also increasingly used to promote health in engaging and youth-centered ways. Mobile apps like MyFitnessPal and WaterMinder are popular among students in Kazakhstan, and local developers have launched Kazakhstan-specific apps promoting fitness and nutrition. Social media initiatives – such as TikTok challenges promoting 10,000-step goals or healthy eating tips – are being embraced by young content creators. In 2019, the Qazaq Active Challenge campaign by the National Center for Public Health engaged over 30,000 young people via Instagram and Telegram (2019). One of the most impactful large-scale projects is "Saulyq Fest," an annual youth health festival held in several cities including Shymkent, organized by regional departments of public health and youth policy centers. The event combines sports, workshops, and peer-to-peer education, drawing thousands of participants and building a culture of wellness through fun, accessible engagement (2025). Internationally, Kazakhstan has also partnered with the UNICEF-supported "Health Promoting Schools" initiative, which aims to create school environments that promote physical and psychological well-being. Pilot schools in East Kazakhstan and Turkestan regions have implemented this model with positive outcomes in student behavior, hygiene practices, and health knowledge (Keruyenova, n.d.).

Together, these examples demonstrate that when strategic efforts are supported at all levels. From government to grassroots – youth health promotion becomes not only effective but also sustainable and culturally relevant.

Promoting youth health and supporting the adoption of a healthy lifestyle is not only a public health priority but also a long-term investment in the country's future. Adolescence is a formative stage where health behaviors, whether positive or negative, can last a lifetime. This paper has explored the main challenges affecting youth health, including poor nutrition, lack of physical activity, and mental health issues, especially in the context of Kazakhstan. It also reviewed effective strategies such as school-based education, family and community involvement, digital engagement, and successful local initiatives. To ensure sustainable impact, it is essential to expand health education programs nationwide, strengthen youth-led and volunteer projects, and improve access to mental health support. Policymakers, educators, families, and young people themselves must collaborate to build a culture of well-being where healthy choices are accessible, encouraged, and celebrated.

References

1. World Health Organization. (2025). Adolescent Health. World Health Organization. https://www.who.int/health-topics/adolescent-health#tab=tab_1
2. (2025). Unicef.org. https://www.unicef.org/kazakhstan/en/reports/country-office-annual-report-2022-unicef-kazakhstan
3. Development Projects : Ferghana Valley Rural Enterprise Development Project - P166305. (2022). World Bank. https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P166305
4. лужба центральных коммуникаций. (2019, June 13). НЦОЗ РК запускает оздоровительный челлендж "От слов к делу." СЦК при Президенте РК; Ortcom.kz. https://ortcom.kz/en/novosti/ncoz-rk-zapuskaet-ozdorovitelnyj-chellendzh-ot-slov-k-delu
5. Елена Карпенко. (2025, May 6). Проект "Здоровые города" — новый этап для Шымкента | OTYRAR. Otyrar.kz. https://otyrar.kz/2025/05/proekt-zdorovye-goroda-novyj-etap-dlya-shymkenta/
6. Keruyenova, Z. (n.d.). Health Promoting Schools in Kazakhstan. Retrieved May 19, 2025, from https://www.schoolsforhealth.org/sites/default/files/editor/kazakhstan-zarina.pdf

УДК 371.378.315

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

С.Н. Сулейменова, к.п.н., Махмутова К.И.,к.п.н.
ЮКПУ им.О.Жанибекова,
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада қазіргі қоғамдағы маңызды құндылықтардың бірі – адамның денсаулығы кеңінен қарастырылады. Автор деннің саулығын нығайту мен ағзаны жасартудың тиімді жолы ретінде жүйелі түрде дене жаттығуларын орындаудың маңызын атап өтеді.

Сонымен қатар, дене шынықтыру және спорттық іс-әрекетке адамдарды тартудың тиімді шарттары мен әдістері талданады. Жұмыста салауатты өмір салтын қалыптастыру, белсенді дене жаттығуларын жасау арқылы адамның өмір сапасын арттыру мәселелері де қамтылған.

Summary

The article explores one of the key values in modern society — human health. The author emphasizes the importance of regular physical exercise as an effective means of maintaining well-being and rejuvenating the body. It also examines the effective conditions and methods for engaging individuals in physical education and sports activities. The study addresses issues related to promoting a healthy lifestyle and improving quality of life through physical activity.

Одной из важнейших ценностей человеческой жизни является здоровье, оптимальное состояние которого достигается путем целенаправленных тренирующих воздействий на человека, предусматривающих его включенность в физкультурно-спортивную деятельность.

Устойчивая мотивация на физкультурно-спортивную деятельность, утверждение здорового образа жизни школьников рассматриваются сегодня как одно из приоритетных направлений гуманизации школьного образования. Значимость формирования здорового образа жизни школьников в аспекте рассматриваемой проблемы обусловлено необходимостью сохранения и укрепления социальной, психической и физической составляющих здоровье. Физическая подготовленность, психологическая устойчивость и социальная адаптированность к отрицательным внешним факторам среды являются основными компонентами физической культуры личности и базисом для раскрытия ее потенциала.

Под категорией «развитие» в научной литературе понимается процесс качественных и количественных изменений свойств личности под воздействием внутренних (природных) сил и внешних (социальных) условий. При всей генетически обусловленной значимости развития, воспитание в формировании личности играет главную роль. Оно определяет ширину, уровень и глубину развития.

В этой связи в сфере физической культуры выделяют развивающие компоненты образования:

1. Физическое, определяемое как естественный процесс анатомо-физиологических изменений организма школьника. Физическое развитие может осуществляться и целенаправленно под влиянием специально подобранных средств физической культуры для достижения оптимального уровня физической подготовленности и морфофункционального состояния.

2. Психическое, обеспечивающее изменения в протекании психических процессов. Процесс психического развития достаточно многогранен и включает:

- интеллектуальное развитие (формирование у учащихся способности к овладению и пользованию различными типами мышления);
- эмоциональное и чувственное развитие (способность адекватного эмоционального реагирования на действительность; умение управлять эмоциями);

- сенсорное развитие (формирование в деятельности способности учащихся к адекватным ощущениям, восприятиям).

3. Развитие познавательной сферы в совокупности отражает сущность процесса обучения, включающего многие компоненты психического развития, а также сформированность самооценки, самоконтроля, осознанности своих действий.

4. Развитие форм поведения и общественной потребности, что означает определенный характер общения и взаимоотношений между людьми, подчинение общественным требованиям и правилам поведения, коллективной деятельности и т.д.

Здоровый образ жизни в процессе образования в сфере физической культуры должен, на наш взгляд, предусматривать организацию целенаправленной двигательной активности школьника в обеспечении эффективного формирования индивидуальных ценностных ориентаций на собственное здоровье, потребности в физическом самосовершенствовании, воспитания комплекса двигательных способностей, обеспечивающих оптимальное состояние жизнедеятельности учащихся.

Анализ содержания основных компонентов структуры образования в сфере физической культуры и их оздоровительного потенциала открывает широкие перспективы использования обучающих, развивающих и воспитательных процессов в отношении здорового образа жизни личности школьника, компонентами которой, на наш взгляд, должны стать: аксиологический, информационный, физический и психический.

Рассматривая аксиологический компонент, следует понимать здоровье как ценность. С позиции медицины А.М. Изуткин, В.П. Петленко, Г.И. Царегородцев указывают на необходимость формирования устойчивых позиций в отношении к индивидуальному здоровью

Ценностное освоение действительности конкретной личностью выражается в приобретении ценностно-ориентированных знаний, их реализации в практической деятельности и коррекции в соответствии с ее результатами. Отметим, что эта коррекция в свою очередь может рассматриваться как акт приобретения нового знания.

Ценностные ориентации личности являются итогом ценностного освоения действительности и могут, согласно концепции В.А. Ядова, рассматриваться как подсистема системы социальных установок. Диспозиции личности (т.е. ее готовность к поведению в конкретной социальной ситуации) являются иерархически организованной системой. Ценностные ориентации личности, регулирующие общую направленность поведения человека, представляют собой высший уровень диспозиции личности.

Содержание системы ценностных ориентаций отдельных людей может быть весьма разнообразным. Однако специфика проводимого исследования диктует необходимость максимально сократить и конкретизировать перечень тех из них, которые могли бы быть объектом нашего внимания.

По нашему мнению, в процессе образования в сфере физической культуры следует ориентировать учащихся на здоровый образ жизни как наиболее существенный фактор сохранения и укрепления индивидуального здоровья.

В рамках здорового образа жизни приоритетной должна стать сфера физкультурно-спортивной деятельности учащихся, в которой мы считаем необходимым выделить формы, методы и конкретные упражнения оздоровительной направленности. Именно от сформированности ценностных ориентаций личности в сфере физкультурно-спортивной деятельности во многом зависит, будет ли ученик активен на обязательных занятиях по физической культуре, станет ли самостоятельно заниматься физическими упражнениями во время обучения или нет, продолжит ли их, что особенно важно, после окончания обучения в школе.

Знания основ теории и методики физической культуры определяют овладение ее ценностями и формируют правильное и сознательное отношение личности к здоровью, телу, развитию физических качеств, адаптационных возможностей, личной и общественной гигиены.

Подготовка учащихся к плодотворной деятельности по сохранению и укреплению индивидуального здоровья диктует необходимость уделить особое внимание физическому и психическому компонентам. Это обусловлено тем, что данные компоненты наиболее успешно формируются в процессе физкультурно-спортивной деятельности.

Сформированность физического компонента отражается в оптимальном физическом развитии, высоком уровне физической работоспособности и кондиционной подготовленности (основные физические качества и связанные с ними способности). Названные показатели наиболее ярко характеризуют здоровье человека, как в качественном, так и в количественном отношении.

Физическое развитие рассматривается в специальной литературе как закономерный процесс изменения морфологических и функциональных особенностей организма, тесно связанный с возрастом и полом человека, состоянием его здоровья, наследственными факторами и условиями жизни.

Изучение физического развития школьников имеет большое значение для оценки их здоровья. Данные об антропометрических, соматоскопических и физиометрических показателях в онтогенезе позволяют судить о росте и развитии ребенка, помогают педагогу решать вопросы организации дифференцированного подхода, регламентировать характер, объем и интенсивность физических нагрузок на занятиях. Динамика физического развития детей и подростков отражает влияние физических упражнений на процессы роста, особенности телосложения, состояние функциональных систем организма.

Под физической работоспособностью понимается потенциальная способность человека проявлять максимум физического усилия в статической, динамической и смешанной работе. Она проявляется в различных формах мышечной деятельности и зависит от готовности человека к любой физической работе, к физкультурно-спортивной деятельности.

Физическая работоспособность является интегративным выражением возможностей человека и отражает состояние его здоровья. Без сведений о физической работоспособности школьников не представляется возможным судить о состоянии их развития, о состоянии подготовки к учебной и предстоящей трудовой жизни и деятельности.

В работах Г.Л. Апанасенко, С.Б. Тихвинского указывается, что интегральным показателем здоровья человека может служить определение максимально возможных энергообразующих индивида. Вместе с тем косвенными показателями здоровья могут служить результаты тестирования физических качеств индивида, материальным субстратом которого они и являются. Таким образом, сформированность физического компонента проявляется в оптимальном развитии присущих человеку физических качеств.

Физическими качествами принято называть врожденные морфо-функциональные качества, благодаря которым возможна физическая активность человека, получающая свое полное проявление в целесообразной двигательной деятельности.

Суть формирования психического компонента в процессе образования в сфере физической культуры заключается в создании основ их психического здоровья путем оптимизации эмоционального состояния и снижения уровня личностной тревожности.

Личностная тревожность характеризует устойчивую склонность воспринимать большой круг ситуаций как угрожающие, реагировать на них состоянием тревоги. Очень высокая личностная тревожность прямо коррелирует с наличием невротического конфликта и с психосоматическими заболеваниями.

Физиологическая природа эмоций и чувств обуславливает эффективность их взаимодействия с деятельностью внутренних органов и двигательной сферы. Данное обстоятельство есть основа эмоциональной адаптации: сформировавшаяся способность управлять своими переживаниями в ходе эмоционально организованной физкультурно-спортивной деятельности благотворно скажется и на эффективности других видов деятельности, где изменяющиеся эмоциональные ситуации вызовут соответствующие сдвиги в реализации двигательной и вегетативных функций.

Таким образом, формирование здорового образа жизни школьников целесообразно организованной физкультурно-спортивной деятельности в рамках образования в сфере физической культуры предполагает - комплексную реализацию обучения, воспитания и развития личности на основе совершенствования биологических, психических и социальных адаптивных механизмов.

Литература

1. Комплексная программа воспитания в организации образования в РК. – Астана: изд-во МОиН РК, 2000. – 31с.
2. Нурлыбекова А.Б. Принципы педагогики развития при построении программ физического воспитания дошкольников. – Алматы: РИК, 2012. – 183с.

3. Торыбаева Ж.З. Здоровый образ жизни подростка и его формирования в процессе совместной работы школы, семьи и общественности. – Шымкент: Нұрлы бейне, 2003. – С. 44-52.
4. Единая комплексная программа. – Астана: Министерство просвещения РК, 2023.

ӘОЖ 371

САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ҚҰНДЫЛЫҚ РЕТІНДЕ: ЖАСТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Абилдабеков С.А. PhD докторы., Битабаров Е. А., п.ғ.к.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается значимость сохранения здоровья молодежи и формирования здорового образа жизни, а также эффективные методы и подходы в этом направлении. Анализируются с научной точки зрения актуальные проблемы здравоохранения в современном обществе, распространённые среди молодёжи риски и пути их профилактики. Здоровый образ жизни представляет собой индивидуальный стиль жизни человека, направленный на профилактику заболеваний и укрепление здоровья. Ведение здорового образа жизни способствует достижению жизненных целей и задач, успешной реализации планов, преодолению трудностей, а при необходимости - и выдерживанию значительных физических и психоэмоциональных нагрузок.

Summary

This article examines the importance of preserving youth health and forming a healthy lifestyle, as well as effective methods and approaches in this area. The current health problems in modern society, widespread risks among young people and ways of their prevention are analyzed from a scientific point of view. A healthy lifestyle is an individual lifestyle of a person, aimed at preventing diseases and promoting health. Leading a healthy lifestyle contributes to the achievement of life goals and objectives, the successful implementation of plans, overcoming difficulties, and, if necessary, withstanding significant physical and psycho-emotional stress.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елдердің қатарына қосылудағы алға қойған міндеттерді жүзеге асыруда халықтың денсаулығы ең маңызды мәселелердің бірі. Халықтың денсаулығы - мемлекет болашағының негізі десек, оның жақсы, қалыпты жағдайда болуы өмір сүру салтына тікелей байланысты екендігі белгілі. Бүгінгі таңда өз тәуелсіздігін алған егеменді елімізде жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын мұрат тұтқан тұлғаларды тәрбиелеу басты талап етіп қойылған.

Еліміздің болашағы - жарқын жастар дейтін болсақ, олардың арасында салауатты өмір салтына деген дұрыс түсінік қалыптастырып, санасына, салауатты өмір салтын ұстанудың денсаулыққа аса маңызды және ұстанған адамның болашағы айқын екендігін түсіндіру ортақ міндет.

Ұлт салауаттылығы - бұл қоғамдық құндылық.

Салауатты өмір салты - жалпы ұлт денсаулығының негізі. Қоғамның болашағы әрбір адам денсаулығына байланысты, сондықтан салауатты өмір салтының жастар арасында қалыптасуының маңызы өте зор. Жастардың өзін

жетілдіру, өзін-өзі ұйымдастыру үшін қажетті аса маңызды қасиет - ол салауаттылық.

Салауаттылық ұғымы қазақ халқының салт-дәстүрін, көнеден келе жатқан мәдениетін, өнерін, әдет-ғұрпын жас ұрпаққа ұғындыру. Салауаттылық - ішкіліктен, есірткі, темекіден аулақ болу, дене және жан тазалығын сақтау, тіпті қарапайым түрде айтсақ адамның киім киісі, тамақты қалыппен ішуі де кіретін игі іс-әрекет.

Жаңа дәуірде елімізді сақтайтын, денсаулығы зор, интеллектісі жоғары ұрпақ тәрбиелеу мемлекет саясатының басты бағыты екенін ескерсек, осының бәрі жастарымызды салауатты өмір салтына тәрбиелеуден басталады. Сондықтан, ең алдымен, жастар арасында салауатты өмір салтына деген дұрыс түсінік қалыптастыруымыз керек. Жастардың санасына салауатты өмір салтын ұстанудың денсаулыққа аса маңызды және ұстанған адамның болашағы айқын екенін түсіндіріп беруіміз керек.

Өркениетті дамыған қоғамды тек -дені сау адам ғана құра алады деп айтар болсақ, жастарымыздың денсаулығы мықты, рухани дүниесі бай, жаны мен тәні таза, танымдық белсенділігі мен шығармашылық қабілеті ерекше, адамгершілігі мен имандылық қасиеті үйлескен тұлғаларды тәрбиелеу басты міндетіміз.

Қазіргі таңда жастардың денсаулығын сақтау - мемлекет үшін стратегиялық маңызы бар мәселе. Себебі дені сау жас ұрпақ - қоғамның болашағы. Дегенмен соңғы жылдары жастар арасында темекі тарту, ішімдік ішу, дұрыс тамақтанбау, дене белсенділіктің төмендеуі сияқты жағымсыз әдеттер кең етек алуда. Бұл жағдайлардың алдын алу үшін жүйелі профилактикалық шаралар қажет. Салауатты өмір салтына бейімделу осы тұрғыда ең маңызды қадамдардың бірі болып саналады. Жастардың денсаулық жағдайына әсер ететін факторлар: Жастардың денсаулығына әсер ететін негізгі факторларға мыналар жатады:

- Қоршаған орта: ластанған ауа, шудың көптігі, радиациялық фон және экологиялық жағдайлар.
- Әлеуметтік орта: отбасының әлеуметтік жағдайы, ата-аналармен және құрдастарымен қарым-қатынас.
- Өзіндік мінез-құлық: зиянды әдеттерге бейім болу, тамақтану тәртібі, ұйқы режимі, дене белсенділік деңгейі.
- Ақпараттық кеңістік: әлеуметтік желілер мен интернеттегі теріс контенттің әсері.
- Аталған факторлар жастардың психикалық, физикалық және әлеуметтік денсаулығына тікелей әсер етеді.

Салауатты өмір салтының негізгі компоненттері: Салауатты өмір салты (СӨС) - бұл денсаулықты нығайтуға, аурулардың алдын алуға және өмір сүру сапасын арттыруға бағытталған күнделікті әрекеттер жиынтығы. Оның негізгі компоненттері:

1. Дұрыс тамақтану: Ағзаның қажетті қоректік заттармен қамтамасыз етілуі.

2. Физикалық белсенділік: Жүйелі түрде спортпен немесе дене белсенділігімен шұғылдану.

3. Зиянды әдеттерден бас тарту: Темекі, ішімдік, есірткіден аулақ болу.

4. Жеке бас гигиенасы: Тазалық сақтау, аурулардың алдын алу шараларын орындау.

5. Психологиялық саулық: Стрессті басқару, өзін-өзі дамыту, эмоциялық тұрақтылықты сақтау. Жастарды салауатты өмір салтына бейімдеудің әдіс-тәсілдері.

Осы жұмыс аясында Шымкент қаласындағы жетекші жоғары оқу орындарының бірінің студенттері арасында салауатты өмір салты туралы түсініктеріне қатысты пилоттық зерттеу жүргізілді. Сауалнамаға 100 адам қатысты, олардың орташа жасы – 21 жас. Респонденттерден салауатты өмір салты ұғымына өз анықтамаларын берулері сұралды. Алынған жауаптар 8 нұсқаға топтастырылды:

1-нұсқа (61,7%): спортпен айналысу, теңгерімді әрі дұрыс тамақтану, күн тәртібін сақтау;

2-нұсқа (20,6%): зиянды әдеттерден бас тарту немесе олардың болмауы;
3-нұсқа (6,5%): ағзаның саулығын сақтау немесе қалпына келтіруге бағытталған өмір салты;

4-нұсқа (2%): денсаулықты сақтау мен жақсартуға бағытталған ұтымды өмір салты;

5-нұсқа (2%): салауатты сана-сезім;

6-нұсқа (2%): дұрыс тамақтану, спортпен шұғылдану және зиянды әдеттерден бас тарту арқылы денсаулықты жақсарту мен сақтауға бағытталған адам өмір әрекетінің тұжырымдамасы;

7-нұсқа (3%): жүйелі түрде медициналық тексеруден (диспансерлеуден) өту;

8-нұсқа (1,2%): тән мен рухты жақсы күйде ұстау.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, респонденттердің басым бөлігі (80%-дан астамы) салауатты өмір салты ұғымын негізінен ағзаның физикалық жағдайын сақтаумен байланыстырады. Олар бұл ұғымға спортпен шұғылдану, дұрыс тамақтану, күн тәртібін сақтау, диспансерлік тексеруден өту сияқты әрекеттерді енгізеді. Бұл жастардың көпшілігі салауатты өмір салтын биологиялық денсаулық көрсеткіштерімен теңестіретінін білдіреді. Респонденттердің 10%-дан азы салауатты өмір салтын белгілі бір уақыттарда жасалатын денсаулықты сақтау және нығайту шараларының жиынтығы емес, өмір сүру салты ретінде қарастырады. Ал тек аз ғана бөлігі (6%-дан азы) салауатты өмір салтын ең алдымен адамгершілік-рухани дамудың деңгейімен байланыстырады.

Осылайша, жүргізілген зерттеу нәтижелері салауатты өмір салтын қалыптастыру үдерісінде, әсіресе жас ұрпақ арасында, жалпы алғанда ел халқы арасында да, ең алдымен, моральдық-адамгершілік аспектіні дамыту қажеттігін көрсетеді. Денсаулық мәдениетін тәрбиелеу - бұл тікелей денсаулықты сақтау

идеологиясын қалыптастырумен байланысты. Себебі бүгінгі таңда өз денсаулығына ұтымды қарау - демографиялық мәселелерді шешуде де, медициналық тұрғыда да, экономикалық жағынан да адам капиталының қалыптасуы мен дамуының маңызды факторы ретінде өзекті практикалық мәнге ие.

Жастарды СӨС-ке бейімдеу үшін кешенді тәсіл қажет. Төмендегі әдістер тиімді деп танылады:

1. Білім беру және ағартушылық жұмыстар: Мектептер мен ЖОО-дарда денсаулықты сақтау тақырыбында сабақтар өткізу, семинарлар, тренингтер ұйымдастыру.
2. Медиа және ақпараттық технологияларды қолдану: Әлеуметтік желілер арқылы салауатты өмір салтының артықшылықтарын насихаттау, мотивациялық видеолар мен инфографикалар жасау.
3. Спорттық шаралар ұйымдастыру: Жастар арасында жарыстар, марафондар, фитнес-клубтарда жеңілдікпен жазылу мүмкіндігін ұсыну.
4. Мотивациялық және психологиялық қолдау: Психологтар мен коучтармен жұмыс, өзін-өзі дамыту бағытындағы бағдарламаларға тарту.
5. Қоғамдық бастамалар: Волонтерлік қызметке тарту, денсаулық сақтау бағытындағы әлеуметтік жобаларға қатыстыру.

Халықаралық тәжірибе. Көптеген елдерде жастар арасында салауатты өмір салтын насихаттаудың табысты үлгілері бар. Мысалы, Финляндияда мектеп бағдарламасына денсаулық сақтау мен дұрыс тамақтану бойынша арнайы пәндер енгізілген.

Жапонияда дене белсенділігі мен медитация күнделікті өмір салтына айналған. Бұл тәжірибелер Қазақстан үшін де үлгі бола алады.

Салауатты өмір салты – бұл адамның жан-жақты дамуына және толыққанды өмір сүруіне мүмкіндік беретін әлеуметтік және тұлғалық факторлардың үйлесімі. Оның үш негізгі құрамдас бөлігі – объективті жағдайлар, нақты өмірлік әрекеттер және құндылықтық бағдарлар – бір-бірімен тығыз байланысты. Егер бұл элементтер кешенді түрде жүзеге асырылса, онда жеке адамның да, бүкіл қоғамның да денсаулығы жақсара түседі.

Жастардың денсаулығын сақтау және оларды салауатты өмір салтына бейімдеу – ел болашағы үшін маңызды міндет.

Бұл тек медициналық емес, әлеуметтік және мәдени деңгейде шешілуі тиіс мәселе. Жүйелі білім беру, мотивациялық және спорттық бағдарламалар, сондай-ақ қоғамдық қолдау жастардың өмірлік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мемлекет, білім беру мекемелері және ата-аналар бірігіп жұмыс істеген жағдайда ғана бұл бағытта нақты нәтиже күтуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 725 қаулысымен бекітілген «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасы.
2.Әбенбаев.С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі.- Алматы, 2005.

3. Қалиев С,Оразбаев М.,Смаилова М. Қазақ халқының салт-дәстүрлері,Алматы,«Рауан». 1994.
4. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. - Астана, 2000.
5. Қоянбаев Р.М. Дуниетанымды қалыптастыру. - Алматы,1991.
6. Муқанов.И. Салауатты өмір салтын қалыптастыру.- Қазақстан мектебі, №6, 2008.
7. Оқушыларға салауатты өмір салтын қалыптастыру бағдарламасы. - Қазақстан мұғалімі,14 қазан, 2006.
8. Педагогика. Лекциялар курсы. - Алматы, 2003.
9. Сманова. С. М. Салауатты өмір салты. - Қазақстан мектебі, №4, 2007.

ӘОЖ 159.923:614.2

ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫҢ ӘСЕРІ

Макашкулова Г.Б. әлеуметтік ғылымдар магистрі, аға оқытушы
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті,
Тараз, Қазақстан
Серикова А.М. 4 курс студенті
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті,
Тараз, Қазақстан

Резюме

В статье подробно анализируются психологические стратегии формирования здорового образа жизни. Цель статьи – проанализировать влияние психологического благополучия, самооценки, внутренней мотивации и эмоциональной стабильности на формирование здорового образа жизни. На основе взглядов мировых ученых рассмотрены психологические аспекты здоровья и предложены конкретные стратегии, направленные на развитие у молодежи восприятия здоровья как ценности.

Summary

This article analyzes in detail the psychological strategies for forming a healthy lifestyle. The purpose of the article is to analyze the impact of psychological well–being, self-esteem, intrinsic motivation and emotional stability on the formation of a healthy lifestyle. Based on the views of world scientists, the psychological aspects of health are considered and specific strategies aimed at developing the perception of health as a value among young people are proposed.

«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі кодексінің 32-бабының 3-тармағына сәйкес, салауатты өмір салтын қалыптастыру саласындағы қызметті жүзеге асыратын денсаулық сақтау ұйымдарының мәртебесі мен өкілеттілігі арнайы белгіленген. Бұл құқықтық база, бір жағынан, салауатты өмір салты саясатының мемлекеттік деңгейде қолдау тауып отырғанын көрсетсе, екінші жағынан, халықтың психикалық және физикалық денсаулығын қорғау саласындағы нақты іс-шаралардың заңмен реттелетінін айғақтайды [1].

Салауатты өмір салтын қалыптастыру тақырыбы әлеуметтік философия, педагогика, әлеуметтану және медицина салаларындағы көптеген зерттеулерде жан-жақты қарастырылған. Бұл мәселе әсіресе XX ғасырдың екінші

жартысында айрықша маңызға ие болды. Қазіргі даму кезеңінде қоғам демографиялық қиындықтарға, өмір сүру ұзақтығының қысқаруына, халықтың психикалық және физикалық денсаулығының нашарлауына тап болып отыр, бұл көптеген ғалымдар мен мамандардың алаңдаушылығын тудыруда. Салауатты өмір салтын ұстану – тек дене шынықтырумен және дұрыс тамақтанумен шектелмейтін, сонымен қатар зиянды әдеттерден аулақ болуды, психикалық тұрақтылықты және қоғаммен үйлесімді қарым-қатынасты да қамтитын кең ауқымды түсінік болып табылады [2].

Қазіргі таңда жастардың денсаулық деңгейінің төмендеуінің негізгі себептері бар. Оларды объективті және субъективті факторларға бөліп қарастыруға болады. Объективті факторларға әлеуметтік-экономикалық дағдарыс, білім беру мекемелері мен сауықтыру орындарының материалдық-техникалық базасының әлсіздігі, сондай-ақ денсаулық сақтау жүйесінің кемшіліктері жатады. Субъективті факторларға адамдардың денсаулықты басты құндылық ретінде қабылдамауы, салауатты өмір салтын ұстануға, дене шынықтырумен жүйелі түрде айналысуға ынтасының жоқтығы, психикалық және физикалық жүктемелерді дұрыс реттей алмауы жатады. Осыған байланысты жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесін мемлекеттік саясаттың маңызды бөлігі ретінде қарастыру қажет. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы, үнемі стресс жағдайында болу, аз қозғалу және жағымсыз әдеттердің кең таралуы сияқты көптеген мәселелер бар. Олай болса, жас ұрпақтың салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін олардың құндылықтарын, мотивациясын және мінез-құлық ерекшеліктерін ескеретін медициналық әдістермен қатар психологиялық әдістерді де қолдану қажет. Бұл мәселені зерттеу жастардың салауатты өмір салты туралы түсініктерін анықтауды, жеке тұлғаның денсаулығын бағалау әдістерін әзірлеуді, салауатты өмір салты мәдениетін қалыптастыруды, жастарды салауатты өмір салтына үйрету әдістемелеріне шолу жасау, насихаттау әрекеттерін қамтиды. Академик В.П. Казначеев денсаулықты тек тұрақты жағдай емес, үздіксіз өзгерісте болатын динамикалық құбылыс ретінде қарастырады. Оның пікірінше, денсаулық – бұл адамның ақыл-ой, дене және биологиялық мүмкіндіктерін сақтау және жетілдіру, еңбекке қабілеттілігін арттыру, қоғамдық өмірге белсене араласу және өмір сүру ұзақтығын ұлғайтуға бағытталған үдеріс [3].

Психологиялық тұрақтылық – салауатты өмір салтын ұстанудың маңызды факторы, ал стресс пен эмоцияларды басқара білу – психологиялық әл-ауқаттың негізгі аспектісі. Эмоциялық тұрақтылығы қалыптасқан тұлға стресске төзімді болып, салауатты өмір салтын саналы түрде таңдайды. Өзін бақытты сезінетін адамдардың өз денсаулығына қамқорлық жасауға деген ішкі мотивациясы жоғары. Өзін-өзі бағалауы жоғары жандар белсенді өмір салтын ұстануға сенімді және жаман әдеттерге қарсы тұра алады, өзін-өзі тану жолындағы адамдардың психологиялық саулығы жақсарып, олар үйлесімді өмір сүруге бейім болады. Осы жөнінде гуманистік психологияның көрнекті өкілі К. Роджерстің пікірінше, адамның толыққанды дамуы үшін оны ешқандай

шартсыз қабылдау, өзін-өзі шынайы бағалау және үздіксіз өсуге ұмтылу маңызды [4].

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы психикалық денсаулықты адамның өз мүмкіндіктерін толық пайдаланатын, күнделікті қиындықтарды жеңетін, өнімді жұмыс істеп, қоғамға пайда келтіре алатын денсаулық жағдайы ретінде анықтайды. ДДҰ ұйғарымына сай психикалық денсаулықтың басты элементтері:

- өз денесі мен ақыл-ойының бірлігін, тұрақтылығын және ерекшелігін сезіну;
- өз мінез-құлқын әлеуметтік нормаларға сай басқара білу;
- өз өмірін жоспарлап, оны жүзеге асыра алу;
- өмірлік өзгерістерге бейімделе білу.

Психикалық күй адамның танымдық қабілеттеріне де әсер етеді. Өзін жақсы сезінетін жастардың зейіні жақсы шоғырланып, ақпаратты тез қабылдап, есте сақтау қабілеті жоғары болады. Бұл олардың салауатты өмір салты туралы мәліметтерді түсініп, оны күнделікті өмірде қолдануына тікелей әсер етеді. Психологиялық әл-ауқат денсаулыққа қамқорлық жасауды жай ғана таңдау емес, күнделікті қажеттілікке айналдырады. Мысалы, өзін қоршаған ортаның қолдауын сезініп, қанағаттанатын жастардың ішкі наразылығын басу үшін жағымсыз әдеттерге бой алдыру ықтималдығы азаяды, демек психологиялық әл-ауқат денсаулықты сақтаудың маңызды негізі болып табылады. Ол жастардың тек физикалық жағдайына ғана емес, сонымен қатар стресске төзімділік, мотивация, өзіне деген сенімділік және ақыл-ой қабілеттері сияқты маңызды қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

М.В. Сокольскаяның тұжырымы бойынша, психологиялық саулықтың екі негізгі көрсеткіші бар. Біріншіден, психикалық қызметтердің сақталуы және өмірлік белсенділіктің оңтайлы қағидасын ұстану, яғни түрлі жағдайларға бейімделу арқылы тепе-теңдікті сақтауға тырысу. Бұл бейімделу әлеуметтік, психологиялық және ішкі жан дүниесіндегі үйлесімділікті қамтиды, нәтижесінде адам табиғатпен, өзгелермен және өзімен үйлесімділікке жетеді. Автор осы үйлесімділікті психологиялық саулықтың маңызды өлшемі ретінде қарастырады. Екіншіден, психологиялық саулық – бұл тұлғаның эмоционалдық, еріктік, танымдық аспектілері арасындағы үйлесімділік, яғни психикалық тепе-теңдік. Бұл тепе-теңдіктің бұзылуы тұлғаның құлдырауына, әлеуметтік және жеке бейімделудің нашарлауына әкелуі мүмкін [5].

А. Маслоу да психологиялық саулықтың екі құрамдас бөлігін атап көрсетті:

1. Адамның өз мүмкіндіктерін толық жүзеге асыруға ұмтылуы, яғни өзін-өзі тану арқылы әлеуетін дамыту.

2. Гуманистік құндылықтарға деген ұмтылыс, яғни өзін-өзі жүзеге асырған адам басқаларды қабылдау, дербестік, төзімділік, әсемдікке сезімталдық, әзіл сезімі, альтруизм, адамзатты жақсартуға деген ұмтылыс және шығармашылық сияқты қасиеттерге ие [6].

Қазіргі таңда денсаулық мәселелерін оқу бағдарламасына енгізудің маңызы ерекше. Мұндай бағдарламалар жастардың білім деңгейін арттырып қана қоймай, пәндік байланысты нығайтады, игеру барысындағы материалдың күнделікті өмірмен қаншалықты байланысты екенін көрсетеді және оларды өз денсаулығына үнемі қамқорлық жасауға ынталандырады. Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін психологиялық тұрғыдан келесі стратегияларды қолдану тиімді болады:

- жастардың денсаулықты бағалауын арттыру және оны маңызды құндылық ретінде қабылдауын қалыптастыру;
- өзін-өзі жетілдіруге деген ішкі құлшынысын ояту;
- өзін-өзі басқару дағдыларын дамыту;
- жастардың стресске төзімділігін, эмоциялық интеллектін және мақсат қою, импульстерді бақылау қабілеттерін дамыту;
- жастарға зиянды әдеттердің қауіптілігі, денсаулықтың физиологиялық және психологиялық аспектілері, «дене-жан» тепе-теңдігін сақтау жолдары туралы жүйелі түрде білім беру;
- сенімді қарым-қатынас орнату, қолдау көрсету және интерактивті әдістерді (квест, пікірталас, жоба) қолдану арқылы қолайлы эмоциялық орта құру;
- спорт, шығармашылық, волонтерлік сияқты қызығушылықтары бойынша мектеп және студенттік ұйымдарды дамыту. Аталған стратегияларды жүзеге асыруда адамның бойында болуы керек арнайы қабілеттер 1-кестеде беріледі.

Кесте 1 – Салауатты өмір салтын құруға әсер ететін қабілеттер жиынтығы

Қабілет	Анықтамасы
Өмірге деген сенім	Өмірге деген құлшыныстың болуы және оған сеніммен қарау
Оң көзқарас	Жақсылықты көре білу және әр жағдайдан жақсы жағын іздеу
Өз мүмкіндіктерін білу	Шамадан тыс күш түсірмей, өз күшіне сену және оны тиімді пайдалану
Рухани байланыс	Өмірдің мәнін сезіну және қиындықтарда қолдау болатынына сену
Бейімделгіштік	Жаңа жағдайларға тез үйрену, өзгерістерге бейім болу және үнемі даму
Стресске төзімділік	Қиындықтарға дұрыс жауап беру, оларды жеңу және тез қалпына келу
Позитивті қабылдау	Айналадағы жақсылықты байқау, қуана білу
Физикалық белсенділік	Спортпен шұғылданудан, дене қимылдарынан ләззат алу
Өз сезімдерін түсіну	Ішкі түйсікке сену және өз сезімдерін талдай білу
Басқаларға көмектесу	Қоғамға пайда келтіру және жақсылық жасауға ұмтылу
Жомарттық	Айналасындағылармен жақсы қарым-қатынас орнату және мейірімділік таныту
Әзіл қолдану	Көңілді жағдайларды көре білу және өмірге жеңіл қарау

Психологиялық саулықты жақсарту мен оны сақтауда адамдар арасындағы қарым-қатынас пен әлеуметтік қолдаудың маңызы зор. Жақсы дамыған әлеуметтік байланыстар мен жылы қарым-қатынасы бар адамдардың психикалық ауруларға шалдығу ықтималдығы төмен, сондай-ақ олар күйзеліс пен қиындықтарды жеңуге әлдеқайда дайын. Әлеуметтік қолдауды отбасы, достар, әріптестер және қоғамдастық мүшелері көрсете алады, қолдау әрқилы болуы мүмкін: эмоциялық (жанашырлық, түсіну, сүйіспеншілік білдіру), практикалық (көмек көрсету, қаржылай қолдау) және ақпараттық (кеңес беру, ақпаратпен бөлісу). Аталмыш қолдаулардың уақытылы көрсетілуі көптеген мәселенің оң шешілуіне ықпал етеді.

Жастардың салауатты өмір салтын игеруіне әсер ететін психологиялық тұрақтылықты дамытатын іс – шаралар ерекше сұранысқа ие. Тренингтер, коучинг, рефлексия арқылы өзін-өзі тану және эмоцияны реттеу дағдыларын, отбасы, достар, психологтармен жұмыс арқылы әлеуметтік қолдауды, блогерлер, спортшылар, қоғамдық көшбасшылардың тәжірибесі арқылы оң үлгіні, мобильді қосымшалар, челленджер арқылы насихатты арттыруға мүмкіндік зор.

Қорытындылай келе, қазіргі қоғамда жастардың өмір сүру сапасын арттыру мен денсаулығын сақтау – ұлттық дамудың басым бағыттарының бірі. Психологиялық тұрақтылық жастардың өмірлік қиындықтарға бейімделуіне, күйзеліске қарсы тұруына және теріс мінез-құлықтың алдын алуға ықпал етеді. Өзін-өзі басқару, эмоциялық тұрақтылық, мақсат қоя білу, ішкі мотивация мен жауапкершілік – салауатты өмір салтын саналы түрде таңдаудың негізгі психологиялық алғышарттары болып табылады. Осыған байланысты, жастармен жұмыс істейтін мамандар мен оқу орындары тұлғаның психологиялық әлеуетін дамытатын кешенді бағдарламалар әзірлеуі маңызды. Сонымен қатар, жастардың денсаулыққа деген құндылықтық қатынасын қалыптастыру, өзін-өзі тануға мүмкіндік беру және әлеуметтік-эмоциялық қолдау көрсету – олардың психологиялық әл-ауқатын нығайтып, салауатты мінез-құлықты бекітуге жағдай жасайды. Өзіңді жақсы сезіну және денсаулығыңды нығайту үшін, ең алдымен өзіңді адекватты қабылдап, бағалау керек. Бұған психологиялық жаттығулар жасау, медитациямен айналысу және өзіңе күтім жасау арқылы қол жеткізуге болады.

Әдебиеттер

1 https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1100007064?utm_source

2 Ибашова, М. С. Тұлғаның психикалық денсаулығын зерттеудің кейбір аспектілері / М. С. Ибашова, Т. Ш. Исабекова // Психология ғылымдары журналы. – 2020. – №4. – Б. 56–62.

3 Осницкий А.К., Психологические механизмы самостоятельности / А.К. Осницкий. – М.; Обнинск: ИГ– СОЦИН, 2010. – 232 с.

4 Роджерс К. Р. Становление личности. Взгляд на психотерапию / Издательство: Эксмо-Пресс – Москва, 2021 – 366 с.

5 Сокольская М.В. Психология здоровья: учебное пособие. — Москва: Академия, 2005. – 192 с.

6 Маслоу А. Мотивация и личность / Пер. с англ. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 352 с.

7 Имангалиева, Ш. Д. Психологиялық денсаулықты қалыптастыруда жаңа технологияларды пайдалану / Ш. Д. Имангалиева, Г. А. Амзеева, А. С. Шеримова. – Текст : непосредственный // Молодой ученый. – 2019 – № 8.2 (88.2). – С. 29-31.

ӘОЖ 378

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ЗЕРДЕЛЕУ ШЕҢБЕРІНДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА КӨЗҚАРАСТАРЫН ДАМЫТУ

Куатова Ж.Ж. п.ғ.к., доцент м.а.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан Педагогикалық Университеті, Шымкент, Қазақстан
Ибрагим Қ.Ә., п.ғ.к.,Тавбаева Д.Б. магистр
Шымкент университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривают возможности и пути реализации формирования у будущих педагогов здорового образа жизни в процессе обучения курса педагогики в вузе. Авторы подчеркивают воспитательный потенциал дисциплины «Педагогика», раскрывая её возможности как средства формирования ценностных ориентаций, использование различных методов и средств в подготовке будущих педагогов.

Summary

The article examines the possibilities and ways of implementing the formation of a healthy lifestyle among future teachers in the process of teaching pedagogy at a university. The authors emphasize the educational potential of the discipline "Pedagogy", revealing its capabilities as a means of forming value orientations, personal reflection and an active lifestyle.

Қазіргі заманғы жоғары педагогикалық білім беру жүйесі болашақ мұғалімдердің кәсіби білім мен дағдыларын қалыптастырып қана қоймай, оларды жауапты, салауатты және белсенді өмір салтына қабілетті тұлға ретінде дамытуға бағыттайды. Психоэмоционалды ықпалдардың өсуі, физикалық белсенділіктің төмендеуі және зиянды әдеттердің таралуы жағдайында студенттердің салауатты өмір салтына тұрақты мотивациясын қалыптастыру міндеті ерекше өзекті болып табылады.

Президентіміз Қ.К.Тоқаев 2025 жылы наурызда өткен Құрылтайда «ұлт ретінде алға басуға не кедерге болса, соның бәрінен арылып, сапалы ұлт болуға тиіспіз. Елімізді жаһанға жайылып келе жатқан өзгерістерге дайындап, Қазақстанды кез келген сын-қатерге төтеп бере алатын қуатты мемлекет етуіміз керек . Бұл менің Президент ретіндегі басты миссиям» деп атап кеткен болатын[1]. Бүгін таңда әлемде болып жатқан жағымсыз мінез- құлықтар лудомания, наркомания басқа да зиянды әдеттер белен алуда, олар біздің жастарымызға теріс ықпал етіп отыр. Сондықтан, біз жастарымызға білім беру ұйымдарында жақсы тұлғалық қасиеттерге баулу, олардың бойында жағымды мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған іс -шараларға, мазмұнға жете мән беріп жүйелі тұрғыда ұйымдастыру жолдарын қарастыруымыз қажет. Сонымен

барлық тәрбие мен білім беру мекемелерінде жұмыс жасайтын мамандардың басты міндеті.

Елімізде 2022 жылы «Педагог» кәсіптік стандарты еңгізілген сол құжатта педагогтың кәсіби қызметі бір бағытында «Денсаулықты нығайту және дене мәдениеті мен сауықтырудың ұтымды технологиялары қолдану» деп берілген[2]. Біз бүгінгі таңда әлемде болып жатқан ықпалға еріп кетпейпін тұлғаны қалыптастыруда олардың бойында негізгі құндылықтар жайында дұрыс түсініктерді қалыптастыру.

ЖОО да тәрбие бағыттарының бірі дене тәрбиесі(студенттердің денсаулығын сақтау, дене күші мен батылдықты тәрбиелеу) деп көрсетіледі[3]

Жоғары оқу орындарында болашақ педагогтарда кәсіби біліммен мен рухани құндылықтарды ұштастыра алатын мамандарды даярлаудың тиімді жолдарын қарастыруымыз қажет.

Болашақ педагог салауатты өмір салты қағидаттарын өзі ұстанып қана қоймай, сонымен қатар өз оқушыларында тиісті көзқарастарды қалыптастыру қабілетіне ие болуы керек, бұл осы салада жеке тәжірибенің, білімнің және құндылық бағдарларының болуын болжайды. Осыған байланысты жоғары оқу орындардағы оқу процесі шеңберінде денсаулық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған тиімді педагогикалық жағдайлар мен әдістерді іздеу қажеттілігі туындайды.

Бұл тұрғыда «Педагогика» пәні ерекше маңызға ие, өйткені ол білім мен оқыту туралы білімді жеткізіп қана қоймай, болашақ педагогтердің кәсіби дүниетанымының гуманистік, құндылық және жеке құрамдас бөлігін қалыптастырады. Салауатты өмір салты тақырыбын педагогика пәнін мазмұнына интеграциялау, тәжірибеге бағытталған әдістерді қолдану және студенттерді аудиториядан тыс іс -шараларға тарту білім беру және тәрбие міндеттерін тиімді үйлестіруге мүмкіндік береді.

Оқыту процесі -бұл білім беру, игеру, тәрбиелеу және дамыту міндеттерін іске асыруға бағытталған оқытушы мен оқушы арсындағы мақсат бағдарлы өзара байланысты іс әрекет[4].

Педагогика пәні болашақ педагогтарды даярлауда негізгі орын алады, өйткені ол олардың кәсіби дүниетанымын, педагогикалық ұстанымын және құндылық бағдарларын қалыптастырады. Оның мазмұны жеке тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және дамыту туралы теориялық білімді беруге ғана емес, болашақ мұғалімнің жеке басын тәрбиелеуге де бағытталған.Сондықтан ол жоғары тәрбиелік әлеуетке ие, оның ішінде салауатты өмір салтын қалыптастыру тұрғысынан.Біз мақаламызда, салауатты өмір салтын дамытуда педагогика пәні аясында төмендегідей бағыттарын қарастырамыз:

Жеке құндылықтарды қалыптастыру. Педагогика ғылым ретінде тәрбиенің мәнін тұлғаны қалыптастырудың мақсатты процесі ретінде ашады. Педагогикалық теориялар мен тұжырымдаларды зерттеу арқылы студенттер адам мен қоғамның маңызды құндылықтарының бірі ретінде денсаулықтың маңыздылығы туралы идеяларды қалыптастырады. Педагогика пән шеңберінде жеке тұлғаның психикалық және физикалық денсаулығын

дамытуға, әлеуметтенуге, өзін –өзі жүзеге асыруға, сақтауға байланысты тақырыптар талқыланады, бұл салауатты өмір салтын жүргізуге тұрақты ішкі мотивацияны қалыптастыруға ықпал өтеді.

Рефлексивті және тәрбиелік ұстанымдарын дамыту. Педагогика пәнін оқытуда тәрбиенің заңдылықтарын зерттей отырып, болашақ мұғалімдер болашақ оқушыларына үлгі болу қажеттілігін түсінеді. Бұл олардың рефлексиялық көзқарасын қалыптастырады: білімді игеріп қана қоймай, оны өз өміріне қолдануға деген ұмтылыс. Осылайша, студент денсаулықты сыртқы талап ретінде емес, кәсіби этиканың элементі, жеке және педагогикалық мәдениеттің құрамдас бөлігі ретінде қарастыра бастайды.

Тәрбиелік әсері бар практикалық қызмет үшін жағдай жасау. Педагогика курсындағы көптеген тапсырмалар нақты тәрбиелік жағдайларды талдауды, жобаларды әзірлеуді, іс-шараларды өткізуді және педагогикалық практикаға қатысуды қамтиды. Бұл жұмыс формалары мүмкіндік береді:

-білімалушыларда салауатты өмір салтын қалыптастыру бойынша жағдайларды модельдеу;

-салауатты өмір салтын насихаттауға бағытталған тәрбие іс-шараларын әзірлеу;

-студенттерді өз денсаулығын нығайтуға және педагогикалық құзыреттерін дамытуға бағытталған белсенді қызметке қосу.

*Пәнаралық білімді біріктіру.*Педагогика гуманитарлық және қолданбалы ғылым ретінде психологиямен, әлеуметтанумен, валеологиямен, медицинамен тығыз байланысты. Бұл студенттерге денсаулықты физикалық, психикалық және әлеуметтік әл -ауқат деңгейінде ашылатын көп қырлы ұғым ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, салауатты өмір салтына біртұтас көзқарас қалыптасады, бұл тәрбиелік әсерді күшейтеді.

Оқытушы студенттерді диалогқа, практикаға, денсаулық пен тәрбие тақырыптарына қатысты жобаларға тарту арқылы, ғылыми конференцияларда баяндама жасату, педагогикалық практика барысында осы тақырыптарда тәрбиелік іс-шаралар жоспарлап, өткіздіру арқылы осы ресурсты саналы түрде пайдалана алады.

Осылайша, «Педагогика» пәні студенттердің салауатты өмір салтына деген жеке көзқарасын қалыптастыру үшін күшті тәрбиелік әлеуетке ие. Тиісті педагогикалық идеяларды теориялық тұрғыдан түсінуді де, практикалық іске асыруды да қамтитын оқу процесін сауатты ұйымдастыра отырып, студенттер білімді игеріп қана қоймай, сонымен қатар өздерінің де, болашақ тәрбиеленушілердің де денсаулығы үшін жеке жауапкершілігін дамытады.

Сонымен қатар «Педагогика» курсы шеңберінде салауатты өмір салтын қалыптастырудың практикалық әдістерін тиімді пайдалануда маңызды. Педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттерінде салауатты өмір салтын ұстануға тұрақты мотивацияны қалыптастыру денсаулықтың маңыздылығын теориялық тұрғыдан түсінуді ғана емес, сонымен қатар практикалық қызметке белсенді қатысуды талап етеді. «Педагогика» курсы

аясында оқыту және тәрбиелеу әлеуеті бар практикалық әдістердің кең спектрін қолдануға болады.

Тренинг сабақтары және іскерлік ойындар. Тренингтер қарым -қатынас, стресске төзімділік, өзін -өзі реттеу дағдыларын пысықтауға, сондай- ақ психикалық және физикалық денсаулықты сақтауға көзқарастарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Іскерлік және рөлдік ойындар білімалушыларда салауатты өмір салтын қалыптастыруға байланысты педагогикалық жағдайларды модельдейді.

Тренингтер мен ойындарды төмендегідей тақырыптарда өткізуге болады:

-Педагог салауатты мінез- құлықтың үлгісі ретінде, Жасөспірімдермен зиянды әдеттер туралы қалай сөйлесуге болады?Денсаулық сабағы: жоспарлау, жүргізу, талдау.

Бұл әдістердің педагогикалық әсері эмпатияны, өзін-өзі таныстырудағы дағдыларын дамытуға, тәрбиелік ұстанымды қалыптастыруға ықпал етеді.

Педагогика пәнін оқытуда педагогикалық жағдайларды талдау және шешу (кейстер).Кейс әдісі сыни тұрғыдан ойлау мен шешім қабылдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Студенттерге оқытушы іс-әрекетін бағалау, оқушылардың денсаулығын сақтау мен нығайтуға байланысты мәселелерді шешу жолдарын ұсыну қажет нақты немесе имитациялық жағдайлар ұсынылады.

Кейс тапсырмасы:Оқушы үнемі энергетика сусындарын әкеледі және оларды құрдастарына таратады. Мұғалім қалай әрекет етуі керек? Профилактикалық әңгімені қалай өткізуге болады?

Тапсырмалар білімалушыларда этикалық ұстанымды және барабар педагогикалық араласу қабілетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Жобалық қызмет. Студенттерге салауатты өмір салтын құрдастары, оқушылар және басқа бағыттағы студенттер арасында насихаттауға бағытталған білім беру жобаларын дербес әзірлеуге және іске асыруға мүмкіндік беретін ең тиімді әдістердің бірі.

Мысалы мынандай жоба тақырыптарын ұсынуға болады:«Студенттік топтағы денсаулық апталығы», «Денсаулық -менің таңдауым», мектеп оқушылары үшін сынып сағатын әзірлеу.Педагог-Денсаулық: салауатты өмір салтын тарататын мұғалімнің мінез -құлық моделі.Мұндай іс-шаралар жауапкершілікті, бастамашылықты, педагогикалық модельдеу қабілетін қалыптастырады.

Салауатты өмір салтын бақылау және шығармашылық тапсырмаларға интеграциялануы. Оқытушы салауатты өмір салты мазмұны мен практикалық тапсырмаларды мәтіндерде, эсселерде, жазбаша жұмыстарда және ауызша талқылауларда қолдана алады. Бұл студенттерді педагогикалық контексте денсаулық тақырыбын теориялық тұрғыдан түсінуге ынталандырады.

Педагогика пәнінен эссе және талқылау тақырыптары:«Оқушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырудағы мұғалімнің рөлі».«Педагогикалық қарым-қатынас стилінің оқушылардың психологиялық денсаулығына

әсері».Студенттерге педагогикалық әсері денсаулық тақырыбына ғылыми көзқарасты қалыптастыруға және оның пәнаралық маңыздылығын түсінуге ықпал етеді.

«Педагогика» пән аясында теориялық, практикалық әдістерді қолдану салауатты өмір салты туралы білімді ғана емес, сонымен қатар болашақ педагогтардың тұрақты жеке көзқарастарын тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.Жобалық, рефлексивті және тәрбие қызметіне белсенді қатысу арқылы студенттер балалар мен жасөспірімдерде денсаулық мәдениетін тәрбиелеу саласында одан әрі кәсіби жұмыс істеу үшін қажетті жеке тәжірибе алады .

Әдебиеттер

1. Қ.К.Тоқаевтың Құрылтайдағы сөзі.https://kaz.inform.kz/news/memleket-basshisi-kasim-zhomart-tokaevtin-ulttik-kuriltaydin-iv-otirisinda-soylegen-soz-d7c102/
2. «Педагог» кәсіптік стандарты.https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031149
3.А.К.Мынбаева, А.Б.Айтбаева, Ә.М.Құдайбергенова.Жоғары мектеп педагогикасы негіздері: Оқу құралы:-Алматы, 2014.-191б.
4.Шунк,Дейл Х. Оқыту теориясы:білім беру көкжиегі=Learning Theories:An Educational Perspective[Мәтін]:оқулық/Д.Шунк;[ауд. Б.М.Мизамхан; жауапты ред. А.Б. Айтбаева], Астана «Ұлттық аударма бюросы»ҚҚ.2019.-607 б.
5.Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика: Учебник для магистратуры университетов.-Алматы:Қазақ университеті, 2018.-328с.

ӘОЖ 159.99

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӨЗІН-ӨЗІ ҚҰРМЕТТЕУІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ АУҚАТТЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Усипова Г.Д.

Түлкібас ауданы, Майлыкент шағын жинақты бастауыш мектеп мұғалімі, Түркістан облысы, Қазақстан

Резюме

В статье утверждается, что отношения, основанные на более искренней поддержке и одобрении со стороны значимых для подростков людей, формируя их самоуважению, способствуют повышению их компетентности и психологического благополучия. А так же, рассматривается возможность самоуважения, основанной на стремлении продемонстрировать окружающим ложные достижения влияет на негативные стороны личностных качеств подростков. Поэтому делается вывод о важности построения педагогами и родителями позитивных и адекватных отношений с подростками, основанных на автономии, поддержке и уважении.

Summary

The article argues that relationships based on more genuine support and approval from people who are important to adolescents, forming their self-esteem, contribute to their competence and psychological well-being. On the other hand, the possibility of self-esteem based on the desire to demonstrate false achievements to others and influencing the negative aspects of the personality traits of adolescents is considered. Therefore, it is concluded that it is important for teachers and

parents to build positive and adequate relationships with adolescents based on autonomy, support and respect.

Қазіргі уақытта өзін-өзі құрметтеудің деңгейі мен тұрақтылығын зерттеуге қарағанда, оның негіздерін зерттеуге арналған жұмыстар әлдеқайда аз. Алайда, бұл тақырып болашағы зор, өйткені жеке тұлғаның өзін-өзі құрметтеуінің негіздерін түсіну оның әл-ауқатының, жеке кемелділік деңгейінің кілті бола алады және жалпы өзін-өзі құрметтеу көрсеткішіне маңызды қосымша ақпарат береді.

Өзін-өзі құрметтеу – адамның ең маңызды психологиялық ресурсы, оның тұлғалық әлеуетінің көрсеткіші, мотивациялық және мінез-құлықтық салдары болып табылады. Ол оқу іс-әрекетінің өнімділігіне, кәсіби мансаптағы жетістікке, тұлғааралық мәртебе мен қарым-қатынас стиліне әсер етеді. Өзін жеке тұлға ретінде құрметтеуге ұмтылу жасына, тұлғалық ерекшеліктеріне, әлеуметтік және мәдени тиістілігіне қарамастан барлық адамдарға тән. А. Маслоу және К. Роджерс өзін-өзі құрметтеуді негізгі адами қажеттіліктердің бірі ретінде қарастырады. Ол басқа адамдардың мақұлдауы мен құрметіне деген қажеттілікпен қатар, жеке тұлғаның толыққанды өмір сүруі мен еңбек етуі, әл-ауқаты және үйлесімді дамуы үшін маңызды шарт болып табылады. Өзін-өзі құрметтеуді автономия, құзыреттілік және басқалармен байланыс сияқты психологиялық әл-ауқат үшін негізгі қажеттілік ретінде қарастыру қазіргі зерттеулерде расталған (Гордеева, Сычев және т.б., 2016; Sheldon et al., 2001) [1, 2].

Жалпы педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге шолу жасайтын болсақ, өзін-өзі құрметтеудің келесі түрлері бар: құзыреттілікке негізделген өзін-өзі құрметтеу, мұғалімдердің мақұлдауына негізделген өзін-өзі құрметтеу, ата-аналардың мақұлдауына негізделген өзін-өзі құрметтеу және өтемдік өзін-өзі құрметтеу. Негізінен жасөспірімдердің мұндай өзін өзі құрметтеуі олардың психологиялық әл-ауқатының әртүрлі аспектілерімен және ата-аналары тарапынан негізгі психологиялық қажеттіліктерінің қаншалықты қанағаттандырылуымен байланысты.

Өзін-өзі құрметтеу – адамның өз құндылығын, қабілеттері мен ерекше артықшылықтарын мойындауы. К. Мруктың интегративті тұжырымдамасына сәйкес, өзін-өзі құрметтеу екі өзара байланысты аспектіні қамтиды: жеке тиімділік сезімі (белгілі бір салалардағы құзыреттілікке негізделген және іс-әрекетке байланысты) және жеке құндылық сезімі, ол әлеуметтік құндылықтарға сәйкестікті көрсетеді және ең алдымен тұлғааралық мінез-құлықты реттейді. Осылайша, адамдар әдетте белгілі бір дағдыларға, құзыреттілікке, шеберлікке ие болғаны үшін өзін құрметтейді, әрі оны өзі де, айналасындағы қоғам да бағалайды. Өзін-өзі құрметтеу еңбекқорлық пен табандылыққа ықпал етіп, сәтсіздікке қарамастан, алға ұмтылуға көмектесуі мүмкін. Бұл қасиеттер түрлі жетістіктерге, шығармашылық дамуға әкеледі. Дегенмен, қолайсыз жағдайда, өзін әлеуметтік тұрғыдан жүзеге асыру мүмкін болмағанда, өзін-өзі құрметтеудің өтемдік түрлері қалыптасуы мүмкін. Бұл адамның белгілі бір қабілеттерін, соның ішінде девиантты және антиәлеуметтік

мінез-құлыққа байланысты дағдыларын көрсетуіне және референттік топтың мақұлдауын алуына мүмкіндік береді. Сондықтан өзін-өзі құрметтеудің денсаулыққа пайдалы, шынайы және әл-ауқат пен өнімді дамуға ықпал ететін негіздерін теориялық және практикалық тұрғыдан қарастыру маңызды, сондай-ақ оларды қолдау мен дамыту әдістерін әзірлеу қажет.

Бірқатар әдебиеттерде, М.В. Лункина [3] өзін-өзі құрметтеудің әртүрлі негіздері психологиялық әл-ауқатқа әртүрлі деңгейде әсер ететіні анықталады. Құзыреттілікке негізделген өзін-өзі құрметтеу жеке тұлғаның өзіне қанағаттануын арттырады, ата-аналардың мақұлдауына негізделген өзін-өзі құрметтеу отбасына қанағаттануға ықпал етеді, ал мұғалімдердің мақұлдауына негізделген өзін-өзі құрметтеу мектепке қанағаттануды арттырады. Компенсаторлық өзін-өзі құрметтеу, өзін қанағаттандыруға әкелгенімен, отбасы мен мектепке қанағаттануға кедергі келтіруі мүмкін. Негізгі психологиялық қажеттіліктері толығырақ қанағаттандырылған жасөспірімдер әлдеқайда қолайлы жағдайда, психологиялық қауіпсіздік жағдайда болады және өзін-өзі құрметтеудің неғұрлым шынайы түрлеріне ие болады.

Өзін-өзі құрметтеуді зерттеулердің көпшілігі оның деңгейінің (Розенберг әдістемесі бойынша) психологиялық әл-ауқат және табыстылықтың әртүрлі аспектілерімен байланысын зерттеуге арналған. Алғашында өз пайдасыздығы мен дәрменсіздігін сезінумен сипатталатын төмен өзін-өзі құрметтеу адамның психологиялық әл-ауқаты мен түрлі іс-әрекет түрлерінің өнімділігіне теріс әсер етеді деп болжанған. Көптеген зерттеулер бұл болжамды растады: өзін-өзі төмен құрметтеу депрессиямен, мазасыздықпен, академиялық және әлеуметтік мәселелермен, агрессиямен, тамақтану бұзылыстарымен байланысты. Алайда, өзін-өзі жоғары құрметтеу мәселесі біржақты емес. Бір жағынан, ол психологиялық әл-ауқатпен, бақыт деңгейімен, өмірге қанағаттанушылықпен, сондай-ақ болашақ жетістіктер мен басқалармен қарым-қатынасқа деген оң үміттермен байланысты. Бірақ екінші жағынан, ол гетерогенді категория болып саналады және дені сау жоғары өзін-өзі құрметтеумен қатар, оның нарциссистік және қорғаныс формаларын да қамтиды. Бұл мәселені шешудің бір жолы – өзін-өзі құрметтеу деңгейі туралы деректерді оның басқа сипаттамаларымен, атап айтқанда, оның негіздерімен (мен өзімді не үшін құрметтеймін?) толықтыру.

А. Маслоу екі құрмет қажеттілігін – өзін-өзі құрметтеу және басқалардың құрметі деп бөлгендей, қазіргі зерттеушілер ӨҚ негіздерін екі топқа бөлуге болатынына келіседі: құзыреттілік және әлеуметтік мақұлдау. Кейбір адамдар өздерінің өзін-өзі құрметтеуін белгілі бір нәтижелерге, жетістіктерге және шеберлікке негіздесе, басқалары – басқалардың (нақты немесе қиялдағы) мақұлдауына немесе мақұлдамауына сүйенеді. Бірақ бірінші түрін абсолютті түрде оңтайлы деп санау қате болар еді.

Біріншіден, бұл екі типтегі өзін-өзі құрметтеу ішкі жағынан біркелкі емес: мысалы, құзыреттілікке негізделген өзін-өзі құрметтеу өз күшін жұмсағаны, табандылығы және құнды әрі пайдалы нәтижеге (өзінің, басқалардың немесе жалпы қоғамның игілігі үшін, қазір немесе болашақта) қол жеткізгені үшін өзін құрметтеуге негізделуі мүмкін. Сонымен қатар, ол табыстың мөлшеріне немесе

иеленген игіліктерге (жаңа мобильді телефон, автокөлік, үй және т.б.) сүйенуі немесе басқа адамдардың есебінен өзін-өзі дәлелдеуге негізделуі мүмкін. Мұнда басқалардың берген бағасының сипаты да маңызды рөл атқарады: олар салыстырмалы түрде объективті немесе манипулятивті сипатта болуы мүмкін, яғни адамның мінез-құлқын бақылауға, оны мақұлдаушы адам үшін пайдалы әрекеттерді орындауға мәжбүрлеуге бағытталуы мүмкін (шартты қабылдау механизмі сияқты).

Екіншіден, өзін-өзі құрметтеу негіздерінің мазмұны және олардың психологиялық әл-ауқатпен байланысы көптеген факторларға: жасқа, әлеуметтік контекске және мәдени ортаға байланысты айтарлықтай ерекшеленуі мүмкін. Мысалы, мәдениет жеке жетістіктерге бағытталған индивидуалистік пе, әлде қауымдастыққа тиесілі болу мен ортаға қабылдануға негізделген коллективистік пе – бұл маңызды фактор болып табылады. Мәдени ерекшеліктер мен өзін-өзі құрметтеу негіздерінің бар жіктемелерінің әртүрлілігі олардың психологиялық әл ауқатпен байланысын шатастырып, біржақты емес етеді. Дегенмен, жалпы қабылданған ұстаным – ішкі өзін-өзі құрметтеу негіздері (мысалы, Дж. Крокер концепциясында бұл адамгершілік, Құдайдың махаббаты) шынайырақ болып табылады. Ал сыртқы негіздер (басқалардың мақұлдауы, бәсекелестіктегі жетістік) әдетте төменірек психологиялық әл ауқатқа ықпал етеді. Сондай-ақ өзін-өзі құрметтеу әртүрлі негіздерінің үйлесімін зерттеу маңызды, өйткені олар жеке иерархияға құрылуы мүмкін (Crocker, Wolfe, 2001) [4].

Өзін-өзі құрметтеу негіздері тек өзін-өзі және өмірін қанағаттандырудың болжамдаушысы ғана емес, сонымен қатар негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру мен психологиялық әл ауқат арасындағы байланыстырушы буын бола отырып, психологиялық әл ауқаттың маңызды индикаторы бола алады деп болжауға болады. Бұл болжам, ең алдымен, өзін-өзі детерминациялау теориясына негізделген. Бұл теорияда автономия, құзыреттілік және басқа адамдармен қарым қатынас сияқты негізгі қажеттіліктердің қанағаттандырылуы адамның психологиялық әл ауқатының, өзін-өзі өзектендіруінің және жоғары өзін-өзі құрметтеуінің сенімді көзі екендігі айтылады. Сонымен қатар, өзін-өзі детерминациялау теориясы аясында жүргізілген зерттеулерде әртүрлі жас, жыныс, әлеуметтік шығу тегі бар адамдар үшін негізгі психологиялық қажеттіліктердің маңыздылығы және олардың әртүрлі мәдениеттер үшін, соның ішінде ресейлік таңдауларда да, әмбебаптығы көрсетілді (Chirkov, Ryan, 2001; Ryan, Deci, 2017) [5, 6].

Қорытындылай келе, өзін-өзі құрметтеудің құзыреттілікке, сондай-ақ жасөспірім үшін маңызды адамдардың қолдауы мен мақұлдауына негізделген түрлері неғұрлым шынайы, денсаулыққа пайдалы және олардың психологиялық әл-ауқатына ықпал етеді. Ал басқаларға жалған жетістіктерді көрсетуге ұмтылуға негізделген өзін-өзі құрметтеу түрлері мұндай әсер бермейді. Алынған теориялық зерттеулер негізінде жасөспірімдерге автономия, қолдау және құрмет көрсетуге негізделген мұғалім мен жасөспірім, ата ана мен бала

арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыру маңызды болып табылатынын тұжырымдалады.

Әдебиеттер:

1. Гордеева Т.О., Сычев О.А, Гижицкий В.В., Гавриченкова Т.К. Мотивация самоуважения и уважения другими как факторы академических достижений и настойчивости в учебной деятельности // Психологический журнал. 2016. Т. 37. № 2. С. 57—68
2. Лункина М. В. Основания самоуважения подростков и удовлетворенность базовых потребностей как источники психологического благополучия. Вестник московского университета. Серия 14. Психология. 2019. № 1, doi: 10.11621/vsp.2019.01.214
3. Sheldon K.M., Elliot A.J., Kim Y., Kasser T. What Is Satisfying About Satisfying Events? Testing 10 Candidate Psychological Needs // Journal of Personality and Social Psychology. 2001. Vol. 80. N 2. P. 325—339.
4. Crocker J., Wolfe C. Contingencies of self-worth // Personality and Social Psychology Review. 2001. Vol. 108. N 3. P. 593—623. doi.org/10.1037/0033- 295X.108.3.593
5. Chirkov V.I., Ryan R.M. Parent and teacher autonomy-support in Russian and U.S. adolescents: Common effects on well-being and academic motiva-ion // Journal of Cross Cultural Psychology. 2001. Vol. 32. P. 618—635. doi. org/10.1177/0022022101032005006
6. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory. Basic psychological needs in motivation, development and wellness. N.Y.: The Guilford Press, 2017.

УДК 656.071.6

МЕНТАЛЬНОЕ ЗДОРОВЬЕ КАК ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЙ ФАКТОР ГАРМОНИЧНОЙ ЛИЧНОСТИ

Жукова Л., Каримова А. Т. к.м.н, доцент

НАО Актюбинский региональный университет им.К. Жубанова,

Актобе, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада психикалық денсаулықтың стресске, жоғары ақпараттық жүктемеге және жылдам өзгерістерге қаныққан қазіргі әлемдегі адамның жалпы әл-ауқатының негізгі аспектісі ретіндегі маңыздылығы ашылады. Психикалық денсаулық-бұл ішкі үйлесімділік, өмірдегі қиындықтарға төзімділік, өзін–өзі жүзеге асыру және басқалармен сындарлы қарым-қатынас жасау қабілеті. Позитивті ойлау, өзін-өзі дамыту, рефлексия, салауатты әлеуметтік орта және өзін-өзі реттеу дағдылары сияқты психологиялық әл-ауқаттың сақталуына ықпал ететін факторларға ерекше назар аударылады. Психикалық жағдайдың адамның физикалық денсаулығы мен әлеуметтік белсенділігіне әсері атап өтіледі. Адамның психикалық жағдайына қамқорлық жасау мәдениетін қалыптастырудың, эмоционалдық бұзылулардың белгілерін уақтылы танудың және стрессті басқарудың салауатты стратегияларын қолданудың маңыздылығы атап өтіледі. Психикалық денсаулықты сақтау жетілген, тұрақты және үйлесімді тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде қарастырылады.

Summary

This article reveals the importance of mental health as a key aspect of the overall well-being of an individual in a modern world saturated with stress, high information load and rapid changes. Mental health is about inner harmony, resilience to life's difficulties, the ability to self–actualize and interact constructively with others. Special attention is paid to factors contributing to the maintenance of psychological well-being, such as positive thinking, self-development, reflection, a healthy social environment and self-regulation skills. The influence of the mental state on the

physical health and social activity of a person is noted. The importance of forming a culture of caring for one's mental state, timely recognition of signs of emotional disorders and the use of healthy stress management strategies is emphasized. The preservation of mental health is considered as the basis for the formation of a mature, stable and harmonious personality.

В современном обществе, где высокие темпы жизни, стрессовые ситуации и информационная перегрузка стали обыденностью, особое значение приобретает ментальное здоровье человека. Именно оно лежит в основе способности личности сохранять эмоциональное равновесие, адекватно воспринимать окружающую действительность и строить здоровые взаимоотношения с другими людьми. Понятие ментального здоровья охватывает не только отсутствие психических заболеваний, но и общее психологическое благополучие, включающее чувство внутренней гармонии, самоуважение, уверенность в себе и готовность к личностному росту.

Гармоничная личность — это человек, способный к самореализации, устойчивый к жизненным трудностям и открытый к новым возможностям. Актуальность данной темы обусловлена не только увеличением числа обращений за психологической помощью, но и возрастающей потребностью в формировании культуры заботы о собственном психическом и ментальном состоянии. Особенно важно рассматривать ментальное здоровье как фундамент формирования полноценной, зрелой и гармоничной личности. Обсуждение психического благополучия способствует раннему выявлению проблем и формированию культуры заботы о ментальном здоровье. Психологическое благополучие напрямую связано с психическим здоровьем. Люди, которые ощущают внутреннюю гармонию, реже страдают от депрессии, тревожных расстройств и эмоционального выгорания.

Научные исследования показывают, что психологическое благополучие положительно влияет на физическое здоровье. Например, люди с высоким уровнем эмоциональной стабильности реже страдают от сердечно-сосудистых заболеваний, имеют более крепкий иммунитет и дольше живут. Люди с высоким уровнем психологического благополучия, как правило, более инициативны и мотивированы в учебе или профессиональной деятельности. Они склонны ставить перед собой цели и успешно их реализовывать.

Когда человек ощущает внутреннюю гармонию, он становится более открытым для общения и готовым поддерживать отношения с другими людьми. Это ведет к созданию более здоровых и крепких социальных связей. Психологическое благополучие помогает человеку легче справляться с изменениями, стрессом и трудностями, сохраняя при этом позитивное восприятие ситуации [1].

Ментальное здоровье представляет собой гармоничное развитие психики, соответствующее возрастным особенностям конкретного человека. Благоприятное функциональное состояние включает совокупность характеристик и функций, позволяющих эффективно справляться с задачами в различных сферах жизни. Одним из основных показателей психического состояния считается высокая умственная работоспособность, которая

объединяет ключевые психические функции — восприятие, внимание, память и другие — и служит важным показателем общего состояния организма.

Для ментального здоровья важны позитивные аспекты адаптации:

⩾ личность способна к самопониманию, самопринятию, саморазвитию, самоконтролю в контексте взаимодействия с окружающим миром, способность к саморегуляции в рамках социальных норм;

⩾ осознанное стремление управлять своими действиями и поступками, умение брать ответственность за себя, наличие в структуре личности определенных достоинств;

⩾ иметь систему ценностей, стремление и способность к постоянному развитию.

Факторы, способствующие сохранению психологического здоровья:

⩾ стремление к саморазвитию и развитие в себе желания двигаться вперед в своих начинаниях;

⩾постановка адекватных целей и их достижение;

⩾избегание общения с токсичными людьми, которые видят мир только в негативном свете; окружение себя позитивными людьми;

⩾ оптимистичное отношение к жизни;

⩾ формирование навыков адекватных взаимодействий с другими людьми, особенно в ситуациях конфликта [2]. Это также помогает укреплять доверие в межличностных отношениях, снижать уровень стресса и создавать благоприятную атмосферу для сотрудничества и взаимопонимания как в профессиональной, так и в личной сфере.

Уровень ментального здоровья может снижаться по разным причинам: семейные или партнерские отношения, работа не по призванию или ответственная занимаемая должность; финансовое неблагополучие, неблагоприятные жилищные и жизненные условия, неполноценное питание; возникающие длительные стрессовые ситуации и т.д. И, как следствие, это отражается на психической деятельности человека, начиная с элементарных: подавленного настроения, снижения самооценки, вплоть до неврозов и даже психических отклонений.

Проявление тех или иных эмоций, неприятных чувств– это еще не симптом болезни. Каждый человек время от времени испытывает такие эмоции, как страх, гнев и грусть. К примеру, если человек более двух недель пребывает в беспричинно подавленном настроении, жалуется на бессоницу, повышенную раздражительность, переходящую в длительную усталость, и данные состояния приводят к дискомфорту в самочувствии, это может являться признаками некой психологической проблемы.

Частое пребывание в стрессовом состоянии, в результате отражается на физическом здоровье человека –учащаются случаи простудных заболеваний, возможно обострение хронических заболеваний, что отражается на внешнем виде человека. Все это становится дополнительным источником стресса и

беспокойства, что сказывается на психическом состоянии и эмоциональном здоровье: человек становится более раздражительным, агрессивным и тревожным, ухудшаются отношения с близкими, а также возникают трудности в учебе и работе. Продолжительное пребывание в таком эмоциональном состоянии может привести к развитию депрессивных и тревожных расстройств. Использование неэффективных способов борьбы со стрессом, таких как употребление алкоголя, переедание или агрессия по отношению к близким, лишь усугубляет проблему [3].

Умение своевременно распознавать свои эмоции, обращаться за поддержкой и использовать здоровые способы борьбы со стрессом — это залог не только психологического, но и физического благополучия.

Для сохранения ментального здоровья важным компонентом является адекватная самооценка и самоопределения своего места в жизни, обеспечивающим механизмом чего выступает рефлексивная деятельность человека. В наиболее общем смысле рефлексия представляет собой процесс, в рамках которого субъект осмысляет, переосмысляет и преобразует содержание собственного сознания и деятельности, то есть рассматривает и корректирует свое поведение как форму целостного взаимодействия с окружающим миром [4].Умение рефлексировать формирует способность к самокоррекции, критическому мышлению и принятию обоснованных решений, что особенно важно в условиях изменчивого мира и постоянных жизненных вызовов.

Способность распознавать психологические проблемы и, владение информацией о способах их преодоления, играет важную роль в укреплении психического здоровья и развитии стрессоустойчивости.

Ментальное здоровье — неотъемлемая часть общего благополучия личности, определяющая её способность к полноценной жизни, устойчивости перед стрессами и эффективному взаимодействию с окружающим миром.

В условиях стремительно меняющегося современного общества, насыщенного стрессовыми факторами и информационной перегрузкой, особенно важно развивать в себе навыки саморегуляции, рефлексии, конструктивного взаимодействия с людьми, а также формировать культуру заботы о своем психическом состоянии. Осознание важности психологического благополучия, своевременное распознавание эмоциональных и поведенческих нарушений, использование здоровых стратегий преодоления трудностей и стремление к личностному росту позволяют не только сохранить, но и укрепить ментальное здоровье.

Таким образом, формирование гармоничной, зрелой и устойчивой личности напрямую связано с уровнем ментального благополучия, что делает тему сохранения психического здоровья актуальной и значимой в жизни каждого человека.

Литература

1. https://www.b17.ru/article/569129/
Устименко Н. Психологическое благополучие: что это такое и почему оно важно. 2024
2. https://niioz.ru/upload/iblock/c20/c207b6b95a929084760e9733997fd445.pdf

Бонкало Т.И., Полякова О.Б. Ментальное здоровье. 2023
3. https://sakhgig.ru/main/info/1330-psihicheskoe-zdorove-sostavljajuschij-komponent-zdorovogo-obraza-zhizni.html
Панин Р. Психическое здоровье – составляющий компонент здорового образа жизни.2024
4. https://doicode.ru/doifile/lj/46/lj-01-2019-22.pdf
Кудрявцева М. Е. Ментальное здоровье и ментальная гигиена: гуманитарный подход // Тенденции развития науки и образования. 2019

УДК: 159.9

СПОСОБЫ ПРЕОДОЛЕНИЯ СТРЕССА В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕТОДАМИ АРТ-ТЕРАПИИ

Жумагулова Г.А., магистр педагогических наук
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
Уральск, Казахстан

Түйін

Мақалада стресс мәселесі қазіргі заманғы өмір мен кәсіби қызметтің, әсіресе педагогикалық ортадағы, ажырамас құбылысы ретінде қарастырылады. «Стресс» ұғымына қатысты ғылыми көзқарастар талданып, педагогтардың қызметіне тән негізгі стресс тудыратын факторлар айқындалады. Социологиялық сауалнама нәтижелері негізінде кәсіби стресстің негізгі себептері – көп міндеттілік, жалақының төмендігі және мансаптық өсу мүмкіндігінің болмауы екендігі анықталды. Педагог қызметкерлерінің стресс жағдайларын түзету мен олардың алдын алуда тиімді әдіс ретінде арт-терапияға ерекше назар аударылады.

Summary

The article examines the issue of stress as an integral aspect of modern life and professional activity, particularly in the educational sphere. It provides an analysis of scientific approaches to defining the concept of "stress" and identifies the main stress-inducing factors specific to the teaching profession. Based on the results of a sociological survey, the key causes of occupational stress are revealed, such as multitasking, low wages, and lack of career advancement. Special attention is given to art therapy as an effective method for correcting and preventing stress-related conditions among educators.

Стресс воспринимается происходящим и возникает в момент наиболее сильной реакции, выходящей из-под контроля. Проблема стресса заключается в том, что подобное проявление может быть выражено неординарно, сдержанно или вовсе не проявляться. При этом, стресс является одной из наиболее распространенных причин неблагополучия, страданий и неудач любого человека, потому что современный стиль жизни – это постоянная спешка, нервы, эмоции. Ганс Селье подчеркивал, что не надо этого бояться, стресс является обязательным компонентом жизни человека. Он может как снижать, так и повышать устойчивость организма. Стресс проявляется и в любви, и в творчестве, приносящих удовольствие и защищающих от ударов жизни. Радость в исключительных случаях, приводит к трагическим последствиям, но в большинстве случаев она стимулирует к жизни. Идеи стресса очень популярны в научном мире. Термин «стресс» широко применяется в биологии, устанавливая связь между физиологическими и психологическими явлениями.

В психологии это понятие включает в себя понятия тревога, конфликт, эмоциональный дистресс, угроза собственному «Я», фрустрация, напряженное состояние и т. п.

В современной научной литературе представлено множество определений понятия стресса. Г.Селье трактует стресс как реакцию организма на единичные или комплексные раздражители, имеющие разную природу [7], Ю.А. Александровский как нарушение личностной адаптации под воздействием эмоциогенных ситуаций [1], В.В. Суворова определяет стресс как особое психофизиологическое состояние организма человека [8]. По мнению Л.А. Китаева-Смыка, ведущего российского специалиста в данной области, является понимание стресса как неспецифических физиологических и психологических проявлений адаптационной активности при сильных, экстремальных для организма воздействиях, имеющих определенную значимость для человека [4]. Проблемой профессионального стресса занимаются и современные казахстанские ученые. Так, например, Е. Барабанова, Е.Жумагалиева, А.Т. Атахан, Б.Т. Токарбаева, Н.Б. Токсанбаева, Б.Б.Аязбаева, И.К. Кайратова занимаются изучением профессионального стресса и стрессоустойчивости, А.Р. Ризулла и Ф.С. Ташимова рассматривают стресс как двигатель адаптации [2].

В своих трудах многие исследователи, такие как Л.Н. Захарова, Л.М. Митина, Э.Ф. Зеер неоднократно отмечают, что профессиональная деятельность педагогов является одним из наиболее напряженных в психологическом плане видов социальной действительности и входит в группу профессий с большим присутствием стресс-факторов. Возникновение стресса у педагогов связано с высоким эмоциональным и социальным напряжением, а также информационными перегрузками в процессе профессиональной деятельности. Профессия педагога напрямую связана с огромным количеством различных стрессовых ситуаций. Стрессоры, вызывающие у учителя нервные состояния можно разделить на несколько групп:

1. Стрессоры, вызываемые условиями учительского труда: необходимость быстрого переключения в процессе работы; монотонная работа; обязанность работать дома; перегрузка; материальные затруднения.
2. Стрессоры, возникающие по личным причинам: нехватка времени; разочарование в выборе профессии; трудности в общении с учениками, коллегами, родителями; нехватка знаний; «сгорание на работе».
3. Стрессоры-конфликты в общении с учащимися: плохая дисциплина на уроках; низкая успеваемость по предмету; конфликты с учащимися и их родителями.
4. Стрессоры в общении с коллегами: негативные проявления в оценках деятельности и личностных качеств со стороны коллег; психофизиологическая несовместимость; столкновения на почве антагонизма в профессиональной деятельности.
5. Стрессогенные факторы, обусловленные управленческими причинами: конфликты с администрацией учреждения образования по причинам ее

низкой управленческой культуры и компетенции; неадекватная оценка администрацией профессионального труда педагогов и др. [6].

Основные причины напряжения связаны с необходимостью членов общества подчиняться его социальным нормативам. Нами был проведен опрос среди специалистов различных сфер деятельности. Анкета состояла из следующих вопросов: Испытываете ли вы стресс в своей работе? Причины вашего стресса на работе? Каким способом боретесь со стрессом в вашей трудовой деятельности? Как стресс сказывается на вашем самочувствии? Нами были проанализированы полученные ответы: почти 16% опрошенных часто испытывают стресс на работе, а 61% испытывают стресс на работе, но редко. Оставшиеся 23% не испытывают стресс, связанный с профессиональной деятельностью. Факторами стресса явились разные причины, которые опрошенные могли выбрать из предложенного списка, а также написать свои. Наибольшее количество набрала причина многозадачности деятельности (38%), на втором месте – низкая заработная плата (28%), на третьем месте – отсутствие карьерного роста и монотонность труда (около 15%).

Также данная анкета показала, что среди 101 респондентов – 64 представителей педагогических профессий, это 63% опрошенных. Поэтому мы решили рассмотреть и предложить способы преодоления стресса для педагогов и смежных профессий. Для продуктивной профессиональной работы зависит их личный профессиональный подъем. Для продуктивной профессиональной активности важно не только педагогическая информативность и знание психологии учащихся, но и отличное физическое и психологическое здоровье самого педагога. Здоровье педагога зависит от психологической атмосферы в группе образовательной организации, от психологической атмосферы, от взаимоотношений в семье и других факторов. Эмоциональное состояние учителя напрямую оказывает воздействие на результативность труда, способность к восприятию информации обучающимися и взаимоотношение внутри педагогического коллектива.

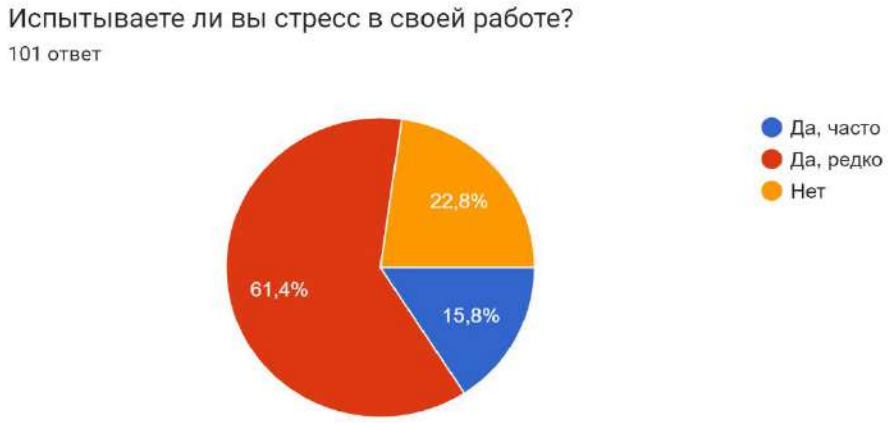

Рис. 1. Процентные показатели ответов на вопрос «Испытываете ли вы стресс в своей работе?».

Мы в своем исследовании предлагаем использовать методы арт-терапии для преодоления стресса у педагогов. Арт-терапия – это метод коррекции и развития посредством художественного творчества. Арт-терапия как наука и искусство появилась в 30-х годах прошлого столетия. Данное словосочетание «арт-терапия» обозначало использование разных методов и видов творчества в терапевтических целях. Термин «терапия творчеством» рассматривается узко по отношению к виду лечение искусством, но шире к таким видам деятельности, как рисование, драма, танец, музыка и прочим видам творчества. [3].

Арт-терапия включает множество направлений и видов. Основными из них являются изотерапия (рисуночная терапия), работа с рисунком и цветом, работа с глиной и пластилином; библиотерапия – литературное сочинение и творческое прочтение литературных произведений; музыкотерапия – воздействие через восприятие музыки; сказкотерапия – воздействие посредством сказки, притчи, легенды; драмотерапия – разыгрывание какого либо сюжета; игровая терапия – основана на использовании ролевой игры как одной из наиболее сильных форм воздействия на развитие личность; куклотерапия – основан на процессах идентификации ребенка с любимым героем мультфильма, сказки и с любимой игрушкой; хореотерапия (лечение танцем) – активная работа с телом через танец и движение под разнообразную музыку; цветотерапия и песочная терапия т.д.; метафорические карты (МАК) – работают с бессознательным.

Уникальность арт-терапевтических методов состоит в том, что они позволяют работать с неосознаваемым материалом, когда много неясного и неопределенного, когда имеется масса «нежелательных» чувств, которые осознавать чаще всего бывает очень трудно и больно. Как метод психологической помощи, арт-терапия эффективна в решении самых разнообразных проблем:

- от проблем в общении, семейных, творческих до профессиональных и организационных;
- депрессивные состояния, апатия ко всему, нежелание что-либо делать;
- внутренние конфликты;
- состояние кризиса (возрастного, кризиса карьерного роста и т.п.);
- психологические травмы;
- тревожность, страхи, фобии (в том числе с детства);
- низкая самооценка; [5].

Арт терапия дает выход внутренним конфликтам и сильным эмоциям, помогает при интерпретации вытесненных переживаний, дисциплинирует группу участников тренингов, способствует повышению самооценки, способности осознавать свои ощущения и чувства, развивает художественные способности. Образовательная ценность арт-терапии заключается в развитии познавательных и созидательных навыков.

В нашей работе по преодолению стресса в работе педагога нами проводятся тренинговые занятия с преподавателями колледжей, вуза,

учителями школ и работниками отдела образования. Тренинговые занятия ведутся с использованием методов арт-терапии, таких как изо-терапия, глинотерапия, фильмотерапия, фототерапия. Также на занятиях средствами являются метафорические ассоциативные карты, игрушки-миниатюры, мягкие игрушки, газеты и др. Тренинговые занятия с использованием методов арт-терапии эффективны для работы с профессиональным стрессом. Исходя из получаемой обратной связи, можно сказать, что во время участия в тренинге педагоги получают положительные эмоции, расслабление, также отрабатывают навыки решения конфликтных ситуаций, трудности общения с коллегами, учениками и родителями учеников, находят пути решения внутриличностных проблем, которые являются причинами профессионального стресса.

Таким образом, мы предлагаем использовать методы арт-терапии для преодоления стресса в работе педагогов, так как существуют различные варианты использования арт-терапии: использование уже существующих произведений искусства через их анализ и интерпретацию; побуждение человека к самостоятельному творчеству; использование имеющегося произведения искусства и самостоятельное творчество; творчество самого педагога, психолога, социального педагога, направленное на работу с стрессами на работе и причинами их возникновения.

Литература:

1. Александровский Ю.А. Состояния психической дезадаптации и их компенсация / Ю.А. Александровский. М.: Наука, 1976. 270 с.
2. Жакатаева А.А., Ахтаева Н.С. Стрессоустойчивость как один из факторов эффективной деятельности сотрудников: литературный обзор исследований. Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Психология», №1(70), Алматы, 2022 г.
3. Захаров, А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка. / А. И. Захаров. – СПб.: Союз, 2010. -224 с.
4. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. М.: Наука, 1983. 368 с.
5. Лебедева Л.Д. Педагогические аспекты арт-терапии // Дидактика 2011.
6. Ольшанский В.Б.Практическая психология для учителей /В.Б. Ольшанский. М.: Онега, 1994. – 272с. – С.147
7. Селье Г. Стресс без дистресса[Пер. с англ. А.Н. Лука и И.С. Хорола]; Общ. ред. д.-чл. АН СССР Е.М. Крепса; Предисл. чл.-кор. АМН СССР Ю.М. Саарма. – М.: Прогресс, 1979. - 124 с. С. 25-65.
8. Суворова В.В. Психофизиология стресса / В.В.Суворова. М.: Педагогика, 1975. С.3-208.

УДК 796.011:004

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ СТУДЕНТОВ

Битабаров Е.А. к.п.н.
Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібекова, Шымкент, Казахстан
Абилдабеков С.А. доктор PhD
Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібекова, Шымкент, Казахстан
Батаев Д.А. магистр-преподаватель
Южно-Казахстанский педагогический университет имени Өзбекәлі Жәнібекова, Шымкент, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада жоғары оқу орындарындағы студенттердің дене тәрбиесінде инновациялық технологияларды қолданудың маңыздылығы жан-жақты қарастырылады. Сандық құрылғылар, мобильді қосымшалар, геймификация элементтері, виртуалды шындық технологиялары және ақпараттық-коммуникациялық құралдардың көмегімен дене шынықтыру сабақтарының тиімділігі мен тартымдылығы артып келеді. Авторлар шетелдік және отандық тәжірибелерді талдай отырып, физикалық тәрбиені цифрландырудың артықшылықтары мен болашағын сипаттайды. Сондай-ақ, студенттердің дене белсенділігін арттыруға кедергі келтіретін факторлар және оларды еңсеру жолдары қарастырылады.

Summary

This article explores the relevance and practical implementation of innovative technologies in the physical education of university students. With the increasing role of digital tools, mobile applications, gamification, virtual reality, and ICT in the learning process, physical education is becoming more interactive, personalized, and engaging. The authors analyze both international and domestic experiences to highlight the benefits and future potential of integrating technological innovation into physical education. The article also examines challenges faced in this process and offers strategies for overcoming them to improve student engagement and physical well-being.

Современные условия жизни и обучения студентов претерпевают значительные изменения под влиянием цифровой трансформации общества. Молодёжь все чаще сталкивается с малоподвижным образом жизни, связанным с использованием компьютеров, мобильных устройств, онлайн-обучения, что ведёт к снижению уровня физической активности и ухудшению здоровья. На этом фоне физическое воспитание в университетах приобретает особое значение, выступая не только как образовательный, но и как оздоровительный компонент. Однако традиционные формы проведения занятий уже не в полной мере отвечают запросам поколения Z и студентов нового времени. Это обусловливает необходимость внедрения инновационных технологий, направленных на повышение интереса к занятиям физической культурой, повышение мотивации и индивидуализацию учебного процесса.

Применение современных технологий в физическом воспитании охватывает несколько ключевых направлений. В первую очередь, это цифровые

сервисы и мобильные приложения, позволяющие студентам отслеживать свои результаты, строить индивидуальные программы тренировок, анализировать прогресс. Популярные платформы, такие как Strava, Nike Training Club, Fitify, позволяют не только планировать нагрузки, но и участвовать в сетевых соревнованиях, получать обратную связь от инструкторов и делиться своими достижениями с друзьями. Такие приложения становятся важным инструментом самоконтроля и саморегуляции в области физической активности.

Следующим важным направлением являются технологии геймификации - внедрение игровых элементов в учебный процесс. Это может включать в себя систему баллов, достижений, челленджей, рейтингов и виртуальных наград. Подобный подход оказывает позитивное влияние на вовлеченность студентов, особенно тех, кто изначально не проявляет интереса к занятиям спортом. Геймификация помогает изменить отношение к физической активности, сделав её частью повседневной студенческой жизни.

Инновационным решением становится использование носимых устройств (wearable devices), таких как фитнес-браслеты, умные часы, кардиомониторы. Эти устройства позволяют преподавателям и студентам контролировать важные физиологические параметры: пульс, уровень активности, фазы сна, расход калорий. Такая информация помогает корректировать тренировочные программы, учитывать особенности состояния здоровья и минимизировать риски травматизма. Особенно полезными такие технологии становятся при работе со студентами, имеющими ограничения по здоровью или хронические заболевания.

Набирает популярность внедрение в образовательную среду технологий виртуальной (VR) и дополненной (AR) реальности. Виртуальные тренажёры позволяют моделировать различные условия для выполнения упражнений, проводить симуляции, изучать технику выполнения сложных двигательных действий без риска для здоровья. Дополненная реальность может использоваться, например, для наложения правильной техники движения на изображение спортсмена в реальном времени. Это не только повышает качество освоения материала, но и делает занятия более увлекательными.

Интеграция ИКТ в физическое воспитание позволяет реализовать дистанционный и смешанный форматы обучения. Особенно это актуально в условиях ограниченного доступа к спортивной инфраструктуре или во время эпидемий, как показал опыт пандемии COVID-19. Онлайн-занятия, видеотренировки, платформы для самостоятельной работы дают возможность студентам заниматься физической культурой в удобное для них время и в комфортной среде.

Международная практика показывает, что внедрение инновационных решений в физическую культуру приводит к повышению охвата студентов и улучшению их физической подготовки. Так, в Финляндии и Швеции цифровые технологии стали неотъемлемой частью курсов физического воспитания, в США широко применяются VR-решения и образовательные платформы, а в

Китае цифровые технологии активно используются в формировании массового спорта среди молодежи. В Казахстане наблюдается интерес к цифровизации, особенно в крупных университетах, однако этот процесс требует системной поддержки, как на уровне министерства, так и на уровне вузов.

Однако процесс внедрения технологий не обходится без сложностей. Наиболее значимыми барьерами остаются недостаточная оснащённость учебных заведений, ограниченное финансирование, низкий уровень ИКТ-компетенций у части преподавателей, а также слабая мотивация студентов, не привыкших к самостоятельной работе вне аудитории. Отдельным вызовом выступает отсутствие методических рекомендаций и научно-обоснованных подходов к цифровизации физической культуры. Важно, чтобы технологии использовались не ради самого процесса, а в целях повышения эффективности и персонализации учебного процесса.

Для преодоления этих вызовов необходимо подготовить кадры, способные работать с новыми цифровыми средствами, разработать и апробировать инновационные методики преподавания, адаптированные к современным условиям. Следует также стимулировать междисциплинарное сотрудничество между педагогами, специалистами по ИКТ и разработчиками программного обеспечения. Кроме того, важно включать студентов в процессы создания цифрового контента и платформ, что обеспечит его релевантность и востребованность.

Таким образом, инновационные технологии в физическом воспитании студентов - это не просто модный тренд, а необходимая составляющая современной образовательной среды. Их разумное и обоснованное применение позволяет решать задачи не только обучения, но и оздоровления, социализации и личностного роста молодежи. В условиях стремительных изменений именно инновации становятся связующим звеном между традиционной физической культурой и цифровым миром, в котором живёт современный студент.

Кроме перечисленных направлений, следует обратить внимание на возможность интеграции искусственного интеллекта и анализа больших данных (Big Data) в процесс физического воспитания. Системы на основе ИИ уже используются в ряде университетов для автоматической оценки техники выполнения упражнений с помощью видеоаналитики. Алгоритмы способны распознавать ошибки в движениях, давать рекомендации в реальном времени и адаптировать нагрузку в зависимости от уровня подготовки обучающегося. Применение таких интеллектуальных ассистентов может стать мощным инструментом в руках преподавателя, позволяющим контролировать качество выполнения упражнений не только в спортивных залах, но и в домашних условиях.

Большие данные, собираемые с носимых устройств и мобильных приложений, позволяют формировать общие тренды физической активности среди студентов. Это открывает новые возможности для научного анализа: выявление наиболее эффективных методик, сезонной активности, реакции организма на те или иные формы тренировок. В свою очередь, полученные

данные могут использоваться для принятия решений на институциональном уровне - планирования расписания, закупки оборудования, оптимизации учебных курсов.

Еще одним перспективным направлением является создание виртуальных сообществ студентов, объединённых общей целью - ведением здорового образа жизни. Социальные сети, мессенджеры и внутренняя ИТ-инфраструктура вуза позволяют создать платформы, где студенты могут обмениваться результатами, поддерживать друг друга, участвовать в общих челленджах и спортивных мероприятиях. Элемент социальной вовлечённости играет важную роль в формировании устойчивой мотивации и в преодолении индивидуальных барьеров к физической активности.

Особую значимость приобретают методы смешанного (blended) и гибкого (flex) обучения, при которых студент самостоятельно определяет время, место и темп занятий. Это особенно ценно для студентов, совмещающих учёбу с работой, проживающих в общежитиях или имеющих семейные обязательства. Гибкая модель обучения позволяет устранить барьеры доступа к физическому воспитанию, делая его действительно инклюзивным.

С позиции педагогической науки инновационные технологии в физическом воспитании способствуют формированию у студентов метапредметных компетенций - умения самостоятельно организовывать свою деятельность, критически осмысливать информацию, работать с цифровыми инструментами, а также взаимодействовать в команде. Эти навыки необходимы не только в спорте, но и в будущей профессиональной и социальной жизни.

Таким образом, дальнейшее развитие физического воспитания студентов невозможно без глубокого внедрения инновационных подходов. Однако цифровизация не должна быть механической - она требует педагогического осмысления, переосмысления роли преподавателя и активного участия студентов в проектировании собственного образовательного маршрута. Только в этом случае физическая культура перестанет восприниматься как вспомогательный предмет, а станет полноценной частью образовательной и ценностной системы личности.

В заключение следует подчеркнуть, что инновационные технологии - это не панацея, а инструмент, эффективность которого напрямую зависит от педагогического мастерства, организационной поддержки и готовности всех участников образовательного процесса к изменениям. Задача современного образования - не только вооружить студента знаниями, но и воспитать личность, способную заботиться о своём физическом и психическом здоровье, эффективно взаимодействовать с технологическим миром и принимать активное участие в жизни общества.

Литература

1. Воробьева И.В. Инновационные технологии в физическом воспитании студентов: теория и практика. - М.: Академия, 2022.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. - М.: Народное образование, 2020.

3. Ильин Е.П. Психология физической культуры и спорта: учебное пособие. - СПб.: Питер, 2021.
4. Нечаев Н.Н., Рябинин В.Г. Методика преподавания физической культуры в вузе: учебник для студентов педагогических вузов. - М.: Владос, 2021.
5. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и её практическое применение. - Киев: Олимпийская литература, 2020.

УДК 61:316.35

ЗДОРОВЬЕ МОЛОДЕЖИ: ПРОБЛЕМЫ, ПРИЧИНЫ И СТРАТЕГИИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Сейдалиева Г.Ш., асс. профессор, доцент кафедры «Педагогическая психология»,
Касымова Н.Х., студент 3 курса , **Мэлс Н.,** студент 4 курса
Тараз, Казахстан.

Түйін

Мақала жастардың денсаулығын сақтау мәселесіне арналған және ол қоғамның тұрақты дамуының маңызды элементі болып табылады. Мақалада жастардың денсаулығына әсер ететін негізгі факторлар қарастырылады, олар: дұрыс тамақтанбау, гиподинамия, зиянды әдеттер, стресс және ұйқының жетіспеушілігі. Өмір салты мен психоэмоционалдық жағдайдың жастардың физикалық және психологиялық әл-ауқатына әсері ерекше назарға алынған. Мақалада осы мәселелерді шешуге арналған кешенді тәсілді қолдану қажеттілігі атап өтілген, оған білім беру бағдарламалары, аурулардың алдын алу, психологиялық қолдау және ақпараттық науқандар кіреді. Сонымен қатар, жастардың денсаулығын жақсартуға бағытталған медициналық, білім беру және әлеуметтік бағдарламаларды ұйымдастыруда мемлекеттің рөлі қарастырылады.

Summary

The article is dedicated to the issue of preserving youth health as a crucial element of sustainable societal development. It discusses the main factors influencing youth health, such as poor nutrition, hypodynamia, harmful habits, stress, and lack of sleep. Special attention is given to the impact of lifestyle and psycho-emotional state on the physical and psychological well-being of young people. The article emphasizes the need for a comprehensive approach to solving these problems, including educational programs, disease prevention, psychological support, and informational campaigns. It also considers the role of the state in organizing medical, educational, and social programs aimed at improving youth health.

Здоровье молодежи — это основа устойчивого развития общества, и его сохранение является важной социальной, экономической и культурной задачей. Молодежь — это не только будущие профессионалы, но и активные участники социальной жизни, которые будут решать проблемы, стоящие перед государством и обществом. Поэтому забота о здоровье молодых людей требует комплексного подхода, вовлечения различных государственных и частных структур, а также активного участия самого поколения молодежи

В последние десятилетия проблемы, связанные со здоровьем молодежи, становятся все более актуальными. Рост числа заболеваний, связанных с образом жизни, неправильным питанием, гиподинамией и стрессами, ставит под угрозу не только физическое состояние молодых людей, но и их психоэмоциональное благополучие. Задача общества, образовательных и

медицинских учреждений — сформировать у молодежи осознанное отношение к собственному здоровью и обеспечить доступ к нужной медицинской и психологической поддержке.

Образ жизни — это один из основных факторов, влияющих на здоровье молодежи. Современная молодежь сталкивается с многочисленными вызовами, среди которых наибольшее значение имеют следующие:

1. Неправильное питание. Современные молодежные привычки питания часто включают в себя фастфуд, продукты с высоким содержанием сахара и жиров, что приводит к ожирению, диабету и заболеваниям сердечно-сосудистой системы. Отсутствие разнообразия в рационе и несоблюдение режима питания ведут к дефициту важных витаминов и минералов.
2. Гиподинамия (малоподвижный образ жизни). Молодые люди все чаще проводят время за компьютерами, в социальных сетях или за мобильными телефонами, что способствует развитию заболеваний опорно-двигательной системы, повышает риск сердечно-сосудистых заболеваний и нарушений обмена веществ. Недостаток физической активности также влияет на психическое здоровье, вызывая депрессию и стрессы.
3. Нездоровые привычки. Курение, алкоголь, наркотики — все это вредные привычки, которые нередко становятся частью жизни молодежи. Эти факторы негативно сказываются на состоянии органов дыхания, сердечно-сосудистой системы, нервной системы, а также могут привести к развитию зависимости, что ухудшает качество жизни.
4. Стрессы и психоэмоциональное напряжение.В условиях конкуренции, сложных социальных и экономических обстоятельств молодежь подвержена стрессам. Эти факторы могут быть как внешними (семейные проблемы, учебные нагрузки), так и внутренними (неуверенность в себе, личные переживания). Стрессы оказывают негативное воздействие на психоэмоциональное состояние, что может привести к депрессии, тревожным расстройствам, а также к психосоматическим заболеваниям.
5. Недостаток сна. Недосыпание стало одной из самых распространенных проблем среди молодежи, связанной с необходимостью балансировать между учебой, работой и личной жизнью. Хронический недосып приводит к снижению концентрации, ухудшению памяти, депрессии, а также повышает риск развития сердечно-сосудистых заболеваний [1].

Важнейшей задачей в сохранении здоровья молодежи является воспитание и образование. В современных условиях необходимо с раннего возраста прививать молодым людям культуру здоровья, осознание важности правильного питания, физической активности, отказа от вредных привычек и умения справляться со стрессами [2].

1. Образовательные программы. В школах и вузах должно быть внедрено обязательное образование по вопросам здоровья, профилактики заболеваний и формирования здорового образа жизни. Курсы по здоровью, психологии, физической культуре и питаниям могут стать основой для дальнейших

практических занятий, направленных на развитие физической и психологической устойчивости.
2. Программы профилактики. Важно развивать системы профилактики заболеваний среди молодежи, включая регулярные медицинские осмотры, вакцинацию, участие в спортивных мероприятиях и тренингах. Кроме того, профилактика должна включать в себя психоэмоциональную помощь, поскольку многие проблемы здоровья молодежи напрямую связаны с их психоэмоциональным состоянием.
3. Психологическая поддержка. Важнейшим аспектом здоровья молодежи является поддержка психоэмоционального состояния. На фоне стресса и давления со стороны общества, семьи или учебы многие молодые люди сталкиваются с психическими расстройствами, депрессиями, тревожными расстройствами и другими проблемами. Образование, а также регулярные консультации с психологами и психотерапевтами могут помочь предотвратить развитие серьезных проблем.
4. Информирование и пропаганда. Важным элементом сохранения здоровья молодежи является информационная работа. Государственные и частные организации должны активно работать над популяризацией правильных привычек, проводить кампании, направленные на повышение осведомленности о вреде курения, алкоголя и наркотиков. Использование медиа, социальных сетей и других платформ помогает донести важную информацию до молодежи и сформировать у них устойчивые взгляды на здоровье [3].

Государство играет ключевую роль в сохранении здоровья молодежи, поскольку оно является основным организатором медицинских, образовательных и социальных программ, направленных на улучшение здоровья нации в целом. Важнейшие меры, которые могут быть предприняты на государственном уровне:
1. Улучшение системы здравоохранения. Создание доступных медицинских учреждений, регулярные профилактические осмотры, а также обеспечение качественной медицинской помощи — важные аспекты для сохранения здоровья молодежи. Механизмы бесплатного медицинского обслуживания должны быть доступны каждому, а консультации специалистов — без очередей и дополнительных финансовых затрат.
2. Развитие инфраструктуры для физической активности. Создание доступных спортивных объектов, развитие массового спорта и организация мероприятий, направленных на активный отдых, позволят молодежи больше заниматься физической активностью и поддерживать себя в хорошей физической форме.
3. Социальные программы. Государственные программы поддержки молодежи, направленные на улучшение условий жизни, предоставление образовательных и социальных гарантий, а также программы трудоустройства могут способствовать снижению уровня стресса среди молодых людей и помочь им сохранить психоэмоциональное здоровье [4].

Таким образом, сохранение здоровья молодежи — это не только забота о физическом состоянии молодых людей, но и создание условий для их

благополучия в более широком смысле. Здоровая молодежь — это основа будущего нации, и ее сохранение требует совместных усилий правительства, образовательных учреждений, медицинских работников и самого общества. Важнейшими аспектами остаются образование, профилактика, доступ к медицинской помощи и создание условий для активного, здорового образа жизни. Только комплексный подход поможет сформировать у молодежи осознанное отношение к своему здоровью и обеспечит устойчивое развитие общества в целом.

ЛИТЕРАТУРА:

1.Малков В. М., Соловьев В. В. Здоровье населения и здоровый образ жизни.- М.: Медпресс.,2019.
2.Федорова Т. И. Здоровье и стиль жизни молодежи.- М.: Наука.,2020.
3.Гончаров А. В. Психологическое здоровье молодежи в условиях социальной нестабильности.- М.: Издательство РГУ.,2017.
4. Мельникова М. А., Петров. Н. В. Здоровье и образование: профилактика заболеваний среди молодежи. -М.: Просвещение, 2018.

ӘОЖ 159.99

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Ертукешова Г., Психология ББВ PhD докторанты
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются теоретические аспекты обеспечения психологического благополучия учащихся начальной школы. Охарактеризованы эмоциональные состояния учащихся начальной школы, влияющие на трудности обучения, которые проявляются в начале учебного года, в том числе тревожность, страх, агрессия, испуг как показатели психологического благополучия. В статье обозначена роль педагогов и родителей в оказании помощи учащимся в саморегуляции этих эмоциональных состояний, даны рекомендации.

Summary

Thearticlediscussesthetheoreticalaspectsofensuringthepsychologicalwell-beingofprimaryschoolstudents. The emotional states of primary school students that affect their learning difficulties, which are evident at the beginning of the school year, are characterized, including anxiety, fear, aggression, and fear as indicators of psychological well-being. The article identifies the role of teachers and parents in helping students self-regulate these emotional states and provides recommendations.

Қазақстан Республикасының Білім заңында және Білім беру тұжырымдамасында келешек қоғам мүшесі, болашақта оның белсенді қайраткері болатын ұрпақпен, олардың білім алып, дамуымен айналысатын мамандарды білімді де, парасатты, шебер де, іскер етіп дайындауға баса көңіл бөлу керектігі атап айтылған. Осы тұрғыдан алғанда, мектеп оқушыларының

психологиялық әл-ауқатын жақсарту арқылы білім беру мен тәрбие ісін жүзеге асыру маңызды бола түспек.

Адамның жеке тұлға болып қалыптасуындағы бүкіл болмысының негізі ұйытқысы осы бастауышта құрылатыны педагогтардың да, психологтардың да еңбектерінде айтылып келеді.

Бастауыш сынып балалары мектепке оқу әрекетінің өзі үшін мүлде бейтаныс жаңа жағдайда тап болады. Психологиялық тұрғыдан келетін болсақ, оның бойында бұған дейінгі барлық кезеңге тән әрекет мотивтері қарым-қатынас, заттық және ойын әрекеттері сақталған. Баланың мектепке дейінгі әрекеттердегі адамдарға сеніммен қарау сезімі, адамзат жасаған заттар дүниесіне психологиялық тұрғыдан келу экологиялық сана дамуының алғышарттарын белгілі пайдалана білу сияқты қасиеттер оқу әрекеті жағдайында да одан әрі дами түседі. Дегенмен, олардың психологиялық әл-ауқат көрсеткіші ретінде эмоциялық күйлеріне байланысты бірқатар теріс көріністер байқалады, эмоциялық қиыншылықтарға тап болады. Сондықтан бастауыш мектеп жасында балалардың эмоциялық өзін-өзі реттеуін дамыту арқылы мектептің алғашқы күндеріндегі эмоциялық қиыншылықтарды ажырата білуге, оны түсінуге және оларды жеңу жолдарын көрсету маңызды болып табылады.

Баланың мектепке келуі – бала өміріндегі негізгі кезеңнің бірі болып табылады. Бала мектепке келгеннен бастап өмір сүру барысында көптеген өзгерістер енеді. Мектепке дейінгі ойын әрекеті бұдан былай талаптар мен міндеттерге және мектепке күнделікті барумен ауысады. Белгілі бір жүйе бойынша жұмыс істеу, «күн тәртібін» сақтау, мектепке белгіленген ереже бойынша сабақта жұмыс істеу, үй жұмысын орындау, білім алу кезінде жақсы көрсеткішке қол жеткізуге тырысу.

Бастауыш мектеп жасында бала психологиясында өзгерістер болады. Яғни дүниетанымында, ақыл-ой қабілетінде және қарым-қатынас аймағында. Бұл кезде бала өзінің аз да болса есейгеніне мақтанады. «Бала өміріндегі жаңа әлеуметтік өзгерістер, баланың ішкі жан дүниесімен тығыз байланысты». Баланың ішкі тілегі үлкен мәнге ие. Жаңа талаптарды орындау мен мектеп өміріне бейімделуі де осыған байланысты. Бұл, әсіресе, бала мектепке келген алғашқы кездері үлкен роль атқарады.

Ересектер көбінесе «болады», «болмайды», «дұрыс емес» деген ескертулерді балаға айтады. Мұндай ескертулер баланың мектептегі оқуы және білім алумен тығыз байланысты. Жаңа ережелер мен міндеттер балада алаңдаушылықтар туғызады. Осыған байланысты міндеттерге бейімделуі керек көптеген бастауыш мектеп жастағы балалар бұл міндеттерді орындай алады. Дені сау, өзіне сенімді, қоршаған ортамен жақсы қарым-қатынасқа түсетін бала мектеп өміріне ешбір қиындықсыз бейімделеді.

Зерттеу жұмысымыздың теориялық негізі оқушыға деген дұрыс қатынасты бастауыштан бастау қажеттігімен анықталады, себебі әр тұлға мектепке келегнн күнінен бастап мұғалімді тани бастайды және оның эмоциясының көрінуі оқушы психологиясы үшін өте маңызды. Оқушының психологиялық

ерекшеліктері мектептегі мұғалім қатынасына қарай да қалыптасады деген ғалымдардың бірі Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, Б.Г. Ананьев, Л.И. Божович, И.С. Славин осы ғалымдардың тұжырымдамалары теориялық материялдарды игеруде өз үлестерін тигізді.

А.Н. Леонтьев, Л.И. Божович эмоциялардың дамуы мінез-құлық мотивтерінің дамуымен, баланың жаңа қажеттіліктерімен қызығушылықтарының пайда болуымен тығыз байланысты екендігін көрсетеді. Сонымен, авторлар өздерінің зерттеулерінде мінез-құлықтың жаңа мотивтерінің қалыптасу барысында баланың эмоционалды көріністерінің сипаты біршама өзгереді деген қорытындыға келді.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психикасының басты ерекшелігі – төңірегіндегілерден үйрену қасиетін баланың тез қабылдайтындығы. Осының арқасында ол айналадағы болмыс пен табиғат құбылыстарына, адамдардың әлеуметтік тіршілігіне қатынасты эмоционалдық қатынас жайында өзара әрекеттеседі.

Мектеп өміріне бейімделу кезінде алты-жеті жастағы балалар үлкен қиындықты бастан кешіреді. Өйткені ол жаңа ережелерді меңгеруге, оқуға, құрбы-құрдастарымен араласуға тиісті. Балдырған өте тез шаршайды. Оның қалыпты қуанышты көңіл-күйін басқа жай-күй басады. Оның тұла бойын енді мазасыздыққа толы ала құйын көңіл-күй билейді, яғни бұл – психикалық жайсыз күйді бастан кешу деген сөз. Осы орайда эмоциялық орнықсыздық, қорқынышты сипаттайтын психикалық күй байқалуы мүмкін. Бұл баланың психологиялық әл-ауқатын бұзады. Сондықтан, мектепке келген күннен бастап, баланың эмоциялық күйін өзі реттей алатындайептіліктер мен икемділікті дамыту арқылы психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етуге болады.

Ал бұл өз кезегінде мұғалімнің психологиялық саулығы мен әл-ауқатына байланысты болатыны мәлім. Бастауыш сынып оқушысының эмоционалды жағдайы ол ең алдымен бала психологиясына және оның білім алуының нәтижелі болуымен тікелей байланысты. Өз ісін шынайы сүйе білетін мұғалім ол ең алдымен баланы сүйе білуі қажет, әр оқушыға өз білгенін жеткізу үшін ол өзінің эмоциясына аса назар аудару керек. Осы бағытта бірқатар шет ел ғалымдары өздерінің ғылыми теорияларын ұсынған, солардың бірі Джеймс пен Лангенің теориясы, егер эмоционалды өмірді биологиялық жағынан қарастырса, психологиялық өмірді бүкіл аумағының өлшемі, бір жағынан психологиялық тәжірибе, содан кейін экологиялық зерттеулер бұл ойдың нақты екенін дәлелдеді.

Психологиялық әл-ауқат – баланың мінез құлқын бояйтын, ең ұзақ көңіл-күй, эиоционалды жағдай. Көңіл күй адам өмірінің жалпы тонусын анықтайды. Көңіл күй субъектінің тұлғалық жақтары мен негізгі құндылықтарды қозғайтын ықпалына тәуелді. Көңіл күй басқа эмоционалдық жағдайлар сияқты жағымды және жағымсыз, белгілі бір қарқындылық пен мәнділік, табандылықты қажет етеді. Егер адам өзін-өзі реттеу әдісін игерген болса, онда жағымсыз көңіл күйді саналы түрде жақсартуға болады. Көңіл күйдің түсуі қарапайым

организмдегі биохимиялық процестерден немесе жәй ғана ауа райының бұзылуларынан болуы да мүмкін.

Адамның эмоционалдық тұрақтылығы түрлі жағдайда мінез құлықтың бірқалыптылығынан болады. Қиындыққа тұрақтылық таныту, басқа адамның мінез-құлқына шыдамдылық көрсету арқылы бала өз тәжірибесіндегі жағымды және жағымсыз эмоцияларды игеруіне орай көңіл күйін тұрақтата алады.

Бастауыш сынып жасындағы балалардың эмоционалдық қиыншылықтары және көріну жағдайы ол оның қорқынышында. Баланың санасында оның өміріне және денсаулығына төнген қауіпті аффективтік түрде (эмоционалдық ушыққан) бейнелейді, соның негізінде үрейлену, яғни алда тұрған қауіпті эмоционалды түрде өткір сезінеді. Үрейлену қорқынышқа қарағанда үнемі кері қабылданатын сезім емес, себебі ол қуанышты күту, қобалжу ретінде де болуы мүмкін. Эмоционалдық өзін жайсыз сезінетін бала тұлғасының психикалық құрылымына, өмірлік тәжірибесіне, ата-анасымен жұне құрбыларымен өзара қарым-қатынасына қарай үрейді де, қорқынышты да сезінуі мүмкін.

Қорқыныш пен үрейді біріктіретін негізгі бастау - мазасыздану сезімі. Ол мынадан көрінеді: баладан бірдеңе сұраса абыржиды, сұраққа жауап беретін тиісті сөздерді таба алмайды, сөйлегенде дауысы дірілдейді және кейде мүлдем үндемей қалады. Ол көптеген артық қимылдар жасауы мүмкін, немесе керісінше мүлдем қозғалмай қатып қалады. Мұндай белгілер ағза жұмысының психофизиологиялық артық қысымға түскенін көрсетеді.

Сондықтан бастауыш сынып жасындағы балалардың эмоциялық өзін-өзі реттеуін қадағалау үшін бірқатар арнайы психологиялық техникаларды, педагогтің әсер ету әдістерін қарастыру маңызды болып табылады.

Эмоцияналдық жағдайды реттеу үшін аутогенді жаттығуларды және басқа да әдістер қолданылады. Мысалы, Г.И. Сытин өзінің «Рух беретін күш», «Өз-өзіне көмек бер» сияқты психотерапия және кейбір дәстүрлі емес медицина аспектілерінде жинақталған адамның күйімен бейнелі эмоциялық-ерікті ауызша әдісті ұсынады.

Е.А. Серебрякова өзінің эмоционалдық қиыншылықтарды жеңуге бағытталған әдістерінде сәтсіздік және өз-өзін бағалау деңгейінің өзара байланысы мен эмоциялық реакцияларды зерттеу маңызды деп шешеді. Ол өзінің зерттеулерінде сәтсіздік кезінде жоғары эмоционалды реакция фактілері болады деп түсіндіреді.

Жоғарыда айтып кеткендей, бастауыш сынып оқушыларының психологиялық әл ауқаты, тікелей сынып мұғалімдерінің психологиялық денсаулығына байланысты. Сондықтан әрбәр бастауыш сынып мұғалімі әр баланың психологиялық ерекшелігін, олардың әрқайсысының мектепке психологиялық дайындығын білу керек. Балалармен жеке жұмыста, сабақ барысында, ойын кезінде әр түрлі ойын түрлерін жүргізу керек. Әр баланың мақтағанды, ұрысқанды, жәй айтқанды қалай қабылдайтынын байқап білу керек, яғни әр баламен қалай сөйлеу керектігін білу керек. Үлкендер баланың жетістік жақтары мен қатар кемшіліктерін де білу керек. Бұны ескере білу

баланың мәдениет деңгейін көтеруге ықпалы зор. Баланың ойын-тапсырма әрекеттері шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталатындай етіп құрылуы қажет. Балаларға мейрімділік, әділеттік, шыншылдық, кішіпейілдік, әдептілік сияқты дағдыларды дұрыс қалыптастыру да маңызды. Мектепке деген, мектептегі оқуға деген дұрыс көзқарасын қалыптастыру – мұғалімнің әрбір ісі арқылы басқарылып отырылу керек. Балалардың еңбекке көз-қарасын қалыптастыру, еңбек адамдарын құрметтеуге, олардың еңбектеріне қызығушылыққа, өздігінен еңбектенуге ынталы болуға тәрбиелеу – әр сабақта үйлесімдікте болуы шарт. Балалардың ата-аналармен баласы жөнінде үнемі қарым-қатынаста болуы қажет.

Бастауыш мектеп жасында бала әлі де болса, ойын баласы болғандықтан, ата ана қамқорлығында басымдылықта болғандықтан, баланың мектептегі алғашқы оқу қиыншылықтарын жеңуге көмек көрсетуде ата ананың да орны ерекше. Ата-аналар өз балаларының әр жас кезеңіне байланысты өзара қабілетін білуі қажет. Баланың білімі мен тәрбиесі жөнінде мектептегі сынып жетекшісімен үнемі қарым-қатынаста болуы қажет. Баланың мектепке деген ықыласына дұрыс көңіл аудару, баланың мектепке қызығушылығын арттыруына ат салысу қажет. Баланаң танымдық процесінің дамуына мүмкіндіктер жасау, балаларға арналған әдеби ертегі кітаптар оқып беруі керек. Баланың үйдегі өзіндік қызығушылықтарына: сурет салу, жапсыру т.б. жағдайлар жасау керек.

Қорытындылай келе, бастауыш сынып оқушыларының психологиялық әл ауқатын қамтамасыз ету, алдымен,оқушылардың эмоциясын зерттей отырып, олардың психологиялық даму ерекшеліктерін жақсы тани білу керек. Осы арқылы олардың оқуға, ата-аналарына, мұғалімге деген қатынасы мен көзқарасы анықталады. Ал бұл өз кезегінде бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық қиыншылықтарын алдын алуға әсер етеді, бастауыш сыныпқа жаңа келген оқушы өз ортасына бейімделе алмауымен және мұғалім талабы мен көзқарасы оның эмоционалды қиыншылықтарын тудырады. Бұл жағдайды болдырмау үшін олардың ортасымен, ата-аналарымен балалардағы эмоционалдық қысым мен үрейді жоюға бағытталған арнайы жұмыстар атқарылу қажет. Балалардың өз ортасында еркін сезінуі мен эмоциясының жағымды және тұрақты болуы, қоршаған ортаның, оның ішіндегі мұғалімдер мен ата аналарының балаға деген қатынасына байланысты болады.

Әдебиеттер:

1. Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности // Под общей редакцией. Предисловие. - Москва-Одесса, 2001. - 165 с.
2. Теоретико-методологические аспекты проблемы эмоциональной регуляции учебной и трудовой деятельности // Эмоциональная регуляция учебной и трудовой деятельности. - М., 1986. - С.39-41.
3. Проблема эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности человека // Вопросы психологии. - 1987. -Л 6. - С.42-47.

4. Совершенствование психологической подготовки учителя к управлению эмоциональным состоянием учащихся //Эмоциональная регуляция учебной деятельности. - М., 1987. -С.85-95.
5. Хайбулла, Б., & Кариев, А. (2024). Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық сауаттылығын дамытуда мультимедиялық ресурстарды пайдаланудың тиімділігін талдау. *InterConf+*, (50(221), 88–96. https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.10.2024.011
6. Молдағалиева Қ.Е. Эмоциялық тұрақтылықты дамыту: оқушыларға стрессті басқару әдістерін үйрету // In The World Of Science and Education. 2024. №15 ноябрь ПН. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/emotsiyaly-t-ra-tyly-ty-damytu-o-ushylar-a-stressti-bas-aru-disterin-yretu (дата обращения: 24.04.2025).

ӘОЖ 37.013

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САУЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕ МУЗЫКАЛЫҚ ТЕРАПИЯНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Ташкеева Т.А.
Абай атындағы шағын орталықты орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі,
Жамбыл облысы, Қазақстан

Резюме

В статье описывается эффективное воздействие музыкотерапии на процесс обучения в начальной школе. То есть делается вывод о том, что она улучшает эмоциональное состояние детей, улучшает внимание и концентрацию учащихся, способствует развитию их творческих способностей, помогает улучшить взаимодействие учащихся в процессе обучения, улучшает их память и глубокое усвоение учебного материала, повышает мотивацию к обучению. В статье также представлен ряд методик музыкотерапии, используемых в процессе обучения (метод «Эффект Моцарта», Ритмические упражнения, Обучение через пение, Музыкальные физминутки (Brain Breaks)).

Summary

The article describes the effective effects of music therapy in the learning process in primary school. That is, it is concluded that it improves the emotional state of children, improves students' attention and concentration, contributes to the development of their creativity, helps improve students' interaction in the learning process, improves their memory and deep learning of educational materials, and increases motivation to learn. The article also presents a number of music therapy techniques used in the learning process (the "Mozart Effect" method, Rhythm exercises, Learning through singing, Musical breaks (Brain Breaks)).

Адамның жан шуағын нұрландыратын, көңілін көктемдей құлпыртатын – құлаққа жағымды естілетін әсем әуенмен адам жанын жайдарлы ететін музыкалық шығармалар әрқашанда өз құндылығын жоғалтқан емес. Олай болса, осылайша балалардың жан дүниесін тербете отырып, көңіл-күйін көтере отырып, шабыттандыруға себеп болатын музыканы неге оқу үрдісінде қолданбасқа...

Бастауыш сынып оқушылары әліде болса ойын баласы болғандықтан, мектептің күрделі тәртіппен ережелерін орындаудан қиналуына жолбермеу үшін, тәндік және психикалық белсенділігін ояту үшін музыкалық әсерлерді қолданудың мәні зор деп білемін. Себебі, мен мектеп қабырғасын жаңа ғана

аттаған бүлдіршіндерге білім беру барысында сергіту сәттерінде музыкалық жаттығулар мен музыкалық шығармаларды қолдану жағдайында оның пайдалы жақтары мен тиімді тұстарын байқадым. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігінің артуына әсер ететін музыкалық терапияның артықшылығын атап кетуді жөн көрдім.

Тек мен өз тәжірибемде ғана бұл мәселе дәйектелмейді, музыкалық терапияның оқушылардың оқу белсенділігін арттыруға әсері көптеген зерттеулер мен тәжірибелер арқылы да дәлелденген. Мысалы, 2006 жылы Жапониядағы Токио университетінің зерттеушілері сыныпта баяу классикалық музыканы фон ретінде қолдану арқылы оқушылардың жаңа материалды меңгеру жылдамдығын зерттейді. Музыка тыңдаған оқушылар тапсырмаларды 20%-ға жылдам орындаған, ал бақылау тобында, яғни баяу музыкалық музыканы фон ретінде қолданбаған топта мұндай прогресс байқалмаған. Ал 2015 жылы Стивен Митчелл мектептегі стрессті азайтуға арналған музыкалық терапияның әсері зерттеген. Оның зерттеуінде аптасына екі реет өткізілетін музыкалық жаттығуларға қатысқан оқушылардың оқу белсенділігі айтарлықтай өскені байқалады. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, топтық тапсырмаларды орындау кезінде жақсы нәтижелер көрсеткен.

Сондай-ақ, 2019 жылы Розалинда Кангтың зерттеуінде бастауыш сынып оқушылары арасында музыкалық терапия қолдану арқылы олардың математика және тілді меңгеру көрсеткіштері зерттелді. Сабақ барысында классикалық музыка (Моцарттың шығармалары) тыңдаған оқушылардың есте сақтау және тапсырманы орындау қабілеті 15%-ға жоғары болған. Бұл әдіс оқушылардың зейіні мен шоғырлануын арттыруда тиімді екендігі көрсетілген.

Сонымен, музыкалық терапияның бастауыш сынып оқушыларының оқу үрдісінде қолдану негізінде оның әсері мынадай аспектілерден айқын көрінеді:

1. Балалардың эмоциялық жағдайы жақсарады. Музыка тыңдау немесе оған белсенді қатысу стрессті азайтып, эмоционалды тепе-теңдікті қалпына келтіреді. Бұл, әсіресе, оқушыларда оқу барысында кездесетін мазасыздық пен қысымды жеңілдетуге көмектеседі. Сабақта музыка қолдану балалардың сабаққа жағымды көзқарасын қалыптастырады.

2. Оқушылардың зейінін ашып, назарын шоғырландыруды жақсартады. Музыка шоғырлануды арттыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Жайлы, баяу әуендер ми қызметін ынталандырып, оқушылардың тапсырмаларға зейінін тереңдетуге көмектеседі.

3.Балалардың креативтілігін дамытуға ықпал етеді. Музыкалық терапия оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады. Шығармашылық ойлау олардың тапсырмаларды ерекше әдіспен орындауына және жаңа шешімдер табуына ықпал етеді.

4. Оқушылардың оқу үрдісінде өзара қарым-қатынасты жақсартуға септігін тигізеді.Топтық музыкалық терапия оқушылар арасында өзара түсіністікті күшейтіп, топтық жұмысқа деген ынтаны арттырады. Бұл оқу белсенділігін дамыту үшін өте маңызды.

Ән арқылы оқыту:

Жаңа сөздерді немесе математикалық амалдарды, формулаларды әнге қосып үйрету есте сақтау қабілетін жақсартады.

Мысалы, бастауыш сыныпта көбейту таблицасын ән арқылы үйрету оқушыларға материалды тез әрі қызықты меңгеруге көмектеседі.

*Музыкалық үзіліс (Brain Breaks).*Сабақ арасында сергіту сәті ретінде қысқа музыкалық үзілістер ұйымдастыру оқушылардың көңіл-күйін көтеріп, олардың шаршауын басуға көмектеседі. Бұл үзілістер кезінде балалар бірге билеп, ән айту арқылы топтық ынтымақтастықты нығайтады.

Сонымен, Қазақстандағы мектептерде музыкалық терапияны қолдану тәжірибесі жиі кездеседі.Кейбір мектептерде ұлттық аспаптарды пайдаланып, "Қобыз терапиясы" мен "Домбыра сабақтары" оқушылардың зейінін шоғырландыру және эмоционалдық тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін қолданылады. Бұл әдіс әсіресе ұлттық құндылықтарды жетілдіруде жақсы нәтиже береді. Ал Халықаралық тәжірибеге сүйенсек,Финляндия мектептерінде музыкалық терапия арнайы бағдарламалар арқылы енгізіліп, оқушылардың топтық жұмыстағы белсенділігін арттыру және эмоциялық қолдау көрсету құралы ретінде тиімді қолданылады.

Әдебиеттер:

1. Орта білім беру ұйымдарында Біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыруды мониторингілеу бойынша аналитикалық есеп. Аналитикалық есеп – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – 409 бет
2. Мәдиева Н.Т. Балалардағы қорқынышты жоюда психотерапиялық әдістерді қолдану. «І Халықаралық есенов оқулары»атты «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы студенттер мен жас ғалымдардың ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, 18-19 қазан, 2018.
3. Жарылқап А.С., Мырзакулова Қ.Б., Еркін Ә.Е. Музыкалық білімнің, бастауыш мектептегі балалардың дамуына әсері. Жас зерттеуші 2024: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары. – Шымкент, 2024. – Т. 1. Педагогика және психология – 488 б.
4. Тленчиева Н.С., Садыкова Н.М., Аскарова Ж.К. Балалар мен жасөспірімдердің танымдық процестерін дамытуда арт-терапия әдістерін пайдалану. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығы және профессор Қ.Б. Жарықбаевты еске алуға арналған, «Психология ғылымы және білім беру: тарихтан - болашаққа» (II жарықбаев оқулары) атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2024. – 500 б. ISBN 978-601-04-6898-6

ӘОЖ 370.15

СТУДЕНТТЕРДІҢ КҮЙЗЕЛІСКЕ ҰШЫРАУ ЖӘНЕ ҚАРСЫ ТҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Куралбаева А.А. PhD, доцент
Мансурова А.М. «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 1-курс магистранты
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы психоэмоционального состояния студентов в системе высшего образования и проблема стрессоустойчивости. Анализируются основные стрессогенные факторы: социальное давление, академическая нагрузка, адаптация к новой среде, неопределенность будущего и профессиональная идентичность. Экзаменационный стресс интерпретируется через концепцию стресса Г.Селье. Также раскрывается сущность понятия стрессоустойчивости и рассматриваются методы её повышения. Отмечается, что уровень стрессоустойчивости напрямую влияет на учебную успешность, профессиональное развитие и психологическое здоровье студентов.

Summary

This article discusses the psychological state of students in higher education and the issue of stress resistance. The study identifies major stress-inducing factors such as social and academic pressure, adaptation to a new environment, concern for the future, and the need for professional self-identification. Exam-related stress is examined through the lens of Hans Selye's stress theory. The paper also elaborates on the concept of stress resistance and reviews scientifically supported methods for its enhancement. Research indicates that students' level of stress resistance directly impacts their academic performance, professional development, and mental well-being.

Қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде студенттердің психологиялық жағдайы өзекті зерттеу нысанына айналып отыр. Әлеуметтік, академиялық және тұлғалық қысымдармен қатар, студенттік кезеңде кездесетін жаңа ортаға бейімделу, кәсіби өзін-өзі анықтау, болашаққа алаңдау сияқты факторлар жастардың күйзеліске ұшырауына әкелуі мүмкін.

Студенттік кезең – болашақ маманның университет қабырғасында жүріп өзін тұлғалық, кәсіби қалыптастыру кезеңі. Осы кезеңде студенттердің психикалық саулығы оның іс-әрекетінің нәтижесіне, табысты болуына әсер етеді. Студенттердің әлеуметтік ортада бейімделуі, студенттер арасында өзін еркін ұстауы немесе мазасыз күйге түсуі, болашақ маманның өзін тұлға ретінде белгілеу мәселелері – тақырыптың өзектілігін анықтайды. Көп жағдайда студенттік күйзеліс – ақпараттың үлкен ағыны, сондай-ақ, алдағы сессия және емтихандардың өтуі кезінде дамиды. Емтихан алды стресс студенттердің психикалық күйзеліс себептерінің арасында маңызды орындардың бірін алады. Емтихан кезінде жүрек соғу жиілігі айтарлықтай артады, қан қысымы, бұлшық ет және психоэмоционалды күйзеліс деңгейі жоғарылайды. Емтихан тапсырғаннан кейін де физиологиялық көрсеткіштер бірден қалыпқа келмейді, қан қысымының параметрлері бастапқы мәндеріне оралу үшін бірнеше уақыт қажет [1].

Жас кезең эмоционалды уайымның көпшілігімен сипатталады. Бұл студенттің өмір сүру салтына әсер етеді. Психикалық денсаулыққа қауіпті әсер ететін шарттардың бірі – әлеуметтік экономикалық өзгерістер кезеңінде қоғамда маман ретінде әлеуметтік және кәсіби белгісіздіктің туындауы. Өзінің мамандығына, біліміне, дайындығының деңгейіне сай жұмыс орнының иесі болуына күмәндану мәселесі және студенттік ортада тұлғаға білім алу кезеңіндегі қойылған талаптар, артылған міндеттер студентке қиыншылықтар туындатады. Айтылған шарттар тұлғаға әсер етіп, студенттің жабығуы, мазасыздануы, күйзелуі, уайымдауы психикалық денсаулыққа айтарлықтай қауіп-қатер туындатады.

Студенттік жастағы тұлғалық даму ерекшілігін зерттеген алғашқылардың бірі, ғалым Б.Г.Ананьев болып табылады. Ол адамның кемелдену белгілерін анықтауға тырысты. Адамның кемелденуі биологиялық белгілермен және жыныстық, соматикалық белгілермен анықталатынын айтты. Б.Г.Ананьевтің пікірінше**,** студенттік кезең **–** жоғары және арнайы білім берудің дамуы нәтижесінде пайда болған тарихи феномен. Бұл кезең студенттің әлеуметтік функциясы мен рөлін меңгеретін шешуші сәт**,** тұлғаның қоғамдағы орнын белгілейтін алғашқы қадам. Сол себепті, студенттің әлеуметтік ортаға бейімделуін зерттеп, күйзеліске қарсы тұруға үйрету маңызды, себебі студент заман талабына сай, бәсекеге қабілетті маман болып қалыптасуы керек [2].

Ең алғаш рет күйзеліс концепциясын Г. Селье 1936 жылы ұсынған болатын. Г.Сельенің концепциясына сәйкес, күйзеліс — бұл ағзаға сыртқы немесе ішкі факторлардың әсерінен туындайтын жалпы спецификалық емес реакция. Бұл реакция ағзаның гомеостазын сақтауға бағытталған. Егер күйзеліс факторы жеңіл болса, ағза өзінің функционалдық мүмкіндіктерін сақтайды. Ал егер күйзеілске әсер етуші фактор ауыр, интенсивтілігі жоғары болса, ағзаның реттеуші жүйесіне шамадан салмақ түсіп, бейімделу күші сарқылады [3].

Ганс Селье ұсынған күйзеліс теориясына сәйкес, стресс жағдайы үш негізгі кезеңнен тұрады: мазасыздық (тревога), бейімделу (адаптация) және сарқылу (истощение). Бұл кезеңдер студенттердің емтихан тапсыру кезіндегі психологиялық күйзелісін сипаттауда қолдануға болады.

1. **Мазасыздық кезеңі**: Студент емтихан алдында белгісіздік жағдайында болады. Психологиялық күйзеліс организмнің барлық ресурстарын іске қосады: жүрек соғуы жиілейді, зат алмасу қызметі белсендіріледі. Бұл кезеңде ағзаның қорғаныс жүйелері іске қосылады.
2. **Бейімделу кезеңі**: Билет алынып, жауапқа дайындық басталғанда ағза алдын ала мобилизация нәтижесінде зиянды әсерлерге қарсы тұра алады. Алайда, бұл күй ағзаның энергетикалық ресурстарын қарқынды жұмсайды. Ми мен бұлшықеттерге оттегі мен глюкоза жеткізілуі күшейеді, бірақ бұл ұзақ мерзімді әсер етуі мүмкін.
3. **Сарқылу кезеңі**: Егер ағза ұзақ уақыт бойы экстремалды факторға бейімделе алмаса және ресурстары таусылса (мысалы, өте қиын билет немесе емтихан алушымен қақтығыс), онда сарқылу кезеңі басталады.

Бұл кезеңде ағзаның қорғаныс жүйелері әлсірейді, психологиялық және физиологиялық күйзеліс күшейеді.

Бұл үш кезеңді студенттердің сессия барысында да байқауға болады: алаңдаушылық кезеңі емтиханға дейінгі аптада, бейімделу кезеңі емтихандар арасында, ал сарқылу кезеңі сессияның соңында байқалады. Алайда, бейімделу реакциясының қарқындылығы тек стрессордың сипаттамасына ғана емес, сонымен қатар адамның жеке тұлғалық маңыздылығына да байланысты.

Бұл концепция студенттердің психологиялық күйзелісін түсінуге және стресс деңгейін басқаруға көмектеседі, әсіресе жоғары оқу орындарында оқитын студенттер үшін маңызды.

Күйзеліске қарсы тұру — бұл адамның күрделі жүйелі сипаттамасы, ол оның қиын және экстремалды жағдайларда өз қызметін тиімді жүзеге асыру қабілетін көрсетеді. Б.Х. Варданян күйзеліске қарсы тұруды – «эмоциогенді жағдайдағы психикалық қызметтің барлық компоненттері арасындағы үйлесімді қатынасты қамтамасыз ететін тұлғаның қасиеті» деп анықтайды. Бұл анықтама күйзеліске қарсы тұру тұлғаның психикалық қызметінің үйлесімділігін сақтау арқылы қызмет ету тиімділігін қамтамасыз ететінін көрсетеді [4].

А.Л.Церковский қазіргі уақытта күйзеліс мәселесіне қарағанда күйзеліске қарсы тұру мәселесі ғылыми жарияланымдарда аз қарастырылғанын атап өтеді. Дегенмен, соңғы жылдары ғалымдар күйзеліске қарсы тұру қабілетін арттырудың әртүрлі әдістерін әзірлеуге және зерттеуге көбірек көңіл бөле бастады. Көптеген зерттеулер жұмыс істейтін халықтың күйзеліске қарсы тұру қабілетін арттыру әдістеріне бағытталған, бірақ А.А. Андреева студенттердің күйзеліске қарсы тұру қабілетін арттыру мәселесінің де маңызы кем емес екенін атап өтеді, себебі күйзеліске қарсы тұру деңгейі студенттердің оқу қызметінің табыстылығына және оқу процесіне тікелей байланысты, ал бұл өз кезегінде бәсекеге қабілетті және кәсіби мамандарды даярлауға әсер етеді [5].

М.Л. Хуторян өзінің жұмысында емтихан алдында антистресс стратегияларын қолдану студенттердің интеллектуалдық сынақтар кезінде күйзеліске қарсы тұруын айтарлықтай арттыратынын дәлелдейді [6]. И.А.Комарова зерттеулеріне сәйкес, эфир майларымен бір реттік әсер ету курсын өткен студенттерде симпатикалық жүйке жүйесінің белсенділігі бақылау тобымен салыстырғанда төмен болды. Бұл нәтижелер күйзеліске қарсы тұру қабілетін арттырудың әртүрлі әдістерінің тиімділігін көрсетеді [7].

Күйзеліске қарсы тұру – бұл адамның кәсіби және күнделікті қызметі барысында пайда болатын күшті психоэмоционалдық және когнитивтік жүктемелерге бейімделе алуын қамтамасыз ететін күрделі тұлғалық сипаттама. Бұл қасиет адамның стресстік жағдайлар кезінде интеллектуалдық, еріктік және эмоциялық тұрақтылығын сақтай отырып, өзінің жұмыс өнімділігін төмендетпей, айналасындағыларға және өз денсаулығына зиян келтірмеуіне жағдай жасайды. Стрессқа төзімділік деңгейі адамның жеке ерекшеліктеріне, өмірлік тәжірибесіне және психологиялық дайындық деңгейіне байланысты болады.

Қорыта айтқанда, қазіргі заманғы жоғары білім беру жүйесінде студенттердің психологиялық күйін тұрақты бақылау мен қолдау — олардың табысты оқу процесі мен болашақ кәсіби қалыптасуының маңызды алғышарты болып табылады. Студенттік кезең – тұлғалық даму мен кәсіби өзін-өзі анықтаудың күрделі кезеңі. Бұл кезеңде кездесетін күйзеліс жағдайлары, әсіресе емтихан алдындағы және оқу жүктемесіне байланысты стресстер, студенттердің психикалық және физиологиялық жағдайына теріс әсер етуі мүмкін.

Г. Селье ұсынған күйзеліс концепциясы аясында студенттердің күйзеліс жағдайына түсетін кезеңдері нақты сипатталып, олардың бейімделу механизмдері қарастырылды. Күйзеліске қарсы тұру қабілеті – әрбір студенттің табысты дамуы мен қоғамда бәсекеге қабілетті маман ретінде қалыптасуы үшін қажетті маңызды тұлғалық ресурс екені айқындалды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, студенттердің күйзеліске төзімділік деңгейін арттыруға бағытталған психологиялық қолдау, алдын алу шаралары және арнайы тренингтер – олардың оқу мотивациясын арттырып қана қоймай, жалпы психикалық денсаулығын сақтауға ықпал етеді. Осыған орай, жоғары оқу орындарында студенттердің күйзеліске қарсы тұру дағдыларын дамытуға бағытталған жүйелі жұмыстар жүргізілуі тиіс. Бұл тек жеке тұлғаның дамуына емес, сонымен қатар сапалы маман даярлау ісіне де зор үлес қосады.

Әдебиеттер:

1. Психология здоровья / Под ред. Г.С. Никифорова.- СПб.,2003.
2. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2 т.-М.,1980.-.1
3. Селье Г. Стресс без дистресса. — М.: Прогресс, 1979
4. Варданян Б.Х. Механизмы регуляции эмоциональной устойчивости // Категории, принципы и методы психологии. Психические процессы. — М., 1983.
5. Церковский А.Л. Современные взгляды на проблему стрессоустойчивости // Вестник ВГМУ. — 2011. — Т. 10. — № 1.
6. Хуторная М.Л. Развитие стрессоустойчивости студентов в условиях интеллектуальных испытаний: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. — Тамбов, 2007.
7. Комарова И.А. Коррекция уровня психоэмоционального стресса у студентов во время учебного процесса: Автореф. дисс. ... канд. психол. наук. — Курган, 2009.

ӘОЖ 378

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫҢ ДЕНСАУЛЫҚТЫ САҚТАУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДИАГНОСТИКАЛАУ МЕН ӨЛШЕУ ҚҰРАЛДАРЫ

Лауланбеков Ә.Б.
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ-ң 3 курс докторанты
Түркістан, Казахстан

Резюме

Проблема формирования здоровьесберегающей компетенции студентов в настоящее время является чрезвычайно актуальной поскольку вытекает из потребности социума в специалистах, имеющих наряду с высоким уровнем квалификации еще и высокие показатели как физического, так и психоэмоционального здоровья. Вместе с тем, сегодня уже становится очевидным, что показатели состояния здоровья студентов обусловлены от уровня развития его компетенции по сохранению здоровья (ЗСК), которая представляет собой набор ценностных ориентаций, знаний по сохранению здоровья, способностей и способностей, личностных качеств

Summary

The relevance of the problem of formation of health-saving competence among students is due to the society's needs for highly qualified specialists with a sufficient level of physical and psycho-emotional health. The preservation and strengthening of a student's health directly depends on the level of development of his/her health-saving competence (HSC), which is a set of value orientations, health-preserving knowledge, skills, and personal qualities.

Педагогикалық жоғары оқу орны түлектерінің болашақ кәсіби іс-әрекетінің өзіндік ерекшеліктерін, жұмысқа орналасуда олардың денсаулығының жай-күйіне айтарлықтай байыпты тұрғыдан келуді ескере отырып, жоғары оқу орнындағы даярлық үдерісінде студенттердің денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру міндетіне ерекше назар аудару қажет деп санаймыз.

Мұғалімнің денсаулығына әсер ететін кәсіби факторлардың объективті табиғаты педагогикалық қызметтің ерекшелігімен байланысты.Оларды жою мүмкін емес, бірақ өз денсаулығын және мұғалімнің өз күш-жігерін сақтау үшін белгілі бір жагдайлар жасау арқылы олардың деструктивті әсерін азайтуға болады. Мұғалімнің кәсіби денсаулығын кәсіби қызмет жагдайында мұғалімнің компенсаторлық, қорғаушы және ретгеуші механизмдерін «қосу» арқылы сақтауға және іске қосуға болады. Осыған байланста жоғары білім беру жүйесі болашақ білім алушы бойында болуы тиіс өзекті әлеуметтік мәселелерді кәсіби түрде шешуге багытталған негізгі құзыреттерге назар аударады. Болашақ педагог мамандардың денсаулығын сақтау құзыреттілігін қалыптастыруға басымдық беру қажет деп есептейміз.

Болашақ педагогтің денсаулық сақтау құзіреттілігі (ДСҚ) – күрделі жүйелі ұйымы бар және құндылық-мотивациялық, танымдық және операциялық-белсенді сипаттағы өзара әрекеттесетін және өзара тәуелді компоненттердің жиынтығы ретінде әрекет ететін мұғалімнің интегративті сапасы.

ДСҚ жүйелік білім беру ретінде мұғалімнің жеке басын сипаттайды, оның қалыптасу деңгейі жоғары нәтижеге жету үшін заманауи технологияларды қолдана отырып, білім беру ортасында білім, білік, дағдылар мен тәжірибе негізінде денсаулықты сақтайтын шығармашылық педагогикалық іс-әрекетке қабілеті мен дайындығынан көрінеді.

Отандық және шетелдік зерттеушілердің ғылыми әзірлемелерін және өз педагогикалық тәжірибемізді талдау негізінде біз тиісті құзыреттерді меңгеру арқылы мұғалім қол жеткізетін ДСҚ құрылымын әзірледік.

Осылайша, мұғалімнің денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастыру жеке тұлғаның біртұтас білімі ретінде әрекет етеді, оның құрамдас бөліктері келесі компоненттерден тұрады:

Мотивациялық-құндылық компоненті өзінің жеке тұлғалық ерекшеліктерін, денсаулық жағдайын, салауатты өмір салтын ұстануға және болашақ мұғалімнің ДСҚ қалыптастыруды қамтамасыз ететін жеке қасиеттерді тәрбиелеуге бағытталған белгілі бір хабардарлықтың (білім-саналылық) болуын болжайды.

Когнитивті компонент денсаулық сақтау қызметі мен оқушыларды салауатты өмір салтына баулу функцияларын тиімді орындауға мүмкіндік беретін кәсіби-педагогикалық білім кешенімен ұсынылған.

Жеке-тұлғалық оқытудың *практикалық-белсенділікомпоненті* кәсіптік оқытудың бұрынғы құрамдастарынан ерекшеленеді және мұғалімнің кәсіби іс-әрекетті орындауда өзін-өзі жүзеге асыруына қажетті әртүрлі сипаттамалармен бейнеленеді, соның арқасында болашақ мұғалім оңай және кәсіби қызметке тез бейімделеді, шиеленіс жағдайында өзін-өзі басқара алады, сонымен қатар салауатты өмір салтының өзіндік жеке стилін қолдана отырып, өзін көрсете алады және онда өзінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыра алады.

Бағалаушы-рефлексиялық компонент өзінің кәсіби іс-әрекетін талдау және бағалау, оларды өз қызметінің мақсаттары мен нәтижелерімен байланыстыру қабілетін қамтиды. Ол келесі көрсеткіштер бойынша бағаланады: кәсіби өзін-өзі бағалау және кәсіби рефлексия (кәсіби қызметтің өзін-өзі бағалауы және рефлексиясы).

Болашақ мұғалімнің ДСҚ-нің белгілерінің критерийлерінің әрқайсысына енгізілген талдау оның қалыптасуының төмендегідей деңгейлерін анықтауға әкелді: *төмен, орта, жеткілікті және жоғары.* Бұл градацияның негізінде болашақ мұғалімнің белгілі бір белгілері бар: ерекшеліктер неғұрлым аз анықталса, оның денсаулық сақтау құзыреттілігінің қалыптасу деңгейі соғұрлым төмен болады.

Сонымен, зерттелген ғылыми-теориялық және профессиографиялық зерттеулердің негізінде біз кәсіби білім берудің денсаулық сақтау бағытын ескеретін болашақ мұғалімнің денсаулық сақтау құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық моделін жасадық (сурет 1).

Бұл дайындықтың нәтижесі болашақ мұғалімнің денсаулық сақтау құзыреттілігі болып табылады, оған келесі: мотивациялық-құндылық, когнитивті, практикалық-белсенділік және бағалау-рефлексивті компоненттер

кіреді. Бұл компоненттердің дамуы университеттегі болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық дайындық жүйесінде кезең-кезеңімен жүреді.

Болашақ мұғалімдердің денсаулықты сақтау құзіреттілігін қалыптастыру үдерісі олардың кәсіби білімінің мәнінен туындайды. Білім беру үдерісі, болашақ мамандармен жүргізілетін барлық жұмыс түрлері мен формалары, білім беру бағдарламасындағы модульмен пәндер, кәсіби және педагогикалық іс-тәжірибелер пән мұғалімінің мектеп оқушыларының денсаулығын оқу және сабақтан тыс жұмыстың бірлігінде қамтамасыз ету аясындағы іс-әрекетіне бағытталуы тиіс.

Болашақ педагог мамандардың ДСҚ тиімділігін өлшеуге арналған құралдарды әзірлеу олардың жұмысының оқушы жастардың денсаулығын сақтау мен нығайтудың және салауатты өмір салтының әртүрлі аспектілерін есепке алуды талап ететін күрделі міндет болып табылады.

Болашақ педагогтардың білім беру үдерісіне қосқан үлесін де, олардың оқушылар мен олардың ата-аналарының қанағаттануын да көрсететін негізгі көрсеткіштерді анықтау маңызды. Өлшеу құралдары болашақ педагогтардың өзін-өзі бағалауын, оқушылар мен ата-аналарға арналған сауалнаманы, сондай-ақ бағдарламалардың нәтижелері туралы статистикалық деректерді қамтуы мүмкін.

Болашақ педагогтардың ДСҚ диагностикалау мен өлшеу құралдарды әзірлеудің негізгі бағыттары:

1.Мақсаттар мен тиімділік көрсеткіштерін анықтау:

• Білім беру үдерісіне қосқан үлесі: оқушылардың оқу үлгерімінің, мотивациясының, бейімделуі мен мінез-құлқының жақсаруын өлшеу, сонымен қатар әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларды дамыту.

• Педагогикалық үдерістің қатысушылардың (оқушылар, ата-аналар, мұғалімдер) қанағаттануы: көрсетілген шынықтыру-сауықтыру жұмыстары мен салауатты өмір салтына баулудың сапасына, педагогпен қарым-қатынастағы жайлылыққа, сондай-ақ көмек пен қолдау сезіміне қанағаттану деңгейін бағалау.

• Психологтың іс-әрекетін оңтайландыру: оның білімін, дағдыларын, дағдыларын және әртүрлі жұмыс әдістерін қолдану тиімділігін бағалау.

2. Құралдар әзірлеу:

• Өзін-өзі бағалау: болашақ педагогтарға өз білімдерін, дағдыларын, кәсіби жетістіктерін бағалауға және өзін-өзі дамыту бағыттарын анықтауға мүмкіндік беретін сауалнамалар.

• Оқушылар мен ата-аналарды бағалау: психологпен өзара әрекеттесу тәжірибесі, бағдарламалардың тиімділігі және психологиялық көмектің пайдасын сезіну туралы сұрақтарды қамтитын сауалнамалар.

• Статистикалық деректер: оқу үлгерімі, сабаққа қатысуы, тәртібі, мінез-құлық динамикасы, студенттердің бейімделуі, сондай-ақ психологиялық бағдарламалардың нәтижелері туралы мәліметтерді талдау.

1-сурет. Болашақ педагогтардың денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру моделі

• Мұғалімдермен өзара әрекеттестік: мұғалімдерге өз жұмысына қосқан үлесін бағалауға, педагогикалық мәселелерді шешуде оның көмегін сезінуге, психологиялық қолдау көрсету қажеттілігін анықтауға мүмкіндік беретін сауалнамалар.

• Бақылау: болашақ педагогтардың салауатты өмір салтына баулу жұмысына, оның студенттермен және мұғалімдермен қарым-қатынасына және бағдарламалардың нәтижелеріне бақылау жүргізу.

3.Деректерді талдау және нәтижелерді интерпретациялау:статистикалық әдістерді қолдану: үрдістер мен заңдылықтарды анықтау үшін статистикалық әдістерді пайдалана отырып, алынған мәліметтерді талдау.

Біздің жүйеде жоғары оқу орнының біртұтас үдерісінде студенттердің денсаулықты сақтау құзыреттілігін қалыптастыру жүйесінің аса маңызды құрамдас бөлігі ретіндегі педагогикалық іс-тәжірибенің мүмкіндіктерін толыққанды пайдалану,сонымен қатар болашақ мұғалімдерді даярлау барысында аудиториядан жұмыс формаларын зерттелетін құзыреттілікті дамытуға ықпалын тигізетін тапсырмалар жүйесін ендіруді қажет етеді.

Сонымен қатар болашақ педагогтардың денсаулықты сақтау құзыреттілігін дамытудың қисындық жалғасын қамтамасыз ететін, яғни бұл даярлықты қажетті деңгейде дамытуға ықпалын тигізетін элективті курстармен толықтырудың маңыздылығы мен қажеттілігіне ерекше назар аударамыз.

ӘОЖ: 316.774:37.035–053.6

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІҢ ҚЫЗ БАЛА ТӘРБИЕСІНЕ ӘСЕРІ

Алимбекова С.Ш. п.ғ.к.
Куанышова Ж., 6В01101 – білім беру бағдарламасының 2-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В данной статье всесторонне рассматривается влияние социальных сетей - неотъемлемой части современной цифровой среды - на воспитание девочек. Автор обращает внимание на двойственную природу социальных сетей: с одной стороны, они обладают познавательным и творческим потенциалом, с другой - могут нести психологические и социальные угрозы.

Анализируются примеры деструктивного влияния: фальшивые идеалы, образы «красивой жизни», вызывающие у девочек неуверенность в себе и недовольство своей внешностью. Также подчеркивается роль семьи, школы и общества в формировании устойчивой личности, основанной на национальных ценностях.

В заключении представлены конкретные предложения по улучшению работы с девочками: повышение медиаграмотности, проведение воспитательных программ, соединение национального воспитания с цифровой безопасностью.

Summary

This article comprehensively examines the impact of social media — an integral part of the modern digital environment — on the upbringing of girls. The author highlights the dual nature of social networks: while they offer educational and creative opportunities, they also pose psychological and social risks.

The article explores the harmful effects of social media, including the spread of false ideals and glamorized lifestyles that can lead girls to develop insecurities and body dissatisfaction. The importance of parental guidance, school support, and societal involvement in fostering identity grounded in national values is emphasized.

The conclusion outlines practical recommendations such as enhancing digital literacy, conducting value-based educational programs, and integrating national upbringing with information safety measures.

Қазіргі таңда ақпараттық технологияның жедел дамуы мен жаһандану үдерісінің әсерінен жастардың дүниетанымы, өмірге көзқарасы, құндылықтары қарқынды өзгеріске ұшырап отыр. Осы өзгерістер аясында қыз бала тәрбиесіне қатысты дәстүрлі көзқарастар мен әлеуметтік желілер арқылы таралатын жаңашыл әрі кейде келеңсіз үлгілер арасында қайшылық туындауда. Бұл жағдай әсіресе қазақ қыздарының болмысын, өзін-өзі тануын, ұлттық мәдениетпен байланысын күрделендіреді.

Бүгінде әлеуметтік желілер — жастар үшін тек байланыс құралы ғана емес, сонымен қатар мінез-құлық үлгісін қалыптастыратын, танымдық және эмоциялық тәжірибе беретін ортаға айналды. Жасөспірім қыздар үшін бұл

кеңістік көбінесе сыртқы келбетке, танымалдылыққа және "идеал стандарттарға" негізделген құндылықтармен толтырылған [1]. Мұндай мазмұндар қыз баланың өзіне деген сенімін әлсіретіп, шынайы өмір мен виртуалды әлем арасындағы шекараны бұлыңғыр етеді.

Сонымен қатар, қазіргі қазақ қоғамында қыз бала тәрбиесі тұрғысында бірнеше өзекті мәселелер бар:

- Ұлттық құндылықтар мен отбасылық тәрбие жүйесінің әлсіреуі
- Қыз баланың ерте жастан сән, сұлулық стандарттарына негізделген қоғам қысымына ұшырауы
- Әлеуметтік желі арқылы таралатын батыстық және шығыстық үлгілердің (гламур, феминизм, сексуализация) бір-бірімен қабаттасуы
- Жасөспірімдер арасында интернетке тәуелділік пен кибербуллингтің артуы [2, -16б.].

Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік желіге тәуелділік қыз балалардың психологиялық әл-ауқатына, өзін-өзі бағалауына және әлеуметтік бейімделуіне елеулі әсер етеді [3]. Ал ұлттық тәрбие мен менталитеттің әлсіреуі – қоғам үшін үлкен қауіптің бірі [4, -45б.].

Сондықтан да әлеуметтік желі мен қыз бала тәрбиесінің арақатынасы бүгінгі күннің ең өзекті тақырыптарының бірі болып табылады. Бұл бағытта жүйелі зерттеу жүргізу, оның тәуекелдері мен мүмкіндіктерін сараптау - тәрбие беруші мамандар, ата-аналар мен қоғам үшін ортақ міндет.

Қазақ халқы үшін қыз баланың орны - ерекше. Ол - ұрпақ жалғастырушы ғана емес, ұлттың абыройы мен мәдениетінің айнасы. Дәстүрлі дүниетанымда қыз бала - елдің шырағы**,** шаңырақтың ұйытқысы**,** нәзіктік пен мейірімнің иесі ретінде құрметтелген. Халық даналығында «Қыз өссе - елдің көркі», «Қызға қырық үйден тыйым» деген ұлағатты сөздер арқылы қыз баланың әрбір іс-әрекетіне жауапкершілік жүктелген. Бұл тыйымдар мен ережелер - шектеу емес, керісінше, ар-ождан, әдеп, ибалылық, ізеттілік пен ұстамдылық сияқты ұлттық құндылықтарды санаға сіңірудің жолы [4, -45б.].

Қазақы тәрбие жүйесінде қыз балаға кішкентай күнінен бастап ибалылық, үлкенді сыйлау, ұстамдылық, тазалық, сөзге тоқтау, өнер мен білімге құштарлық, отбасыға адалдық сияқты қасиеттер үйретілген. Қыз баланың киім киюі, сөйлеу мәнері, қоғамдағы жүріс-тұрысы — барлығы қоғамның бақылауында болған. Бұл — жеке еркіндікті шектеу емес, қайта оның болашақ ана, жар, ұрпақ тәрбиелеуші ретіндегі рөлін айқындайтын ұлттық мораль нормаларының көрінісі [5]. Мысалы, «Шеше көрген - тон пішер», «Қызым саған айтам, келінім сен тыңда» деген мақалдар арқылы қыз бала тәрбиесінде ана мен әженің рөлі ерекше екенін көрсетеді. Анасы мен әжесі арқылы қыз жанұялық тәрбие, үй шаруасын жүргізу, қонақ күту мәдениеті, қолөнер, жібек мінез сияқты нәзік қырларды бойына сіңірген.

Алайда, қазіргі ақпараттық заманда бұл дәстүрлі құндылықтар өзгеріске ұшырап отыр. Әлеуметтік желілер арқылы таралатын «еркіндік», «дербестік», «өмірден ләззат алу» сияқты тұжырымдар — бір жағынан, тұлғалық дамуды қолдағанымен, екінші жағынан, дәстүрлі отбасылық, мәдени құндылықтарға

қарама-қайшы келіп жатады [6, -26б.]. TikTok, Instagram секілді платформаларда танымал болу үшін ашық киіну, көзге түсу, жат мәдениетке еліктеу — жастар санасына әсер ететін қауіптердің бірі.

Зерттеуші Қожахметова К. өзінің еңбегінде қазіргі қыз тәрбиесінің ең басты мәселесі - ұлттық болмыстан ажырау екенін атап өтеді. Оның пікірінше, ұлттық құндылықтар мен заманауи трендтер арасындағы тепе-теңдікті сақтай отырып, қыз тәрбиесін қалыптастыру - бүгінгі тәрбиешілер мен ата-аналар алдындағы басты міндет [4, -49б.].

Сондықтан, ұлттық тәрбие мен заманауи мүмкіндіктерді үйлестіру - қыз баланың ішкі мәдениетін, ар-намысын, болашақ аналық рөлін сақтау жолындағы маңызды қадам. Бұл - тек отбасы емес, мектеп, қоғам, БАҚ, цифрлық платформалар үшін де ортақ жауапкершілік.

Қазіргі ақпараттық дәуірде әлеуметтік желілер – жасөспірімдер, соның ішінде қыз балалар үшін өзін-өзі таныту мен әлеммен байланыс орнатудың ең басты құралдарының бірі. Бұл платформалар арқылы олар жаңа білім алады, хоббиін дамытады, кәсіпкерлікке бет бұрады, және тіл үйрену сынды пайдалы әрекеттермен айналысады. Сонымен қатар, қыз балалар TikTok, YouTube, Instagram сияқты платформалардан көшбасшылық, мотивация, психология, дизайн сияқты түрлі бағыттар бойынша білім алып, шабыт таба алады.

Алайда әлеуметтік желілердің екінші, яғни қауіпті жағы да бар. Зерттеулер көрсеткендей, виртуалды кеңістікте таралатын агрессивті контент, жалған идеалдар, буллинг (кемсіту) және жанама зорлық формалары жасөспірімдердің психикасына кері әсер етуі мүмкін. Мұндай әсер әсіресе психологиялық тұрғыдан әлі қалыптасып үлгермеген, өзін-өзі тану процесінде жүрген қыз балалар үшін өте қауіпті [2, -17б.]. Олар шынайы өмір мен виртуалды образ арасындағы айырмашылықты ажырата алмай, көңіл-күйдің тұрақсыздығы, агрессия, ұйқының бұзылуы, тіпті жалғыздық сезімдерін бастан өткеруі ықтимал [7].

Қыз балалардың әлеуметтік желідегі танымалдылыққа ұмтылысы – олардың жас ерекшелігіне тән құбылыс. Дегенмен, бұл ұмтылыс кейде шынайы өмір мен виртуалды «қиял әлемін» шатастыруға әкеліп соғады. Көптеген жасөспірімдер танымал блогерлердің жылтырақ өмірін көріп, өз өмірін сонымен салыстырып, өзін төмен санайды. Бұл өз кезегінде өз-өзіне деген сенімсіздікке, құндылықтар дағдарысына және ішкі күйзелістерге себеп болуы мүмкін [3, p.119].

Livingstone мен Helsper зерттеулерінде жастардың медиа тұтыну әрекеттері мен психологиялық ахуалы арасында тығыз байланыс бары анықталған. Олар әлеуметтік желідегі модельденген бейнелерді шынайы қабылдай отырып, реалистік емес стандарттарға ұмтылады, бұл — олардың эмоционалдық тұрақтылығына кері әсер етеді [3, p.122].

Instagram, TikTok сияқты визуалдық мазмұнға негізделген платформаларда сыртқы келбетке бағытталған идеалдар жиі таратылады. Бұл әсіресе қыз балалардың дене бейнесін қабылдауына үлкен ықпал етеді. Brown және Tiggemann жүргізген зерттеу нәтижелері бойынша, әлеуметтік желілерде көп

уақыт өткізетін қыздардың арасында өзінің сырт келбетіне көңілі толмау, өзін ұнатпау, тіпті тамақтану тәртібін бұзу сынды белгілер жиі кездеседі [1, p. 80].

Бұл құбылысты «бұқаралық медиаға негізделген сыртқы қысым» деп сипаттауға болады. Ондай қысым қыз баланың өзін-өзі бағалауын төмендетіп, өзінің даралығын бағаламауға итермелейді.

Осындай қауіп-қатерлерден қыз балаларды қорғау үшін ең басты рөл – ата-ана мен педагогтар үлесінде. Ата-ана мен бала арасындағы сенімді қарым-қатынас, ашық диалог, интернет қауіпсіздігіне қатысты ортақ ережелер – әлеуметтік желілердің кері әсерін азайтуда шешуші факторлар. Мұндай қолдау арқылы қыз балада өзіндік сана, қауіпке қарсы тұру қабілеті, өзін-өзі бағалау мен ішкі мәдениет қалыптасады.

Сондай-ақ, мектептегі тәрбие жұмыстары, психологиялық тренингтер, ұлттық құндылықтарға негізделген бағдарламалар қыз баланың жеке тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Қазақ халқының салт-дәстүрлерінде бала тәрбиесі тек отбасыға емес, барша ауыл-аймаққа ортақ іс болған. Осы жүйені бүгінгі заманда жаңа форматта қайта қолдану қажет [5, -112б.].

Қорытындылай келе, қыз бала - ұлттың ұйытқысы, болашақ ана, мәдениетті жалғастырушы тұлға. Қазіргі цифрлық қоғамда қыз балалардың тұлғалық дамуына әсер ететін басты факторлардың бірі - әлеуметтік желі. Бұл орта - білім мен шығармашылыққа серпін беретін кеңістік бола отырып, екінші жағынан, тұлғалық тұрақтылық пен ұлттық құндылықтарға қауіп төндіретін алаңға айналуы да мүмкін.

Әлеуметтік желі арқылы таралатын контенттің мазмұны, танымалдылыққа ұмтылу және жалған идеалдармен салыстыру қыз балалардың өз-өзіне деген сеніміне, дене бейнесін қабылдауына, тіпті эмоционалдық жай-күйіне тікелей әсер ететіні белгілі. Сондықтан әлеуметтік желімен сауатты, мәдени және психологиялық тұрғыда қауіпсіз қатынас орнату - қоғамның, отбасының, мектеп пен БАҚ-тың ортақ жауапкершілігі.

Осыған орай, қыз балаларды ақпараттық кеңістікте дұрыс бағытта қалыптастыру үшін бірқатар нақты іс-шараларды қолға алу қажет. Атап айтқанда:

1. Цифрлық сауаттылықты арттыру: жалпы білім беретін мектептерде қыз балаларға арналған цифрлық сауаттылық, медиаға сын тұрғысынан қарау және желідегі қауіпсіздік тақырыптарында арнайы курстар енгізу қажет. Мұндай сабақтар арқылы олар виртуалды кеңістіктегі қауіпті ажыратып, өзін-өзі қорғауды үйренеді.

2.Мотивациялық жобалар мен ұлттық құндылықтарды дәріптеу: әлеуметтік желіде қазақи тәрбиеге негізделген мотивациялық контент, ұлттық образдарды насихаттайтын бейнежобалар мен челлендждер ұйымдастыру ұсынылады. Бұл - дәстүр мен заманауи технологияны ұштастыра отырып, қыз тәрбиесінде тепе-теңдік сақтауға көмектеседі.

3. Ата-аналарға арналған тренингтер: қыз тәрбиесінде ата-ананың цифрлық мәдениеті де маңызды. Ата-аналарға арналған интернет қауіпсіздігі,

баламен сенімді қарым-қатынас тақырыптарында тренингтер мен вебинарлар ұйымдастыру қажет.

4. Өзін-өзі тану және сенімділік бағдарламалары: қыз балалардың тұлғалық дамуын, эмоциялық интеллектісін, өзін-өзі бағалауын арттыратын психологиялық бағдарламалар мен шеберлік сағаттары өткізілуі тиіс. Мұндай бағдарламаларда ұлттық тәрбиелік элементтер де ескерілгені жөн.

Әдебиеттер:

1. Brown Z., Tiggemann M. Media exposure and body dissatisfaction in women. Body Image, 18, 2016. -78-85.
2. ЖумалиеваА. Жасөспірімдердіңәлеуметтікжелігетәуелділігі. – ҚРҰҒАХабаршысы, №2, 2022. -15–19-бб.
3. Livingstone S., Helsper E. J. Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. New Media & Society, 9(4), 2007. -671–696. https://doi.org/10.1177/1461444807080335
4. ҚожахметоваК. Қызбалатәрбиесіндегіұлттыққұндылықтар. – Алматы: «Білім» баспасы. 2021. -45-49 бб.
5. Қазақтыңсалт-дәстүрлері. – Астана: Фолиантбаспасы. 2018. -71–75-бб.
6. СейтмағанбетоваД. Қызбалатәрбиесіндегіжаңаәлеуметтіктенденциялар. – Тәрбиежәнемәдениетжурналы, №3, 2020. - 25–30-бб.
7. Anderson M., Jiang, J. Teens, Social Media & Technology 2018. Pew Research Center. Retrieved from: https://www.pewresearch.org/internet/2018/05 /31/teens-social-media-technology-2018

ӘОЖ 159.922.6

ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢДЕГІ ТҰЛҒА АРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Ахмедова Л.Н. магистрант
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются вопросы функционирования личности как социальной единицы в определенных сферах общения, соответствующих ее возрастным особенностям, естественным потребностям, общепринятым нормам, правилам и общественным стереотипам поведения.

Summary

The article examines the issues of functioning of the individual as a social unit in certain areas of communication that correspond to its age characteristics, natural needs, generally accepted norms, rules and social stereotypes of behavior.

Қазіргі уақытта тұлғааралық қарым-қатынас адамның өмір сүруінің қажетті шарты екенін, онсыз адамда қандай да бір психикалық функцияның немесе психикалық процестің, психикалық қасиеттердің және жалпы тұлғаның кез келген блогының толық қалыптасуы мүмкін еместігін дәлелдеудің қажеті жоқ.

Қарым-қатынас – адамдардың өзара әрекеттесуі, олардың арасында өзара түсіністік әрқашан дамып, белгілі бір қарым-қатынастар орнатылып, қарым-қатынасқа қатысушы адамдардың бір-біріне қатысты белгілі бір қарым-қатынасы орын алады.

Ата-анасы алмастыра алмайтын құрдастарымен қарым-қатынасқа деген қажеттілік балада 4-5 жаста пайда болады және жасына қарай тұрақты түрде артады. 13-14 жаста жасөспірім мен жас жігіттің қайта бағдарлануы ересектерден (ата-анадан, мұғалімдерден және жалпы ақсақалдардан) позициясы бойынша өздеріне азды-көпті тең келетін құрдастарға ауысады. Бұл қайта бағдарлау баяу және бірте-бірте немесе кенет және жылдам болуы мүмкін, бірақ мұндай қайта бағдарлау міндетті түрде орын алады (Г.С.Абрамова, Н.А.Амрекулова, Л.Д.Столяренко, Е.И.Рогов, Я.Морено және т.б. зерттеулері).

Оқудың бірінші жылындағы қарым-қатынастар көбінесе балалардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы мұғаліммен анықталады (мұғалім оқушыны мақтайды немесе сынайды, ал оның бағасын студенттер жолдастың жеке қасиеттерінің негізгі сипаттамасы ретінде қабылдайды).

Оқудың екінші немесе үшінші жылында мұғалімге деген көзқарас пен ұжым ішіндегі қарым-қатынас өзгереді, мектепті танудың қиын кезеңі осымен аяқталады. Мұғалімнің жеке басы біршама маңызды емес, бірақ сыныптастарымен байланысы жақындай түседі. Әлеуметтік белсенділік ұжымды қалыптастырады, оны ортақ мақсат пен мүддеге біріктіреді. Тату, мақсатқа ұмтылған ұжымның тұлғаның дамуы мен қалыптасуына ықпалы зор. II және III сыныптарда балалар құрбыларының алдында үлкендердің айтқан пікірлеріне ауыр әсер етеді; жетілдіріп, қатарластарының арасында лайықты орын алуға тырысады.

Бірте-бірте сыныпта тікелей эмоционалдық байланыстар мен қарым-қатынастар балалардың әрқайсысының мінез-құлқына моральдық баға беру арқылы нығая бастайды. Студенттер тұлғаның белгілі бір қасиеттерін көбірек біледі. Зерттеулер көрсеткендей, бірлескен іс-әрекеттер үшін сыныптастарды таңдағанда, 3-сынып оқушыларының шамамен 2/3-і өз жолдасының белгілі бір моральдық қасиеттерін таңдауға итермелейді.

Жасөспірімдік кезеңде балаларда психикалық даму үшін маңыздылығы бойынша әр түрлі екі қарым-қатынас жүйесі қалыптасады: бірі ересектермен, екіншісі құрбыларымен. Екеуі де орта мектепте дамиды.

Жасөспірімді енді балалық емес қызығушылықтар орбитасына тарту оны айналасындағы адамдармен қарым-қатынасын белсенді түрде қайта құруға ынталандырады. Оның өзі де өзіне және үлкендерге талапты күшейте бастайды, кішкентай баладай қарауға қарсылық танытып, наразылық білдіреді. Жасөспірім ересектер атап көрсеткен міндеттеріне сәйкес құқықтарын кеңейтуді талап етеді. Ересек адамның түсінбеуіне реакция ретінде жасөспірім жиі әртүрлі наразылықтарды, бағынбаушылықты бастан кешіреді, оларда өте айқын түрде ашық негативизм көрінеді. Егер ересек адам жасөспірімнің наразылығының себебін түсінсе, онда ол қарым-қатынасты қайта құруда

бастамашылық жасайды және бұл қайта құрылымдау қақтығыссыз жүзеге асырылады. Әйтпесе, сыртқы және ішкі жанжал туындауы мүмкін, бұл әдетте жасөспірім де, ересек те бірдей қатысатын жасөспірімдік дағдарыс болып саналады.

Жасөспірімдер мен ересектер арасындағы қайшылықтар, атап айтқанда, олардың балалар мен ата-ананың, ересектер мен балалардың құқықтары мен міндеттері туралы пікірлерінің әртүрлілігіне байланысты туындайды. Қақтығыстың алдын алудың және оны жеңудің маңызды шарты, егер ол бұрыннан пайда болса, ересек адамның жасөспіріммен қарым-қатынасының жаңа стиліне көшуі, оған негізсіз бала ретіндегі көзқарасты жасөспірімге ересек адам ретіндегі қатынасына өзгерту болып табылады. Бұл, әсіресе, жасөспірімге өз іс-әрекеті үшін барынша жауапкершілікті беру және оған әрекет ету еркіндігін беру дегенді білдіреді.

Дегенмен, жасөспірімдердің психологиясы мен мінез-құлқында шын мәнінде көптеген таза балалық қасиеттерді сақтауы, атап айтқанда, өз міндеттеріне жеткіліксіз байсалды көзқарас, сондай-ақ олардың жауапкершілікпен және өз бетінше әрекет ету қабілетінің жоқтығы көбінесе жасөспірімнің ересек адамға деген көзқарасының тез өзгеруіне кедергі жасайды. Дегенмен, ересек адамның жасөспірімге деген көзқарасын дұрыс бағытта өзгертуді кешіктіру әрқашан дерлік жасөспірімнің қарсылығын тудырады. Бұл қарсылық, қолайсыз жағдайларда, тұрақты тұлғааралық конфликтке айналуы мүмкін, оның сақталуы көбінесе жасөспірімнің жеке дамуының кешігуіне әкеледі.

Құрдастармен қарым-қатынас әдетте тең құқылы серіктестік ретінде құрылады және теңдік нормаларымен реттеледі, ал ата-аналармен және мұғалімдермен қарым-қатынастар тең емес болып қалады. Достарымен қарым-қатынас жасөспірімге оның қазіргі қызығушылықтары мен қажеттіліктерін қанағаттандыруда көбірек пайда әкеле бастағанда, ол мектептен және отбасынан алыстап, құрдастарымен көбірек уақыт өткізе бастайды.

Оқшауланған құрдас топтар жасөспірімдік шақта тұрақты болады, ал балалар арасындағы қарым-қатынас қатаң ережелерге бағынады. Жасөспірімдерді толғандыратын мүдделер мен мәселелердің ұқсастығы, оларды келеке етуден қорықпай және жолдастарымен тең қарым-қатынаста болудан қорықпай ашық талқылау мүмкіндігі мұндай топтардағы атмосфераны ересектер қауымдастығына қарағанда балалар үшін тартымды етеді. Кіші мектеп оқушыларының қарым-қатынасына тән бір-біріне деген тікелей қызығушылықпен қатар жасөспірімдерде өздерінің дамуының алғашқы кезеңдерінде әлсіз немесе дерлік көрсетілмейтін қарым-қатынастың басқа екі түрі дамиды: жолдастық (ерте жасөспірімдік) және достық (соңғы жасөспірімдік). Кейінгі жасөспірімдік кезеңде балалар бір-бірінен жақындық дәрежесі, мазмұны және өмірде атқаратын қызметтері бойынша ерекшеленетін үш түрлі қарым-қатынас түріне ие. Сыртқы эпизодтық «іскерлік» байланыстар жеке адамға терең әсер етпейтін бір сәттік қызығушылықтар мен қажеттіліктерді қанағаттандыруға қызмет етеді; достық қарым-қатынас

деңгейіндегі қарым-қатынас білім, білік және дағды алмасуға ықпал етеді; Достық қарым-қатынас орнату эмоционалды және жеке сипаттағы кейбір мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Жасөспірімдік шақтың екінші жартысына (шамамен мектептің алтыншы сыныбынан) өтуімен жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынас көп уақытты алатын және өмірде маңызды рөл атқаратын дербес қызмет түріне айналады, ал жасөспірім үшін құрдастарымен қарым-қатынастың маңыздылығы, әдетте, оның барлық басқа әрекеттерінен кем емес. Бұл жасөспірімдік жастағы балаларға тән қасиет және оларда қарым-қатынасқа деген ерекше қажеттілік – аффилиативті қажеттіліктің даму дәрежесіне қарамастан көрінеді.

Достармен қолайсыз жеке қарым-қатынасты жасөспірімдер өте ауыр қабылдайды және бастан кешіреді, және біз мұны жасөспірімдерге тән мінез акцентуацияларымен танысу арқылы көре аламыз. Бұл жастағы көптеген балалар достарымен жеке қарым-қатынастың бұзылуын жеке драма ретінде қабылдайды.

Кейде осы мақсатта ол қалыптасқан әлеуметтік нормаларды тікелей бұзуға, үлкендермен ашық қақтығысқа барады. Жасөспірімдер арасындағы қарым-қатынаста бірінші орында жолдастық. Мұндай қарым-қатынастардың атмосферасы басқа адамның жеке қадір-қасиетін құрметтеу, теңдік, адалдық, әдептілік және көмектесуге дайындықты қамтитын «жолдастық кодексіне» негізделген. Әсіресе, жасөспірімдер топтарында өзімшілдік, сараңдық, сөзді бұзу, жолдасқа опасыздық, менмендік, бұйрық беруге құштарлық, жолдастардың пікірімен санаспау сынға ұшырайды.

Көшбасшылық қарым-қатынастар әдетте жасөспірімдер тобында орнатылады. Көшбасшының жеке көңіл бөлуі құрдастарының назарында болмаған жасөспірім үшін ерекше құнды. Ол әрқашан көшбасшымен жеке достықты ерекше бағалайды және оны кез келген жағдайда жеңуге тырысады. Жасөспірімдер үшін ең қызықтысы жақын достар, олар үшін өздері тең серіктес немесе көшбасшы бола алады. Тұлғааралық қарым-қатынастар арқылы жасөспірім әлеуметтік қарым-қатынастар жүйесіне араласады.

Тұлғааралық қарым-қатынастар бірлескен қызметтің үш түрін: ойын, оқу және еңбек арасындағы байланыстырушы буынның бір түрі болып табылады. Интеллектуалдық, эмоционалды-коммуникативтік және практикалық өзара әрекеттестікке қатысты тұлғааралық қарым-қатынас бағдарларының салыстырмалы түрде басым болуы адамның және адамдар тобының ойын, оқу немесе еңбек ретіндегі әрекетке қатынасының сипатын көрсетеді және олардың мінез-құлқының адекваттылығын түзетеді [1].

Тұлғааралық қатынастардың қалыптасуы бірқатар мәселелермен байланысты. Оның бір себебі – бір адамды екіншісінен танымал ететін жағдайлар мен жеке қасиеттерді анықтау. Топтағы жеке тұлғаның танымалдылығын/көпшіліксіздігін анықтайтын факторларды анықтау тұлғааралық қарым-қатынастардың даму сипатын болжауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты топта кім бас тартылатыны, бұл қарым-қатынас әсерін жеке тұлғаның қандай қасиеттерімен анықтайтыны және топ мүшелерінің

жағымсыз көзқарастарын жою үшін не істеуге болатыны туралы ақпарат маңызды [1].

Келесі мәселе - достық пен татулық қарым-қатынастан бастап, некелік қарым-қатынасқа дейінгі өзара байланыстылықтың әртүрлі деңгейлеріндегі тұлғааралық тартымдылық пен симпатияны зерттеу. Өзінің болмысын табу, жанашырлық пен басқалармен қақтығыстарға бағдарлану арасындағы қайшылық тұлғааралық қатынастардың тұрақты дамуының қайнар көзі болып табылады. Қарым-қатынастағы күтудің адекватты болмауы, сондай-ақ олардың мінез-құлықтағы көрінісі тұлғааралық қарым-қатынастардың бұзылуына әкеледі [2].

Топтағы тұлғааралық қарым-қатынастардың ерекшеліктері, оның мүшелерінің жасы, жынысы, кәсіби және басқа да ерекшеліктері субъектілер қарым-қатынас үшін серіктестерді таңдауда қолданатын критерийлер мен стандарттарды анықтайды. Тұлғааралық қарым-қатынастардың сипатын анықтайтын маңызды фактор гендерлік айырмашылықтар және бір жынысты және қарама-қарсы жынысты жұптар мен топтардағы қарым-қатынастардың сипаттамалары болып табылады. Қарым-қатынастың осы екі құрамдас бөлігі бірін-бірі толықтырса, тұлғааралық қарым-қатынас тепе-тең болады.

Жеке тұлғаның әлеуметтік бірлік ретіндегі әлеуметтік жұмыс істеуі үшін оның жас ерекшеліктеріне, табиғи қажеттіліктеріне, жалпы қабылданған нормаларына, ережелеріне және мінез-құлықтың әлеуметтік стереотиптеріне сәйкес келетін белгілі бір салалар мен қарым-қатынас шеңберлеріндегі қарым-қатынас қажет. Қарым-қатынастың нысаны мен мазмұнын көрсететін тұлғааралық қарым-қатынастар жүйесі жеке тұлғаның оның қарым-қатынасының әртүрлі салаларында әлеуметтенуін қамтамасыз етеді.

Қарым-қатынас деп адамдар арасындағы интеллектуалдық және эмоционалдық алмасу процесі, қарым-қатынас сипатын анықтайтын тұлғааралық және топтық қатынастардың пайда болуы мен дамуы түсініледі [2]. Қарым-қатынастың өзара байланысты және өзара тәуелді екі жағы бар: микроортадағы (жеке орта) және шешуші рөлге ие макроортадағы коммуникация [3].

Тұлғаның дамуы мен қалыптасуы оның қоршаған ортамен қарым-қатынасының нәтижесі болып табылады. Жасөспірімнің айналасындағы адамдармен қарым-қатынасының деформациясы жасөспірімнің тұлғалық құрылымының күрделілігін анықтайды және қоғамға жат мінез-құлық үшін жағдай жасайды [3]. Жасөспірімнің басқалармен қарым-қатынасына қанағаттануы қарым-қатынас сипатын анықтайтын шешуші фактор болып табылады.

Девиантты (қоғамдық қауіпті) қарым-қатынастың пайда болуын анықтайтын маңызды факторлардың бірі - қарым-қатынас сфераларының маңыздылығы мен жасөспірімнің жас ерекшеліктерінің сәйкес келмеуі, оның қарым-қатынасқа деген қажеттілігін үш негізгі сферада қанағаттандырады: отбасылық, ұйымдасқан және еркін қарым-қатынас топтары. Әрбір саланың маңыздылығы қарым-қатынас орнын, оның ұзақтығын, оқушылардың іс-әрекетінің негізгі түрлерін сипаттайды және баланың жасына, оның жеке ерекшеліктеріне, әлеуметтік ортасына тікелей байланысты [4].

Жасөспірімнің топтағы жолдастарымен қарым-қатынасы белгілі бір түрде оның мінезінің қалыптасуына, шығармашылық қабілеттерінің дамуына әсер етіп, бүкіл болмысында өшпес із қалдырады [4]. Ұжымдағы қолайлы психологиялық ахуал оның әрбір мүшесіне жақсы әсер етіп қана қоймай, еңбек өнімділігін арттырудың, оқу үлгерімін арттырудың, мамандарды дайындау сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады. Ұжымның психологиялық климаты басшының тұлғасына, орындаушылардың құзыреттілігіне және олардың ұжымдық жұмысты орындаудағы ынтымақтастығына байланысты.

Жасөспірімдер 13 жастан бастап серіктес таңдауда өзінің жеке басының адамгершілік және іскерлік қасиеттерін (адалдық, батылдық, ерік-жігер, еңбекқорлық, т.б.) басшылыққа алады. Сыныптастарға көмектесу үшін мотивация, ішкі қарым-қатынас пен эмпатия қажеттілігі пайда болады. Өз құрбыларының арасында қолайлы жағдайға ие болу үшін жасөспірімдер жеке тұлғаның адамгершілік қасиетін сипаттайтын осындай қасиеттердің болуы қажет екенін түсінеді.

Жоғары сынып жасындағы жасөспірімдерде ұжымдық қарым-қатынас тәжірибесі олардың жеке басының дамуына әсер етеді; жолдастарының алдындағы борыш пен жауапкершілік сезімі қалыптасады, қарым-қатынас пен өзара көмекке деген қажеттілік қалыптасады. Жоғары сынып жастағы жасөспірімдердің ұжымдық өмір сүру деңгейі кішілерге қарағанда жоғары, өйткені мақсаттардың әлеуметтік деңгейі көтеріліп, ұжым өмірінің өзегін құрайтын бірлескен іс-әрекеттердің мазмұны байыған.

Әдебиеттер:

1.Абрамова Г.С. Практическая психология. – М.: Академический Проект, 2001. – 480 с.
2.Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
3.Немов Р.С. Психология. – М.: Владос ИМПЭ им. Грибоедова, 2002.
4.Рогов Е.И.. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2-х кн. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста. – 384 с.

ӘОЖ 159.99

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘЛ-АУҚАТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ЭМПИРИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Байжуманова Б.Ш. пс.ғ.к., доцент
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан

Резюме

Статья посвящена эмпирическим аспектам обеспечения психологического благополучия учащихся начальной школы. С помощью специальных экспериментально-

диагностических и развивающих исследований определяются эмоциональные состояния учащихся начальной школы, влияющие на эффективное освоение ими учебной деятельности при первом приходе в школу. На основе конкретных эмпирических данных формулируются психологические факторы, служащие основой преодоления трудностей обучения. Основная идея данного исследования заключается в том, что если заранее проводить специальную подготовительную работу с учащимися начальной школы, а процесс их адаптации к новой социальной среде и учителю контролировать совместно семьей и школой, то их эмоции будут формироваться в положительном направлении и не будут вызывать никаких затруднений. На этой основе улучшится психологическое благополучие детей, повысится их учебная активность, они достигнут академических успехов.

Summary

The article is devoted to empirical aspects of ensuring the psychological well-being of primary school students. The emotional states of primary school students that affect the effective mastery of learning activities when they first come to school are determined through special experimental diagnostic and developmental studies. Based on specific empirical data, psychological factors that serve as the basis for overcoming learning difficulties are formulated. The main idea of this study is that if special preparatory work is carried out for primary school students in advance, and the process of their adaptation to the new social environment and teacher is monitored jointly by the family and the school, then their emotions will be formed in a positive direction and will not cause any difficulties. On this basis, the psychological well-being of children will improve, their learning activity will increase, and they will achieve academic success.

Қазақстан Республикасының білім стандарттары мен тұжырымдамаларының жарық көруі, осыған орай мектеп бағдарламалары мен оқулықтар мазмұнының түбегейлі өзгеруі, бастауыш сыныптарда жаңа білім мазмұнын меңгертуге байланысты кіріктіре отырып оқытуды, оқушыларды дамыту мен шығармашылыққа жетелеуді оқушылардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз ете отырып қана жүзеге асыруға болады.

Біз өз зерттеуімізде бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық күйлерін анықтап, олардың психологиялық әл-ауқатын жақсартуға бағытталған арнайы әсер ету әдіс-тәсілдерінің қаншалықты тиімді екендігін анықтауды мақсат етіп қойдық. Сондықтан арнайы психологиялық әл-ауқатты қамтамасыз етуді көздейтін психологиялық техникаларды қолданар алдында бастауыш мектеп оқушылырының эмоциялық күйлерін анықтау негізге алынды. Бастауыш сынып оқушыларының эмоционалдық қиыншылықтарын анықтап оны жою негізінде зерттеу барысы үшке бөлінді: айқындаушы, қалыптастырушы, бақылаушы. Зерттеу жұмысы Ақтөбе қаласы №29 орта мектебінің 1-сынып оқушыларына жүргізілді, себебі олар мектеп есігін енді ашқан және де олардың тұлғалық ерекшеліктері мен психологиясында өзгерістер пайда болады. Бастауыш сынып оқушыларының мектепке бейімделуі жағымды эмоциямен байланысты. Олардың эмоционалдық қиыншылықтары мектептегі мұғалім, сыныптастары мен отбасындағы ата-аналарының қатынасы мен әрекеттеріне қарай қалыптасады.

1-сынып оқушыларының эмоционалдық қиыншылықтарын анықтау мақсатында, айқындаушы кезеңде келесі әдістемелер жүргізілді: Ч.Д. Спилбергердің «Реактивті және тұлғалық мазасыздық» деңгейін бағалайтын шкаласы, А. Уэссман және Д. Риско ұсынған «Эмоционалды күйді бағалау» әдістемесі жүргізілді.

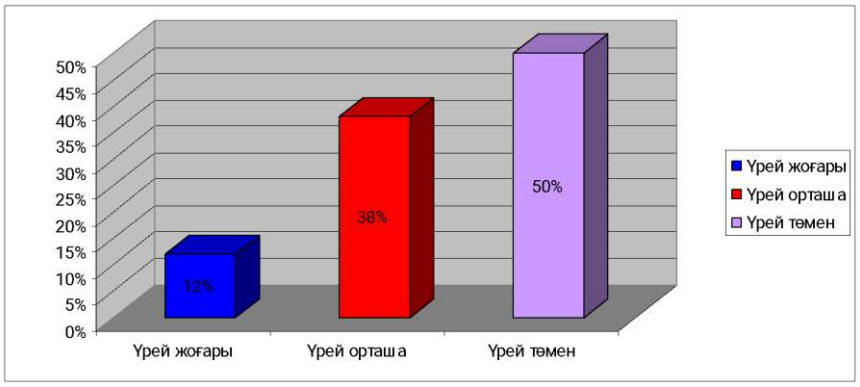

1-диаграмма. Ч.Д. Спилбергер әдістемесі бойынша анықтаушы зерттеу деректері

Айқындаушы кезеңде Ч.Д. Спилбергер әдістемесі бойыншасыныптағы екі оқушының мазасыздық деңгейі жоғары екендігі дәлелденді, әдістеменің жауаптарына қарасақ, оның себебі мұғалім және отбасы. Оқушы: С.А.-ның үрейінің жоғары болуы мектепте мұғаліммен қарым-қатынастан қорқуы. Ал Т.Д. деген баланың мазасыздығының жоғары болуы отбасылық қысым көруінен, баланың оқу қабілеті орташа, отбасының әлеуметтік жағдайының төмендігінен, балаға жағдай жасалмауынан көрінеді.

Келесі әдістеме «Эмоционалды күйді бағалау» әдістемесі – эмоциялық күйді бағалау үшін жүргізілді. Ол төрт шкаладан тұрады:

«Байсалдылық-алаңдаушылық»;

«Белсенді – енжар (шаршағыш)»;

«Көтеріңкі көңіл – тежелуші»;

«Өзіне-өзі сенімділік – көмексіздік сезімі».

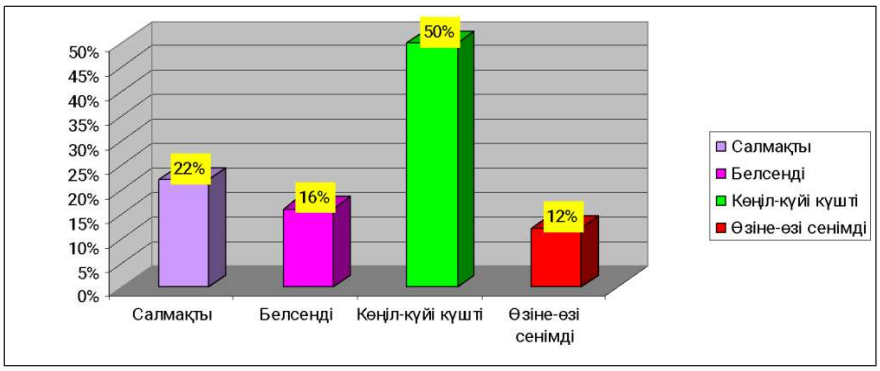

2-диаграмма. Эмоционалды күйді бағалау әдістемесі бойынша анықтаушы зерттеу деректері

Жүргізілген әдістеменің өңдеу нәтижесі эмоциялық күйдің төрт бағыты бойынша:байсалды-алаңдаушылық жағдайда – 4 бала, белсенді – баяу (шаршағыш) - 3 бала, көтеріңкі көңіл – тежелуші – 10 бала, өзіне-өзі сенімділік – көмексіздік сезімі - 2 бала.

Қалыптастырушы кезеңде бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық қиыншылықтарын жою мақсатында арнайы бағдарлама құрастырылды. Ол төмендегідей компоненттерден тұрады.

№	Мазмұны	Жүргізілу барысы	Қорытынды
1	Топта жағымды эмоциялық ахуалды орнату; Балаларды әртүрлі сезімдермен таныстыру; Жағымды түстерді қолдана отырып, олардың көңілдерін көтеру.	Жаттығу: “сөйлемдерді аяқта”. Келесі жұмыс бағдарламасын қолдану (қуаныш, ренжу, ашу, таң қалу, ұялу).	Келесі сұрақтар қолданылды: • Осы сабақта нені сезіндіңіз? • Түстерді қолдануда не білдіңіз, қай түстерді ұнаттыңыз? • Қай түстер жағымсыз болды? • Нені ұнаттыңыз, нені ұнатпадыңыз? • Қоштасу кезінде “Бір – бірімізге қуаныш сыйлайық”.
2	Психологиялық ауырлықты әртүрлі суреттерді салу барысында жою, және де суреттегі бейнеде күлкі мен қуанышты білдіру.	Ойын: «Мектепте», «Ауылда», «Көшеде». Эмоционалды қуанышты көрсету.	Осы жаттығуда нені сезіндіңіз? • Басқа адамның қуанғанын қалай білуге болады?
3	Таңқалдыру арқылы сурет бейнелерімен психологиялық ауырлықтан арылу.	Жаттығу: “Менің кім болғым келеді?” “Таңқалу” эмоциясын қол алақанымен көрсету	• Кімді бейнеледім, қай кейіпкер ұнады? • “таңқалу” - бетке маска салынады.
4	«Қызығу» бейнесін салу арқылы психологиялық әл-ауқатты қамтамасыз ету.	Ойын: “Шатасу”, “Мектеп және мен”	• Мұғалім қандай болу керек? • Тақтаға шыққанда не істеу керек? • Досым сабақта не істеу керек? • Саған мектеп қызықты болған кезін суретте.
5	«Мақтаныш» сезімін бейнелеу.	«Менің отбасым» атты тақырыпта сурет салу.	• Кім ең жақсысы? • Сіз кімді мақтан етесіз? • Отбасыңа қандай түс лайық.
6	Эмоция «Көңіл күй» тренингін жүргізу.	Балалар бүгін біз сендермен «Эмоция. Көңіл күй» атты тақырыпта сөйлеспекшіміз. Сабағымызды бастамас бұрын эмоция дегеніміз не? Сол сұраққа жауап берейік.	• Эмоция деген не? • Сен қатты қуана алдың ба? • Өз сыныптастарың жақсы адамдар ма?

Балалардың психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін құрастырылған бағдарламаны жүзеге асырғаннан соң, басқаша айтқанда қалыптастырушы эксперименттен соң, қайта тексеру үшін диагностикалық әдістемелер жүргізілді. Бақылау әдістеме қорытындысы бойынша: екі оқушының көрсеткіші төмен дәрежеде болды, ол балалрдың эмоционалдық тұрақсыздығы мен өзіне-өзі сенімсіздігі байқалды. Жүргізілген бірінші әдістемесінің нәтижесіндегі көрсеткішке сай нәтиже берілді.

Бақылаушы кезең. Жоғарыдағы әдістемелердің нәтижелерін талдай келе, бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық қорқыныштарына жұмыстар жүргізілді, жұмыс нәтижесі бойынша көп дәлелдер бақылау барысында өтті, бастауыш сынып оқушыларының эмоцияларын, көңіл-күйлерін олардың сабақ оқу барысында байқадым, олардың сабақта берілген тапсырмаларды орындауы мен оларды шешуі қиынға соғатындығын көрсетті. Эмоционалдық қиыншылықтардың бірі ол баланың басқалардан қалыспауы және де сабақты оқудағы қиындықтары. Бастауыш сынып оқушыларының барлығы белсенді түрде сабақ оқығылары келгенімен оған жағдай жасалмайды, ата-аналардың мектеппен тығыз жұмыс жасамауы және де олардың білімін арттыруға жағдай жасай алмау да бала эмоциясына үлкен әсерін тигізеді.

Қалыптастырушы кезеңде жүргізілген түзету-дамытушылық жұмыстарының нәтижелі болуын төмендегі әдісемелердің қайталана жүргізілуінен байқаймыз.

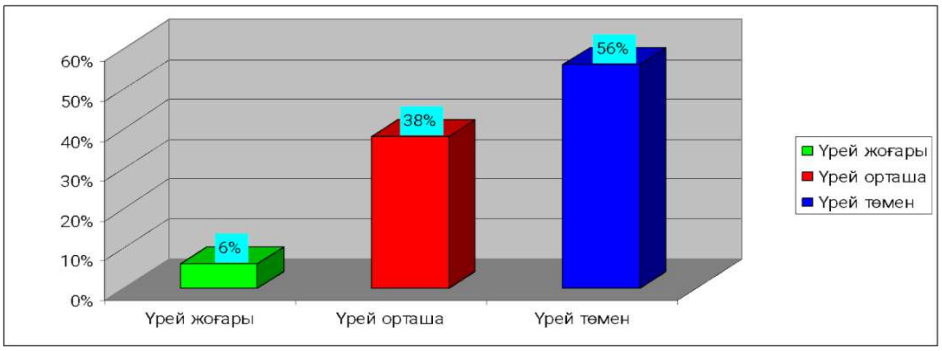

3-диаграмма. Эксперименттен кейінгі зерттеу деректері

Спилбергер әдістемесі жүргізілген түзету-дамытушы жұмыстарының нәтижесін көру мақсатында жүргіздім. Нәтиже көрсеткендей С.А-ның үрейінің жойылуы байқалды, яғни С.А-ның алдыңғы әдістеме көрсеткендей үрейінің жоғары болуы мектеп мұғалімінің қатынасына байланысты, қалыптастырушы кезеңдегі жаттығулар нәтижесі бойынша оның мұғаліммен қатынасы жақсы жағын білдірді. Мұғалімнің басқа әрекеттерінде өзгерістер пайда болды, яғни өзінің қателіктерін мұғаліммен психологтың атқарған жұмыстары да тиімділігін көрсетті.

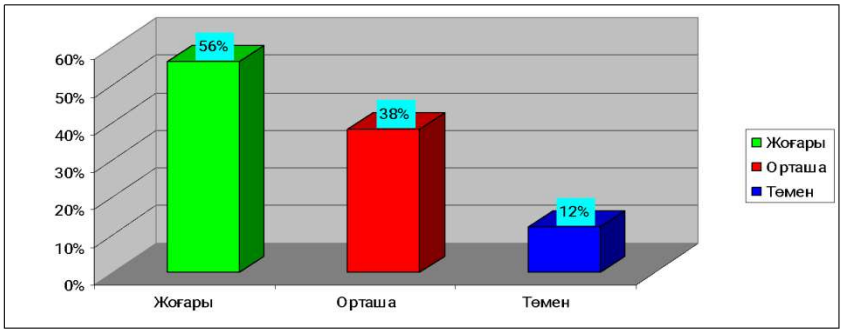

4-диаграмма. Эксперименттен кейінгі зерттеу деректері

Қорытындылай келе, жүргізілген түзету-дамытушы жұмыстардың негізінде бастауыш сыныптағы оқушылардың эмоционалдық қиыншылықтарының деңгейі азайды, яғни жүргізілген әдістер арқылы олардың өз ортасына деген маңыздылығы анықталды. Бастауыш сынып оқушыларының эмоцияларының қалыпты жағдайға келуіне жоғарыдағы көрсеткіштер дәлел болғанымен, әлі де оқушылардың психологиясымен, олардың күнделікті көңіл-күйлерімен әлі де жұмыс жасау қажет.

Жүргізілген зерттеулер негізінде бастауыш мектеп жасында балалардың сабақ әрекеті, ондағы қиындықтар, баланы бойында «үрей», «агрессия», «қорқыныш» сезімдерінің болатыны эксперименттік тұрғыда айқындалды. Кіші мектеп жасында балалардың бойында көрінетін агрессия мен үрейдің алдын-алу мақсатында психокоррекциялық бағыттағы психологиялық сабақтардың тиімділігі дәйектелді. Психологиялық талдаулар жасалып, қолданылу ерекшеліктері ашып көрсетілді. Диагностикалық-зерттеулер барысында баланың эмоционалдық күйін зерттеуге арналған әдістемелер жүйесі беріліп, түзету-дамытуға байланысты жұмыс түрлері ұсынылды. Эксперименттік зерттеулер нәтижесі психологиялық сабақ, онда қамтылатын психологиялық жаттығулар мен ойынның эмоционалдық күйді жақсартуға ықпалы бар екендігін айқындалды. Зерттеудің негізгі идеясы эксперименттік жұмыстар арқылы дәлелденді.

Әдебиеттер:

1. Проблема эмоциональной регуляции учебно-познавательной деятельности человека // Вопросы психологии. - 1987. -№ 6. - С.42-47.
2. Изучение эмоциональных состояний учебно-познавательной активности и условий их коррегирования // Психологическая наука и практика. - Новосибирск, 1987. - С.125-126
3. Мосина Т. Н. Агрессивное поведение детей младшего школьного возраста // Санкт-Петербургский образовательный вестник. 2018. №6 (22). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/agressivnoe-povedenie-detey-mladshego-shkolnogo-vozrasta (дата обращения: 25.05.2025).
4. Микляева А. В., Румянцева П. В. М59 Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция. — СПб.: Речь, 2004. — 248 с.
5. Скубенко Н.С. Взаимосвязь агрессивного поведения и тревожности детей младшего школьного возраста. «Научно-практический электронный журнал Аллея Науки» №2(29) 2019 Alley-science.ru
6. Salimi N, Karimi-Shahanjarini A, Rezapur-Shahkolai F, Hamzeh B, Roshanaei G, Babamiri M. Aggression and its predictors among elementary students. J Inj Violence Res. 2019 Jul;11(2):159-170. doi: 10.5249/jivr.v11i2.1102. Epub 2019 Apr 14. PMID: 30982055; PMCID: PMC6646832.

ОӘЖ 159

ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ибраимова А.Ж., Беккулова А.А.
Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается знание и учет особенностей психологической безопасности современной молодежи, определение ее личностно-профессиональной позиции в процессе защиты своих потребностей и интересов.

Summary

The article examines the knowledge and consideration of the peculiarities of the psychological safety of modern youth, the definition of their personal and professional position in the process of protecting their needs and interests.

Қауіпсіз жастық шақ үшін қауіпсіз ортаны қамтамасыз ету қазіргі елдің негізгі ұлттық басымдықтарының бірі болып табылады, мұнда жастардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету маңызды шарттардың бірі болып табылады.

Бұл жастардың жеке психологиялық жас ерекшеліктері мен заңдылықтарын, олардың оқу, тәрбие, сүйемелдеу процесінде дамуының әлеуметтік ортасын ескеруді білдіреді және оларды қолдау болып табылады. Жастардың өмірінің көп бөлігін білім беру ұйымдарында өткізетінін ескере отырып, білім беру ұйымдары психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Жастардың психологиялық саулығына әсер ететін факторлар:

1. Әлеуметтік желілердің ықпалы. Әлеуметтік желілерде үнемі «идеалды өмір» бейнеленіп, жастарды басқалармен салыстыруға итермелейді. Бұл олардың өзін-өзі бағалауына, сенімділігіне және эмоциялық тұрақтылығына кері әсер етеді.
2. Білім және болашақтағы мансап. Көптеген жастар өздерінің болашағы үшін үлкен жауапкершілік сезінеді. Жоғары оқу орындарына түсу, жақсы жұмыс табу сияқты мәселелер олардың мазасыздығын арттырады.
3. Қаржылық қиындықтар. Жастардың экономикалық тәуелсіздікке ұмтылысы, жоғары өмір сүру стандарттарына сай болуға деген талпынысы кейде стресс пен күйзеліске әкеледі.
4. Жанұялық және қоғамдық қолдаудың аздығы.

Қазіргі заманда жастардың өз ой-пікірлерін еркін айтуына немесе қолдау іздеуіне мүмкіндік аз. Бұл ішкі жан дүниесінде жалғыздық сезімін тудырады.Осыған орай психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерінде жалпы білім беру ұйымдары психологтарының құзыреттілігін арттыру мақсатында жасөспірімдер ортасында түрлі нұсқаулықтар әзірленуі қажет. Жастар ортасындағы психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі жалпы білім беру ұйымдарының педагогтері ұйымдастыру қажет.

Қазіргі жастардың психологиялық ерекшеліктерін білу және есепке алу, олардың қажеттіліктері мен мүдделері психологқа өзінің жеке тұлғалық-кәсіби ұстанымын анықтауға және оны күнделікті жұмысында сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жас тұлғаның негізгі әрекеттері арасында әсіресе маңызды: адамгершілік сананың, өзіндік сананың, өзіндік қатынастың қалыптасуы. Бұл дүниетанымның, жүйенің қарқынды қалыптасу уақыты бағалаушы пайымдаулар, өсіп келе жатқан адамның жеке басының адамгершілік саласы.

Басым дәрежеде бұл процестер отбасы ішіндегі процестерге байланысты, сонымен қатар дамудың әлеуметтік жағдайы (жасөспірімнің жақын әлеуметтік ортасы ғана емес, сонымен қатар жаһандық әлеуметтік-мәдени жағдай жалпы қоғамның дамуы), сондай-ақ елдегі геосаяси жағдай.

Қазіргі жастарға тән ерекшеліктер:

- эмоционалды тұрақсыздық пен көңіл-күйдің күрт ауытқуын тудыратын жыныстық жетілу және біркелкі емес физиологиялық даму (көтерілуден депрессияға дейін);

- дамудың әлеуметтік жағдайының өзгеруі: тәуелді балалық шақтан ауысу потенциалды тәуелсіз және жауапты ересек адамға;

- жетекші іс-әрекеттің өзгеруі: оқу қызметі құрдастарымен жақын және жеке қарым-қатынасты қарастырады;

- өзіңнің "меніңді" ашу және бекіту, жүйеде өз орныңды табу, адами қатынастар;

Өмірлік мәселелерге қатынас:

- реніштi, жалғыздықты, өз пайдасыздығын, иеліктен кетуді және түсінбеушілікті сезіну;

- ата-аналардың сүйіспеншілігін нақты немесе қиялмен жоғалту, бөлінбеген ғашық болу сезімі, қызғаныш;

- отбасындағы қиын жағдайға, өлімге байланысты тәжірибелер,

ажырасу немесе ата-анасының отбасынан кетуі;

- кінә, ұят, өзін-өзі қорлау, өзін-өзі кінәлау сезімдері (соның ішінде отбасындағы зорлық-зомбылыққа байланысты жастар жиі болып жатқан оқиғаларға өзін кінәлі деп санайды және бұл туралы айтуға қорқады);

- ұяттан, мазақтан немесе қорлаудан қорқу;

- жазадан қорқу (мысалы, ерте жүктілік жағдайында, ауыр

теріс қылық немесе құқық бұзушылық), қандай да бір қызметті сәтсіз орындаудың салдарларынан қорқу (мысалы, емтихандарды сәтсіз тапсыру);

- махаббат сәтсіздіктері, жыныстық қатынастағы қиындықтар, жүктілік;

- кек алу, ашулану, наразылық, қорқыту немесе бопсалау;

- өзіне назар аударуға, жанашырлық танытуға, жағымсыз салдардан аулақ болуға, қиын жағдайдан аулақ болуға, әсер етуге деген ұмтылыс.

Қазіргі жастардың проблемалары туралы айтатын болсақ өскелең ұрпақтың дамуын анықтайтын бірқатар қайшылықтар:

- интеллектуалды және физикалық күштердің өркендеуі мен уақыттың қатаң шегі, өсіп келе жатқан қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін қаржылық-экономикалық мүмкіндіктер арасында;

- жеке әл-ауқатқа деген көзқарас пен құндылықты білмеу арасында өз өмірі, бұл негізсіз тәуекелге әкеледі;

- жеткілікті айқын саналы тілектер мен ұмтылыстар мен оларға жету үшін жеткілікті дамымаған ерік пен мінез күші арасында;

- өз идеалдары мен өмірлік жоспарларын білу және олардың әлеуметтік абстрактілі болуы арасында;

- ата-ананың қамқорлығынан тезірек құтылуға деген ұмтылыс пен тәуелсіз өмір сүру жағдайларына әлеуметтік және психологиялық бейімделу қиындықтары арасында.

Рухани құндылықтардың жетіспеушілігі және жеке тұлғаның жағымды дамуына деген ұмтылыс көбінесе бұл тұлғаның дамуы үшін басқа, нәтижесіз әрекеттермен толтыруға әкеледі. Мінез-құлық қандай да бір себептермен рұқсат етілген және жалпы қабылданған шекарадан асып кетсе, онда біз девиантты, ауытқушылыққа тап боламыз. Бұл өз кезегінде қауіп-қатердің ықтималдығын арттырады.

Сонымен қатар, көптеген ата-аналардың баланы тәрбиелеу және жеке даму мәселелерін шешуден өзін-өзі жою тенденциясы тән, ата-ана бақылауы әлсірейді, ата-аналардың өз өміріне қатысу деңгейі төмендейді. Бірақ бұл отбасылық микроклимат, отбасы мүшелері арасындағы жанжал деңгейі, жастардың моральдық және эмоционалдық денсаулығына айтарлықтай әсер етеді. Сонымен қатар жаңа әлеуметтік дискурсты қалыптастыру қажеттілігі туындайды, жастардың ауытқуының негізгі ерекшеліктері мен тенденцияларын, себептері мен факторларын, қазіргі заманғы профилактикалық жұмыс стратегиясын көрсете ғана қоймай, сонымен қатар трансформацияланатын қоғам болады. Осыдан қоғамның әлеуметтік стратификациясы жағдайында әртүрлі әлеуметтік мәртебесі бар адамдар арасындағы "қашықтық" артады, бұл, әрине, бұл кәмелетке толмағандарға теріс әсер етеді, жастардың әртүрлі топтарының әлеуметтену жағдайларына, олардың мінез-құлқына әсер етеді, олар көбінесе ауытқулармен және ортаның әсері кем емес болады.

Қазіргі жастардың өмір сүру кеңістігі, бұл, әрине, тәуекел кеңістігі. Осы факторлардың барлығы: өсу кезеңінің заңдылықтары, жастардың сыртқы ортасының, әлеуметтік ортасының және отбасылық даму жағдайының әсері олардың психологиялық қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді. Қиындықтар әр кезеңде болған. Алайда қазіргі замандағы күрделілік – ақпараттың көптігі мен тез өзгеретін әлемнің салдары. Сондықтан жастардың ішкі әлемін тыңдап, түсіне білу, қолдау көрсету — бәріміздің міндетіміз.

Әдебиеттер:

1. Артамонова Е.Г. Подростки «цифрового поколения»: штрихи к портрету // Образование личности. 2017. № 4. С 28-34. URL:

2. Обеспечение психологической безопасности в детскоподростковой среде. Методические рекомендации для психологов общеобразовательных организаций / Авт.- сост.: Артамонова Е.Г., Ефимова О.И., Калинина Н.В., Салахова В.Б. — М.: ФГБНУ «Центр защиты прав и интересов детей», 2018. — 52 с.

3. Личко А.Е. Психопатии и акцентуация характера у подростков.- М., 1982. – С.16.

ОӘЖ159

АҚПАРАТТЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІК: ЖАСӨСПІРІМДЕР МӘСЕЛЕСІ

Иманова К.А., магистр, оқытушы
Орталық Азия Инновациялық университеті
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.
Куанышбаева А.Н., докторант
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается сущность информационно-психологической безопасности личности. Анализируются источники угроз информационно-психологической безопасности подростков.

Summary

The article examines the essence of information and psychological security of the individual. It analyzes the sources of threats to the information and psychological security of adolescents.

Қазіргі еліміздегі әлеуметтік-мәдени өзгерістер жағдайында тұлға мен қоғамның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігі мәселесі мемлекетіміздің ақпараттық қауіпсіздігінің құрамдас бөлігі ретінде маңызды мәнге ие болуда. Заманауи ақпараттық технологиялар мен жеке тұлғаға және қоғамға ықпал етудің қазіргі ақпараттық-психологиялық тәсілдері мен формалары тек әскери әрекеттер мен операцияларға дайындық барысында ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналуда.

Қазіргі таңда елімізде тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін бірқатар факторлар бар. Бұл, әсіресе, бұқаралық ақпарат құралдары мен интернет желісінің мүмкіндіктерін қоғам пікірін қалыптастыру, қоғамдық позицияны айқындау және көпшілікке әсер ету арқылы кейбір күштердің өз мүдделерін іске асыру мақсатында пайдалануға ұмтылуынан көрініс табады.

Жасөспірімдердің ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін тиімді қамтамасыз ету үшін ата-аналар мен мұғалімдердің талаптары мен ынтымақтастығының бірлігі қажет екені атап өтіледі. Жасөспірімдердің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша бірқатар шаралар ұсынылады: құқықтық, техникалық және бағдарламалық, тәрбиелік және ұйымдастырушылық, моральдық-этикалық, сондай-ақ психикалық және денсаулықты қорғау шаралары.

Бүгінде ақпараттық ықпалға ең осал топтардың бірі – балалар мен жасөспірімдер екені сөзсіз. Олар алуан түрлі әрі қайшылықты ақпарат ағынына тап болғанда, оны сыни және ұтымды қабылдауға дайын болмайды. Бұл өз кезегінде моральдық және психологиялық ауытқуларға, тіпті агрессивті мінез-құлықтың пайда болуына алып келуі мүмкін.

Соңғы зерттеулер мен жарияланымдардың талдауы. Ақпараттық қауіпсіздік саласының ғылыми бағыт ретінде қалыптасуы В.А. Герасименко, П.Д. Зегжда, А.А. Малыш, В.В. Мельшков, В.В. Хорошко, В.И. Ярочкин сынды ғалымдардың еңбектерімен байланысты. Мектептегі ақпараттық қауіпсіздік

негіздерін үйрету және бейінді емес мамандарды, атап айтқанда информатика пәні мұғалімдерін дайындау әдістемесін М.О. Абиссова, А.А. Алтуфьев, Л.В. Астахова, В.А. Грицик, И.М. Кирк, П.С. Ломаско, В.П. Поляков, Е. Папина, Г.Н. Чусавитина секілді зерттеушілер қарастырады. Ал балалар мен жасөспірімдердің оқу орындарындағы ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесін М.И. Бочаров, Т.А. Малых, Н.И. Саттарова, А.Ю. Федосов және басқалар зерттеген.

Жалпы мәселенің бұрын зерттелмеген тұстары. Бүгінде елімізде балалар мен жасөспірімдердің ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігіне қатысты мәселелерге әлі де жеткілікті деңгейде көңіл бөлінбей отыр. Ақпараттық қауіпсіздік қалыптастыруда жас ерекшеліктеріне сай психологиялық кезеңдердің ескерілмеуі байқалады. Сонымен қатар, жасөспірімдердің ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігіне төнетін қауіптерді түсіну, олардың әсер ету механизмдерін ашу және психологиялық қорғаныс мүмкіндіктерін қарастыру тек теориялық мәселе ғана емес, әлеуметтік-педагогикалық тәжірибенің және күнделікті өмірдің өзекті қажеттілігіне айналуда.

Бұл жұмыстың басты мақсаты – заманауи ақпараттық кеңістіктің жасөспірім психикасына деструктивті (бұзушы) әсер ету көріністерін анықтап, жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған кешенді шаралар жүйесін ұсыну.

Қоғам өмірінде болып жатқан ауқымды өзгерістер тек экономикалық, саяси, әлеуметтік ғана емес, сонымен қатар этикалық және психологиялық салаларда да көптеген қиындықтармен қатар өрбіп келеді. Бұл мәселелер, әсіресе, өсіп келе жатқан жас ұрпақ үшін өте өзекті болып отыр. Соңғы айларда жасөспірімдер арасындағы құқықбұзушылық көрсеткіштері мен жастардың эмоционалдық денсаулығындағы ауытқулар өсіп келеді. Көптеген жасөспірімдер жоғары жүйке қозғыштығымен, сезімталдықпен, ашуланшақтықпен, эмоционалдық тұрақсыздықпен ерекшеленеді. Алайда ата-аналарды, мұғалімдерді, психологтар мен әлеуметтік қызметкерлерді ең алаңдататыны – жасөспірімдердің мінез-құлықтарында жиі байқалатын агрессия, қатігездік, цинизм, оқшаулану және рухани күйзеліс секілді көріністер [1;2].

Жеке тұлғаның ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігі (кең мағынада) – бұл адамның өмірлік маңызы бар мүдделерінің ақпараттық қауіп-қатерлерге қарамастан қорғалуын және үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін теориялық және практикалық дайындық деңгейі; мемлекеттің тұлғаның ақпаратқа деген қажеттілігін ақпараттық қауіптерге қарамастан қанағаттандыратын және оның дамуына қолайлы жағдай жасай алуы; сондай-ақ ақпараттық ортаны тұлғаның мүддесіне сай дамыту, пайдалану және қамтамасыз ету қабілеті; түрлі ақпараттық қауіптерден қорғану мүмкіндігі [3, 102-б.].

Қазіргі заман жағдайында жасөспірімдердің ақпараттық-психологиялық қауіпсіздігі әртүрлі ақпарат құралдары (баспасөз, радио, теледидар, интернет, кино) арқылы жүзеге асатын ақпараттық-психологиялық әсерлер арқылы бұзылуда.

Ақпараттық-психологиялық әсер (АПӘ) – бұл жеке тұлғаның және тұтас халықтың санасы мен бейсанасына әсер етіп, олардың мінез-құлқы мен дүниетанымына өзгеріс енгізуге бағытталған ықпал түрі.

Айта кету керек, сендіру – санаға әсер етудің негізгі әдісі, ол адамның психикалық өміріне тікелей араласу болып табылады. Мұндай әсер ету тәсілдері адамның санасына белгілі бір ойды, бейнені, көзқарасты дәлелденген және талассыз шындық ретінде тікелей енгізуге бағытталады. Бұл әсер ету тәсілдері адамның психикасының белсенді қабылдау қабілетін әдейі әлсірету арқылы іске асады. Яғни, ақпараттың шамадан тыс көлемде берілуі, оның тартымды түрде ұсынылуы, ақпарат көзі беделінің жасанды түрде күшейтілуі – мұның бәрі адамның белсенді бағалау мүмкіндігін төмендетіп, ақпаратты пассив қабЖасөспірімдердің санасына ақпараттық-психологиялық әсерлердің салдары

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында жасөспірімдердің тұлғасына бағытталған ақпараттық-психологиялық ықпалдар терең әрі күрделі мәселеге айналып отыр. Бұл ықпалдар олардың психикалық дамуына, өмірлік ұстанымдары мен құндылықтарына тікелей әсер етуі мүмкін.

Жасөспірімдердің жеке санасына бағытталған ақпараттық-психологиялық ықпалдар өзара байланысты екі бағытта өзгерістерге әкелуі мүмкін:

Біріншіден, бұл психика мен психикалық денсаулықтағы өзгерістер. Ақпараттық және психологиялық әсерлер жағдайында норма мен патологияның шекарасын анықтау қиын болғандықтан, мұндай өзгерістердің белгісі ретінде сананың шынайылықты дұрыс бейнелей алмауы және оған деген қарым-қатынастың бұрмалануы алынады. Егер шынайылықты қабылдау формалары қарапайымданып, реакциялар дөрекіленіп, жоғары деңгейдегі қажеттіліктер (өзін-өзі таныту, әлеуметтік мойындалу) төменгі деңгейдегі қажеттіліктерге (физиологиялық, тұрмыстық) ығыстырылса, бұл тұлғаның деградациясы деп қарастыруға болады.

Екіншіден, бұл – құндылықтар жүйесі, өмірлік ұстанымдар мен дүниетанымдағы ауытқулар.

Мұндай өзгерістер антиәлеуметтік әрекеттерге алып келіп, бүкіл қоғам мен мемлекет үшін қауіп төндіруі мүмкін.

Қазіргі кезде елімізде теледидар, жаңалықтар, саяси бағдарламалар, ток-шоулар, шығыс аймағындағы ахуалға қатысты арнайы тергеу жобалары – бәрі де саясатпен тығыз байланысты. Эфирлік уақыттың шамамен 70%-ын агрессиялы форматтағы, негативті эмоциямен боялған, зорлық-зомбылық, қайғы мен алаңдаушылықты көрсететін ақпарат алады. Ең осал топ – балалар мен жасөспірімдер.

Теледидар, интернет, радио, газеттер мен журналдар – барлығы адам санасына әсер етеді: олар идеялар береді, көзқарастарды өзгертеді, әлем туралы түсінікті қалыптастырады. Бұл ақпараттар жасөспірімдердің санасында олардың тәжірибесін бағамдау үшін негіз болатын құрылымға айналады және олардың дүниетанымының қалыптасуына ықпал етеді (теріс, агрессивті және басқа да сипаттағы).

Социомәдени өзгерістер жағдайында жасөспірімдерге бағытталған ақпараттық-психологиялық ықпалдардың ерекшелігі – олардың теріс салдары арнайы ғылыми зерттеулер мен ақпараттық кеңістікті тұрақты мониторингтеу арқылы ғана анықталуы мүмкін.

Қазіргі жағдайда жасөспірімдерді бұқаралық ақпарат құралдары мен интернет-ресурстарынан толық шектеу мүмкін емес. Алайда, біздің ойымызша, бұл ықпалдардың кері әсерін азайту жолдарын ойластыру қажет. Әсіресе, тұлғаның қалыптасу кезеңінде. Мұнда мектеп пен отбасының рөлі аса маңызды. Сонымен қатар, бұл мәселе мемлекет деңгейінде де назардан тыс қалмауы тиіс.

Жасырын сипаттағы ақпараттық қауіптер мен ықтимал қатерлерді анықтау үшін арнайы қауіпсіздік стандарттары әзірленіп, бекітілуі қажет. Бұл стандарттар – ақпараттық-психологиялық ықпал ету параметрлері, олардың балалар мен жасөспірімдердің психикасына теріс әсер етпеуін, қоғамдағы моральдық және рухани құндылықтарға қайшы келмеуін қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс ылдауға әкеледі.

Әдебиеттер:

1.Богатырева Ю. И. Модель обеспечения информационной безопасности школьников при создании инфобезопасной среды образовательного учреждения // *Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки*. – 2013. – Вып. № 3-2. – С. 14–25.
2.Вознюк Л. Психологический аспект формирования мировоззрения современной молодежи в условиях войны [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://storinkapsyhologavoznyk.blogspot.com/2015/07/blog-post_99.html.
3.Гаврищак Л. Информационно-психологическая безопасность личности в современном мире // *Проблемы гуманитарных наук*. – 2012. – Вып. 29. – С. 101–110.

ӘОЖ: 376.5:373.3

ҚЫЗ БАЛАНЫҢ ӨЗІНЕ ДЕГЕН СЕНІМІ МЕН ІШКІ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Алимбекова С.Ш. п.ғ.к.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
Сұлтанхан Б.
6В01101 – Психология (IP)білім беру бағдарламасының 2-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются два ключевых аспекта формирования личности девочки - уверенность в себе и внутренняя культура. В ходе исследования обосновано, что данные качества формируются с раннего детства под влиянием семейной поддержки, психологической и педагогической среды в школе, а также национальных и общечеловеческих ценностей.

В трудах казахстанских ученых Ж.К. Кабдыгалиевой, Б.М. Тургынбаевой, А.Е. Абдиразаковой акцентируется внимание на значении национального воспитания и педагогической поддержки в процессе формирования личности девочки. Зарубежные

исследователи, такие как К. Гиллиган и Э. Эриксон, акцентируют внимание на психосоциальном развитии девочек.

В статье проводится сравнительный анализ научных трудов, подчеркивается важность воспитательной и социальной поддержки в процессе самопознания, социализации и духовного становления девочки.

Summary

This article explores two key aspects of a girl's personal development — self-confidence and inner culture. The study substantiates that these qualities begin to form in early childhood under the influence of family support, a positive psychological and pedagogical environment at school, and the assimilation of national and universal human values.

Kazakhstani scholars such as Zh.K. Kabdygalieva, B.M. Turgynbayeva, and A.E. Abdirazakova emphasize the significance of national upbringing and pedagogical support in shaping a girl's personality. Foreign researchers, including C. Gilligan and E. Erikson, focus on the psychosocial development of girls.

The article presents a comparative analysis of these studies, highlighting the importance of educational and social support in the processes of self-discovery, social integration, and spiritual growth of girls.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде ұлттық тәрбиенің маңызы артып, жас ұрпақтың бойында адамгершілік, рухани-мәдени құндылықтарды қалыптастыру – білім беру жүйесінің басты мақсаттарының біріне айналуда. Бұл үрдісте қыз бала тәрбиесі ерекше мәнге ие, себебі қыз – болашақ ана, болашақ ұрпақ тәрбиелеуші тұлға. Қыз баланың бойындағы ішкі мәдениеттілік, өзін-өзі бағалау, сенімділік – тек жеке тұлғаның дамуы емес, тұтас қоғамның сапалық көрсеткіші. Осы тұрғыда қыз баланың өзіне деген сенімі мен ішкі мәдениетін қалыптастыру – әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық тұрғыда терең зерттеуді қажет ететін өзекті мәселе.

Қыз бала – болашақ ана, ұлттың тәрбиесінің бастау көзі. Ұлт болашағы қыз тәрбиесіне тікелей байланысты. Бүгінгі заманда қыз баланың өзіне деген сенімін арттырып, ішкі мәдениетін дамыту – отбасынан бастап, мектеп, қоғам болып атсалысатын маңызды міндет.

Қазіргі таңда қыз балалардың арасында өзін төмен бағалау, әлеуметтік желілер әсерінен стереотиптерге еліктеу, өзіндік пікір мен болмысын жоғалту сияқты келеңсіз құбылыстар жиілеп отыр. Мұндай жағдайлар олардың болашақ өмірлік жолына, әлеуметтік бейімделуіне, кәсіби бағдарлануына кері әсерін тигізуі мүмкін. Сондықтан қыз баланың бойында ішкі мәдениетті, тұлғалық тұрақтылықты және сенімділікті қалыптастыру – ата-ана, мектеп, қоғам бірлесіп атқаратын маңызды тәрбие жұмысы.

Зерттеушілер бұл мәселені әртүрлі аспектіде қарастырады. Отандық ғалымдар (Ж.Қ. Қабдығалиева, Б.М. Тұрғынбаева, А.Е. Әбдіразақова және т.б.) қыз тәрбиесінің ұлттық негіздері, рухани-адамгершілік құндылықтары мен тәрбие институттарының рөліне ерекше мән берсе, шетелдік авторлар (C. Gilligan, E. Erikson, L. Pasternack және т.б.) қыздардың психоәлеуметтік дамуы, өзіндік бағалауы, гендерлік айырмашылықтарына басымдық береді. Осы ғылыми бағыттардың тоғысында қыз баланың ішкі жан дүниесін түсіну мен оның сенімді тұлға болып қалыптасуына ықпал ететін факторларды анықтау аса маңызды.

Осы мақалада қыз баланың өзіне деген сенімі мен ішкі мәдениетін қалыптастырудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Сонымен қатар отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне салыстырмалы талдау жүргізіліп, тәрбие үдерісіндегі тиімді әдістер ұсынылады.

1. Өзіне деген сенімділік – тұлғалық дамудың негізі. Жеке тұлғаның әлеуметтену үдерісінде өзіне деген сенім – оның психологиялық тұрақтылығы мен әлеуетін жүзеге асыруының басты алғышарттарының бірі болып табылады. Әсіресе қыз баланың өзін дара тұлға ретінде қабылдауы, ойын ашық әрі сауатты жеткізе білуі – оның ішкі еркіндігінен, сенімді мінез-құлқынан хабар береді. Өзіне сенімді қыздар әлеуметтік ортада белсенді қарым-қатынас орнатып, өмірлік қиындықтарды еңсере алады. Сенімділік сапасы бала жастан қалыптасады және бұл үдеріске отбасындағы қолдау, мектеп ортасындағы жағымды психологиялық ахуал мен табысты әрекеттердің әсері мол. Ж.Қ. Қабдығалиеваның зерттеулеріне сүйене отырып**,** өзіне деген сенімділік – тұлғаның үйлесімді дамуының негізгі іргетасы екенін байқауға болады. Ғалым педагогикалық қолдаудың тұлғаның сенімділігіне ықпал ететін маңызды фактор екенін атап өтеді. Қыз баланың өзін жеке тұлға ретінде сезінуі, пікірін еркін білдіруі мен ортада еркін қарым-қатынас құруы – дәл осы ішкі сенімділікпен тығыз байланысты [1].

2. Ішкі мәдениеттің мәні мен маңызы. Ішкі мәдениет – бұл индивидтің ішкі әлемін сипаттайтын кешенді ұғым. Ол адамның сыпайылығы, өзін-өзі құрметтеуі, сөйлеу және мінез-құлық этикасы, сыртқы бейнесінің үйлесімділігі мен эмоционалдық тұрақтылығын сақтау қабілеті сияқты құрамдас бөліктерді қамтиды. Қыз баланың ішкі мәдениеті оның рухани байлығымен қатар, қоғамдық ортамен байланыс орнату стиліне де тікелей ықпал етеді. Бұл сапа өмір сүру әдебіне, киіну үлгісіне, қарым-қатынас мәнеріне дейін әсер етіп, тұлғаның үйлесімді дамуын айқындайды. Б.М. Тұрғынбаева өз еңбектерінде ішкі мәдениетті тәрбиенің сапалық көрсеткіші ретінде қарастырады. Ғалымның пайымдауынша, қыз баланың ішкі мәдениеті – оның рухани байлығы мен сыртқы ортамен үйлесімді байланыс орната білу қабілетінің негізі. Бұл сапа адамгершілік, сөйлеу әдебі, өзін-өзі ұстау мәдениеті және киіну стилі сияқты бірқатар мінез-құлықтық компоненттермен айқындалады [2, -56-58бб.].

3. Отбасы мен мектептің ықпалы. Қыз баланың дүниетанымын қалыптастырып, рухани-адамгершілік бағыт беру – отбасы мен мектептің ортақ миссиясы. Бұл орайда ата-ана – алғашқы үлгі көрсетуші, ал педагог – бағыттаушы әрі қолдаушы тұлға ретінде маңызды рөл атқарады. Әсіресе ана мен әке образы қыз баланың болашақ рөлдік моделін айқындайды. Сынып жетекші мен мектеп психологы – тұлғаның әлеуметтенуінде сенімді психологиялық-педагогикалық тірек болып табылады. А.Е. Әбдіразақованың тұжырымдарына сүйенсек, қыз баланы бала кезінен бастап тәрбиелеудің басты бағыттары – инабаттылық пен парасаттылықты дамыту. Ғалым мұндай тәрбиенің отбасынан басталып, білім беру мекемелерінде жалғасын табуы

қажеттігін көрсетеді. Оның пікірінше, қыз тәрбиесі – болашақ ананы, болашақ ұрпақты тәрбиелеумен тең [3, -25-28бб.].

Қыз баланың тұлғалық сапаларын қалыптастыру үдерісінде тәрбие жұмыстарының жүйелі әрі мақсатты жүргізілуі аса маңызды мәнге ие. Бұл тұрғыда педагог-психолог қызметінің кәсіби бағыттылығы мен әдістемелік тұтастығы оқушының өзіндік санасын жетілдіруге және ішкі әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Бұл жөнінде Б.Ш. Мұқанова өз еңбегінде тұлғаның қалыптасуындағы психологиялық-педагогикалық қолдаудың шешуші рөл атқаратынын атап өтеді [4, -70-74бб.].

Ал жасөспірім кезеңдегі психологиялық өзгерістердің ықпалымен қыз балалар арасында өзіне деген сенімсіздік, эмоционалдық тұрақсыздық жиі байқалады. Бұл олардың әлеуметтену процесіне теріс әсер етуі мүмкін. А.М. Сейтқалиева осы мәселеге назар аудара отырып, жасөспірім қыздардың өзін-өзі бағалау деңгейінің төмендігі олардың әлеуметтік бейімделуіне кедергі келтіретін факторлардың бірі екенін ғылыми тұрғыда негіздейді [5, -38-40бб.].

4. Мектеп бағдарламасында қолдануға болатын тәсілдер:

- Өзін-өзі тану, психологиялық тренингтер;
- Әдеп және қарым-қатынас мәдениетін дамыту сабағы;
- Қыздарға арналған клубтар мен кеңес сағаттары;
- Психологиялық қолдау көрсету бұрыштары;
- Киім кию мәдениеті мен этикалық семинарлар.

Отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне салыстырмалы талдау.

Қыз баланың тұлғалық дамуы, өзіне деген сенімі мен ішкі мәдениетін қалыптастыру мәселесі көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектерінде зерттеу нысанына айналған. Бұл бағыттағы көзқарастар мен тұжырымдарды салыстыру, ұлттық және жаһандық деңгейдегі тәсілдердің ортақ және ерекшелікті тұстарын анықтауға мүмкіндік береді.

Отандық ғалымдардың көзқарасы, **Ж.Қ. Қабдығалиева** жасөспірімдердің тұлғалық сенімділігін арттырудағы педагогикалық қолдаудың маңыздылығын айқындайды. Ол өзінің еңбектерінде оқушы қыздардың өзін-өзі бағалауын жетілдіру үшін психологиялық қолдау, ішкі мотивация мен отбасының тәрбиелік әлеуетін негізгі факторлар ретінде көрсетеді. Ғалым сенімділік бала кезден қалыптасатынын және бұл үдерісте мектеп пен отбасының бірлескен әрекеті шешуші рөл атқаратынын атап өтеді [6].

Ал, Б.М. Тұрғынбаева өз еңбектерінде тұлғаның ішкі мәдениетін ұлттық дүниетаным мен жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесі арқылы қалыптастырудың қажеттілігін негіздейді. Ол тәрбиенің мазмұнына рухани-адамгершілік бағыт беру, қыз баланың жан дүниесін байыту, ішкі үйлесімділік пен тәртіптілікке тәрбиелеу – тұлғаның қалыптасуына тікелей әсер ететінін дәлелдейді [7].

Сонымен бірге А.Е. Әбдіразақовада зерттеу жұмыстарында ұлттық тәрбие мен қыз бала тәрбиесінің өзара сабақтастығын зерттей отырып, қазақ халқының дәстүрлі тәрбиелік үлгілерін қазіргі білім беру жүйесінде қолдану қажеттігін

ұсынады. Ол ұлттық болмысты сақтаудың тетігі ретінде қыз баланың парасаттылық, инабаттылық, сыпайылық сияқты сипаттарын қалыптастыруды басым бағыт ретінде қарастырады [8].

Шетелдік ғалымдардың көзқарасы, ***Кэрол Гиллиган*** *(Carol Gilligan) қыз баланың психологиялық дамуын этикалық және әлеуметтік контекстіде зерттейді. Оның «In a Different Voice» атты еңбегінде қыз балалардың дамуында эмпатия, қамқорлық, моральдық шешім қабылдау ерекшеліктері ер балалардан өзгеше дамитыны дәлелденген. Ол қыздардың ішкі дауысына құлақ асу, өзіндік пікір мен сезімді білдіру арқылы тұлғалық тұтастыққа жететінін көрсетеді [9].*

Элизабет Брум (Elizabeth Broome) мен Шерил Делла Сэйд (Cheryl Dellasega) өз еңбектерінде қыз балалар арасындағы қарым-қатынас, өзін-өзі бағалау және сенімділік мәселелерін зерттей келе, менторлық, позитивті модельдер мен қауіпсіз орта құрудың маңызын атап өтеді. Олар қыздардың ішкі мәдениеті мен сенімділігі көбіне әлеуметтену жағдайына, әсіресе құрбы-құрдастарымен қарым-қатынасқа тәуелді екенін көрсетеді [10].

Эрик Эриксон (Erik H. Erikson) өзінің «Identity: Youth and Crisis» еңбегінде жасөспірім шақтағы тұлғалық дамудағы рөлдік идентификация мен сенімділік дағдарысын сипаттап, қыз балалардың өзіндік «Мен» бейнесін қалыптастыруда әлеуметтік рөлдер мен мәдени ықпалдардың маңызын атап көрсеткен [11].

Салыстырмалы талдау қорытындысы:

Талдау өлшемі	Отандық ғалымдар	Шетелдік ғалымдар
Негізгі акцент	Ұлттық тәрбие, салт-дәстүр, отбасы	Гендерлік ерекшелік, психоәлеуметтік даму
Тәрбие тәсілдері	Мәдени орта, ана мен әженің рөлі	Мектептегі тренингтер, коучинг, менторлық
Сенімділік факторы	Отбасылық қолдау, мұғаліммен байланыс	Өзіндік рефлексия, қарым-қатынас стилі
Ішкі мәдениет	Әдеп, инабат, ұлттық киім мен сөз әдебі	Эмоциямен жұмыс, өзін-өзі басқару

Отандық ғалымдардың еңбектерінде ұлттық құндылықтар мен рухани-адамгершілік тәрбиеге басымдық берілсе, шетелдік зерттеушілер көбіне психологиялық даму кезеңдері, әлеуметтік байланыстар мен гендерлік ерекшеліктерге назар аударады. Алайда екі жақтың да ортақ тұсы – қыз баланың тұлғалық дамуына отбасылық және әлеуметтік ортаның ықпалының айрықша маңыздылығы.

Қорытындылай келе, қыз баланың өзіне деген сенімі мен ішкі мәдениетін қалыптастыру – тек білім беру мекемесінің ғана емес, тұтас қоғамның жауапкершілігі. Бұл бағытта жүйелі, ғылыми негізделген және ұлттық құндылықтарға сүйенген тәрбие үлгілері қажет. Сонда ғана біз ұлттық болмысын сақтаған, сенімді, мәдениетті болашақ аналарды тәрбиелей аламыз.

Әдебиеттер:

1. Қабдығалиева Ж.Қ. Жасөспірім тұлғасының сенімділігін қалыптастыру. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 145 б.
2. Тұрғынбаева Б.М. Тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы. – Алматы: Дарын, 2014. – 112 б.
3. Әбдіразақова А.Е. Қыз тәрбиесі – ұлт тәрбиесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. – 96 б.
4. Мұқанова Б.Ш. Психология және тәрбие жұмыстары жүйесі. – Алматы: Өлке, 2013. – 178 б.
5. Сейтқалиева А.М. Жасөспірімдер психологиясы. – Атырау: АПУ баспасы, 2020. – 120 б.
6. Қабдығалиева Ж.Қ. Тұлғаның сенімділігін қалыптастырудағы педагогикалық қолдау. – Алматы: Ғылым, 2019. – 144 б.
7. Тұрғынбаева Б.М. Рухани-адамгершілік тәрбие негіздері. – Алматы: Рауан, 2017. – 180 б.
8. Әбдіразақова А.Е. Ұлттық тәрбие және қыз бала тәрбиесінің мәселелері. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2020. – 152 б.
9. Gilligan, C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982. – pp. 25–56.
10. Dellasega, C. & Broome, E. Mean Girls Grown Up: Adult Women Who Are Still Queen Bees, Middle Bees, and Afraid-to-Bees. – Hoboken, NJ: Wiley, 2005. – pp. 48–67.
11. Erikson, E.H. Identity: Youth and Crisis. – New York: Norton, 1968. – pp. 129–150.

ӘӨЖ 371

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ НЕГІЗГІ ҚЫЗМЕТІ

Торыбаева Ж.З.,п.ғ.д, профессор,
Аллиярова М.А.,1101-12 тобының студенті
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются основные функции педагогов – психологов по обеспечению психологической безопасности образовательной среде. Описаны методы и подходы, направленные на поддержку эмоционального и личностного развития учащихся.

Summary

This article examines the main roles of educational psychologists in ensuring psychological safety in the learning environment. It outlines key methods and strategies aimed at improving students' emotional and psychological well-being.

Қазіргі заманғы білім беру ортасында оқушылардың психологиялық саулығы өте маңызды фактор болып табылады. Білім беру мекемелерінде тек жетістіктерге ғана емес оқушылардың психологиялық саулығын, эмоционалдық тұрақтылығын және де тұлғалық дамуына баса назар аудару керек. Яғни бұл тұрғыда білім алушыларғада, білім беруші мұғалімдергеде тіпті ата-аналарғада көмектесетін сүйеніш болатын тұлға ол педагог-психолог. Педагог-психолог тұлғаның психологиялық саулығына қолдау көрсетуге, оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал етуге және де білім беру ортасының қауіпсіздігін аялап сақтау бағытында жұмыс істейді.

Білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес психологиялық көмек көрсету, оқыту, тәрбиелеу процесінің тиімділігін арттыру сонымен қатар тек оқушыларға ғана емес ата-аналарға, мұғалімдерге кеңес беру ол осы педагог-психологтың басты негізгі қызметі. Педагог – психолог оқушылардың эмоционалдық тұрақталығын сақтауға, өздерін еркін сезінуіне және жан-жақты дамуына мүмкіндік береді, сонымен қатар педагог-психолог эмоционалдық жайлылық пен қолайлы психологиялық ахуал қалыптастырып, қауіпсіздіктіде қамтамасыз етеді.

И.А.Баеваның пікірінше, психологиялық қауіпсіз білім беру ортасы – бұл педагогикалық процесс субьектілерінің психикалық саулығын сақтай отырып олардың қанағаттану индексінің жоғары болуын сонымен қатар психологиялық зорлық – зомбылықтардан қорғалуын қамтамасыз ететін орта. Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі, жайлылылығы оқушының білім мекемесінде өзін қорғануға мұқтаж емес, қауіпсіз және де өзін сенімді сезініп, сондай – ақ қанағаттану және қуаныш сынды эмоцияларын сезінетін жағдайлар орын алуы әбден мүмкін [1].

Бұл зерттеудің мақсаты педагог-психологтың негізгі қызметтерін талдап, психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларын айқындау және болашақ мамандарға әдістемелік тұрғыдан ұсыныстар беру.

Педагог-психологтың қызметі білім жүйесінде оқушылардың психикалық даму ерекшеліктеріне аса мән беріп зерттеу, сонымен қатар оқушылардың психологиялық әлеуметтік-эмоционалдық тұрақтылығын қамтамасыз етуге және бейімделуіне қолдау беру мақсатында іске асырылады. Білім беру жүйесіндегі педагог – психолог қызметі ғылыми, қолданбалы,практикалық болып үшке бөлінеді.

Ғылыми – жалпы білім беру мекемелеріндегі психологиялық қызмет мәселелерінің жүзеге асуын, диагностика жасау,мектептегі білім берудің жағдайына сай психологиялық білімін қолдану, әдістерін дамыту сонымен қатар білім беру жүйесіндегі психологиялық түзетулердің барлығын қамтиды.

Қолданбалы – дидактикалық және әдістемелік материалдардың, оқулықтың және оқу бағдарламасындағы психологиялық негіздерін жасап оны талдаудағы психологиялық жағынан болған барлық үрдістерді қамтамасыз ету процесі.

Практикалық – психологтардың мектептердегі, гимназиялар мен интернаттағы қызметі сынды барлық білім кеңістігіндегі біртұтас тікелей құрылым ретінде жобаланады. Яғни болашақ педагог – психолог студенттердің мектеп қабырғасына барып оқушылармен психологиялық жұмыстар жүргізуіде мысал бола алады [2].

Кесте 1. Педагог-психологтың негізгі қызметтері

Қызмет түрі	**Мазмұны**	**Атқарылатын жұмыстар**	**Қолданылатын методика**	**Өткізілу мерзімі, оқушылар тобы (7-8 сынып)**
Диагностикалық қызмет	Оқушының психологиялық жағдайы мен даму ерекшеліктерін анықтау	Сауалнамалар, тесттер, бақылау жүргізу	Айзенк, Люшер тесті, бақылау, сұхбат, социометрия	I- тоқсан, 7-8 сынып оқушылары
Түзету-дамыту жұмысы	Эмоционалдық, мінез-құлықтық, танымдық дамуындағы қиындықтарды түзету	Топтық және жеке жаттығулар, тренингтер	Арт-терапия, ойын терапиясы, релаксациялық жаттығулар	II-тоқсан, 7-8 сынып оқушылары
Кеңес беру қызметі	Жеке тұлғаға немесе топқа психологиялық қолдау көрсету	Жеке және топтық кеңес беру, ата-аналармен жұмыс	Психологиялық кеңес, мотивациялық сұхбат, отбасылық кеңес	Жыл бойы, 7-8 сынып оқушылары және ата - аналар
Профилактикалық жұмыс	Теріс мінез-құлық, буллинг, девиация, стресс т.б. қауіптерді болдырмау	Тренинг, пікірталас, психологиялық сабақтар	Топтық жаттығулар, жағдайлық ойындар, агрессияны басқару әдістері	III-тоқсан, 7-8 сынып оқушылары
Ағартушылық қызметі	Психологиялық білім мен мәдениетті дамыту	Семинарлар, жадынама, ақпараттық жұмыстар	Дәріс, семинар, психологиялық буклеттер мен плакаттар	III ,IV-тоқсан, 7-8 сынып оқушылары

Педагогикалық-психологиялық қызметтің басты мақсаты - оқу-тәрбие процесінің және де тұлғаның дамуының әлеуметтік жағдайын психологиялық

түрде қамтамасыз ету яғни мектептегі немесе жалпы білім беру процесіндегі барлық атсалушылардың өз денсаулықтарын сақтаудағы психологиялық жағдайларды нығайтуға , тұлғаны дамытуға, мотивацияландыруға, тәрбиелеуде қазіргі уақыттағы психологиялық-педагогикалық теорияларға сүйене отырып процесті жоспарлау, іске асыру болып табылады.

Білім беру мекемелеріндегі психологиялық қауіпсіздік мәселесі табысты оқу процесінің, оқушыларды жеке тұлға етіп қалыптастырудағы ең маңызды шарттардың бірі. Психологиялық қауіпсіздік ата – аналардың, мұғалімдердің және балалардың жеке тұлғалық басының психологиялық қауіпсіздігімен тікелей байланысты. Сол себепті, білім беру мекемелерінің жайлылығы, оқушылардың құқығы, құндылықтары мен бостандықтары олар үшін маңызды болуы керек [3]. Білім беру орасының психологиялық қауіпсіздігі ұғымы білім беру кеңістігінде тұлғаның еркін дамуына, ішкі қорқынышы мен алаңдаушылығын жеңуге, өзінің жеке ойын еркін жеткізуіне қолайлы жағдай жасайтын фактор. Бұл оқушылардың , мұғалімдердің,басқа да қатысушылардың психикалық денсаулығын қорғау мақсатында жұмыс жасайтын жағдайлар жүйесі.

Психологиялық қауіпсіздік - тұлғаның агрессия, күйзеліс, эмоциналдық қысым көрмейтін сондай ақ өзін еркін сезінетін жай күйі. Мектептерде бұл түсінік оқушылардың интеллектуалдық және тұлғалық өркендеуіне жағдай жасайтын күй.

Білім беру ортасында психологиялық қауіпсіздіктің құндылығы:

- Білім алушылардың эмоционалды саулығын жақсартады
- Зейін, есте сақтау сияқты танымдық процестердің тиімділігі жоғарылайды.
- Агрессия, оқушылар арасындағы агрессия сол сияқты басқада жағымсыз жағдайлардан оқшаулану
- Қарым-қатынас пен әлеуметтік ортаны жақсарту
- Ата-аналар, мұғалімдер мен қатар оқушылардың арасындағы өзара сыйласымды қарым-қатынастың қалыптсуы

Қауіпсіз білім ортасын қалыптастыру үшін мектеп ұжымы оның ішінде мектеп әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар мен білім алушылар бірлесе әрекет жасауы тиімді. Нәтижесінде тек қауіпсіз орта ғана емес психикалық дені сау тұлғалар қалыптаса бастайды.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету – қоғамның барлық деңгейінде тұрақты және қауіп-қатерден қорғалған ортаны қалыптастыруға бағытталған жүйелі іс-шаралар жиынтығы. Бұл процесс техникалық шешімдер, құқықтық механизмдер, және мемлекеттік реттеу, әлеуметтік-психологиялық әдістер арқылы іске асырылады.

М.С.Зайцев, В.П.Мальцев өз еңбектерінде былай дейді - “Қауіпсіздік – бұл әлеуетті құрбандар және солардың қауіптерін қамтитын жүйенің қасиеті. Ол құрбанның өмірщеңдігімен, төзімділігімен, тұрақтылығымен жәнеде қорғалу, қателерді жою, қауіп – қатер көздерінен қашу сынды әдістерді пайдаланумен қамтамасыз етіледі. Сондықтан қауіпсіздікті қамтамасыз ету -

мектептегі білім алушылардың өмірлік маңызды мүдделерін, қажеттіліктерін, ішкі және сыртқы қорғауы болып табылады". Қысқаша айтқанда қауіпсіздік ол қорғалу жағдайы яғни адам мен ортаның ішкі және сыртқы сезімдерін көрсету қабілеті [4].

«Психологиялық қауіпсіздік – ұлттық қауіпсіздіктің бір бөлігі болып табылады сонымен қатар ол әлеуметтік қауіпсіздік санатына енгізілген. Жеке тұлға қауіпсіздігіне қауіп – қатер туралы түсіндіру контекстінде тұлғаның мінез – құлқын және оның тұлғааралық қарым – қатынасының сипатын анықтайтын орта, шиеленіс жағдайлар және орта апаттары теориясында нақтырақ әрі терең зерттелген» [5].

Ғылыми әдебиеттерде психологиялық қауіпсіздік жайлы бірнеше анықтамалар берілген.

Т.С.Кабаченко болса, «психологиялық қауіпсіздікті – жалпы қауіпсіздік жүйесіндегі айрықша өлшем ретінде қарастырады, әлеуметтік субьектілердің тұтастығының алғышарттарын бұзуға, тұлғаның жұмыс істеуі мен дамуына бейімделуіне әсер етпейтін қоғамның өмір сүру жағдайы мен ақпараттық ортаның жағдайын білдіреді» [6].

В.Б.Челпанов өз зерттеулерінде адамның өзін – өзі сезінуін, оның әлеуметтік – психологиялық жағдайлардығы зияткерлік, тұлғалық, эмоционалдық, сондай – ақ жеке тұлғаға психологиялық қысым көрсету оның құқықтарына зиян келтіру жағдайларының болмауы» [7] деп түсінік берген.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету технологиялық , психологиялық, әлеуметтік, құқықтық аспектілерді қамтиды. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында топтық психологиялық жұмыстар яғни психолог маманы балалар арасындағы мәселелерді шешуге бағытталған тренингтер жүргізуі тиіс. Сондай ақ, қорқыныш пен стрессті жеңуге арналған түрлі жаттығулар атап айтқанда көңіл көтеретін, билейтін немесе ұжыммен бірге ойнайтын түрлі ойындар болады.Қауіпсіздікті қамтамасыз ету барысында ең маңыздысы психолог маманының ата-аналармен тікелей байланыста болуы. Яғни баланың жай күйі жайлы ақпарат жеткізіп, балаға мейлінше жұмсақ мінез танытып, онымен ашық сөйлесуге жағдай жасау.

Жалпы білім беру мекемелеріндегі қауіпсіз және қолайлы ортаны ұйымдастыру барлық мұғалімдердің қызметінің жоспарына енгізілуі тиіс деп санаймыз. Дегенмен, бұл үлкен әрі өзекті мәселені шешудегі басты рөлді педагог – психолог атқарады. Жалпы білім беру мекемелеріндегі табысты өзара қарым – қатынас үшін ыңғайлы жағдай жасау, білім алушылардың психологиялық саулығының бұзылуынаң алдан алу осы маманға тікелей байланысты.

Сондықтан болашақ педагог-психологтар білім беру мекемелеріндегі психологиялық қауіпсіз ортаны жоспарлап, оны жүзеге асыруға кәсіби әрі әдістемелік тұрғыдан дайын болуы қажет. Бұл – білім алушылардың толыққанды тұлға ретінде дамуына, өз әлеуетін еркін жүзеге асыруына мүмкіндік беретін маңызды фактор. Осы орайда, педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін арттыру, психологиялық қызмет сапасын жақсарту,

қауіпсіздік мәдениетін дамыту – қазіргі білім беру жүйесінің басым бағыттарының бірі болып қала береді.

Әдебиеттер:

1. Баева И.А. Психологическая безопастность в образовании: Монография. – СПб:Издателство «СОЮЗ», 2002. – 271с
2. Төлешова Ұ.Б. Психологиялық – педагогикалық жеке адам диагностикасы: оқу құралы. –Алматы: Қазақ университеті,2013. -142б.
3. Е.Е. Алешина. Психологическая безопастность образевательной среды [Электрондық ресурс] – URL: https://kopilkaurokov.ru/psihologu/prochee/psikhologicheskaia_bezopasnost_obrazovatelnoi_sredy
4. Зайцев М.С., Мальцев В.П. Методологические аспекты образовательной деятельности по основам безопасности жизнедеятельности школьников // Инновационная наука. – 2017. -№2. – С.172-174
5. Жданов С.В. Безопастность образовательной среды: состояние и проблемы // Дискурс. – 2017. №4. – С.44-51. https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28948678
6. Кабаченко Т.С. Нарушение психологической безопасности в контексте профессионализма : дис. ...канд. психол. наук. – М., 2000. – 409с.
7. Ахтаева Н.С., Балғымбаева З.М. Білім берудегі практикалық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 250б.

ӘОЖ 159.95

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҮЙЛЕСІМДІ ДАМУЫН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ЖОЛДАРЫ

Искакова П.К. - п.ғ.к., доцент
Алдаш Р.М. – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 4-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В данной статье подробно рассматриваются пути психологического обеспечения гармоничного развития детей младшего школьного возраста. Вначале дается характеристика гармоничного развития детей, делается акцент на специфике развития каждого возраста. Для достижения гармоничного развития детей подчеркивается необходимость активного развития его потенциала.

Summary

This article discusses in detail the ways of psychological support for the harmonious development of primary school children. At the beginning, a characteristic of the harmonious development of children is given, emphasis is placed on the specifics of the development of each age. In order to achieve the harmonious development of children, the need for active development of their potential is emphasized.

Күнделікті өмірде ата-аналар үнемі кіші мектеп жасындағы балаларымен қарым-қатынас жасауы маңызды, себебі дәл осы кезеңде балалардың дамуы

және қоршаған ортада қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруына ықпал етеді. Кіші мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік, эмоционалды және когнитивті дамуы бір-бірімен тығыз байланысты және ол кіші мектеп жасындағы балалардың физикалық және психикалық денсаулығына әсер етеді. Балалар үшін ең бастысы - оның жеке әлеуетін толық ашу үшін қолайлы жағдайлар жасау болып табылады. Сондықтан, бұл мақалада біз, кіші мектеп жасындағы балалардың үйлесімді дамуын психологиялық қамтамасыз ету жолдарын айтатын боламыз.

Ең алдымен, «балалардың үйлесімді дамуы» дегеніміз не және оны қай жастан бастау керек екенін қарастырайық.

Үйлесімді даму - бұл балалардың барлық аспектілері тепе-теңдікте болатын және бір-бірімен өзара әрекеттесетін жағдай. Балалар үшін бұл олардың физикалық жағынан ғана емес, ақыл-ой, эмоционалды, моральдық және әлеуметтік жағынан да дамуы керек дегенді білдіреді. Бұл оларға толық жайлы өмір сүруге, үйренуге, дамуға және басқалармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді [1].

Балалардың үйлесімді дамуына қол жеткізу үшін, оның жеке басын, оның ішінде даму қарқынын ұмытпай, оның әлеуетін белсенді дамыту қажет. Баланы спорт, би, қолөнер немесе басқа да шығармашылық болсын, тек бір ғана әрекетпен шектеуге болмайды. Оған әртүрлі салаларды сынап көруге және өзіне ұнайтын нәрсені таңдауға мүмкіндік беру керек. Алайда дамудың маңызды және күрделі салаларының бірі - ойлау. Бұл талдау, салыстыру, жалпылау, қорытынды жасау, мәселелерді шешу және шығармашылық ойлау қабілеті [2].

Ойлау - бұл әлемді және өзін-өзі танудың, табысты оқу мен мансаптың кілті болып табылады. Мектепте олар көптеген түрлі ақпарат алады, бірақ өз бетінше ойлауға және білімді іс жүзінде қолдануды аз үйренеді. Сабақтан тыс уақытта балалар өздерінің қызығушылықтарымен айналысады, бірақ әрқашан ойлау қабілеттерін дамыта бермейді. Осылайша, үйлесімділіктің құрамдас бөліктерінің біріне тиісті назар аударыла бермейді.

Ата-аналар кіші мектеп жасындағы балаларына ойлауды дамытуына көмектесу үшін, ең алдымен, бұл даму процесі баланың туылған күнінен басталып, өмір бойына жалғасатын процесс екенін түсінуі керек. Сонымен қатар, жасына байланысты балалардың ойлау қабілетін дамытудың әртүрлі ерекшеліктері мен қажеттіліктері бар. Өмірдің алғашқы жылдарында балалар қоршаған әлемді белсенді түрде зерттейді, ол объектілер, құбылыстар және басқалармен қарым-қатынас туралы алғашқы идеяларды қалыптастырады. Осы кезеңде олардың қызығушылықтарын сақтау, мотористикаларды дамыту маңызды. Ата-аналар балаларына қарапайым сұрақтар қоя алады, оған көргендері, естігендері, сезімдері туралы айтып, түрлі суреттер, кітаптар, ойыншықтар көрсете алады.

Ал, бес-алты жастан бастап сегіз жасқа дейін балалар неғұрлым күрделі және дерексіз ойлауға көшеді. Бұл кезеңде олар көптеген сұрақтар қоя бастайды, белгілі бір оқиғаның себеп-салдарлық байланыстарына қызығушы-

лық танытады, салыстырады және жіктейді, қиялдайды және ойлап табады. Осы кезеңде оның сөйлеуін, есте сақтау қабілетін, зейінін, логикасы мен қиялын белсенді дамыту маңызды. Ата-аналар балаға әртүрлі кітаптар оқып бере алады, ертегілер, өлеңдер, жұмбақтар айта алады, онымен білім беру ойындарын ойнай алады, жұмбақтар шеше алады, бірге отырып суреттер салады, мүсіндейді және құрастырады.

Жеті-сегіз жастан бастап бала жаңа талаптар мен міндеттерге тап болған кезде келесі даму кезеңіне өтеді. Ол үлкен көлемдегі ақпаратты игеруі, әртүрлі оқу тапсырмаларын орындауы, қиындықтар мен қақтығыстарды жеңуі керек. Осы кезеңде оның сыни және шығармашылық ойлауын, дәлелдеу, негіздеу, өз көзқарасын білдіру қабілетін қалыптастыру маңызды. Ата-аналар баламен әртүрлі тақырыптарды талқылай алады, дәлелдейді, тыңдайды, қолдайды, шешім табуға, мақсат қоюға және одан әрі жоспар құруға көмектеседі [3].

Үйлесімді білім беру шарттарына келетін болсақ, баланың үйлесімді дамуы ата-анадан өз өмірі үшін жауапкершілікті және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысты қалыптастыру қабілетін талап етеді. Балалар өздерімен және басқалармен үйлесімді бола білуі, өздерінің және басқалардың шекараларын құрметтеуі, сондай-ақ өз эмоцияларын басқара білуі керек.

Салыстырусыз өмір. Баланы басқа балалармен салыстыру - оған психологиялық зиян келтіруге жатады. Ата-аналар отбасындағы әрбір баланың даралығын мойындауы және қолдауы, оның күшті жақтары мен дағдыларын анықтауы және жан-жақты дамытуы, оған нақты және қол жеткізуге болатын мақсаттар қоюы керек.

Ата-аналардың жұмыс пен отбасылық өмірінің тепе-теңдігі. Жұмыс пен отбасы - кез-келген адамның өмірінің екі маңызды саласы болып табылады, олар үйлесімді түрде біріктірілуі керек. Кәсіби қызметі мен тұрмыстық міндеттеріне жеткілікті уақыт пен көңіл бөлетін ата-аналар өзін-өзі бағалауды және өз өмірін бақылауды арттырады. Олар сондай-ақ үйлесімді білім алу үшін өзін-өзі жүзеге асырудан және жеке өсуден бас тартудың қажеті жоқ екенін көретін балаларына жақсы үлгі болады.

Тәртіп. Тәртіп - бұл баланы әртүрлі жағдайларда өзін дұрыс ұстауға үйретудің бір әдісі ретінде қолданады. Ата-аналар балаларға басқа адамдардың құқықтары мен мүдделерін бұзбай өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға көмектесуі керек. Баланың үйлесімді тәрбиесі оның сабырлы мінезін қалыптастыруға ықпал етеді [4].

Шекараларды орнату. Шекаралар - бұл балаларды әртүрлі қауіптерден қорғайтын қажетті шектеулер. Сонымен қатар, ата-аналар балаға неге оларды белгілі бір әрекеттерде шектейтінін түсіндіруі керек, тек өз еркімен емес. Мысалы, кішкентайға отпен ойнауға тыйым салғанда, сіз оған және оның айналасындағыларға қандай салдары болуы мүмкін екенін айтуыңыз керек. Егер балалар олардың талаптарының себебі мен мағынасын түсінсе, балалар ата-аналарды жақсы тыңдайды.

Қарым-қатынас. Қарым-қатынас - ата-ана тәрбиесінің негізгі факторы. Ата-аналар баламен қиын уақытта ғана емес, қуанышты сәттерде де қарым-қатынас

жасауы керек. Ересектер өздерінен кішкентай балаларда эмпатия мен сенімділікті дамытып, олардың сезімдерін тыңдап, түсінуі керек. Ата-аналар күнделікті өмір туралы да өз ойлары мен тәжірибелерімен бөлісуі керек. Сонда балалар өздерін және туыстарын көбірек бағалайды.

Уақыт. Сапалы уақыт - бұл ата-аналардың балаларына барлық назарын аударатын уақыт. Ересектер бірлескен әрекеттерді отбасының әрбір мүшесі үшін қызықты және пайдалы болатындай етіп ұйымдастыруға тырысуы керек. Мысалы, ата-ана үнемі отбасылық түскі ас ұйымдастыра алады, оның барысында әртүрлі тақырыптарды талқылап, өз әсерлерімен бөлісе алады. Сондай-ақ, психологтар ата-аналардың балаларын үйге қолқабыс көрсетуге немесе әртүрлі тұрмыстық тапсырмаларды орындауға тартуға кеңес береді. Сонда бала өзін сырттан бақылаушы емес, отбасының бір бөлігі ретінде сезінеді.

Бірлескен шешімдер. Кіші мектеп жасындағы балаларды үйлесімді дамытудың негізгі қағидасы - олардың жеке басын және өзін-өзі анықтау құқығын құрметтеу. Баланың ата-анасы белгілеген шекараларды сезінуге және отбасында өз орнын іздеуге табиғи қажеттілігі бар. Ал ересектер баласының өсуі мен дамуы кезінде болатын өзгерістерге бейімделуі керек. Кішкентайды оның өміріне қатысты мәселелерді талқылауға қосу және оның пікірін ескеру маңызды. Ата-аналар балаларының қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін қандай шекаралар қажет екенін және қайсысын жеңілдетуге немесе мүлдем жоюға болатынын анықтауы керек.

Отбасындағы өзара көмек. Отбасы - бұл бір-біріне көмектесетін ұйымшыл топ ретінде қарастыруға болады. Егер балалар үй тапсырмасы немесе ойын туралы жиі ұрысатын болса, ата-аналар олардың мінез-құлқынан қандай үміт күтетінін талдап, оны кішкентайлармен талқылауы керек. Сондай-ақ, ересектер кішкентайларды ынтымақтастық пен өзара көмекке тартуы керек, мысалы, бірлескен әрекеттер немесе ойындар ұсыну.

Белсенділік. Балалардың үйлесімді дамуы тек интеллектуалды ғана емес, сонымен қатар физикалық аспектіні де қамтиды. Дене белсенділігі баланың денсаулығын нығайтуға, көңіл-күйін көтеруге және өзін-өзі бағалауға ықпал етеді. Ата-аналар балаларының жасына сәйкес физикалық дамуы үшін барлық мүмкіндіктерге ие болуын қамтамасыз етуі керек. Ересектер сонымен қатар кішкентайларды ашық ауада уақыт өткізуге, түрлі ойындарға қатысуға ынталандыруы керек.

Әлеуметтік байланыстар. Әлеуметтік байланыстар - бұл баланың жеке басын, эмоционалды интеллектін және қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыратын басқа адамдармен қарым-қатынасы. Бұл әсіресе ерте жаста, баланың миы белсенді дамып, жаңа ақпаратты сіңірген кезде маңызды. Бала үшін әлеуметтік байланыстың негізгі көздерінің бірі - көп уақытын онымен бірге өткізетін ата-ана. Оның қоршаған әлемге деген сенімі, өзін-өзі бағалауы және әл-ауқаты оның баламен қарым-қатынасына байланысты. Егер анасы балаға сүйіспеншілік, қамқорлық және құрмет көрсетсе, ол өзін қауіпсіз сезінеді [5].

Әрине, баланың өзіне және басқаларға дұрыс емес немесе қауіпті әрекет ететін жағдайлары кездеседі. Мұндай жағдайларда анасы оның мінез-құлқына жауап беруі керек, бірақ оны ұстамды түрде жасау керек. Баланы айқайлап, ұрысудың қажеті жоқ, оған неге ондай теріс әрекет жасамау керектігін және оның кейінгі салдары қандай болуы мүмкін екенін түсіндіргені дұрыс.

Сондай-ақ, барлық отбасы мүшелерінің бірдей ережелерді сақтауы және бір-бірін қолдауы маңызды. Ата-анадан басқа, балаға басқа балалармен және ересектермен байланыс қажет. Бұл балаларға қарым-қатынасты, ынтымақтастықты, келісімді, достықты, бәсекелестікті және өз мүдделерін қорғауды үйренуге көмектеседі. Ол үшін балаларға достарымен ойнауға, балабақшаға, үйірмелерге, секцияларға және басқа да іс-шараларға қатысуға мүмкіндік беру керек, онда ол жаңа адамдармен танысып, достаса алады.

Білім беру ойындары. Баланың психикалық дамуы үшін ата-аналармен бірлескен сабақтар қажет, жақсырақ интеллектуалды ойын түрінде. Бұл кіші мектеп жасында мидың жұмысына жақсы әсер ететін ұсақ моториканы дамытуға ерекше назар аудару керек. Бұл техниканы жүзеге асыру үшін келесі ойындар жақсы жұмыс істейді:

* саусақ бояуларымен сурет салу;
* шілтер ойындары;
* заттарды сұрыптау;
* кірістіру жақтаулары бар ойындар;
* басқатырғыштарды бүктеу және жобалау [6].

Бұл ойындарды өткізген кезде балалардың қауіпсіздігін бақылау қажет, өйткені кішкентай балалар көбінесе кішкентай заттарды құлағына, мұрнына немесе аузына жабыстыруға тырысады, бұл ауыр жарақатқа әкелуі мүмкін. Балалардың дұрыс сөйлеуін дамыту үшін ата-аналармен үнемі қарым-қатынас жасау маңызды, тек ойын кезінде ғана емес, күнделікті өмірде де. Ата-ана мен балаларының сөйлесуі олардың сөздік қорын байытуға және қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Дене белсенділігі. Баланың физикалық дамуы ақыл-оймен тығыз байланысты, өйткені кіші мектеп жасындағы балалар әлемді іс-әрекет пен қозғалыс арқылы таниды. Ол неғұрлым көп қозғалса, оның миы соғұрлым белсенді болады. Сондықтан балаларға мотрикаңы жақсы дамытатын бірнеше қарапайым жаттығуларды орындатуға болады, олар [7]:

1. Секіру мен өту;
2. Өрмелеу мен доп ойындары;
3. Көтерілу және түсу.

Кіші мектеп жасындағы балалардың әрбір күні балаларды жалықтырмайтын және олардың үйлесімді дамуына ықпал ететін түрлі ойындар мен жаттығуларға толы болуы керек. Ол үшін ата-аналар балаларына бір апта бұрын апталық жоспарын құрып қойғаны жөн. Бұл әдістер кіші мектеп жасындағы балалардың үйлесімді дамуының барлық салаларын қамтуға мүмкіндік береді. Сондықтан отбасы мүшелері кіші мектеп жасындағы балаларына неғұрлым көп көңіл бөлсе және барынша қамқорлық жасап, қолдау

көрсетілсе, олар соғұрлым жақсы дамиды және нәтижесінде ол үйлесімді тұлғаға айналады деп есептейміз.

Әдебиеттер:

1 Милтс А.А. Гармония и дисгармония личности. –М.: Издательство политической литературы, 1990. –С.110-113.
2 Додонов Б.И. Гарномическое развитие и типологическое свеобразие личности. М.: Наука, 1981. –С.284-305.
3 Бейсенбекова Г.Б., Молдабаева Р.А., Нұрғалиева С.М. Жас ерекшелік психологиясы. – Қарағанды: ЖК «Ақ Нұр баспасы», 2012. -186 б.
4 Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. –Алматы: Дарын, 2004. -448б.
5 Лаврова Г.Н. Методы диагностики и коррекции детей дошкольного и младшего школьного возраста. - Челябинск: ЮУрГУ, 2005. - 90 с.
6 Васильева Н.Л., Афанасьева Е.И. Развивающие игры как средство психологической помощи младшим школьникам, испытывающим трудности в обучении // Мир психологии. – 1998. - № 4. - С. 82-95.
7 Осипова А.А. Общая психокоррекция: Учебное пособие / А.А. Осипова. - М.: ТЦ Сфера, 2002. -512 с.

ӘОЖ 159.99

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ

Искакова П.К. - п.ғ.к., доцент
Ахмет Ұ.А. – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 4-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В данной статье речь пойдет о расширении способностей детей школьного возраста к эмоциональному управлению собой в различных ситуациях, методах психической саморегуляции, формировании гармоничного поведения, формировании ответственности как личностной черты, важности психологической службы в образовании в условиях самосознания и гармоничного саморазвития. Участникам образовательного процесса предоставляются виды психологических услуг и описываются признаки развития детей современного младшего школьного возраста. Кроме того, указываются обязанности психологов в образовательном учреждении и дается заключение.

Summary

This article will focus on expanding the abilities of school-age children to emotionally manage themselves in various situations, methods of mental self-regulation, the formation of harmonious behavior, the formation of responsibility as a personal trait, the importance of psychological service in education in conditions of self-awareness and harmonious self-development. Participants in the educational process are provided with types of psychological services and the signs of development of children of modern primary school age are described. In addition, the responsibilities of psychologists in an educational institution are indicated and a conclusion is given.

Қазіргі таңда білім беру мекемелерінде мектеп жасындағы балалардың физикалық денсаулығымен қатар, психологиялық саулығын сақтауға, сыныпта және жалпы мектеп ішінде психоэмоционалды жайлылықтың толыққанды ортасын құруға көп көңіл бөлінуде. Алайда, бүгінгі күні тіпті мектептің ішінде де білім беру үдерісіне қатысушылардың өзара әрекеттесуінде агрессивті мінез-құлықтың, дау-дамайдың, қарым-қатынастың деструктивті тәсілдерінің өсуі байқалады. Осыған байланысты жас ұрпақты әртүрлі жағдайларда өзін-өзі эмоционалды басқару қабілетіне, психикалық өзін-өзі реттеу әдістеріне, үйлесімді мінез-құлқын қалыптастыру, жеке қасиет ретінде жауапкершілікті қалыптастыру, өзін-өзі тану және өзін-өзі үйлесімді дамыту мүмкіндіктерін кеңейту өзекті мәселе екені күмән тудырмайды. Кіші мектеп жасы мектептегі балалық шақтың ең жауапты кезеңі болып табылатындықтан, балаларды кіші жастан бастап жан-жақты үйлесімді дамыту маңызды.

Кіші мектеп жасындағы балалардың толыққанды және еркін даму құқығын іске асыру, білім берудегі психологиялық қамтамасыз ету жүйесінің стратегиялық мақсаты болып табылады. Негізінен психологиялық қамтамасыз ету деп барлық типтегі білім беру мекемелеріндегі білім беру үдерісінің барлық қатысушыларына тиімді психологиялық көмек көрсетуді қамтамасыз ететін негізгі құрылымдық бірліктерді біріктіретін көп деңгейлі ұйымдастыру жүйесі ретінде түсіндіріледі. Білім беру мекемелеріндегі психологиялық қамтамасыз ету жұмыстарының құрамына әртүрлі жағдаяттардағы психологиялық қызметтер және білім беру мекемелеріндегі психологиялық-педагогикалық тұрғыда көмекке мұқтаж балаларға, отбасыларға және педагогтарға психологиялық көмек көрсету қызметтері жатады.

Білім беру мекемелерінде балалардың жан-жақты дамуын психологиялық қамтамасыз ету жүйесін жетілдірудің негізгі мақсаты балалардың денсаулықтары мен жансаулықтарын сақтау және нығайту, қоршаған ортаға қарай бейімделу мүмкіндіктерін арттыру, білім беру үдерісінде білім алушылардың жеке басын үйлесімді дамыту, білім берудің тәрбиелік құрамдас бөлігін күшейту мақсатында білім беру саласындағы психологиялық қызметтердің сапасын арттыру және қолжетімділігін қамтамасыз ету болып табылады. Білім беруді психологиялық қамтамасыз ету жүйесі отандық білім берудің гуманистік принциптеріне сүйене отырып, білім беру практикасының оқыту және тәрбиелеу міндеттерін шешу үшін заманауи психологиялық ғылымның жетістіктерін белсенді енгізуді көздейді.

Білім беру үдерісіне қатысушыларға психологиялық қызмет келесі іс-әрекеттерді қамтиды [1]:

- психологиялық ағарту - балаларда және олардың ата-аналарында, педагог қызметкерлер мен білім беру мекемелерінің басшыларында психологиялық құзыреттілікті, сондай-ақ психологиялық білімге деген қажеттілікті, оларды өз дамуының мүддесі үшін және кәсіби міндеттерді шешу үшін пайдалануға деген ұмтылысты қалыптастыруға бағытталған іс-шаралар жүйесі;
- психологиялық профилактика - білім алушылардың, білім беру мекемелеріндегі тәрбиеленушілердің бейімделмеу құбылыстарының

туындауын анықтауға және алдын алуға бағытталған іс-шаралар, білім алушыларға, тәрбиеленушілерге, педагог қызметкерлерге, ата-аналарға тәрбиелеу, оқыту және дамыту мәселелерінде көмек көрсету бойынша профилактикалық бағдарламалар мен нақты ұсынымдар әзірлеу;

- психологиялық диагностикалау - білім алушыларды, тәрбиеленушілерді оқытудың барлық кезеңінде психологиялық-педагогикалық бақылау, жеке тұлғаның жеке ерекшеліктері мен бейімділігін, оның оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде, кәсіби өзін-өзі анықтаудағы әлеуетті мүмкіндіктерін анықтау, сондай-ақ дамудағы, оқытудағы, әлеуметтік бейімделудегі әртүрлі себептер мен механизмдерін анықтау. Психологиялық диагностиканы мамандар жеке де, білім алушылар тобымен де жүргізеді;
- психологиялық кеңес беру - білім алушылардың, тәрбиеленушілердің, педагогтардың, ата-аналардың жеке және топтық кеңес беруді қоса алғанда, өзін-өзі тануға, өзін-өзі бағалауға және нақты өмірлік жағдайларда бейімделуге, құндылық-мотивациялық саланы қалыптастыруға, дағдарыстық жағдайларды еңсеруге және үздіксіз жеке өсу мен өзін-өзі дамытуға ықпал ететін эмоционалдық тұрақтылыққа қол жеткізуге көмек көрсету;
- психологиялық түзету және дамыту - білім беру бағдарламасын меңгеруде белгілі бір қиындықтары бар білім алушылардың психикалық және тұлғалық дамуындағы анықталған ауытқуларды жоюға немесе өтеуге бағытталған белсенді психологиялық әсер. Психологиялық түзету мен дамудың мақсаты - білім беру ортасына бейімделуге қол жеткізу, тұлға мен тұлғааралық қатынастарды үйлестіру;
- кәсіптік бағдар - білім алушылардың зияткерлік-тұлғалық мүмкіндіктерін, мотивациялық бағдарлануын және еңбек нарығындағы әлеуметтік-экономикалық жағдайын ескере отырып, кәсіптік өзін-өзі анықтауды және жұмыспен қамтудың оңтайлы түрін таңдауды психологиялық қамтамасыз ету.

XXI ғасыр парадигмалар мен үдерістердің тез өзгеруімен сипатталатын кезең болғандықтан, әртүрлі трансформациялық жағдайларды жедел құруға көп көңіл бөлінетінін атап өту маңызды. Оқыту мен тәрбиелеуде әртүрлі мектеп жасындағы балалардың жеке басының дамуы қоғам жағдайына қарай өзгеруде. Сондықтан білім беру жүйесіндегі мамандар мектеп жасындағы балалардың физикалық, психикалық және моральдық денсаулықтың негізі қаланған ең қарқынды даму кезеңіне назар аударуда. Қоршаған ортада балалардың жеке басының өзгеруі, соның ішінде психологиялық тұрғыдан да өзгеруі байқалды. Бұл аспект балалық шақтың жаңа көзқарасын қалыптастыру және адами капиталды дамыту жағдайында өте маңызды. Бірқатар психологтар мен педагогтардың пікірінше, қазіргі кіші мектеп жасындағы балалар әртүрлі дағдарыстарды бастан кешіруде. Бұл қазіргі мектептегі білім беруде оқыту мен тәрбиелеудің әдіс-тәсілдерін қайта қарауға әкеледі.

Р.Спитц пен Дж.Боулби зерттеулерінде балалардың өмірінде ата-аналарының екі жаққа бөлінуі, олардың психикалық дамуында айтарлықтай ауытқушылықтар тудыратынын және бұл балалардың бүкіл өмірінде өшпес із

қалдыратынын атап өтті. Ал, шетелдік ғалым А.Джерсилд кіші мектеп жасындағы балалардың эмоционалды дамуын сипаттай отырып, балалардың айналасындағыларды сүю қабілеті оның қаншалықты сүйіспеншілікке ие болғанымен және оның қандай формада көрінгенімен тығыз байланысты екенін атап өтсе, Л.С.Выготскийдің еңбектерінде кіші мектеп жасындағы балалардың әлемге қатынасы, оның ересек адамға тікелей және нақты қарым-қатынасына тәуелді деп есептеді [2].

Сондықтан да, кіші мектеп жасындағы балалардың үйлесімді дамуы үшін эмоционалды және психологиялық қолайлы жағдайларды қамтамасыз ете отырып, балалар мен ересек адам арасындағы сенімді қарым-қатынастың негізін қалау өте маңызды болып табылады. Кіші мектеп жасы балалардың әлеуметтік және психологиялық әл-ауқаты үшін өте маңызды. Психикалық дамудың ішкі тетіктерін, әлеуметтік жағдайдың әсер ету ерекшеліктерін және жетекші қызмет түрін түсіну көбінесе бастауыш сынып мұғалімі мен мектеп психологының кәсіби қызметінің сәттілігін анықтайды. Даму процесінде бала бірнеше жас кезеңдерінен өтеді, олардың әрқайсысы өзінің психофизиологиялық ерекшеліктерімен және белгілі бір ұзақтығымен сипатталады [3].

Психикалық дамудың қазіргі кезеңінде кіші мектеп жасы 6-7 жастан 10 жасқа дейінгі кезеңді қамтиды. В.И.Максаковаңың айтуынша, кіші мектеп жасындағы балалардың денесі өте қарқынды дами бастайды, сонымен бірге тыныш және үйлесімді болғандықтан балаларда өсу және даму үдерісі жүреді[4].

Н.А.Горлова балалардың ерте дамуы саласындағы сарапшы, ол қазіргі кіші мектеп жасындағы балалардың дамуын келесі белгілермен сипаттайды:

- жүйелік-семантикалық сананың үстемдігі;
- дене тонусының жоғарылауы;
- талапшылдық пен сезімталдық;
- эмпатия мен эмоционалдылық;
- гиперактивтілік пен мазасыздық;
- агрессия және т.б. [5].

Кіші мектеп жасындағы балаларды жасына қарай жан-жақты дамыту, оның ішінде ақыл-ой, адамгершілік, еңбек, көркемдік, физикалық және басқалар қоршаған өмір құбылыстарына, өнер туындыларына, халық шығармашылығына негізделген. Басқаша айтқанда, балалардың үйлесімді дамуы олардың алған барлық тәжірибесіне негізделеді, осы тәжірибені жинақтайды және оған жаңа даму қарқыны беріледі. Балалардың даму кезеңіне байланысты білім берудегі психологиялық қызметтің негізгі мақсаты - балалардың қоғам жағдайына қарай жан-жақты дамуы, олардың үйлесімді дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау .

Сонымен бірге, білім беру мекемесіндегі психологтардың жұмысы білім беру үдерісінің басқа қатысушыларымен атап айтқанда: мұғалімдермен, ата-аналармен және оқу орнының әкімшілігімен бірге жүргізіледі. Осылайша, білім беру үдерісінің психологиялық қамтамасыз етілуі білім беру үдерісінің барлық қатысушыларының психологиялық әл-ауқатын арттыру болып табылады.

Білім беру мекемесіндегі психологтардың міндеттеріне мыналар кіреді:

1. Балалардың жаңа ортаға бейімделу деңгейі. Педагог-психолог бұл мәселені балалармен, мұғалімдермен және ата-аналармен жұмыс жасауда диагностика, түзету, кеңес беру, алдын-алу секілді бағыттарды жүзеге асыра отырып, олардың өзара қарым-қатынасын реттеуге көмектеседі.

2. Балалардың жеке даму ерекшеліктерін анықтау бойынша диагностика жүргізу. Бұл міндет балалардың дамуында жеке көзқарасты қалыптастыруға көмектеседі, өйткені психолог мұғалімдер мен ата-аналарға әр баланың даму ерекшеліктерін түсіндіреді, олармен бірге оларды әрі қарай белгілі бір жағдайларда дамыту мүмкіндіктерін талқылайды.

3. Барлық қатысушылардың өзара қарым-қатынас кезеңінде білім беру үдерісінде туындайтын проблемалар мен қиындықтарды шешу. Психологтың ықпал ету саласына дау-дамайлы жағдайларды, өзара түсіністік мәселелерін және т. б. шешуге қатысу және психологиялық қолдау жұмыстары кіреді.

4. Сабақ барысындағы мазасыздық жағдайларды азайту. Сабаққа дайындалу, әртүрлі оқу тапсырмаларды орындау, тіпті сыныптан сыныпқа көшудің өзі балалар үшін стресстік кезең болуы мүмкін, бұл жағдай олардың ата-аналары мен мұғалімдерінде де алаңдаушылық деңгейін арттырады. Психолог осындай кезеңдерде осы үдеріске қатысушылардың барлығына психологиялық көмек көрсету мақсатында қатысады.

5. Мұғалімдер мен ата-аналардың психологиялық құзыреттілігін арттыру барысында психологтар жеке кәсіби кеңес береді, топтық кездесулер немесе дәрістер түрінде әігңме жүргізеді, сонымен қатар психологтар ата-аналар, балалар және мұғалімдер үшін арнайы жиын ұйымдастыра алады, оның жиналыстарында қатысушыларды толғандыратын түрлі мәселелер мен жағдайлар талқыланады.

6. Балалардың өзін-өзі анықтау деңгейін арттыру. Өз мәні бойынша бұл міндетке қол жеткізуде психологтар балаларға өзін-өзі тану және өз мүдделерінің даму жағдайын анықтау бойынша көмек көрсететін кәсіби кеңес беру арқылы жүзеге асырылады.

7. Балалардың даму мотивациясының деңгейін арттыру. Даму мотивациясы дамыған, бірақ қандай да бір қиындықтарға тап болуы немесе дамуға деген құлшынысы төмен балалармен арнайы жеке жұмыстар жүргізіледі. Психолог балалармен жеке немесе топтық түрде әңгіме жүргізе алады, ата-аналар мен педагогтарды қиындыққа тап болған балаларға көмек көрсету мақсатында байланыстыра алады [6].

Жоғарыда аталған барлық психологиялық міндеттерді іске асыру кіші мектеп жасындағы балалардың үйлесімді даму деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Педагог-психологтардың білім беру мекемесіндегі жұмысы өте күрделі, олар белгілі бір баланың да, бүкіл қоғамның да туындаған мәселелерін дер кезінде шешуіне ықпал етеді, өйткені білім берудегі сапалы психологиялық қолдау балалардың сәтті дамуының негізі болып табылады.

Әдебиеттер:

1 Ахтаева Н.С., Балғымбаева З.М. Мектептегі психологиялық қызмет. –Алматы: Қазақ университеті, 2005. -70 б.

2 Выготский Л.С. Детская психология: Собрание сочинений.- М., 2002. –С.44-51.

3 Бапаева М.К. Даму психологиясы. –Алматы: 2014. -440б.

4 Максакова В.И. Теория и методика воспитания младших школьников 2-е изд. , испр. И доп. Учебник и практикум для спо. Изд. 2. 2023. - 206 с.

5 Горлова Н.А. Единый подход к формированию универсальных способностей у детей дошкольного и младшего школьного возраста // Перспективы исследования современных проблем педагогики: коллективная монография / под ред. С.А. Козловой. М., 2017. С. 119-133.

6 Лаврова Г.Н. Методы диагностики и коррекции детей дошкольного и младшего школьного возраста. - Челябинск: ЮУрГУ, 2005. - 90 с.

ӘОЖ 159.9.07

ЖЕКЕ ТҰЛҒА ҮЙЛЕСІМДІЛІГІ

Искакова П.К. - п.ғ.к., доцент
Жамалова Ч.А. – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 4-курс студенті
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются мнения зарубежных и отечественных ученых относительно проблемы гармоничности, раскрываются сущность и содержание понятия «гармония». Кроме того, рассматриваются проблемы гармоничного развития личности с психологической точки зрения, описываются качества идеальной гармоничной личности и портрет гармоничной личности.

Summary

This article examines the opinions of foreign and domestic scientists on the problem of harmony, reveals the essence and content of the concept of "harmony". In addition, the problems of harmonious personality development are considered from a psychological point of view, the qualities of an ideal harmonious personality and a portrait of a harmonious personality are described.

Гуманизмнің символы ретінде пайда болған үйлесімді және жан-жақты дамыған адам туралы түсінік қайта өрлеу дәуірінде алға тартылды. Үйлесімділік негіздері адам денесінің идеалды ұйымдастырылуында, ішкі және сыртқы ортаның өзара енуінде, бөліктер мен тұтастықтың, көлеңке мен жарықтың, ақ пен қараның және т.б. үйлесімділігі сұлулықтың немесе эстетикалық көріністің маңызды белгісі және көзі болып саналды.

Үйлесімділік (грек тілінен аударғанда. гармония - бөліктердің пропорционалдығы, байланыс) - қоршаған орта дамуының табиғи сипатын, объектінің сыртқы және ішкі консистенциясын, пішіні мен мазмұнының тұтастығын көрсететін категория. Ең алғаш «үйлесімділік» ұғымы ежелгі грек

философиясында қарастырылған, дегенмен философтармен қатар әлеуметтанушылар, педагогтар мен психологтар адамның үйлесімді дамуы мен тәрбиесі туралы мәселеге қатысты көптеген пікірлер білдірген. Жалпы үйлесімділік туралы ілімдердің негізі адам, қоғам және табиғат туралы идеяларда белгілі бір эстетикалық мұраттар қарастырылады [1].

Ежелгі грек философы Аристотель үйлесімділікті біртұтас тұтастықтың толықтығы, әртүрліліктегі бірлік ретінде түсіндірді және бұл ұғымды қоршаған ортаның барлық жағдайларына қолданды [2], ал Гераклит «үйлесімділік» терминін тереңдетіп, оны қарама-қайшылықтардың бірлігі ретінде анықтады. Сондай-ақ, ол үйлесімділікті шашыраңқы бөліктердің сыртқы бірігуі ретінде емес, олардың маңызды байланысқа негізделген ішкі бірлігі ретінде сипаттады. Осыған байланысты үйлесімді дамыған балаларды тәрбиелеу олардың табиғатына сәйкес болуы керек деген идея пайда болды және адам мен табиғатты үйлесімді бөлшегі ретінде қарастырды.

XVIII ғасырда «үйлесімділік» ұғымын Г.Лейбниц ерекше жағдайда жан мен тән бір-біріне сәйкес келеді десе [3], материалистік ағартушылар табиғаттағы және өмірдегі тепе-теңдікті объективті қажеттілікпен түсіндіріп, үйлесімділік ұғымын тұлғаның субъективті ойлауына жатқызды, ал Е.Шафтсбери өзінің орталық принципі ретінде үйлесімділік принципін мойындады. Үйлесімділік туралы ежелгі түсінікте эстетика мен оның тәрбиелік мәні ерекше атап өтілді [4].

Үйлесімділік мәселесіне қатысты пікірін Р.Оуэн былайша білдірді: «адамның қабілеттерінің жан-жақты дамуы, ол шынайы үйлесімділікке жету үшін жеке тұлғаның қалыпты жағдайда қалыптасуының маңыздылығы» - деді. Сонымен қатар, ол жас ұрпаққа қоршаған ортаның бір-бірімен байланысын теңестіру қажет екенін атап өтті. Р.Оуэн адамның мінезі туа біткен деген пікірмен келіспеді, ол әрбір адамның даралық қабілеттері мен қасиеттерінің әртүрлілігі мен адамның қоршаған ортаға бейімделуі жеке және әлеуметтік жағдайларға сәйкес әртүрлі формада болу функциясына ие және мінездің жағымсыз көріністері нашар әлеуметтік құрылым мен дұрыс емес тәрбиенің нәтижесі деп санады. Ал, И.Г.Песталоций және оның ізбасарлары балаларда адам болмысының барлық аспектілерін, оның барлық күштері мен қабілеттерін үйлесімді дамыту қажеттілігі туралы идеяны ұстанды. Бұл жерде балалардың үйлесімді дамуы мен білімі жан-жақты қарастырылды [5].

XIX ғасырда Г.Гегель үйлесімділіктің қарапайым ғана теориясын ұсынды, ол үйлесімділік теориясында былай деп жазды: «үйлесімділік - бұл әрбір адамның сапалық айырмашылықтарының арақатынасы мен жиынтығы, сонымен бірге әрбір адам өз табиғатынан өзін табатындай болуы керек». Г.Гегельдің пікірінше, үйлесімділік шығармашылықтың сыртқы сенсорлық сенімділігін сипаттайды және жаңа заман өзгерістерін алып жүретін рухани өмірдің байлығын білдіреді.

XX ғасырдың басында батыстағы психологияның әртүрлі бағыттарының негізін қалаушылар өздерінің теорияларына сүйене отырып, үйлесімділік ұғымын түсіндіре бастады. Карл Юнг архетиптерді зерттей отырып, өзін-өзі

дамытудың маңыздылығын атап өтті, өйткені бұл басқа элементтер біріктірілген және ұйымдастырылған тұлғаның өзегін білдіреді. Жанның барлық аспектілері интеграцияланған кезде, тұлға тұтастықты, бірлікті және үйлесімділікті сезінеді.

А.Маслоу жеке тұлғаның өзін-өзі тануы оны үйлесімділікке жетелейді деп тұжырымдады. Ол өмірдің кез-келген саласында максималды жетістіктерге жетуге және өзін-өзі толық іске асыруға ұмтылған кезде тұлға үйлесімді болады деген пікірде болды. А.Маслоудың өзін-өзі актуализациялау теориясының негізгі ережелерін отандық ғылымда қабылданған тәсілдермен байланыстыра отырып, зерттеушілер гуманистік теориядағы «өзін-өзі актуализациялайтын тұлға» ұғымы негізгі сипаттамалары бойынша отандық психологиядағы «үйлесімді тұлға» ұғымымен сәйкес келетінін анықтады.

Виктор Франкл үйлесімді тұлғаның орталық қасиеттеріне руханият, бостандық және жауапкершіліктерді кіріктірді.

- Руханият өмірдің моральдық жағын білдіреді, басқалардың әл-ауқатына бағытталған жеке қасиеттерін дамытады.

- Бостандық тәуелділік пен қоршаған ортаға қатысты еркіндік ретінде көрінеді.

- Экзистенциалды талдау жеке тұлғаны еркін ғана емес, өз өміріне жауапты болуды да қарастырады. Адам ең алдымен, өмірінің мағынасын іздеп, оны және жүзеге асыруға және өмірлік құндылықтарды жүзеге асыруға жауапты.

Психология ғылымындағы тың зерттеулердің авторы Роберто Ассаджиоли адамның өзін-өзі дамыту мәселелерін зерттеді және жеке тұлғаның үйлесімділігін полярлық қасиеттерді, мысалы, сентименталдылық пен қатыгездікті, жоғары сезімдер мен немқұрайлылықты, сүйіспеншілік пен жеккөрушілікті, менмендік пен қарапайымдылықты анықтау және оларды байланыстыру арқылы табуға болады деп есептеді, сонымен қатар ол осы қасиеттердің біріне артықшылық беру керектігін немесе керісінше ығыстыру керектігін айтып өтті [6].

Г.Е.Пазенкова мен Е.В.Пазенков үйлесімді тұлғаның сипаттамасын берді, ол: «қалыпты жағдайдағы тұлға әртүрлі тенденциялардың үлкен тепе-теңдігіне ие (эмоционалды-динамикалық және интеллектуалды, мотивациялық және мінез-құлықтық); тіпті қиын жағдайларда да жеке резервтер, бейімделу ресурстары эмоционалды шиеленісті азайтуға, теңгерімсіздікті төмендетуге ықпал етеді, психикалық дезорганизация элементтерін өтейді, соның ішінде танымдық қызметке қатысты. Үйлесімділік теңдестірілген адамдардағы психикалық функциялардың тіркелімі өте үлкен және алуан түрлі. Әр түрлі өмірлік жағдайларда олардың мінез-құлқы мен әлемді тану формалары икемді түрде өзгереді, ал үйлесімді тұлға басқаларға қарағанда күрделі күнделікті бұрылыстарға оңай бейімделеді және көмекке, ұсыныстарға, жеке көзқарасқа мұқтаж емес» [7].

Адамның алға қойған мақсаттары, саналы түрде қабылданған шешімдері мен ниеттері табиғи импульстарды бағындыруы мүмкін, бұл өз кезегінде жеке

тұлғаның мінез-құлқының ерікті сипатын анықтайды. Алайда, құндылықтар табиғи импульстардың күшін қабылдайтын жағдайларда, олар саналы түрде қабылданған шешімдерге тәуелсіз адамның мінез-құлқын анықтай алады, оның барлық басқа импульстарын автоматты түрде өзіне бағындырады, соның ішінде өзі де білмейді. Бұл жағдайда жеке тұлғаның мотивациялық саласының үйлесімді құрылымы туралы, демек жеке тұлғаның үйлесімді құрылымы туралы айтуға болады.

Қ.Б.Жарықбаев өз еңбектерінде руханият контекстінде үйлесімділік тақырыбын зерттеді және рухани тәжірибелермен айналыса отырып, ол адамдарға мейірімділікпен қарауға, қарапайым және адамгершілік өмір салтын ұстануға, ізгіліктерді дамытуға, ақыл-ойды тыныштандырып және оны шоғырландыруға шақырды, әр адам өз өміріне бақыт пен үйлесімділікті әкеледі деген пікірде болды. Сондай-ақ, адамда қуаныш пен ақыл-ойды ағартушылық сезімімен сипатталатын үйлесімді ішкі ояну бар, ол өмірдің мақсаты мен мағынасын түсінеді, бұл өз кезегінде кейбір күмәндарды жоюға, көптеген қиын жағдайлардан шығуға, ішкі сенімділікке ие болуға көмектеседі [8].

Ал, Б.И.Додонов жеке тұлғаның үйлесімділігі оның барлық жақтарының, қасиеттері мен қажеттіліктерінің әдеттегі дамуының нәтижесі бола алмайтындығын атап өтті. Өйткені мұндай жағдайда адамдар бір-бірінен айырмашылықтары болмас еді. Сонымен қатар, мұндай адамдар үстірт идеяларға қарамастан, үйлесімді болмас еді, өйткені олардың тартымдылықтарының көп бағыты болар еді. Сондықтан адамның көпжақты дамуы біржақты хоббиді дамыту негізінде ғана жемісті болатынын айтып өткен.

Л.И.Божович өз еңбектерінде тұлғаның үйлесімділігін психологиялық тұрғыдан дамыту мәселесін қарастырды. Ол жеке тұлғаның өзімен және айналасындағы әлеммен үйлесімді қарым-қатынасы жеке тұлғаның саналы ұмтылыстары оның тікелей тілектеріне толық сәйкес келген жағдайда ғана алынатынын атап өтті. Мұның барлығы тұлғаның үйлесімділігі оның саналы және бейсаналық психологиялық құрылымдарының кейбір қатынастарынан тұратындығына әкеледі. Мұндай үйлесімділік адамның әлеуметтік бағытымен қамтамасыз етіледі, оның мотивациялық күштері саналы және бейсаналық деңгейде үстемдік ететін біртұтас мотивке бағынады.

Сыртқы және ішкі үйлесімділікке қол жеткізу үшін адам ортаға толыққанды бейімделуі керек деп айтуға болады. Алайда, үнемі жаңарып отыратын жағдайларға бейімделу қабілеті конформизм түрінде көрінетін мінездің дисармониясына айналуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан бейімделу параметрінің үйлесімділігі туралы айтатын болсақ, оның өзіндік қасиеттерін есте ұстаған жөн. Бұл қасиеттерге қоршаған шындықты қабылдаудағы реализм, тұлғаның қоршаған ортаға бейімделуге деген ұмтылысы, бейімделу қабілеті жатады. Реализм жағдайларды нақты бағалауға және оларға сәйкес мінез-құлықты таңдауға мүмкіндік береді және адамның басқа ортаға бейімделуге, олармен үйлесімді қарым-қатынаста болуға деген ұмтылысын білдіреді. Мұнда өмірдің құндылық аспектісі маңызды рөл

атқарады. Тұлға өмірлік оқиғаларды маңыздылығы мен құндылығы бойынша қалыптастырады, олардың қайсысына бейімделу керектігін және қайсысын елемеуге болатындығын шешеді. Сонымен қатар, бұл қарым-қатынас үшін қажетті мінез-құлық қасиеттерін көрсету және бейімделмегендердің орнын толтыру дағдылары мен қабілеттері. Үйлесімді қасиеттерді көрсететін параметрлерге өзін-өзі актуализациялау да жатады, ол сонымен қатар жоғарыда сипатталған сипаттамаларға сәйкес келетін компоненттерге ие.

О.И.Мотков өзінің еңбектерінде үйлесімділіктің анықтамасын бүкіл заттың бөліктерінің оңтайлы қатынасы және оның оңтайлы жұмыс істеуі, сондай-ақ заттың қоршаған әлеммен және оның әсерімен оңтайлы қатынасы ретінде ашады. Ол үйлесімді тұлғаны өзінің жеке басының оңтайлы ортасы бар, адамдармен және айналасындағылармен жағымды қарым-қатынасы бар, тиімді жұмыс істеуі мен дамуы бар адам ретінде сипаттай отырып, үйлесімді тұлға туралы былай деп жазады: «Тұлғаның үйлесімділігі - бұл адамның жан дүниесінен көрінеді, бұл үйлесімді адам өзінің жеке басы мен өмірін үйлестіретін әрекеттермен жүйелі түрде айналысады, тілектер мен нақты мүмкіндіктер арасындағы тепе-теңдікті табуға тырысады, денесі мен түйсігіне сүйенеді, оның қарым-қатынас қасиеттерін дамытудың ерекше міндеттерін анықтайды, мәселен жұмыс, денсаулық және жалпы өміріне» [9].

О.И.Мотков идеал үйлесімді тұлғаның белгілеріне төмендегілерді кіріктіреді:

- жағымды эмоциялар мен біркелкі көңіл-күйдің басым болуы, жақсы физикалық әл-ауқат, позитивті өзіндік имидж, салауатты және алуан түрлі өмір салты;
- өмірдің көп бөлігінде өзіне сенім арту, эмоциялар мен әрекеттерді басқарудағы икемділік, әлемде екіұштылықтың болуын тану;
- жоғары, бірақ максималды емес жетістіктерге, тілектер мен идеялардың шынайылығына, қалыпты темперамент сипаты мен қасиеттерінің ауырлығы;
- отбасымен, достарымен және жалпы өмірдегі қатынастарға қанағаттану;
- адамдарға деген мейірімділік, өзінің өмірлік энергиясын жұмсай білу;
- ақиқатты, жақсылықты, сұлулықты және үйлесімді өмірді іздеудің жалпыадамзаттық құндылықтарына бағдарлану;
- жаңаны зерттеуге ашықтық, табиғат сұлулығы мен онымен бірлік сезімінің болуы.

Қорытындылай келе, жоғарыда берілген ғалымдардың еңбектеріне сүйене келе, үйлесімді тұлғаның портретін төмендегідей сипаттасақ болады: бойында мейірімділік, әдептілік, интеллект жоғары; ойлаудағы, сөздегі, мінез-құлықтағы шынайылық; оның бейнесі, имиджі, мінез-құлқы жағымды әсер мен қарым-қатынасты тудырады. Ал, үйлесімді тұлға болу - бұл адамға туылғаннан бастап берілетін өнер. Әрбір адам үшін үйлесімділік, ол: бұл объективті түрде болатын сана күйі; өзіне деген сүйіспеншілік; тұрақтылық және жағымды эмоциялар; физикалық, психикалық (моральдық-эмоционалды) және рухани тұрғыда сау адам.

Әдебиеттер:

1 Лосев А.Ф. Гармония. Философия энциклопедия, Т.1. –М.: Советская энциклопедия, 1960. –С.323-324.
2 Аристотель. О душе. Соч. В 4 т. –М.: Мысль, 1976. –С.371-448.
3 Лейбниц Г.В. Сочинения в четырех томах. Том IV. –М.: Мысль, 1989. -554с.
4 Шефтсбери Э. Эстетические опыты. –М.: Искусство, 1974. -536с.
5 Пестолоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения. –М.: Педагогика, 1981. -416с.
6 Ассаджиоли Р. Психосинтез: теория и практика. –М.: REFL-book, 1994. – 314с.
7 Пазенкова Г.Е. Пазенков Е.В. Феноменология психологической гармонии личности // Фундаментальные исследования. -2015. -№2. –С.3399-3403.
8 Жарықбаев Қ, Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. –Алматы: Санат, 1995. -352 б.
9 Мотков О.И. Основные понятия теории природной и гармоничной личности. –М., 2003. –С.70-93.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУ, ТӘРБИЕЛЕУ, ДАМЫТУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕУДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ ЖОЛДАРЫ

Қасымбекова А. Қ.
"Түркістан аумақтық балалардарнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету орталығы" КММ-сі.
Директордың әлеуметтік жұмыс жөніндегі орынбасары

Резюме

Статья освещает разнообразные методы и подходы, направленные на создание инклюзивной образовательной среды. Особое внимание уделяется персонализированной поддержке, адаптации учебного процесса, включению в социальные взаимодействия и формированию индивидуальных образовательных планов. В статье рассматриваются психолого-педагогические стратегии, сотрудничество с родителями и специалистами, а также значимость законодательной базы. Статья анализирует успешные практики и вызовы в области инклюзивного образования, подчеркивая важность системного подхода и профессиональной компетентности педагогов.

Summary

Pedagogical support for children with special educational needs plays a key role in their The article highlights a variety of methods and approaches aimed at creating an inclusive educational environment. Special attention is paid to personalized support, adaptation of the educational process, inclusion in social interactions and the formation of individual educational plans. The article discusses psychological and pedagogical strategies, cooperation with parents and specialists, as well as the importance of the legislative framework. The article analyzes successful practices and challenges in the field of inclusive education, emphasizing the importance of a systematic approach and professional competence of teachers.

Қазіргі білім беру жүйесі-инклюзивтілік пен теңдік қағидаттарына негізделген орта. Әсіресе, ерекше білім беруге қажеттілігі (ЕБҚ) бар балаларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтік бейімделуі қоғамның басты назарында. Бұл бағыттағы жұмыстарда педагогикалық қолдау шешуші рөл атқарады, өйткені мұндай балалардың жеке мүмкіндіктері мен даму ерекшеліктерін ескере отырып, жан-жақты дамыту білім беру мекемелерінің

міндеті. Атап айтқанда А.С.Макаренко: «Баланың бойындағы жақсы қасиеттерді көре білу-нағыз ұстаздың өнері»-деп атап көрсеткен. Бұл ой ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалармен жұмыс істейтін педагогтардың кәсіби шеберлігін, жүрек жылуын қажет ететінін көрсетеді.

Ал В.А Сухомлинский: «Әр бала қайталанбас әлем, оны тану-ұстаздың міндеті» деген сөзі арқылы әр баланың даралығын мойындап, жеке көзқарас қажет екенін айқындаған. Психолог Л.С.Выготскийдің «Жақын даму аймағы» теориясы ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқытуда маңызды орын алады. Оның ойынша, баланың даму деңгейін жақын даму аймағына негіздей отырып, ересектер мен құрдастарының қолдауымен жаңа жетістікке жетуге болады. Бұл тәсіл педагогикалық қолдау көрсету барысында өте маңызды. Сонымен қатар заманауи инклюзивті білім беру идеяларын насихаттаған ғалымдар қатарына М.Монтессоридің еңбектерін ерекше атауға болады. Ол баланың табиғи дамуына кедергі келтірмей, оған арнайы ұйымдастырылған ортада еркін әрекет етуге мүмкіндік беру қажеттілігін баса айтқан.

Жалпы ерекше білім қажеттілігі бар балаларды оқыту мен тәрбиелеуде кешенді педагогикалық және психологиялық қолдау көрсетудің маңыздылығы күннен-күнге артып келеді. Бұл тек-білім беру саласының ғана емес, жалпы қоғамның әлеуметтік-адамгершілік дамуына ықпал ететін маңызды бағыт.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалардың әрқайсысының дамуында өзіндік психологиялық-педагогикалық ерекшеліктер болады. Олар көру ,есту, сөйлеу қабілеттерінің бұзылуы, интеллектінің дамуының тежелуі, қозғалыс жүйесінің бұзылуы немесе мінез-құлық ерекшеліктері арқылы байқалуы мүмкін. Олардың білім алуына, қарым-қатынас орнатуына және қоғамға бейімделуіне бірқатар кедергілер кездесуі мүмкін. Сондықтан бұл балаларға арнайы жағдай жасалып, жеке әдіс-тәсілдер қолдану қажет.

Әр баланың жеке даму жоспары әзірленіп, соған сәйкес оқыту мазмұны мен тәрбие жұмыстары жүргізіледі. Ерекше білім қажеттілігі бар балаларға арналған педагогикалық қолдау–бұл тек оқыту емес, сондай-ақ тәрбие, дамыту, әлеуметтік бейімдеуге бағытталған кешенді жұмыс. Бұл қолдау келесі бағыттарды қамтиды:

1.Жеке білім беру бағдарламалары арқылы әр баланың даму деңгейіне сай баланың мүмкіндіктерін ескере отырып, жеке оқу жоспары жасалады.

2.Көрнекілік пен іс-әрекетке негізделген оқыту әдістері пайдаланылады.

3.Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу-мұнда баланың эмоционалдық және әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету үшін психологтармен дефектологтар жұмыс істейді.

4.Баланың даму қарқынына сай оқу жүктемесі мен тәртіп жүйесі бейімделеді.

5.Қолайлы оқу ортасын ұйымдастыру-мұнда арнайы жабдықталған сыныптар, оқыту құралдары, көмекші педагогтар мен ассисенттер арқылы қолайлы жағдай жасалады.

Тәрбиелеу жұмысы баланың мінез-құлқын, құндылықтарын, қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталады. Тәрбиелеу жұмыстарына мынадай мақсаттар қойылады: жауапкершілікпен тәртіпке баулу, өз-өзіне және өзгеге құрмет сезімін дамыту, эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыру, коммуникативті дағдыларды қалыптастыру. Бұл мақсаттарға жету үшін мұғалім мен тәрбиеші баламен сенімді қарым-қатынас орнатып, оған өзін қоғамның толыққанды мүшесі ретінде сезінуге мүмкіндік беруі қажет. Сонымен бірге дамытушы жұмыстарда ойын әдістері ерекше рөл атқарады.

- Психолог Л.С.Выгодский: «Ойын–бұл баланың өз еркін білдіруінің және даму деңгейін арттыруының басты формасы»-деген. Ойын арқылы балалардың қиялы мен шығармашылығы, зейіні мен есте сақтау қабілеті, ұсақ моторикасы мен қимылдары, тілдік қабілеттері дамиды. Қолданылатын ойын түрлеріне тоқталар болсақ:
- Дидактикалық ойындар (түстерді ажырату, пішіндермен жұмыс).
- Қимыл-қозғалыс ойындары (қимылды үйлестіру).
- Рөлдік және сюжетті ойындар (әлеуметтік бейімделу үшін).

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балалар үшін арнайы мамандар дефектолог, логопед, психологтардың көмегімен жүзеге асатын түзетуші сабақтар өте маңызды. Сөйлеу тілін дамыту: логопедиялық жаттығулар, дыбыстарды дұрыс айту, сөйлем құрауға үйрету. Қимыл-қозғалыс дағдыларын дамыту, мотериканы дамытуға арналған жаттығулар, физиотерапия элементтері. Танымдық қабілеттерді жетілдіру: есте сақтау, логикалық ойлау, зейін, қиялды дамытуға арналған тапсырмалар жүргізіледі.

Сонымен қатар ерекше білім қажеттілігі бар балаларға шығармашылық жұмыс арқылы, мысалы: АРТ-терапия (сурет салу, мүсіндеу, қолөнер) музыка терапия, би терапиясы арқылы баланың ішкі әлемін ашуға эмоцианалды шиенелісті азайтуға көмектеседі.

Балада шығармашылық жұмыс арқылы сенімділік пайда болады, эстетикалық талғам қалыптасады, өз ойын жеткізу қабілеті дамиды. Келесі ерекше білім қажеттілігі бар балалардың ата-аналарымен жүргізілетін жұмыстарға тоқталар болсақ, ерекше білім қажеттілігі бар балалардың дамуы мен әлеуметтік бейімделу процесінде ата-ананың рөлі орасан зор. Балаға мектепте қандай жағдай жасалсада, оның үйдегі психологиялық ахуалы мен ата-анасының қолдауы–табысты дамудың басты шарттарының бірі. Сондықтан ата-анамен жүргізілетін жұмыс педагогикалық қолдаудың ажырамас бөлігі болып табылады. Көп жағдайда ата-аналар өз баласының ерекшеліктерін толық түсінбейді немесе қабылдауға дайын болмайды. Сондықтан педагогтармен психологтар ата-аналарға білім беру мен тәрбиелеудің жолдары, баланың даму ерекшеліктері туралы жан-жақты ақпарат беруі тиіс. Ата аналармен жүргізілеті жұмыс түрлеріне: ата–аналарға арналған дәрістер мен семинарлар, арнайы әдебиеттер, кеңестер мен қамтамасыз ету, жеке консультациялар (психолог, дефектолог, логопед мамандар тарапынан) беріледі. Баланың дамуында қиындықтар болған жағдайда ата-ананың өзіде күйзеліске

ұшырайды. Сондықтан оларға психологиялық қолдау көрсетіп, сенімділікпен жағымды көңіл-күй сыйлау қажет. Бұл бағытта психологиялық треннингтер (мысалы күйзелісті жеңу, эмоцияны басқару), топтық әңгімелермен пікір алмасу, эмпатиялық қарым-қатынасқа үйрету қажет. Ата-аналарды тәрбиелеу және оқыту процесіне таратуда, балаға білім беру мен тәрбие беру процесінде ата-ананың белсенді қатысуы оның табысты дамуына ықпал етеді. Сондықтан оларды түрлі іс –шараларға, сабақтарға, үй тапсырмаларын орындауға қатыстыру қажет. Мұнда қолданылатын формалар: ашық сабақтар мен шеберлік сағаттарына қатысу, үй тапсырмасын орындау бойынша кеңес беру, бірлескен шығармашылық жұмыстар (сурет салу, мерекелер ұйымдастыру).

Ерекше білім беру қажеттіліктері (ЕБҚ) бар балалардың ата-аналарымен жұмыс істеу барысында мына әдіс-тәсілдерді қолдану маңызды:

1. Ынтымақтастық және серіктестік: ата-аналарды баланың білім алу процесіне белсенді қатысуға шақыру. Олардың пікірін ескеру және ұсыныстарын тыңдау. Мұғалімдер, тәрбиеші, арнайы мамандар және ата-аналар арасында ашық диалог орнату.

2. Жеке көзқарас: әрбір отбасымен жеке жұмыс жасау. Баланың мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, арнайы білім беру бағдарламаларын әзірлеу. Отбасының психологиялық және әлеуметтік жағдайын назарда ұстау.

3. Ақпараттандыру және кеңес беру: ата-аналарды ЕБҚ туралы ғылыми және практикалық ақпаратпен қамтамасыз ету. Психологиялық, педагогикалық және құқықтық көмек көрсету. Инклюзивті білім берудің маңыздылығы туралы түсіндіру жұмыстарын жүргізу.

4. Эмоционалды қолдау көрсету: ата-аналарға психологиялық көмек беру (консультациялар, тренингтер). Олармен сенімді қарым-қатынас орнату. Оларды қоғамдастыққа тарту және өзара қолдау топтарына қосу.

5. Қоғаммен байланыс және құқықтық қорғау: ата-аналарға балаларының құқықтары туралы ақпарат беру. Инклюзивті қоғам қалыптастыруға ата-аналарды тарту. Мемлекеттік және үкіметтік емес ұйымдармен ынтымақтастық орнату.

6. Үздіксіз даму және оқыту: ата-аналарға балаларын тәрбиелеу мен оқыту бойынша дағдыларды үйрету. Жаңа әдістер мен технологияларды пайдалану жөнінде семинарлар өткізу. Бала өскен сайын оның қажеттіліктеріне қарай білім беру процесін бейімдеу.

7. Әңгімелесу: жеке және ұжымдық: мұғалім немесе тәрбиеші ата-аналармен еркін, сенімді және ашық түрде сөйлесіп, баланың дамуы, ерекшелігі, тәртібі мен жетістіктері туралы ой бөлісуі.

8. Консультациялар: жеке, ұжымдық, тақырыптық, өтінім бойынша, жедел.

Бұл әдіс-тәсілдер ата-аналар мен педагогтардың өзара қарым-қатынасының тиімділігін арттырып, ЕБҚ бар балалардың әлеуетін барынша ашуға мүмкіндік береді. Осы мақсатта әңгіме қолданылады. Содан кейін баланы жан-жақты тексеруден кейін келесі мақсаттар анықталады: баланың психологиялық

дамуының жалпы жағдайын талқылау; балаға оның ерекшеліктерін ескере отырып, көмек көрсету шараларын анықтау, ата-аналардың мәселелерін, олардың баланың проблемаларына қатынасын талқылау; түзету әрекеті жағдайында баланың ілгерілеу динамикасын талқылауға бағытталған мамандардың сұхбаттары мен консультацияларын жоспарлау.

Жұмыстың бұл түрлері дені сау балалар мен ЕҚБ бар балалардың ата-аналарына "ерекше" балаларға толеранттылық (өзгелердің кемшілігіне кешіріммен қарау, айырмашылыққа, бөтендікке төзе білу) қарым-қатынасты қалыптастыру және оларды тәрбиелеу үдерісіне дұрыс енгізу мақсатында бір-бірін қабылдауға көмектесу үшін қолданылады.

Отбасы мен мектеп арасында сенімді байланыс орнату үшін педагогтар мен ата-аналар арасында үздіксіз және ашық байланыс болуы керек. Мұндай байланыс арқылы балаға тиімді көмек көрсету жолдары белгіленеді. Байланыс түрлеріне тоқталар болсақ: апталық немесе айлық кездесулер, ватсап топтарымен электронды күнделік арқылы байланыс, ата-ана педагог бала үштік ынтымақтастық одағы. Үйлесімді отбасылық тәрбиені ұйымдастыруға көмектесуде ата-аналар баламен қарым қатынасты дұрыс құру, талап қою мен қолдау арасындағы тепе-теңдікті сақтау, жағымды мінез-құлық қалыптастыру жолдарын меңгеруі керек. Бұл үшін педагогтар отбасындағы тәрбиенің тиімді әдіс-тәсілдерін түсіндіреді. Кикілжің жағдайларын шешудің жолдарын үйретеді. Бірлескен іс-шаралар арқылы ата-ананың жауапкершілігін күшейтеді. Ата-анамен педагог бірлесе әрекет еткен жағдайда ғана бала өз әлеуетін толық аша алады. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыстар жүйелі, жоспарлы және тұрақты болуы тиіс. Бұл тек баланың ғана емес, бүкіл отбасының әлеуметтік және эмоционалдық әл-ауқатының кепілі.

Ерекше білім қажеттілігі бар балалардың тұлға ретінде қалыптасуы-қоғамның, мектептің, отбасының бірлескен әрекетінің нәтижесі. Оларға берілетін педагогикалық қолдау тек оқытумен шектелмей, жан-жақты дамуды, әлеуметтік ортаға бейімдеуді қамтуы тиіс. Атақты педагогтар мен психологтардың көзқарастары көрсеткендей, әр бала қайталанбас тұлға, оған жеке жанашыр және кәсіби көзқарас қажет. Қоғамда инклюзивті орта қалыптастыру баршамыздың міндетіміз. Бұл тек ерекше балалар үшін ғана емес, бүкіл ұлттың адамгершілік, мәдени және білім деңгейінің көрсеткіші.

Әдебиеттер:

1.Л.С.Выгодский «Воображение и творчество в детском возрасте» Москва Педагогика 1986г.
2. М.Монтессори «Помоги мне это сделать самаму» Санк-Петербург: Лита 2004г.
3.Н.Н.Поддьяков «Психология развития и обучения детей с ОВЗ» Москва Академия 2019г.
4.Ж.А.Нуртазина «Инклюзивті білім беру теориясы мен тәжірибесі» Алматы Қазақ университеті 2020ж.
5.С.Әбенбаев «Тәрбиеториясымен әдістемесі» Алматы: Дарын: 2004ж.
6. Ж.А.Қараев «Инновациялық білім беру технологиялары» Алматы. Рауан: 2010ж.
7.Арнайы және инклюзивті білім беру бойынша оқу-әдістемелік құралдары.

ӘОЖ 370.15

ПСИХОЛОГИЯДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШ ДЕҢГЕЙІН ДИАГНОСТИКАЛАУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Нуртаева З.К. «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 1-курс магистранты
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье представлен теоретико-методологический анализ современных подходов к диагностике страха с акцентом на их валидность и практическую применимость. Проведён сравнительный обзор распространённых методик, включая ИСАС, опросники А.И.Захарова, шкалу FSSC-II, а также диагностические инструменты других авторов. Особое внимание уделено психологической природе страха, специфике его измерения и интерпретации с учётом возрастных факторов. Отмечается необходимость дальнейшей апробации и совершенствования диагностических методов с целью повышения их точности и эффективности в исследовательской практике.

Summary

The article provides a theoretical and methodological analysis of contemporary approaches to fear diagnostics, emphasizing their validity and practical applicability. It presents a comparative review of widely used methods, including ISAS, A. Zakharov's questionnaires, the FSSC-II scale, as well as diagnostic instruments developed by other researchers. Special attention is given to the psychological nature of fear, the specifics of its measurement, and its interpretation with regard to age-related factors. The article highlights the need for further validation and enhancement of diagnostic tools to improve their accuracy and efficacy in research practice.

Қорқыныш адам өміріндегі ең жиі кездесетін әрі күшті эмоциялардың бірі болып табылады. Ол қауіпке немесе қауіп төнуі мүмкін жағдайға жауап ретінде пайда болып, адамды қорғаныс әрекеттеріне итермелейді. Психология ғылымында қорқыныш адамның бейімделу және өзін-өзі сақтау механизмінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Алайда бұл эмоцияның шамадан тыс көріністері адамның күнделікті өміріне, психикалық саулығына айтарлықтай зиян келтіруі мүмкін. Осы себепті қорқыныштың сипатын, себептерін және деңгейін дұрыс анықтау қазіргі психологиялық диагностикада маңызды мәселелердің біріне айналып отыр.

Қ.Б.Жарықбаев қорқынышты адамның өміріне немесе әлеуметтік жағдайына қауіп төнуі мүмкін сәттерде туындайтын жағымсыз эмоция ретінде сипаттайды. Бұл эмоция белгілі бір нысаннан немесе жағдайдан туындайтын жүрексіну, сескену сезімдерімен көрініс табады [1, 326 б.].

Қазіргі таңда қорқыныштың әртүрлі формаларын анықтап, оның қарқындылығын бағалауға бағытталған көптеген психодиагностикалық әдістемелер бар. Бұл әдістемелер білім беру жүйесінде және ғылыми зерттеулерде кеңінен қолданылады. Қорқынышты дәл әрі сенімді диагностикалау оны тиімді түзету және алдын алу шараларын ұйымдастыру үшін аса маңызды.

Психодиагностикалық әдістемелердің саны артып жатса да, қорқыныш феноменінің күрделі әрі көпқырлы болғандығынан, оны зерттеудегі нақты бірыңғай және жүйеленген әдістемелік базаның жоқтығын айтып кеткен жөн. Мәселен, қорқыныш сауалнамалары (Fear Survey Schedules – FSS) бастапқыда Дж.Вольпе мен П.Ланг тарапынан ересектерге арналып жасалып, кейін М.Шерер мен С.Накамура балаларға бейімдеген (FSS-FC) [2]. Оған қоса, дәл осы сауалнамалар бірнеше рет өзгертіліп, бүгінге дейін толықтырылып отырған. Бұл дегеніміз белгілі бір зерттеу барысында нақты бір әдістемені қолданылуы кезінде жас ерекшелігіне қарай өзгертіп бейімдеуі немесе мазмұнды толықтырулар енгізіп модификациялауы да мүмкін, әрі оның валидтілігін, яғни сенімділігін, тексеріп, нақты дәлелдер келтіріледі.

Қазіргі қолданыстағы әдістердің ішінде кең таралғаны – балалар қорқынышын анықтауға арналған әдістемелер. Қазіргі қолданыстағы әдістердің ішінде көп таралған балалар қорқынышын анықтауға арналған әдістемелерге А.И.Захаровтың «Менің қорқыныштарым» проективтік әдістемесі, «Баланың қорқынышқа бейімділігі» сауалнамасы, М.А.Панфилованың «Үйлердегі қорқыныштар» әдісі және «Қорқынышыңды сал» сынды проективті сурет әдістері жатады [3]. Ал жас ерекшеліктеріне қарай басқа санаттарда қорқынышты зерттеу көбіне мазасыздық деңгейін бағалауға арналған тесттермен шектеледі. Мысалы, Тейлордың мазасыздықты өлшеу әдістемесі, Спилбергер-Ханин шкаласы кеңінен қолданылады. Ал нақты қорқынышты анықтауға бағытталған әдістемелер арасында Ю.В.Щербатыхтың «ИСАС» (өзекті қорқыныштар сауалнамасы) және В.Л.Левидің «С-Тест» құралдары ерекше атап өтуге тұрарлық [4].

Осы орайда, балалардың қорқыныштарын анықтаудағы әдістерді шартты түрде *объективті-вербалды* және *субъективті-проективті* әдістер деп қарастыруға болады. Объективті-вербалды әдістерге сауалнамалар, тесттер мен құрылымданған сұхбаттарды жатқызуға болады, әрі олардың кластерлеу және сандық талдау мүмкіндігі жоғары болып, нәтижелеріне статистикалық талдау жасалады. Ал қорқыныштарды анықтаудағы сурет салу, ойын мен ертегі арқылы анықтау немесе бақылау жүргізу субъективті-проективті әдістер қатарына жатады. Бұл әдістер баланың бейсаналық қорқыныштарын айқындауға бағытталған, сонымен қатар интерпретациялауда маманның біліктілігін талап етеді [5].

Байқап отырғанымыздай, көп жағдайда балалардың қорқыныштарын зерттеуде алуан түрлі әдістемелер жиі қолданылады, бұл ерекшелікті келесі факторлармен түсіндіруге болады:

- Когнитивтік және тілдік даму ерекшеліктері: ерте жастағы балалардың абстрактылы ойлау қабілеті жан-жақты дамымауы, өз сезімдерін сөзбен жеткізуде шектеулі болғандықтан, қорқыныштың мазмұнын ашу үшін арнайы бейімделген сауалнамалар (FSS-FC), проективті тапсырмалар («Қорқынышыңды сал») және ойын арқылы диагностика әдістері қолданылады. Бұл тәсілдер баланың даму деңгейіне сай, ақпаратты бейнелі түрде алуға мүмкіндік береді.

- Ерте араласудың практикалық маңызы: зерттеулер көрсеткендей, мазасыздық пен қорқыныш бұзылыстарының алғашқы белгілері көбіне балалық шақта көрінеді. Уақытылы анықтау және психодиагностикалық қолдау мәселені тереңдеп кетпестен алдын алуға, тұлғаның әлеуметтік бейімделуін жақсартуға септігін тигізеді. Сондықтан клиникалық тәжірибе мен ғылыми ізденістер балалық кезеңдегі қорқынышты бағалау әдістерін әртараптандыруға бағытталып отыр.
- Ересектердің қорқынышын бағалау құрылымының жалпылығы: көбінесе ересектерге арналған құралдар (мысалы, Спилбергер–Ханин шкаласы) жалпы мазасыздық пен күйзелісті өлшеуге бағытталған. Олар нақты фобиялық объектілерді емес, эмоционалдық күйдің жалпы индикаторларын бағалайды. Сондықтан қорқыныштың ерекшеліктерін дәл анықтау үшін қосымша фобиялық сауалнамалар өте сирек әзірленеді.

Осылайша, балалар мен ересектердің когнитивтік мүмкіндіктері, клиникалық қажеттіліктері және араласу перспективалары әртүрлі болғандықтан, қорқынышты диагностикалауда балаларға арналған әдістердің саны әлдеқайда көп және әр алуан болып келеді.

Қорқыныш феномені ғылыми тұрғыдан қарқынды зерттеле бастаған сәттен-ақ оны анықтаудың диагностикалық құралдары мен әдістері жүйелі түрде дамып, жас ерекшелігіне сай бейімделген жаңа әдістемелер пайда бола бастады. Қазіргі таңда қолданылып жүрген әдістемелер арасында сенімділігі мен валидтілігі жоғары, психологиялық практикада әрі тәжірибелік зерттеулерде жиі пайдаланылатын бірнеше нұсқаны атап өтуге болады.

А.И.Захаровтың «Менің қорқыныштарым» және «Қорқынышқа бейімділік» әдістері мектеп жасына дейінгі және кіші мектеп жасындағы балаларға арналған. «Менің қорқыныштарым» әдісі арқылы балаға өз қорқыныштарын сурет салу немесе әңгімелеу арқылы бейнелеу ұсынылады. Ал «Қорқынышқа бейімділік» сауалнамасы баланың түрлі жағдайлардағы қорқыныш реакцияларын анықтайтын құрылымдалған сұрақтар жиынтығынан тұрады. Бұл әдістер баланың саналы және бейсаналы қорқыныштарын кешенді зерттеуге мүмкіндік беріп, көбіне психологтар балалармен жеке жұмыс барысында, коррекция жағдайында қолданады [6, 116-117 б.б.].

М.А.Панфилованың «Үйлердегі қорқыныштар» әдістемесі тұлғаның деформациялану ерекшеліктерін анықтауда, оны түзетуде кеңінен қолданылатын тиімді диагностикалық құрал болып табылады. Бұл әдістеме А.И.Захаровтың «Қызыл үй – қара үй» тестін негізге алып, авторлық модификация ретінде әзірленді. Әдіс бойынша балаға 31 қорқыныш ұсынылып, қорқыныш тудыратындары қара үйге, тудырмайтындары қызыл үйге орналастырылады. Қара үйдегі қорқыныштар саны жыныс пен жас нормаларына сәйкес бағаланады. Нәтижесінде қорқыныштың көп болуы невротикалық күйге тән белгі ретінде қабылданып, арнайы коррекциялық жұмыс жүргізілетін балалар тобы анықталады [7].

Әлемдік тәжірибеде кеңінен қолданылатын Э.Галлоне мен Н.Кингтің FSSC-II қорқыныш сауалнамасы (Fear Survey Schedule for Children-II)

80 түрлі типтік қорқыныш түрін қамтиды: әлеуметтік, табиғи апаттар, аурулар, жоғалту, жарақат, т.б. Бұл әдістеме жеткіншек жастағы балалардың арасында кеңінен қолданылып, олардың қорқыныш спектрін нақты әрі көлемді талдауға мүмкіндік береді [2].

Жеткіншек жастағы балалардың қорқыныштарының құрылымын зерттеулерде И.П.Шкуратованың «Қорқыныш түрлері» сауалнамасы қолданылады. Бұл әдістеме жеткіншек жастағы балалардың қорқыныштық уайымдарының мазмұны мен бағытын анықтауға мүмкіндік береді. Сауалнама 36 түрлі қорқыныш факторы бойынша жасалған, олар мағыналық жағынан бес негізгі топқа біріктірілген: фобиялық, оқу-танымдық, әлеуметтік, қылмыстық және мистикалық сипаттағы қорқыныштар. Әр қатысушы 0-ден 4 балл аралығында бағалау арқылы әр қорқыныштың жеке өзіне әсер ету деңгейін белгілейді. Алынған мәліметтер топтық құрылым бойынша талданып, қорқыныштың жиілігі мен қарқындылығы бойынша бағаланады. Бұл әдіс жеткіншектердің психоэмоционалдық жай-күйін жан-жақты талдауға мүмкіндік беретін тиімді құрал болып табылады [8].

Қорқыныштардың иерархиялық құрылымын диагностикалауға арналған сауалнама (ИСАС, авторлары: Ю.Щербатых, Е.Ивлева) тұлғаның өзекті қорқыныштарын жүйелі иерархия бойынша анықтауға мүмкіндік береді. Ол адамның қауіпсіздікке, болашаққа, әлеуметтік бағалауға және биологиялық аман қалуға қатысты қорқыныштарын бөліп көрсетеді. Ересектер мен жеткіншек жастағы балалардың арасында қолдануға бейімделген. Сауалнама құрылымының ғылыми негізделуі оның сенімділік деңгейін арттырады [9].

В.Леви әзірлеген «С-тест» әдістемесі арқылы респонденттердің қорқыныш деңгейі бағаланып, олар 7 типтің біріне жіктеледі (Альфа-Батылдан Гипер-Омегаға дейін). Қорқыныштар мазмұнына қарай 7 аймаққа бөлінеді: танатофобия, социофобия, агрессофобия, тәуелділік, панфобия, эзофобия және фортунофобия. Бұл әдістеме адамның қорқыныштар бейіні мен олардың өмірлік салалармен байланысын анықтап, тұлғалық қорқыныш құрылымын кешенді сипаттауға мүмкіндік береді [10, 235-241 б.б.].

Е.Ильин «Қорқыныш психологиясы» атты еңбегінде қорқынышты анықтаудағы көптеген әдістемелерді топтастырып, әрбір сауалнамалардың қолданылу аясын зерделеп көрсеткен [10, 223-284 б.б.].

Жалпы алғанда, зерттеу жүргізу барысында, топтық деңгейде қорқынышты анықтауда валидтілігі жоғары сауалнамалардың маңыздылығы жоғары болып келеді. Дегенмен, әрбір баланың немесе ересектің субъективті жағдайын ескере отырып, қорқыныш деңгейін анықтауда әрі кейінгі коррекциялық түзету жұмыстарын ұйымдастыру үшін жеке сұхбат немесе бақылау әдістерінің өзектілігін ескерген жөн.

Сонымен, қорқыныш феномені психология саласында маңызды зерттеу нысаны болып табылады, себебі ол адамның өзін-өзі қорғау мен адаптация механизмдерінің негізін құрайды. Қорқынышты диагностикалау процесінде жас ерекшеліктеріне сәйкес психодиагностикалық әдістерді дәл таңдау қажеттілігі ерекше маңызға ие. Балалар мен жеткіншек жастағы балаларға арналған әдістер

қорқыныштың мазмұны мен ерекшеліктерін жан-жақты анықтауға мүмкіндік берсе, ересектерге арналған сауалнамалар эмоциялық қарқындылықты бағалауда тиімді құрал ретінде қызмет етеді. Қазіргі қолданылып жүрген диагностикалық құралдардың сенімділігі мен валидтілігі жоғары болғанымен, қорқыныштың көпқырлылығы мен күрделілігі оның зерттелуінде жаңа әдістемелер мен тәсілдерді дамыту қажеттілігін көрсетеді. Сол себепті қорқыныштың дұрыс анықталуы психологиялық кеңес беру, коррекция және алдын алу шаралары мен зерттеудің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Жарықбаев Қ., Саңғылбаев О. Психология: Энциклопедиялық сөздік / Бас ред. Б.Ө.Жақып. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2011. – 624 б.
2. Gullone, E. The development of normal fear: A century of research // *Clinical Psychology Review*. – 2000. – Vol. 20, No. 4. – P. 429–451. – DOI: 10.1016/S0272-7358(99)00034-3
3. Никитина Е. Ю. О методических путях изучения страхов у взрослых // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2009. – № 4. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/o-metodicheskih-putyah-izucheniya-strahov-u-vzroslyh
4. Полянская Т. И. О результатах проверки на надежность методики диагностики страхов у взрослых // Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2009. – № 4. – Режим доступа: https://cyberleninka.ru/article/n/o-rezultatah-proverki-na-nadezhnost-metodiki-diagnostiki-strahov-u-vzroslyh
5. Гребенюк О. С. Психология страха у детей и подростков. – М.: Педагогическое общество России, 2007. – С. 45–52.
6. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей. – СПб.: Союз, 2000. – 448 с.
7. Шалимова Г. А. Психодиагностика эмоциональной сферы личности: Практическое пособие. – М.: АРКТИ, 2006. – 232 с.
8. Шкуратова И. П., Ермак В. В. Страхи подростков и их обусловленность тревожностью, нейротизмом и агрессивностью // Прикладная психология: достижения и перспективы. – Ростов-на-Дону: Фолиант, 2004. – С. 283–299. Режим доступа: https://psy.su/feed/11821/
9. Щербатых Ю. В. Психология страха: популярная энциклопедия. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Эксмо, 2007. – 504 с.
10. Ильин Е. П. Психология страха. – СПб.: Питер, 2017. – 352 с.

ӘОЖ 37.015.79

БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ - САЛАУАТТЫ ТҰЛҒАНЫ ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ ШАРТЫ

Тусеев М.У., PhD доктор

Орталық Азия инновациялық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы, касающиеся обеспечения психологической безопасности как одного из основных условий развития здоровой личности в образовательной среде. Осуществляется всесторонний анализ трудов ученых, исследовавших данный феномен, моделируются пути совершенствования безопасности образовательной среды и ее защитных функций.

Summary

In this article the author investigates the issues related to ensuring psychological safety as one of the main conditions for the development of a healthy personality in the educational environment. A comprehensive analysis of the works of scientists who have studied this phenomenon is carried out, ways to improve the safety of the educational environment and its protective functions are modeled.

“Білім беру ортасы адамның өмірлік, әлеуметтік ортасының бөлігі болып табылады. Оқу орындары қоғамның әлеуметтік институты ретінде қауіпсіздік субъектілері болып табылады және білім беру ортасындағы тұлғаның психологиялық қауіпсіздігін зерттеу маңыздылығы оқу орындарының өзіне - өсіп келе жатқан ұрпақты, ересектер мен отбасын қоса отырып, өзінің жеке қауіпсіздік жүйесін оқыту мен тәрбиелеу арқылы да, даму мәселелерін шешу арқылы да туғызуға қабілетті екендігімен анықталады” [1].

“Оқушылары тым артық сыныптар, ондағы оқытуға мақсаттануды сақтау қиындығы және оқушылардың басым көпшілігіне мұғалімнің назар аударуға үлгермеуі, қатаң тәртіп болуы кезінде педагогтар қамқорлығының жетіспеуі; қатарластары және (немесе) оқытушылар тарапынан оқушыға деген бөтен пиғылсыз қатынасы мен оқшаулау; тұлғааралық қатынастардағы ширығулық және талаптарға сай келмеу – білім беру ортасының (соның ішінде оқу орындарының) қауіпсіз болу қабілетін төмендететін сипаттамалар болып табылады”[2].

Сонымен қатар білім беру ортасындағы психологиялық қауіпсіздікті зерттеу саласының негізгі элементтері ретінде «қауіптілік», «тәуекел», «қатер» болып табылады.

Тәжірибеден белгілі болғандай, білім беру ортасында оқытушы кадрлармен жеткіліксіз қамтамасыздандырылу, материалдық-техникалық базаның нашарлығы, оқушылар мен мұғалімдер белсенділігінің төмендігі, әлеуметтік және практикалық дағдылардың, шеберлік пен тәжірибенің қалыптаспауы, тәрбие мен мәдениет деңгейі, оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың тұлғалық-психологиялық мінездемелері, психикалық және физикалық денсаулықты түсінудің қалыптаспауы - тәуекел факторлар болуы

мүмкін. Бұл факторлардың жиынтығы білім беру ортасына және оған қатысушылар тұлғасының дамуына қатер төнгізеді.

Алайда «тұлғалық-сенімдік қатынастағы маңызды базалық қажеттіліктің қанағаттандырылмауы білім беру ортасындағы едәуір психологиялық қауіптіліктің бірі болып табылады, нәтижесінде деструктивті мінез-құлыққа бейімділік, білім беру мекемелеріне деген теріс қатынас пен психикалық және физикалық денсаулықтың бұзылуы көрініс табады», дейді И.В.Дубровина [3].

Оқушылардың даму үдерісінде барынша қауіпті болып табылатындар - мектепке дейінгі балалықтан мектеп өміріне ауысу; бастауыш мектепте оқудың басталуы және негізгіден ересек мектепке ауысу. Қауіптіліктің мәні - қолайсыз жағдайлар кезінде оқытудың жаңа ортасына бейімделу кезеңі, әрі созылыңқы, қиын болуы мүмкін екендігінде тұр.

Білім беру ортасындағы оқушылардың денсаулығына деген қауіптіліктер мен қатерлерге Л.А.Регуш оқу пәні талаптары деңгейінің оқушы мүмкіндіктеріне сай келмеуін, оқу әрекетінде оқушы мен мұғалім байланысының қиындығын, оқыту процесіндегі оқушылардың бәсең позициясын, әртүрлі пәндер арасындағы интеграцияның болмауын және оқушылардың үй тапсырмасын орындаудағы қиындықтарын жатқызады. Осылардың барлығы оқыту, тәрбиелеу, жетілдіру басымдығы ретінде тұлғаға емес, білім беруге ғана бағдарланған оқытудың нәтижесі болуы мүмкін.

Білім беру жүйесіндегі оқу-тәрбиелік жұмыстарды жүзеге асыру барысында педагогтар мен білім алушылар арасындағы психологиялық қауіпсіздік мәселесі назарға алынбауы немесе ескерілмеуі нәтижесі оқушылардың көмектен бас тартуына және олардың оқшаулауына итермелейді.

«Қатер» (угроза) түсіндірме сөздігінде адамға психологиялық зорлық түрі және денелік, материалдық немесе басқадай зиян келтіру пиғылы ретінде анықталады. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек зорлық құрбаны болудың ең жоғары ықтималдығы 12 мен 24 жас аралығына келеді екен. Осыған байланысты балалар мен жастар арасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша іс-әрекеттердің болуы, әсіресе, олардың ең маңызды ортасы – білім беру ортасында арнайы ұйымдастыру мен қадағалауды қажет етеді.

Х.Т. Шерьязданованың пікірінше: «психологиялық зорлық» - зорлықтың кез келген түрінің бастапқы формасы болып табылады, ол бәрінен қиын айқындалады және нақты шекарасы жоқ. Тұлғаарлық қатынастардағы психологиялық зорлықты біздің сезінуімізге, ол туралы түсінік ықпал етеді. Мәселен, бір адамдар үшін сыйламау, назарға алмау, балағаттау, т.с.с. зорлық болса, ал басқалар үшін олай болмауы мүмкін. Психологиялық зорлық себептері арасынан биологиялық, жанұялық, ортадағы және тұлғааралық түрлері атап көрсетіледі. Егер білім беру мекемелері психологиялық зорлықтың биологиялық және әлеуметтік себептері бойынша әлеуметтік пен медициналық бақылауға қоя алатын және өзара іс-қимылға зорлық белгілерін байқайтын балалар мен жастар үшін қауіпсіздік пен даму жағдайларын орташа

жасай алатын болса, онда ортадағы жағдайлар мен тұлғааралық қатынастар деңгейінде білім ошақтары оларды бақылау мен түзетуге қабілетті болар еді.

Ал, «тұлғаарлық өзара іс-қимылдағы психологиялық зорлық теріске шығарусыз (физикалық немесе әлеуметтік оқшаулаусыз), физикалық зорлықсыз, тым артық талап қоюсыз және еркіне қарсы әлденені орындауға мәжбүрлеусіз, ауызсөз формасында байқалатын қабылдамау мен сынау, көп алдында балағаттау мен беделін төмендету, айыптау, қорқыту түрінде көрінуі мүмкін», дейді зерттеуші И.А.Баева [4].

Психологиялық зорлықтан бас тарту және қауіпсіз орта туғызу үшін адам зорлықтың не екенін ғана емес, сондай-ақ ішкі қауіпсіздік пен референттік орта қауіпсіздігі үшін жағдайларды қалай туғызуды түсінуі керек, сезімдерді басқара алуы және топта болып жатқанды бірізділей білуі, қауіпті мінез – «зорлықшыға» айналып кетпеу жолдары анықталуы тиіс.

И.А. Баева пікірінше “Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін ең маңызды шаттарының бірі:

- сыйласымды өзара қатынас (бір-біріне деген сенім, ықылас пен құрмет, психологиялық қолдау, ұжымның әр мүшесінің қауіпсіздігі туралы қамқорлық, т.б.);
- тәртіп” - болып табылады.

Бірақ бұл жерде білім беру ортасында «тәртіпті ұстану» деген талаптың өзі мектепте қаталдық режімін сақтап, оны түрмеге айналдыруды, ал мұғалімдерді күзетшілер ретінде қарастыру дегенді білдірмейді. Өйткені, кейбір мектептердің тәртібі көбінесе жазалауға теңгеріледі. Алайда, тәртіп - алдын алу шараларынан тұрады және басқару тек жазалауға ғана емес, оқушыны өзін-өзі ұйымдастыруға бағытталуы тиіс.

Оқушылар мінез-құлқының жетекші мақсаттары - өзінің мектеп өміріне қатыстылығын сезінуі және осы қауымдастықта орнын табуы. Ол үш жеке мақсатта жүзеге асады: оқу әрекетіндегі өзінің күшін сезіну (интеллектуалдық күш); оқушылар және мұғалімдермен оңтайлы қатынас орнату мен оны ұстап тұру (коммуникативтік күш); сынып пен оқу орны өміріне өз үлесін қосу. Балалар мен жастардың оқуға деген қызығушылығы (сабаққа қатысу мен оқу, мұғалімді тыңдау талабы) тұлғалық - бағдарлық оқыту мен ықыласты өзара қатынас (жеке келісім және мұғалімдермен, сыныптастармен бейресми қатынас, өзара көмек пен қолдау) сондай-ақ оқушылардың жас және интеллектуалдық мүмкіндіктеріне сай келетін жүктемелер болған кезде туындайды.

«Білім беру ортасында жүріп жатқан процестерге қосылу мен жауапкершілік оған қатысушылардың (мұғалімдердің, оқушылардың және ата-аналардың, әкімшіліктің) барлығының ортасында біркелкі бөлінуі тиіс. Бұл жағдайда акцент міндеттемелерге емес, болып жатқанға, жауапкершілікке қойылады. Міндет «мен біреуге қарызбын», мені «міндеттейді» дегенді, яғни адамның іс-қимылына сырттай бақылауды білдіреді және көбінесе оның теріс сезімдерін туғызады, сондай-ақ, жақсы жағдайда – тұлғааралық қатынастар мен өз әрекетін орындауға бейресми келісті, ал нашар жағдайда болып жатқанда өз тұлғасына психологиялық зорлық ретінде қабылдауды білдіреді.

Жауапкершілік ішкі бақылауды – яғни, «мен білгім келеді», «мен өзіме қарызбын» дегенді білдіреді»[5].

Сонымен, ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес мектепте психологиялық қауіпсіз ортаны қамтамасыз ету мектеп мұғалімдері мен оқушылардың өзара қатынастырын жақсарту, оқушылардың әлеуметтік дағдыларын дамытуды қажет етеді. Демек, білім беру ортасында туындаған шиеленістер төмендегідей ұстанымдар негізінде жүзеге асырылуы тиіс:

- бірін - бірі құрметпен тыңдау мүмкіндігі;
- өз көзқарасын және проблеманы шешу жолдарын айту мүмкіндігі;
- әртүрлі көзқарастарда болу мүмкіндігі; топта қиын жағдайларды, өткен тәжірибені ескеру;
- жағдайды қарастыра және топ мүшелерінен кері байланыс ала отырып, сезімдерді жеңе білу шеберлігі;
- басқа адамдарға зиян келтірмеу, басты назарды тұлғаға емес, әрекет пен жауапкершілікке аудару.

Білім беру ортасы кез келген қауымдастықтың тіршілікке бейімділігінің негізін құрайды, сондықтан да тұлғаны тәрбиелеу мен қалыптастыру жүретін, оның барлық қатысушылары қорғалу мен негізгі қажеттіліктерінің қанағаттандырылуын сезе алатын ортаны зерттеу, моделдеу және жобалау, жақын арада қоғам негізін құрайтын жас ұрпақты тәрбиелеу мен жағдайлар тұғызу қажеттілігіне байланысты бірінші орынға шығады. Білім беру ортасындағы психологиялық қауіпсіздікті тұғызу мен қамтамасыз ету оған қатысушылардың кәсіби дамуына ықпал етеді және әлеуметтік пен қылмыстық мінез-құлықтың профилактикасы бола алады.

В. В. Бедрина мен А. В. Личутин психологиялық мәдениет деп уақыттың әр сәтінде қарым-қатынас актісін психологиялық өлшеуді; оқушының, педагогтың және ата-ананың мінез-құлқын; олардың қарым-қатынасының барлық кешенін; сондай-ақ осы қарым-қатынастың қауіп-қатерлерін қарастырады. Олар «психологиялық қауіпсіздік ұғымын "психологиялық мәдениет" ұғымымен сәйкес қарастыру қажет»,- дейді.

Сонымен, адам факторы тұрғысынан психологиялық қауіпсіздікті талдау, оның келесі бағыттарды қарастыратыны айқындалды:

- білім беру ортасындағы жазатайым оқиғалардың алдын алуға негізделген қауіпсіздіктің психологиялық мәселелері ретінде;

- адамның кәсібилігі, іскерлік қарым-қатынастағы қауіпсіздік ретінде қауіп-қатерлердің психологиялық мәнін есепке алу;

- қауіпсіз мінез-құлықты ұйымдастыру механизмдерін қалыптастыру арқылы адамның жеке қорғану деңгейін арттыру.

Зерттеу мәліметтері көрсеткендей білім беру ортасының қатысушылары және білім беру ортасының өзі психологиялық қауіпсіздіктің субъектілері (оны қамтамасыз ету) және объектілері (оған мұқтаж болу), сондай-ақ оны қамтамасыз ету құралдары болып табылуы мүмкін. Демек, әлеуметтік институт болып табылатын білім беру мекемелері психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесін құрайды.

Қорыта айтқанда психологиялық қауіпсіздік – әрбір тұлға үшін өте маңызды деп айтуға болады, өйткені оның дамуына онтайлы әсер етеді. Мектептегі психологиялық қауіпсіздік ортасын қалыптастыру процесінде мұғалімдер жеке тұлғаның психофизиологиялық қасиеттерімен қарым-қатынасты игеруге бағытталған әлеуметтік тәжірибесімен байланыстыру керек. Мектептегі психологиялық қауіпсіздік ортасын ұйымдастыру кең ауқымды мәселе. Мектеп еш уақытта отбасыдан, қоғамнан бөлініп, өз бетінше жеке автономиялық мекеме болған емес. Олай болса жұмыла көтерген жүк жеңіл дегендей, бұл мәселе отбасымен, жұртшылықпен тығыз байланыста жүзеге асырылуы керек.

Әдебиеттер:

1. Шерьязданова Х.Т., Абеуова И.А., Ныгметова К.Н. Психопедагогика здоровья.- Алматы, 2006.-280с.
2. Казанская В.Г. Психологические основы проектирования и создания образовательной среды в школе.//Вестник ЛГУ.-2012.-№4https: //www .elibrary.ru contents.asp?issueid=1112881
3. Дубровина И.В. Практическая психология образования.-СПб.:Питер, 2004.-594с.
4. Баева И.А. Технологии обеспечения психологической безопасности в социальном взаимодействии.-СПб.: Питер, 2007.-202с.
5. Ахтаева Н.С., Балғымбаева З.М. Білім берудегі практикалық психология.-Алматы: Қазақ университеті, 2013.-250б.

ӘОЖ 37.015.89

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЛШЕМДІК ҚҰРАЛДАРЫ

Тусеев М.У., PhDдоктор., Кастаев С.К., докторант
Орталық Азия инновациялық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье описывается инструментарий измерения для подготовки будущих педагогов-психологов к обеспечению психологической безопасности обучающихся.

Summary

The article describes a measurement toolkit for training future educational psychologists to ensure the psychological safety of students.

Педагог-психологтардың оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын дамыту бойынша зерттелетін педагогикалық құбылысты теориялық талдау, жоғары оқу орындарының педагогикалық тәжірибесін зерттеу оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі бойынша студенттердің кәсіби-педагогикалық білімдері мен қабілеттерін жетілдірудің кейбір мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік берді.

Талдау нәтижелері болашақ мамандарда кәсіби-маңызды білімдер мен іс-әрекет тәсілдерін дамыту, сонымен қатар аталмыш іс-әрекет бағыты бойынша міндеттерді табысты жүзеге асыруға ықпалын тигізетін тұлғалық сапаларды қалыптастыру тиімділігін арттырудың қосымша мүмкіндіктерін ашатын студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын қалыптастырудың педагогикалық өлшемдерін анықтауға мүмкіндік берді.

Осылайша, атап айтқанда, болашақ мамандарды даярлаудың біртұтас педагогикалық үдерісінің психологиялық бағыттылығын күшейтуді қарастыратын *бірінші педагогикалық өлшемі* маманның кәсіби білім алуының мәнінен туындайды. Мұнда бүкіл оқу үдерісі, студенттермен жүргізілетін оқу жоспарында қарастырылған сабақтардың барлық формалары мен түрлері, оқу пәндері, кәсіби және педагогикалық іс-тәжірибе оқу және сыныптан тыс жұмыстардың бірлігіндегі оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы пән мұғалімінің іс-әрекетіне бағдарлануы қажет.

Студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын қалыптастыру тиімділігінің *екінші педагогикалық өлшемі* болашақ мамандарда педагог іс-әрекетінің аталмыш аспектісін жүзеге асыруға қажетті білім мен қабілеттердің кезең-кезеңімен, өзара сабақтастықта және жүйелі түрде дамытылуында болып табылады.

Оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге студенттердің кәсіби даярлығын қалыптастыру бойынша жұмыстың жүйелік негіздемесі ретінде мотивациялық, мазмұндық және операциялық компоненттердің өзара байланысы, ал ерекше белгілері ретінде –зерттелетін даярлықты қалыптастыру мақсатындағы студенттердің жоғары оқу орнындағы барлық оқу кезеңіндегі оқушыларға әсер етуінің біртұтастығы мен үздіксіздігі танылды.

Жалпы, студенттердің жүйелілік-біртұтастық тұғыр негізінде оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын қалыптастыру келесі талаптарға жауап береді: біріншіден, аталмыш үдеріс студенттердің жоғары оқу орнындағы барлық оқу кезеңін қамтуы, яғни барлық курстардың мазмұнын қамтуы қажет; екіншіден, ол кезеңдік сипатқа ие, яғни кезеңнен кезеңге қарай оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша қалыптастырылатын білімдер мен қабілеттер аясының рет-ретімен қарастырылуын қамтамасыз етеді.

Үшінші педагогикалық өлшем студенттердің мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын қалыптастыру жүйесінің аса маңызды компоненті ретіндегі педагогикалық іс-тәжірибенің қолданылуын, сонымен қатар болашақ мамандардың білім мазмұнының аталмыш даярлықты дамытуға ықпалын тигізетін басқа элементтермен толықтырылуын қарастырады.

Зерттелетін даярлықтың мақсатты түрде қалыптасуын қамтамасыз ету үшін біз әрбір кезеңнің мақсаттары мен міндеттерін нақтыладық, олардың мазмұнын анықтадық, яғни студенттерде қалыптастыру көзделген нақты білім,

қабілет, дағдыларды және оларға қол жеткізудің педагогикалық құралдарының (процедураларының) кешенін, олардың мазмұнын анықтадық. Әрбір кезеңде студенттерді зерттелетін іс –әрекет аспектісіне даярлау бойынша жүзеге асырылатын мақсатқа бағытталған жұмыстың нәтижелілігін, яғни студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығының қалыптасу деңгейлерін диагностикалаудың әдістерін қолдану көзделді.

Зерттелетін сапа деңгейлерінің қалыптасуын тексеру ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістерінің кешенін қолдану арқылы және іріктелген өлшемдер мен қажетті дайындық көрсеткіштерін ескере отырып, жүзеге асырылды.

Бірінші *дайындық кезеңінің* негізгі мақсаты - студенттерде мектеп оқушыларының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша бастапқы білім, қабілет, дағдыларды қалыптастыру.

Екінші кезең өндірістік (педагогикалық) іс-тәжірибені, сонымен қатар студенттермен аудиториядан тыс жұмыс формаларын өткізуді және өндірістік іс-тәжірибе бағдарламасына оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша жүргізілетін бірқатар жұмыс түрлерін қосуды қарастырады.

Жалпы, студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге кәсіби-педагогикалық даярлығының екінші (бастапқы) кезеңіне кәсіби даярлықтың когнитивтік парадигмасынан іс-әрекетке бағдарланған парадигмасына өту тән. Егер бірінші кезеңде болашақ маманның тұлғасын ақпаратпен қамтамасыз ету, оның белгілі бір білімдер мен іс-әрекет тәсілдерін меңгеруіне жағдай жасау басым міндет болып табылса, ал зерделеніп отырған даярлықтың екінші кезеңінде біз атқаратын жұмыс анағұрлым айшықты функционалдық бағытқа ие болады. Студенттер зерделенетін даярлықтың әдістемелік және технологиялық компоненттерін меңгере бастайды, оқу-өндірістік міндеттерді шешеді. Осылайша, мысалы, студенттерге келесі мазмұндағы педагогикалық тапсырмалар ұсынылады: әртүрлі жас топтарындағы оқушылардың психологиялық саулығын зерттеу бағдарламасын құру және сынақтан өткізу; диагностикалық әдістерді (бақылау, сауалнама, әңгімелесу, тестілеу және т.б.) қолдана отырып, психологиялық салауаттылықтың компоненттерін зерделеуге арналған зерттеу материалдарын дайындау; мынадай сұрақтарды зерделеу мақсатында сабақтарға қатысу және бақылау жүргізу: Сабақта оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеттері қалай шешіледі? Оқушылардың оқуға деген қызығушылығын дамыту міндеттері қалай шешіледі? Оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндетін шешуде жекелеген оқушылар мен сыныптың психикалық даму ерекшеліктері қалай ескеріледі? және т.б. Сонымен қатар біз студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету тәжірибесінде педагогикалық фактілер мен құбылыстарға өз бетінше тәжірибелік қарым-қатынас жасауға, оларға педагогикалық талдау жасауға, педагогикалық күнделікті жүргізуге ықпалын

тигізетін педагогикалық бақылампаздық пен өзін-өзі талдау дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлеміз.

Үшінші (негізгі) кезең студенттерді оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстарына тартуды қамтиды. Студенттердің оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлығын қалыптастыру мен дамытудың бұл кезеңі өндірістік сипаттағы оқу міндеттерін шешумен сипатталады.

Студенттерде зерттелетін мәселеге даярлаудың төртінші *(қорытынды)* кезеңі үшін, біздің ойымызша, негізгі буыны білім алушылардың тұлғасын дамыту болып табылатын білім берудің тұлғаға бағдарланған үлгісі, сонымен қатар оқу-кәсіби іс-әрекетінің үдерісінде болашақ маманның әлеуметтік-кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру және қажетті сапаларын дамыту. Сондықтан аталмыш іс-тәжірибе барысында студенттер педагог-психолог жұмысымен қоса, мектеп оқушыларына тәрбие беруге, тұлғаның негізгі мәдениетін қалыптастырудың барлық аспектілерінің бірлігін қамтамасыз етуге, дидактикалық және тәрбиелік үдерістердің табиғи бірлігін ұйымдастыруға кешенді тұрғыдан (олардың біртұтастығына ықпал ете отырып) келуді үйренеді.

Осылайша, жоғары оқу орнының оқу-тәрбие үдерісі жүйесінде студенттерді оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлауды біз төрт кезеңде жүзеге асырдық: педагогикалық пәндерді зерделеуде, студенттердің аудиториядан тыс және өзіндік жұмыстарындағы жалпы, ерекше және дербестікті ескеру негізіндегі дайындық, бастапқы, негізгі және қорытынды кезеңдер.

Жүргізілген жұмыстар болашақ педагог-психологтарды оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлау үдерісі студенттің денсаулығындағы жағымды өзгерістердің, оның психологиялық көңіл-күйінің болуын шарттайды; өскелең ұрпақтың рухани-адамгершілік тәлімгері ретінде оның тұлғалық қалыптасуындағы, өзін-өзі дамытуындағы және өзін-өзі жүзеге асыруындағы мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді.

Қорыта келе - болашақ педагог-психолог тұлғасының дербес тәжірибесін, мектептегі оқу-тәрбие жұмысын, оның ішінде оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша іс-әрекетін жүзеге асыруға әлеуеттік мүмкіндіктерін анықтайтын және олардың қалыптасқандығын тексеруге бағытталған өлшемдік тапсырмалар кешені жан-жақты зерттеуді талап ететін ауқымды мәселе.

Әдебиеттер:

1. Баева И.А. Технологии обеспечения психологической безопасности в социальном взаимодействии.-СПб.: Питер, 2007.-202с.
2. Ахтаева Н.С., Балғымбаева З.М. Білім берудегі практикалық психология.-Алматы: Қазақ университеті, 2013.-250б.

ӘОЖ 20.51.91

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДАҒЫ НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

А.Н.Куанышбаева.[1], Ф.Н.Жұмабекова. [2]

[1]Қ.А.Ясауи атындағы Халықараралық қазақ-түрік университеті Түркістан қ , Қазақстан

[2]Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Астана қ., Қазақстан

Резюме

Особое значение в современном образовательном пространстве приобретает проблема развития профессиональных компетенций будущих педагогов и психологов. В данной статье исследуется влияние методов нейролингвистического программирования (НЛБ) на профессиональные навыки и личностные качества обучающихся. Цель исследования-определить эффективность элементов НЛБ в повышении качества педагогической и психологической подготовки. В исследовании использовались количественные методы, использовались методы опроса и наблюдения. В исследовании приняли участие 200 студентов, часть из которых обучалась по курсу, включающему методы НЛБ. В результате исследования было отмечено, что у студентов, использующих метод НЛБ, значительно повысился уровень общения, управления эмоциями, самоуверенности и профессиональной мотивации. Доказано, что этот метод в сочетании теоретических знаний будущих специалистов с опытом положительно влияет на их профессиональное саморазвитие. Результаты исследования предлагают научно обоснованные пути эффективного внедрения методов НЛБ в образовательный процесс.

Summary

The problem of developing the professional competencies of future teachers and psychologists is of particular importance in the modern educational space. This article examines the influence of neuro-linguistic programming (NLB) methods on the professional skills and personal qualities of students. The purpose of the study is to determine the effectiveness of NLB elements in improving the quality of pedagogical and psychological training. The study used quantitative methods, survey and observation methods. The study involved 200 students, some of whom took a course that included NLB methods. As a result of the study, it was noted that students using the NLB method had significantly increased levels of communication, emotion management, self-confidence, and professional motivation. It has been proven that this method, combined with the theoretical knowledge of future specialists and their experience, has a positive effect on their professional self-development. The results of the study suggest scientifically sound ways to effectively implement NLB methods in the educational process.

Қазіргі заманда технологиялардың қарқынды дамуы мен әлеуметтік-мәдени жағдайлардың өзгеруі мамандардан жаңа деңгейдегі даярлықты талап етеді. Бұл жағдай болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігі мәселесін аса өзекті етеді. Кәсіби құзыреттілік тек білім мен дағдыны ғана емес, сонымен қатар білім алушылармен тиімді қарым-қатынас орната білу, өзінің практикасында инновациялық әдістер мен тәсілдерді қолдану қабілетін де қамтиды. Мұндай тәсілдердің бірі – білім беру және психология салаларында кеңінен қолданылып келе жатқан нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ).

Нейролингвистикалық бағдарламалау – адамның ойлау жүйесі мен мінез-құлқын өзгертуге бағытталған әдістер мен техникалар кешені. НЛБ-ның негізгі идеясы – тіл, ойлау және мінез-құлық өзара тығыз байланысты, және осы элементтердің біреуіндегі өзгеріс басқаларына да әсер етуі мүмкін. Педагог-психологтарды даярлау аясында НЛБ-ны қолдану олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқара алады, атап айтқанда, тиімді қарым-қатынас жасау, эмоцияларды басқару және келіспеушіліктерді шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі **[1].**

Жоғары кәсіби білім беруді реформалау ең алдымен оқу үдерісінің сапасын арттыруға бағытталған. Сондықтан қазіргі кезеңде техникалық бағыттағы болашақ инженерлерді оқытуға заманауи білім беру технологияларын енгізу мәселесі өзекті болып отыр. Оқу үдерісін осындай жаңғыртудың бір мысалы – білім беру мекемелеріндегі аудиторияларды мультимедиалық кешендермен жабдықтау, студенттердің жеке ерекшеліктерін ескеретін жаңа бағдарламаларды әзірлеу, осылайша оқыту табыстылығын жақсарту. Мультимедиалық білім беру ресурстарын пайдалану білім алушыларға өздерінің жеке білім траекторияларын анықтауға мүмкіндік беретін белсенді, өзіндік және шығармашылық оқыту қағидаттарын жүзеге асыруға ықпал етеді.

Білім берудегі тұлғалық-әрекеттік тәсіл тұжырымдамасына сәйкес, оның ортасында студент, оның уәждері, мақсаттары және ең алдымен, қайталанбас психологиялық ерекшеліктері тұрады. Басқаша айтқанда, барлық оқыту үдерісі білім алушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек. Біздің ойымызша, мұндай оқу үдерісін ұйымдастырудың бір жолы – білім беруде нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ) технологияларын қолдану. Америка мен Еуропа елдерінде, сондай-ақ Ресейде психологтар мен педагогтар бұл бағытқа жиі жүгінеді.

НЛБ – психология-педагогика ғылымындағы салыстырмалы түрде жаңа бағыт. Ол адамның мүмкіндіктері, коммуникациялық үдерістер мен жеке тұлғадағы өзгерістер туралы нақты сенімдер мен болжамдарға негізделген жүйе болып табылады. НЛБ 1974 жылы тиімді коммуникация моделі ретінде пайда болды. Нейролингвистикалық бағдарламалау – бұл адамның ақыл-ойының қызмет ету, қолдану және даму жолдары туралы білімдер жиынтығы. Ол адамның шынайылықты қабылдауын қамтамасыз ететін рецепторлармен (көру, есту, дәм сезу, иіс сезу, тактильді сезім) өзара әрекеттесуін зерттейді. Сонымен қатар, НЛБ – бұл адамның тәжірибесі мен қызметінің құрылымын түсінуге көмектесетін теориялық модельдер жүйесі, сондай-ақ оң өзгерістер мен дамуға әкелетін практикалық әдістер жиынтығы**[2].**

Әдебиетке шолу. Соңғы жылдары білім беру үдерісіне НЛБ-ны кіріктіруге деген қызығушылық артып келеді. Бұл тек мамандарды сапалы даярлауға деген қажеттілікпен ғана емес, сонымен қатар еңбек нарығының өзгермелі талаптарына бейімделу қажеттілігімен де байланысты. НЛБ дағдыларын меңгерген педагогтар мен психологтар түрлі білім алушы топтарымен, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін балалармен де нәтижелі жұмыс істей

алады, бұл өз кезегінде олардың еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Алайда, НЛБ-ның айқын артықшылықтарына қарамастан, оны білім беру үдерісіне енгізу терең теориялық негіздеуді және практикалық сынақтан өткізуді қажет етеді. Бұл әдісті қолдану барысында оның оң және теріс жақтарын да ескеру маңызды. Бір жағынан, НЛБ – тұлғалық тиімділік пен кәсіби дағдыларды дамыту үшін көптеген құралдар ұсынады. Екінші жағынан, НЛБ-ның кейбір әдістерінің ғылыми негіздемесінің жеткіліксіздігі мен оларды қолдану барысында туындайтын этикалық мәселелерге байланысты сын да бар.
Соңғы онжылдықтарда педагогика және психология ғылымында болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігі мәселесіне деген қызығушылық едәуір артты. Ғылыми ортада белсенді түрде талқыланып жүрген тәсілдердің бірі — **нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ).** НЛБ — нейрофизиологиялық үдерістер, тіл және мінез-құлық модельдері арасындағы байланысты зерттеуге негізделген әдіснама. Бұл тәсіл болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту құралы ретінде қолданылуы мүмкін, және осы әдеби шолу сол бағыттағы зерттеулерге негізделеді.
К. В. Землякова мен Р. А. Жадан (2023) НЛП-ның негізгі идеясы мен мақсаты – адамның айналаны қабылдауын кеңейту және бейсаналы құзыреттерді, яғни жасырын қабілеттер мен дағдыларды анықтау екенін атап көрсетеді. Бұл тұжырым болашақ педагог-психологтар үшін өте өзекті. Себебі кәсіби құзыреттілік тек қана білім мен білікке ғана емес, адамның ішкі әлеуетін – жасырын ресурстарын танып, оларды саналы түрде пайдалана алу қабілетіне де негізделеді. НЛБ әдістері осы құзыреттерді дамытуға тиімді құрал бола алады.
Нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ) 1970-жылдары Ричард Бендлер мен Джон Гриндер тарапынан әзірленген. Бұл тәсіл нейрологиялық үдерістер, тіл және мінез-құлықтық үлгілер арасындағы байланысты зерттейді(Bandler & Grinder, 1979). НЛБ ойлау мен мінез-құлықты өзгертуге бағытталған әдістер мен стратегиялар кешенін ұсынады және оны білім беру тәжірибесінде тиімді қолдануға болады **[3].**
Педагогтар мен психологтарды даярлау барысында НЛБ әдістері келесі негізгі кәсіби құзыреттерді дамыту үшін қолданылуы мүмкін:

- Тиімді коммуникация;
- Эмоцияларды басқару;
- Қақтығыстарды шешу.

Зерттеулер көрсеткендей, НЛБ қарым-қатынас дағдыларын жақсартуға, эмоциялық интеллектіні дамытуға және өзіне деген сенімділікті арттыруға ықпал етеді(O'Connor & Seymour, 2000). Бұл аспектілер педагогтар мен психологтардың табысты кәсіби қызметі үшін маңызды болып табылады, сондықтан НЛБ-ны білім беру бағдарламаларына енгізудің маңызы зор. Болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігіне теориялық біліммен қатар, студенттермен және клиенттермен тиімді өзара әрекеттесуге қажетті практикалық дағдылар да кіреді. Маңызды аспектілердің бірі – эмпатия, белсенді тыңдау және тиімді қарым-қатынас жасау қабілеті. Зерттеулер

көрсеткендей, білім беру ұйымдарында НЛБ қолдану бұл құзыреттіліктердің деңгейін айтарлықтай арттыра алады (Dilts, 1990). Хомскийдің трансформациялық грамматика теориясы адамның бейсаналы қабілеттерін тануға жол ашады, бұл НЛП әдістерінде кеңінен қолданылады (Хомский, 2005). Наум Хомскийдің трансформациялық грамматика туралы идеялары НЛП құрылымының негізіне айналған. Бұл теория адамның тіл арқылы танымдық процестерін түсіндіруге мүмкіндік береді. Болашақ педагогтар мен психологтар үшін бұл — білім алушылардың мінез-құлқы мен ойлау құрылымын түсінудің кілті, ал НЛП осы теорияны тәжірибеде қолдануға жағдай жасайды. Яғни, НЛП арқылы студенттер адамдардың ішкі таным процестерін бақылап, тиімді қарым-қатынас орната алады**[4].**

Нәтижелер және деректер. Бұл зерттеуде нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ) әдістерінің болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуға әсері қарастырылады. Зерттеу сауалнама және бақылау әдістері арқылы жүргізілді. Барлығы 200 студент қатысты: олардың 50%-ы НЛБ элементтері енгізілген бағдарлама бойынша, ал қалған 50%-ы дәстүрлі бағдарлама негізінде оқыды. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, НЛБ курсын өткен студенттердің 68%-ы коммуникация дағдыларының жақсарғанын, 72%-ы эмоцияны басқару қабілеттерінің артқанын және 64%-ы өзін-өзі сенімді ұстау деңгейінің жоғарылағанын атап өтті. Бақылау барысында да осы көрсеткіштер расталды. Зерттеу барысында барлық этикалық нормалар сақталды. Қатысушылардан келісім алынып, мәліметтер жасырын түрде тіркелді.

Зерттеу нәтижелері нейролингвистикалық бағдарламалау (НЛБ) әдістерінің болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда тиімділігін көрсетті. Сауалнама қорытындыларына сәйкес:

- Студенттердің 72%-ы эмоцияны басқару қабілеті артқанын мәлімдеді;
- 68%-ы коммуникациялық дағдыларының жақсарғанын көрсетті;
- 64%-ы өзін-өзі сенімді ұстау деңгейінің өскенін байқады;
- 60%-ы кәсіби мотивацияларының артқанын жеткізді.

Бақылау нәтижелері де осы деректерді нақтылай түсті. Практикалық сабақтар кезінде НЛБ әдістерін меңгерген студенттер өз ойларын сенімді жеткізе алды, пікірталастарға белсенді қатысты және топтық жұмыстарда жоғары деңгейдегі ынтымақтастық көрсетті.

Бұл деректер НЛБ әдістерін оқу үдерісіне енгізу болашақ мамандардың кәсіби және тұлғалық дамуына оң ықпал ететінін дәлелдейді**[5].**

Қорытынды. Жүргізілген зерттеу нейролингвистикалық бағдарламалау әдістерін болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытуда тиімді қолдануға болатынын көрсетті. Сауалнама және бақылау нәтижелері НЛБ әдістерінің коммуникация, эмоцияны басқару, өзіндік сенімділік пен кәсіби мотивацияны арттыруға ықпал ететінін дәлелдейді.

Зерттеу барысында алынған нәтижелер НЛБ-ны оқу бағдарламаларына интеграциялаудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл әдіс студенттердің теориялық

білімін практикалық дағдыға айналдыруға, тұлғалық дамуына және кәсіби өзін-өзі тануына ықпал етеді.

Алдағы уақытта НЛБ әдістерін кең көлемде қолдану үшін арнайы оқу бағдарламаларын әзірлеу және олардың тиімділігін жүйелі зерттеу қажет. Сонымен қатар, педагогикалық кадрларды НЛБ әдістемесіне үйрету де маңызды болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Bandler, R., & Grinder, J. (1979). Frogs into Princes: Neuro Linguistic Programming. Moab, UT: Real People Press.
2. Dilts, R. (1990). Strategies of Genius (Vol. 1). Capitola, CA: Meta Publications.
3. Хомский, Н. (2005). О природе и языке. Москва: Комкнига. URL: https://vk.com/doc4605748_477050889?hash=...
4. O'Connor, J., & Seymour, J. (2000). Introducing NLP: Psychological Skills for Understanding and Influencing People. London: Thorsons.
5. Землякова, К. В., & Жадан, Р. А. (2023). Оценка применения методов нейролингвистического программирования в коммуникативном взаимодействии. Сборник конференции «Искусственный интеллект и облачные сервисы в образовании», 62–63.

ӘОЖ 371

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫН ТАБЫСТЫ ОҚЫТУ ШАРТТАРЫ

Торыбаева Ж.З., п.ғ.д, профессор,
Толыбай А.Р,1101 - 12 тобының студенті
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Шымкент қ. Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются проблема успешного обучения учащихся. В ходе исследования были выявлены различные внутренние и внешние факторы, влияющие на учебную активность, а также предложены конкретные пути для повышения мотивации. По результатам практический работы систематизированы эффективные способы, способствующие активному включению учащихся в образовательный процесс.

Summary

This article addresses examines the issue of students successful Iearning. The study indentified varios internet and external factors influencind stydehts enegagement ahd proposed concrete ways to enhance. PracticalnFindings led to the systematiziation of effective strategies that stimulate learning activity.

Бүгінгі таңда педагогтардың алғашқы басты міндеттерінің бірі - мектеп оқушыларының оқу табысын ұйымдастыру. Ал табысты оқыту үшін мотивацияның болуы - маңызды педагогикалық шарт. Психология ғылымында

мотивация – адамның мінез-құлқы мен әрекетінің себебін, құрылымын, бағытын түсіндіретін іргелі ұғым. Педагогикада ол оқу әрекетінің мазмұндық және еріктік компоненттерімен байланыста қарастырылады. Мотивация құрылымы қажеттілік, мақсат, қызығушылық, эмоция, ерік, құндылық, сенім сияқты факторлармен қалыптасады.

Р. Райан мен Э. Десидің өзін-өзі детерминациялау теориясы мотивацияны үш негізгі қажеттілікпен байланыстырады: автономия (дербестік), құзыреттілік (қабілетіне сену) және әлеуметтік байланыс. Бұл қажеттіліктер орындалғанда ғана тұлға ішкі мотивациямен әрекет етеді. Зерттеушілер оқытуда осы үш элементті ескеру оқу процесін оқушы үшін мағыналы әрі нәтижелі ететінін дәлелдеген [1].

Мотивацияны педагогикалық тұрғыдан жүйелеуге үлес қосқан Ю.К. Бабанский мотивацияны оқыту процесінің жетекші компоненті деп бағалайды. Автор оны оқу әрекетінің құрылымына енетін, мақсат пен нәтиженің арасындағы көпір іспеттес психологиялық механизм ретінде қарастырады. Ол оқу іс-әрекетінің нәтижелі болуын қамтамасыз ететін ішкі жүйе ретінде мотивацияны бөлек құрылыммен талдайды [2].

Осылайша, мотивация ұғымының педагогикалық мәні тек психологиялық жағдай емес, сонымен қатар оқыту мазмұны мен тәсілдерін ұйымдастыруда ескерілетін маңызды әдіснамалық негіз ретінде танылуы тиіс.

Жеткіншек жастағы оқушылардың оқу процесіне деген қатынасы жас ерекшелігіне тән психологиялық даму заңдылықтарымен тығыз байланысты. Бұл кезеңде тұлғаның өзін-өзі тануы, рефлексиясы, ішкі позициясы қалыптасып, әлеуметтік ортамен өзара әрекеті күшейеді. Эмоциялық тұрақсыздық, еркіндікке ұмтылу және өз пікірінің маңыздылығын дәлелдеуге тырысу – бұл жастағы оқушылар үшін аса маңызды қажеттіліктердің бірі.

Оқу әрекетіне деген қызығушылық пен уәж көбіне әлеуметтік қатынас негізінде қалыптасады. Мұғаліммен, ата-анамен, құрдастармен қарым-қатынас сипаты жеткіншектің оқу процесіне белсенді қатысуына не ықпал етеді, не кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан оқу мотивациясын қалыптастыруда мұғалімнің тұлғалық қолдауы, сенімді қатынас орнатуы шешуші мәнге ие.

З.К. Чункурова және әріптестері жеткіншек жасындағы оқушылардың оқу мотивациясын арттыруда арт-терапия элементтерін, бейнелік ойлау мен эмоциялық визуализацияны қолданудың тиімділігін көрсеткен. Мұндай тәсілдер арқылы оқушының ішкі сезімі, қызығушылығы мен белсенділігі оянады [3].

PISA 2022 зерттеулерінің нәтижелері бойынша, Қазақстандық оқушылардың басым бөлігі оқу мазмұнының өмірмен байланысын көрмейтінін және оқу процесін қызықсыз деп бағалайтынын көрсеткен. Бұл жағдай жеткіншектердің оқу мотивациясына мәнділік пен өзектілік жетіспейтінін аңғартады [4].

Оқу мотивациясын қалыптастыру мен дамыту – тек ішкі уәждермен шектелмейтін, сонымен қатар педагогикалық, әлеуметтік, технологиялық және мазмұндық ықпалдардың жиынтығына сүйенетін кешенді процесс. Әсіресе

жеткіншек жасында мотивациялық құрылым көп деңгейлі сипатқа ие болады. Мұнда эмоциялық фон, ерік-жігер тұрақтылығы, тұлғалық бағдар және әлеуметтік мойындалу қажеттілігі қатар әрекет етеді. Бұл факторлар өзара байланыса отырып, оқу мотивациясының мазмұнын анықтайды. А.Сағынбаев мотивацияны психологиялық-функционалдық жүйе ретінде қарастырып, оның құрамындағы эмоциялық және еріктік компоненттердің оқу белсенділігіне тікелей әсер ететінін ғылыми негіздеген. Автор мотивацияны анықтау мен дамыту үшін оқушы когнитивтік стилі және өзіндік сенімі сияқты факторларды есепке алу қажеттігін атап өткен [5].

Мотивацияны арттыру жолдарын үш негізгі бағытта қарастыруға болады: мазмұндық (оқу материалының мәні мен маңыздылығы), әдістемелік (оқыту формалары мен технологиялары) және тұлғалық (психологиялық қолдау мен тану). Бұл бағыттардың әрқайсысы жеткіншек оқушының ішкі уәжін оятуға, оның оқу әрекетін белсендіруге мүмкіндік береді. Ең бастысы — оқу мазмұны оқушы үшін жеке мағынаға ие болуы керек.

R.Ж. Базарбекова оқу мотивациясын психодиагностикалық деңгейде бағалап, оқушылардың уәждік ерекшеліктерін зерттеу арқылы педагогтың әдістемелік шешімдерін дәл бағыттауға болатынын көрсетеді. Автор оқу мотивациясының деңгейін, түрін, динамикасын ескере отырып жүргізілген педагогикалық әрекет қана тиімді болатынын айқындайды [6]. Бұл тәсіл әр оқушының жеке қажеттілігіне сәйкес қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Z.К. Чункурова және әріптестері мотивацияны арттыруда арт-терапия, визуалды бейнелер, рөлдік ойындар мен эмоционалдық байланыс құралдарын қолданудың тиімділігін тәжірибелік тұрғыда негіздеген. Авторлар оқушылардың шығармашылық тапсырмалар арқылы өз ойларын еркін жеткізуіне, оқыту материалына жеке мағына беруіне мүмкіндік туғызудың маңызын ерекше атап өткен [8]. Мұндай әдістер оқушының тек когнитивтік емес, эмоционалдық интеллекін де іске қосады.

Адамның ақпаратты қабылдау ерекшеліктерін зерттеуде ең алғаш болып визуал, аудиал және кинестетикалық репрезентативтік жүйелерді сипаттаған ғалымдар – Ричард Бэндлер мен Джон Гриндер. Олар нейро-лингвистикалық бағдарлау (НЛБ) әдіснамасы арқылы адамдардың ойлау мен сөйлеу ерекшеліктері қабылдау жүйесіне тікелей байланысты екенін дәлелдеді [9].

Кейінгі жылдары зерттеушілер бұл модельге төртінші репрезентативтік жүйе – дигиталды (логикалық-саналы) стильді де енгізді. Бұл жүйе ақпаратты ішкі диалог, анализ және құрылым арқылы қабылдайтын адамдарға тән [10].

Говард Гарднер өз зерттеулерінде көптік интеллект теориясын ұсынып, адамдардың ақпаратты қабылдау және өңдеу тәсілдері әртүрлі болатынын көрсетті. Оның пайымдауынша, кейбір адамдар кеңістіктік бейнелер арқылы (визуал), кейбіреулері дыбыстар мен интонацияларға (аудиал), ал енді бірі әрекет пен тәжірибе арқылы (кинестетик) жақсы меңгереді [11].

Ал орыс ғалымы В.А. Козьяков білім беру процесінде оқушылардың репрезентативтік жүйесін ескеру – оқытудың тиімділігін арттыратынын

дәлелдеді. Ол оқушылардың қабылдау ерекшеліктеріне қарай оқу материалының берілу формасын таңдаудың маңыздылығын атап өтті [12].

Мотивация мен таным үрдістерінің өзара байланысы негізінде таным типтеріне көңіл бөлінді. Зерттеу барысында оқушылардың таным стилері анықталды: визуал, аудиал, кинестетик және дигитал.

Визуал типтегі оқушылар ақпаратты көру арқылы жақсы қабылдайды, сондықтан олар үшін көрнекі материалдар мен бейнематериалдар оқу мотивациясын арттырады.

Аудиал типтегі оқушыларға тыңдау арқылы оқу тиімді, оларға аудио жазбалар мен әңгімелесу негізіндегі тапсырмалар мотивация береді.

Кинестетиктер үшін қолмен әрекет жасау, тәжірибелік жұмыстар оқу процесін қызықты әрі мотивациялық етеді.

Ал дигиталдар логикалық, мәтіндік ақпаратты талдауға бейім, олар үшін нақты құрылымдалған тапсырмалар мен мәтіндік материалдар мотивацияны қолдайды [13].

Бұл тұжырымдар Б.Г. Ананьевтің адамды зерттеудегі кешенді көзқарасымен үндеседі. Ғалым тұлға дамуын биологиялық (темперамент), психологиялық (таным, эмоция) және әлеуметтік (қатынас, ортамен әректтесу) факторлардың үйлесімі арқылы түсіндіреді. Ол оқу мотивациясын дамытудың негізгі шарты – баланың психофизиологиялық ерекшелігін (мысалы, темперамент) ескере отырып, оқыту мазмұнын ұйымдастыру екенін атап көрсеткен [14].

Білім алушылардың ақпаратты қабылдау тәсілдерін нақтылау мақсатында Walter Barbe және Michael Milone ұсынған VAK Learning Styles Questionnaire әдістемесі қолданылады. Бұл әдіс оқушылардың жетекші репрезентативтік жүйесін — визуал, аудиал немесе кинестетик — анықтауға бағытталған [15].

Әрбір оқушының ақпаратты қабылдау және өңдеу ерекшеліктері бірдей емес. Сондықтан білім беру үдерісінде оқушылардың жетекші танымдық стилін – визуал, аудиал, кинестетик немесе дигитал типтерін ескере отырып, оқыту әдістерін саралау маңызды. Мысалы, визуал типтегі оқушылар көрнекілікке, диаграмма мен бейнематериалдарға жақсы жауап береді, ал аудиалдар үшін әңгіме, пікірталас, дыбыстық жазбалар тиімді. Кинестетиктерге тәжірибелік тапсырмалар мен қозғалыс арқылы оқыту қызықты әрі есте қаларлық болса, дигитал типіндегі оқушылар үшін нақты құрылымдалған мәтіндер мен логикалық тапсырмалар мотивацияны қолдайды. Бұл тәсіл оқушының оқу процесіне белсенді қатысуына, білімді терең және саналы меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, танымдық стильдерге сәйкес әдістерді қолдану – тұлғаның өзіне сенімін арттырып, ішкі уәжін күшейтудің тиімді құралы болып табылады.

Оқушының оқу әрекетіне ынтасын арттыру үшін түрлі әдіс - тәсілдер қолданылады. Солардың ішінде ең тиімділері - мақсат қою, проблемалық оқыту, ізденіс - зерттеу жұмыстары, диалогтік оқыту және ақпараттық - коммуникациялық технологияларды пайдалану. мысалы, оқушыға оқудың өмірлік қажеттілігін түсіндіру оның ішкі мотивациясын оята алады.Сабаққа

деген қызығушылықты арттыруда ойын элементтеріне енгізу, шығармашылық тапсырмалар беру, материалды нақты өмірмен байланыстыру секілді тәсілдер жақсы нәтиже береді. Сонымен қатар, тапсырманың түрін немесе орындау әдісін оқушы өзі таңдай алса, оның жауапкершілігі мен қызығушылығы артады. Сабақта күтпеген тосынсыйлар қолдану да назар аударуға көмектеседі.

Әр баланың ақпараты қабылдау ерекшелігі әртүрлі болады. Біреулер есту арқылы жақсы есте сақтаса, енді біреулер көру арқылы немесе қимыл арқылы жақсы түсінеді. Сол себепті оқу процесінде бұл айырмашылықтарды ескерудің маңызы зор. Егер бала көру арқылы жақсы қабылдайтын болса, оған суреттер, бейнематериалдар тиімді болады. Ал есту арқылы үйренетін балаға мұғалімнің түсіндіруі, әңгімелеу, дауыстап оқу әдістері қолайлы. Қимыл арқылы қабылдайтын балалар үшін қолмен жазу, жасау, қимылмен көрсету секілді белсенді әректтер қажет. Мұғалім әр оқушының қабылдау ерекшелігін байқап, соған сай әдіс қолданса, баланың сабақты түсінуі жеңілдейді және қызығушылығы артады. Бұл оқу мотивациясын арттырудың бір маңызды жолы. Ақпаратты қабылдау тәсілін ескермеу, керісінше, баланың оқу процесінде қиналуына себеп болуы мүмкін. Мұғалім осы ерекшеліктерді ескеріп жұмыс істеген жағдайда ғана оқыту нәтижелі әрі тиімді болмақ. Қорыта айтқанда, табысты ұйымдастыру - бұл тек әдістер жиынтығы ғана емес, оқушының ішкі қызығушылығын оятып, оның тұлғалық дамуына жағдай жасау. Бұл мұғалімнің шығармашылығы мен психологиялық - педагогикалық шеберлігінің нәтижесі.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55, № 1. – P. 68–78.

2 Бабанский Ю.К. Педагогика: оқулық. – М.: Просвещение, 1988. – 479 б.

3Чункурова З. К., Катанова Е.Т., Аликанова Э.А. Бастауыш сынып оқушыларының оқуға деген мотивациясын арттырудың арт-терапиялық ықпалы // Педагогика. – 2024. – №2. – 55 б.

4PISA. Қазақстандағы PISA 2022 зерттеуінің ұлттық есебі [Электрондық ресурс]. – Астана, 2022. – Қолжетімділік: https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa.html

5 Сағынбаев А. Психологиялық зерттеу әдістерінің негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 280 б.

6 Базарбекова Р.Ж. Бастауыш сынып оқушыларының мектепте оқу мотивациясының деңгейін зерттеу // Педагогика және психология / Pedagogics and Psychology. – 2022. - №3(52). – Б. 112-113.

7 Айтбай, Қ. Психология негіздері. Алматы: “Ғылым” баспасы, 2018.

8 Ананьев Б.Г. О проблемах современного человековедения. – М.: Наука, 1977. – 310 с.

9 Bandler, R., & Grinder, J. Frogs into Princes: Neuro Linguistic Programming. RealPeoplePress, 1979

10 Бьюзен Т. Используй свою голову. Минск: Попурри, 2005.

11Гарднер Г. Структуры разума: Теория множественного интеллекта. Москва: Университетская книга, 2007.

12 Козьяков В.А. Индивидуальные стили восприятия информации учащимися и их учет в обучении // Вопросы психологии, 2002. - №3 - С. 112–119.

13 Рыжова, М. Аудиал, визуал, кинестетик, дигитал: в чем особенность психотипов. Журнал Клиническая психология, 2024.

14 Barbe, W. B., &Milone, M. N. Jr. What We Know About Modality Strengths // Educational Leadership, 1981. – Vol. 38, №5. – P. 378–380.

ӘӨЖ 159.99.

ГИМНАЗИЯ ЖАҒДАЙЫНДА БАЛАНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫ МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН АЛДЫН АЛУ

Турдалиева Ш.Т.
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз қ.,
Сарсембекова А.Е., Маталиева А.Е.
Жамбыл облысы Тараз қаласы білім бөлімінің "№ 45 Бауыржан Момышұлы атындағы гимназия" КММ, Тараз қ.

Резюме

Мақалада гимназия жағдайында баланың психологиялық қауіпсіздігіне мазмұнды сипаттама беріліп, психикалық денсаулық мәселесінің психологиядағы маңыздылығы көрсетілген. Адамның психологиялық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін әрекеттер, сонымен қатар психикалық денсаулығын сақтау жағдайларының қазіргі таңда өзектілігі жоғары. Осы орайда арнайы профилактикалық жұмыстардың қажеттілігі негізделеді, оның мәні психологиялық қауіпсіздік буллинг пен кбербуллингтен қорғану, психикалық денсаулық бұл конфликттік жағдайларда алдын алу және эмоционалды тұрақтылықты дамытуды үйрету болып табылады.

Summary

The article provides a meaningful description of the psychological safety of the child in the conditions of the gymnasium and shows the importance of the problem of mental health in psychology. Actions that threaten the psychological safety of a person, as well as conditions for maintaining mental health, are of high relevance today. In this regard, the need for special preventive work is justified, the essence of which is psychological safety protection against bullying and cyberbullying, mental health it is prevention in conflict situations and training in the development of emotional stability.

Адамның өзін-өзі толық тани алмауы, өз қалауын тұжырымдай алмауы, тіпті біле алмауы, эмоциясын басқара алмауы және т.б. сияқты жағдайлары оның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігінің өзекті екендігін сипаттайды. Жасөспірім балалар кейде әртүрлі сыртқы факторлармен қалай күресуге болатынын білмейді. Басым жағдайларда жастар өз сезімдерін игере алмайды, олар эмоцияларды әрекеттерді орындау үшін пайдаланады. Соңғы уақытта қоғамда психикалық денсаулық пен психологиялық қауіпсіздік мәселесі жиі қарастырылады. Бұл балаларға үлкендер тарапынан болатын агрессия мен зорлық-зомбылық мәселесі алаңдатушылық туғызып отыр. Әсіресе мектеп жасындағы жасөспірімдерге жасалған зорлық-зомбылық, бұзақылық әрекеттерінің көбеюі байқалады. Бұл балалардың қарым-қатынасындағы қатыгездік, психологиялық және физикалық қорлау және келемеждеу, жеке бастың бұзылуына және депрессиялық күйге әкеледі.

Психологиялық қауіпсіздік - бұл эмоционалды тепе-теңдікке, стресске төзімділікке, өзіне деген сенімділікке, өзін-өзі ұйымдастыруға ие адамға тән қасиет. Физикалық, эмоционалдық немесе интеллектуалдық зиян келтіру үшін

өз күшін, артықшылығын пайдалану арқылы жеке адам немесе топ өзін қорғай алмайтын адамға қасақана, тұрақты түрде зорлық-зомбылық жасауы тұрақты түрде талданып жатыр дегеннің өзінде шешілмей отыр. Жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі оның үйлесімді дамуының маңызды шарты болып табылады. Психологиялық қауіпсіздіктің білім беру ортасы субъектілерінің денсаулығына, сондай-ақ оқу процесінің тиімділігіне әсері мәселелері бұрынғыдан да өзекті. Ақпараттық технологиялардың дамуы, қоғамның әлеуметтік және мәдени аспектілерінің өзгеруі оң жетістіктермен бірге психологиялық қауіпсіздігіне де жаңа қауіптер тудырады. Ақпарат ағынының молдығы мен қолжетімділігі жағдайында психологиялық қауіпсіздікті жақсартудың ескі механизмдерін қайта қарау және нақты уақытқа сәйкес келетін жаңаларын құру қажеттілігі туындайды.

Кез келген білім беру үдерісіндегі тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі білім алушылардың, педагогтардың, білім беру процесін құру мен ұйымдастыруға қатысатын басқа да адамдардың психикалық және физикалық денсаулығының жай-күйін, өмір сүру тенденцияларын анықтайды. Кеңестік кезең ғалымдары Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтьев және т.б. әлеуметтік ортаның тұлғаның дамуына ықпалын зерттеуге үлкен көңіл бөліп, қолайлы орта дұрыс когнитивті және эмоционалдық дамудың маңызды шарты деген қорытындыға келді.

Қазіргі қоғамның объективті шындығы адам конфликтілі немесе стресстік жағдайлармен бетпе-бет келуге мәжбүр етеді. Бұл жеке психологиялық қауіпсіздік мәселелерін белсенді түрде қарастыру қажеттілігіне назар аударуда. Жеке тұлғадағы психологиялық қауіпсіздік мәселелері адамдардың немесе топтардың тұтастығын, тұрақтылығы мен беріктігін сақтау үшін мінез-құлықты өзін-өзі реттеудің қауіптері мен конструктивті заңдылықтарының толық сипаттамасын зерттейді. Психологиялық қауіпсіздік білім беру ортасында келесі мәселелермен негізделеді:

- баланың белсенді іс-әрекетінің арқасында қалыптасқан ортаның психологиялық үйлесімділігі;
- бала өмірінің қауіпсіздігіне әсер ететін психикалық жағдайлар;
- баланың субъективті қасиеттері.

Қазіргі психологиялық әдебиеттерді талдауда көптеген зерттеушілер денсаулықтың психологиялық аспектілерін анықтады, ұқсас терминдерді қолдану арқылы қарастырды «психикалық денсаулық» (Б.С.Братус), «психологиялық денсаулық» (И.В.Дубровина), «жеке денсаулық» (Л.М Митина), «рухани денсаулық» (Ю.А. Кореяков), «жан саулығы» (О.И. Даниленко), «ұлттық тұлға психологиясы» (Қ.Б.Жарықбаев), «мән мен мағына құраушы диалогты бірлескен іс-әрекет» (С.М.Жақыпов), «қарым-қатынас бірлкескен іс-әрекетті жүйеленідурші фактор» (Н.Қ.Тоқсанбаева) және т.б. Бұл психологияда психологиялық кеңес беру, психологиялық терапия, психологиялық түзету және психологиялық зерттеудің көптеген технологиялары мен әдістері бар. Мәселелердің бұл саласы медицина саласына

емес, психология саласына жатады және оны психикалық денсаулық, психологиялық қауіпсіздік ретінде де қарастыруға болады.

Психикалық денсаулық - бұл адам мен сыртқы әлем арасындағы тепе-теңдік күйі, оның әлеуметтік ортаға, физикалық, биологиялық және психикалық әсерлерге реакциясының сәйкестігі, жүйке реакциясының күші мен сыртқы тітіркендіргіштер арасындағы сәйкестік, адам мен оның қоршаған ортасы арасындағы үйлесімділік, адамның шынайы объективтілігі. Сонымен қатар, психологиялық қауіпсіздіктің оқыту тиімділігіне әсері туралы мәселені түсіну үшін «психологиялық қауіпсіздік» ұғымының өзіне анықтама беру қажет. Осы саладағы ғылымның бүкіл дамуы барысында көптеген шетелдік және отандық ғалымдар бұл термин туралы өзіндік түсінігін қалыптастырды [1]. Психологиялық қауіпсіздікті зерттеуге А.Адлер, З.Фрейд, К.Юнг, сияқты есімдер елеулі үлес қосты. Жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігі – бұл жеке тұлғаның қоршаған ортаны оң бағалауын және қоршаған ортаның жеке тұлғаға деген қолайлы қатынасын, әл-ауқат пен қанағаттану сезімін қамтитын сыртқы және ішкі жағымсыз әсерлерден тәжірибелі қорғаныс жағдайы.

Психологиялық қауіпсіздік буллинг феноменінмен де қарастырылады. Балалардың буллингке ұшырауы. Буллинг ағылшын тілінен алынған «bullying» - қорқыту, мазақ ету, қудалау. Қорқыту – қорлау, бір адамның екіншісін (басқалардың) агрессивті түрде қудалауы. Оны әртүрлі тәсілдермен көрсетуге болады: ұрып-соғудан бастап, әдепсіз әзіл мен қорлауға дейін. Сонымен қатар, кибербуллинг мәселесі де қарастырылады. кибербуллинг – бұл компьютерлерді, ұялы телефондарды, смартфондарды немесе кез-келген басқа технологияларды өзге адамның жанын ауырту немесе оны ұялту мақсатында әлденеше рет қолдану. Электронды пошта арқылы, әлеуметтік желілерде, ұялы байланыс арқылы бірнеше рет қайталап, психологиялық нұқсан келтіруі. Моббинг ұғымы да психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі, онда жәбірленушіге әртүрлі жәбір көрсетулер, мысалы, сыбыс немесе мазақ сияқты ең жіңішке, ауызша құқық бұзушылық, қоғамнан шеттету, қорлау. Cyberbully шабуылдары да тікелей интернет шабуылдары басқалар тікелей электрондық пошта, лездік хабар алмасу, сөйлесу бөлмелері немесе қабырғалар арқылы басқа адамға қарсы агрессия жасаған кезде пайда болады. Бұл қорлау сөздерден физикалық зорлық-зомбылыққа қауіп төндіреді. Психологиялық қауіпсіздіктің болмауы адамды психологиялық қорғаныс деңгейіне жеткізеді, ол мінез-құлық пен ойлауды анықтай бастайды, оның дамуға толықтай енуіне кедергі келтіреді [2].

Психикалық денсаулық-бұл әр адамның әлеуметтік белсенділігінің, әл-ауқатының және толыққанды өмір сүру сапасының маңызды құрамдас бөлігі. Сондықтан кез-келген стресстік жағдайларды жеңе білу және біздің қоғамда жағымды психоэмоционалды климат қалыптастыру қажет.

Адамның психикалық денсаулығын сақтаудағы сананың өзгеруі, өмірді қолдау денсаулықты ынталандыру, өмірлік құндылықтарды дамыту ескеріледі. Адамның физикалық денсаулығы жалпы денсаулықты құрайды. Психика-бұл жоғары ұйымдастырылған материя, ми, субъект және объектінің шындық

формасының белсенділігін көрсетеді.Қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз ету оқу-тәрбие үрдісінде жағымды жағдай жасау, мектеп маңы мен мектеп өмірінде оқушылардың өмір қауіпсіздігін сақтау, оқытудың, тәрбиелеудің, еңбек пен тынығудың салауатты және қауіпсіз жағдайларын жасау, террористік қауіптер, экстремизм және адамға зорлық-зомбылық жасау сияқты төтенше жағдайлардан қорғауды ұйымдастыру. А.И.Баева өз зерттеулерінде психикалық денсаулықтың көрсеткіші ретінде эмоционалдық күйге баса назар аудара отырып, тұлғаның психикалық денсаулығының білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігіне тікелей тәуелділігін тәжірибе жүзінде дәлелдеді [3]. Психикалық денсаулық индексінің құрылымдық көрсеткіштері, атап айтқанда құрбыларымен қарым-қатынас жағдайындағы сенімсіздік, жасөспірімдерде эмоционалдық шиеленісті күшейтіп, үрей мен қорқынышты арттырып, өзіне деген көзқарастың тұрақсыздығын туғызатыны анықталды.

Адамдардың араласатын ортасы кез келген топ сияқты қақтығыстар мен келіспеушіліктердің, психологиялық және физикалық зорлық-зомбылықтың, жеке тұлғаның бұзылуының орнына айналуы мүмкін. Ортаның психологиялық қауіпсіздігіне төнетін қатер төрт негізгі бағытқа бөлінеді: психологиялық жарақат алу қаупі, ұжымдық мақсаттардың маңыздылығының төмендігі, өзара қарым-қатынас қажеттіліктеріне қанағаттанбауы және дамымаған психологиялық көмек. Психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үш негізгі шарадан тұрады: алдын алу, дағдарыстық жағдайлар кезінде әрекет ету және дағдарыстан кейінгі оңалту шаралары [4].

Алдын алу шараларына психологиялық қауіпсіздікке төніп тұрған қауіптерді ақпараттандыру, диагностикалау және анықтау, мүмкін болатын салдарлар туралы оқу процесінің субъектілерімен проблемаларды талқылау және қауіптің алдын алу жоспарын әзірлеу кіреді.

Қауіпсіздік психологиясында зерттеудің негізгі объектілерінің бірі – қоғамның технологиялық дамуының интегралды сипаттамасы ретіндегі тәуекел, сонымен қатар оны қабылдау, бағалау және тұлғалық жетілдірумен байланысты субъективті тәуекел. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау білім беру үдерісі субъектілерінің психологиялық салауаттылығы туралы зерттеулердің өзектілігін растайды. Психологиялық қауіпсіз білім беру ортасын құру олардың психологиялық күйзелісінің алдын алудың және психологиялық денсаулығының бұзылу қаупін азайтудың негізгі шарттарының бірі ретінде анықталған.

Уақытылы алдын алуды қамтамасыз ету жеке тұлғаның психологиялық қауіпсіздігіне төнетін қатерлерді барынша азайтуға және күтпеген дағдарыстық жағдайларға дайындалуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Психология здоровья: практикум / составители Е. В. Титаренко. - Ставрополь , 2018. - 99 с. - Текст: электронный // Цифровой образовательный ресурс IPR SMART: [сайт]. - URL:https://www.iprbookshop.ru/83204.html

2. Бочавер, А.А. Буллинг как объект исследований и культурный фе-номен / А.А.Бочавер, К.Д. Хломов // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 3. – С. 149–159.
3. Баева И.А. Психологическая безопасность образовательной среды как условие сохранения психического здоровья школьника / И.А.Баева, Н.Н.Баев //Психолого-педагогическое сопровождение процессов развития ребенка. – 2014. – С. 38–42.
4. Бурмистрова Е.В. Система психологической помощи в кризисной ситуации (ЭПП в образовательной среде) / Е.В. Бурмистрова // Консультативная психология и психотерапия. – 2006. – Т. 14. №4.

ӘОЖ 159.7

ГРАФФИТИ СТИЛІНДЕГІ АРТ-НЫСАННЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПОТЕНЦИАЛДЫ ДАМЫТУДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Турдалиева Ш.Т.
М.Х.Дулати ат. Тараз университеті, пс.ғ.к., Тараз қ.
Алимбекова А.С.
Жамбыл облыстық білім басқармасы оқу-әдістемелік кабинеті, Тараз қ.
Жақсыбаева Э.А., Сабыралиева С.Б.
Жамбыл облысы, Меркі ауданы. №4 Ақарал жалпы орта білім беретін мектеп-гимназиясы

Резюме

Мақалада граффити ұғымына жалпы сипаттама, жазулардың символдық белгілерінің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Граффити - бұл кез келген жазу немесе сызба, ол адамның қолымен жазған немесе символ ретінде бейнелеп, сипаттаған мәлімдемесі. Граффитиді әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде зерттеу бұл қабырғаға, бұйымдарға т.б. жазылған символ, бейнелерді және жазу белгілеріне психологиялық талдау жасау, оларға сипатама беру арқылы шығармашылық өнер бағытында бағалау.

Summary

The article discusses a general description of the concept of graffiti, socio-psychological features of symbolic signs of inscriptions. Graffiti is any inscription or drawing, a statement that a person wrote by hand or depicted and described as a symbol. The study of graffiti as a socio-psychological phenomenon is a psychological analysis of symbols, images and signs of writing written on walls, products, etc., assessment in the direction of creative art by giving them a characteristic.

Граффитидің бастауы – тастағы жазулар. «Өнердің бұл түрі біздің елімізде сонау тас дәуірінде басталған», – дейді ғалымдар. Үңгірлерде қашалып жазылған жазулар мен алғашқы адамдардың суреттері қазақ жеріндегі граффити өнерінің бастауы болған.

«Граффити» термині итальянша «grafficare» сөзінен шыққан — сызат (тікелей аудармасы «сызылған»). Бастапқыда қабырғаға сурет салу

әдістерінің бірі сызат деп аталды. Кейінірек археологтар «граффити» терминін қолданып, оны үйлердің қабырғаларында кездейсоқ жазулар мен сызбалардың барлық түрлеріне арналған термин ретінде қолданды. Қазіргі уақытта бұл ұғым өз інің қолдану шекараларын кеңейтті [1]. Мәселен, граффити кез-келген қоғамдағы соның ішінде жастардың ресми емес қолданыстағы сөздері, мәтіндерін білдіреді.

«Граффити» термині, әдетте, жастардың субмәдени өнерінің ерекшеліктерін біртіндеп игеретін заңмен тыйым салынған қызмет түрін жіктеу үшін қолданылады. Бұл құбылыс қазіргі заманғы қалалар мен аумақтардың келбетін түрлі жазбалармен айтарлықтай өзгертеді. Сондықтан, жазбалар немесе сызба белгілер қоғамдық және жеке мүліктің бұзылуына әкеледі. Қала мен аумақтардағы ғимараттардың қабырғаларына салынған суреттер кейіннен арнайы мұражайлардың, галереяларға көшірілді. Жастар арасында жазбалар зираттар мен сәулет ескерткіштерінде пайда болған кезде, граффитидің кері сипаты вандализм пайда болды және бұл қоғам алдында арандатушылық мәні туралы мәселе туындады. Дегенмен граффитиді позитивті жағынан талдайтын болсақ, ол шығармашылық өнер туындысы болуы мүмкін немесе оның мазмұнының астарында психологиялық талдауды қажет ететін мәселенің бас екені анықталады. Суреттің, жазбаның орналасу, түстері, көлемі т.б.

Граффитидің тарихына жүгінсек, бұл құбылыс өте ежелгі. Алайда, оны ғылыми тілде олай атамағандықтан, стрит-арттың Қазақстанға келген мерзімі деп XX ғасырдың аяғын айтамыз. Түрлі сипаттағы белгілер, бейнелер алғашқы суреттер ежелгі адамдар тұрған үңгірлерде кездеседі. Кейіннен мұндай артефактілерді ғалымдар ежелгі Египет, Греция, Ресей мәдениеттерін зерттеу кезінде тапқан. Сонымен қатар, майя тайпасының үндістерінде жиі кездеседі. Граффитиді сипаттау мен жүйелеудің алғашқы әрекеттері XVIII ғасырға жатады. 1731 жылы ағылшын Трумбо Лондонның ғимараттары мен қоғамдық орындарында жиналған жазбалардың антологиясын жариялады. Бұл құбылысты ғылыми бағытта зерттеуді алғаш рет 1935 жылы американдық лингвист Рид жүргізді. Ол қоғамдық дәретханаларында жазылған жазулар негізінде сөздердің мағынасындағы өзгерістерді талдады. Ал граффитиді арнайы ғылыми таным объектісі ретінде жүйелі зерттеу XX ғасырдың екінші жартысында басталады [2]. Сондықтан, бұл саладағы жұмыстардың көпшілігі шетелдік ғалымдардың еңбектерінде кеңінен қарастырылған.

Граффити қарапайым сызбалар немесе жазулар болуы мүмкін, бірақ олар әдетте өте күрделі монохромды немесе көп түсті композициялардан құралған. Граффити классификациялары өте көп. Қоғамдық граффити мен латриналия (дәретханадағы жазулар) деген ұғыммен бөліп қарастырылады. Латриналия, өз кезегінде, олардың авторларының жынысына байланысты көбінесе ерлер мен әйелдер граффитиіне бөлінеді.

Жастар субмәдениеттерінің граффитиіне футбол жанкүйерлерінің, музыкалық және контрмәдениет жазбалары кіреді. Барлық субмәдениетті граффити сөздер мен белгілердің тіркесіміне негізделген. Контрмәдениетті граффитилерге хиппилердің, панктардың, фашистердің, скинхедтердің және

басқа да жастар субмәдениеттерінің символикасы мен ұрандары жатады. Граффити жеке және топтық болып жіктеледі. Дәптердегі белгісіз сызықтар, үстелдің үсті, мектеп қабырғалары мен лифттердегі жазбалар мен кескіндер жасөспірімдерге қатысты жеке граффити болып табылады. Өйткені, олардың жеке қажеттіліктері, қызығушылықтар мен мүдделерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді, ал кіреберістердегі, ғимараттар мен құрылыстардың қасбеттеріндегі жазба мен сызба белгілері негізінен топтық жасалатын граффити.

Субмәдени қызметтің маңызды және беделді түрі - бомбалау. Бомбалау - бұл тыйым салынған қоғамдық орындарда жазулар мен сызбаларды қалдыру. Пойыздың вагондарының қабырғасының бүкіл бетін толтыратын бомбалық композициялар холкалар деп аталады. Субмәдени идеология мен практиканың екінші жағы – рейтинг. Бұл үшін арнайы бөлінген, ресми түрде рұқсат етілген жерлерде граффити салу, жарнамалық және дизайнерлік тапсырыстарды орындау. Заңды түрдегі бұл қызмет бомбалауға қарсы. Себебі, ол үлкен көркемдік шеберлікті, ұзақ жұмыс уақытын қажет етеді, тыныш жағдайда, ауданы үлкен жазықтықтарда, арнайы техникалық шараларды сақтау ережесімен орындалады.

Құбылыстың қоғамдық табиғатымен байланысты граффитидің маңызды функцияларының бірін манифестация функциясы дейді. Манифестацияның сипаты бойынша граффитидің екі тобы бойынша ерекшеленеді. Олар:

- біріншіден, топтық құндылықтарды көрсететін граффити (оларды бекіту арқылы немесе дұшпандық құндылықтарды жоққа шығару арқылы). Дәл осы типтегі жазулар көбінесе эмблемамен бірге жүреді.
- екіншіден, жеке құндылықтарды көрсететін және осылайша шартты авторды жеке тұлға ретінде анықтайтын граффити. Бұл автордың көңіл-күйін, сезімін, біреуді бағалауды немесе өзін-өзі бағалауды және т.б. білдіретін жазулар (сатиралық кескіндер, күлкілі жазулар және т. б.) [3].

Граффитидің тағы бір маңызды функциясы коммуникациялық. Граффитидің коммуникациялық қызметі табиғаты жағынан әртүрлі деңгейлерде көрінеді. Бір жағынан, олар көбінесе диалог құру, хат алмасу болып табылады. Ал екінші жағынан, байланыс актісі граффити салу фактісі. Өйткені кез-келген қоғамдық мәтін сияқты, олар әлеуетті оқырманға жүгінеді. Мұнда сұранысты жіберушісі мен оны қабылдаушысы бар.

Граффити - бұл адамның бейсаналы түрдегі құмарлықтарын қанағаттандырудың әлеуметтік механизмдері, сонымен қатар, өнер, дін, қоғам және т.б. Әлеуметтік тыйымды жеңуге деген ұмтылысты білдіретін сызбалар мен дөрекі сөздер түріндегі қорлау мен нормаға сәйкес келмейтін анайы сөздер мен кескіндерде жиі кездеседі. Сол сияқты, граффити жеке өзін-өзі көрсету және өзін-өзі растау құралы ретінде қолданылады. Граффити жазу әрекеті өзін-өзі көрсету құралы бола алатын агрессивті мінез-құлықтың да көрінісі. Граффитидің құрылуы екі негізгі себепке байланысты: әлемге деген көзқарасыңызды білдіру мүмкіндігі және агрессия элементі жиі болатын топта өзін-өзі көрсетуге деген ұмтылыс. Тиісінше, граффити құру психикалық

шиеленісті азайтуға көмектеседі, жағымсыз эмоциялармен күресу құралы ретінде әрекет етеді, шығармашылық өнерді дамыту құралы болып табылады [4].

Жазбалардың авторларының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу олардың негізгі айырмашылығы тұлғааралық қатынастардың ерекшелігінде және жағымсыз эмоцияларға жауап беру ерекшеліктерінде жатыр деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Кейбір талдауда граффитиді вандализм деп санайды. Бұл адамның деструктивті мінез-құлқының бір түрі. Бірқатар зерттеулер мен статистикаға жүгінсек вандализм әрекеттерінің көпшілігін 25 жасқа толмаған жастар жасайтынын көрсетеді. Жасөспірімдерді іріктеп тексеруге сәйкес, вандализмнің шыңы 11-13 жаста болса, ал 13-17 жас аралығындағы вандализм жасөспірімдердің қылмыстық белсенділігінің құрылымында маңызды орын алады.

Граффити жасауға итермелейтін себептерге мыналар жатады: жеке және топтық сәйкестікті бекіту, әлеуметтік және мәдени нормаларға наразылық, жауыз реакциялар, шығармашылық мотивтер, жыныстық мотивтер, ойын-сауық мотивтері. Ал, жасөспірімдердің деструктивті граффитиіне ықпал ететін барлық себептер мен жағдайлар олар өмір сүретін және әрекет ететін әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуіне байланысты. Деструктивті граффити қолданудың себептері: ата-аналар мен балалар арасындағы эмоционалды және интеллектуалдық қатынастардың бұзылуы, балаларды отбасынан, мектептен, қоғамдық қызметтен алшақтату, убмәдениет үлгілерінің граффитистердің дүниетанымы мен мінез-құлқының теріс стереотиптерін қалыптастыруға әсері, жасөспірімдердің өмірдегі мәні мен мақсаттарының қалыптаспауы, мүдделер мен бейімділіктерді білдірудің қоғамға қарсы құралдары мен тәсілдері. Нәтижесінде жасөспірімдерді ұжымдық қатынастар саласынан шығару, оларды қоғамда оқшаулау. Сонымен қатар, деструктивті граффитиді қолдануға ықпал ететін жағдайлар: бос уақыттың болуы, зерігу, өзін-өзі дәлелдеудің қажеттілігі, қараусыздық, қоғамдық пікірдің болмауы, граффитиді қолдану үшін қажетті құралдардың қолжетімді болуы.

Отбасындағы, мектептегі, құрдастар арасындағы әлеуметтену процесінің бұзылуынан туындаған сүйіспеншілікке, қауіпсіздікке, беделге, қарым-қатынасқа деген қажеттілік наразылық, ойын, күрес, ашу, өзін-өзі қорғау, жағымсыз мінез-құлық әдеті, реніш, кек алу, жаңа тәжірибе іздеу, толқу, бәсекелестік, сәндік, өзіне назар аудару, сұхбаттасушыны табу сияқты граффити мотивтерінің пайда болуына әкеледі. Бұл мотивтердің барлығы граффитиге бейім адамдардың оқуда, қарым-қатынаста, іс-әрекетте сәтсіздікке ұшырауынан және позитивті өзін-өзі жүзеге асыра алмауынан туындайды. Оқу орындарында деструктивті граффитиді қолданудың ең көп таралған объектілері: үстелдер, дәретхана бөлмелері, дәптерлер, орындықтар екендігі анықталды.

Граффити қолдану субъектілері, әдетте, жасөспірімдер. Оның ішінде, ең көп тобы мектеп оқушыларынан – 88%, интернат тәрбиеленушілерінен – 80%, курсанттардан – 73%, ЖОО студенттерінен-72% тұрады. Гимназия – 20% және

колледж – 55% оқушылары граффитиді аз қолданады. Граффитиді тұрақты мінез-құлық көрініс ретінде жазу қыздарға қарағанда ұлдарға көбірек тән, ал кездейсоқ түрлер екі жынысқа да бірдей дәрежеде көрініс береді. Ал, деструктивті граффити жасауға бейім жасөспірімдер мен жастардың тұлғалық сипаттамаларына 14 пен 17 жас аралығындағы кезең. Ол: қанағаттанарлықсыз үлгерім, бос уақыттың болуы; тұлғааралық қатынастарда авторитарлық, агрессивтілік, ұстамсыздық, жанжал, жоғары мазасыздық көрінісі; оң мүдделердің көрінбеуі, төмен интеллектуалдық деңгей, көп жағдайда әлеуметтік, моральдық және адамгершілік және құқықтық бағдарлар.

Жалпы қорыта келе, граффити жасауға итермелейтін себептер:

- қоғамда қабылданған нормаларға (әлеуметтік, мәдени) наразылық.;
- жеке немесе топтық сәйкестікті бекіту. «тәуекел деңгейі субмәдениет ішіндегі иерархияны анықтайды, жазуларда көбінесе есімдер, лақап, атаулар, орындаушылардың есімдері және т.б.);
- агрессивті реакциялар (кейбір жазулардың мақсаты - белгілі бір адамды қорлау немесе оның кемшіліктерін атап көрсету);
- шығармашылық мотивтері (кейбір суретшілер үшін түпкі мақсат - граффити қауымдастығында мақұлдау мен даңқ емес, тұтас композиция бейнеленеді);
- жыныстық мотивтер (жыныстық құмарлықты көрсете алады немесе олардың көмегімен жыныстық қатынас туралы білім пайда болады);
- ойын-сауық мотивтері (граффити жасауды ойынның бір бөлігі ретінде қабылдайды).

Граффити арқылы Арт терапия құру кезінде алдын-ала дайындықсыз қабырғаға сурет салу техникасында кәсіби әдістер қолданылады, бұл бос тақтайларды, қабырғаларды безендірудегі заманауи үрдістің бір түрі. Граффити дизайнының тағы бір артықшылығы - оның жарықтығы мен экспрессивтілігі. Бұл өнер нысанның дизайнында шешуші рөл атқарған түс схемасы. Жарқын және түрлі-түсті реңктер қуат пен динамизм сыйлайды, ал қарапайым және жұмсақ түстер балғындық пен жаңашылдық атмосферасын береді. Түстердің алуантүрлілігі және ерекше формалардың көптігі басқалардың назарын өнер нысанына аударады. Осы граффити стиліндегі шығармашылық ынтаны дұрыс бағытта қолдану біркелкі сәйкес келетін таңғажайып шығармашылық, ерекше өнер туынды жасауға мүмкіндік берді.

Әдебиеттер:

1. Хорева О.В. Граффити как социально-психологическое явление // Материалы IX Международной студенческой научной конференции «Студенческий научный форум», М. 2017 .
2. Рыбина Е.А., Широкова Л.К., Горшенкова А.О., Сущева С.М., Разумова В.В. Психологический аспект граффити // Гуманитарные научные исследования. 2022. №7
3. Лукка И.Н. и Пачеко А. Детские граффити: визуальная коммуникация с точки зрения развития. - М. 1986
4. Скороходов А.С. Граффити: значение, мотивы, восприятие. Психологический журнал, №1, 1998. С. 144-164.

ӘОЖ: 376.1:796.012

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БЕЙІМДІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ортаев Б.Т. п.ғ.д., Исаев А.И. PhD доктор
Халықаралық туризм және меймандостық университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются особенности преподавания адаптивной физической культуры в условиях инклюзивного образования. Авторы обращаются к педагогическим особенностям организации образовательной среды с учётом физических возможностей учащихся, учебно-методическим подходам, а также к подготовке учителя адаптивной физической культуры и отдельным аспектам подготовки будущих специалистов в данной области.

Summary

The article examines the features of teaching the subject of adaptive physical education in the context of inclusive education. The authors focus on the pedagogical aspects of organizing an educational environment according to students' physical abilities, methodological approaches to teaching, the preparedness of adaptive physical education teachers, and some aspects of training future specialists in this field.

Қоғам дамуындағы әртүрлі экологиялық, қоршаған орта заттарының әсерінен жылдан жылға денсаулығында бұзылысы мен ауытқуы бар адамдар үлесінің артып отырған белгілі. Бұл өз кезегінде мүмкіндігі шектеулі, мүгедектігі бар адамдарға білім беру мен әлеуметтендіру ісінде ерекше көңіл бөлуді қажет етеді.

Елімізде мүмкіндігі шектеулі, мүгедектігі бар адамдарға халықаралық құжаттарға сәйкес ерекше қамқорлық жасап жатқандығы белгілі. Осы мақсатта инклюзивті білім беру мен оқыту мәселесі қолға алынуда.

Инклюзивті білім беру - әрбір баланың білім алуына тең құқығын қамтамасыз ететін, оқытуда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға бейімдеуге бағытталған білім беру саясаты. Көп жағдайда инклюзивті білім беруге жататын адамдар санатына мүмкіндігі шектеулі, мүгедектігі бар адамдарды жатқызады. Осы тұста М.П. Оспанбаеваның және т.б. еңбектеріне, интернет желісіндегі материалдарға сәйкес инлюзивті білім беруге жататын адамдар санатына төмендегілерді жатқызуға болады, олар [1]:

- мүгедектігі бар балалар;
- босқын-балалар;
- мигрант-балалар;
- этникалық, діни және тілдік азшылықтарға жататын балалар;
- қолайсыз және аз қамтылған отбасылардан шыққан балалар;
- қараусыз қалған көше балалары;
- ВИЧ/СПИД (АИТВ / ЖИТС) аурулары бар балалар;
- жетім балалар;
- девиантты мінез-құлықты балалар;

- мектептері жоқ елді мекендердің балалары;

- дарынды балалар.

Сонымен қатар, олардың инклюзивті білім беру шеберінен шығатын кездері де айтылады. Ол жағдайда балалар ерекше білім беруді қажет етпейтін және жаппай білім алудағы уақытша кедергілердің алынуы жағдайында қалыпты білім беру жағдайына ауысатыны да сипатталады.

Инклюзивті білім беруге жататын адамдар, яғни балалар санатындағы мүмкіндігі шектеулі балалар (бұзылысына сәйкес) олар арнайы немесе бейімдік оқыту, дене шынықтыру аймағында білім алатын болады.

Зерттеулерге сәйкес мүмкіндігі шектеулі балардың төмендегіше ажыратады, олар [1, 2]:

1. Естуінде кемістігі бар балалар (құлағы естімейтін, нашар еститін, саңыраулар);

2. Көруінде кемістігі бар балалар (көзі көрмейтіндер, нашар көретіндер, соқырлар);

3. Тірек-қозғалыс аппаратының функциясында кемістігі бар балалар;

4. Сөйлеуінде кемістігі бар балалар;

5. Ақыл-ойында кемістігі бар балалар;

6. Психикалық дамуында ауытқуы бар балалар;

7. Эмоционалды-ерікті сферасы мен мінез-құлқында кемістігі бар балалар;

8. Күрделі кемістігі бар, оның ішінде соқыр және саңырау балалар.

Аталған санаттағы мүмкіндігі шектеулі жандардың барлығы, оның ішінде күрделі бұзылыстары бар балар бейімдік дене тәрбиесіне қатыса алмайды.

Бейімдік дене шынықтырудың негізі құрылымдық бірлігі, адамдардың дене шынықтыру қызметіне қажеттілігін қанағаттандыру құралы мен әдісі ретінде қолданылатын жаттығулар болып табылады. Құрылымы мен функциясының өзара байланысының философиялық санатынан шығатын болса әрбір құрылымдық элементке нақты бір функция тән болады, олар [2, 3]:

- бейімдік дене тәрбиесі, оның негізгі функциясы білім беру: оқыту, тәрбиелеу;

- бейімдік қозғалыс рекреациясының функциясы: сауықтыру-қолдау, денсаулықты сақтау;

- бейімдік спорттың функциясы – жетілдіру, адамның жарыстық дайындығын қамтамасыз ету;

- физикалық оңалтудың негізгі функциясы емдеу және қалпына келтіру;

- креативті денеге бағытталған тәжірибелердың негізгі функциясы шығармашылық іс-әрекеттерге бейімдеу;

- қозғалыс белсенділігінің экстремалды түрлерінің негізгі функциясы денсаулығында ауытқулары бар адамдардың тәуекелге, шиеленістің жоғарылауына, денсаулығына және тіпті өміріне қауіпті ерекше, экстремалды жағдайларда өзін-өзі сынау қажеттіліктерін қанағаттандыру.

Осылардың ішінде жеңіл бұзылысы бар балалардың оқыту тәрбиелеу үшін бейімдік дене тәрбиесі немесе шынықтыру пәні сабақтарын ұйымдастыру ерекше маңызға ие болып табылады.

Мүмкіндігі шектеулі, мүгедектігі бар балалардағы негізгі кемшілік ретінде атап өтілетіні, олардың физикалық, әлеуметтік және психологиялық дамуындағы бұзылыстар. Жеңіл бұзылыстағы балалар санатына бағытталатын бейімдік дене тәрбиесі сабақтары аталған бұзылыстарды түзетуге, жоюға, қалыпқа келтіруге бағытталады.

Сонымен, инклюзивті ортадағы бейімдік дене тәрбиесі - денсаулығында ауытқуы бар тұлғаларға арналған бейімделген дене жаттығулары жүйесі ретінде қарастырылады, ал оның маңызы дамуында бұзылысы бар оқушылардың моторикасын жақсартуға, денсаулықтарын нығайтуға және әлеуметтенуге ықпал етуі болып табылады.

Зерттеулерге сәйкес мүмкіндігі шектеулі, мүгедектігі бар балаларды педагогикалық қолдаудағы негізгі мәселелер ретінде төмендегілерді атауға болады:

- білім беру бағдарламаларын, оқу жоспарларын әзірлеу;
- оқу бағдарламаларын құрастыру;
- оқу-әдістемелік құралдармен қамтамасыз ету, т.с.с. құжаттарды әзірлеу.

Оқытудағы негізгі ерекшеліктер мен әдістемелік тәсілдер қатарына мыналарды жатқызуға болады:

- сабақтың мазмұнын жеке даралық және оқушылардың мүмкіндіктерін ескеру;
- дене жаттығуларын бейімдеу, оның ішінде жаттығулардың қарқындылығы, күрделілігі, ұзақтылығын сәйкестендіру;
- қауіпсіздік талаптарын сақтау;
- мотивацияны ойын элементтері арқылы арттыру, жетістікке жетелеу;
- топтық және жеке дара жұмыс әдістерін оқыту мақсаты мен міндеттеріне сәйкес үйлестіру.

Бейімдік дене тәрбиесі сабақтарын ұйымдастыруда материалдық-техникалық базаны және талаптарды қанағаттандыру қажет. Осы мақсатта:

- бейімдік дене тәрбиесі сабақтарына қамтылатын балалардың мүмкіндіктеріне сәйкес арнайы спорт жабдықтарымен жабдықтау;
- оқу-жаттығу орнын кедергісіз орта қағидатына сәйкес пандуспен, қауіпсіз жабындылармен қаптау қажет.

Бейімдік дене шынықтыру мұғалімі, нұсқаушы сонымен қатар, психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңес беру орталығы мамандарымен бірлескен жұмыс жасауды және олардың берген нұсқамаларын басшылыққа алуды назарда ұстауы тиіс. Олар оқыту үдерісін ұйымдастыру үшін оқытудың мазмұны бойынша үш түрлі бағдарламаны басшылыққа алады, олар: бейімделген (немесе бейімдік) дене тәрбиесі пәнінің оқу бағдарламасын, абилитация мен оңалтудың жеке бағдарламасын және арнайы жеке дамыту бағдарламасын.

Мүмкіндігі шектеулі, ерекше білім беруді қажет ететіндер үшін бейімдік дене шынықтыруда оқушыларды медициналық және психологиялық қолдау басты мәселе болып табылады.

Бейімдік дене тәрбиесі педагогикалық жүйеде ұйымдастырылатын болғандықтан оның қатысушысының біреуі – мүмкіндігі шектеулі бала болса, екіншісі – бейімдік дене шынықтыру мұғалімі немесе дене шынықтыру нұсқаушысы, яғни бір сөзбен айтқанда спорт педагогы.

Бейімдік дене шынықтыру мұғалімі оған қойылатын талаптарға сәйкес болуы қажет, оның ішінде:

- білім сферасы (арнайы білім мен медициналық білім элементтері, бейімдік дене шынықтыруды жүзеге асыру әдістері);
- іскерліктері (арнайы дағдылары мен мүмкіндігі шектеулі балардың сапанттары үшін жеке даму бағдарламаларын әзірлеу мен оны іске асыру қабілеті);
- жеке тұлғалық сапалары (эмпатия мен шыдамдылық, т.б.) болуы тиіс.

Инклюзивті білім беру жағдайында бейімдік дене тәрбиесін тиімді ұйымдастыру үшін мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі, оқу үдерісін саралау, қауіпсіз және ынталандырушы орта құру маңызды. Бағыттағы жұмыстар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды толыққанды дамуына және олардың қоғамға кірігуіне ықпал етеді.

Десекте, болашақ дене шынықтыру және спорт мұғалімдерін даярлауда олардың бейімдік дене тәрбиесі пәнін оқытуға және бейімдік дене шынықтырудың басқа да құраушыларын оқытуға даярлығы жеткілікті қалыптастырылады деп сеніммен айту артық болады. Себебі, болашақ дене шынықтыру және спорт білім беру бағдарламасы білім алушыларының бейімдік дене шынықтыру даярлығын қамтамасыз ететін пән санаулы ғана, ол негізінен «Инклюзивті білім беру». Аталған курс негізінен теориялық курс және ол жалпы білім беру пәндер циклында басқа пән мұғалімдеріне оқытылғандай сипатта ұйымдастырылады.

Бейімдік дене шынықтыру, оның ішінде «Бейімделген дене тәрбиесі» пәнін оқыту үшін дене шынықтыру мұғалімдерін пәнді оқытуға бейімдеу: «жалпы – ерекше – нақты» тізбекте оқытылуы дұрыс болған болар еді.

Алдымен, «Инклюзивті білім беру» теориялық курсты оқыту теориялық және әдіснамалық мәселелерді шешуді танып білуге мүмкіндік беретін. Оның ішінде инклюзивті (интеграциялаудағы) оқу-тәрбие әрекеттерінің тарихы, пайда болу мен дамуы мәселелері, БҰҰ, ЮНЕСКО, ҚР оқу-ағарту министрлігінің инклюзивті білім берудегі және оны дамытудағы нормативтік құжаттары мен олардың жүзеге асырылуы, шетелдердегі инклюзивті білім берудің тарихы, инклюзивті білім беру мен оқытудың моделдері, инклюзивті білім беруге жататын адамдар санаты және оларды оқыту ерекшеліктері, т.с.с. оқу материалдарымен білім алушылар теориялық тұрғыдан қаруланған болар еді.

Келесі кезекте «Бейімдік дене шынықтыру негіздері» ерекше курста білім алушылар бейімдік дене шынықтырудың тарихы, оның түрлері мен бейімдік дене шынықтырудың педагогикалық және педагогикалық аспектілері, бейімдік дене шынықтыруды ұйымдастырудың негіздері сияқты оқу материалдарымен танысады және практикалық бағдарлы әрекеттердің негіздерін меңгереді.

Үшінші кезекте білім алушылардың («Мүмкіндігі шектеулі балалармен ұйымдастырылатын бейімдік дене шынықтыру әдістемесі») нақты бейімдік дене шынықтыру мен спорттың әдістемелері туралы терең теориялық білім және әдістемелік іскерліктерді меңгертуді жүзеге асыруы, олардың бейімдік дене шынықтыру мұғалімі ретінде толық мәнді қалыптасуына мүмкіндік беретін еді [4, 5, 6].

Бұл кезеңде мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың әдістемесін толық меңгеру жүзеге асырылады. Мәселен, бір ғана тірек қимыл қозғалысы бұзылысы бар балалармен бейімдік дене шынықтыру әдістемесін үйрену үшін аталған санаттағы бұзылысы бар балаларды оқыту міндетттері мен оларды жүзеге асыру құралдарымен толық мәнді жұмыс жасауды үйренеді. Сондай-ақ, үшінші кезеңде болашақ дене шынықтыру және спорт мамандары көру, есту, т.б. бұзылысы бар балалармен жұмыс жасауды үйренеді. Аталған кезеңде оқу жұмыстарының мүмкін болатын болса практикум ретінде ұйымдастырылуы практикалық дағдыларды саналы меңгеруіне мүмкіндік береді.

ЖОО бейімдік дене шынықтыру бойынша мұғалімдердің даярлығын қамтамасыз ету үшін мүмкін болса бір білім траекториясын белгілеу дұрыс шешім болып табылады. Білім траекториясына бөлінген уақыт көлемі болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің бейімдік дене тәрбиесі бойынша дайындығын толық қамтамасыз етуге мүмкіндікті береді.

Әдебиеттер:

1. Оспанбаева М. П. Инклюзивті білім беру мазмұны және әдістемесі: оқу құралы / М.П. Оспанбаева. - Алматы, Қазақ университеті, 2019. – 232 б.
2. Бейімдік дене шынықтыру және спорт: Оқу құралы. - Нұр-Сұлтан, баспа, 2019. – 408 б.
3. Бегидова Т.П. Основы адаптивной физичекой культуры: учебное пособие для вузов / Т.П. Бегидова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2021. – 191 с.
4. Адаптивная физическая культура детей с отклонениями в состоянии здоровья: учеб. пособие. -Казань: Казан.ун-т, 2015. – 156 с.
5. Теория и организация адаптивной физической культуры: Учебник. В 2 т. Т.1. Введение в специальность. История и общая характеристика адаптивной физической культуры / Под общей ред. проф. С.П. Евсеева. — М.: Советский спорт, 2003. 448 с.: ил.
6. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебное пособие /Под ред. Л. В. Шапковой. — М.: Советский спорт, 2003. — 464 с, ил.

ӘОЖ 37.02

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУ БАҒДАРЛАМАСЫ

Бактыбаева К.С., п.ғ.к.
Шерхан Мұртаза атындағы Халықаралық университет
Тараз, Қазақстан

Резюме

В данной статье автор обосновывает проблему буллинга среди подростков, которая может проявляться в виде физического насилия, словесных оскорблений, издевательств и распространения слухов. Буллинг может иметь серьезные негативные последствия для жертв, автор предлагает разработанную программу профилактики буллинга, которая может быть полезна педагогам и психологам организаций образования.

Summary

In this article, the author substantiates the problem of bullying among teenagers, which can manifest itself in the form of physical violence, verbal abuse, bullying and spreading rumors. Bullying can have serious negative consequences for victims. The author suggests a developed bullying prevention program that may be useful to educators and psychologists of educational organizations.

- Қазақстандағы буллинг проблемасы барған сайын өзекті мәнге ие болуда. Балаларды қорғау бойынша заңнамалық шараларға қарамастан, мектептердегі зорлық-зомбылық оқиғалары жиі тіркеледі, бұл өз кезегінде балалардың психикалық және физикалық денсаулығына қауіп төндіреді [1].
- Буллинг мәселесінің кең таралуына қазіргі кездегі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық, мәдени жағдайлардың тұлғаның қалыптасуына теріс ықпалы, яғни жастардың өзара қарым-қатынаста бопсалау, қатыгездік, зорлық зомбылықтың орын алуына көптеп әсер етуде деп түсінеміз. Буллинг қазіргі кезде мектеп оқушылары арасында қатты белең алып отыр, сонымен бірге интернет, әлеуметтік желілердің кең дамыған уақытында бопсалаудың жаңа түрі – кибербуллинг пайда болды.
- Буллинг мәселесі бойынша әлемнің барлық елдерінің психологтары мен педагогтері, ғалымдары зерттеулер жүргізіп жатыр.
- Буллинг туралы, психологиялық-педагогикалық мәселе ретінде 20 ғасырдың басында ғана ашық айтыла бастаған, алғаш болып 1905 жылы аталған мәселе бойынша К.Дьюкс өз мақаласын жариялады [2]. Сол кездерден бастап педагог-ғалымдар буллинг мәселесі бойынша зерттеулер жүргізіп, оның алдын алу туралы жарияланымдар шыға бастады. Буллингтің алдын алу бойынша алғашқы ауқымды зерттеулер 1970 жылдары Д.Олвеус жетекшілігімен жүргізілген.
- Қазақстандық оқушылар арасында жүргізілген сауалнама нәтижесінде, «балалардың 63% - ы зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке куә болған, 44% - ы құрбаны болды, 24% - ы мектептегі басқа балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен кемсітушілік актілерін жасаған» [3]. Бұл дене түршігерлік цифрлар,

жәбірлеуге ұшырағанын жасырып қалған оқушылардың саны қанша екені белгісіз.

- Мектеп оқушылары арасындағы бопсалау баланың дамуына теріс әсер ететіні белгілі, кей жағдайларда суицидке итермелеу де мүмкін. Жасөспірімдердің басым бөлігі құрдастарына қысым көрсетудің салдары неге әкеліп соғатынынан, жәбірленушінің психологиялық, эмоционалдық жағдайы, тұлғааралық қарым-қатынасқа, психологиялық көңіл-күйіне әсері туралы бейхабар, көп жағдайда оқушылар өз жауапкершілігі, құқықтары мен міндеттерін де біле бермейді.
- Қазіргі уақытта көптеген мамандардың қолданып жүрген түрлі әдістері (әлеуметтік, педагогикалық және психологиялық) буллингтің алдын алып, жәбірленуші мен жәбірлеуші жасөспірімдерге білім беру ұйымдарының мамандары: сынып жетекшілер, психологтар, әлеуметтік педагог т.б. мамандар психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету мәселесін шешуге бағытталғанымен, көбінесе олар тиімсіз болып жатады. Сол себепті – мектептерде оқушылар арасында буллингтің алдын алудың жүйелі, бірлесе (сынып жетекшілері, психологтар, мұғалімдер, ата-аналар, әлеуметтік педагогтер, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспектор т.б.) жасалған бағдарлама қажет. Дәл осы жағдай біздің тақырыптың **өзектілігін** анықтайды.
- Қазақстанда буллинг мәселесі бойынша кешенді жұмыстар жоспарланып жатыр, VII сайланған Қазақстан Республикасы Парламентінің бірінші сессиясының ашылуы аясында Қ.-Ж. Токаев «буллинг пен балалар суицидінің алдын алудың тиімді тетігін әзірлеуге тапсырма беріп, олардың арасындағы тікелей байланысты атап өтті» [4].
- Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларында: «Буллинг – қорлау сипатындағы жүйелі (екі және одан көп) әрекеттер, қудалау және (немесе) қорқыту, оның ішінде қандай да бір әрекетті жасауға немесе жасаудан бас тартуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер» деген анықтама берілген [5] . Буллингтің мақсаты – жәбірленушіні қорқыту арқылы өзіне бағындыру, айтқанын жасатып отыру. Бұл әрине өз кезегінде қорқыту, психологиялық және физикалық қыспаққа алу арқылы жасалады.
- «Буллинг» ағылшынның bully сөзінен шыққан – ол «бұзақы, сотқар, әдепсіз, дөрекі, жәбірлеуші» дегенді білдіреді. Бұл ұғымды алғаш болып норвегиялық психолог Дан Ольвеус 1993 жылы енгізген. Ол аталған проблеманы ұзақ жылдар бойы зерттей келе, 1993 жылы балалар ортасындағы буллинг ұғымына өз анықтамасын жариялаған болатын: «буллинг/жәбірлеу – бұл әдейі және жүйелі қайталанып отыратын агрессивті мінез-құлық, сонымен бірге әлеуметтік немесе физикалық күштің теңсіздігі (Olweus, 1993a) [6].
- Жәбірлеуші адам физикалық тұрғыда зиян келтіру, ренжітетін сөздер немесе ұрып-соғу, күш көрсету арқылы ренжітуге ниетті және ол мұндай әрекетті жиі қайталайды. Ұл балалар физикалық, ал қыздар психологиялық жәбірлеуге жиі ұшырайды. Жәбірлеу - бұл жеке жағдайдан гөрі мінез-құлық үлгісі. Жәбірлеушілердің басым бөлігі әлеуметтік мәртебесі жоғары,

жәбірленушімен салыстырғанда күшті, дене бітімі ірі, жасы үлкен, мектепте, жасөспірімдер арасында «танымал, беделді» балалар арасынан жиі шығады.

- Әлжуаз, момын балаларды жәбірлеу қаупі жоғары. Бұл әдетте маргиналды қауымдастықтардың, әлеуметтік жағдайы төмен отбасылардың балалары, мүмкіндігі шектеулі балалар немесе мигранттар мен босқындардың балалары. Жәбірлеу жеке немесе онлайн режимінде болуы мүмкін. Кибербуллинг әдетте әлеуметтік желілер, SMS хабарламалар, электрондық пошталар немесе балалар өзара әрекеттесетін кез келген онлайн платформа арқылы орын алады.
- Жәбірлеудің физикалық әсерінен басқа, балаларда депрессия мен мазасыздық сияқты эмоционалдық және психикалық денсаулық проблемалары туындауы мүмкін, бұл нашақорлыққа және мектептегі үлгерімнің төмендеуіне әкелуі мүмкін.
- «Деректер буллингтің түрлі формада болатынын көрсетеді, бұл кез келген уақытта және Интернет арқылы да болуы мүмкін. Жасөспірімдер арасында Интернет арқылы қысым көрсету жағдайларының өсу тенденциясы байқалды». «Telegram мессенджерінде троллинг соғыстары (Trolling battles) деп аталатын байланыс арналары бар екен, олардың мақсаты екі адамның бір-бірін қорлау және зәбір көрсету бойынша жарысуы» [7]. Сонымен бірге Интернет желілерінде жасөспірімдер арасындағы төбелестер, ұрып-соғу, қортыту көріністері жазылған бейне роликтер де көптеп таратылып жатады.
- Жәбірлеудің ең көп таралған түрлері мыналар:
- Физикалық бопсалау:
- ұрып соғу, тебу, итеру, шалып құлату, әсіресе елдің көзінше, түкіру т.б. мазақтау т.б.

Ауызша жәбірлеу, тіл тигізу:

- келемеждеу, мазақтау, қоқан-лоқы көрсету, айғайлау, намысқа тиетін сөздер айту, кемсіту т.б. Ауызша жәбірлеу денеде көгеру, жара, сызат, із қалдырмағанымен ол адамның психикалық денсаулығына едәуір әсер етуі әбден мүмкін.

Жәбірлеуге итермелейтін факторларға тоқталатын болсақ, ең жиі таралған фактор – ол отбасындағы қарым-қатынас стилі, яғни ата-ана тарапынан баланы дұрыс бақыламау, өз бетімен жіберу, баланы физикалық түрде жазалау, күш көрсету, ұрып-соғу т.б., осындай әрекеттер жасөспірімді зорлық-зомбылыққа, жәбірлеуге бейімдейді. Сонымен қатар, ата-аналар арасындағы жанжалдар мен олардың баламен сырласу, әңгімелесу, жылы қабақ танытпау, отбасындағы ауызбіршіліктің жоқтығы да бала психикасына теріс әсер ететіні анық.

Келесі тағы бір әсерлі фактор – оқушының мұғаліммен қарым-қатынасы. Зерттеулерге сүйенсек оқушылардың басым көпшілігі мұғалімдерге буллингтің орын алғаны туралы айтпауының бернеше себептері анықталған: сыныптастарынан батпау, өзінің әлсіздігіне күйзелу және мәселені өзбетінше шешуге тырысу. Оқушылардың педагогтермен сырласпаудың, бөліспеудің, буллингтің орын алуы туралы айтпаудың басқа да себептері болуы мүмкін,

мәселен мұғалімдердің басым көпшілігі бақылау, қадағалау, жазалау шараларын жиі қолданады, нәтижесінде агрессия, жәбірлеу азаймайды. Жоғарыда айтылғандардың барлығы жасөспірімдер арасында буллингтің алдын алудың арнайы бағдарламасын әзірлеу мен енгізудің негізі болды.

Буллингтің алдын алу бағдарламасы

Буллингтің алдын алу бағдарламасының мақсаты - жалпы білім беретін мектептің нақты мүмкіндіктеріне сүйене отырып, жасөспірімдер арасында буллингтің алдын алу процесін тиімді ұйымдастырудың жолдары мен құралдарын әзірлеу.

Бағдарлама 4 циклден тұрады:

диагностикалық; стратегиялық; қолданбалы; бағалау.

Бұл бағдарлама жалпы білім беретін мектептерде, басқа да білім ошақтарында буллингтің алдын алу процесін ұйымдастырудың сапасын арттыруға ықпал ететін білім беру құралдарының спектрін кеңейтуге мүмкіндік береді. Алынған нәтижелерді буллингтің алдын алуда диагностикалық, профилактикалық және түзету жұмыстарын жүргізу мақсатында қолдануға болады.

Цикл	**Мақсаты**	**Міндеттер**	**Құжаттар**	**Әдістер мен құралдар**	**Кто проводит**
1. диагностикалық	Диагностикалық құралдар дайындау	- буллинг диагностикасы; - қауіпті фактоларды анықтау;	- сынып мінездемесін жасау; Жасөспірімдердің жеке картасын жасау	М.Рокичтің «Құндылық бағдарлары» әдісі «Буллинг» оқушылар сауалнамасы; «Аяқталмаған сөйлемдер» әдісі Авторлық сарауалнамалар	Сынып жетекшісі, психолог
II. стратегиялық	Стратегияларды анықтау, әс-шаралар жобасын жасау	- психологиялық диагностика нәтижелерін талдау және түсіндіру; - мұғалімдер, оқушылар мен ата-аналардың өтініштері мен қажеттіліктер	- 1 жылға перспективті бағдарлама	Мәселе бойынша педагогикалық кеңес, ата-аналар жиналысын ұйымдастыру. Жеке және топтық кеңестер өткізу. Әр мектеп буллингпен	Мектеп әкімшілігі, психолог, сынып жетекшілері

		ін анықтау; -буллингтің алдын алу стратегияларын талдау		күресу жоспарын жасау, түзетулер енгізу, іс асыру	
III.қолданбалы	Жоспарланған іс-шараларды өткізу, қатысушылардан кері байланыс алу	Іс-шараларды ұйымдастыру және жинақталған дағдыларды өмірде қолдануға машықтандыру	- қолданылатын құралдар тізімі	Тренингтер, ойын әдістері, сынып сағаттары, фа-культативті сабақтар, кеңес беру, шебер-сыныптар, ақпараттандыру, семинарлар, рефлексия, әңгімелесу, дөңгелек үстелдер, кездесулер, лекциялар т.б. Буллинг туралы бейне материалдар талдау және түсіру; буклеттер әзірлеу	Сынып жетекшілер, психолог, мектеп әкімшілігі, әлеуметтік педагог, құқық қорғау органдарының қызметкері
IV.бағалау	Жүргізілген жұмыстардың нәтижесін бағалау.	- жасөспірімдердің өзекті және әлеуетті даму динамикасын анықтау; - алдыңғы және кейінгі нәтижелерді салыстыру, алынған нәтижелерді талдау және түсіндіру;	- бағдарлама нәтижесі бойынша есеп	"Мінез-құлықты реттеу механизмі ретінде құндылық бағдарларының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу" әдістемесі; Оқу үлгерімін талдау	Мектеп әкімшілігі, психолог, сынып жетекшілері

Сонымен қатар, буллингтің алды алу мақсатында бағдарламада келесідей іс-шаралар жоспарланған:

а) агрессор оқушылардың - өзін өзі ұстай алу, бақылай алу, толеранттық, эмпатия, жанашырлық қасиеттерін қалыптастыру.

ә) буллинг құрбандарының бойында - өзіндік бағалауын арттыру, достық қарым-қатынас орната алу дағдыларын, агрессорға қарсы тұра алу мінез-құлықтарын дамыту.

б) буллинг куәгерлерінің бойында – жәй куәгер бойында буллинг құрбанына жақтасу, агрессорға қарсы тұра алу дағдыларын дамыту қарастырылады т.б.

Ұсынылып отырған бағдарлама үлгісін буллингтің алдын алуда жалпы білім беру ұйымдарының педагогтері мен психологтар пайдалануына болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. А. Алимбекова, М. Асылбекова, Г. Утемисова, Д. Нургалиева Профилактика буллинга в Казахстане: SWOT-анализ условий возникновения и развития проблемы в общеобразовательных орагнизациях. Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2024
2. Харисова Мария Марсовна (ПРОФИЛАКТИКА БУЛЛИНГА В ПОДРОСТКОВОЙ СРЕДЕ Выпускная квалификационная работа Направление подготовки 44.03.02 – Психолого-педагогическое образование профиль – Психология образования) [
3. Chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/240330rus.pdf
4. Президент қ. - Ж. Тоқаевтың VII сайланған Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттарына үндеуінің мәтіні. [Электрондық ресурс]//Қазақстан Республикасы Парламентінің ресми сайты. - Кіру режимі: https://informburo.kz/novosti/tokaev-vystupil-na-pervoj-sessii-parlamenta-vii-sozyva-polnyj-tekst-obrasheniya-prezidenta
5. «Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы.
6. Olweus D. Sweden. In: The nature of school bullying: A crossnatural perspective / Eds. K.P. Smith, J.M. JungerTas, D. Olweus, R. Catalano, P. Slee. — London, 1999.
7. Ларина Е.В. әО современном состоянии проблемы кибербуллингаә /Е.В. Ларина// Социология и право. 2022. Т. 14. № 3. С. 299-305.

ӘОЖ 376.24

МУЛЬТИМЕДИАЛЫҚ ҚҰРАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ҚАУІПСІЗ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Жумадуллаева А.А.п.ғ.к., доцент, Орынбасар М.Б. 7М01202 – Мектепке дейінгі тәрбиелеу және оқыту педагогикасы білім беру бағдарламасының 1 курс магистранты.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ – түрік университеті,
Түркістан қ.

Резюме

Статья посвящена значению безопасной образовательной среды в детских садах, способствующей всестороннему развитию детей. Рассматриваются виды безопасности и подчёркивается значение мультимедийных технологий. Аудиовизуальные материалы и интерактивные методы обучения помогают развитию речевых и творческих навыков, а также формированию культуры безопасности.

Summary

The article highlights the importance of a safe preschool environment for children's holistic development. It emphasizes multimedia technologies' role in ensuring safety and improving learning. Audiovisual tools and interactive methods support language, creativity, and safety awareness.

Қазіргі қоғамда мектепке дейінгі ұйымдардағы білім беру мен тәрбие процесінің басты мақсаты – балалардың жан-жақты дамуына, олардың қауіпсіздігіне, денсаулығына және эмоционалды жайлылығына жағдай жасау [1]. Осыған орай, қауіпсіз білім беру ортасын құру – тәрбие мен оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Баланың физикалық және психологиялық тұрғыдан өзін қауіпсіз сезінуі оның жаңа білімді қабылдауына, қарым-қатынас жасауына, шығармашылық белсенділігін дамытуына тікелей әсер етеді. Бала қауіпсіздік пен сенімділікті сезінгенде ғана өз әлеуетін толық ашып, оқу процесіне белсенді қатыса алады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту саласында соңғы жылдары бірқатар жаңартулар мен талаптар енгізілді. Қазақстан Республикасының білім беру саясаты мен нормативтік-құқықтық құжаттарында (мысалы, "Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты") баланың қауіпсіз дамуы мен шығармашылық қабілеттерін арттыруға ерекше назар аударылады [2]. Білім беру ұйымдарында тәрбиеленушілердің жас ерекшеліктерін ескеріп, олардың өмірлік дағдыларын қалыптастыру, тіл байлығын дамыту, қоршаған ортамен қауіпсіз қарым-қатынас орнатуға үйрету басты міндеттердің бірі болып табылады.

Осы мақсатта, жаңа технологиялар мен мультимедиялық құралдарды қолдану білім беру ортасының сапасын арттырудың маңызды тетігіне айналып отыр. Мультимедиалық құралдар – аудиовизуалды материалдар, анимациялар, бейнероликтер, интерактивті жаттығулар және түрлі электронды ресурстар

арқылы балалардың қызығушылығын оятып, оқу процесін көрнекі әрі түсінікті етеді. Бұл құралдар балалардың танымдық қабілеттерін дамытумен қатар, қауіпсіз мінез-құлық үлгілерін меңгеруге де көмектеседі. Мультимедиа арқылы бала қоршаған ортадағы қауіп-қатерлер туралы ақпаратты оңай қабылдап, оны тәжірибеде қолдануға үйренеді.

Мультимедиялық технологияларды пайдалану – білімді қызықты жеткізумен қатар, балада қауіпсіздік мәдениетін қалыптастырудың тиімді тәсілі. Көрнекілік пен ойын элементтері мектепке дейінгі балаларға білім беруде нәтижелі әдіс болып табылады. Сондықтан балабақшада мультимедиа құралдарын қолдану қауіпсіз орта мен тілдік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Қауіпсіз білім беру ортасы – бұл баланың өмірі мен денсаулығына зиян келтіретін барлық қауіп-қатерден қорғалған, оның толыққанды дамуына, шығармашылық әлеуетін ашуына және еркін қарым-қатынас орнатуына жағдай жасайтын кеңістік [3]. Мұндай ортада бала өзіне сенімділікпен қарай алады, эмоциялық тұрақтылыққа ие болады және әлеуметтік ортамен тиімді әрекеттесе алады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіздік бірнеше негізгі бағыттар бойынша қамтамасыз етіледі [3, 10 б.]:

Физикалық қауіпсіздік – бұл ғимараттың, жиһаздың, ойыншықтардың санитарлық талаптарға сай болуы, өрт қауіпсіздігі мен алғашқы көмекке қолжетімділіктің қамтамасыз етілуі. Ол баланың денсаулығына зиян келтірмеуге бағытталған.

Психологиялық қауіпсіздік – баланың өзін еркін, жайлы сезінуі. Мұнда кемсітушілікке жол берілмей, әр баланың жеке ерекшелігі ескеріледі.

Ақпараттық қауіпсіздік – баланы жасына сай келмейтін мазмұннан қорғау. Мультимедиялық материалдар педагогикалық және этикалық талаптарға сай болуы қажет.

Баланың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде бірқатар факторлар әсер етеді. Олардың қатарында педагогтердің кәсіби шеберлігі мен эмоционалдық тұрақтылығы, ата-аналармен тиімді серіктестік, баланың жас ерекшелігіне сай ұйымдастырылған тәрбие-таныстыру шаралары және мультимедиялық құралдарды дұрыс пайдалану маңызды рөл атқарады.

Білім беру процесінде балаға тек білім беріп қана қоймай, оны қоршаған ортаның түрлі қауіп-қатерлерінен сақтандыру – тәрбиешінің басты міндеттерінің бірі. Сондықтан қауіпсіз орта құру – бұл тек техникалық және физикалық шарттар жиынтығы емес, ол сонымен қатар психологиялық қолдау мен тәрбиелік ықпалды біріктіретін кешенді жүйе болып табылады.

Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесінде мультимедиялық құралдарды қолдану заманауи білім беру үдерісінің ажырамас бөлігіне айналуда. Бұл құралдар балалардың оқу іс-әрекетін қызықты әрі әсерлі етіп ұйымдастыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың танымдық белсенділігін арттырып, сөздік қорын байытуға жағдай жасайды.

Мектепке дейінгі ұйымдарда жиі қолданылатын мультимедиалық құралдардың негізгі түрлеріне мыналар жатады [4]:

- *Интерактивті тақта* – балаларға тапсырмаларды визуалды және сенсорлық тұрғыда орындауға мүмкіндік беретін құрал. Ол арқылы түрлі суреттерді қозғау, сәйкестендіру, бейнелермен жұмыс істеу жүзеге асады.
- *Бейнематериалдар мен мультфильмдер* – оқыту барысында баланың назарын аударып, күрделі ұғымдарды қарапайым әрі қызықты формада түсіндіруге мүмкіндік береді.
- *Презентациялар (слайдтар)* – сабақтың құрылымын нақтылап, көрнекілік пен ақпараттың үйлесімділігін қамтамасыз етеді.
- *Смарт құрылғылар (планшет, интерактивті үстел)* – баланың жеке жұмыс жасауына, тапсырмаларды өз бетімен орындауына мүмкіндік туғызады.

Бұл құралдарды қолданудың бірнеше тиімді жолдары бар:

- Сабақ барысында – жаңа тақырыпты таныстыру кезінде, сөздік қорды дамыту жұмыстарында, дағдыларды бекіту кезінде мультимедиялық мазмұн белсенді қолданылады. Мысалы, тақырыпқа сәйкес анимациялық бейнелер көрсету, интерактивті тапсырмалар беру арқылы білім мазмұны меңгертіледі.
- Тәрбие сағаттарында – тақырыптық бағытта қауіпсіздік ережелері, адамгершілік құндылықтар, табиғатты қорғау сияқты тақырыптарда бейнероликтер мен көрнекі материалдар арқылы тәрбие беруге болады.
- Ойын арқылы үйрету – интерактивті ойындар, суреттерді сәйкестендіру, дыбыспен жұмыс істеу, сұрақ-жауап тәсілдері баланың білімін бекітіп қана қоймай, қызығушылығын арттырады.

Мультимедиялық құралдарды таңдау барысында балалардың *жас ерекшеліктеріне сай іріктеу қағидалары* міндетті түрде ескерілуі тиіс. Атап айтқанда:

- мазмұны түсінікті және қарапайым болуы керек;
- бала психикасына зиян келтірмейтін, агрессия мен қорқыныш тудырмайтын болу керек;
- оқыту мақсатына сай келуі қажет;
- көркемдік, техникалық сапасы жоғары болуы керек;
- интерактивтік сипатта болғаны жөн.

Жас ерекшеліктерін ескеріп іріктелген мультимедиялық материалдар балалардың қызығушылығын оятып қана қоймай, олардың тілдік қорын, логикалық ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Қауіпсіздік ережелерін меңгерту – мектепке дейінгі ұйымдардағы ең маңызды міндеттердің бірі. Бұл бағытта мультимедиялық құралдарды пайдалану балалардың таным процесін жандандырып, ақпаратты жылдам әрі сапалы меңгеруіне көмектеседі.

Мультимедианың артықшылығы – *көрнекілік* [5]. Бейнекөрсетілімдер мен анимациялар арқылы абстрактілі ұғымдарды нақты бейнелермен түсіндіру жеңілдейді. Мысалы, жолда жүру ережелерін үйретуде бағдаршам, жаяу жүргінші жолағы, көше белгілері көрсетілген мультфильмдер мен роликтерді қолдану арқылы бала күнделікті өмірмен байланысты білім алады.

Қауіпсіздік ережелерін меңгертуде анимациялық құралдарды қолдану – тиімді әдістердің бірі. Анимациялар баланың көңілін аударады, олардың

назарын ұстап тұрады және ұзақ есте сақтауына әсер етеді. Мысалы, үйде қауіпсіздік, электр құралдарын дұрыс пайдалану, өрт қауіпсіздігі туралы қысқа бейнелер мен интерактивті мультфильмдер арқылы ақпарат беру бала үшін жеңіл әрі түсінікті болады.

Сонымен қатар, *балалармен интерактивті қауіпсіздік жаттығуларын ұйымдастыру* – білім мен әрекетті біріктіруге мүмкіндік береді. Мұндай жаттығуларға:

- интерактивті тақтада қауіпсіз және қауіпті жағдайларды ажырату;
- виртуалды ойындар арқылы қауіпсіз жүріс-тұрысты қалыптастыру;
- «Дұрыс – бұрыс» форматындағы жаттығулар;
- қысқа көріністер қойып, баланың рөл арқылы өз ойын жеткізуі жатады.

Мультимедиялық әдістер баланың эмоциялық және сенсорлық қабылдау арналарын қатар іске қосып, ақпаратты есте сақтау және өмірде қолдану деңгейін арттырады. Бұл тәсілдер балалардың қауіпсіздік туралы білімін бекітіп қана қоймай, өмірлік маңызды дағдыларды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Қорытындылай келе, білім беру жүйесінде мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыру – басты міндеттердің бірі. Бұл үдерісте мультимедиялық құралдарды тиімді пайдалану балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Атап айтқанда, интерактивті тақталар, бейнематериалдар, мультфильмдер, анимациялар мен смарт құрылғылар балалардың күнделікті өмірге қажетті қауіпсіздік ережелерін қызықты әрі әсерлі формада меңгеруіне ықпал етеді.

Мультимедиялық құралдар – тек көрнекілік құралы ғана емес, сонымен қатар баланың тілдік қорын байытып, ойлау қабілетін дамытатын, есте сақтауын күшейтетін, оқу үдерісін жекелендіруге мүмкіндік беретін заманауи әдіс. Бұл құралдарды қолдану тәрбие мен оқытудың сапасын арттырып, балаға жайлы, сенімді, қауіпсіз орта қалыптастыруға жол ашады.

Әдебиеттер:

1. Карьёнов Сергей Рудольфович, Фалько Светлана Николаевна Обеспечение комплексной безопасности в дошкольной организации // АНИ: педагогика и психология. 2019. №1 (26). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-kompleksnoy-bezopasnosti-v-doshkolnoy-organizatsii (дата обращения: 19.05.2025).
2. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы. – Ресми жарияланған. – Қолжетімді: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012438 (қол жеткізілген күні: 19.05.2025).
3. Институт раннего развития детей. Методические рекомендации по обеспечению безопасности воспитанников в дошкольных организациях [Электронный ресурс]. – Астана, 2024. – 32 с. – Режим доступа: https://irrd.kz/sites/irrd.kz/uploads/docs/2024/03/doc2_03kz.pdf, свободный. – Яз. каз.
4. Оробинская А. Н. Мультимедиа-технологии и их использование в системе дошкольного обучения // Таврический научный обозреватель. 2016. №1-3 (6). URL:

https://cyberleninka.ru/article/n/multimedia-tehnologii-i-ih-ispolzovanie-v-sisteme-doshkolnogo-obucheniya (дата обращения: 19.05.2025).
5. Ставцева Юлия Геннадиевна Информационно-коммуникационные технологии в дошкольном образовательном учреждении // Гаудеамус. 2015. №1 (25). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionno-kommunikatsionnye-tehnologii-v-doshkolnom-obrazovatelnom-uchrezhdenii (дата обращения: 19.05.2025).

УДК 371

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОДРОСТКОВОГО ВОЗРАСТА

Таукебаева А.С.
психолог школы-гимназии №83 им Ы.Алтынсарина
Астана, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада жасөспірімдердің мінез-құлқында ауытқуларға, тұлғаралық қатынастарға әсер ететін психологиялық ерекшеліктері сипатталады және олардың физикалық және физиологиялық бастаулары қарастырылады.

Summary

This article will describe the psychological characteristics of adolescents that affect behavioral abnormalities, interpersonal relationships, and consider their physical and physiological origins.

Процесс научного изучения подростков асоциального поведения продолжается на протяжении довольно длительного времени. Широкое распространение различных отклонений в поведении современных подростков, таких, как наркомания, алкоголизм, суицид, бродяжничество, проституция и др., вызвало в жизни напряженные дискуссии о природе такого рода негативизма, мотивах, факторах и условиях его возникновения. Последствия в результате изменений личности подростка, вызванных отклонениями в поведении, затрагивают не только самих подростков и их ближайшее окружение, но и все общество в целом. В сложившихся условиях приобретает особую актуальность изучение психолого-педагогических характеристик подростков, составляющих группу риска, для организации более эффективного психолого-педагогического сопровождения, учитывающего их индивидуально-психологические особенности.

Общая психологическая характеристика подросткового возраста складывается из следующих показателей: происходит перестройка отношения подростка к социальной среде, к самому себе, то есть изменяются потребности и побуждения, движущие поведением подростка, меняются и основные черты его личности. Подросток стремится ощущать себя взрослым, поэтому утверждает свою кажущуюся взрослость любыми доступными ему средствами. Поскольку таких средств у подростка немного, то при неправильном отношении взрослых они замещаются психоактивными веществами, как символами взрослости, как средствами снятия напряжения, образцами

поведения значимых для подростка людей, поиском авторитетов [1,2,3,4]. Развитие на этом этапе идет быстрыми темпами, особенно много изменений наблюдается в плане формирования личности. Противоположные черты, стремления, тенденции сосуществуют и борются друг с другом, определяя противоречивость характера и поведения подростка, вызывая личную нестабильность. В этот период закладываются основы нравственности, формируются социальные установки, отношение к себе, к людям, к обществу. Кроме того, в данном возрасте становятся устойчивыми черты характера и основные формы поведения. Главные мотивационные линии этого возрастного периода, связанные с активным стремлением к личностному самосовершенствованию – это самопознание, самовыражение, и самоутверждение.

В подростковый период происходит переоценка ценностей, осознание себя как личности, формируются собственные взгляды на жизнь. С подросшим ребенком уже нельзя общаться «по старинке». Взрослым легко было диктовать свои требования послушному малышу, но подросток воспринимает советы, как давление, которому он энергично сопротивляется. Повзрослевший ребенок борется за свободу, с отчаяньем, присущим юношескому максимализму: скандалами, сигаретами, алкоголем, уходом из дома. Ему нужна не столько собственно свобода, сколько признание права самому принимать важные для него решения [5].

Наибольшие возможности для выявления условий и механизмов становления растущего человека как личности представляет изучение психических познавательных процессов подростка. В подростковом возрасте происходит активное развитие когнитивных познавательных процессов, которые оказывают существенное влияние на формирование личности. В этой связи можно отметить, что внимание подростка характеризуется не только большим объемом и устойчивостью, но и специфической избирательностью. В этот период уже характерно преднамеренное внимание. Избирательным, целенаправленным, анализирующим становится и восприятие. Значительно увеличивается объем памяти, причем не только за счет лучшего запоминания материала, но и его логического осмысления. Память подростка, как и внимание, постепенно приобретает характер организованных, регулируемых и управляемых процессов. Существенные сдвиги происходят в интеллектуальной деятельности подростков. Основной особенностью ее является нарастающая с каждым годом способность к абстрактному мышлению, изменение соотношения между конкретнообразным и абстрактным мышлением в пользу последнего. Важная особенность этого возраста - формирование активного, самостоятельного мышления. В этот период происходит формирование навыков логического мышления, а затем и теоретического мышления, развивается логическая память. Активно развиваются творческие способности подростка иформируется индивидуальный стиль деятельности, который находит свое выражение в стиле мышления.При значительной склонности к романтичному у подростков более реалистичным и критичным становится

воображение. В данный период бурно развиваются чувства подростков. Но их эмоциональные переживания неустойчивы, ранимы, подвержены влиянию окружающей среды. Именно на этом фоне происходит формирование мировоззрения подростков, их нравственных убеждений и идеалов [2, с 91].

Заметное развитие в этот период приобретают волевые черты характера – настойчивость, упорство в достижении цели, умение преодолевать препятствия и трудности. В отличие от младшего школьника подросток способен не только к отдельным волевым действиям, но и к волевой деятельности. Он часто уже сам ставит перед собой цели, сам планирует их осуществление. Но недостаточность воли сказывается, в частности, в том, что, проявляя настойчивость в одном виде деятельности, подросток может не обнаруживать ее в других видах. Наряду с этим подростковый возраст характеризуется известной импульсивностью. Порой подростки сначала делают, а потом подумают, хотя при этом уже осознают, что следовало бы поступить наоборот [13,17].

В психофизиологическом плане подростковый период характеризуется бурными гормональными изменениями, интенсивным ростом тела, резким удлинением конечностей; подростки жалуются на возникшие в это время головокружения, тошноту, усталость, потливость. Естественно, меняется общий фон настроения: подросток становится раздражительным, любое слово, жест, интонация, сопровождающие замечание или поступок родителей может вызвать слезы, вспышку гнева или агрессию у подростка. Часто подросток становится настоящим бунтарем, он борется за физическое и психологическое отделение от родителей, за свою независимость, становится скрытным, в квартире все чаще старается уединяться, у него появляются свои секреты. Он подолгу, зачастую ночью, говорит по телефону и очень сердится, если кто-либо мешает ему. Он не принимает советов от родителей и с трудом переносит любое вмешательство в свою жизнь. Кроме того, подросток буквально «тонет» в агрессивных импульсах, которые часто направлены на своих братьев, сестер, родителей, учителей.

Длительность подросткового периода часто зависит от конкретных условий воспитания детей, от того, насколько велик разрыв в нормах и требованиях, предъявляемых к ребенку и взрослому. Здесь важно подчеркнуть одно обстоятельство. Мы говорим о подростке, характеризуя наиболее общие, типичные черты его облика. Между тем есть и проблема индивидуальных различий. Так называемого среднестатистического подростка реально не существует. Больше того, разговоры о подростке без учета того, мальчик он или девочка, беспредметны. Общие закономерности подросткового возраста проявляют себя через индивидуальные вариации, зависящие не только от окружающей подростка среды и условий воспитания, но и от особенностей организма или личности [6, с. 57; 7, с. 11; 21].

По мнению А.А.Реан, главное в данном периоде – это выход ребенка на качественно новую социальную позицию, в которой реально формируется его сознательное отношение к себе как к члену общества [8].

Таким образом, все сводится в конечном счете к тому, что подростковый возраст насыщен всякого рода отклонениями в поведении, и эти отклонения с позиций взрослых, нелепы, нетерпимы, нелогичны и непонятны. В сущности, если расценивать эти особенности подросткового возраста с позиций «нормы - не нормы», то следует понимать ненормативность в их поведении как норму, и в этом случае возникает необходимость концентрировать внимание на отдельных видах отклонений, которые, во-первых, в определенные периоды развития общества и государства становятся опасными в силу тяжести и распространенности, а, во-вторых, являются предметом исследований психотерапевтов и психокорректоров. Речь идет о повышенной агрессивности подростков, жестокости, немотивированности действий и поступков, выражающихся в преступлениях, уходе от действительности и т.д.

Литература:

1. Мудрик А.В. Социальная педагогика. – М.: Академия, 2000.
2. Реан А.А.Психология познания педагогом личности учащихся. – М., 1990.
3. Алмазов Б.Н. Психическая средовая дезадаптация несовершеннолетних. – Свердловск, 1986. -184с.
4. Немов Р.С. Психология. – Т.1. – М.: Владос, 1990.
5. Невский И.А. Трудный успех. – М.: Просвещение. 1981. -112 с.
6. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989.
7. Беличева С.А. Престижность и асоциальное поведение несовершеннолетних: автореферат дис... к. псих. н. - Л., 1977.
8. Реан А.Н. Психодиагностика в педагогическом процессе. – СПб., 1996. -258 с.

ӘОЖ: 316.89

СУИЦИДАЛДЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ: ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АНАЛИЗ

Паримбай Г. Ғ., оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті

Шымкент, Қазақстан

Резюме

Одним из наиболее трагичных видов девиантного поведения является суицид. Как показывает практика, в подавляющем большинстве случаев суицид мотивируется переживаемыми конфликтами. В статье рассматриваются наиболее типичные конфликтные ситуации, явившиеся причинами суицидального поведения, и анализируется психологическое кризисное состояние личности, лежащее в основе конфликтной ситуации.

Summary

Suicide is one of the most tragic types of deviant behavior. As practice shows, in the vast majority of cases suicide is motivated by the conflicts experienced. The article examines the most typical conflict situations that have caused suicidal behavior, and analyzes the psychological crisis state of the individual underlying the conflict situation.

Девиантты (ауытқыған) мінез-құлықтың ең ауыр түрлерінің бірі – суицид (суицид, лат. *sui* – өзін, *caedere* – өлтіру) – өз өмірін қасақана қию. Суицид туралы ақпарат адамзат өркениетінің пайда болуы туралы ақпаратпен бір уақытта пайда болады. Өз-өзіне қол жұмсау адамзат тарихы сияқты өте көне екені анық [1, б.15]. Ж.-П. Сартрдың адам мен жануар арасындағы айырмашылықты – адам өз өмірін қиюы мүмкін деп санауы кездейсоқ емес.

Адамзат тарихында суицид әртүрлі жолдармен бағаланды: қатал айыптаудан бастап, өмірден кетудің «лайықты» тәсілі ретінде танылуға дейін. Әр түрлі тарихи дәуірлерде әр түрлі қоғамдарда, кейде бір қоғамның әр түрлі қабаттарында суицидке қарама-қарсы моральдық бағалар берілді. Суицид пен заң аралас түсіндірілді.

Әлеуметтік құбылыс ретінде суицид жеке мінез-құлық актісінен ерекшеленеді. Суицидтік мінез-құлық деп өзін-өзі өмірден айыру идеясына негізделген және конфликт жағдайында жеке дағдарысты шешудің деструктивті құралы ретінде қызмет ететін әр түрлі әрекет түрлерін түсінуге болады.

Шетелдік және ресейлік әдебиеттерде кең таралған суицидтің заманауи тұжырымдамаларын талдау төмендегідей негізгі ұғымдарды тұжырымдауға мүмкіндік береді:

Суицидент – өз-өзіне қол жұмсаған немесе өзін-өзі өлтіруге әрекет жасаған адам.

Өз-өзін өлтіру (суицид) дегеніміз – адамның ерікті әрекетінің нәтижесі болып табылатын өлімі.

Өз-өзіне қол жұмсау – бұл әртүрлі жағдайларда өліммен аяқталмаған адамның біртекті әрекеті.

Суицидтік қатер – адамның өзін-өзі жоюға бағытталған әрекеттерді жасауға бейімділігі.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымның мәліметі бойынша, жыл сайын әлемде жарты миллионға жуық адам өз өмірін қияды, яғни күніне 1000-нан астам адам, ал өз-өзіне қол жұмсауға тырысқандар саны жылына 5 миллионнан асады. 100 мың тұрғынға шаққанда 20-дан астам жағдайда суицид деңгейі қатерлі болады.

Соңғы бірнеше жылдағы ҚР-дағы суицидтен болатын өлім-жітім статистикасы тұрақсыз динамиканы көрсетіп, жалпы жоғары деңгейде қалып отыр. Жыл сайын елімізде 3,5 мыңнан 4 мыңға дейін адамдар ерікті түрде өз-өзіне қол жұмсайды (және бұл тек белгілі статистика бойынша). Бұл күніне 9-10 адам суицид жасайтындығын көрсетеді. Соңғы деректер бойынша Қазақстан суицид көрсеткіші бойынша алғашқы бестіктегі елдердің тізімінде [2].

Зерттеу нәтижелері бойынша суицидке оқталу дені сау азаматтар арасында да, түрлі психикалық бұзылыстары немесе психикалық ауытқулары бар адамдар арасында да, алкоголь мен есірткіге тәуелділігі бар адамдарда да орын алады.

Қазақстанда суицидтердің жалпы саны 2023 жылғы қаңтар-қазанда 3,4%-ға жоғарылады. Бұл ретте жасөспірімдер арасындағы суицид саны 30%-ға өсті. Он

айда 169 кәмелетке толмаған қазақстандық қайтыс болды, оның 27,8%-ы 5 жастан 14 жасқа дейінгі балалар, 72,2%-ы 15 жастан 17 жасқа дейінгі жасөспірімдер. Дәл осы жас санатында аяқталған суицидтер санының белсенді өсуі байқалады (өткен жылдың кезеңіне сәйкес - 45,2%) [2].

Суицидтер статистиксының өсуіне мынадай факторлар әсер ететіндігі анықталды: а) өмір сүру деңгейінің төмендеуі және әлеуметтік шиеленістің өсуі; б) қарқынды әлеуметтік-мүліктік стратификация және қоғамдағы тұтынушылық сұраныстардың артуы, сондай-ақ қазіргі заманғы стандарттар бойынша өзіне және оның отбасы мүшелеріне лайықты өмір сүру деңгейін қамтамасыз ете алмау салдарынан үмітсіздік жағдайын туғызатын микроәлеуметтік ортада; в) адамның жалғыздық сезімін күшейтетін, эмоционалдық қысымды, айналасындағылардан (әріптестерін қоса алғанда) алшақтық сезімін тудыратын, оған жанашырлыққа, түсіністікке, эмоционалды қолдауға сенуге мүмкіндік бермейтін қоғам мен микроколлегиялардың бөлінуінің, атомизациясының артуы.

Суицидтік мінез-құлықтың ең негізгі себептері болып табылатын конфликтілік жағдайларды келесі негізгі топтарға бөлуге болады:

1. Қызметтің ерекшелігі мен ұжымдағы өзара әрекеттесуге байланысты қақтығыстар. Бұған мыналар жатады: құндылық-дүниетанымдық, биофизиологиялық және микроәлеуметтік сипаттағы жеке дезадаптациялық процестер; кәсіби қызметтегі нақты міндеттерді орындаудағы сәтсіздіктер; әріптестермен тұлғааралық қақтығыстар; басшы мен бағынышты арасындағы қарым-қатынастағы проблемаларға өткір, адекватты емес реакциялар; тұрақсыздық, импульсивтілік, өзін-өзі тым жоғары бағалау, мінез акцентуациялары және т. б. Олардың үлесі 7-ден 13%-ға дейін.

2. Жеке-отбасылық қатынастардың ерекшелігіне байланысты қақтығыстар. Олар жеке психологиялық сипаттамалар мен жақын туыстарымен тұлғааралық қатынастардың теріс сипаты негізінде пайда болады. Көбінесе акцентуацияланған тұлғалық ерекшеліктерге қолайсыз отбасылық жағдайлар үстеме болып, отбасылық жанжалды тіптен күшейтеді, тұлғаішілік және тұлғааралық қақтығыстардың ушығуына түрткі болып үмітсіз, шешілмейтін тығырыққа тіреледі (суициденттердің пікірі бойынша). Бұл қақтығыстар суицидтік мінез-құлықтың 40-60% себептері болып табылады, соның ішінде қызғаныш, зинақорлық немесе сәтсіз махаббат, жыныстық дәрменсіздік, ауыр ауру, отбасылық қиындықтар, алкогольді теріс пайдалану.

3. Құқық бұзушылық үшін ықтимал жазадан қорқудан, қылмыстық жауапкершіліктен қорқудан, теріс әрекеттері үшін ұяттан қорқудан немесе кәсіби деформацияның (деградацияның) салдарының бірі ретінде туындайтын антисоциалдық мінез-құлыққа байланысты қақтығыстар.

4. Денсаулық жағдайына байланысты қақтығыстар: психикалық аурулар; созылмалы соматикалық аурулар; физикалық кемшіліктер (сөйлеу ақаулары және кемшіліктер ретінде қабылданатын сыртқы келбеттің ерекшеліктері – дисморфобия).

5. Материалдық және тұрмыстық қиындықтарға байланысты қақтығыстар және т.б. Суициденттердің өз-өзіне қол жұмсауының жартысына жуығы әртүрлі мөлшерде мас күйінде болады, бұл көп жағдайда суицидтік ниеттерді жүзеге асыру жеңіл болады. Ең көп суицидтік қатерлі кезең – бұл 31 жастан 40 жасқа дейінгі аралық (40,7 %) [3, б.86].

Сонымен қатар, 45 жастан асқан адамдар арасында суицидтік мінез-құлықтың өсуі байқалады (31,1 %), сондай-ақ кәмелетке толмағандар (13%). Бір қызығы, орта немесе жоғары білімі бар және оқу кезінде бейімделу кезеңінен өткен азаматтар өз-өзіне қол жұмсау әрекеттерін арнайы білімі жоқ адамдарға қарағанда тоғыз есе аз жасайды. Өз-өзіне қол жұмсаған азаматтар орта (54,3%) немесе орта арнайы (23,5%) білімге ие болды. Олардың көпшілігінде жұмысқа байланысты жазалаулар мен ескертулер болмаған, олар жақсы жағынан сипатталды (70%).

Психологиялық жұмыс практикасы, ақпараттық-статистикалық деректер және 2011-2019 жылдардағы суицид фактілері бойынша қылмыстық істерді тергеу нәтижелері суицидтік ниеттердің пайда болуының, дамуының және іске асырылуының аталған себептерінен басқа, профилактикалық жұмысты жүргізу кезінде ауто-деструктивті мінез-құлықтың мынадай факторлардың болуына ерекше назар аудару қажет екенін көрсетеді: психологиялық дағдарыстық жай-күйлер; жарақаттан кейінгі стресстік бұзылулар; дезадаптацияны тудыратын психотравматикалық оқиғалар, деструктивті мінез-құлық; психикалық ауытқулар мен аурулар; жеке тұлғалық ерекшеліктер.

Отандық суицидологияда психологиялық дағдарыс – әртүрлі өмірлік жағдайлардағы жанжал жағдайында тұлғаның әлеуметтік психологиялық бейімделуінің негізгі көріністерінің бірі ретінде қарастырылады. Бұл күрделі өмірлік кедергілер мен проблемаларды жеңу мүмкін болмаған кезде, алдыңғы өмірлік тәжірибе мен тұлғаның жеке ерекшеліктеріне негізделген оқиғаларды жеткіліксіз (теріс) бағалауды қалыптастыру процесінде пайда болады. Дағдарыстық күйлер әдетте, қарқынды жағымсыз эмоциялармен, қобалжу және мазасыздықпен, шындық сезімін жоғалтумен, үйлесімді мінез-құлықтың бұзылысымен сипатталады. Мұндай жағдайға: маңызды оқиғаны немесе травматикалық жағдайды фиксациялау; өзінің дәрменсіздігі мен әлсіздігі туралы жағымсыз тәжірибе; жалғыздық сезімі; өз тұлғасын пессимистік бағалау, өз күйі мен мүмкіндіктеріне сенімсіздік таныту тән.

Суицид фактілерін талдау суициалды мінез-құлық жағдайларының 80%-ы оның пайда болуы мен дамуының алдында белгілі бір травматикалық оқиға (кейде уақыт бойынша ұзартылған) немесе олардың тізбегі болғанын көрсетеді. Травматикалық оқиғаның ерекшелігі – бұл басқалар үшін елемеуге тұрарлық жағдай болғанымен, суицидент үшін өте маңызды болуы мүмкін, сонымен қатар мұндай жағымсыз оқиғалар тізбегі адамның әдеттегі өмірінде жиі тізбектеліп қайталануы мүмкін.

Ең жиі кездесетін психогендік факторларға мыналар жатады: отбасылық қақтығыстар; ажырасу; жалғыздық; қызғаныш (жұбайына опасыздық); сәтсіз махаббат; отбасылық жағдайдың өзгеруі; тұрғылықты жерінің өзгеруі;

көршілермен қақтығыстар; айналасындағыларды қорлауы; өзінің қолайсыз әрекеті; өзінің ауруы немесе жарақаты; жақындарының ауруы немесе өлімі; соматикалық аурумен байланысты емес денсаулыққа немесе өмірге қауіп; материалдық-тұрмыстық тұрақсыздық; материалдық залал; жазадан қорқу, масқара болу, құрметтен айырылу; қызметтік шиеленістер; жұмысқа қанағаттанбау; ұжымдағы жанжалдар.

Деструктивті мінез-құлық – бұл адамның өзіне немесе айналасындағыларға зиян келтіретін ауытқыған мінез-құлық үлгісі. Бұл дағдарыстық және жағымсыз жағдайлардың, травматикалық оқиғалардың, жарақаттан кейінгі стресстік бұзылулардың, кәсіби деформацияның, психикалық аурулардың, жеке ерекшеліктердің, акцентуацияның салдары болуы мүмкін мінез-құлық түрі. Оның екі негізгі түрі бар: 1) аллодеструкция яғни, сыртқы әлемге бағытталған жойылу қажеттілігі мен агрессивтілік: адамдарға, объектілер мен заттарға (қылмыс, құқық бұзушылықтар, қылмыстар, агрессивтілік пен жанжалдың жоғарылауы, жеккөрушілік); 2) аутодеструкция (аутоагрессивтілік), яғни өзін-өзі жою қажеттілігі: суицидтік әрекеттер, суицид, өз денсаулығына қасақана зиян келтіру, соның ішінде есірткі мен алкогольді ішімдіктерді қолдану [4].

Суицидалды мінез-құлық – бұл әлеуметтік және жеке дезадаптация процесінің соңғы кезеңі. Ол екі негізгі формада көрінеді: ішкі және сыртқы.

Суицидтік (аутоагрессивті) мінез-құлықтың ішкі формалары: тәжірибелер, пассивті ойлар мен суицидтік идеялар, суицидтік ниеттер. Кез-келген жанжалдың немесе травматикалық оқиғаның шешілмейтіндігін түсінгеннен кейін, адам өмірдің құндылығы туралы ойлар мен идеяларды қамтитын психикалық тәжірибеге ие болады. Олар «сіз өмір сүрмейсіз, бірақ барсыз», «өмірде бақыт жоқ» және т.б. сияқты тұжырымдарда көрінеді, олардың ерекшелігі – өз-өзіңіз туралы нақты идеялардың болмауы, және өмірдің құндылығын пессимистік түрде жоққа шығару. Бұл суицид туралы шешім қабылдау және аутодеструктивті әрекеттер жасау процесінің дамуындағы «нөлдік» яғни бастама цикл.

Суицидтік (аутодеструктивті) мінез-құлықтың сыртқы түрлері: депрессиялық жағдайлар; алкогольді теріс пайдалану, алкоголизм, нашақорлық; өз денсаулығына қасақана зиян келтіру; суицидтік мәлімдемелер және адекватты емес мінез-құлық; өзін-өзі өлт әрекеттері; суицид.

Суицид фактілерін талдау суицидке дейінгі кезеңде суициденттің бұрын тән емес көріністермен сипатталғанын көрсетеді: алкогольді теріс пайдалану; айқын пессимизм; терең психикалық анализдер мен пессимистік мәлімдемелер; реніш немесе қанағаттанбау сезімі; оқшаулану, өз-өзіне бұйығу, шатасу және өз күшіне сенбеу; айқын немесе жасырын депрессиялық жағдайлар. Сонымен қатар, депрессияның әдеттегі астениялық күйден айқын айырмашылықтары бар: адамның өзінің толық дәрменсіз сезінуі; өмірдің мағынасыздығы туралы идеялар; өзін-өзі бағалаудың критикалық деңгейге дейін төмендеуі, сондай-ақ сананың тарылу белгілері және травматикалық оқиғаға фиксациялану.

Менеджерлер мен практикалық психологтар білуі шарт жеке тұлғаның суицидке қарсы факторлары: қалыптасқан оң өмірлік көзқарастар мен ұстанымдар, адамның позитивті жеке факторлары мен психологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы, сондай-ақ суицидтік ниеттерді жүзеге асыруға кедергі келтіретін психикалық тәжірибелердің динамикасы. Оларға мыналар жатады: туыстармен жақындармен эмоционалдық терең байланыс құру; міндеттемелер; жақсы физикалық форманы сақтау; өз денсаулығына қамқорлық жасау, өзін-өзі сақтау инстинкті; қоғамдық пікірді есепке алу және айналасындағылардың сын-пікірлерінен сақтануға тырысу, өзін-өзі масқаралау туралы идеялар және суицидтік мінез-құлық үлгілерінен бас тарту (негативті сынау); әртүрлі өмірлік, шығармашылық, іскерлік, отбасылық, қызметтік және басқа да жоспарлардың болуы; рухани, адамгершілік және эстетикалық критерийлердің болуы; тәрбие мен өмірлік тәжірибеден, тұлғада (оптимизм, мейірімділік, адамгершілік, әдептілік, өмірде, қызметте, оқуда және т.б. белгілі бір мақсаттарға жетуге ұмтылу) қалыптасқан оң өмірлік көзқарастар; психологиялық икемділік пен бейімделу, жағымсыз жеке тәжірибелерді компенсациялай білу, өзін-өзі реттеу әдістерін қолдану және психикалық шиеленісті жеңілдету.

Адамның өзіне-өзі қол жұмсауға қарсы, өмір сүруге жетелейтін, ұмтылдыратын факторлары неғұрлым көп болса, оның «психологиялық қорғанысы» және өзіне деген ішкі сенімділігі соғұрлым күшті болады, оның суицидке қарсы тосқауылы соғұрлым мықты болмақ. Сондықтан ұжымдарда салауатты моральдық-психологиялық климат құру, өмір сүруге ұмтылдыратын факторларды, рухани және адамгершілік канондарды насихаттау суицидалды мінез-құлықтың алдын алу бойынша жұмыстағы маңызды әрі негізгі бағыттардың бірі.

Әдебиеттер:

1. Dublin, L. Suicide / L. Dublin // Sociological et Statistical Stadu. – N. Y., 1963.
2. Электронды портал: https://ranking.kz/reviews/socium/nevynosimaya-zhizn-pochemu-kazhdyy-den-10-kazahstantsev-prinimayut-reshenie-o-samoubiystve.html
3. Зотов П.Б., Уманский СМ. Клинические формы и динамика суицидального поведения // Суицидология. 2011. №1.
4. Вагин Ю.Р. Развитие феноменологической суицидологии // Тюменский медицинский журнал. 2003. №2.

ӘОЖ 159.99

БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕГІ АТА АНАНЫҢ РОЛІ

Балабекова Г.У.
Алматы қаласы, №88 жалпы білім беретін мектеп, бастауыш сынып мұғалімі, педагог зерттеуші,
Алматы, Қазақстан

Резюме

В статье обозначена роль родителей и значение стилей семейного воспитания, которые являются основой улучшения психологического благополучия школьников и обеспечения их психологической безопасности.

Summary

The article outlines the role of parents and the importance of family upbringing styles, which are the basis for improving the psychological well-being of schoolchildren and ensuring their psychological safety.

Қазіргі психология ғылымында балалардың оқуы мен тәрбиесіне қатысты төмендегідей жиі сұрақтар қойылады. Балаларды тәрбиелеуде және оқытуда әрбір ата ана, сондай ақ мұғалімдер ең тиімді, оптималды, үйлесімді тәрбие түрін іздеуге тырысады. Кейде ол еркісіз ата-ананың өзіндік тәрбие тәжірибесіне сәйкес келіп жататын ұтымды түрі болуы мүмкін. Қалай болса да, әртүрлі отбасы тәрбиесі түрлерін және ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастарды зерттеу маңызды және өзекті мәселе болып табылады.

Осы орайда, баланың дамуы мен тиімді социализациясын қамтамасыз ететін, оптималды ата-ана тәрбие стилінің табиғатын түсінуге арналған көзқарастарды талдау маңызды болып табылады.

Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастар екіжақты процесс болып табылатыны, мұнда екі тарап та белсенді рөл атқарады. Көптеген психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде ата-ана тәрбие стилі мен бала дамуының ерекшеліктері арасындағы өзара байланыс бар екендігі дәлелді тұжырымдармен айқындалады. Әлбетте, баланы тәрбиелеудің мақсаттары мен тәсілдері, жүзеге асыру түрлері ұлттық мәдени ерекшеліктерге де байланысты болатыны анық.

Ата-ананың тәрбие стилі баланың тұлғасын қалыптастыруға зор әсер етеді. Өйткені тәрбие процесі күрделі, сызықты емес сипатта болады, бұл әсер бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынасты бала қалай сезінетіндігімен байланысты. Баланың өз бетінше өмір сүруге дайындауда психологиялық қауіпсіздікті қалыптастыруды қамтамасыз ететін үйлесімді тәрбие түрінің негізгі параметрлерін анықтау маңызды болып табылады. Мұндай тәрбие түрлеріне эмоционалдық қарым-қатынастар, байланыс және өзара әрекеттесу ерекшеліктері, талаптар мен шектеулер, бақылау сияқты түрлерін жатқызуға болады.

Отбасындағы ата ана мен бала арасындағы қарымқатынасқа қатысты зерттеулер, тәрбие типтері мен ата ананың өзіндік ерекшеліктеріне байланысты

зерттеулер 60-шы жылдардың соңында Д. Баумриндтің (Baumrind) зерттеулерінде ата-ананың тәрбие стилі мен баланың даму ерекшеліктері арасында байланыс орнатылған кезден бастап психологиялық зерттеулердің маңызды тақырыбына айналды (Baumrind, 1966, 1967, 1991). Зерттеулер, тәрбие стилі әртүрлі ата-аналардың балалары арасында келесі параметрлер бойынша айырмашылықтарды көрсеткен: дұшпандық пен жақсылық, қарсылық танытушы мен ынтымақтастық көрсетуші; билік жүргізуші мен бағынушы; үстемдік пен құлшылдық; мақсаткер мен мақсатсыздық; жетістікке бағытталушылық пен жетістікке бағытталмаушылық; тәуелсіздік пен қабылдаушылық. Алынған нәтижелер зерттеушілер мен тәжірибешілердің баланың жағымды жеке ерекшеліктерін қалыптастыруды қамтамасыз ететін «гармониялы» тәрбие стилін анықтауға деген ұмтылысын тудырды.

Осындай зерттеулерге ұқсас ата-аналық миссия мен тәрбие мақсаттары, «тиімді» ата-ананың ерекшеліктері, ата-аналық рөлдің іске асуын анықтайтын факторларды зерттеу кеңінен таралып, тиімді ата-аналықты теориялық моделін жасау қажеттілігі арта түсті. Енді осындай бірқатар зерттеулерге шолу жасар болсақ, бір көзқарас бойынша, ата-аналық тәрбие мақсаттары баланың автономиясын дамытуға абсолюттік құндылық ретінде қарастырылады (Jones, 2001). Басқа көзқарас бойынша, мақсаттар балаға психологиялық тұрғыдан ыңғайлы және қауіпсіз ортада психикалық дамуға көмектесуге бағытталған (Reder et al., 2003). Ата-аналық миссияның осы екі трактовкасы сыртқы айырмашылықтарына қарамастан бірдей негізге ие, яғни ата-ананың тәрбие стилі баланың жеке және танымдық дамуын қолдауға арналған оңтайлы және қауіпсіз орта қалыптастыруы, оның автономиясы мен тәуелсіздігін қалыптастыруға көмектесуі керек.

Аталған мақсаттарға жету үшін ата-ана баласына қамқорлық көрсетуі керек (оның өмірлік, эмоционалдық және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыру, физикалық және психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, денсаулықты аурулар мен зорлық-зомбылықтан қорғау); бақылау (әрекет шекараларын талаптар мен тыйымдар жүйесі арқылы құрылымдау және олардың орындалуын бақылау); баланың дамуына қажетті жағдайлар жасау және оның әлеуетін іске асыруға көмектесу (Jones, 2001). Сонымен қатар ата-ана осы міндеттерді жүзеге асыру үшін қажетті білімдер жүйесіне ие болуы керек (баланың жас ерекшеліктері мен жеке тұлғалық ерекшеліктері, оның эмоционалдық және психологиялық әл-ауқаты, тәрбие мәселелері мен қиындықтары, тәрбие әдістері туралы). Ата-ана өз әрекеттерінде баланың құндылығын мойындай отырып, тиісті мотивациямен әрекет етуі керек, сондай-ақ қажетті ресурстарға (материалдық және тұлғалық) және мүмкіндіктерге (уақыт, байланыстар, ортақ іс-әрекеттер үшін орын) ие болуы керек.

Бельский мен Вондра (Belsky and Vondra) (Belsky, Vondra, 1989) өзінің зерттеулерінде баланың ата-анасы тарапынан қажеттіліктерінің оңтайлы қанағаттандырылуын анықтайтын факторларды келтіреді. Бұл факторларға, ең алдымен, ата-ананың психологиялық ерекшеліктері жатады: сезімталдық (баланың мүмкіндіктеріне, даму міндеттеріне және қиындықтарына

сезімталдық), эмпатияға қабілеттілік, тәрбие мақсаттары мен әдістеріне бағдарлану; баланың ниеттеріне реалистік күтулер мен тиісті қолдау көрсету; ата-ананың психологиялық жетілуі (позитивті өзіндік бейне және жоғары өзін-өзі бағалау, ішкі бақылау локусы, эмпатия және сезімдерді дұрыс көрсету, өз тәжірибесін басқа адамдарға жеткізу қабілеті, қиындықтармен күресуге арналған конструктивті стратегиялар, белгілі бір мінез-құлықтың нәтижелерін рефлексиялау); психологиялық денсаулық (баламен қарым-қатынаста жылы және бастамашыл болу, тұрақты өмір салтын ұйымдастыру); ата-аналық тәжірибе тарихы (ата-аналық тәжірибелер, отбасылық қарым-қатынастар, оның ішінде жұбайлық және өз ата-аналарымен қарым-қатынас).

Екіншіден, баланың психологиялық ерекшеліктері маңызды: оның психикалық дамуының деңгейі, темпераменті, тәрбиенің «оңайлығы». Үшіншіден, сыртқы ресурстар: серіктестің қолдауы, әлеуметтік желілер, кәсіби міндеттер мен ата-аналық функцияларды үйлестіру мүмкіндігі.

Д. Баумринд (Baumrind) ата-ана тәрбие түрінің екі өлшемді классификациясын ұсынды, онда өлшемдер ретінде келесілер қарастырылды:

а) эмоциялық қабылдау немесе қабылдамау;

б) бақылау, ережелер немесе қажетсіз бақылау және талаптар.

Ұсынылған схема негізінде ата-ана тәрбие типінің 3 негізгі нұсқасы бөлінеді:

- Беделді – екі жақты қарым-қатынаста жоғары деңгейдегі өзара ұтымды қатынасына негізделген;
- Авторитарлы – ата-ананың билігіне және баланың сөзсіз бағынуына негізделген;
- Рұқсат беретін – балаға қойылатын төмен талаптар мен төмен бақылауға негізделген.

Бүгінгі таңда Д. Баумриндтың классикалық жұмысында анықталған осы үш ата-ана тәрбиесінің стилімен қатар, «қатысушы емес ата-ана» типі де бөлінеді (Maccoby, 1992). Бұл тәрбие стиліне ата-ананың төмен эмоциялық қатысуы тән, бұл тип көбінесе қабылдамаушылықпен теңестіріледі. «Қатысушы емес» тәрбие стилінің басқа сипаттамалары ретінде баланың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейінің төмендігі, талаптар мен тыйымдардың болмауы, бақылаудың жеткіліксіздігі, ата-ананың баланың өмірі, оның проблемалары мен қиындықтары туралы ақпаратсыздығы қарастырылады. Мұндай ата-ана позициясының пайда болуына себеп болатын факторлар арасында ата-аналық қарым-қатынастардың тәжірибесі, мұнда басты рөлде индифференттілік пен ата-ананың қабылдамаушылығы, эмоционалды күйдің бұзылуы, депрессия, фрустрация, стресс сияқты жағдайлар жатады. Сондықтан әрбір ата ана бала тәрбиесіне ерекше мән бере отырып, тиімді, оптималды, ең ұтымды тәрбие типін таңдауға тырысады. Осы орайда, баланың психологиялық әл ауқатының жақсаруына, баланың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде, жалпы психологиялық денсаулығының жоғарылауына ата ана міндетті екенін ұмытпаған жөн. Олай болса, ата ана

баланың өмірлік, эмоционалдық және әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға жағдай жасау қажет.

Қорытындылай келе, баланың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, әрбір ата ана тәрбие әдістерінің ішіндегі ең оптималды, ең ұтымды тәрбие стилін іріктей білуге дағдылануы қажет, оған негіз ата-ана-бала қарым-қатынастарының позитивті моделін құру болып табылады. Ата ананың адекватты тәрбие түрі баланың автономиясын дамытуға арналған жақын даму аймағын құруға мүмкіндік береді, эмоционалдық қарым-қатынастарын, жағымды байланыс орнатуын, дұрыс бақылау жасау мен дұрыс талаптар қою жүйесін білдіреді, сонымен қатар, ата ана мен бала арасында өзара тұрақты эмоционалдық жақындық пен өзара тәуелділік сақталады.

Әдебиеттер:

1. Карабанова О.А. В поисках оптимального стиля родительского воспитания // Национальный психологический журнал. – 2019. – № 3(35). – С. 71–79. doi: 10.11621/npj.2019.0308
2. Baumrind, D. (1966). Effects of Authoritative Parental Control on Child. Behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907. doi: 10.2307/1126611
3. Baumrind, D. (1967). Child-care practices anteceding three patterns of preschool behavior. *Genetic Psychology Monographs*, 75, 43–88.
4. Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescents competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95. doi: 10.1177/0272431691111004
5. Jones, D. (2001). The assessment of parental capacity. In J.Horwatz (ed.) The child's world: Assessing Children in Need. London: Jessica Kingsley.
6. Reder, P., Duncan, S., & Lucey, C. (2003). What principles guide parenting assessments? *In P.Reder, S. Duncan, C.Lucey (eds.) Studies in the Assessment of Parenting*, UK: Routledge, 3–26. doi: 10.4324/9780203420805_chapter_1
7. Belsky, J. & Vondra, J. (1989). Lessons from child abuse: the determinants of parenting. In D.Chichetti and V.Carlson (eds.) Child Maltreatment: Theory and Research on the Causes and Consequences of Child Abuse and Neglect. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Maccoby, E.E. (1992). The role of parent in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology*, 28, 1006–1017. doi: 10.1037/0012-1649.28.6.1006

ӘОЖ 37.018.26

ОТБАСЫДАҒЫ ОПТИМАЛДЫ ТӘРБИЕ СТИЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ПРЕДИКТОРЫ РЕТІНДЕ

Муканова Д.А., педагог-сарапшы
№ 3 Алға қазақ орта мектебі, бастауыш сынып мұғалімі,
Ақтөбе, Қазақстан

Резюме

В статье анализируется оптимальный стиль воспитания в семье и модель гармоничных взаимоотношений родителей и детей. Семейный стиль воспитания, состоящий из ряда компонентов, таких как позитивные эмоциональные отношения в семье, эффективное общение, нормальный контроль и требования, формирует у ребенка самооценку, зону близкого развития автономии, сохраняя при этом устойчивую эмоциональную близость и взаимозависимость, а самое главное, обеспечивает психологическую безопасность и психологическое благополучие ребенка.

Summary

The article formulates the optimal parenting style in the family and the model of harmonious relationships between parents and children. The family parenting style, consisting of several components such as positive emotional relationships in the family, effective communication, normal control and requirements, forms the child's self-esteem, the zone of close development of autonomy, while maintaining stable emotional closeness and interdependence, and most importantly, ensures the child's psychological safety and psychological well-being.

Ата-ана тәрбиесі типінің әсері туралы айта отырып, баланың дамуы, ең алдымен, отбасындағы тұтас жүйе ретінде өтетінін ескермеуге болмайды (Cox, Paley, 2003). Ата-ана мен бала арасындағы қатынастарды дұрыс түсіну үшін, жүйелі отбасылық терапия негізінде әзірленген қағидатқа сүйену қажет, себебі, отбасы – тұтас организм. Отбасындағы әрбір өзара әрекет отбасының жалпы өміріне әсер етеді, сондықтан ата-ана мен бала арасындағы қатынастарды жеке қарастыру осы қатынастарды толық түсінуге мүмкіндік береді. Отбасының ішкі жүйелеріндегі, яғни «ана-бала», «әке-бала», «әке-ана», сондай-ақ «ана-әке» және «ана-бала» диадасындағы қарым-қатынастар мен өзара әрекеттердің маңызы зор.

Бірқатар психологиялық эмпирикалық зерттеулер нәтижелері ата-аналардың мінез-құлқы олардың баламен барлық отбасы мүшелерімен немесе жеке өзара әрекеттесуіне байланысты ерекшеленетінін көрсетеді. Мысалы, баланың дүниеге келуі жұбайлардың арасындағы қатынастарды бірге тәрбиелеу мен баланы қамқорлыққа алу мақсатында серіктестіктің пайда болуына әкеледі. Бірлескен тәрбиелеу өзара қолдау, кооперация және бір-біріне көмек көрсету арқылы жүзеге аса ма, әлде бәсекелестік, өзара айыптау мен талаптар түрінде бола ма, бұл бірнеше жағдайларға байланысты анықталады. Қақтығыстар болған жағдайда триангуляция механизмі іске қосылады, бұл ата-ананың билік пен ықпал үшін бәсекеге түсетінін білдіреді (Cummings, Davies, 1994).

Зерттеулерде ата-ана мен бала арасындағы қатынастар бастапқыда отбасылық тәрбиелеу типі, ата-аналардың көзқарастары, олардың тәрбиелік құндылықтары мен әдістеріне назар аударылған, мұнда ата-аналардың мінез-құлқы бала дамуының байқалған нәтижелерінің негізгі және жалғыз себебі ретінде қарастырылды. Кейінірек, тәрбиенің баланың дамуында біржақты анықтайтын фактор емес екені, және бірдей тәрбиелеу стилінде қарама-қарсы нәтижелер болуы мүмкін екені туралы дәлелдердің жинақталуымен, ата-ана мен бала арасындағы өзара әрекет тек ата-аналардың ықпалының нәтижесі емес, сонымен қатар баланың өз әрекеттерінің нәтижесі ретінде қарастырылуы жиі байқалды. Осылайша, ата-ана мен бала арасындағы қатынастарды зерттеу парадигмасының өзгеруістер пайда бола бастады. Соңғы зерттеулер ата-ананың мінез-құлқы мен көзқарастарын зерттеуден екі белсенді серіктестің өзара әрекеттесуін зерттеуге ауысты.

Әлеуметтік оқыту теориясында А. Бандура баланың белсенді рөлін ата-ананың мінез-құлқын әлеуметтік еліктеуге модель ретінде таңдаумен, бұл модельді баланың қабылдауындағы когнитивтік ерекшеліктермен және оның мотивациясымен байланыстырады (Bandura, 1986). Грузек пен Гудноу (Grusec, Goodnow, 1994) социализация теориясында әлеуметтік оқыту теориясының негізгі қағидаттарын және баланың дамуындағы когнитивтік, аффективтік факторлардың және мотивацияның рөлін зерттеу нәтижелерін біріктіруге тырысу жасалды. Авторлар бала-ата-ана қатынастарындағы еліктеу мен кейінгі ішкілендірудің негізінде ата-анамен қарым-қатынастың айқындығы мен дәлдігі, сондай-ақ баланың хабарламаны түсіну қабілеттілігі жататынын айтады. Атап айтқанда, бала-ата-ана қатынастарындағы коммуникация, мұнда оның әрбір қатысушысы белсенді, бірақ симметриялық емес позицияны алады, баланың социализация процесінің нәтижелерін анықтайтын шешуші фактор болып табылады.

Баланың дамуын өзара әрекеттің екіжақты процесінің нәтижесі ретінде қарастыратын ең жүйелі теориялық модель — Д. Боулбидің (Bowlby, 1969) байланыс теориясы болып табылады. Байланыс теориясына сәйкес, "ішкі жұмыс моделі", яғни жақын ересек адамның ішкі бейнесі мен оның қауіпсіздік пен қорғанысқа деген баланың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру жөніндегі күтулері, ересекпен қарым-қатынас тәжірибесіне негізделіп қалыптасады. Бұл жағдайда ересектің мінез-құлқының шешуші маңызы бар сипаттамалары ретінде баланың жағдайына сезімталдық және оның қажеттіліктерін түсіну, баланың қажеттіліктеріне адекватты жауап беру қабілеті, үздіксіздік және тұрақтылық ерекшеленеді. Байланыс теориясының тағы бір артықшылығы — ол байланыс түрінің баланың дамуында және оның әлеуметтік қатынастарында онтогенездің әртүрлі жас кезеңдерінде әсерін зерттеу мәселесін қарастырды.

Бала-ата-ана қатынастар моделінде бұл қатынастардың жүйесіндегі өзгерістерді, оның алғышарттары мен функцияларын, сондай-ақ тұлғаның дамуы мен әлеуметтік бейімделуіне әсерін ескеру қажет. Осы тұрғыда универсиалды, гармониялық тәрбиелеу түрі туралы тек баланың жас кезеңі мен

даму міндеттерін (Havighurst, 1972), сондай-ақ әлеуметтік-мәдени ерекшеліктер мен экологиялық «қоршаған орта» дамуын (Harkness, 1980; Harkness, Super, 2002) ескере отырып айтуға болады.

Егер бастапқыда бала-ата-ана қатынастар асимметриялық, иерархиялық түрде ұйымдастырылған және «құқық-басымдық» вертикалінде айқын көрінетін болса (Maccoby, 1992), онда бала өскен сайын оның тәуелділігі азайып, тәуелсіздік пен автономия артады, ал қатынастар симметриялық болады. Балалар ересек болғанда және ата-аналар қартайғанда, бала-ата-ана қатынастар қайтадан трансформацияланады, бірақ бұл жолы қарт ата-аналардың ересек балаларынан күтім мен қамқорлыққа тәуелділігі арта бастайды.

Сонымен, «универсалды», «оптимальды» тәрбие стилі бір жағынан, баланың автономиясын және тәуелсіздігін қалыптастыру жағдайларын, ал екінші жағынан ынтымақтастыққа, қолдауға және өзара сезінуге дайындықты, ал үшінші жағынан баланың психологиялық әл ауқатын жақсарта отырып, психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге үйлесімді түрде біріктіреді. Осы тұрғыда ата-ана мен бала арасындағы қатынастардың маңызды параметрлері эмоциялық қатынасты, өзара әрекеттесуді және бақылауды қамтиды.

Ата-ана мен бала арасындағы эмоциялық қатынастардың ерекшеліктері мыналарды қамтиды:

- ата-ананың баланы қабылдауы, баланың өзіндік құндылығын мойындауы және ата-ананың оған шартсыз махаббат сезінуі;
- бала мен ата-ана арасындағы сенімді байланыс (Д. Боулби, М. Айнсворт) және ата-ананың құрметі;
- эмпатия – серіктестің сезімдері мен күйзелістерін түсіну;
- баланың жасына және жеке тұлғалық ерекшеліктеріне сәйкес эмоциялық субординация;
- эмоциялық қатысу, бұл ата-ананың мотивациясына сай болып, баланың қажеттіліктерін қанағаттандыруға жауапты.

Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас және өзара әрекеттесу ерекшеліктері мыналарды қамтиды:

- баланың негізгі өмірлік, психологиялық және рухани қажеттіліктерін толық және дәл қанағаттандыру;
- ынтымақтастық (ортақ мақсатқа жету немесе мәселені шешуге бағытталған бірлескен іс-әрекет).

Ата-ана мен бала арасындағы б**ақылау** дегеніміз:

- талаптар (баланың алдына қойылатын талаптардың саны мен мазмұны).
- мониторинг (ата-аналардың баланың қызығушылықтары, әлеуметтік шеңбері, хоббиі, проблемалары мен қиындықтары туралы хабардар болуы және қажет болған жағдайда қолдау көрсетуге дайын болу).

Әлеуметтік-мәдени ерекшеліктерге байланысты әрбір параметрдің ата-ана мен бала арасындағы қатынастардағы көрінісі өзгеріп отыруы мүмкін, бұл мәдени тәрбие құндылықтарына сәйкес автономия мен өзара тәуелділіктің қажетті тепе-теңдігін қамтамасыз етеді.

Сонымен, отбасыдағы оптималды тәрбие стилі мен ата-ана-бала қатынастарының моделіне эмоциялық қатынастар, коммуникация, бақылау және талаптар сияқты бірнеше компоненттен тұратын жүйе жатады, бұл бала автономиясының жақын дамуы аймағын қалыптастырады, сонымен бірге тұрақты эмоционалды жақындық пен өзара тәуелділікті сақтайды, ең бастысы баланың психологиялық қауіпсіздігін, психологиялық әл ауқатын қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер:

1. Карабанова О.А. В поисках оптимального стиля родительского воспитания // Национальный психологический журнал. – 2019. – № 3(35). – С. 71–79. doi: 10.11621/npj.2019.0308
2. Cox, M.J., & Paley, B. (2003). Understanding Families as Systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193–196. doi: 10.1111/1467-8721.01259
3. Cummings, E. M., & Davies, P. (1994). Children and Marital Conflict. New York: Guilford.
4. Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory, Upper Saddle River, KJ: Prentice-Hall.
5. Grusec, J.E., & Goodnow, J.J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology,* 30, 4–19. doi: 10.1037/0012-1649.30.1.4
6. Bowlby, J. (1969). Attachment and loss: Vol. L Attachment, New York: Basic.
7. Havighurst, R. J. (1972). Developmental tasks and education. New York: MacKay.
8. Harkness S. (1980). The cultural context of child development. *New Directions for Child Development*, 8, 7–13. doi: 10.1002/cd.23219800804
9. Harkness. S., & Super, C.M. (2002). Culture and parenting. In M.H. Bornstein (ed.) Handbook of parenting: *Biology and ecology of parenting*. Vol. 2. 2nd ed. Mahwah, NJ: Erlbaum. 253–280.
10. Maccoby, E.E. (1992). The role of parent in the socialization of children: An historical overview. *Developmental Psychology,* 28, 1006–1017. doi: 10.1037/0012-1649.28.6.1006

ӘОЖ 37.012

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ АВТОНОМДЫЛЫҒЫ МЕН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Шонкина А.С.
«Үшқоңыр су шаруашылығы колледжі» МКҚК директордың оқу-ісі жөніндегі орынбасары,
Қаскелен, Қазақстан

Резюме

В статье описываются особенности достижения автономии через эмоциональную отстраненность, обусловленные тем, что отношения подростка с родителями направлены на равноправие. Утверждается, что если автономия оказывает положительное влияние на подростков, то они приобретают личностную индивидуальность, высокий уровень социальной адаптации, повышенную эффективность в совладании с поведением и готовность к преодолению трудностей, а ценностный компонент автономии обеспечивается уровнем морально-этической зрелости подростка.

Summary

The article describes the features of achieving autonomy through emotional detachment, due to the fact that the adolescent's relationship with his parents is directed towards equality. It is argued that if autonomy has a positive effect on adolescents, then they acquire personal individuality, personal individualization in adolescence, a high level of social adaptation, increased effectiveness in coping with behavior and readiness to overcome difficulties, and the value component of autonomy is provided by the level of moral and ethical maturity of the adolescent.

Жасөспірім кезеңінің міндеті – ата-аналармен қатынастарда сепарация (бөліну) мен автономияға жету (Mahler, 1968, 1963) [1]. П. Блостың (Blos) [2] пікірінше, индивидуацияның (ата-анадан эмоционалдық бөліну) бес кезеңін бөліп көрсетуге болады, олардың мазмұны Эго құрылымын қайта ұйымдастыру, яғни ата-ананың бейнесін идеализациялаудан бас тартып, жасөспірімге отбасынан тыс сүйіспеншілік объектілерін табуға мүмкіндік береді (Blos, 1967; Collins, 2005; Steinberg, Silverberg, 1986) [3,4,5].

Дж. Хоффман (Hoffman, 1984) [6] әзірлеген сепарация моделінде когнитивтік, аффективтік және мінез-құлықтық компоненттер және сепарация стилі ерекшеленген. Автономияны ата-аналармен қатынастардың сипаттамасы ретінде де, жеке тұлғаның қасиеті ретінде де қарастыруға болады. Жеке тұлғаның қасиеті ретінде құндылықтық, когнитивтік, аффективтік және мінез-құлықтық компоненттерді қамтиды (Поскребышева, Карабанова, 2014а, 2014б) [7,8]. Автономияға жету ата-ананың бақылауын әлсірету мен ата-анадан қашықтықты ұлғайтумен (McElhaney et al., 2009) [9] және ата анамен қатынастарды теңдікке қарай бағыттаумен байланысты (Collins, 2005) [4].

Жасөспірімнің эмоционалдық алшақтануы ата-ананың бейнесін өзгертуге әкеледі, ол бейнесі шыншыл әрі реалистік болады, бірақ көбіне ата-ананы және онымен қарым-қатынасты төмендетуге әкеледі (Steinberg, Silverberg, 1986) [5]. Егер жасөспірімнің эмоционалдық бөлінуі оң әсер етсе (Chen, Dornbush, 1998) [10], ата-аналардың тарапынан кері тарту сезімін бастан кешіру қаупі де туындайды (Ryan, Lynch, 1989) [11].

Когнитивті автономияның өсуі ата-ананың бейнесін үлкен реализм мен теңгерімділікке қарай өзгертуге әкеледі, яғни жасөспірім ата-ананы олардың «күшті» және «әлсіз» жақтарымен қабылдайды және ата-аналардың «барлық мүмкіндіктегі» мифінен бас тартады. Бұл құбылыс жасөспірімнің құндылықтарды таңдау және шешім қабылдау үшін жауапкершілігінің артуымен қатар жүреді (Beyers, Goossens, 2003) [12].

Автономияға жету ата-аналармен қатынастар аясында тұлғаның даралығына иеленеуімен байланысты (Youniss, Smollar, 1985) [13]. Жасөспірім және жастық шақ кезеңінде тұлғаның индивидуализациясы жасөспірім-ата-аналар қатынастарында автономия мен байланыс немесе жақындық арасындағы қатынастардың өзгеру процесінде жүзеге асады (Cooper et al., 1983) [14]. Зерттеушілердің пікірінше, жоғары деңгейдегі автономия әлеуметтік бейімделудің жоғары деңгейін қамтамасыз етеді (Beyers, Goossens, 2003; Garber, Little, 2001) [15], мінез-құлықпен күресудің тиімділігін (Allen et al., 1994) [16] және қиындықтарды жеңуге дайындықты (Samuolis et al., 2005) [17]

арттырады. Автономияның құндылық компоненті жасөспірімнің моральдық және этикалық жетілу деңгейімен байланысты (Climo, 1992) [18].

У. Бронфенбреннер ұсынған экологиялық даму моделі (Bronfenbrenner, 1979) [19] баланың дамуын оның орталық контексттерінің бірлігінде, микросистема, мезо-, экзо- және макросистема деңгейлерін қамти отырып зерттеуді талап етеді. Басқаша айтқанда, бұл баланың дамуындағы әлеуметтік-мәдени контекстті және оның ата-аналармен қарым-қатынастарын тәрбиелеу мәдениетінің ерекшеліктерін ескере отырып қарастыруды (Markus, Kitayama, 1991; Segall, et al., 1999; Trommsdorff, Dasen, 2001) [20, 21, 22], сондай-ақ баланың өмір сүру жағдайлары мен ата-аналардың психологиялық ерекшеліктерін (Harkness, 1980; Harkness, Super, 2002) [23, 24] талап етеді.

Мәдениеттердің үш түрге бөліну принципіне сүйене отырып: қазіргі (батыстық постиндустриалды қоғам үлгісі), дәстүрлі және динамикалық дамып жатқан (өтпелі) мәдениет, баланың ата-анасымен қарым-қатынасындағы мәдени ерекшеліктерді келесідей көрсетуге болады. Қазіргі батыс мәдениетіндегі дәстүр бойынша баланы тәрбиелеудің мақсаты мен басымдығы – автономияны қалыптастыру. Бұл үшін ата-ананың балаға тең құқық негізінде «келіссөздер» арқылы, яғни түсіндірулер, дәлелдер, үгіт-насихат және баланың құрбы-құрдастарымен ұлғайып келе жатқан қатысуы бойынша ынтымақтастық орнатуы қажет. Баланың құрбы-құрдастарымен қарым қатынастар шеңберінің ұлғаюы жасөспірім жасқа жеткенде маңызды болып табылады және жасөспірімдерді ата-аналармен қарым-қатынасты қайта қарауға және автономия қажеттілігін арттыруға итермелейді (Laursen, Bukowski, 1997) [25].

Автономияның артуы кезінде өзара әрекеттесуші серіктестер (бала мен ата ана) арасында сенім қажеттілігі туындайды, бұл өзара әлеуметтік альтруистік мінез-құлықты сақтай отырып, серіктеске деген бақылауды, үстемдікті және күш қолдануды жүзеге асыру мүмкін болмаған кезде қауіпсіздік пен сенімділікті қамтамасыз етеді (Rusbult, Arriaga, 1997) [26]. Бірақ бұл тұжырым тек батыстық мәдениет үшін ғана жарамды, ал дәстүрлі мәдениетте тәуелсіздік пен автономияның құндылығының орнына өзара тәуелділік және тұрақты отбасылық қатынастарды сақтау құндылығы бар (Fiske, et al., 1998; Greenfield, et al., 2003; Trommsdorff, 2001) [27].

Бұл жағдайда басқа тәрбиелеу стилі мен балалар мен ата-аналар арасындағы қарым-қатынастың басқа сипаты артықшылыққа ие болады. Мысалы, дәстүрлі қоғамдарда «өзара тәуелділік отбасы үлгісі» тән, бұл отбасы мүшелерінің әл-ауқатын байланыстыру мен туысқандық негізінде сақтау және отбасы жүйесіне енудің басымдығын мойындайды (Kagitcibasi, 1996). Ата-аналармен балалар арасындағы қатынастар өзара күту мен қолдауға негізделеді. Көбінесе авторитарлық тәрбиелеу стилі қолданылады, балалардан отбасының әл-ауқатын қамтамасыз ету міндеттерімен байланысты бағыну мен міндеттерді қабылдау талап етіледі.

Когнитивтік автономияның өсуі ата анаың бейнесінің өзгеруіне әкеледі, ол көбірек шынайылық пен теп теңдіктен тұрады, ата ананы, олардың «күшті» және «әлсіз» жақсатырмен қабылдау және жасөспірімдердің ата аналардың

«бәріне қабілеттілігі» туралы мифтен бас тартуы. Бұған қоса, жасөспірімнің құндылықтарды таңдауы және шешімдер қабылдауы үшін жауапкершілігінің артуы жүреді.

Осылайша, шығыс-азиялық мәдениеттерде ата-аналарға деген құрмет пен міндеттерді орындау жоғары бағаланады. Балалар мен ата-аналар арасындағы қатынастар ынтымақтастықпен, «симбиотикалық үйлесімділікпен», серіктестің күтулеріне бағдарланумен сипатталады. Отбасылық жүйелер көбінесе патрисызықтық сипатқа ие, адамның мәртебесі мен оның әлеуметтік-экономикалық әлеуеті жоғары бағаланады (Greenfield, et al., 2003) [28].

Үшінші модель, динамикалық дамып келе жатқан мәдениет қоғамына («көпшіліктің әлемі») тән – бұл эмоциялық өзара тәуелділікке негізделген отбасылық модель, ол Кагицибаси (Kagitcibasi, 1996) [29] тарапынан ұсынылған. Бұл модельдің ерекшеліктері: кеңейтілген отбасы, жоғары туылым деңгейі және балалардың, әсіресе ұлдардың, экономикалық маңыздылығы, себебі олар ата-аналарына қартайған шағында қолдау көрсетуге жауапты. Балалар мен ата-аналар арасындағы қатынастар отбасылық дәстүрлер мен құндылықтарға бағытталған, авторитарлық тәрбие бар, бірақ эмоционалды байланыстар үлкен маңызға ие. Ата-аналар мен балалар арасындағы экономикалық тәуелділіктің біраз төмендеуі бала мен ата-ана арасындағы эмоционалды құндылықтың артуымен өтеледі, баланың өсуі барысында оның автономиясы кеңейтіледі. Осылайша, эмоциялық өзара тәуелділік моделі өзара тәуелділік пен автономияның үйлесімі негізінде қалыптасады, олардың тепе-теңдігі балалар мен ата-аналар арасындағы қатынастардың түрлі нұсқаларын қалыптастырады.

Балалар мен ата-аналар арасындағы қатынастардың мәдени ерекшеліктерін зерттеу балалардың дамуына оңтайлы әсер ететін тәрбие түрлерін анықтаудың мүмкіндігін жоққа шығармайды. Зерттеулер көрсеткендей, қазіргі мәдениет қоғамында автономия мен өзара байланыстың үйлесімі балалар мен ата-аналар арасындағы қатынастардың даму әлеуетін жүзеге асырудың шарты болып табылады (Grotevant, Cooper, 1986; Youniss, Smollar, 1985) [30]. Автономияның өлшемі тек автономия мен өзара байланыстың полюстерінің қарама-қайшылығымен анықталмайды, ол күрделі сипатқа ие (Kagitcibasi, 1996). Автономияны қолдау балалардың өз әрекеттері үшін жауапкершілік пен тәуелсіздіктің жақын даму аймағын құрастырады, ал өзара тәуелділік қауіпсіздік пен әлеуметтік байланысқа деген қажеттілікті қанағаттандырады және қоғамның әл-ауқаты мен қоршаған адамдардың жағдайына жауапкершілік қалыптастырады.

Сонымен, баланың белсенді позициясы, оның құштарлығы, жақын ересекпен диадалық өзара әрекеттесуде оқиғалардың мағынасын құрастыру оның ата-ана арасындағы қарым-қатынастардың біржақты екендігі туралы бұрынғы түсінікті өзгертеді. Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың екіжақты екендігін мойындау бала дамуының мақсаты мен нәтижесі ретінде автономияны қалыптастыруға назар аударады. Автономияны жаңа белсенділік сапасы ретінде ескеру баланың дамуының маңызды жетістігі болып табылады,

ол ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың өзгеруіне алып келіп, олардың өзара әрекеттесуінің жаңа деңгейіне көтеріледі.

Мәдени құндылықтар тәрбие мақсаттары мен стратегиясын анықтайды, ол мәдениет түріне байланысты баланың автономиясы мен ата-ананың өзара тәуелділігі арасында нақты тепе-теңдік құра отырып, баланың белгілі бір жас кезеңінің даму міндеттерін ескереді. Сонымен, қазіргі уақытта балалардың ата-аналармен қарым-қатынасындағы автономияның дамуы оны онтогенетикалық дамудағы трансформацияның өзегі ретінде танылып отыр.

Әдебиеттер:

1. Mahler M. On symbiosis and the vicissitudes of individuation (1968). New York: International Universities Press.
2. Mahler M. (1963). Thoughts about development and individuation. *Psychoanalytic Study of the Child*, 18, 307–324. doi: 10.1080/00797308.1963.11822933
3. Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence, in R.S. Eissler et. al. (Eds.) (1967). Psychoanalytic study of the child, New York: International Universities Press. doi: 10.1080/00797308.1967.11822595
4. Collins, W.A. (2005). Parents' Cognitions and Developmental Changes in Relationships during Adolescence. In I.E. Sigel et al. (Eds.) Parental belief systems: the psychological consequences for children. 2nd Edition, New Jersey: N.J. University Press.
5. Steinberg, L., & Silverberg, S. B. (1986). The vicissitudes of autonomy in early adolescence. *Child Development*, 57(4), 841–851. doi: 10.2307/1130361
6. Hoffman, J.A. (1984). Psychological separation of late adolescents from their parents. *Journal of Counseling Psychology*, 31, 170–178. doi: 10.1037/0022-0167.31.2.170
7. Поскребышева Н.Н., Карабанова О.А. Возрастно-психологический подход в исследовании личностной автономии подростка // Национальный психологический журнал. – 2014. – №1 (13). – С. 74–85. doi: 10.11621/npj.2014.0108
8. Поскребышева Н.Н., Карабанова О.А. Исследование личностной автономии подростка в контексте социальной ситуации развития //Национальный психологический журнал. – 2014. – № 4 (16). – С. 34–41. doi: 10.11621/npj.2014.0404
9. McElhaney K.B., Allen J.P., Stephenson J.C., & Hare A.L. (2009). Attachment and Autonomy During Adolescence. *In R. M. Lerner, L.Steinberg (Eds.) Handbook of Adolescent Psychology*. Vol. 1, New Jersey: NJ University Press. doi: 10.1002/9780470479193.adlpsy001012
10. Chen, Z., & Dornbush, S. (1998). Relating aspects of adolescent emotional autonomy to academic achievement and deviant behavior. *Journal of Adolescent research*, 13, 293–319. doi: 10.1177/0743554898133004
11. Ryan, R.M. & Lynch, J. (1989). Emotional autonomy versus detachment: Revising the vicissitudes of adolescence and young adulthood // *Child Development*, 60, 340–356. doi: 10.1111/j.1467-8624.1989.tb02720.x
12. Beyers W., & Goossens L. (2003). Psychological Separation and Adjustment to University: Moderating Effects of Gender, Age, and Perceived Parenting Style. *Journal of Adolescent Research*, 18(4). doi: 10.1177/0743558403018004003
13. Youniss, J.K, & Smollar, J. (1985). Adolescent relations with mothers, fathers, and friends. Chicago: University of Chicago Press.
14. Cooper, C.R., Grotevant, H.D., & Condon, S.M. (1983). Individuality and connectedness in the family as a context for adolescent identity formation and role-taking skill. *New Directions for Child Development*, 22, 43–59. doi: 10.1002/cd.23219832205
15. Garber J., & Little St.A., (2001). Emotional Autonomy and Adolescent Adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 16(4), 124–129. doi: 10.1177/0743558401164004

16. Allen, J.P., Kuperminc, G., Philliber, S. & Herre, K. (1994). Programmatic prevention of adolescent problem behaviors: The role of autonomy, relatedness, and volunteer service in the Teen Outreach Program. *American Journal of Community Psychology*, 2, 617–638. doi: 10.1007/BF02506896
17. Samuolis J., Hogue A., Dauber S., & Liddle H.A. (2005). Autonomy and Relatedness in Inner-City Families of Substance Abusing Adolescents. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 15(2), 53–86. doi: 10.1300/J029v15n02_04
18. Climo, J. (1992). Distant Parents, Rutger: Rutgers University Press.
19. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press.
20. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation// *Psychological Review*, 98, 224–253. doi: 10.1037//0033-295X.98.2.224
21. Segall, M.H., Dasen, P.R., Berry, J.W. & Poortinga, Y H. (1999). Human behavior in global perspective: An introduction to cross-cultural psychology (2nd ed.). Boston: AlIyn & Bacon.
22. Trommsdorff, G., & Dasen, I.R. (2001). Cross-cultural study of education. *In N.J. Smelser & P.B. Baltes (Eds.), International encyclopedia of the social and behavioral sciences*. Oxford, UK: Elsevier, 3003–3007. doi: 10.1016/B0-08-043076-7/02332-9
23. Harkness S. (1980). The cultural context of child development. *New Directions for Child Development*, 8, 7–13. doi: 10.1002/cd.23219800804
24. Harkness. S., & Super, C.M. (2002). Culture and parenting. In M.H. Bornstein (ed.) Handbook of parenting: *Biology and ecology of parenting*. Vol. 2. 2nd ed. Mahwah, NJ: Erlbaum. 253–280.
25. Laursen, B., & Bukowski, W. M. (1997). A developmental guide to the organization of close relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 21, 747–770. doi: 10.1080/016502597384659
26. Rusbult, C.E., & Arriaga, X.B. (l997). Interdependence theory. In S. Duck (Ed.), *Handbookof personal relationships*. New York: Wiley, 221–229.
27. Fiske, A. P. Kitayama, S., Markus, H. K, & Nisbett, R. K (1998). The cultural matrix of social psychology. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology*, 2, Boston: McGraw-Hill.
28. Greenfield, P. M., Keller, H., Fuligni, A. J., & Maynard, A. (2003). Cultural pathways through universal development. *Annual Review of Psychology*, 54, 461–490. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145221
29. Kagitcibasi C. (1996). The autonomous-relationalself: A new synthesis. *European Psychologist*, 1(3), 180–186. doi: 10.1027/1016-9040.1.3.180
30. Grotevant, H.D., & Cooper, C.R. (1986). Individuation in family relationships: A perspective on individual differences in the development of identity and role-taking skill in adolescence. *Human Development*, 29, 82–100. doi: 10.1159/000273025

УДК 159.9:316.6

МОТИВАЦИЯ И ИНТЕРЕС: КАК ПРИВЛЕЧЬ МОЛОДЕЖЬ К ВОЛОНТЕРСКОЙ АКТИВНОСТИ

Ахметова М.К., к.н.п.
Бакирова А.Р. студентка факультета «Филологии и гуманитарных наук»
Таразский университет имени М.Х. Дулати
Тараз, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада жастарды еріктілік қызметке тартудың мотивациялық тетіктері қарастырылады. Ресейлік ғалымдар Л.А. Лескова мен Н.Г. Иванованың ғылыми еңбектеріне сүйене отырып, жастардың волонтерлік қызметке қатысуына әсер ететін ішкі, сыртқы және әлеуметтік факторлар сипатталады. Қиындықтардың ішінде ақпараттың жетіспеушілігі, өзіне деген сенімсіздік және институционалдық қолдаудың әлсіздігі атап өтіледі. Мақалада волонтерлікті білім беру үрдісіне енгізу, ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын күшейту және құрдастар арасындағы тәлімгерлік жүйелерін дамыту сияқты практикалық ұсыныстар берілген. Сондай-ақ педагогтер мен оқу орындарының азаматтық белсенділікті қалыптастырудағы маңызды рөлі көрсетілген. Қорытындыда еріктілік жастардың әлеуметтенуіне, тұлғалық дамуына және белсенді азамат болып қалыптасуына ықпал ететіні дәлелденеді.

Summary

This article investigates the motivational mechanisms that encourage young people to engage in volunteer activities. Based on the theoretical works of Russian scholars L.A. Leskova and N.G. Ivanova, the article identifies the primary internal, external, and social factors that influence youth participation. It highlights common barriers such as lack of awareness, low self-confidence, and limited institutional support. Practical recommendations are proposed, including integrating volunteerism into the educational process, strengthening informational outreach, and establishing peer-based mentoring systems. The research underlines the critical role of educators and educational institutions in shaping civic consciousness and social responsibility. The study concludes that structured volunteer involvement significantly contributes to the socialization, personal development, and active citizenship of young people in modern society.

Сегодняшнее общество требует от своих граждан активности, инициативности и сопереживания. В этой связи волонтерская деятельность выступает важным инструментом для воспитания социальной ответственности у молодежи. Волонтерство не только способствует личностному росту, но и предлагает уникальные возможности для приобретения опыта, недоступного в традиционной системе образования. Участие молодежи в добровольческом движении по-прежнему носит нестабильный характер: одни с азартом погружаются в проекты, другие же стараются избегать любой общественной активности. В чем же причина такой разницы, и как можно побудить молодых людей к участию в волонтерских делах?

Факторы, обуславливающие низкий уровень вовлеченности молодежи в волонтерскую деятельность. Овладение знаниями о барьерах — это первый шаг к их устранению. К основным причинам нежелания участвовать можно отнести: Недостаток информации - многие подростки не осведомлены о том, как и где можно поучаствовать в волонтерской деятельности. Волонтерство часто воспринимается как бескорыстная работа, которая «съедает» время. Молодежь нередко не имеет возможности наблюдать за собой вдохновляющими примерами поведения, так как ярких моделей для подражания вокруг не так много. Неуверенность в себе — страх, что не получится справиться с задачами или быть полезным. Загруженность учебой — нехватка свободного времени, особенно в старших классах и вузах.

Основные виды мотивации молодежи.Для привлечения молодых людей к добровольческой деятельности необходимо использовать разные виды мотивации, учитывая их возраст, интересы и жизненные установки.

1. Внутренняя мотивация. Это осознание значимости волонтерства на личностном уровне. Молодежь стремится к самореализации, хочет ощущать свою полезность и видеть результат своих действий.Сюда можно отнести удовольствие от помощи другим, чувство сопричастности важному делуи укрепление уверенности в себе.

2. Внешняя мотивация**.** Часто молодежь мотивирует возможность получить конкретную пользу например:участие в проектах, которые влияют на портфолио при поступлении в вуз**,** благодарственные письма, грамоты, дипломы, сертификаты, засчитываемые в качестве учебной практикиа также рекомендации для будущей карьеры.

3. Социальная мотивация. Для молодежи особенно важно быть частью команды, общаться, дружить, чувствовать поддержку сверстников. Например:новые знакомства, возможность поработать в команде и совместные поездки, форумы, мероприятия.

Способы привлечения молодежи к волонтерской деятельности:

1.Энергичная информационная кампания**:** создание школьных или университетских телеграм-каналов с волонтерскими объявлениями**,** проведение встреч с деятельными волонтерами и организациями**,** разработка ярких буклетов, видеороликов, сторис в Instagram или TikTok.

2. Интеграция волонтерства в образовательный процесс: проведение уроков или внеурочных занятий, посвящённых добровольчеству, признание волонтерской деятельности как формы проектной или практической работы, включение волонтерства в школьные и вузовские рейтинги достижений.

3.Создание волонтерских объединений: организация школьных, студенческих клубов, советов волонтеров, проведение «дней добровольца», ведение летописей, альбомов, видеоархивов о проведённых акциях.

4.Личный пример и наставничество: вдохновляющие примеры сверстников, поддержка со стороны учителей, кураторов, родителей либо наличие менторов- старших волонтеров, которые помогают новичкам.

Значение педагогов и образовательных учреждений

Школы и высшие учебные заведения являются важными площадками для социализации. В этих местах формируются начальные навыки взаимодействия с обществом и развиваются лидерские качества. Таким образом, педагоги играют ключевую роль в вовлечении молодежи в добровольческую деятельность: стимулирование инициатив студентов, создание условий для реализации добровольческих проектов, воспитание у школьников и студентов осознания значимости оказания помощи другим.

А также авторы психологи и педагоги Лескова Л.А. и Иванова Н.Г. в своих работах «Волонтерство как форма социальной активности молодежи» (научная статья) и «Мотивация участия молодежи в добровольческой деятельности» изучали механизмы мотивации и условий, способствующих вовлечению молодежи в волонтерскую деятельность, а также разработка эффективных подходов к формированию гражданской активности, социальной ответственности и личностного развития через добровольчество.Их исследования направлены на анализ мотивационных факторов, как внутренних, так и внешних, влияющих на решение молодежи волонтерить; на определение того как школы и учителя помогают волонтерам; на поиск эффективных моделей волонтерства; на оценку влияния волонтерства на развитие молодежи как личностно, так и профессионально; на разработку конкретных рекомендаций о том, как школы, вузы и общественные организации могут помочь учащимся волонтерить. Работы Лесковой Л.А. и Ивановой Н.Г., посвящённые мотивации молодежи к волонтерской деятельности, способствовали распространению идей гражданского воспитания и социальной ответственности в образовательной среде. Их исследования помогли выявить ключевые мотивы участия молодежи в добровольчестве и предложить эффективные педагогические подходы для привлечения студентов и школьников к социально значимой активности. Это, в свою очередь, повлияло на развитие школьных и студенческих волонтерских программ, повышение осведомленности о пользе волонтерства, а также на включение волонтерской практики в систему воспитательной работы, что укрепило социальную активность и гражданскую позицию молодежи.

Волонтерская деятельность — это не просто помощь другим, это мощный инструмент воспитания гражданской зрелости, социальной ответственности и личностного роста. Молодежь готова быть активной, если волонтерство будет восприниматься как значимая, полезная и престижная деятельность. Основная задача взрослых — помочь молодым людям найти свое место в добровольческом движении и поддержать их стремление делать мир лучше.

Литература:

1. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/128700/1/m_th_t.s.zakharova_2023.pdf
2. http://www.emissia.org/offline/2013/2100.htm
3. https://skillbox.ru/media/growth/motivation-psychology-view/
4. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/128700/1/m_th_t.s.zakharova_2023.pdf

5. Лескова Л.А. Тема: Социальная активность молодежи и формы вовлечения в волонтерскую деятельность. Пример работы: «Волонтерство как форма социальной активности молодежи» (научная статья)
6. Иванова Н.Г. Тема: Мотивационные механизмы вовлечения студентов в волонтерство. Пример работы: «Мотивация участия молодежи в добровольческой деятельности».

УДК 159.99

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЛОНТЕРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: МОТИВАЦИЯ, ЛИЧНОСТНЫЕ ФАКТОРЫ И СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ

Жаркинбаева Д.С. магистр психологии
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави
Туркестан, Казахстан

Түйін

Мақала жеке тұлға психологиясы, әлеуметтік психология және мотивациялық көзқарас тұрғысынан волонтерлік қызметті жан-жақты талдауға арналған. Волонтерлік белсенділіктің негізгі мотивтері, жеке болжаушылар және еріктілер қозғалысына тұрақты қатысуды қалыптастыратын әлеуметтік-мәдени контексттер қамтылған. Ресейде, Қазақстанда және шетелде жүргізілген эмпирикалық зерттеулер талданады, волонтерлікті азаматтық қоғам мен жеке өзін-өзі жүзеге асыру құбылысы ретінде бағалау тәсілдеріндегі айырмашылықтар атап өтіледі.

Summary

The article is devoted to a comprehensive analysis of volunteer activity from the perspective of personality psychology, social psychology and a motivational approach. The article highlights the key motives of volunteerism, personal predictors, and socio-cultural contexts that shape sustainable participation in the volunteer movement. Empirical studies conducted in Russia, Kazakhstan and abroad are analyzed, and differences in approaches to assessing volunteerism as a phenomenon of civil society and personal self-realization are emphasized.

Волонтерская деятельность — сложный и многогранный феномен, охватывающий личностные, мотивационные, социальные и культурные аспекты. В условиях глобальных трансформаций общества, снижения социальной стабильности, роста гражданской активности и самосознания молодежи волонтерство приобретает всё большую значимость. Оно становится не только формой социальной поддержки, но и каналом личностной самореализации и средством социального участия [1].

Психологическое исследование волонтерской деятельности подтверждает её междисциплинарную природу: волонтерство не может быть понято в рамках только одной теоретической модели. Оно одновременно включает:

- **поведенческие аспекты** (действие помощи),
- **когнитивные** (оценка пользы, обоснование поступка),
- **эмоциональные** (эмпатия, сопричастность, сочувствие),
- **мотивационные** (внутренние и внешние побуждения),

- **социальные** (нормы, ожидания, групповая поддержка),
- **идентификационные** (роль «волонтера» в самоопределении личности).

Таким образом, волонтерство — это не просто поведение, а проявление глубоко интегрированных психологических и социальных процессов.

Современные исследования (Гулевич, Лебедева, Домничев, 2013) выделяют множество психологических детерминант, способствующих включенности личности в добровольческую деятельность. Эти факторы варьируются от альтруистических импульсов до прагматических целей и ценностных ориентаций [2].

Классическое противопоставление альтруизма и эгоизма в мотивации волонтеров получило развитие в ряде концепций. Так, Clary и Snyder предложили функциональный подход, где различаются ценностные, социальные, защитные, карьерные, познавательные и эгоистические функции волонтерства [3]. Согласно им, добровольческая активность — это способ удовлетворения сразу нескольких потребностей.

Исследования российских и казахстанских ученых также подчеркивают значимость альтруистических и просоциальных мотиваций в становлении волонтерской позиции личности [4; 5].

Функциональный подход (Clary & Snyder, 1999) показывает, что у одного волонтера может одновременно существовать несколько мотиваций:

- **ценностная**: стремление делать добро, помогать другим;
- **познавательная**: желание лучше понять себя и мир;
- **социальная**: быть принятым, понравиться окружающим;
- **карьерная**: получить опыт, рекомендации;
- **защитная**: справиться с личными проблемами через помощь другим.

Это означает, что мотивация к волонтерству **динамична и ситуационно обусловлена**. Она может меняться в процессе деятельности — усиливаться, ослабевать, трансформироваться.

Не каждый человек способен быть волонтером. Исследования показывают, что волонтерство чаще выбирают люди с:

- высоким уровнем эмпатии;
- интернальным локусом контроля (ощущение, что человек сам управляет своей жизнью);
- развитой социальной ответственностью;
- стремлением к самоактуализации (по Маслоу);
- высокой самооценкой и уровнем психологической устойчивости.

Личностные черты, такие как эмпатия, доброжелательность, экстраверсия, открытость опыту и самоконтроль, демонстрируют высокий уровень корреляции с устойчивостью участия в волонтёрской деятельности [6]. Волонтеры чаще всего обладают высоким уровнем ответственности, склонностью к просоциальному поведению и выраженным внутренним локусом контроля. Таким образом, волонтерская активность — это не только акт доброй воли, но и показатель личностной зрелости.

По данным исследования Гулевич и др. (2013), мотивационная структура волонтера может быть дифференцирована как на уровне внутренних мотивов (самореализация, помощь другим, развитие эмпатии), так и внешних (получение рекомендаций, карьерный рост, социальные контакты) [2].

Казахстанские исследователи, такие как Ашимова и Мырзагалиева, подчеркивают, что среди молодежи преобладает смешанная мотивация, где внутренние цели (чувство пользы, социальной нужности) сочетаются с утилитарными [7].

Модель запланированного поведения Ажзена объясняет участие в волонтерской деятельности как результат взаимодействия трёх факторов: отношения к поведению, субъективных норм и восприятия поведенческого контроля [8]. Именно ощущение способности справиться с задачами и соответствие ожиданиям значимых людей во многом определяют готовность быть волонтером.

Устойчивость вовлечения во многом зависит от того, воспринимает ли индивид себя как «волонтера» — носителя особой социальной роли. Эта идентичность формируется под влиянием группы, положительного социального подкрепления и успешного опыта взаимодействия [3].

Организационные факторы — атмосфера доверия, признание, четкость функций, наличие наставничества — оказывают сильное влияние на удержание добровольцев. По данным исследований Сулейменовой и Джаксыбековой, уровень удовлетворенности волонтеров в казахстанских организациях напрямую связан с качеством координации и обратной связи [9].

Волонтерство невозможно без поддержки среды. Социальные нормы и ожидания играют ключевую роль:

- **Субъективные нормы** (ожидания значимых других) влияют на готовность участвовать.
- **Наличие ролевой модели** — знакомых, уже вовлеченных в волонтерство, — усиливает мотивацию.
- **Групповая идентичность** и участие в сообществах волонтеров формируют устойчивую самоидентификацию.

Культурный контекст также значим. В обществах с высокоразвитым гражданским сознанием волонтерство воспринимается как норма, в других — как исключительная деятельность.

Позитивное влияние волонтерства на самооценку, развитие стрессоустойчивости, чувство принадлежности к обществу доказано в ряде эмпирических исследований (Omoto & Snyder, 1995; Carlo et al., 2005) [5; 6]. Волонтеры реже страдают от депрессии, демонстрируют высокий уровень жизненной удовлетворенности и социальной компетентности.

Волонтерская деятельность влияет на самоопределение человека. Появляется новый статус — *«я – человек, который помогает»*. Эта идентичность может быть сильным регулятором поведения: человек начинает действовать в соответствии с новой ролью, даже если нет внешней мотивации.

Психологическая теория ролевой идентичности (Callero, 1985) подчеркивает, что устойчивое поведение связано с тем, насколько роль встроена в структуру «Я». Чем значимее роль волонтера для самоидентичности, тем выше вероятность долгосрочного участия.

Однако существует и обратная сторона. Волонтеры, особенно работающие с травматичными кейсами (например, в сфере паллиативной помощи или кризисного вмешательства), подвержены риску:

- **эмоциональное выгорание** (особенно в сферах помощи уязвимым группам);
- **кризис идентичности**, если личные ожидания не совпадают с реальностью;
- **чувство вины**, если помощь оказывается неэффективной.

Это требует введения регулярного супервизорского сопровождения и психологической поддержки.

В Казахстане волонтерство как массовое движение стало активно развиваться в постсоветский период. Оно связано с возрождением традиций взаимопомощи и общественной солидарности. Российская традиция волонтерства опирается на практики народных дружин, студенческих отрядов и гражданских инициатив, восходящих к советскому периоду.

В обоих государствах ключевую роль в волонтерских инициативах играют студенты. Государственные программы («Волонтеры Казахстана», «Доброволец России») направлены на институционализацию волонтерства, создание ресурсных центров, поддержку социальных проектов.

Психологическое исследование волонтерской деятельности выявляет комплексную природу этого феномена. Мотивы, личностные черты, организация процесса и социальный контекст в совокупности определяют степень и устойчивость участия человека в добровольчестве. Для формирования эффективной волонтерской среды необходима системная работа с мотивацией, психологическим сопровождением и общественным признанием волонтерской деятельности как социально значимого поведения.

Литература:

1. Гулевич О.А., Лебедева Н.А., Домничев А.А. Психологические аспекты волонтерской деятельности // Социальная психология и общество. – 2013. – №2. – С. 5–12.
2. Ашимова Г.К., Мырзагалиева А.А. Социально-психологические особенности молодежного волонтерства в Казахстане // Вестник КазНПУ им. Абая. – 2020. – №3(59). – С. 45–49.
3. Clary E.G., Snyder M. The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations // Current Directions in Psychological Science. – 1999. – Vol. 8.
4. Omoto A.M., Snyder M. Sustained helping without obligation: Motivation, longevity of service, and perceived attitude change among AIDS volunteers // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. 68.
5. Carlo G., Okun M.A., Knight G.P. The interplay of traits and motives on volunteering // Personality and Individual Differences. – 2005. – Vol. 38.

6. Сулейменова М.К., Джаксыбекова А.Р. Социально-психологические условия устойчивости молодежного волонтерства // Журнал педагогических исследований. – 2021. – №2(10).
7. Bekkers R., Wiepking P. A literature review of empirical studies of philanthropy // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. – 2011. – Vol. 40.
8. Ajzen I. The theory of planned behavior // Organizational Behavior and Human Decision Processes. – 1991. – Vol. 50.
9. Фролова Е.В. Социальное волонтерство как форма гражданской активности в России // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. – 2019. – №2.

УДК 2.29.297

ОТНОШЕНИЕ В ИСЛАМЕ К ВОПРОСУ О ВОЛОНТЁРСТВЕ

Жаркинбаева Д.С. магистр психологии
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави
Туркестан, Казахстан
Еркұл А.Қ. студент 2 курса ОП Психология-Религоведение,
Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави
Туркестан, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада үш негізгі призма арқылы исламдық білім берудегі волонтерліктің рөлі ашылады: махалла қызмет ету кеңістігі ретінде, Ихсан рухында тәрбиелеу және білім беру құрылымдарына — Мадрас пен Ислам мектептеріне волонтерлікті біріктіру, сонымен қатар ислам теологиясы мен практикасында Құранға, Сүннетке, хадистерге сүйене отырып, волонтерлік идеяның қалай ашылатындығы қарастырылады. Исламтарихынанмысалдар.

Summary

This article reveals the role of volunteerism in Islamic education through three key prisms: the mahalla as a space of service, education in the spirit of Ihsan and the integration of volunteerism into educational structures — Madras and Islamic schools, and also examines how the idea of volunteerism is revealed in Islamic theology and practice, based on the Quran, Sunnah, hadith, as well as examples from Islamic history.

Волонтёрство, или добровольная безвозмездная помощь другим людям, является не только нравственным и гуманистическим явлением, но и важной частью религиозной жизни во многих мировых религиях, в том числе в исламе. Ислам придаёт огромное значение альтруизму, взаимопомощи и социальной ответственности, делая волонтёрство актом поклонения и одним из способов сближения с Аллахом. Волонтёрство в контексте исламского образования представляет собой важнейший элемент духовного, нравственного и социального развития как индивидуума, так и общины в целом. Ислам рассматривает добровольное служение — в махалле, мадрасе, школе — как форму ихсана (благодеяния) и средство воспитания поколения, основанного на ценностях альтруизма, ответственности и братства.

Махалла — это микрообщество, исторически являвшееся центром социальной, образовательной и духовной жизни мусульман. Волонтёрство в

махалле отражает исламскую традицию коллективной ответственности (таавун) и социального служения.

Старейшины махалли, имамы, преподаватели, женщины и молодёжь участвуют в передаче знаний, воспитании детей, помощи пожилым и организации мероприятий. Это воспитывает у молодого поколения дух ответственности и принадлежности к умме.

В махалле практикуются формы добровольного служения: бесплатное репетиторство, организация кружков, помощь в мечети, уход за больными, ремонт зданий, проведение субботников. Эти действия подаются не как обязанность, а как форма поклонения.

Служение в махалле воспитывает сабр (терпение), ихлас (искренность), аманат (доверие). Здесь формируется «социальный капитал», где каждый член общины чувствует поддержку и участвует в её развитии.

Ихсан — совершение дела наилучшим образом, «будто ты видишь Аллаха» (хадис Джибриля). В исламском образовании ихсан является базовым ориентиром, к которому стремится ученик, учитель и вся образовательная среда.

Ученики исламских школ и мадрас обучаются не только фикху и тафсиру, но и этике поведения, проявлению милосердия, помощи слабым. Волонтёрская деятельность (например, помощь в организации ифтара, посещение сирот, участие в уборке) становится частью образовательного процесса.

Добровольное участие в общественно значимых делах позволяет воспитать лидеров — ответственных, милосердных, умеющих служить другим, а не властвовать. Это особенно важно в формировании исламского активизма.

Человек, воспитанный в духе ихсана, не остаётся равнодушным к боли и нужде других. Он активно участвует в решении социальных проблем, не ожидая награды от людей, а стремясь к довольству Аллаха.

В современной системе исламского образования важно системно внедрять волонтёрские

В учебные планы можно интегрировать отдельные дисциплины или проекты, направленные на формирование волонтёрских компетенций: организация мероприятий, уход за старшими, экологические акции. Это позволяет соединить теорию и практику.

Советы учащихся (шура), создаваемые в школах, могут планировать и реализовывать проекты помощи: сбор одежды, благотворительные ярмарки, посещение детских домов. Такие действия формируют умение работать в команде, брать инициативу и чувствовать ответственность.

Наставники, преподаватели и религиозные лидеры могут стать примером добровольческого служения, вовлекая учеников в совместные дела, пропагандируя хадисы о помощи ближним и садака.

Коран не только одобряет, но и настойчиво рекомендует помощь ближнему. Всевышний Аллах говорит:

"Соревнуйтесь же в добрых делах" (Коран, 2:148).

"Помогайте друг другу в добродетели и богобоязненности" (Коран, 5:2).

Эти аяты подчеркивают коллективную ответственность мусульман за состояние общества. Волонтёрская деятельность в контексте ислама — это не просто личная инициатива, а религиозный долг, особенно если кто-то нуждается в помощи.

Сунна Пророка Мухаммада (мир ему и благословение) подтверждает этот подход:

**«Каждый мусульманин должен делать садака». Люди сказали: «ОПосланник Аллаха, а если он не найдёт, что пожертвовать?» Он ответил: «Тогда пусть работает своими руками, принесёт пользу себе и раздаст садака». Люди сказали: «А если он не сможет?» Он сказал: «Пусть помогает нуждающемуся и притеснённому». Люди спросили: «А если и этого он не сможет?» Он ответил: «Тогда пусть приказывает добро и удерживает от зла — это будет для него садакой»» (Бухари, №1445; Муслим, №1008).

«Улыбка твоему брату — садака» (Тирмизи, №1956).

Исламская этика основывается на понятиях рахма (милость) и ихсан (благодеяние). Пророк Мухаммад (мир ему) учил:

«Кто не проявляет милости к людям, к тому не будет проявлена милость (от Аллаха)» (Бухари, №6013; Муслим, №2319).

«Тот, кто помогает своему брату в трудности, того Аллах поможет в его трудности. Тот, кто облегчит страдание мусульманина, тому Аллах облегчит одно из страданий Судного дня» (Муслим, №2699).

Пророк ﷺ сказал:

«Верующий для верующего — как здание, части которого поддерживают друг друга», — и сжал пальцы одной руки между собой (Бухари, №2446; Муслим, №2585).

Это хадис подчёркивает важность взаимопомощи и поддержки, как одного из столпов общественной стабильности.

Одним из ярчайших примеров исламского волонтёрства стало участие Пророка ﷺ и его сподвижников в строительстве мечети в Медине:

«Когда Посланник Аллаха (мир ему и благословение) строил мечеть, он сам носил кирпичи, и говорил: “О Аллах, истинной награды удостой только Ахират, прости ансаров и мухаджиров!”» (Бухари, №3930).

В исламской истории распространён институт вакфа — добровольного пожертвования имущества на общественные нужды. Вакфы строили больницы, школы, колодцы, дороги, предоставляли еду и жильё нуждающимся.

Ислам призывает к добру не только по отношению к мусульманам, но и к представителям других конфессий:

«Будьте милосердны к тем, кто на земле, — и к вам будет милосерден Тот, Кто на небесах» (Тирмизи, №1924).

«Являй доброту к своему соседу, будь он мусульманином или нет» — этот принцип подчёркивает важность добрососедства независимо от религии (Аль-Бухари, Адаб аль-Муфрад).

«Поистине, Аллах помогает Своему рабу, пока раб помогает своему брату» (Муслим, №2699).

Каждое добровольное действие ради Аллаха увеличивает духовный капитал мусульманина и укрепляет его иман (веру).

«Кто навестит больного или навестит своего брата по вере ради Аллаха, тому голос с небес возгласит: "Ты благоустроен, и твой путь благоустроен, и ты удостоишься жилья в Раю!"» (Тирмизи, №2008)

История ислама полна примеров волонтёрства — как индивидуального, так и институционального. Волонтёрство проявлялось в братстве, социальной справедливости, заботе о бедных, образовании, медицине, инфраструктуре и духовном воспитании. Это служение воспринималось как **ибадат (форма поклонения)** и путь к довольству Аллаха.

Ниже представлены наиболее яркие и известные исторические факты и примеры волонтёрства, признанные мусульманскими богословами и историками:

Пророк Мухаммад ﷺ — пример личного волонтёрства

Сам Пророк Мухаммад ﷺ активно участвовал в помощи другим. До пророческой миссии он участвовал в «Хильф аль-Фудул» — союзе справедливости, созданном для защиты обездоленных в Мекке. Пророк спустя годы говорил:

«Если бы меня снова позвали в союз Фудул, я бы согласился, даже если бы он был в исламе» (Ахмад, Муснад).

Это подтверждает, что участие в добровольной социальной справедливости высоко оценивается в исламе.

Когда Пророк ﷺ прибыл в Медину после хиджры, он лично участвовал в строительстве **Масджид ан-Набави** (Мечети Пророка), перенося кирпичи, копая землю, наряду со сподвижниками. Он говорил:

«О Аллах, истинная награда — только в Ахирате!» *(аль-Бухари, №3930)*

Это яркий пример коллективного волонтёрства, где лидеры и простые люди трудились на равных.

Когда мухаджиры (переселенцы из Мекки) прибыли в Медину, **ансары (местные жители)** проявили беспримерное великодушие: делились жильём, едой, одеждой и даже частью своих доходов. В Коране Аллах восхваляет их:

«...они предпочли их (мухаджиров) самим себе, даже если были сами в нужде» (Коран 59:9)

Этот эпизод считается вершиной исламского волонтёрства и жертвенности.

С раннего ислама развивается **вакф** — форма добровольного и постоянного пожертвования на общественные нужды: школы, больницы, дороги, колодцы, общественные кухни.

- **Омар ибн аль-Хаттаб**, получив участок земли в Хайбаре, обратился к Пророку ﷺ, который сказал:

«Омар! Оставь землю как вакф и пожертвуй её доходами бедным» (аль-Бухари, №2737).

Со временем вакф стал институциональной формой волонтёрства, распространённой в исламских странах вплоть до XIX века.

Во времена Аббасидов и Османов в мусульманских городах строились **бесплатные больницы (бимаристаны)** и **мадраса** на средства вакфов. Лечение и обучение предоставлялись всем безвозмездно. Известный пример — **Бимаристан ан-Нури в Дамаске**, основанный в XII веке Нур ад-Дином Занги.

Суфийские ордена (тарикаты) были активными участниками волонтёрской работы: организовывали **раздачу еды, лечение, помощь путникам и бедным**, обучали грамоте. Эти традиции были особенно сильны в Центральной Азии и Османской империи.

Женщины в волонтёрстве: пример Асмы бинт Абу Бакр и Румейсы

- **Асма бинт Абу Бакр** доставляла еду Пророку ﷺ и его спутнику во время хиджры, рискуя жизнью.
- **Румейса (умм Сулейм)**, мать Анаса ибн Малика, участвовала в битве при Ухуде, оказывая помощь раненым.

Женщины активно участвовали в полевых госпиталях, раздаче еды, уходе за сиротами — с полной самоотдачей.

Известный сподвижник и учёный**Ибн Аббас (да будет доволен им Аллах)** нередко откладывал своё личное поклонение в Лейлят аль-Кадр, чтобы помогать нуждающимся, говоря:

«Оставить итикаф ради помощи брату — для меня лучше, чем десять ночей в мечети Пророка ﷺ».

Аль-Газали считал, что забота о нуждающихся и добровольная помощь являются путём к ихсану (совершенству веры). Он учил, что **суть религии — в служении другим**.

Ислам уделяет огромное внимание волонтёрству как нравственному, духовному и социальному явлению. Основываясь на Коране, хадисах и примерах из истории, можно уверенно сказать, что добровольная помощь другим в исламе — это не просто общественная обязанность, а форма поклонения. Хадисы Пророка Мухаммада ﷺ иллюстрируют, что даже улыбка, доброе слово или участие в делах общины могут считаться садака. В современном мире мусульмане, следуя этим принципам, могут вносить огромный вклад в развитие обществ — как мусульманских, так и светских. Волонтёрство в исламском образовании — это не только социальная активность, но и средство тарбият (воспитания) и тасфият (очищения души). Через участие в жизни махалли, воспитание в духе ихсана и внедрение в школьную и мадраскую практику, исламское образование формирует личность, живущую ради других, служащую ради довольства Аллаха. Именно такие

личности становятся опорой уммы и примером подлинного исламского служения.

В условиях глобализации и нравственного кризиса исламские образовательные учреждения могут и должны использовать потенциал волонтёрства для формирования зрелой, ответственной, духовно богатой личности.

Литература:

1. Коран. Перевод смыслов И. Ю. Крачковского.
2. Сахих аль-Бухари (сборник хадисов), №1445, №2446, №3930 и др.
3. Сахих Муслим (сборник хадисов), №1008, №2319, №2585, №2699 и др.
4. Джами’ ат-Тирмизи, хадисы №1924, №1956, №2008.
5. Аль-Бухари. Адаб аль-Муфрад.
6. Исламская энциклопедия. Под ред. С. М. Прозоров. — М.: Восточная литература, 2006.
7. Аль-Газали Абу Хамид. «Возрождение наук о вере». — Каир, 1995.
8. Yusuf al-Qaradawi. "Fiqh of Zakah". — London: Dar Al Taqwa, 2009.
9. Kamali, Mohammad Hashim. "The Middle Path of Moderation in Islam." — Oxford University Press, 2015.

УДК 378

ВОЛОНТЕРСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МОЛОДЕЖИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ и КАЗАХСТАНСКИЙ ОПЫТ

Жорабекова А.Н.
Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова
Шымкент, Казахстан

Резюме

В статье рассматривается проблема волонтерской деятельности молодежи. Уточняется сущность понятий «волонтерство», «волонтерская деятельность», «служение обществу». Приводится обзор зарубежных исследований по волонтерству и служению обществу. Рассматривается история развития волонтерства в Казахстане и его основные направления.

Summary

The article examines the issue of youth volunteer activity. The essence of the concepts of "volunteering", "volunteer activity", "service learning" is clarified. An overview of foreign studies concerning volunteering and service to society is given. The history of the development of volunteering in Kazakhstan and its main directions are considered.

В настоящее время одной из доминирующих идей в образовании является социальное развитие личности для служения обществу. Волонтерство предлагает молодому поколению площадку для реализации своих стремлений через оказание помощи уязвимым слоям населения и поддержку прогрессивных проектов в различных сферах.

Как отметил Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев, «Волонтерство — это не просто неоплачиваемый труд, а отражение ответственности граждан и их готовности изменить мир к лучшему...

Волонтерство необходимо развивать не только на национальном уровне, но и в каждом отдельном городе или селе» [1].

В академических исследованиях студенческое волонтерство стало популярным предметом изучения. Анализ источников показывает, что волонтерство рассматривается как деятельность, способная влиять на благополучие студентов, функционирующая как социальная технология, способствующая самоопределению и самоорганизации молодежи, и как форма содержательного досуга для подрастающего поколения [2].

Ряд исследователей рассматривают волонтерство как важнейший этап в профессиональном развитии личности, ресурс, способный стимулировать творческую инициативу молодых людей [3], играющий важнейшую роль в мобилизации общественной инициативы и служащий эффективным инструментом в решении многочисленных социальных проблем [4-6].

Волонтерство также рассматривается как образовательный процесс, который способствует готовности студентов университетов выполнять свою социальную роль в качестве граждан [7].

В международных академических исследованиях термин «волонтерство» часто концептуализируется как «обучение службе». В этом контексте служба относится к оказанию помощи или поддержки отдельным лицам и обществу в целом, в то время как обучение относится к получению знаний и навыков в реальных ситуациях, направленных на решение конкретных проблем. Это подразумевает, что образовательный контент осваивается посредством предоставления действительно необходимой помощи. В отличие от волонтерства, обучение службе встроено в академическую деятельность, при этом студенты получают образовательные кредиты или часы за свое участие в завершенных проектах, что отличает эту модель от традиционной волонтерской деятельности [8].

Обучение службе было впервые введено в 1970-х годах и интегрировано в учебные программы различными учеными в области образования. С 1980-х годов появилось множество определений обучения службе. По словам Джона Дьюи, обучение службе — это взаимодействие знаний и навыков с опытом [9]. Именно это сочетание академического обучения и общественной работы способствует критическому и рефлексивному мышлению, направленному на воспитание гражданской ответственности, приверженности и способности определять и решать потребности и проблемы общества.

Разработаны университетские программы обучения служению, которые, как правило, сосредоточены на образовании, общественном здравоохранении, социально-экономическом благосостоянии и поддержке средств к существованию малообеспеченных слоев населения.

Некоторые исследования [10-12] показывают, что обучение служению положительно влияет на понимание студентами социальных проблем, личных ценностей и установок, а также на их когнитивные навыки. Систематический обзор многочисленных эмпирических исследований [13] продемонстрировал, что программы обучения служению положительно влияют на личностное

развитие студентов (например, на развитие чувства ответственности и морально-духовного роста); навыки межличностного общения (включая командную работу и лидерство); социальную ответственность и гражданскую активность; а также образовательные результаты и успеваемость. Исследователи [14] обнаружили, что программы обучения служению способствуют повышению гражданской ответственности, развитию гражданских ценностей и долгосрочному политическому участию. Исследования практик обучения служению в азиатских странах также подчеркивают возросшую осведомленность о социальной ответственности, готовность участвовать в долгосрочных проектах развития сообщества и повышенное внимание к истории, культурному наследию и разнообразию нации [15].

Подготовка специалистов для нужд организаций социальных услуг может быть сосредоточена на следующих направлениях [16]:

• Организация волонтерской деятельности
• Организация благотворительной деятельности
• Государственная политика
• Молодежная государственная политика
• Управление центрами социального обслуживания и службами социальной поддержки населения
• Организация общественной пропаганды и миротворческой деятельности
• Сбор средств — специалисты по поиску и привлечению средств и ресурсов
• Управление социальными проектами.

Как показывает опыт развитых стран, организация современной волонтерской деятельности на высоком уровне и в масштабах, делающих волонтерство значимым фактором социально-экономического развития страны, требует соблюдения ряда ключевых требований. К ним относятся принятие Закона о волонтерстве, установление гарантий и прав волонтеров, разработка законодательных инициатив, государственная поддержка волонтерской деятельности.

В Казахстане развитие волонтерства началось после обретения страной независимости в рамках формирования гражданского сектора и создания общественных организаций. Начиная с 2000-х годов различные общественные организации стремились консолидировать усилия по укреплению волонтерства, выработать системные подходы и создать законодательную базу.

Изучение волонтерства в Казахстане также началось в 2000-х годах. Стало ясно, что как результаты исследований, так и популяризация волонтерства в стране выявили необходимость законодательного регулирования волонтерской деятельности. В конце 2016 года был принят Закон Республики Казахстан «О волонтерстве», давший импульс развитию волонтерства в стране. Закон определяет основные понятия, цели, принципы, формы и виды волонтерской деятельности, а также права и обязанности участников и их взаимодействие. Он также определяет полномочия центральных и местных органов власти в этой

сфере и включает систему мер по развитию волонтерской деятельности. В целом можно выделить следующие основные направления волонтерской деятельности в Казахстане [17]:

• Участие в организации и проведении массовых мероприятий в сфере образования, культуры, охраны окружающей среды, борьбы с социально значимыми заболеваниями

• Оказание социальной помощи детям с ограниченными возможностями и детям, оставшимся без попечения родителей, или попавшим в трудную жизненную ситуацию

• Волонтерская работа в спортивных мероприятиях

• Помощь социально уязвимым слоям населения, в том числе паллиативная помощь

• Участие в поиске пропавших без вести людей

В 2017 году была разработана Дорожная карта по развитию волонтерства в Республике Казахстан на 2018-2020 годы. Она включала шесть основных задач, которые должны быть достигнуты в течение трех лет [17, с. 6]:

1. Повышение потенциала волонтеров,
2. Совершенствование нормативно-правовой базы,
3. Развитие молодежного волонтерства,
4. Развитие корпоративного волонтерства,
5. Совершенствование механизмов взаимодействия волонтеров с государственными органами,
6. Развитие волонтерства.

В 2018 году была запущена функциональная онлайн-платформа qazvolunteer.kz, на которой могут регистрироваться как волонтерские организации, так и отдельные волонтеры. Данная платформа позволяет размещать информацию о волонтерских проектах и мероприятиях, а также осуществлять поиск волонтеров.

В сентябре 2019 года на данной платформе был внедрен студенческий модуль в рамках проекта «Социальный студенческий кредит» совместно с Национальной волонтерской сетью (НВС), Министерством образования и науки Республики Казахстан (МОН РК), Министерством информации и общественного развития (МИОР) и АО «Финансовый центр». В рамках данного проекта студенты проходят социальную стажировку в государственных учреждениях и волонтерских организациях (до 70 часов) и получают за участие денежные ваучеры и академические кредиты [17, с. 7].

В конце декабря 2019 года в ходе Форума сотрудничества молодежи Казахстана и России Президент Республики Казахстан объявил 2020 год Годом волонтера [18]. Правительство утвердило план мероприятий на этот Год добровольца [19].

Таким образом, для повышения престижа социального служения и поощрения активного участия в нем большей части населения всех возрастов и социальных групп необходимо создание привлекательного для страны образа

этой деятельности. Одной из важнейших задач развития социального служения является создание современных информационных ресурсов:

- Формирование престижного образа волонтерской и благотворительной деятельности, а также социального служения в целом
- Создание информационных ресурсов, освещающих цели, задачи и образ социального служения в современном обществе

Социальное служение должно быть напрямую связано с потребностями местных сообществ. Это важный инструмент гражданского общества, и его точная адресность имеет решающее значение для его эффективности и социального престижа. Понимание потенциала местного сообщества, социальных проблем и ресурсов, необходимых для организации социального служения, требует специализированных методов исследования, информирования общественности и эффективных организационных исследований.

Содержание данной статьи основано на выводах и идеях, полученных в ходе углубленного исследования, проведенного в рамках научного проекта AP19679648 «Организация волонтерской деятельности по обеспечению безопасной образовательной среды в ракурсе здорового образа жизни молодежи Нового Казахстана», финансируемый Министерством Науки и Высшего Образования Республики Казахстан.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Токаев К.К. Выступление на церемонии закрытия Года молодежи и старта Года волонтера (10.12.2019).
2. Полехина Л.В. Волонтеры и волонтерское движение: Сборник реферативных материалов // Л.В. Полехина, В.А. Данович, М.А. Чернова. -СПб, 2007. - 128 с.
3. Носова Е.С. Формирование психологической готовности к добровольческой деятельности // Сибирский психологический журнал. - 2007. - № 75. - С. 186-190.
4. Бархаев А.Б. Социально-психологические предпосылки вовлечения студенческой молодежи в волонтерскую деятельность // Ученые записки Педагогического института СГУ им. Н.Г. Чернышевского. Серия: Психология. Педагогика. - 2010. - Т. 3. № 1. - С. 51-58.
5. Кибальник А.В. Волонтёрская деятельность как средство подготовки будущих социальных педагогов к социальному партнерству // В мире научных открытий. - 2013. - № 11.8(47). - С. 257-265.
6. Кудринская Л.А. Добровольческий труд: опыт теоретической реконструкции. - М.: Изд-во Московского ун-та, 2006.
7. Арович Я. Методы работы с волонтерами / Под ред. М.Ю. Киселева, И.И. Комаровой // Школа социального менеджмента: Сборник статей. - М.: Карапуз, 2014. - 258 с.
8. Обучение служением: ключевые результаты исследования зарубежного опыта: докл. к XXIV Ясинской (Апрельской) междунар. науч. конф. по проблемам развития экономики и общества, Москва, 2023 г. / Д. И. Земцов, А. П. Метелев, А. В. Яшина и др. ; рук.авт. кол. Д. И. Земцов. — М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2023. — 24 с.
9. Giles, D., Eyler, J. The theoretical roots of service-learning in John Dewey: Toward a theory of service-learning // Michigan Journal of Community Service Learning. – 1994. - Vol. 1. – P. 77-85.
10. Eyler, J., Root, S., Giles, D. E., Jr. Service-learning and the development of expert citizens: Service-learning and cognitive science. In R. G. Bringle, D. K. Duffy (Eds.), With service in mind:

Concepts and models for service-learning in psychology (pp. 85–100). American Psychological Association, 1998. https://doi.org/10.1037/10505-005
11. Yorio P.L., Ye F. A Meta-Analysis on the Effects of Service-Learning on the Social, Personal, and Cognitive Outcomes of Learning // Academy of Management Learning & Education. – 2012. - Vol. 11. No. 1. - P. 9–27.;
12. Gordon C.S. et al. A systematic meta-analysis and meta-synthesis of the impact of service-learning programs on university students' empathy // Educational Research Review. – 2022. - Vol. 37. – P. 100490.
13. Eyler J. et al. At A Glance: What We Know about the Effects of Service Learning on College Students // Faculty, Institutions and Communities. – 2001. – P. 1993–2000.
14. Astin A.W. et al. Understanding the Effects of Service-Learning: A Study of Students and Faculty // Report to the Atlantic Philanthropies (July 31). - 2006.
15. Xing J., Ma C.H.K. (eds). Service-Learning in Asia: Curricular Models and Practices. - Hong Kong University Press, 2010.
16. Аргынов А.Х., Жумаканова Р.А. Служение обществу: пособие по развитию волонтерской деятельности учащихся организаций образования. – Алматы: Научно-информационный центр гражданского образования, 2009. - 183 с.
17. Волонтерство в Казахстане: Доклад об итогах года / Сост. Н. Трубова, Э. Жаппарова. – Республика Казахстан, 2020. – 35 с.
18. Указ Президента Республики Казахстан от 26 августа 2019 года № 135.
19. Постановление Правительства Республики Казахстан от 16 января 2020 года № 3.

UDC378

SHAPING FUTURE CITIZENS: UNDERSTANDING YOUTH MOTIVATION IN KAZAKHSTAN'S VOLUNTEER MOVEMENT

Belozerova D.S. M.Ped.Sc., senior lecturer, Koshanova N.(2-nd year student)
Karaganda Buketov University
Karaganda, Kazakhstan

Түйін

Жастарды волонтерлік жұмысқа тарту өте маңызды, өйткені бұл оларды қоғамға үлес қосуға итермелейді. Қазақстанда соңғы бірнеше онжылдықта жастардың волонтерлік жұмысы өскеніне қарамастан, олардың бұл қызметпен айналысуына не мүмкіндік береді және оларды тиімдірек тартудың қандай тәсілдері бар деген сұрақтар әлі де бар. Жас азаматтардың волонтерлік қызметке қатысуға деген ынтасы қандай? Олардың қоғамдық қызметке жауапкершілік алуға ұмтылуына не кедергі болуы мүмкін? Бұл зерттеу нақты профильдеуге бағытталған: 1) жастарды волонтерлікке қатысуға ынталандыратын факторлар; және 2) осындай маңызды шешім қабылдау кезінде туындауы мүмкін кедергілер; Қажетті сұрақтарға байланысты қазақ жастарына волонтерлік сауалнама жүргізілді. Барлық респонденттердің волонтерлік тәжірибесі әртүрлі болды, соның ішінде «Жасыл Ел». Зерттеу қатысу мен мотивация арасындағы тығыз байланысты көрсетеді және оның маңыздылығын көрсетеді. Сонымен жастарды волонтерлік жұмысқа қатысуға тиімді тарту бойынша ұсыныстар берілген.

Резюме

Вовлечение молодежи в волонтерскую работу жизненно важно, поскольку это побуждает их вносить свой вклад в общество. Несмотря на то, что за последние несколько десятилетий волонтерская работа среди молодежи в Казахстане выросла, все еще остаются вопросы о том, что позволяет им заниматься этой деятельностью и какие подходы доступны для более эффективного их вовлечения. Какова мотивация молодых граждан к участию в волонтерстве? Что может препятствовать их желанию взять на себя ответственность за общественное служение? Данное исследование направлено именно на профилирование: 1) факторов, которые вдохновляют молодых людей участвовать в волонтерстве; и 2) возможных препятствий, которые возникают при принятии столь важного решения; В связи с необходимыми вопросами, казахстанской молодежи был предложен опросник по волонтерству. Все респонденты имели разный опыт волонтерской работы, включая «Жасыл Ел». Исследование демонстрирует тесную связь между участием и мотивацией и подчеркивает ее значимость. В нем даются рекомендации для практиков о том, как эффективно привлекать молодых людей к участию в волонтерской работе.

Volunteerism in Kazakhstan as a trend has gone through fluctuations, increasing or decreasing according to particular periods. In the Soviet Era, volunteer work was conducted by ideological motivations, and activities such as Subbotniks demanded that citizens, especially youth, volunteer on weekends [1, c.53]. Therefore, after gaining Independence in 1991 and the collapse of many Soviet institutions, the number of volunteer activities declined. Kazakhstan endured crucial economic and political changes that altered the whole situation related to volunteer work. During the 2000s, the NGO started to engage more people in volunteer activities. However, the need for volunteers exceeded the number of volunteers available. Everything changed as the official Kazakhstan's Law on Volunteerism was adopted in 2016, recognizing the legal status of volunteers and such organizations. According to this law, citizens who have reached the age of 18 can act as volunteers, and those who have not can be involved in volunteer activities provided that it does not harm their health and disrupt their schooling [2, c.10].

Why is volunteering so important? Throughout the history of the entire world, we observe the way different societies function. However unique each of them may be, functioning would not be straightforwardly possible without the necessity for supporting one another. Whether those are poor, sick, elderly, handicapped people, or even the environment we are surrounded by, it starts to become feebler, and volunteers dedicate their time and effort to help without expecting anything in exchange. They do that of their desire. Not only is it beneficial for the individual, but for the whole community, where the feeling of trust, profound connection, and similar values between members are fostered by volunteerism. Hence, once the youth understand the significance of such activities, their sense of belonging and caring may increase. Supposing that we put all our effort into representing the right values by helping others and making the community happier and healthier in their early ages, youth will be able to become more self-conscious and courteous and find someone whose values align with theirs. This study is aimed at estimating the crucial approaches that can be utilized for engaging young people to volunteer.[3, c.503].

The survey used a simple random sampling technique to ensure the representativeness of the study. Therefore, the participants in this study worked

voluntarily on their own in specific areas or were drawn from different organizations, including “Jasyl El”. Although “Jasyl El” offers a scholarship, it meets the key elements of volunteerism, such as voluntary participation, civic engagement, and public service. The questionnaire consisted of 11 questions in total. In order to disclose a deep understanding of particular factors, such as the motivational one, the last open question was included, aside from questions with several variants. It enquired young people about what would attract them to volunteering and how to make it more available for them.

A total of 20 young people participated in the survey, regarding the question of Youth’s involvement in volunteer work. The age ranges from 14 to 25, and most respondents are between 18 and 21, 71.5 % respectively. This indicates that the bulk of the population is comprised of college students, who are interested in working voluntarily. 81% of young citizens already had an experience with volunteerism, including those who took part in the “Jasyl El” program.

Amongst all the areas, presented in the questionnaire, ecology is the dominant trend, with 57.1%. Education and social projects come in the second and third places. There are two main motivational factors, which include the desire to help others (33.3%) and communication with people (28.6), chosen by the majority. It is deduced that while participants are willing to help other people, the sense of unity and social interaction play a significant role. As far as the possible obstacles are concerned, the biggest barrier is the lack of time since it is difficult enough to combine both education and volunteer work simultaneously. The second factor is the undervaluation of volunteering, which makes up 33.3%. It explains that by underestimating volunteer work, most young people feel discouraged from indulging in these activities. Social network is the main source of information, with 42.9%, and friends and educational institutions are on equal footing (28.6% each). More than 95 % of the total respond positively to the incentives system, and almost 86 % consider participation likely if the work matches their interest. The key points can be emphasized from the provided data. A flexible schedule is a vital part of giving youth full access to volunteer opportunities as they seek compatibility with their study time. The support from the organizers would prompt them to start volunteering because they need a clear comprehension of how they can help, what precisely they can do to implement satisfying results, and what abilities can be used in different areas of volunteer work. Incentives, such as certificates and gratitude letters, give a pleasurable bonus and stimulus to volunteer effectively.

The survey maintains and proves the strong connection between Youth participation in volunteer work and their motivation. The findings showed that there is a higher chance for young people to be involved in volunteerism if it offers positive values that can be depicted in the form of altruism and humanism. Thus, the more the results of volunteer work are visible, the more initiatives young people may hold in their hands. The focus on the opportunity to combine education and volunteering time is thumping as students, who are willing to work voluntarily, do not want to neglect their studies. The idea of implementing a flexible schedule would motivate youth to

attempt volunteer work as it is not about their desire, but the physical predicament of being in two places at the same time.

Young people, besides helping others, truly want to acquire knowledge or make an improvement in their already existing skills [4, c.18]. Therefore, volunteer activities that match the youth's interests seem fascinating to them as they are capable of unleashing their abilities and making a profit for the community. This career-related motive should be considered vital as it evaluates the readiness for the future by working on similar projects and provides a self-development opportunity, both

mentally and physically. That is why it is so significant to recognize the efforts pitched in by young people by rewarding them with certificates or gratitude letters, as these will make a huge contribution to their future careers. Moreover, volunteering mainly concentrates on working in a team and becoming more united, finding people with whom you see eye to eye. Social interaction and networking are what make youth more open-minded, communicative, and less self-contained. Sharing the volunteer work with a friend may also strengthen the already existing relationship to a different level. It can be proved with more precise details, reflected in the full responses to the last open question of the questionnaire "What do you think would make volunteering more attractive or accessible to you personally?":

«In my opinion, volunteering would become more attractive and accessible if there was more transparent information about specific tasks, time of participation, and possible areas of activity. Sometimes you want to help, but you don't know where to start or who really needs it. It is also important that volunteering is combined with study — flexible hours and support from the university or the organizers could significantly affect my interest and participation.»

''For me, volunteering would become more attractive if there was more information about the possibilities of participation — for example, through convenient online platforms or social networks. Flexible schedules and the ability to combine them with study or work are also important. It also motivates when the real result of the help is visible and when the teamwork is supportive and friendly. It would be great if the volunteers received feedback, thanks, or even symbolic recognition — it inspires them to continue.''

The answers were anonymous but showed the credibility of the survey results and conclusions.

Overall, exploring the reasons, motivational factors, and possible obstacles in terms of the topic of Youth Volunteering is important for comprehending and forming the next steps toward a successful foreseeable future of volunteerism. By analysing the data presented in the survey, a link was found between participation, motivation, and hindering obstacles. Beyond the facilities and promotions volunteers may gain from organisations, the matter also lies in their psychological needs, such as personal interest and a sense of belonging. Through thorough scrutiny, it became clear that Youth are willing to play a big role in volunteer work by fulfilling a sense of accomplishment, forging new friendships, expanding their social circle, and enhancing employability. The information from the studies will benefit volunteer organisations because they can adhere to it and tailor their promotions to attract young people and expand the number of potential volunteers. Even though the studies delved into the main factors behind the motivation for volunteering, private interviews may be conducted to deepen the knowledge about youth participation in volunteer work.

References:

1. Irma Pranaityte *(2022). ''The experience of compulsory volunteering: the obstacles for voluntary sector in Post-Soviet countries''*

2. Askarova Zh., Satbekova A. (2021). *"Volunteering as a lifestyle choice"*
3. Mardhiyyah Sahri, Asmidar Alias, Mohd Dasuqkhi Bin Mohd Sirajuddin, Khairudin Murad (2013). *''Empowering Youth Volunteerism: The Importance and Global Motivating Factors''*
4. Dr. Chris Millora *(2023). ''Youth Volunteering and Activism: Exploring Pathways to Enact Change''*

ОӘЖ 36.4

ДҮНИЕ ЖҮЗІНДЕГІ ЗАМАНАУИ ВОЛОНТЕРЛІК ЖОБАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК МАҢЫЗЫ

Маликов М.М., оқытушы,
Оңтүстік Қазақстан медициналық академиясы, Шымкент, Қазақстан Республикасы
Жармаханбетов Н.С., «QAZAQ-BILIM CENTER» компаниясының халықаралық жобалар бойынша үйлестірушісі,
Шымкент, Қазақстан Республикасы

Резюме

В статье рассмотрены вопросы социальной значимости современных волонтерских проектов в мире и практики их использования в Казахстане.

Summary

The article examines the issues of social significance of modern volunteer projects in the world and the practice of their use in Kazakhstan.

Мемлекет басшысы Қ.К.Тоқаев 2023 жылғы 21 маусымдағы Халықаралық волонтерлер форумында сөйлеген сөзінде мемлекет пен қоғамның сенімді серіктестігі маңызды екенін атап өтіп, еріктілер қоғамда айрықша рөл атқаратынын айтты:

- Қазақстанда еріктілер жылына сай, біраз шаруа атқарылды. Қазір еліміздегі волонтерлік ұйымдар саны 3 есе өсті, яғни 680 ұйым бар. Еріктілердің саны 200 мыңға жетті. Барлық аймақта фронт-офистер ашылды. Онда мыңдаған волонтер дайындықтан өтті. Qazvolunteer.kz платформасы жасалды. Яғни, бүгінгі таңда Қазақстанда кез келген адам еріктілер тобына мүше болып, пайдалы іске өз үлесін қоса алады. Шын мәнінде, бұл - зор мүмкіндік. Сондай-ақ, біздің волонтерлер Иордания, Кения, Таиланд және Түркия елдеріне арнайы барып, тәжірибе жинақтады. Осы тұста мен Қазақстан еріктілеріне қолдау көрсетіп жүрген Біріккен Ұлттар Ұйымының өкілдеріне алғыс айтамын, - деді ел Президенті. [1]

Шетелдік және отандық тәжірибені талдау негізінде волонтерлік жобалардың төрт негізгі түрін бөліп көрсетуге болады:

1. гуманитарлық жобалар;
2. әлеуметтік-мәдени (білім беру) жобалары;
3. ақпараттық-консалтингтік жобалар;
4. экологиялық жобалар.

Жоғарыда аталған түрлердің әрқайсысы, әдетте, жан-жақты сипатқа ие екенін ерекше атап өту керек, яғни ол мәселені тұтас қайта қарауды және

шешуді қамтамасыз ететін бірқатар мамандандырылған бағыттарды біріктіреді (мысалы, баспанасыз балалардың мәселесін шешу мыналарды қамтиды:
а) оларды әлеуметтік және тұрмыстық қорғау;
ә) оларды құқықтық қорғау;
б) психологиялық көмек және тәрбиелік қолдау).

Сондықтан жобаларды топтастырудың іргелі критерийі ретінде оларды басым функция - шешілетін әлеуметтік мәселенің сипаты тұрғысынан бөлуді қарастырған жөн.

Әлеуметтік функциялар тұрғысынан:
1. Гуманитарлық жобалар халықтың әлеуметтік осал топтарына көмек көрсету мәселесін қарастырады;
2. Әлеуметтік-мәдени жобалар оқытудың дуальды міндетін шешеді (әлеуметтік шындықты, тарихты және т.б. білу) және әлеуметтік жағымды мінез-құлықты модельдеу;
3. Ақпараттық-консалтингтік жобалар волонтерлік қызметтерді тұтынушыларға қажет арнайы ақпаратты беруге бағытталған. [2]

Гуманитарлық жобалар халықтың әлеуметтік осал топтарына: қарттарға, мүгедектерге, жетімдерге және т.б. көмек көрсетуге бағытталған.

Сондай жобалардың бірі –«Қарттарға көмек». Оны 1975 жылы Канадада құрылған коммерциялық та, үкіметтік те, діни де емес қайырымдылық ұйымы - «Қарттарға көмектесу» ұйымы жүзеге асырады.

Қатысушылар өздерінің миссиясын келесідей анықтайды: «қарт адамдардың өмір сүру деңгейін жақсарту, олардың тәуелсіздігін қамтамасыз ету және қызметтерді көрсету, олардың ауруларын жеңілдету және қайғы-қасіреттерін жою бағдарламаларын әзірлеу». Жоба халықаралық болып табылады, Канадада және әлемнің басқа 10-нан астам елдерінде жүзеге асырылады және көру қабілеті нашар егде жастағы адамдардың өмір сүру деңгейін жақсартуға, медициналық көмек көрсетуге, әлеуметтік бейімделуге, тамақ пен киім-кешекпен қамтамасыз етуге және т.б. жүзеге асыруға бағытталған.

Жобаны іске асыру технологиясы мына төмендегілерді қамтиды:
- қаражат жинау және еріктілерді тарту мақсатында ұйымдарда, компанияларда, қорларда әртүрлі презентациялар өткізу, бұқаралық ақпарат құралдарында тиісті материалдар жариялау;
- «Дөңгелектегі Әулие Кристофер үйі» жобасы, яғни еріктілер мұқтаж жандарға тегін азық-түлік тарататын арнайы автобустар арқылы жүзегеасырылады;
- аз қамтылған қарт адамдарға арналған арнайы емхана.

Осындай жобалардың бірі - ресейлік «Қуаныштағы кәрілік» жобасы. Еріктілер тобы мүгедектер мен қарттар үйінде тұратын қарттарға көмек көрсетеді. Қатысушылардың өздері айтқандай, олардың мақсаты - мүгедектер, ардагерлер, қарттар үйлерінде тұрып жатқан адамдарға өзін жалғыз емес, тастанды емес, ешкім ұмытпаған, біреуге керек екенін сезіндіру. Жоба ұлттық болып табылады және Ресей Федерациясының бірқатар аймақтарында (Мәскеу,

Тула, Тверь, Новгород, Нижний Новгород, Псков, Брянск, Калуга, Екатеринбург қалаларында) жүзеге асырылуда.

Іске асыру технологиялары: қарттардың өмір сүру жағдайын жақсарту, күтім құралдарымен, киім-кешекпен, мүгедектер арбаларымен және т.б. қамтамасыз ету. Бұл жобаның ерекшеліктерінің бірі - қарттар үйінде тұратын жандармен хат алмасу («алыстағы немерелер»). Бүгінгі күні қатысушылардың қызметі 20-дан астам қарттар үйін қамтиды.[3]

Заманауи гуманитарлық жобалардың тиімділігі келесідей бірқатар факторлармен анықталады.

Біріншіден, көрсетілетін көмектің ұзақ мерзімді және мақсатты сипаты. Көбінесе волонтер жұмысы белгілі бір адамға тікелей көмек көрсетуді қамтиды. Өзара әрекеттестіктің бұл моделі волонтер қызығушылығын жеке және қолданбалы перспективаға аударуға (жеке даму призмасы және жеке қамқорлықтағы адамның тағдыры арқылы) және «волонтер-тәлімгер» мен «қамқорлықтағылар» арасында тұрақты эмоционалды байланысты қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, ұсынылатын көмектің теңгерімді және ынталандырушы сипаты. Бұл жағдайда волонтерлік қызмет қамқорлықтағылардың материалдық қажеттіліктерін (мысалы, тұруға, тамақтандыруға, медициналық көмекке) ескеріп қана қоймай, ынталандырушы психологиялық фон (көмекке мұқтаж адамның қиын өмірлік жағдайдан шығу, өзінің өмірлік мәселелерін өз бетінше шешу перспективалары) құруы керек.

Үшіншіден, волонтерлік көмекті тұтынушыларды психологиялық оңалтуға баса назар аудару.

Бұл бағыт мынадай қағидаларға негізделген:

- волонтер мен көмек алатын адам арасындағы өзара сенім;
- жүйелі консультациялық-психологиялық қызмет;
- «қарапайым» адамдар мен бірқатар себептерге байланысты (мүгедектік, жас ерекшеліктері) әлеуметтік белсенділігі шектеулі адамдар арасындағы айырмашылықтарды барынша теңестіруге бағытталған бейімделу қызметі.

Бұл жағдайларда волонтерлер шешетін жеке маңызды міндет - адамдардың осындай санаттарының әлеуметтік-психологиялық бейімделуін қамтамасыз ету, олардың шығармашылық қабілеттері мен әлеуметтік мүмкіндіктерін толық ашу (тақырыптық қарым-қатынас және әлеуметтік өзара әрекеттесу көкжиегін кеңейту, мәдени іс-шараларға қатысу, басқаларға өз тарапынан көмек көрсету).

Әлеуметтік және мәдени жобаларға тоқталар болсақ.

Мысал ретінде таңдап алған екі жобаны тарихи ескерткіштерді сақтауға (немесе рекреациялауға) бағытталғандығы біріктіреді.

«HistoricalInterpretationVolunteers» деп аталатын тарихи жоба Пенсильваниядағы «Valley Forge» ұлттық тарихи саябағында 18-ші ғасырдағы шындықты жаңғырту үшін еріктілерді тартуға бағытталған. Волонтерлер қоғамдық ұйымдармен, жобалармен және қауымдастықтармен (ең алдымен жастар) өзара әрекеттесу арқылы, сондай-ақ мектептермен, колледждермен

және университеттермен өзара әрекеттесу арқылы (университеттің интернет-форумдарында хабарландырулар) қабылданады.

Саябақта жұмыс істейтін еріктілер американдық революцияның әскери оқиғаларын жаңғыртуға қатысу мүмкіндігіне ие. Сонымен қатар, ғылыми-зерттеу жұмыстарына маңызды рөл беріледі: еріктілер археологиялық қазбаларға қатыса алады. Жоба Мәдениет және табиғат ескерткіштерін сақтау басқармасының қолдауымен жүзеге асырылады.

«HistoricalInterpretationVolunteers» жобасының ұраны - «тірі тарихқа қол тигізу». Бұл тағы бір ресейлік жоба - «Доброхоты» - идеясына сәйкес келеді: «Ескерткіштерді тану арқылы - Сіз өзіңізді танисыз».

«Доброхотск» қозғалысы 1950 жылдардың басында Михайловское қорық-мұражайында құрылды. Маусым кезінде резервке жалпы саны бір жарым мың адамға дейін елуге дейін жасақ келеді. Еріктілер Пушкин қорығына экономикалық көмек көрсетеді. Сонымен қатар, олар барлық мұражай іс-шараларына, қойылымдарға белсене қатысады, концерттер береді, фольклорлық фестивальдер ұйымдастырады, ғылыми-зерттеу жұмыстарымен айналысады.

Осылайша, әлеуметтік-мәдени жобаларға қатысу төмендегілерге мүмкіндік береді:

1. Еріктілерді табиғи қорықтардағы (ұлттық саябақтар, қорықшалар және т.б.) мемлекеттік қаржыландырумен қамтылмаған мәселелерді шешу;
2. Жастарда табиғи және мәдени мұраға деген қамқорлық, тұтынушылық емес көзқарасты қалыптастыру;
3. Еріктілердің ғылыми жұмыстарының нәтижелерін мұражай-қорықтардың ғылыми қызметінің тұжырымдамасына енгізе отырып пайдалану.[4]

Қазіргі заманғы әлеуметтік-мәдени (білім беру) жобаларының тиімділігі келесі факторлармен анықталады.

Біріншіден, әсіресе жастар үшін қарастырылатын әлеуметтік-мәдени мәселенің өзектілігі. Еріктілерді іздеген кезде ұйым екі нәрсені есте ұстауы керек:

а) Бұл мәселе референттік жастар ортасында (белгілі бір елді мекен, мектеп, университет және т.б.) қаншалықты көрінеді? Оны шешуге шынымен де волонтерлік ресурстарды пайдалану арқылы қол жеткізуге болады ма? Осы әлеуметтік мәселені шешу процесіне тартылған волонтерлердің саны, дағдылары, интеллектуалдық және шығармашылық деңгейі қандай болуы керек?

ә) Әлеуметтік-мәдени мәселені жастардың өздері қалай бағалайды? Көбінесе волонтерлік жобаны іске қосуға үлкен кедергі жастардың қазіргі әлеуметтік жағдайдың сипатын төмен түсінуі болып табылады.

Екіншіден, проблемалық жағдайды ұсынудың тиімділігі, оның ішінде оның «әлеуетті еріктінің» күнделікті өмірімен байланысын орнату арқылы жүзеге асыру. Бұл фактор әсіресе тарихи бағыт үшін маңызды. Тарихи зерттеу қызметі, тарихи экскурсиялар ұйымдастыру, ұлттық мәдени ескерткіштердің жағдайын бақылау - жас еріктілерден тарих пен қазіргі заманның байланысын

нақты түсінуді және «бүгінгі күн» тұрғысынан өз қызметінің маңыздылығын түсінуді талап ететін салалар. Осыған орай, тиімді жұмыс істейтін әлеуметтік-мәдени жобаны іріктеу мен ұйымдастырудың жүйе құраушы элементі жастар үшін проблемалық жағдайды көрсету мүмкіндігінің қолжетімділігі екенін атап өткен жөн.

Үшіншіден, жоба аясындағы шығармашылық инновациялардың айтарлықтай ауқымы (волонтерлердің мәселелерді шешудің өзіндік тетіктерін ұсыну және жүзеге асыру мүмкіндігі: үгіт-насихаттың жаңа үлгілері, жаңа іздеу бағыттары, конференциялар мен фестивальдерді өткізу бағдарламалары және т.б.).

Төртіншіден, волонтерлердің өзінің әлеуметтік пайдалылығын үнемі сезінуі. Көбінесе әлеуметтік-мәдени жобаларды жүзеге асырудың әсерін «адамдық өлшемде» (нақты жеке тұлғаның өміріндегі оң өзгерістер) суреттеуге болмайды және жанама түрде көрсетіледі. Осыған байланысты, әлеуметтік-мәдени жобаны сәтті жүзеге асырудың іргелі негіздерінің бірі - оң статистикалық динамиканың тұрақты көрнекі көрсетілімі (жоба қанша адамға көмектесті?) және жас волонтер қызметінің беделді сипатын сақтау болып табылады. Бұл жағдайда волонтердің жоғары әлеуметтік мәртебесі қажетті шарт болып табылады: әлеуметтік-мәдени қызметтің қоғамға қарсы ауытқулардың алдын алу және оң мінез-құлықты модельдеу механизмі арқылы шешуші әлеуметтік-мәдени міндеттер шешілетін ең маңызды сала екендігін қоғамның мойындауы.

Бесіншіден, мінез-құлықтың жағымды әлеуметтік-мәдени үлгілерін қалыптастыру үшін білім беру кеңістігін белсенді пайдалану. Бұл тұрғыда мектептер мен университеттер жасөспірімдер мен жастарға өзекті әлеуметтік ақпаратты жеткізуге және нақты жергілікті қауымдастықтың (мектеп, аудан, қала) маңызды мәселелері бойынша диалог процесін құруға мүмкіндік беретін волонтерлік қызмет алаңы ретінде әрекет етуі тиіс.

Қорыта айтқанда, волонтерлік қызметтің тиімділігін арттыру мәселелері бүгінгі таңдағы уақыт күттірмейтін, шешуін табуы тиіс мәселе екендігі даусыз.

Әдебиеттер:

1.Ел Президенті Қ.К.Тоқаевтың Халықаралық волонтерлар форумындағы баяндамасы. Астана. 2023 жылдың 21-ші маусымы.

2. Богданова Е.В. Воспитательный потенциал волонтёрской деятельности студентов // Волонтёр. - 2019. - № 9.

3.Бархаев А.Б. Волонтерские общности как инновационная форма вовлечения учащейся молодежи в общественно полезную деятельность //Инновации в образовании. - 2019. - № 5.

4. Царапина Т.П. Развитие волонтерства в молодежной среде. - Пермь: Изд-во Пермского государственного технического университета, 2021.

ӘОЖ 37

ЖАСТАРДЫ ВОЛОНТЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ БАУЛУ ЖОЛДАРЫ

Еркимбекова Р.К.
№42 орта мектебі
Тараз, Қазақстан

Резюме

В данном докладе рассматривается важность и эффективные способы привлечения молодежи к волонтерской деятельности. Анализируется влияние волонтерской службы на личностное развитие молодежи, повышение их социальной ответственности и укрепление связи с обществом. Кроме того, предлагаются конкретные мероприятия, которые следует проводить в образовательных учреждениях, социальных сетях и общественных организациях для повышения интереса молодежи к волонтерству. В результате исследования были выявлены основные факторы, способствующие повышению активности молодежи.

Summary

This report discusses the importance and effective ways of involving youth in volunteer activities. It examines how volunteering contributes to personal development, increases social responsibility, and strengthens community engagement among young people. The study proposes concrete actions that can be implemented in educational institutions, social media platforms, and public organizations to increase youth interest in volunteering. The research identifies key factors that enhance youth participation in volunteer work.

Волонтерлік қызметтің тарихын XII ғасырдағы Ұлыбританиядан бастауға болады. Осы кезеңде еріктілер басқаратын 500-ден астам аурухана болды. Бірақ бұрын тарихта адамдарға өз еркімен көмектесу жүйесі болғанын жоққа шығаруға болмайды. Ерікті іс-әрекеттер негізінен дінге және діни мекемелерге байланысты жүргізілді. «Волонтер» сөзінің пайда болуы XVII ғасырдан басталады, бұл сөз француз тілінен алынған. Оны белсенді қолдану XVIII ғасырда адамдар өз еркімен әскери қызметке бара бастағанда танымал болды. Бүгінгі таңда «волонтер» сөзі әскери қызметпен емес, қоғамдық жұмыстармен байланысты. Жас жігіттер мен қыздарға соғыста жараланған жауынгерлерге көмектесу және оларға керек-жарақ жинау үшін XIX ғасырдан бастап ұйымдасқан ерікті қозғалыстар құрылды.

Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде еріктілер алдымен басқаларға көмектесу үшін әртүрлі шет елдерге бара бастады. Кейінірек волонтерлік қызметтің танымал болуымен әртүрлі ұйымдар мен оқу орындары өз қызметкерлері мен студенттерінен волонтерлік бағдарламаларға қатысуды талап ете бастады. Еріктілік енді әртүрлі білім беру бағдарламаларына құжат тапсыру кезінде ескеріледі. Қазіргі қоғамда жастардың әлеуметтік белсенділігін арттыру мен азаматтық жауапкершілігін қалыптастыру маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Бұл тұрғыда волонтерлік қызмет жастарды қоғамдық өмірге тартудың тиімді құралы ретінде танылуда.

Волонтерлік – тек көмек көрсету ғана емес, сонымен қатар тұлғалық даму мен кәсіби тәжірибе жинақтаудың бірегей мүмкіндігі. Осы баяндамада жастарды волонтерлік іс-әрекетке баулудың тиімді жолдары қарастырылады.

Волонтерлік қызмет – бұл адамдардың өз еркімен, ақысыз негізде қоғамға пайдалы істерге қатысуы. Бұл қызмет түрі жастарға әлеуметтік жауапкершілік, ынтымақтастық, көшбасшылық сияқты маңызды қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, волонтерлік арқылы жастар өздерінің қабілеттерін сынап, жаңа дағдыларды меңгереді.

Волонтер – коммерциялық емес ұйымдарды қолдау және игі мақсатта қоғамдық жұмыстарды атқару үшін әртүрлі міндеттермен айналысатын адамдар. Олар ақша алмай-ақ осы мақсатқа уақыттары мен күштерін жұмсайды. Мысалы, қандай да бір аумақта су тасқыны болып, тұрғындардың үйлері қирандыға айналса, еріктілер тазалық жұмыстарына көмектесе алады. Немесе түрлі пайдалы іс-шаралар ұйымдастыра алады. Олар адамдарға әртүрлі жолдармен пайда әкеледі.Әлемде климаттық апат, ауру, кедейлік және т.б салдардан көптеген адамдар әртүрлі қиындықтарға тап болады. Мұндай жағдайда еріктілер адамдарға қол ұшын созып, оларға қолдау көрсетіп, қиын жағдайда көмектесіп отырады. Мұндайеріктілерді «волонтер» депатаймыз.

Дүниежүзінде 1 миллиардтанастамадам волонтер бар. Ал АҚШ-та әрбіртөртіншіадам волонтер саналады. Ресми және бейресми дереккөздерге сүйенсек, ерлерге қарағанда әйелдер волонтерлікке көбірек барады екен.

Қазіргі күнде волонтер саны жыл өткен сайын артып келеді. Мысалы, Қазақстандаволонтерлікұйымдар саны 2020 жылдан бері 3 есегеартып, 700-ге жетті. Ал белсенді волонтер саны 5 есегеартып, 240 мыңғажетті. 2020 жылды бекер атап отырғанымыз жоқ. Елімізде 2020 жылы «волонтер» жылы деп аталған болатын. Жалпы, әлемде коронавирустан кейін волонтерлік қызмет жүйесі өзгерді. Пандемия басталған 2020 жылдан 2022 жылға дейін интернетте волонтерлік қызмет көрсететін адамдардың саны 32 пайыздан 51 пайызға дейін өсті. Халқы волонтерлік қызметпен айналысатын алғашқы 5 ел: АҚШ, Жаңа Зеландия, Норвегия, Канада, Австралия. Бұл елдерде еріктілер климаттық проблемалар туындаған жағдайларға қатысу, сондай-ақ өз дағдылары мен білімдерін басқаларға ерікті түрде үйрету сияқты іс-шараларға қатысады. Олар халықаралық волонтерлік жобаларға да қатысады.

Табиғатқа қамқорлық жасау – бұл бағытта әр түрлі әрекеттерді орындауға болады: қоршаған ортаны тазартуға еріктілік таныту, шаруа қожалықтарында өсірілген өнімдерді сұрыптауға көмектесу, табиғатты қорғауға байланысты түрлі жобаларды насихаттау, онлайн өтініштер жинау, жануарларға қамқорлық жасау.Әлеуметтік салада волонтерлік жұмыс. Бұл салада да атқараршаруалар аз емес: балаларға тәлімгерлік ету, халыққа еріктілік таныту, шағын бизнесті дамытуға көмектесу, гендерлік теңдік бағытында жалғыз басты аналарға қайырымдылық жасау, мұқтаж әйелдерге көмек көрсету және оларға көмектесетін ұйымдарды қолдау.

Елімізде қаңтарда «Волонтерлікті дамыту мен қолдаудың 2024-2026 жылдарға арналған Жол картасы» қабылданды. Қазақстанда волонтерлік жыл өткен сайын артып келе жатқанын жазды. Сөзіміздің дәлелі ретінде мына статистиканы назарларыңызға ұсынамыз:

- Елімізде 20 волонтерлік фронт-офис бар;- Осы уақытқа дейін 150-ден асатын жоба мен 700 ден астам бағдарлама жүзеге асты;- Qazvolunteer.kz онлайн платформасы іске қосылды. Олжерде 60 мыңнан астам волонтер тіркелген.Сонымен бірге волонтерлік бірқатар жобалар іске асты. Атап айтар болсақ:

- «Birgemiz: Bilim» жобасы;
- «Birgemiz: Sabaqtastyq» жобасы;
- «Birgemiz: Asylmura» жобасы;
- «Birgemiz: Qamqor» жобасы;
- «Birgemiz: TazaÁlem» жобасы;
- «Birgemiz: Úmit» жобасы;
- «Birgemiz: Saýlyq».

Бұл тізім атқарылып жатқан жұмыстардың бірпарасығана. Әйтпесе, елімізде 700-ден астамжобажүзегеасырылғанынжоғарыдаатапөттік.

- Білім беру мекемелерінде волонтерлік клубтар құру: Мектептер мен жоғары оқу орындарында волонтерлік клубтар ұйымдастыру арқылы жастарды ерікті қызметке тартуға болады. Бұл клубтарда түрлі әлеуметтік жобалар жүзеге асырылып, жастардың белсенділігі артады. - Ақпараттық кампаниялар жүргізу: Волонтерлік қызметтің маңыздылығы туралы ақпараттық компаниялар ұйымдастыру арқылы жастардың қызығушылығын оятуға болады. Бұл үшін әлеуметтік желілер, БАҚ және басқа да коммуникациялық құралдар тиімді пайдаланылады.

Мотивациялық тренингтер мен семинарлар өткізу: Жастарға арналған мотивациялық тренингтер мен семинарлар ұйымдастыру арқылы олардың волонтерлік қызметке деген ынтасын арттыруға болады. Бұл іс-шараларда тәжірибелі волонтерлер өз тәжірибелерімен бөлісіп, жастарға үлгі бола алады.

Марапаттау жүйесін енгізу: Волонтерлік қызметке белсенді қатысқан жастарды марапаттау арқылы олардың ынтасын көтеруге болады. Бұл үшін арнайы сертификаттар, алғыс хаттар және басқа да марапаттау түрлері қолданылады.

Жастарды волонтерлік іс-әрекетке баулу – олардың әлеуметтік белсенділігін арттыру мен азаматтық жауапкершілігін қалыптастырудың тиімді жолы. Бұл үшін білім беру мекемелері, мемлекеттік органдар және қоғамдық ұйымдар бірлесіп жұмыс істеуі қажет. Мысалы Тараз қаласының №42 орта мектептің 10 сынып оқушылары қыс мезгілінде «Жасыл-Тараз» жұмысшыларына аранап қыстың аязды күндері ыстық шай беріп, далада жұмыс істеп жүрген жұмысшылардың алғысын алды. 1 қазан қарттар күніне орай, қарттар үйіне барып «Жүректен жүрекке »атты музыкалық іс-шара өткізді және ата-әжелермен әңгімелесіп,сұхбаттасып қайтты.Міне осындай волонтерлік қызмет арқылы жастар өздерінің әлеуетін толық жүзеге асырып, қоғамға пайдалы азаматтар ретінде қалыптасады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Волонтерлік қызмет туралы» Заңы. – Астана: ҚР Әділет министрлігі, 2016.
2. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі. 2020 жыл – Волонтерлер жылы. Ресми баяндамалар мен статистика. – [gov.kz](https://www.gov.kz/)
3. Асанова А.К. Жастар және әлеуметтік бастамалар: волонтерлік қозғалыстың әлеуеті // Әлеуметтік зерттеулер журналы. – 2021. – №4. – Б. 33–41.
4. Нұрсұлтанова Г.Ш. Қоғамдық сананы жаңғырту жағдайындағы жастардың азаматтық белсенділігі // Тұлға және қоғам. – 2020. – №2.
5. Жүнісова С.Ж. Волонтерлік қызметтің әлеуметтік-психологиялық аспектілері // Педагогика және психология. – 2022. – №1.
6. United Nations Volunteers (UNV) Programme. State of the World's Volunteerism Report – UN Publications, 2022. 7. Astana Hub жастар волонтерлік орталығы. – Ресми сайт: www.astanavolunteer.kz
8. Назарбаев Университеті. Жастардың қоғамдық белсенділігін арттырудағы волонтерліктің рөлі: талдамалық шолу. – Астана, 2023.

ЖАСТАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ВОЛОНТЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘСЕРІ

Бөлетова Л.А. п.ғ.к.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан .

Резюме

В данной статье комплексно рассматривается психологическое воздействие волонтерской деятельности на молодежь. В современных социальных условиях волонтерство признается важным инструментом, способствующим личностному развитию молодежи, эмоциональной устойчивости и социальной адаптации. В статье на основе научной литературы и эмпирических исследований анализируется влияние волонтерской деятельности на самооценку, удовлетворенность жизнью, развитие эмоционального интеллекта и социальных навыков. Также рассматривается влияние волонтерства на формирование личностной идентичности и когнитивное развитие с опорой на теоретические положения Э. Эриксона и Л.С. Выготского. Учитывается культурный и структурный контекст волонтерской практики, а также факторы, препятствующие участию молодежи. Результаты исследования подчеркивают потенциал волонтерства в укреплении психологического благополучия молодежи и необходимость проведения дальнейших лонгитюдных исследований. Статья адресована специалистам в области образования, социальной работы и молодежной политики.

Summary

This article comprehensively examines the psychological impact of volunteer activity on youth. In the context of modern social dynamics, volunteering is recognized as a crucial tool that fosters personal development, emotional resilience, and social adaptation among young people. Based on academic literature and empirical studies, the article analyzes how volunteering influences self-esteem, life satisfaction, emotional intelligence, and the development of social skills. It also explores the role of volunteering in shaping personal identity and cognitive growth, drawing on theoretical frameworks by E. Erikson and L.S. Vygotsky. The article considers cultural and structural contexts of volunteering and highlights barriers to youth participation. The findings emphasize the potential of volunteering to enhance psychological well-

being and underline the need for further longitudinal research. This work is intended for professionals in education, social work, and youth policy.

Қазіргі әлеуметтік динамика жағдайында еріктілік қызметі жастардың тұлғалық дамуына әсер ететін маңызды фактор ретінде кеңінен танылып отыр. Еріктілік тек альтруистік әрекетпен шектелмейді, ол жастардың өмірлік маңызды дағдыларын дамытуына, әлеуметтік байланыстар орнатуына және психологиялық әл-ауқатын жақсартуына ықпал ететін тиімді құралға айналды. Бұл кіріспе бөлімде жастардың еріктілік қызметінің психологиялық әсері қарастырылып, оның тұлғалық өсу, жеке тұлғаның қалыптасуы және эмоционалдық тұрақтылық тұрғысынан маңыздылығы талданады.

Еріктілік қызметінің оң әсері тек жеке деңгеймен шектелмейді. Жастардың қоғамдық іске қатысуы әлеуметтік бірлік пен ұжымдық жауапкершілікті нығайтады. Олар өз қауымдастығында белсенді азамат ретінде көрініп, әлеуметтік өзгерістерге ықпал ете алады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев: *«Еріктілік – бұл шын мәнінде жас ұрпақты тәрбиелеудің тиімді құралы. Ерікті жастар – еліміздің болашағына бей-жай қарамайтын, белсенді азаматтық ұстанымы бар тұлғалар»* – деп атап өткен болатын. Бұл сөздер еріктілік қызметінің қоғамдағы орны мен жастардың дамуына қосар үлесін тағы бір мәрте айқындайды[1].

Еріктілік – бұл белгілі бір материалдық сыйақысыз қоғамға пайдалы қызмет көрсету үшін уақыт пен күш-жігерді ерікті түрде ұсыну. Мұндай қызмет тек қоғамдық жұмыстың түрі ғана емес, сонымен қатар тұлғалық даму үшін маңызды қозғаушы күш болып табылады. Жедел өзгеріп жатқан қоғамда және жастарға түскен қысымдар күшейген кезеңде еріктілік қызметінің психологиялық салдарын зерттеу аса өзекті. Бүгінгі жастар психикалық денсаулық, әлеуметтік оқшаулану және болашаққа деген сенімсіздік сияқты түрлі қиындықтарға тап болуда. Осындай жағдайларда еріктілік олардың әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік беретін пайдалы тәжірибе бола алады.

Ғылыми зерттеулер еріктілік қызметіне қатысу жастар үшін бірқатар психологиялық артықшылықтар беретінін көрсетеді. Олардың қатарында өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы, өмірге қанағаттану деңгейінің артуы және эмоционалдық жай-күйдің жақсаруы бар. Еріктілік жастарға мақсат пен тиістілік сезімін сыйлайды, бұл психологиялық денсаулықтың маңызды құрамдас бөліктері болып табылады. Қоғамға үлес қосу арқылы олар жетістікке жету мен өзін-өзі жүзеге асыру сезімін бастан кешіріп, өзіндік бағалауын көтереді.

Сонымен қатар, еріктілік қызметі әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Мұндай ортада жастар әртүрлі адамдармен өзара әрекеттесуге мәжбүр болып, бұл олардың қарым-қатынас жасау қабілетін жақсартады және эмпатияны дамытады. Бұл тәжірибелер эмоционалдық интеллектіні – қазіргі заманда табысқа жетудің маңызды шарты ретінде – қалыптастыруға ықпал етеді. Өз эмоцияларын түсіну мен басқару және өзгелердің сезіміне ортақтасу қабілеті қазіргі жаһандық қоғамда өте қажет.

Еріктілік жастарға осы дағдыларды нақты жағдайда меңгеруге мүмкіндік береді.

Еріктіліктің жастардың психологиясына әсер ететін тағы бір маңызды қыры – оның жеке тұлғаның қалыптасуына ықпалы. Жасөспірімдік және жастық кезең – адамның өмірлік ұстанымдары мен құндылықтарын айқындайтын, өзін-өзі тану үрдістері жүретін шешуші кезең. Еріктілік – жастардың өз қызығушылығы мен құндылықтарына сәйкес келетін пайдалы қызметке араласу арқылы өзіндік болмысын қалыптастыруына септігін тигізетін маңызды тәжірибе. Мұндай қатысу олардың азаматтық жауапкершілік пен әлеуметтік белсенділікке негізделген тұлғалық өсуіне жол ашады.

Сонымен бірге, еріктілік қызметінің оң әсері тек жеке деңгеймен шектелмейді. Жастардың қоғамдық іске қатысуы әлеуметтік бірлік пен ұжымдық жауапкершілікті нығайтады. Олар өз қауымдастығында белсенді азамат ретінде көрініп, әлеуметтік өзгерістерге ықпал ете алады. Осылайша, еріктілік тек жеке дамуға ғана емес, әділетті әрі үйлесімді қоғам құруға да үлес қосады.

Алайда, еріктілік пен тұлғалық даму арасындағы байланыс әрқашан оң бола бермейді. Көптеген жастар еріктілік қызметінен елеулі пайда көрсе де, кейбіреулері психологиялық қиындықтарға тап болуы мүмкін. Мысалы, шамадан тыс жүктеме, өзіне деген сенімсіздік немесе еріктілік қызметіндегі травмалық жағдайлар психикалық денсаулыққа теріс әсер етуі ықтимал. Сол себепті, еріктілік пен оның психологиялық әсерін зерттеу кезінде бұл құбылысты жан-жақты және теңгерімді көзқараспен қарау қажет.

Осыған байланысты, бұл мақалада еріктілік қызметінің жастардың психологиялық жай-күйіне әсері кешенді түрде қарастырылады. Зерттеу барысында ғылыми әдебиеттер мен эмпирикалық деректерге сүйене отырып, еріктіліктің тұлғалық даму мен психологиялық тұрақтылыққа қалай әсер ететіні ашылады. Сонымен қатар, жастар еріктілік қызметі барысында кездесетін қиындықтар мен оларды еңсеру жолдары қарастырылады.

Алдағы бөлімдерде еріктіліктің өзін-өзі бағалау, эмоционалдық интеллект, тұлғалық қалыптасу және әлеуметтік байланыстар секілді аспектілерге әсері талданады. Сондай-ақ, еріктілік қызметінің барысында туындауы мүмкін проблемалар мен оларды болдырмау үшін ұсынылатын шешімдер қарастырылады. Бұл зерттеу білім беру саласы мамандарына, саясаткерлерге және тәжірибелік қызметкерлерге еріктілік қызметінің жастар өміріндегі маңызын түсінуге көмектесуді мақсат етеді.

Жалпы жастарға еріктілік қызметінің психологиялық әсерін зерттеу – аса өзекті мәселе. Қазіргі қоғамда өмір сүру қиындықтары көбейіп жатқанда, еріктілік жастардың тұлғалық өсуіне, өмірлік мақсаты мен әлеуметтік жауапкершілігін қалыптастыруына ықпал ететін маңызды құрал болып отыр. Бұл зерттеу еріктіліктің жастардың психологиялық әл-ауқатына тигізетін әсерін ашып көрсету арқылы еріктілік қызметін жастарды жан-жақты дамыту жолындағы тиімді бағыт ретінде қарастыруға үлес қосуды көздейді.

Жастардың дамуына волонтерлік қызметтің психологиялық әсері соңғы жылдары айрықша назарға алынып отыр. Қоғамдарда азаматтық белсенділік пен қауымдастыққа қатысудың маңыздылығы артып келе жатқандықтан, волонтерліктің жас тұлғаның жеке дамуына әсерін зерттейтін ғылыми еңбектер саны көбеюде. Бұл әдеби шолудың мақсаты – волонтерлік қызметтің жастар психологиясына әсеріне қатысты бар зерттеулерді талдап, негізгі тақырыптар, әдіснамалар мен қорытындыларды жүйелеу арқылы бұл құбылыстың табиғатын түсіндіру.

«Волонтерлік – бұл көбінесе арнайы кәсіби дайындықтан өтпеген, алайда қоғамға өз еркімен пайда әкелуге ниетті «паракәсіпқойлар» (энтузиастар) – халық педагогикасының идеяларын қолдайтын клуб мүшелері, маман емес адамдар, ата-аналар, шығармашылық және еркін кәсіп иелері (суретшілер, экстрасенстер, валеологтар және т.б.), студенттер мен жұмысшы жастар арасынан шыққан тұлғалардың қандай да бір іске ерікті түрде қатысуы ретінде сипатталатын қоғамдық құбылыс. Бұл – клубтық қауымдастықтар өміріне ерікті әрі өтеусіз негізде көшбасшылықпен араласу түріндегі қызмет» – деп атап өтеді Е.В. Великанова [2].Е.В. Акимованың пікірінше, «волонтерлік – бұл әртүрлі әлеуметтік мәртебеге және жас ерекшеліктеріне ие адамдардың бейресми қоғамдық қызметке тартылу үдерісі, адамзаттың гуманистік идеалдарына және қоғамдық мүдделерге риясыз қызмет ету идеяларына негізделген ерекше дүниетаным» [3]. Американдық ғылыми әдебиеттерде «волонтерлік қызмет» ұғымы «қоғамның тұтас немесе жекелеген мүшелеріне (бірақ волонтердің отбасына немесе жақын достарына емес) пайда әкелетін, ақысыз негізде жүзеге асырылатын кез келген қызмет» ретінде сипатталады. АҚШ зерттеушілері бұл қызметті сипаттауда «волонтерлік қызмет», «қоғамдық қызмет» (ағылш. *community service*, лат. *pro bono publico*), «қайырымдылық қызмет» (*philanthropical activity*) және «қайырымдылық жұмыс» (*charitable work*) сияқты ұғымдарды қатар қолданады. Студенттік ұйымдардың қауымдастыққа әлеуметтік көмек көрсету жұмысына қатысты АҚШ-тағы ғылыми әдебиеттерде ең жиі қолданылатын терминдер – «волонтерлік қызмет» пен «қоғамдық қызмет». Бұл еріктілік қызметтің негізгі қырлары – еріктілік сипаты мен қауымдастықпен өзара әрекеттесу екенін көрсетеді [4]. Осыған байланысты, волонтерлік – бұл өмірге деген ерекше көзқарас, көптеген ғасырлар бойы әлемдік педагогикалық кеңістікте қалыптасқан ең ізгі құндылықтарды бойына сіңірген тұтас дүниетаным. Жеке адам немесе адамдар тобы тарапынан қоғамға немесе оның жекелеген мүшелеріне көрсетілетін ерікті көмек адамзаттың гуманистік идеалдарына риясыз қызмет етуге негізделген және ол табыс табуды, ақы алуды немесе мансаптық өсуді мақсат етпейді. Бұл көмек дәстүрлі өзара көмек түрлерінен бастап, мыңдаған адамның бірлескен күш-жігеріне дейінгі әртүрлі формаларда көрінуі мүмкін.

Жастарға волонтерліктің психологиялық әсерін түсіндіру үшін әртүрлі теориялық тұжырымдар қолданылған. Выготскийдің әлеуметтік даму теориясы когнитивтік дамудағы әлеуметтік өзара әрекеттің рөлін айқындайды. Бұл теорияға сәйкес, волонтерлік қызмет жастарға мағыналы әлеуметтік қарым-

қатынастарға қатысуға мүмкіндік беріп, олардың танымдық және эмоционалдық дамуына ықпал етеді[5]. Сол сияқты Эриксонның психосоциалдық даму теориясы жасөспірімдік кезеңді тұлғалық сәйкестікті қалыптастырудың маңызды уақыты ретінде сипаттайдыВолонтерлік қызмет жастарға өз құндылықтарын, наным-сенімдерін және әлеуметтік рөлдерін зерттеуге мүмкіндік беріп, үйлесімді өзіндік «Мен»-нің қалыптасуына ықпал етеді[6].

Көптеген зерттеулер волонтерлік қызметтің жастарға тигізетін жағымды психологиялық әсерін көрсетеді. Ең жиі кездесетін қорытынды – өзін-өзі бағалаудың және өзіндік құндылықтың артуы. Е.Г. Клэри және әріптестері жүргізген зерттеуде волонтерлік қызметпен айналысатын адамдардың өз жетістіктерін сезінуі мен қоғам тарапынан танылуы олардың өзін-өзі бағалауын арттыратыны анықталған[7]. Бұл фактор жасөспірімдік кезеңде – өзіне күмән мен тұлғалық ізденістер белең алатын уақытта – ерекше маңызды.Сонымен қатар, волонтерлік қызмет психикалық денсаулықтың жақсаруымен байланыстырылады. С.Е Дженкинсон және әріптестері жүргізген мета-талдау нәтижелері волонтерлікпен айналысатын адамдарда депрессия мен мазасыздық деңгейі төмен болатынын көрсеткен. Бұл әсіресе жастар үшін өзекті, себебі олар арасында психикалық қиындықтар жиі кездеседі. Басқаларға көмектесу сезімі өмірлік мағына мен қанағаттану сезімін тудырып, эмоционалдық тұрақтылықты күшейтеді[8].

Волонтерлік қызмет жастардың әлеуметтік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Қоғамдық жұмыстарға қатысу жас адамдарды түрлі әлеуметтік жағдайларға тап қылып, олардың қарым-қатынас жасау, эмпатия және бірлескен жұмыс дағдыларын жетілдіреді.

Сонымен қатар, волонтерлік азаматтық жауапкершілік пен қоғамдық сана қалыптастырады. Д.Харт және әріптестері жастардың волонтерлік қызметке қатысуы олардың қауымдастыққа тиесілілік сезімі мен әлеуметтік әділеттілікке ұмтылысын арттыратынын анықтаған. Мұндай азаматтық белсенділік өмір бойғы әлеуметтік қатысуға негіз салып, тұлғалық әрі қоғамдық дамуға жол ашады[9].

Волонтерліктің психологиялық әсері мәдениет пен нақты контекстке байланысты әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, ұжымшыл (коллективистік) мәдениеттерде қауымдастық пен өзара тәуелділікке мән берілуі волонтерлік қызметтен алынатын қанағаттануды күшейте алады. А.М.Омото менмМ.Снайдердің зерттеуі ұжымшыл қоғам өкілдері волонтерлік қызметтен көбірек мағына мен қанағат табатынын көрсеткен. Бұл мәдени құндылықтардың жастар волонтерлерінің тәжірибесі мен нәтижелерін қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді[10]. Сонымен қатар, волонтерліктің өтетін ортасы да оның психологиялық әсеріне ықпал етеді. Айқын мақсаттары бар құрылымдалған бағдарламалар шеңберінде өтетін волонтерлік қызмет бейресми, ұйымдастырылмаған қызметке қарағанда тиімдірек болуы мүмкін. С.Х.Биллигтің зерттеуі жақсы ұйымдастырылған волонтерлік бағдарламалар жастарға оң психологиялық әсер беретінін, себебі

оларда қолдау, ресурстар мен ой жүгіртуге мүмкіндік бар екенін анықтаған[11].Волонтерлік қызметтің көптеген оң нәтижелеріне қарамастан, жастардың оған қатысуына кедергі келтіретін факторлар бар. Уақыт тапшылығы, көлік мәселесі, мүмкіндіктер туралы ақпараттың болмауы сияқты кедергілер жиі кездеседі[12]. Сонымен қатар, кейбір жастар волонтерлікке қатысты өздерінің жарамсыз немесе жеткіліксіз екеніне сеніп, белсенділік танытпайды. Бұл кедергілерді еңсеру жастардың волонтерлік қызмет арқылы алатын психологиялық пайдасын арттыру үшін маңызды.

Әдебиеттер шолуы волонтерліктің жастар дамуына тигізетін терең психологиялық әсерін көрсетеді. Түрлі теориялық көзқарастар негізінде жүргізілген зерттеулер волонтерлік қызметтің өзін-өзі бағалауды жақсартатынын, психикалық денсаулықты нығайтатынын және әлеуметтік дағдыларды дамытатынын дәлелдеген. Сонымен бірге, мәдени және контекстуалды факторлар жастардың волонтерлік тәжірибесіне әсер етеді. Алайда жастардың бұл қызметке қатысуына кедергі болатын факторларды да ескеру қажет. Алдағы зерттеулер волонтерлік қызметтің жастарға ұзақ мерзімді әсерін бағалайтын лонгитюдті зерттеулерге көбірек көңіл бөлуі тиіс.

Әдебиеттер:

1. Тоқаев Қ. К. Жолдау. Қазақстан халқына. 2023 ж. 1 қыркүйек. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімді: https://www.akorda.kz/kz/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-ot-1-sentyabrya-2023-goda-129894
2. Великанова Е. В. Возможности волонтерского движения в социализации личности подростков и молодежи // Совершенствование подготовки кадров сферы культуры: традиции и новации. – М.: 2004. – С. 97.
3. Акимова Е. В. Педагогическое волонтерство в деятельности детско-молодежных объединений: дис. … канд. пед. наук. – Рязань, 2006. – 157 с. – С. 95.
4. Атаянц Ж. Г. Клубные объединения высшей школы как фактор социализации студентов (на опыте университетов США): дис. … канд. пед. наук. – М., 1994. – 169 с. – С. 39.
5. Vygotsky L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Erikson E. H. (1963). *Childhood and Society*. New York: Norton.
7. Clary E. G., Snyder, M., & Ridge, R. D. (1998). Volunteers' Motivations: A Functional Strategy for Decreasing Attrition. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 27(3), 333-350.
8. Jenkinson C. E., Dickens A. P., Jones K., et al. (2013). The Relationship Between Social Isolation and Mental Health in Older Adults: A Systematic Review. *Ageing & Mental Health*, 17(3), 391-400.
9. Hart D., Donnelly T. M., Youniss, J., & Atkins, R. (2007). High School Community Service as a Predictor of Adult Voting and Volunteering. *American Educational Research Journal*, 44(1), 197-219.
10. Omoto A. M., & Snyder M. (2002). Considerations of Community: The Effects of Volunteering on the Volunteer. *Journal of Social Issues*, 58(3), 439-456.
11. Billig, S. H. (2000). Research on K-12 School-Based Service-Learning: The Evidence Builds. *Civic Engagement Research Lab*.
12. Yates M., &Youniss J. (1996). Community Service and Social Responsibility in Youth. *Social Development*, 5(1), 85-102.

УДК 373.3:316.6-058.52:061.2

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПУТИ ВОВЛЕЧЕНИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ВОЛОНТЕРСКИЕ АКЦИИ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ БУЛЛИНГА

Мырзапеисова М.Т

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Түйін

Мақалада мектеп оқушылары арасында буллингтің алдын алу мәселесі талданып, бұл бағытта волонтерлік қызметтің әлеуеті қарастырылады. Жасөспірімдерді ерікті жобаларға жұмылдыру – олардың азаматтық белсенділігін, әлеуметтік жауапкершілігін арттыруға ықпал ететіні дәлелденген. Автор волонтерліктің түрлері мен ұйымдастырылу формаларын ғылыми әдебиеттер негізінде жіктеп, мотивациялық факторларды саралайды. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасындағы нормативтік-құқықтық актілерге (Токаев Жолдауы, «Педагог мәртебесі туралы» заң, «Волонтерлік қызмет туралы» заң және білім беру бағдарламалары) сүйене отырып, мектеп оқушыларының буллингке қарсы іс-қимылына бағытталған волонтерлік бастамалардың маңызын ашады. Зерттеу нәтижесінде волонтерлік қызметтің тәрбиелік және профилактикалық мүмкіндіктері кеңінен сипатталып, білім беру кеңістігіндегі қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бір тетігі ретінде ұсынылады.

Summary

This article examines the issue of bullying prevention among schoolchildren and explores the potential of volunteer activities in addressing this social and educational problem. Involving adolescents in volunteer initiatives has been shown to enhance their civic engagement and sense of social responsibility. The author classifies various types and forms of volunteering based on academic literature and analyzes the motivational factors that drive youth participation. Using the legal and policy framework of the Republic of Kazakhstan (including the President Tokayev's Address, the Law "On the Status of a Teacher", the Law "On Volunteering", and national education programs), the paper highlights the significance of school-based volunteering initiatives aimed at combating bullying. The findings underscore the educational and preventive potential of volunteering, positioning it as an effective tool for fostering a safe and supportive educational environment.

В современном образовательном пространстве проблема буллинга среди школьников выходит за рамки индивидуального поведения и становится важным социально-педагогическим вопросом, затрагивающим безопасность образовательной среды, эмоциональное благополучие учащихся и процессы их социализации. Различные формы буллинга – физическая, вербальная, кибербуллинг – нередко проявляются в межличностных отношениях подростков и, как правило, носят скрытый, труднораспознаваемый характер.

Президент Республики Казахстан К.К. Токаев в своем Послании народу Казахстана от 1 сентября 2023 года особо подчеркнул необходимость обеспечения благополучия детей и создания безопасной и комфортной школьной среды [1]. В этом контексте борьба с буллингом должна стать частью государственной политики в сфере образования и защиты прав ребёнка.

Согласно Закону РК «О статусе педагога» и Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы, обеспечение психоэмоционального комфорта обучающихся, профилактика насилия и создание условий для всестороннего развития личности являются приоритетными задачами современной школы [2; 3].

Особое значение в профилактике буллинга приобретает активное вовлечение самих учащихся в решение данной проблемы. В этом аспекте волонтерская деятельность рассматривается как эффективный инструмент развития социальной ответственности и гражданской позиции школьников. В Законе Республики Казахстан «О волонтерской деятельности» от 10 января 2020 года подчёркивается важность участия молодёжи в социально значимых проектах, включая сферу образования, культуры и правозащитной деятельности [4].

Участие школьников в волонтерских акциях против буллинга не только повышает их информированность о проблеме, но и побуждает к активному гражданскому участию, формированию культуры взаимопомощи и поддержки сверстников. Подобные инициативы способствуют укреплению демократических ценностей в школьной среде и построению безопасного образовательного пространства. В данной статье рассматриваются пути вовлечения школьников в волонтерские мероприятия, направленные на профилактику буллинга, а также анализируется эффективность подобных подходов и практик.

Волонтерская деятельность в современном социокультурном контексте рассматривается нетолько как форма социальной активности, но и как эффективный ресурс развития личности, особенно в сфере «помогающих» профессий. Участие школьников в волонтерских инициативах может выступать как механизм формирования гражданской позиции, эмпатии и социальной ответственности, что имеет особую значимость в контексте профилактики буллинга.

Согласно ряду авторов, волонтерство представляет собой **антропологический, аксиологический и деятельностный ресурс,** способствующий развитию нравственных и личностно значимых качеств, таких как эмпатия, рефлексивность, толерантность [5, с. 148]. Это делает волонтерскую деятельность важным звеном в системе неформального воспитания и профилактики насилия в образовательной среде.

Как отмечает М. Маковей, ключевая особенность волонтерства — это **безвозмездное оказание помощи** на благо другого человека[6]. Однако, по мнению Т. Вандышевой , помощь осуществляется в рамках четко определенных ролей, времени, объема и содержания деятельности[7].

Исследования **E. Clary**и**M. Snyder** позволили выделить шесть основных мотивов волонтерской деятельности:

- **ценности** (реализация альтруистических установок),
- **понимание** (желание узнать новое, обучаться),
- **социальный мотив** (установление и поддержание социальных связей),

- **карьера** (приобретение профессионального опыта),
- **защитный мотив** (избавление от чувства вины, тревожности),
- **самосовершенствование** (повышение самооценки, развитие личности) [8].

В соответствии с данными мотивами, можно также классифицировать волонтерскую деятельность по **целям и направленности**. Такая типология позволяет понять внутренние установки волонтеров и мотивационные основания их участия (*см. таблицу 1*).

Таблица 1 – Классификация волонтерства по цели и направленности

Тип	**Описание**
Альтруистическое волонтерство	Деятельность, основанная на чистых побуждениях помочь другим безвозмездно.
Прагматическое волонтерство	Участие с целью саморазвития, получения опыта, выполнения требований вуза и пр.
Ответственное гражданское волонтерство	Активное участие в общественной жизни для содействия социальным изменениям (защита прав, справедливость и т. д.).

Как показывают зарубежные исследования, мотивация участия в волонтёрской деятельности разнообразна и зависит как от внутренних личностных установок, так и от внешнего социального контекста. Так, Грубе и Ж.А Пилавин выделяют различие между личной ролевой идентичностью волонтёра и контекстуальной, которая формируется в процессе самой деятельности. Это означает, что подростки, возможно, не обладают необходимыми социальными качествами на начальном этапе, однако приобретают их через практику помощи другим [9]. Интересные данные приводит также К. Пиллемер, подчёркивая, что важнейшими мотивами волонтёров являются идентификация с получателем помощи, чувство долга, религиозные и гуманистические убеждения. Особенно актуально это в случае противодействия буллингу, когда волонтёр сам мог быть жертвой и стремится помочь другим пережить схожие ситуации [10]. А.Уоррен и Д.А. Харрисон подчёркивают, что для устойчивого участия подростков в волонтёрских программах необходима поддерживающая среда, внимание к индивидуальным мотивационным особенностям, профилактика перегрузок и наличие регулярной обратной связи [12].

Таким образом, волонтерская деятельность может стать важным инструментом не только в профилактике школьного буллинга, но и в формировании устойчивых гражданских установок у подростков. Для этого необходимы грамотно организованные школьные волонтерские программы, учитывающие мотивационные, эмоциональные и организационные аспекты.

Формы организации волонтёрской деятельности могут существенно различаться в зависимости от социального и институционального контекста. Этот фактор определяет масштаб и эффективность добровольческих инициатив. Волонтёрская активность может осуществляться

как индивидуально, так и в рамках организованных структур, таких как школы, фонды или компании. Такая классификация позволяет более гибко привлекать школьников, студентов и взрослых граждан к различным формам участия. Ниже представлены основные формы организации волонтёрства (*см. таблицу 2*).

Таблица 2 – Формы организации волонтёрской деятельности

Вид	Краткое описание
Индивидуальное волонтёрство	Деятельность, осуществляемая по личной инициативе.
Организованное волонтёрство	Добровольческие группы, созданные в рамках организаций, школ или фондов.
Школьное/студенческое волонтёрство	Волонтёрская деятельность, организованная при образовательных учреждениях.

Волонтерская деятельность охватывает широкий спектр направлений и может классифицироваться по различным основаниям. Одной из наиболее распространённых классификаций является распределение по сфере оказания помощи. Это позволяет более точно определить содержание и цели волонтерской активности, а также особенности вовлечения участников. Ниже представлена классификация видов волонтерства по сфере деятельности с кратким описанием и ссылками на научные источники (*см. таблицу 3*).

Таблица 3– Виды волонтерства по сфере деятельности

Вид волонтерства	Краткое описание	Авторы / источники
Социальное волонтерство	Помощь пожилым людям, детям-сиротам, людям с инвалидностью, малообеспе ченным семьям.	Pillemer (1996); Clary et al. (1999); Grube (2000)[12].
Медицинское волонтерство	Участие в учреждениях здравоохранения, паллиативная помощь, донорство крови.	Lamb (1985); [13]. Claxton-Oldfield (2008); [14]. Groger (2004)[15].
Образовательное волонтерство	Поддержка в обучении, репетиторство, просветительские проекты.	Anderson (1978); [16]. Hall (2001) [17].
Экологическое волонтерство	Защита окружающей среды, посадка деревьев, участие в экологических акциях.	Hank (2010); [18].
Культурно-творческое волонтерство	Помощь в организации культурных мероприятий, музеев, фестивалей.	Netting (1986); [19]. Wilson (2000) [20].
Событийное волонтерство	Волонтёрская помощь на спортивных, общественных и международных мероприятиях.	McLennan (2008); [21]. Boezeman & Ellemers (2014) [22].

Участники волонтёрской деятельности могут существенно различаться по возрасту, социальному статусу, жизненному опыту и мотивации. Эти особенности напрямую влияют на характер вовлечения, стиль взаимодействия с благополучателями и тип выполняемых задач. В зависимости от этого в

научной литературе выделяются несколько ключевых форм волонтёрства, основанных на **категориальных характеристиках участников.** Так, **ранее упомянутые исследователи** подчёркивают, что молодёжь чаще вовлекается в волонтёрство как способ саморазвития и социализации молодёжь чаще вовлекается в волонтёрство как способ саморазвития и социализации, тогда как пожилые люди делают это, следуя чувству долга и желанию быть полезными обществу. Семейное волонтёрство рассматривается как форма межпоколенческого сотрудничества и воспитания гражданской ответственности у детей. Международное волонтёрство, в свою очередь, способствует межкультурному обмену и расширению гуманитарной практики(*см. таблицу 4*).

Таблица 4 – Классификация волонтёрства по категориям участников

Вид волонтёрства	Краткое описание
Молодёжное волонтёрство	Участие школьников, студентов и молодых людей в социальных, экологических, образовательных и культурных проектах.
Волонтёрство пожилых людей	Вовлечение пенсионеров в добровольческую деятельность, основанную на наставничестве, жизненном опыте и заботе.
Семейное волонтёрство	Совместная волонтёрская деятельность родителей и детей в рамках общественно полезных инициатив.
Международное волонтёрство	Участие в краткосрочных и долгосрочных проектах за рубежом, направленных на помощь, обмен опытом и культурную интеграцию.

Таким образом, классификация волонтёрской деятельности по особенностям участников позволяет более глубоко понять мотивационные установки и формы участия различных возрастных и социальных групп. Каждый тип волонтёрства имеет свою специфику и ценность, способствуя как личностному развитию волонтёров, так и решению социально значимых задач. Особенно важным представляется развитие молодёжного и семейного волонтёрства в школьной среде, так как именно они обладают высоким потенциалом в профилактике буллинга, формировании эмпатии, толерантности и гражданской ответственности у подрастающего поколения. Поддержка таких инициатив на уровне образовательных учреждений и государства станет важным вкладом в построение безопасной и благоприятной школьной среды.

Литература:

1. Токаев К. Ж. Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. «Экономический курс Справедливого Казахстана». – 1 сентября 2023 г. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.akorda.kz – (дата обращения: 15.06.2025).
2. О статусе педагога: Закон Республики Казахстан от 27 декабря 2019 г. № 293-VI ЗРК // Казахстанская правда. – 2020. – № 1. – С. 5–7.
3. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы, утверждена постановлением Правительства РК от 27 декабря 2019 г. № 988. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988

4. О волонтёрской деятельности: Закон Республики Казахстан от 10 января 2020 года № 4-VI ЗРК // Казахстанская правда. – 2020. – № 7 (29370). – С. 2–3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000042
5. Волкова Н. В. Психология личности. – М.: Академия, 2010. – 368 с.
6. Маковей, М. В. Социальное волонтерство как форма социальной активности молодежи / М. В. Маковей // Вестник Тюменского государственного университета. – 2018. – № 2. – С. 125–130.
7. Вандышева Т. А. Волонтерство как форма молодежной социальной активности / Т. А. Вандышева // Молодой ученый. – 2020. – № 19. – С. 393–396.
8. Clary E. G., Snyder M. The motivations to volunteer: Theoretical and practical considerations // *Current Directions in Psychological Science*. – 1999. – Vol. 8(5). – P. 156–159.
9. Grube J. A., Piliavin J. A. Role identity, organizational experiences, and volunteer performance // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – 2000. – Vol. 26(9). – P. 1108–1119.
10. Pillemer K. Helping behavior in the elderly: Empirical findings and theoretical implications // *Journal of Gerontology*. – 1996. – № 51. – P. 125–131.
11. Warren A. Volunteering and identity: A review // *Youth Studies Australia*. – 2014. – № 33(1). – P. 37–43.
12. Harrison D. A. Volunteer participation and organizational support: A longitudinal study // *Journal of Youth and Adolescence*. – 1995. – № 24. – P. 197–211.
13. Lamb D. The hospice volunteer // *Death Studies*. – 1985. – № 9(4). – P. 349–368.
14. Claxton-Oldfield S. Hospice palliative care volunteers: A review of the literature // *American Journal of Hospice and Palliative Medicine*. – 2008.
15. Groger L. Volunteers in hospice and palliative care: A resource for teamwork. – Oxford: Oxford University Press, 2004.
16. Anderson N. D. Why volunteer? // *Journal of Voluntary Action Research*. – 1978. – № 7(3). – P. 120–129.
17. Hall M. Caring Canadians, Involved Canadians: Highlights from the 2000 National Survey of Giving, Volunteering and Participating. – Ottawa: Statistics Canada, 2001.
18. Hank K. Socioeconomic determinants of volunteering in later life // *Social Science Research*. – 2010. – № 39. – P. 965–975.
19. Netting F. E. Volunteer and staff relationships // *The Gerontologist*. – 1986. – Vol. 26(5). – P. 519–523.
20. Wilson J. Volunteering // *Annual Review of Sociology*. – 2000. – Vol. 26. – P. 215–240.
21. McLennan J. Keeping volunteers: What the volunteers say // *Australian Journal on Volunteering*. – 2008.
22. Boezeman E. J., Ellemers N. Volunteer recruitment: The role of organizational support and leader–volunteer relations // *Nonprofit Management and Leadership*. – 2014. – № 24(4). – P. 469–486.

UDC: 378.147:061.2:81’243

FOREIGN LANGUAGE AS A TOOL FOR DEVELOPING SOFT SKILLS OF VOLUNTEERS: TOWARDS A SAFE AND HEALTHY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Sagdullayev I., Acting associate professor, Doctor (PhD),
International University of Tourism and Hospitality,
Turkestan, Kazakhstan

Түйін

Бұл зерттеу Жаңа Қазақстан жағдайында қауіпсіз және салауатты білім беру ортасын ілгерілететін бастамаларға тартылған жас еріктілер арасында жұмсақ дағдыларды дамытудағы шет тілін үйренудің рөлін зерттейді. Нәтижелер еріктілер тиімділігі мен білім беру қауіпсіздігі үшін маңызды жұмсақ дағдыларды дамытуға шет тілін үйренудің күшті оң әсерін көрсетеді. Ол жеке өсуді, азаматтық белсенділікті және білім беру әл-ауқатын арттыруға арналған стратегиялық тәсіл ретінде шет тілін үйренуді волонтерлерді оқыту бағдарламаларына біріктіру бойынша практикалық ұсыныстармен аяқталады.

Резюме

В данном исследовании изучается роль изучения иностранных языков в развитии гибких навыков у молодых волонтеров, участвующих в инициативах, направленных на продвижение безопасной и здоровой образовательной среды в контексте Нового Казахстана. Результаты указывают на сильное положительное влияние изучения иностранных языков на развитие гибких навыков, важных для эффективности волонтерства и обеспечения безопасности образования. В заключение приводятся практические рекомендации по интеграции обучения иностранным языкам в программы подготовки волонтеров в качестве стратегического подхода к содействию личностному росту, гражданской активности и образовательному благополучию.

The transformation of the Kazakhstani educational system under the framework of the "New Kazakhstan" paradigm emphasizes the creation of a safe, inclusive, and health-oriented learning environment. Youth volunteering has become a powerful social tool in promoting these values, particularly through health awareness campaigns and educational safety programs. However, the effectiveness of such initiatives largely depends on the soft skills of volunteers — including communication, adaptability, teamwork, and emotional intelligence — which are often underdeveloped in formal curricula.

In this context, foreign language education emerges not only as a means of academic enrichment but also as a driver of personal and social development. Studies (Byram, 1997; Dörnyei, 2005) have shown that language learning enhances cognitive flexibility, intercultural understanding, and empathy, which are crucial for youth engaging in community-oriented activities. Thus, this research hypothesizes that foreign language learning significantly contributes to the development of soft skills among student volunteers, thereby enabling them to more effectively support a safe and healthy educational environment [1].

This paper seeks to (1) examine the impact of foreign language learning on soft skill development in youth volunteers, and (2) propose strategies for integrating language

instruction into volunteer training. The literature review supports the theoretical link between language learning and soft skills, while the empirical section presents original data collected from Kazakhstani university students.

Soft skills — often defined as interpersonal and emotional competencies that enable effective collaboration and communication — are increasingly recognized as essential for 21st-century learners. Unlike technical or domain-specific skills, soft skills are transferable across contexts and play a critical role in both academic success and civic engagement. In the case of youth volunteers, these skills directly impact their ability to interact with diverse groups, lead initiatives, and respond to dynamic social challenges, including those related to health and safety.

Despite their importance, soft skills are rarely taught explicitly in traditional educational settings. Foreign language classrooms, however, naturally provide an environment where such skills can be developed. Through dialogue practice, group projects, and exposure to diverse perspectives, students not only acquire linguistic proficiency but also practice active listening, negotiation, problem-solving, and cultural sensitivity. These competencies align directly with the demands placed on volunteers working in multicultural or multilingual settings [2].

Recent initiatives by Kazakhstan's Ministry of Education and public health institutions have included bilingual campaigns for mental health awareness, school safety, and anti-smoking efforts, often led by student volunteers. These programs have demonstrated that when equipped with the right communication tools — including a working knowledge of a foreign language — volunteers can reach broader audiences and create more inclusive, accessible messages. Language, in this case, becomes both a medium and a message: it fosters participation, respect, and shared responsibility [3].

A mixed-methods design was used to provide a comprehensive understanding of the phenomenon. This approach was selected to capture both measurable changes in soft skills and deeper, subjective insights into the role of foreign language learning in shaping volunteer effectiveness. By integrating quantitative and qualitative data, the study offers a more nuanced analysis of how bilingual volunteer experiences influence student development within the educational and health safety domains.

The study involved 36 students aged between 18 and 24 years from different cities. All participants had been actively engaged in university-organized or NGO-led volunteer programs related to health promotion (e.g., mental health days, anti-smoking campaigns) and educational safety (e.g., peer mentoring, school safety drills) between 2022 and 2024. Inclusion criteria required students to have participated in at least one bilingual (Kazakh-English or Russian-English) volunteer initiative lasting a minimum of 3 months.

Demographic variables such as gender, academic specialization, language proficiency, and prior volunteer experience were recorded. The sample included a relatively balanced representation across disciplines (e.g., education, public health, international relations), allowing for a diverse perspective on language use and skill development. Approximately 60% of the participants identified as female, and 40%

as male, with a range of English language proficiency levels from CEFR A2 to B2 [4].

Quantitative Component

To measure perceived changes in soft skills, participants completed a **Soft Skills Self-Assessment Scale (SSSAS)** at two points: prior to and after their engagement in volunteer projects. The scale, adapted from validated international instruments (e.g., OECD Soft Skills Measurement Framework), included 30 items across five domains: communication, adaptability, leadership, teamwork, and emotional intelligence. Responses were recorded using a 5-point Likert scale ranging from "strongly disagree" (1) to "strongly agree" (5).

The pre- and post-assessments allowed for a within-subject comparison of soft skill growth over the course of their volunteer participation. Reliability testing using Cronbach's alpha yielded high internal consistency across domains ($\alpha = .87–.92$), indicating strong reliability of the adapted instrument for the Kazakhstani context.

Semi-structured interviews were conducted with a subset of 18 participants to explore their lived experiences and perceptions. Interviewees were selected using stratified purposive sampling to ensure variation in gender, language proficiency, and type of volunteer project. Interviews lasted 30–45 minutes and were conducted in the participant's preferred language (Kazakh, Russian, or English), ensuring comfort and authenticity in responses [5].

Interview questions focused on four themes: (1) perceived soft skill growth; (2) experiences communicating in foreign languages; (3) challenges encountered during bilingual volunteer work; and (4) perceived link between language learning and personal development. This qualitative data was critical in triangulating the quantitative findings and providing contextual depth.

The data collection process occurred over two academic semesters (Fall 2023 – Spring 2024). At the start of their volunteering period, participants completed the initial SSSAS. At the conclusion of the projects, they completed the post-assessment and, for selected individuals, participated in interviews. All data collection was conducted in accordance with ethical standards, and anonymity was ensured by assigning numeric codes to each participant [6].

Before data collection began, researchers provided an orientation session explaining the purpose of the study and the voluntary nature of participation. Participants signed informed consent forms, which included information on data usage, confidentiality, and the right to withdraw at any time. Ethics approval was obtained from the Institutional Research Ethics Committees of the three participating universities.

Quantitative data were analyzed using **SPSS v.26**. A paired-sample **t-test** was conducted to evaluate significant differences in soft skill ratings pre- and post-volunteering. In addition, **Pearson correlation** analyses examined the relationship between English proficiency levels (measured through self-report and verified with institutional placement tests) and reported gains in soft skills.

Preliminary analysis showed statistically significant improvements in all five soft skill domains post-participation ($p < .01$), with the strongest gains observed in communication and teamwork. A moderate positive correlation ($r = .46$, $p < .01$) was

found between English proficiency and improvement in adaptability, suggesting a potential link between linguistic competence and capacity for adjustment in diverse volunteer settings [7].

Interview transcripts were coded using **NVivo** qualitative analysis software. A thematic coding framework was developed based on the four guiding themes and expanded inductively as new insights emerged. Coding was performed by two researchers independently, and inter-coder reliability was assessed ($\kappa = 0.82$), indicating substantial agreement.

Key themes that emerged included: (1) increased confidence in public speaking through English-language interactions; (2) heightened cultural sensitivity through engagement with non-native speakers; (3) improved problem-solving in multilingual teams; and (4) the use of English as a "bridge language" between diverse ethnic groups in Kazakhstan. Several participants described language learning as a transformative process that enabled them to navigate complex social situations more effectively.

To ensure validity and trustworthiness of findings, the study employed **data triangulation**, combining self-assessments, language proficiency measures, and reflective interviews. **Member checking** was conducted during the qualitative phase: participants were given the opportunity to review and confirm interview transcripts for accuracy. The research design also followed the **TREC** (Transparency in Reporting Evaluations with Nonrandomized Designs) framework to enhance transparency.

While the mixed-methods design added depth and breadth, some limitations must be acknowledged. First, the reliance on self-reported data for both language proficiency and soft skills may introduce bias. Secondly, while the sample was geographically diverse, the urban setting may limit generalizability to rural contexts where volunteer opportunities and language exposure differ significantly.

Additionally, the short duration of some volunteer programs (3–5 months) may not capture long-term developmental changes. The study also did not assess the role of formal English language instruction outside of the volunteer context, which may have influenced skill acquisition [8].

The decision to combine quantitative and qualitative approaches was guided by the complex, multidimensional nature of soft skills and language learning. Quantitative data offered measurable evidence of change, while qualitative data captured the underlying processes and meanings behind these changes. This approach aligns with Creswell's (2014) recommendation for studying educational interventions with both formative and summative dimensions.

All ethical procedures were adhered to strictly. Participants were informed of the voluntary nature of the study and assured that declining participation would not affect their academic standing or volunteer placement. Interview recordings were encrypted and stored securely, and identifiers were removed during transcription. The researchers also provided psychological support resources in case reflection on volunteer activities caused distress.

Results

Table 1. Change in Self-Reported Soft Skills After Volunteer Experience

Soft Skill	Pre-Test Mean	Post-Test Mean	Mean Increase	p-value
Communication	3.2	4.4	+1.2	<0.01 **
Teamwork	3.5	4.3	+0.8	<0.01 **
Leadership	3.1	4.0	+0.9	<0.05 *
Adaptability	3.4	4.2	+0.8	<0.01 **
Empathy	3.0	4.1	+1.1	<0.01 **

*Statistically significant at $p < 0.05$; **at $p < 0.01$

Selected Qualitative Themes:

- "Foreign language made me more confident when leading discussions on health topics."
- "I learned how to better understand people's emotions, especially in cross-cultural groups."
- "English helped us reach more people through digital content and raise awareness about safe behavior."

The results affirm the hypothesis that foreign language learning fosters soft skills among youth volunteers. Notably, communication and empathy showed the highest improvements. These findings align with previous studies (Savignon, 2002; Mercer, 2011), which suggest that language learning encourages perspective-taking and emotional awareness. Furthermore, the bilingual context of the volunteer activities increased participants' sense of global citizenship and readiness to interact in diverse educational environments [9].

Compared to control groups (students engaged in monolingual volunteering), the bilingual group demonstrated higher levels of intercultural competence and initiative. However, the study had limitations: it was confined to urban universities, and the short time frame of some projects may have limited skill development.

Foreign language education plays a critical role in cultivating soft skills among student volunteers, which, in turn, contributes to the creation of safe and healthy educational environments. By fostering communication, empathy, and intercultural awareness, language learning complements civic engagement efforts within New Kazakhstan's educational reforms. Future volunteer programs should integrate foreign language components systematically to ensure a holistic approach to youth development.

The findings of this study demonstrate that bilingual volunteer experiences not only reinforce language competence but also act as catalysts for growth in teamwork, adaptability, leadership, and emotional intelligence. These soft skills are indispensable for youth navigating complex social roles within educational and health-related settings. As Kazakhstan moves toward a more inclusive and globally connected society, language education becomes a powerful tool not only for academic mobility but for building civic-minded, socially competent individuals.

Moreover, integrating language instruction into volunteer training aligns with the goals of the "New Kazakhstan" paradigm, which emphasizes inclusivity, civic

responsibility, and health promotion. Institutions of higher education and NGOs are encouraged to design language-enriched service-learning modules that allow students to apply linguistic knowledge in real-world, community-based contexts. This approach enhances both individual student outcomes and the broader goal of ensuring safer, healthier, and more culturally responsive educational spaces [10].

Further research could expand on these findings by investigating long-term effects of bilingual volunteer engagement across different educational institutions and rural regions. It would also be beneficial to explore the impact of digital language tools and AI-based platforms in enhancing volunteers' soft skills remotely or in hybrid formats. Ultimately, the synergy between foreign language learning and volunteerism holds transformative potential for shaping Kazakhstan's next generation of socially engaged, linguistically empowered leaders.

References:

1. Byram, M. (1997). *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. Multilingual Matters.
2. Dörnyei, Z. (2005). *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*. Routledge.
3. Mercer, S. (2011). *Towards an Understanding of Language Learner Self-Concept*. Springer.
4. Savignon, S. J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*. Yale University Press.
5. OECD. (2021). *21st Century Skills and Competences for New Education Models*. OECD Publishing.
6. United Nations. (2022). *Youth Volunteerism and the Sustainable Development Goals*. UN Youth Report.
7. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume*. Council of Europe Publishing.
— A key document outlining language proficiency levels and intercultural competencies relevant to education and volunteer work.
8. Heckman, J. J., & Kautz, T. (2012). *Hard Evidence on Soft Skills*. Labour Economics, 19(4), 451–464. https://doi.org/10.1016/j.labeco.2012.05.014
— Provides empirical analysis of soft skills' importance in education and the workforce, supporting their integration into youth programs.
9. Kramsch, C. (2009). *The Multilingual Subject*. Oxford University Press.
— Explores how language learning influences identity and intercultural development, relevant for volunteers in multicultural contexts.
10. UNESCO. (2023). *Education for Sustainable Development: Learning to Transform the Future*. UNESCO Publishing.
— Offers a framework for integrating global citizenship, languages, and sustainability in educational strategies.

ӘОЖ 37.018.2:004.8

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН ОҚЫТУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Алимбекова Ж.Ш. Бастауыш сынып мұғалімі
№150 жалпы орта білім беретін коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Шымкент, Қазақстан
Алимбекова М.А. Бастауыш сынып мұғалімі
С.Әшіров атындағы жалпы білім беретін мектеп
Отырар ауданы, Түркістан облысы

Резюме

В данной статье рассматриваются педагогические возможности и возникающие трудности применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) в начальной школе. Анализируется влияние ИИ на персонализированное обучение, повышение мотивации учащихся, а также использование автоматизированных оценочных и интерактивных учебных инструментов. Особое внимание уделяется роли учителя в использовании ИИ, вопросам цифровой этики и эффективному и безопасному применению технологий. Статья направлена на комплексное рассмотрение преимуществ и педагогических вызовов интеграции искусственного интеллекта в систему начального образования.

Summary

This article explores the pedagogical opportunities and challenges of implementing artificial intelligence (AI) technologies in primary education. It analyzes AI's impact on personalized learning, student motivation enhancement, and the use of automated assessment and interactive teaching tools. The role of the teacher in utilizing AI, issues of digital ethics, and the effective and safe application of technology are also discussed. The article aims to provide a comprehensive overview of the advantages and pedagogical challenges associated with integrating artificial intelligence into the primary education system.

Қазіргі білім беру кеңістігінде технологиялар ерекше орын алады. Оның ішінде, жасанды интеллект (ЖИ) – білім мазмұнын бейімдеудің, деректерді талдаудың және оқыту үдерісін жекелендірудің тиімді құралы ретінде танылабастады. Әсіресе бастауыш мектеп оқушылары үшін бұл технологиялар баланың даму ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді [1].

Жасанды интеллект (ЖИ) — адамның когнитивтік функцияларын имитациялайтын және мәліметтер негізінде өздігінен үйренуге, шешім қабылдауға қабілетті компьютерлік жүйелер жиынтығы. Соңғы жылдары білім беру саласында ЖИ технологияларын қолдану қарқынды дамып, білім беру үдерісінің тиімділігін арттыруға бағытталды [2]. Бастауыш сынып оқушыларының жеке даму ерекшеліктерін ескеріп, оқу процесін жекелендіру — ЖИ-дың негізгі артықшылықтарының бірі болып табылады [3]. Осы

мақаланың мақсаты - бастауыш сыныпта ЖИ қолданудың педагогикалық артықшылықтары мен туындайтын қиындықтарын талдау.

Жасанды интеллекттің мәні және білім берудегі орны. ЖИ – бұл адамның когнитивтік қабілеттерін имитациялайтын алгоритмдер жүйесі. Ол арқылы компьютерлер дербес үйреніп, жағдайға бейімделе алады. Білім беру жүйесінде ЖИ негізіндегі платформалар (мысалы, Classcraft, Century Tech, Squirrel AI) оқушылардың оқу траекториясын сараптап, жекелендірілген тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді [4; 5].

Бастауыш сыныптарда ЖИ қолдану үшін әр түрлі құралдар мен платформалар қолданылады. Мысалы: Адаптивті оқу платформалары: Бұл платформалар оқушылардың деңгейін анықтап, оларға сәйкес тапсырмалар ұсынады. Олар оқушылардың оқу барысын қадағалап, қажетті материалдарды ұсынады.

1. Адаптивті оқу платформасы

Нұсқаулық:

- Адаптивті платформалардың оқушылардың оқу деңгейін қалай анықтайтынын түсіндіріңіз.
- Оқушыларға сәйкес тапсырмалар беру арқылы оқу үдерісін қалай жекелендіретінін сипаттаңыз.
- Адаптивті платформалардың оқушылардың үлгеріміне қалай әсер ететінін мысалдармен көрсетіңіз.

Виртуалды оқытушылар: ЖИ негізіндегі виртуалды оқытушылар оқушылармен диалог жүргізіп, оларға сұрақтарға жауап береді және оқу материалдарын түсіндіреді.

2. Виртуалды оқытушылар

Нұсқаулық:

- Виртуалды оқытушылардың оқушылармен қалай диалог жүргізетінін және сұрақтарға жауап беретінін түсіндіріңіз.
- Оқу материалдарын түсіндіруде виртуалды оқытушылардың тиімділігін сипаттаңыз.
- Виртуалды оқытушыларды қолданудың оқушылардың білім алу қызығушылығын арттырудағы рөлін талдаңыз.

Бастауыш сыныпта ЖИ көмегімен жекелендірілген оқыту. Жекелендірілген оқыту дегеніміз – оқушылардың деңгейіне, стиліне және қажеттілігіне бейімделген оқу. ЖИ көмегімен:

- тапсырмалар оқушының білім деңгейіне сай автоматты түрде таңдалады;
- оқушының қателіктері мен жетістіктері талданып, кері байланыс беріледі;
- оқыту үдерісіне ойын элементтері қосылып, мотивация артады [6]. Мысалы, Smart Sparrow және Knewton платформалары оқушының үлгерімін бағалап, нақты білім олқылықтарын жабуға арналған жаттығулар ұсынады.

Мұғалімнің рөлі және этикалық мәселелер. ЖИ мұғалімнің орнын алмастырмайды, керісінше оны қолдайды. Мұғалім:

- оқу процесін ұйымдастырады,
- эмоционалдық және әлеуметтік қолдау көрсетеді,

- технологияны дұрыс қолдануға бағыт береді.

Сонымен қатар, ЖИ қолдануда келесі этикалық мәселелер туындайды:

- дербес деректерді қорғау,
- оқушылардың экран алдындағы уақыты,
- технологияларға тәуелділік қаупі [7].

Бастауыш сыныпта қолдануға болатын ЖИ құралдары

Құрал	Мүмкіндігі	Тіл
ClassDojo	Мінез-құлық пен жетістікті бағалау	Қазақша/Ағылшынша
Quillionz	Сұрақ генерациясы	Ағылшынша
Khan Academy	Жекелендірілген жаттығулар	Қазақша (шектеулі)
Conker.ai	Интерактивті тесттер	Ағылшынша

Педагогикадағы артықшылықтары

Жекелендірілген оқыту - оқушылардың оқу деңгейін, мүдделерін және оқу стилін есепке ала отырып, оқу материалдарын бейімдейді. Мұндай жекелендірілген оқыту балалардың оқу мотивациясын арттырып, оқу жетістіктерін жоғарылатады [8]. Мысалы, адаптивті оқыту платформалары әрбір оқушыға жеке тапсырмалар ұсынып, олардың білімін нақты деңгейде жетілдіруге мүмкіндік береді.

Оқыту материалдарын әртүрлі форматта ұсыну - ЖИ технологиялары мультимедиялық және интерактивті контент жасауда тиімді. Бұл әдіс балалардың назарын аударып, білімді оңай меңгеруге көмектеседі [9]. Визуалды және дыбыстық материалдар, сондай-ақ ойын элементтері арқылы оқыту балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Үздіксіз және жедел кері байланыс - ЖИ жүйелері тапсырмаларды автоматты түрде тексеріп, нақты уақыт режимінде кері байланыс береді. Бұл мұғалімге әрбір оқушының жетістіктері мен кемшіліктерін бақылауға мүмкіндік туғызады [10]. Нәтижесінде оқыту үдерісінде түзетулер енгізу оңайырақ болады.

Педагогтың жұмысын жеңілдету және уақыт үнемдеу - Рутиндік тапсырмаларды - үй тапсырмасын бағалау, оқушының білім деңгейін талдау сияқты жұмыстарды автоматтандыру мұғалімге көбірек уақыт бөлуге мүмкіндік береді [11]. Бұл мұғалімнің шығармашылық пен жеке оқушылармен жұмысқа көңіл бөлуіне жағдай жасайды.

Ойын элементтері арқылы оқытудың мотивациялық әсері - gamification - оқытуды ойын элементтері арқылы қызықты әрі тартымды ету - ЖИ көмегімен жүзеге асырылады. Бұл балалардың белсенділігін арттырып, оқу процесіне деген қызығушылықты күшейтеді [12].

Қиындықтары мен мәселелері

Техникалық және экономикалық шектеулер - барлық мектептерде қажетті техникалық құралдар мен интернет инфрақұрылымы жоқ. Бұл білім беруде теңсіздік тудырып, ЖИ-ды қолдануды шектейді [13]. Сонымен қатар, техникалық ақаулар оқу процесін тежейді.

Педагогтардың ЖИ құралдарын меңгерудегі қиындықтары - мұғалімдердің кәсіби дайындығы төмен болса, ЖИ технологияларын тиімді пайдалану мүмкін емес. Бұл мәселені шешу үшін мұғалімдерге арнайы тренингтер мен курстар қажет [14].

Жеке деректердің қорғалуы - ЖИ жүйелері оқушылар туралы көп мәлімет жинайды. Осы деректерді қорғау және құпиялылықты сақтау - маңызды мәселе [15]. Деректердің заңсыз пайдаланылуы немесе қауіпсіздіктің бұзылуы педагогикада сенімсіздік тудыруы мүмкін.

Деректер қауіпсіздігі: Оқушылардың жеке мәліметтерін қорғау маңызды. ЖИ жүйелерін қолдану кезінде деректер қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет.

Технологиялық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі: Кейбір мектептерде ЖИ қолдану үшін қажетті технологиялық инфрақұрылым жеткіліксіз болуы мүмкін. Бұл мәселені шешу үшін мектептерге қолдау көрсету қажет.

Мұғалімдердің даярлығы: Мұғалімдерге ЖИ құралдарымен жұмыс істеу үшін арнайы дайындық қажет. Бұл дайындық оларды жаңа технологияларды тиімді қолдануға үйретуі тиіс.

Әлеуметтік және этикалық аспектілер - технологияға тым тәуелді болу балалардың өз бетінше ойлау қабілетін төмендетуі, әлеуметтік қарым-қатынастың азаюы секілді мәселелерге әкеп соғуы мүмкін [16]. Сонымен қатар, ЖИ жүйелерінің бірқалыпты емес шешімдері оқушылардың жеке дамуына кері әсер етуі ықтимал.

Қорытындылай келе, жасанды интеллект бастауыш сыныпта оқытудың тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылуда. Ол оқу процесін жекелендіріп, мотивацияны арттырады және мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Дегенмен, технологияны тиімді әрі қауіпсіз қолдану үшін педагогтардың дайындығын арттыру және этикалық мәселелерді шешу маңызды. ЖИ мен дәстүрлі оқыту әдістерінің үйлесімділігі білім сапасын жақсартып, оқушылардың жан-жақты дамуына жол ашады.

Әдебиеттер:

1. Алиева Г.Т. Искусственный интеллект в образовании. // Образовательные технологии. №4. 2022с. 45–52.
2. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach(4th ed.). Pearson. 2021.
3. Li Y., Zhang H., Wang, J. Adaptive learning systems for young learners: A review. Journal of Learning Analytics, 9(1), 2022. -12-27.
4. Boaler J. Mathematical Mindsets. Jossey-Bass. 2016.
5. Tomlinson C.A. The Differentiated Classroom. ASCD. 2014.
6. Liljedahl P. Building Thinking Classrooms in Mathematics. Corwin. 2020
7. СүлейменоваА.Б. Цифрлықпедагогиканегіздері. - Алматы: «Ұлағат». 2023
8. Johnson M., Smith T., Lee, J. Personalized learning with AI: Improving outcomes in elementary education. Educational Research Quarterly, 45(2), 2022. -134-149.
9. Smith R., Brown L. Multimedia learning and AI integration in primary education. Educational Technology & Society, 24(3), 2021. - 112-125.
10. Lee K. Real-time feedback through AI in classrooms: Impact on student learning. Computers & Education, 175, 2023. – 104-333.

11. Garcia M., Martinez L. The role of artificial intelligence in reducing teachers' workload: A systematic review. Journal of Educational Technology, 48(3), 2022. -215-230.
12. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke, L. From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 2011. - 9-15.
13. Kumar A., Patel S. Digital divide and AI in education: Challenges and opportunities. International Journal of Educational Technology, 29(1), 2023. - 45-59.
14. Williams D. Teacher readiness for AI integration in schools: Challenges and solutions. Journal of Teacher Education, 72(5), 2021. - 478-490.
15. O'Connor P. Protecting student data in AI-powered educational platforms. Data Privacy Journal, 14(4), 2022. - 89-104.
16. Nguyen T. Ethical considerations of AI use in primary education. Journal of Ethics in Education, 18(1), 2023. - 56-72.

ӘОЖ 372.89

ТАРИХ ПӘНІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ МҮМКІНДІКТЕРІН ҚОЛДАНУ

Ажибекова М. Б.
Тарих және география пәнінің мұғалімі
Байжолова А. Т.
ББББ-02-24(9)
Кентау жоғары гуманитарлық - техникалық колледжі
Кентау, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассматриваются на основе информационных и педагогических технологий появилась возможность кардинально изменить роль учителя, учитель определен не только носителем знаний, но и руководителем и проводником самостоятельной творческой работы ученика. Понятно, что классы в школе имеют разный уровень, в том числе один класс состоит из разных по уровню учащихся, психологически и эмоционально, их мыслительные способности также различаются. Поэтому предусмотрено, что в зависимости от особенностей и потребностей учащихся возникает необходимость организации урока.

Summary:

On the basis of Information and pedagogical technologies, it was possible to radically change the role of the teacher, the teacher was identified as not only the bearer of knowledge, but also the leader and guide of the student's independent creative work. It is clear that the level of classes in the school varies, including the fact that the same class itself is formed by students who are psychologically and emotionally different in level, and their thinking abilities are also different. Therefore, it is envisaged that there will be a need to organize classes based on the characteristics and needs of students.

Бүгінгі күні республикамызда білім беру жүйесінің түбегейлі өзгеріске ұшырауы анықталғаны баршамызға аян. Оның негізгі факторы жаһандану үрдісіндегі білім беру саласында жаңа модельдердің дүниеге келуі, білім беру үрдісінің ақпараттандырылуы болып табылады. Ақпараттық және

педагогикалық технологиялар негізінде мұғалімнің рөлін түбегейлі өзгертуге мүмкіндік туды, мұғалім тек қана білімді алып жүруші ғана емес, сонымен қатар оқушының өзіндік шығармашылық жұмысының жетекшісі және бағыт берушісі болып анықталды. Осыған орай сабақ беру үрдісінде қазіргі күннің, яғни инновациялық әдістерді оқытудың интерактивті оқыту моделі болып табылады.

Жаңартылған оқу бағдарламасы – жаһандық даму жолы. Ел тәуелсіздігінің нығаюы орта білім беру жүйесімен тығыз байланысты. XXI –ғасыр озық технологиялар ғасыры[1]. Сондықтан білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы. Сол үшін де білім беру мекмелерінде оқушылардың жеке басының дамуы мен қалыптасуына және дамуына педагогтардың заманауи технологияларды қолдану білуінің сауаттылығына байланысты. Сол себептен, педагогикалық оқу үрдісіндегі технологиялардың басым бөлігін сабақ барысында қолдану маңызды деп ойлаймын. Әсіресе тарих пәнінде келесі әдіс-тәсілдерді қолдану оқытудың тиімділігін арттыруға көмектеседі деп ойлаймын.

Жаңартылған білім беру мазмұнынының маңызды бір бөлігі – саралап оқыту. Саралау дегеніміз не? Саралау (difference) латын тілінен аударғанда бүтінді түрлі формаға, элементке, бөлшекке мүшелеп бөлу, саралау дегенді білдіреді. Саралап оқытудың қажеттілігі неде? Мектептегі сыныптардың деңгейі деңгейі әр түрлі болады, соның ішінде бір сыныптың өзін психологиялық – эмоциялық жағынан, деңгейі жағынан әр түрлі оқушылар құрайды, олардың ойлау қабілеттері де түрлі болатыны түсінікті[2].Сондықтан, оқушылардың ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне қарай сабақты ұйымдастыру қажеттілігі пайда болады.

Осы тұрғыдан алғанда, оқытуды саралау, оқушылардың қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес тапсырмаларды орындату арқылы түрлі деңгейдегі оқушылардың оқу мақсатына жеткізу болып табылады. Тарих пәнін оқытуда саралау тәсілдерін қолдану күтілетін нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді.Тарих сабағында қолдануға болатын саралаудың – бірнеше түрін ұсынуға болады. Мектепте тарихи білім беру келесі негізгі принциптерді ескере отырып құралады:Логикалық және хронологиялық бірізділік. Жалпы, тарих күрделі ғылым саласы. Ол бүкіл тұтас елдің тарихы. Бұл ғылымды әркімнің қабылдауы деңгейі әрқалай. Білім алушылардың бірі тез қабылдаса, бірі ақырындап, тіпті енді біреуіне ауыр соғуы мүмкін. Қысқа мерзімді жоспар немесе сабақ жоспарын дайындау барысында мұғалім оқушылардың жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескере отырып, саралап оқыту тәсіліне ерекше назар аударғаны жөн. Сабақтың басында оқушы қажеттіліктерін ескере отырып, ақпаратты қабылдау (визуал, аудиал кинестетик) интербелсенді тақтадан жазба немесе қысқа видеоролик көрсетуге болады.

Қалыптастастырушы бағалауға арналған тапсырмаларда саралау деңгейлі тапсырма түрінде қамтылады. Қалыптастырушы бағалау тапсырмасы – біріншіден, оқушының оқуын қолдануға бағытталған қалыптастырушы бағалау жүргізуге, екіншіден, мұғалім үшін сабақ мақсатына жеткен/жетпегендігін

айқындау үшін маңызды болып табылады[3]. Сыни тұрғыдан ойлауға оқыту. Сыни тұрғысынан ойлау дегеніміз – ой қозғай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап, естіген, білгенін талдап, салыстырып, реттеп, сұрыптап, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп тұжырым жасауға бағыттау. Өз бетімен және бірлесіп, шығармашылық жұмыс жасау.

Сыни ойлау сабағының құрылымдық формуласы 3 кезеңнен тұрады: I. Қызығушылығын ояту («көпір жасау», ой қозғау) – Эвокация – қызу оқу жұмысымен шұғылдануға қызығушылықтың оянуы. Бұл кезеңде мұғалім бұрынғы білетін білімдерін жаңа материалмен ұштастыруға жағдай жасайды. Сабақтың мазмұнына сай алынған стратегиялар арқылы оқушылардың ойы шыңдалып, аршылады. Сабаққа белсенділігі, ынта – жігері артады. Бұл кезеңде мұғалім жаңа ақпаратты таныстырады. Тақырып бойынша жұмыс жасауға итермелейді. Таңдап алынған стратегияларға байланысты өз бетімен білім алуға көмектеседі. II. Мағынаны таныту (мағынаны ажырату) – Реализация– оқып жатқан тақырыптардың қажетін түсіну. Мағынаны тану кезеңі негізгі кезең, сондықтан оқылып жатқан материалдың қажеттілігін түсіндіреді. III. Ой-толғаныс (рефлексия, жаңа білім құрастырылады)- Рефлексия – тұжырымға келу, қорытындылау, жаңа білімді бекіту. Бұл бағдарламаның қорытынды үшінші кезеңінде үйренгенін саралап, салмақтап ой елегінен өткізеді, білімді бекітеді. Оқушылар осы кезеңде өз шығармашылықтарын көрсете алады. Өзіне және сыныптастарына сын көзбен қарайды. Өздерін бағалайды. Оқып, білгендерін таразылайды. Оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану – қоғамдағы өзгерісті танып білуге және оларды тез қабылдауда мол мүмкіндік береді[4].Жоспарланған сабақты тиімді өткізуге көмектеседі, оқушының ойөрісінің дамуына, зерттеулік жұмыстар жүргізуіне ықпал етеді. Тарих сабақтарында АКТ пайдалану арқылы берілетін білім оқу материалын жүйелі беруге, ақпаратты көруге, есте сақтауға, қатысымдық тұрғыдан меңгеруге мүмкіндік береді. Тарих сабақтарында ақпараттық және коммуникативтік технологиялардың мүмкіндіктерін қолдануда төмендегідей нәтиже беруде:

- Ақпараттық технология мүмкіндіктерін қолданып, өз бетімен білімін толықтыруға дағдылануы;
- Игерген материалдарын шығармашылықпен талдап, өңдеп, қорытындылап, өз көзқарасын қорғай алуы; Жеке қабілеттеріне қарай шығармашылық жұмыстарға белсене араласып, белгілі бір ғылыми білім саласында өз мүмкіндігін көрсете алуы;

Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген АКТ құралдары: – Интерактивті тақта;

- Мультимедия; – Интернет кеңістігі;
- Электронды оқулық. Сабақта жаңа технология ретінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды пайдалануда өткізілетін сабақтарды жоспарлаудың талаптары:
- ақпараттық -коммуникативтік технолгиялармен жұмыс істей білуге үйрету;

- тарих пәніне деген қызығушылығын тудыру;
- өз бетінше орындауға берілген жұмыстарға жауапкершілікпен қарауға, шығармашылықпен жұмыс істеуге үйрету;
- өзіндік пікір, тұжырым, түсінік келтіру;
- дайынды көшіріп алмай, салыстырмалы жұмыс істеу;
- пікірін, тұжырымын дәлелдей және қорғай білуге дағдыландыру;

Жоғарыда айтылған мақсатқа жету үшін оқытушының әрекеті:

- мұғалімнің білімділігі, тың идеяларды жеткізуі, компьютерлік сауаттылығы; – сабақтың тақырыбына сай мақсаттың айқын болуы;
- білім мен тәрбиенің бірізділігі;
- сабақтың жүйелілігі;
- әр оқушының психологиялық ерекшелігін ескеру;
- әр сабақта интерактивті тақта мүмкіндіктерін кең түрде пайдалану;
- өз талаптарын бұйрық түрінде емес, кеңес түрінде ұсыну;
- оқушылар пікірлерімен санасу, ерекше идеяларға қолдау жасау;
- үйге берілетін тапсырманың уақтылы және нақтылы берілуі;
- бағалау нормалары сақталып, әділ бағалануы;

Ақпараттық технологияның көмегімен жүргізілетін сабақтарда оқушылар өзін белсенді және еркін, оқытушымен тең дәрежеде ұстай алады. Тарих сабақтарында ақпараттық технологияны енгізу арқылы сабақтың белсенділігін арттыруға, дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға, сабақты шапшаң жүргізуге, өздік жұмыстың көлемін көбейтуге болады. Тарихшы ұстаз АКТ қолдану арқылы әртүрлі сабақтарға презентациялар дайындап интерактивті тақта мүмкіндіктерін шебер қолдана білсе сабақтың тартымды әрі қызық өтетіні анық, әрі оқушы белсенділігін арттырады. Әр сабақта интернет, электронды почта, электронды оқулық, ғаламдық ақпарат жүйесін пайдалана білуі тиіс[5].Интербелсенді оқу/оқыту бірінші мезетте білім игеру процесінде қатысушылардың тиімді қарым-қатынасына негізделеді. Ағылшын тілінен келген «интерактив» сөзі де осы ұғымды білдіреді: «inter» дегеніміз «өзара» мағынасында, ал «act» – «әрекет жасау» дегенді білдіреді. Басқаша сөзбен айтқанда, «интербелсенді» дегеніміз біреумен тығыз қарым-қатынаста болу, онымен бірлесе әрекет жасау, диалог құру. Сонымен, «интербелсенді» дегеніміз диалог арқылы үйрену үйрену/үйрету, яғни мұнда оқу процесінің негізін «үйретуші», «үйренуші»-үйренуші», «үйренуші-өзімен-өзі» форматтарында жасаған қарым-қатынас («әңгіме», «сұхбат», «бірлескен әрекеттер») құрайды. Интербелсенді оқу/оқыту білім игеру пороцесін келесідей ұйымдастыруға ынталы: – Барлық үйренушілерге бірлескен таным процесіне белсенді араласуға мүмкіндік жасау; – Әрбір үйренушінің өзінің үйренгені мен өз білімі туралы түсініктерін ортаға салып, бірлесе талқылап, олар туралы ой толғауына мүмкіндік жасау. Интербелсенді оқу/оқыту бірлесе үйрену идеяларын ұстанады. Бірлесе үйренуде әрбір үйренуші танымның (оқу, үйренудің) мазмұны мен қорытынды нәтижесіне өз үлесін қосып, басқалармен өзінің білгенімен, идеяларымен түсінігімен алмасады, жоғары нәтижеге қалай жете алатындығын анықтайды. Мұндай қарым-қатынастағы бірлескен

әрекеттер бірінбірі жақтыру, өзара сыйласымдық пен қолдау атмосферасында өтіп, жаңа білім игеруге жағдай жасайды. Қорыта келе, тарих пәнінде жоғарыда келтірілген заманауи әдістәсілдерді және жаңа технологияларды қолданып, тарихи сапалы білім беруді дамытуға болады. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің кәсіптік, адамгершілік, рухани және көптеген басқа адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді. Өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыруына көмек көрсетеді[6]. Жаңа технологияларды күнделікті сабақ үрдісінде пайдалану үшін әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық мақсат-мүддесіне байланысты өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады деп ойлаймын. Қазіргі заманның даму қарқыны мұғалімдер шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді[6]. Сондықтан, XXI ғасыр – информатика ғасыры, яғни ақпараттандыру технологиясы дамыған заманда мемлекетіміздің болашағы – жас ұрпаққа заман талабына сай білім беріп, жан-жақты дамуына ықпал ету мұғалімнен шығармашылық ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді. Жаңа заман форматындағы құзіретті тұлғаны тәрбиелеу ұстаз міндеті деп есептеймін. Қорыта айтқанда, жаңа әдістердің көмегімен білім алушылардың білімін жетілдіру мен оқу сапасын арттыруға болады. Қазіргі интербелсенді оқыту әдістері бойынша жүргізілген сабақтар іздеудің мән-жайына қанығу, білімді тереңінен айтуға төселеді, дәлелдер келтіру, дәлелдеу тәсілдеріне жаттығады, теория мен практиканың бірлігін игереді, жеке және топпен бірлесіп мәселе түйінін шешу жолдарын табуға жаттығады, өз жолдастарының пікірімен санасуға, өткір сындарды тыңдап одан тиісті қорытындылар жасай білуге машықтанады.

Қарапайым сұрақтан күрделі сұрақтарды қоя білу арқылы студенттер ақпаратты белгілі бір жолдармен қолдануға, қайта жасауға, кеңейтуге, өзіндік көзқарастарын білдіріп, бағалауға және талдауға жаттығады. Топтық жұмыс барысында да белсенділік таныту арқылы студенттер дарындылығын байқата отырып, топта өзіндік пікірлерімен ғана емес, көшбасшылық қырымен де таныла бастады.Оқытудың әдіс-тәсілдерін өз сабақтарымда қолдану барысында түсінгенім студенттердің бірін - бірі тыңдап, құрметтеуіне үйретуі, бұрын үндемей отыратын студенттің сабақ барысында қызу араласуы сабақтың ерекше, олардың еркін сөйлеп, ойларын ашық жеткізуге мүмкіншілік туғызады. Мұндай әрекет сабақтың барлық үш кезеңінде байқалып отыратындығы сөзсіз. Білім беру процесі - ақпараттық қоғам жайындағы жас өспірімдерді жан-жақты даярлайтын процестер болуы қажет.Білім беру жүйесіндегі өзгерістер «белсенділік», «инновация», «әдіс», «тәсіл», «интерактивті оқыту әдісі», «педагогикалық технология» ұғымдарының мәнін жете түсінуді талап етеді.Қазіргі дәуірдің әлеуметтік және экономикалық даму ерекшеліктерінің бірі ретінде автоматтандырылған және ақпараттық технологиялардың тегеурінін атауға болады. Бұл ерекшелік тұрақты кәсіптердің өз қасиеттерін жоғалтып, өзгерістерге ұшырап, уақытша сипаттарды иеленуіне әкеуде. Мұндай

жағдайда үйрене білу және үйренуге ұмтылу адамның ең басты қабілеттеріне айналуда, бүгінде үйренуге үйрену керек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Кайсарова Гулдаурен Тураркызы Интернет ресурсы: Қазақстан тарихын оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін тиімді пайдалану- сапалы білім негізі.
2. ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы. Мұғалімге арналған нұсқаулық. II деңгей. НЗМ ДББҰ, 2017. -139 б.
3. Қазақ тарихы № 2 , 2016 -44 б
4. Әлімов Асхат Қамзаұлы. – Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану: Оқу құралы.-А 2015-180б
5. Қазақстан тарихы:әдістемелік журнал. №6, 2009ж., 25 б
6. Ибрагимов Д.Қ. Тарих сабағын жоспарлау: сабақтағы саралауды жоспарлау және қолдану //Қазақстан тарихы журналы. – №3, 2019. – Б.5-9. 7. https://infourok.ru/ Білім берудегі жаңа технологияларды тиімді пайдалану жолдары.

ӘОЖ 371.307.8

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМГЕРЛЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ақберди М. Е.,Абдрасиолва А.
2-курс
Кентау жоғары гуманитарлық - техникалық колледжі
Кентау, Қазақстан

Резюме:

В статье рассматривается важность повышения качества подготовки специалистов в условиях вхождения нашей страны в мировое образовательное пространство. Прогрессивные изменения в обществе требуют формирования нового профессионального мышления в системе педагогического образования будущих учителей. В настоящее время в нашей суверенной стране создается новая система образования, которая уверенно движется к выходу в мировое образовательное пространство. Современные тенденции педагогического образования предъявляют высокие требования к формированию деятельности будущих учителей. Важной составляющей высшего педагогического образования считается повышение профессионального мастерства будущих учителей на основе инновационных технологий.

Summary:

This article discusses the importance of improving the quality of training specialists in the context of our country's entry into a global educational space. Progressive changes in society require the formation of new professional thinking in the pedagogical education system for future teachers. Currently, a new education system is being created in our sovereign country and is heading towards entering the world educational space. Modern trends in pedagogical education place great demands on the formation of the activities of future teachers. An important component of higher pedagogical education is considered to be the improvement of the professional skills of future teachers based on innovative technologies.

Бүгінгі күні еліміздің әлемдік біртұтас білім кеңістігіне ену жағдайында мамандар дайындау сапасын арттыру білім беру жүйесінің ең маңызды міндеттерінің бірі болып табылуда. Қоғамдағы үдемелі өзгерістер педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдерге жаңа кәсіби ойлауды қалыптастыруды көздейді. Заманауи қоғам бәсекеге қабілетті, шығармашыл, жаңа өзгермелі жағдайларға тез бейімделуге дайын, өзін-өзі дамытатын, өз бетінше шешім қабылдай білетін азаматтарды тәрбиелеуге қабілетті, кәсібилігі жоғары мұғалімдерді қажет етеді делінген Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында [1]. Осы қоғамдық сұранысқа сәйкес лайықты маман дайындауда ең бастысы олардың кәсіби шыңдалуына басымдық берілуде. Жоғары педагогикалық білім берудің маңызды құрамдас бөлігі - болашақ мұғалімдердің инновациялық технологиялар негізінде кәсіби білігін арттыру болып табылады. Қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық, техникалық және мәдени дамуында білім беру жүйесінің рөлі өте жоғары екені белгілі. Тек осы білімділік қуаты ғана мемлекетіміздің лайықты бейнесін және әлемдік қауымдастықтағы орнын қамтамасыз етеді, қоғамдағы әрбір адамның және халықтың әлемдегі статусын анықтайды. Ал, жоғары мектеп интеллекттік, ғылыми және мамандық қуаттың басты қозғаушы күші болып табылады.

Еліміздегі зияткерлік және шығармашылық тұлғаны жасау мәселесі, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату заманауи қазақ қоғамының өзекті міндеттерінің бірі болып отыр. Осы тұрғыдан келгенде болашақ мұғалімдердің іс-әрекетін қалыптастыру мазмұны ең алдымен іс-әрекет негізінде толықтырылумен байланысты деуімізге болады [2,290б]. Бұл әсіресе бүгінгі күнгі нарық заманындағы өте өзекті мәселеге айналып отыр. Педагогикалық іс-әрекет – мақсатты бағытталған адам іс-әрекетінің ерекше түрі, себебі мұғалім өзінің алдына белгілі бір мақсат қоймауы мүмкін емес. Кең мағынада педагогикалық іс-әрекет жинақталған адамзат тәжірибесін болашақ ересектерге беру мәңгі әлеуметтік функциясын орындауға бағытталған. Осыдан шығатыны педагогикалық іс-әрекет адам баласын қоғамдық өмірге кірістіру бойынша ерекше, әлеуметтік және тұлғалық детерминацияланған іс-әрекет.

Бүгінгі білімгер - ертең білімді ұстаз, тағылымды тәрбиеші, басқадан ойы озық тәлімгер болуы маман болып қалыптасудың баспалдақтарында басталады.Еліміздің тәуелсіздік алғаннан кейінгі білім саласындағы туындаған қиындықтар ұстаздар қауымын тығырыққа тіреп, дағдарысқа әкелді. Бұл дағдарыстан шығу үшін педагогтар бас қосып, қиыншылықтан шығу мәселелерін біріге қарастыруды. Республикамыздағы белсенді, ізденіс үстіндегі оқытушылар өз қолдаушыларымен бір ұжым болып, ынтымақтастық педагогикасының аясында біріге қызмет етуге ынта білдірді. Олардың ерекшеліктері: біріншіден, жаңашылдық жолындағы авторлық курстар мен ғылыми-әдістемелік семинарлар, конференциялар ұымдастыру арқылы білім беру мазмұнын тереңдетумен айналысатын даму деңгейі жоғары дәрежедегі топ. Екіншіден, өзін-өзі жетілдіруші, қалыптастырушы, басқарушы жаңашыл жүйе. Үшіншіден, әр аймақтан ерікті түрде жаңашылдық ілімін қолдаушы, сыннан өткізуші, таратушы шығармашыл оқытушылар тобы – жаңа үдерісті

толық іске асырушы жаңашыл топ. Педагогикалық білім берудің заманауи тенденциясы болашақ мұғалімдердің іс-әрекеттерін қалыптастыруға үлкен талаптар қояды. Алайда болашақ мұғалімдерді қалыптастыру процесінің өзгермейтінділігі – жоғарғы мектепке қойылатын басты міндеттердің бірі, өйткені, бүгінгі күнгі педагог жан-жақты, инновациялық білімдермен қаруланған болуы тиіс. Мұндай сипаттағы білім тұлғаның бүкіл өміріндегі қоршаған ортамен ақпарат алмасуымен жүретін тұлға қалыптастырудың үнемі жалғасын тауып отыратын процесі болып табылады.

Бүгінгі күнгі іс-әрекеті қалыптасқан мұғалім дегеніміз мұғалімдердің өздерінің шығармашылық ғұмырында жасайтын әрбір іс-әрекетінің деңгейінде болуын айта аламыз [3,23б].Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіз мемлекет екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді. Ендігі басты мақсат – осы мемлекеттің өркендеп өсуі, халықтық әлеуметтік, экономикалық жағынан кемелденуі болып табылады. Мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық өсіп-өркендеуінің түпқазығы – білім мен ғылым екендігі даусыз. Бүгінгі заманда жаңа компьютерлік технологияларды енгізумен бірге «технология» деген ұғым жиі кездеседі. XX ғасырдың 60-шы жылдарындағы АҚШ пен Англияда пайда болып, содан бұл термин өмір қажеттілігіне байланысты дүниежүзіне таралып кетті. Педагогикада бұл ұғым оқушылардың аз ғана күш жұмсап, ең жақсы жоғарғы нәтижеге жетудің тиімді принциптері мен әдістерін анықтауға бағытталған. Егер материалдық өндіріс саласында еңбек затын бірте-бірте терең меңгеру негізінде еңбек өнімінің өсуіне әкелетін жаңа технологиялар жасалса, ол білім беру саласында басқаша, технологиялар ұстаз іс-әрекетінің жеке жақтарына сай жасанды, қолдан істелген конструкциялар ретінде жасалынады.«Технология» деген термин гректің түп тамыры «techne» - өнер, шеберлік, кәсіп және «logos» - ғылым, білім деген сөздерінен шыққан. Екі түп тамырының бірлігін шеберлік туралы ғылым немесе білімді беретін деген сөзді құрайды. Ол өндірістік үдерістерді жүргізудің тәсілдері мен құралдары туралы білімдер жиынтығы деген [4,144б].Қазіргі уақытта «педагогикалық технология» ұғымы әр түрлі түсіндіріледі. Жаңа педагогикалық технология деген не? Ол үшін алдымен «техника», «технология» терминдерінің мағынасын түсініп, тереңінде не жатыр, соны ақылмен аңғаруымыз қажет. Ол үшін әлемдік педагогикалық тәжірибеде «технология» ұғымының тарихына көз жүгірткеніміз жөн.

«Техника» терминінің екі мағынасы бар екені айқын:

- біріншісі - өндіріс құралдарының жиынтығы;

- екіншісі - бір істі орындағанда қолданылатын тәсілдер жинағы.

«Технология» термині сол тәсілдер жүйесі (ілім) деген мағынаны білдіреді

Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде Қазақстанда білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үрдіс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіне нақты өзгерістер енгізумен қатар елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып, саралауды, жастардың

шығармашылық әулетін дамытуды, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді.Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі -маңызды мәселелердің бірі.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл педагогика теориясы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр: білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің жаңа мазмұны пайда болды. Атап айтқанда: білім мазмұны жаңа біліктіліктермен ақпараттарды қабылдау қабілеттілерінің дамуымен, ғылымдағы шығармашылық және нарық жағдайындағы білім беру бағдарламаларынын нақтылануымен байи түсуде; ақпараттық дәстүрлі әдістері - ауызша және жазбаша, телефон немесе радиобайланыс қазіргі заманғы компьютерлік құралдарға ығысып орын беруде; баланың жеке басын тәрбиелеу, оның жан дүниесінің рухани баюына, азамат, тұлға ретінде қалыптасуына көңіл бөлінуде; мектеп, отбасы мен қоршаған әлеуметтік ортаның бала тәрбиесіндегі рөліне мән берілуде [5,208б].

Қазіргі қазақстандық білім беру кеңістігіндегі түбегейлі өзгерістер - тарихи объективті процес. Білім беру саласын реформалаудағы мақсат - білім беру жүйесін қайта қарап, оқушылардың шығармашылық бейімделуіне қарай бағдарлы, сатылы білім алуларына жағдай жасау болып табылады. Бүгінгі таңда оқушының білім сапасын бұрынғыдай білім, білігі және дағдысымен өлшеу жеткіліксіз. Қазіргі талап - білім сапасы оқушының алған білімін жеке басын әрі қарай дамытуына, тұлға ретінде қоғамның өркендеуіне пайдалана білуімен өлшенеді деп тұжырымдалады.Инновация дегеніміз (латын сөзі in - в, nous - жаңа) – жаңа мазмұнды ұйымдастыру, ал жаңалық енгізу дегеніміз – тек қана жаңалық енгізу, ұйымдастыру, яғни, инновациялық процесті мазмұнды дамыту, жаңаны ұйымдастыру, қалыптастыруды анықтайды, ал «жаңаша» деп жаңаның мазмұны, оны енгізудің әдіс-тәсілі мен технологиясын қамтитын құбылысты түсінеміз.Инновациялық технологияларды тиімді қолдану - болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға негіз болады.

Бүгінде болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруда көптеген инновациялық технологиялар бар, оларға: миға шабуыл, ТРИЗ, жобалау технологиясы, ойын технологиясы, кейс стади және т.б технологиялар жатады. Болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың бір көрінісі - сабақтарда оқытудың технологияларын тиімді қолдана білуі. Кейс стади технологиясын қолдану арқылы студенттедің бойында тиянақтылық, жүйелілік іс-әрекеті қалыптасса, миға шауыл технологиясын қолдану арқылы өзіндік пікірлері қалыптасады.

Осылайша, жоғарыда аталған технологияларды пайдалану арқылы болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға мүмкіндік аламыз. Болашақ мұғалімдердің іс-әрекетін қалыптастыру мәселелерін шешу, психологиялық-педагогикалық ғылымдардың озық жетістіктерін қолдану, оның ішінде инновациялық

технологияларды қолдану, болашақ мұғалімдердің білім беру тәжірибесіне инновациялық оқыту технологиясын ендірудің тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-III ҚРЗ
2. Таубаева Ш. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. -Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. - 190 с.
3. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. - Алматы, 2007. - 236 .
4. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: - Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.
5. Еркибаева Г.Ғ., Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. –Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.

ӘОЖ 37.018.2:004.8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Алимбекова М.А. Бастауыш сынып мұғалімі
«Ұлан орта мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Алматы, Қазақстан

Алимбекова Ж.Ш. Бастауыш сынып мұғалімі
№150 жалпы орта білім беретін коммуналдық мемлекеттік мекемесі
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Искусственный интеллект стал важным инструментом в современной системе образования. Он позволяет сделать учебный процесс более эффективным и персонализированным. Образовательные платформы, такие как ABCmouse, специально разработанные для учащихся начальных классов, предлагают задания и игры, адаптированные к уровню знаний детей, тем самым повышая их интерес к обучению. Искусственный интеллект поддерживает развитие навыков, адаптируя задания в соответствии с индивидуальными потребностями ребенка. В данной статье рассматриваются преимущества использования ИИ в начальном образовании и особенности образовательных платформ.

Summary

Artificial intelligence has become an important tool in the modern education system. It enables the learning process to be more effective and personalized. Educational platforms such as ABCmouse, specifically designed for primary school students, offer tasks and games tailored to children's knowledge levels, thereby increasing their interest in learning. Artificial intelligence supports the development of skills by adapting tasks to the individual needs of each child. This article discusses the advantages of using AI in primary education and highlights the features of educational platforms.

Жасанды интеллект (ЖИ) – заманауи ақпараттық технологиялардың ең жылдам дамып келе жатқан және кеңінен қолданылатын бағыттарының бірі. Бүгінгі таңда бұл технология тек ғылыми немесе инженерлік салаларда ғана емес, білім беру жүйесінде де ерекше мәнге ие болып отыр. Көптеген белгілі ғалымдар мен зерттеушілер жасанды интеллекттің мүмкіндіктері мен келешегі туралы түрлі көзқарастар ұсынуда. Солардың бірі – американдық зерттеуші Стюарт Рассел, ол: «Жасанды интеллект – адамның білімін, ойлау қабілетін және шығармашылық әлеуетін күшейтуге бағытталған құрал болуы қажет», – деп атап өткен. Бұл көзқарас ЖИ-дің адамзаттың зияткерлік мүмкіндіктерін қолдап, кеңейте алатын көмекші технология екенін көрсетеді.

Қазақстандық зерттеушілер де ЖИ технологиясының білім беру саласындағы ықпалы мен қолдану аясына үлкен қызығушылық танытып отыр. Олар бұл құралдың оқыту үдерісін жаңғыртудағы маңызын ерекше атап көрсетуде. Философия және педагогика саласындағы белгілі маман, профессор Гүлнар Сәрсенбекова: «Жасанды интеллект – бұл оқушы тұлғасын дамытуға бағытталған инновациялық құралдарды тиімді қолдануға жол ашатын технология», – деп жазады. Бұл пікір ЖИ-дің әрбір оқушының даралығын ескеріп, жеке қабілеттерін дамытуда үлкен мүмкіндіктер ұсына алатынын дәлелдейді.

Бастауыш сынып оқушылары үшін оқу үдерісінде жасанды интеллекттің (ЖИ) алатын орны айрықша. Бұл кезең - баланың зияткерлік, шығармашылық қабілеттері мен оқу дағдыларының негізі қаланатын шешуші уақыт. Жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісіне инновациялық әдістерді енгізіп, оны оқушылар үшін қызықты әрі нәтижелі ете түседі. Сонымен қатар, жасанды интеллект оқушының дайындық деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, олардың білімге деген ынтасын арттыру арқылы оқу сапасын жақсартуға ықпал етеді. Осы мақалада жасанды интеллекттің бастауыш білім беру жүйесінде қолданылу мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылады.

Жасанды интеллект – адамның танымдық әрекеттерін (ойлау, шешім қабылдау, үйрену) модельдейтін компьютерлік технологиялардың кешені. Қазіргі таңда бұл технологиялар білім беру саласына жаңашылдық енгізіп, оқу процесінің тиімділігі мен тартымдылығын арттыру мақсатында белсенді түрде енгізілуде. Әсіресе бастауыш мектепте ЖИ-ді қолданудың артықшылықтары зор, өйткені дәл осы кезеңде оқушылардың ойлау жүйесі, оқу дағдылары мен қызығушылықтары қалыптаса бастайды.

Бастауыш сыныптарда жасанды интеллектті қолдану оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырып, білімді сапалы меңгеруге мүмкіндік береді. ЖИ технологиясы оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту әдістерін бейімдейді. Бұл әр баланың өз әлеуетіне сай білім алуына жағдай жасайды. Сонымен қатар, ЖИ оқытуда интерактивті тәсілдерді — автоматтандырылған тапсырмаларды орындау, нақты кері байланыс беру, оқушының оқу үлгерімін бақылау сынды мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді [1].

Бастауыш мектеп жасындағы оқушылардың танымдық қабілеттері мен шығармашылық ойлау дағдылары қарқынды қалыптасатын кезеңде жасанды

интеллект (ЖИ) технологияларын қолдану – тиімді шешімдердің бірі болып саналады. Бұл жаста оқушылардың оқу үдерісіне қызығушылығын арттырумен қатар, өзіндік реттеу мен жауапкершілік дағдыларын дамыту аса маңызды. Жасанды интеллект осындай міндеттерді шешуде маңызды құрал бола алады.

1. Жасанды интеллектті сараланған оқытуда қолдану

ЖИ-дің басты артықшылықтарының бірі - әр оқушының білім деңгейін бағалап, соған сәйкес оқу материалдары мен тапсырмалар ұсыну қабілеті. Сараланған оқыту әдісі оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сай мазмұн мен жаттығуларды бейімдеуді көздейді.

ЖИ платформалары оқушының оқу деңгейін бағалап, оның оқу қарқынын, қиындықтарын және келесі қадамдарын анықтай алады. Мысалы, бастауыш білімде қолданылатын көптеген ЖИ жүйелері оқушының білім сапасын автоматты түрде бағалап, қиындық туындаған тақырыптарға қосымша көмек ұсынады. ЖИ оқушының жауаптарын тексеріп, дұрыс емес жауаптарға түсініктеме мен ұсыныстар беретін жүйелер арқылы оқудың сапасын арттырады.

2. Оқушылардың ойлау қабілетін жетілдірудегі жасанды интеллекттің рөлі

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың логикалық және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуда маңызды орын алады. ЖИ-дің көмегімен оқу материалы интерактивті әрі визуалды тұрғыда ұсынылған кезде**,** оқушылардың танымдық белсенділігі артып, ақпаратты қабылдау және өңдеу дағдылары нығая түседі.

Бұл әдіс стандартты тапсырмаларды механикалық түрде орындаумен шектелмей, оқушының ойлау өрісін кеңейтуге, дербес ой түюге жағдай жасайды. Сонымен қатар, жасанды интеллект жүйелері оқу процесіне ойын элементтерін қосу арқылы оны тартымды әрі қызықты етіп ұйымдастырады. Мысалы, математика сабағында оқушылар есептерді ойын форматында шешіп**,** әртүрлі деңгейдегі қиындықтарды еңсере отырып, логикалық пайымдау мен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастырады [2].

3. Оқушылардың өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бағалау дағдыларына ЖИ ықпалы

Жасанды интеллект технологиялары оқушылардың метатанымдық дағдыларын**,** атап айтқанда өзін-өзі бағалау және реттеу қабілеттерін дамытуда тиімді құрал бола алады. ЖИ негізінде құрылған жүйелер оқушы тапсырманы орындағаннан кейін оның нәтижелерін автоматты түрде талдап**,** нақты кері байланыс ұсынады. Бұл оқушыға өзінің білім деңгейін шынайы бағалауға, жасалған қателіктерді түсінуге және түзетуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ЖИ құралдары оқушының оқу процесіне белсенді араласуын ынталандырады**.** Өзін-өзі реттеу дағдысы арқылы бала өз оқу траекториясын өзі жоспарлап, оқу жылдамдығын таңдап, тиімді шешім қабылдай алады. Мұндай қабілеттер жеке жауапкершілікті арттырып**,** оқушының өздігінен білім алуға деген бейімділігін дамытады.

Оқушылардың жеке оқу деңгейін бақылау және дағдыларын дамытуды көздейтін жасанды интеллект жүйелерін пайдалану – оқыту үдерісін оқушының дара ерекшеліктеріне сай бейімдеуге мүмкіндік береді. Мұндай тәсіл арқылы оқу мақсаттарына жету үшін қосымша көмек көрсету**,** тапсырмаларды жеңілдету немесе күрделендіру сияқты жекелендірілген әдістер тиімді қолданылады. Сонымен қатар, ЖИ жүйелері оқушының жетістіктерін талдауға**,** өз білімін бағалауға және алдағы оқу мақсаттарын өздігінен айқындауға ықпал етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының дамуына жасанды интеллекттің ықпалы:

- Логикалық ойлау. Оқушыны ойлау жүйесін қалыптастырып, **дұрыс шешім қабылдауға** үйретеді.

- Шығармашылық қабілет. Оқушыны **жаңа идеялар** ұсынуға, ойлауды әртараптандыруға ынталандырады.

- Өзіндік білім алу дағдысы. Оқушының **дербес түрде білім алуына** және оқуын басқаруына жағдай жасайды.

- **Тапсырмаларды бейімдеу.** Оқушының деңгейіне қарай **тапсырмаларды жекелей ұсынуға** мүмкіндік береді.

Оқушылардың өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуда жасанды интеллекттің ықпалы:

- Өзін-өзі бағалау. Оқушыға өз білімін бағалап, кемшіліктерін түзетуге көмектеседі.

- Өзін-өзі реттеу. Оқушыға оқу қарқыны мен әдісін таңдауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологиялары сараланған оқытуды жүзеге асыруда**,** ойлау қабілетін дамытуда**,** сондай-ақ метатанымдық дағдыларды қалыптастыруда (өзін-өзі бағалау, өзін-өзі реттеу) ерекше маңызға ие. ЖИ жүйелері арқылы ұсынылатын бейімделген тапсырмалар мен оқу тәсілдері оқушылардың қабілетіне сай келіп, оқу үдерісін қызықты әрі өнімді етеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект оқу процесінде мұғалім үшін көмекші құрал ретінде қызмет атқара отырып, әр оқушыға жекелей қолдау көрсетуге мүмкіндік береді [3].

Бүгінгі таңда жасанды интеллект білім беру жүйесіне жаңа педагогикалық тәсілдер мен дифференциацияланған оқыту мәдениетін енгізуде. Әсіресе бастауыш мектепте ЖИ технологиялары оқушылардың оқу қабілеттерін бақылау**,** қызығушылығын арттыру**,** тапсырмаларды жекелеу және әр баланың жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасау секілді маңызды рөл атқарады.

Осы орайда, заманауи білім беру платформалары (мысалы, Khan Academy, ABCmouse) ЖИ мүмкіндіктерін жан-жақты пайдаланып, оқушыларға тартымды және тиімді оқу ортасын ұсынуда.

Бастауыш сынып оқушыларына арналған заманауи білім беру платформалары оқушылардың пәндік құзыреттерін қалыптастыруға, сондай-ақ оқу үдерісін қызықты әрі қолжетімді етуге бағытталған. Бұл платформаларда жасанды интеллект технологиялары қолданылады, соның арқасында оқу

мазмұны әр оқушының деңгейіне сай бейімделіп**,** дербес оқу жолын құруға мүмкіндік береді**.** Мұндай жүйелер оқушыларға жеңіл әрі түсінікті оқу ортасын ұсынып, олардың ынтасын арттырады. Мысалы, Khan Academy және ABCmouse сияқты платформалар ЖИ алгоритмдері арқылы оқушылардың оқу деңгейін сараптап, сәйкес тапсырмаларды автоматты түрде ұсынады.

Khan Academy – бастауыш сынып оқушыларына арналған **тиімді әрі танымал онлайн оқу платформасы.** Бұл жүйе математика, жаратылыстану, әдебиет және басқа да пәндер бойынша **тегін әрі құрылымды оқу ресурстарын** ұсынады. Платформаның басты ерекшелігі – **оқыту үдерісінің дербестендірілген түрде жүргізілуі:** жасанды интеллект оқушының **білім деңгейін бағалап, қиындық туындаған тұстарын анықтайды,** және оқу траекториясын **жеке ерекшеліктерге қарай қалыптастырады.**

Мысалы, егер оқушы арифметикалық есептерде қателессе, жүйе бұл қатені автоматты түрде сараптап, дәл сол тақырыпқа байланысты қосымша тапсырмалар ұсынып, оқушының олқылықтарын жоюға көмектеседі. Мұндай тәсіл оқу нәтижесін жақсарту үшін бейімделген қолдауды қамтамасыз етеді.

***Тапсырма үлгілері* (Математика пәні бойынша):**

Жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін платформаларда бастауыш сынып оқушыларына деңгейлік тапсырмалар жүйесі ұсынылады. Әр тапсырма оқушының алдыңғы нәтижесіне қарай бейімделеді, яғни оқушы дұрыс жауап берсе, келесі тапсырма күрделене түседі; егер қателік кетсе, жүйе қосымша түсініктеме немесе жеңілдетілген нұсқасын ұсынады.

Khan Academy платформасы әр оқушының жеке оқу жолын анықтап, оның оқу қарқынына бейімделеді. Бұл жүйе оқушының өз бетінше жұмыс істеуіне және оқу процесіне белсенді қатысуына жағдай жасайды.

ABCmouse платформасы: бастауыш сынып оқушыларына арналған тиімді білім беру құралы

ABCmouse - 2 мен 8 жас аралығындағы балаларға арналған тартымды әрі пайдалы онлайн білім беру платформасы**.** Бұл цифрлық ортада оқушылар математика, жаратылыстану, тілдік дағдылар, өнер және музыка сияқты пәндер бойынша жүйелі түрде білім ала алады. Платформада ойын элементтері, әндер, бейнематериалдар және интерактивті тапсырмалар арқылы оқу процесі қызықты әрі баланың жас ерекшелігіне сай ұйымдастырылады.

Жасанды интеллекттің рөлі:

- ABCmouse жүйесі оқушының білім деңгейін бағалап, ең тиімді оқу жолын таңдайды.
- Платформа әр баланың жеке қажеттілігіне сәйкес тапсырмаларды бейімдейді.
- ЖИ оқушының әрекеттері мен жауаптарын саралап, нақты ұсыныстар мен жекелендірілген тапсырмалар ұсынады.

Платформа мүмкіндіктері:

- Бірнеше пән бойынша жүздеген интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар қамтылған.

- Тапсырмалар оқушының деңгейіне қарай таңдалып, оның оқу барысындағы қиындықтарды жеңуге, дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.
- Мысалы, егер оқушы арифметикалық амалдарда қиналса, жүйе жеңілдетілген жаттығулар ұсына отырып, қателер бойынша нақты кері байланыс береді.

Білім беру платформаларындағы жасанды интеллекттің артықшылықтары

Бастауыш білім беру саласында жасанды интеллектті (ЖИ) қолдану оқушыларға жекелендірілген оқу тәжірибесін ұсына отырып, келесі артықшылықтарды береді:

- Оқу материалдарын оқушының жеке деңгейіне сәйкес бейімдейді
- Түрлі тапсырмалар ұсыну арқылы білімді терең түсінуді қамтамасыз етеді
- Тапсырманың күрделілігін оқушының ерекшелігіне қарай реттейді
- ЖИ жүйелері нақты әрі жедел кері байланыс беру арқылы білім сапасын арттырады [4].

Қорытындылай келе, жасанды интеллект бастауыш сынып оқушыларының оқу үдерісін жетілдіруде маңызды рөл атқарады. ABCmouse сияқты платформалар әр баланың қабілеті мен оқу қарқынына сай бейімделген тапсырмалар ұсыну арқылы оқу үдерісін жеңіл әрі тиімді етеді.

Бұл жүйелер сараланған тапсырмалар**,** нәтижелі кері байланыс және білімді тиімді меңгеруге қолдау көрсетеді.

Жасанды интеллектті қолдану тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғалық дағдылардың дамуына да ықпал етеді. Мұндай платформаларды зерттеу мен дамыту білім беру саласында жаңа мүмкіндіктерге жол ашары сөзсіз**.**

Әдебиеттер:

1.Сәрсенбекова Г. Жасанды интеллект және білім беру. – Алматы, 2021.
2.Сұлтанова А. Инновациялар мен білім беру. – Нұр-Сұлтан, 2020.
3. Әбдіхалықова Д. Жасанды интеллектті білім беру үдерісінде қолдану. – Алматы, 2020.
4.Тұрарханова Ж. Жасанды интеллект және бастауыш сыныптарда оқу. – Нұр-Сұлтан, 2021.

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ БАСҚАРУ

Ашикбаева Г.Д.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, аға оқытушы Түркістан қ., Қазақстан
Елубай Д.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, ӨМБ-311 тобының студенті. Түркістан қ., Қазақстан

Резюме

В статье подчеркивается, что для успешного управления инновациями необходим благоприятный психологический климат внутри организации, командная работа, возможности профессионального развития и открытость новым идеям. При этом

подчеркивается, что результативность инновационной деятельности напрямую зависит от стратегии развития организации образования.Теоретические основы и практические рекомендации, приведенные в статье, помогут эффективно осуществлять инновации в образовательных учреждениях. Это может стать ценным методическим материалом для управленцев и педагогов.

Summary

The article emphasizes that successful innovation management requires a favorable psychological climate within an organization, teamwork, professional development opportunities, and openness to new ideas. At the same time, it is emphasized that the effectiveness of innovation activities directly depends on the development strategy of an educational organization.The theoretical foundations and practical recommendations given in the article will help to effectively implement innovations in educational institutions. It can become a valuable methodological material for managers and teachers.

Білім беру жүйесі елде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер қоғамдық өмірдің шындығына барынша бейімдеу мақсатында жаңғыртуды талап етеді. Білім беруді жаңғыртудың маңызды құралы - инновациялық процестері басқару болып табылады. Инновациялық процестердің мақсаты - мектепті педагогикалық жүйе және арнайы әлеуметтік ұйым ретінде дамыту, сапалы жаңа, жоғары білім беру нәтижелеріне қол жеткізу, басқарудың бәсекеге қабілеттілігін арттыру.

Қазіргі ойлау үлгісі мен дәстүрлі таным ерекшелігіне ұқсамайтын жаңа ойлау жүйесін тауып шығару, кезектегі білім мен материалдық мүмкіндіктерді пайдалана отырып көнені өңдеу, бар нәрсені тіпті де жақсарту, кем нәрсені толықтыру, жаңа нәрсені нәрсені байқау, жаңа зат, жаңа әдіс, жаңа жол, жаңа орта жаңалығымен өмірді жаңарту, сөйтіп адамға және адамзатқа бақыт жаратуды инновация (жаңалық жарату) деп анықтама берген[1].

Қазіргі мағынада инновация дегеніміз «бір нәрсенің жаңа формаларының немесе элементтерінің көрінісі, сонымен қатар жаңадан пайда болған форма, элемент». Инновацияның синонимі «инновация» ұғымы болып табылады.

Педагогикада «инновациялық іс-әрекет» ұғымы біршама тереңірек қарастырылады және мағыналық ауқымы кең. Бұл жоғары нәтижелерге қол жеткізу, жаңа білім алу, жаңа педагогикалық тәжірибені енгізу мақсатында оқу-тәрбие үдерісін салыстыру және зерделеу арқылы өзінің педагогикалық тәжірибесін түсінуге негізделген мақсатты педагогикалық іс-әрекет, бұл педагогикалық жаңашылдықты жоспарлау мен жүзеге асырудың шығармашылық процесі. білім сапасын арттыру. Бұл мұғалімнің шығармашылық әлеуетін көрсететін әлеуметтік-педагогикалық құбылыс.

Педагогикалық категория ретінде бұл термин салыстырмалы түрде жас, сондықтан бұл ұғымды анықтауда әр түрлі тәсілдердің болуының бір себебі осы.

Педагогиканың заманауи сөздігі бұл терминді былай түсіндіреді: «Педагогикалық инновация - бұл педагогикалық іс-әрекеттегі жаңашылдық, олардың тиімділігін арттыруға бағытталған оқыту мен тәрбиелеудің мазмұны мен технологиясының өзгеруі».

Көптеген өнер мен экономикадағы сауда, саясаттағы өзгерістердің халықтың елге тиімділер негізі инновация болып есептеледі. Экономиканы алсақ, инновация экономикалық өсімді туғызады, заттың құнын арттырып, бағасын түсіруге көмектеседі, еңбек күштерінің сырап болмауына көмектеседі, қаражат, материал үнемдейді, жұмыс тәртібін жақсартады, уақыт шығынын азайтады.

Сондықтан шығармашылық еркіндігі инновациялық ізденіс субъектісінің ең жоғары жеке жауапкершілігімен ұштасуы керек.

Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін ойдағыдай жүзеге асырудың алғышарты - инновациялық шешім қабылдау, белгілі бір тәуекелге бару, жаңашылдықты жүзеге асыру кезінде туындайтын жанжалды жағдайларды ойдағыдай шешу, инновациялық кедергілерді жою.

Қоғамның, мәдениеттің және білімнің қазіргі даму жағдайындағы педагогикалық іс-әрекеттің инновациялық бағытына деген қажеттілік бірқатар жағдайлармен анықталады [2]:

- білім беру жүйесін, әр түрлі типтегі білім беру ұйымдарында оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың әдістемесі мен технологиясын түбегейлі жаңартуды қажет ететін болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер. Мұғалімдер іс-әрекетінің инновациялық бағыты білім беру саясатын жаңарту құралы ретінде қызмет етеді;
- білім беру мазмұнын ізгілендіруді күшейту, оқу пәндерінің көлемін, құрамын үздіксіз өзгерту; оқытудың жаңа ұйымдастырушылық формалары мен технологияларын үнемі іздестіруді қажет ететін жаңа оқу пәндерін енгізу арқылы. Бұл жағдайда педагогикалық білімнің мұғалімдер ортасындағы рөлі мен беделі едәуір артады, мұғалімдердің кәсіби шеберлігін арттыру міндеттері өзектендіріледі;
- мұғалімдердің педагогикалық жаңалықтарды игеру мен қолдану фактісіне деген қарым-қатынасының сипатының өзгеруімен. Оқу-тәрбие процесінің мазмұнын қатаң реттеу жағдайында мұғалім жаңа бағдарламаларды, оқулықтарды өз бетінше таңдаумен ғана емес, сонымен қатар педагогикалық іс-әрекеттің жаңа тәсілдері мен тәсілдерін қолданумен де шектелді. Қазір білім берудегі инновациялық іс-әрекет таңдамалы, зерттеушілік сипатқа ие болуда. Сондықтан педагогикалық ұжымдар, оқу орындарының әдістемелік қызметтері басшыларының қызметіндегі маңызды бағыт мұғалімдер енгізген педагогикалық жаңашылдықтарды талдау және бағалау, олардың ойдағыдай дамуы мен қолданылуына қажетті жағдайлар жасау болып табылады;
- білім беру ұйымдарының бәсекеге қабілеттілігінің нақты жағдайын қалыптастыратын нарықтық қатынастарға енуі арқылы.

Қарапайым және бір мәнді түрде айтатын болсақ, онда инновацияға бет бұрудың басты себебі - білім беру саласында қызмет көрсететін барлық дерлік ұжымдар кездесетін өткір бәсекелестік.

Инновацияның мақсаты белсенді өзгерістерге даяр болу, тіпті де жақсысын жасап шығуға тырысу. Ол өмірді кедейлік пен мешеуліктен құтқару үшін жасалған адам белсенділігінің ең жоғары көрінісі. Инновация жаңа ой,

жаңа зат, ол бір жаңалық жасау барысы, сонымен бірге ол бір өндіру мен қызмет көрсету салаларының сапасының жаңа деңгейге көтерілуі, санының артуы.

Инновациялық процесс - заманауи инновацияларды, атап айтқанда теориялар, әдістер, технологиялар және т.б. құру, игеру, пайдалану және тарату жөніндегі кешенді қызмет. Бұл ғылыми білімді инновацияға айналдыру, идеяны өнімге, технологияға немесе қызметке дәйекті түрде айналдыру, білім беру жүйесін жаңа, сапалы күйге, даму режиміне ауыстырудың мақсатты және саналы процесі.

Білім беру ұйымдарында инновациялық процесті басқару деп - білім беру процесін оңтайландыруға және ізгілендіруге білім беру нәтижесін арттыруға бағытталған басқарушы және басқарылатын жүйелердің ұйымдастырылған өзара іс-қимылын белгілі бір жолмен түсіну.

Инновациялық процесті басқаруға сыртқы және ішкі ортаның әртүрлі факторлары әсер етеді, сол себепті өзара байланысты процестерді жиынтық басқару ретінде қарастырған жөн[3].

Инновациялық қызметті басқару - бұл күрделі және көп функциялы процесс. Сонымен бірге, оның ішінде әр түрлі әрекеттер жиынтығы. Яғни, стратегиялық және тактикалық мақсаттар қою, белгісіздік пен тәуекелді ескере отырып сыртқы ортаны және мекеменің инфрақұрылымы мен мүмкіндіктерін талдау, нақты жағдайды диагностикалау, мекеменің болашақ жағдайын болжау, шығармашылық идеялар мен оларды қаржыландыру көздерін іздеу, стратегиялық және жедел жоспарлау, ғылыми және әдістемелік әзірлемелерді басқару, ұйымдық құрылымдарды жетілдіру, инновациялардың тиімділігін талдау және бағалау.

Инновациялық менеджменттің негізгі бағыттары мен міндеттеріне бірыңғай инновациялық саясатты әзірлеу және жүзеге асыру, стратегиялар, жобалар мен бағдарламалар жүйесін анықтау, инновациялық қызметтің барысын ресурстық қамтамасыз ету және бақылау, педагогтарды даярлау және оқыту, инновациялық жобаларды шешуді жүзеге асыратын мақсатты ұжымдарды, топтарды қалыптастыру, инновациялық ортаны құру. Мектептің тұтас дамуы контекстіндегі инновациялық процесті басқару кешенді түрде жүзеге асырылады.

Сонымен төмендегі аспектілер қамтылуы керек:

1. Инновациялық-педагогикалық қызмет үшін алғышарттар жасауға бағытталған педагогикалық кадрлармен жұмыс;

2. Оқушылардың қызығушылықтары мен білім беру қажеттіліктерін зерделеуді және есепке алу;

3. Балаларда болып жатқан өзгерістерге бейімдеу үшін жағдай жасауды көздейтін оқушылармен жұмыс;

4. Отбасының мектепте енгізілетін жаңалықтарға оң көзқарасын қалыптастыруға және ата-аналарды инновациялық процеске қатысуға тартуға бағытталған ата-аналармен жұмыс;

5. Мектепте бар ресурстарды барынша пайдалану мақсатында мектепішілік басқарудың жиынтық субъектісінің жұмысын жетілдіру;

6. Қоғамның білім беру қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру және мектепке қосымша ресурстар тарту үшін қоршаған ортамен байланысты жүзеге асыру;

7. Инновациялық қызметті бақылауды, талдауды, реттеуді және иновациялық қызметті ақпараттық қамтамасыз етуді жүзеге асыру.

Инновациялық процестерді басқару аясында басқару әрекеттерінің келесі жиынтығы қажет:

- басқарушы жүйенің құрылымдық бөлімшелерінің функционалдық міндеттері мен өзара іс-қимыл тетіктерін сипаттауды қамтитын инновациялық процесті басқарудың нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу;
- мектептің, отбасының және әлеуметтік ортаның инновациялық әлеуеттерін интеграциялау негізінде мектептің тұтас дамуын қамтамасыз ететін инновациялардың мазмұнын анықтау[4];
- инновациялық процесті ғылыми-әдістемелік қамтамасыз етуді әзірлеу;
- инновациялық процесті басқару құрылымының бөлімшелерін және олардың функционалдық міндеттерін орындауға, педагог кадрларды инновациялық қызметке, оқушылар мен олардың ата-аналарын инновациялық процеске қатысуға дайындау;
- мектепішілік басқару құрылымын жаңарту;
- мектептің инновациялық кеңесін, педагогтардың, оқушылардың, ата-аналардың шығармашылық бірлестіктерін құру;
- оқу-тәрбие үдерісін материалдық-техникалық базаларын жаңарту;
- инновацияларды игеруде кәсіби-педагогикалық құзыреттілікті арттыруға бағытталған педагог қызметкерлердің жеке бейімделген үздіксіз білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу жүйесін енгізу;
- инновациялық идеяларды ұсыну, сараптау және іске асырудың ұйымдастырушылық - рәсімдік тетіктері жүйесін іске асыру;
- білім беру бастамалары мен педагогикалық шығармашылықты басқарушылық қолдау жүйесін жүзеге асыру;
- инновацияларды сараптау әдістемесін енгізу;
- инновациялық-педагогикалық қызметті бағалау нормативтерін әзірлеу және енгізу;
- мектепте инновациялық процесті басқарудың тиімділігін анықтау технологиясын енгізу;
- қосымша білім беру қызметтерін енгізу.

Сонымен, инновациялық ортаның белгілеріне мыналар жатады:

- мұғалімдердің шығармашылыққа қабілеттілігі,
- ұжымда серіктестік және достық қарым-қатынастың болуы,
- оқушылармен, отбасылармен, қоғаммен кері байланыс, сондай-ақ жоғары дамыған ұжымның интегративті сипаттамалары (құндылық бағдарларының, мүдделердің, мақсатты көзқарастардың ортақтығы және т.б.).

Басқару тәжірибесінде инновациялық күш-жігерді интеграциялаудың, ұйымның инновациялық әлеуетін арттырудың, мұғалімдерді инновациялық қызметке тартудың әртүрлі формалары белгілі. Атап айтқанда,

1. Педагогтердің біліктілігін арттыру.

2. Педагогикалық-әдістемелік кеңестер, дөңгелек үстелдер, пікірталастар.

3. Жаңа педагогикалық идеяларды қалыптастыру бойынша іскерлік, рөлдік, эвристикалық ойындар.

4. Мектеп, аудандық білім беру ұйымдарындағы мұғалімдердің шығармашылық жұмысы, ғылыми-әдістемелік әдебиеттермен жұмыс.

5. Тақырып бойынша өзіндік зерттеу, шығармашылық қызмет.

6. Жалпы проблема шеңберінде ұжымдық эксперименттік-зерттеу қызметіне қатысу, практикумдар, тренингтер, оқытудың инновациялық технологиялары, ғылыми-әдістемелік жұмыстың интерактивті әдістері, инновацияны жұмыс тәжірибесі ретінде сипаттау, ғылыми-практикалық конференцияларда, семинарларда сөз сөйлеу.

7. Шығармашылық тәжірибені жалпылау бойынша мұғалімдердің есептері және т. б.

Инновациялық менеджменттегі инновацияларды басқарудың әртүрлі міндеттерін орындау ережелер болып табылатын түрлі әдістер арқылы жүзеге асырылады. Басқарушылық қызметтің барлық салаларында қолданылатын менеджменттің жалпы әдістері мен инновациялық менеджментке тән арнайы әдістер де қолданылады.

Сонымен, арнайы әдістерге мыналар жатады[5]:

- пікірлерді анықтау әдістері (сұхбат, пікірлер сауалнамасы, таңдамалы сауалнамалар, сараптама);
- аналитикалық әдістер (жүйелік талдау, сценарий жазу, желіні жоспарлау, функционалдық-құндық талдау, экономикалық талдау);
- бағалау әдістері (тәуекел, мүмкіндік, инновацияның тиімділігі және т. б.);
- идеяларды қалыптастыру әдістері (ми шабуылы, іскерлік ойындар және жағдайлар);
- шешім қабылдау (шешім кестелері, шешім ағаштарын құру, баламаларды салыстыру);
- болжау әдістері (сараптамалық, ұқсастықтар, Дельфин әдісі және т.б),
- көрнекілік, бейнелеу (графикалық модельдер және т.б.нұсқаулықтар);
- дәлелдеу әдістері (презентациялар, келіссөздер жүргізу).

Білім беру ұйымдарындағы инновациялық процестерді басқарудың мынадай әдістері бар:

- тиімді жұмыс істейтін шығармашылық, зерттеу топтарын құру және қалыптастыру әдістері, коммуникациялардың тиімді жүйесі;
- ынталандыру әдістері, атап айтқанда креативті өріс құру, ынталандырушы бақылау;
- педагогикалық ұжым мүшелерінің кәсіби өсуі үшін жағдай жасау әдістері.

Инновациялық процестер білім беру ұйымы қызметінің әр түрлі салаларына еніп, көлденеңінен де, тігінен де жалғасуы мүмкін екенін ескеріңіз, бірақ бәрі баланың игілігіне бағытталуы керек.

Осылайша, білім беру ұйымының жұмысына инновацияларды енгізу білім беру жүйесін жетілдіру мен реформалаудың маңызды шарты болып табылады[6].

Инновациялық іс–әрекет - бұл белгілі бір кезеңдерде дамитын және мекемеге инновацияларды (жаңа әдістер, әдістер, технологиялар, бағдарламалар) құру, әзірлеу, игеру, пайдалану және тарату кезінде дамудың жақсы сатысына өтуге мүмкіндік беретін процесс. Білім беру мекемедегі инновациялық іс-әрекеттің жалпы мақсаты - оқу үдерісінің тиімділігін арттыру және жақсы нәтижелерге қол жеткізу.

Білім беру ұйымдардағы әлеуметтік-психологиялық ахуалды реттеу әдістері өз тиімділігін дәлелдеді және мектептің даму мақсаттарына қол жеткізудегі инновациялық үдеріс субъектілерінің күш-жігерін біріктіретін мектепішілік мәдениетті қалыптастырды.

Инновациялық қызметтің нәтижесі - қайта құру объектісіндегі нақты білім беру, педагогикалық және басқару қызметінің сапасы. Педагогикалық мониторинг инновациялық процестің жай-күйін, дамуын, оны басқару сапасын үздіксіз ғылыми негізделген диагностикалық - болжамдық бақылауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Гордиенко И.В., Мельник Ю.М. Организация и управление методической работой в системе среднего профессионального образования. Учебно-методическое пособие для методистов и педагогических работников среднего профессионального образования. Белгород, 2019
2. Шумилова Н.Н. Управление качеством подготовки специалистов // Специалист. – 2007. – № 3. – С. 18-19.
3. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса. - Минск, 1990.
4. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: Общедидактический аспект. - М., 1977.
5. Дидактика современной школы / Под ред. В.А. Онищука. - К., 1987.
6. Занков Л.В. Обучение и развитие / Экспериментально-педагогические исследования): Избранные педагогические труды. - М., 1990.

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДАҒЫ ПАТРИОТИЗМНІҢ РУХАНИ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Асанов А.Ш.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің «Дене тәрбиесі және бастапқы әскери дайындық» кафедрасының аға оқытушы
Түркістан қ. Қазақстан,

Резюме

В статье рассматривается место и значение понятия патриотизм в современном обществе, его воспитательные, социальные и культурные функции. Характеризуется роль патриотических ценностей в системе образования, значение патриотизма в процессах сохранения национальной идентичности, общественного сотрудничества и адаптации. Также в формировании современного патриотического сознания акцентируется внимание на содержательных особенностях символов и образов.

Summary

The article discusses the place and significance of the concept of patriotism in modern society, its educational, social and cultural functions. The role of patriotic values in the education system, the preservation of national identity, the importance of patriotism in the processes of public cooperation and adaptation are characterized. Also in the formation of modern patriotic consciousness, attention is paid to the content features of symbols and images.

Білім жүйесін қазіргі заманғы әдістемелер мен технологияларды ескере отырып қарастырған дұрыс, бірақ олардың артта қалуына жол бермей, әлеуметтік база мен оқу-тәрбие үдерісінің патриоттық мәнін кеңейту қажет. Бұл дегеніміз, білім беру процесі тек ақпарат беру құралы ғана емес, сонымен қатар ар-ождан, патриоттық сезімдер, елге деген жауапкершілік, мемлекеттік және қоғамдық міндеттерді сезіну сияқты тәрбиелік құндылықтарды қалыптастыруы тиіс. Әрбір ұлттың өз Отанын «Үлкен үйі» ретінде қабылдап, сол ортада азаматтық борыш пен ұлттық бірлікті сезіну басты мақсат болуы керек [1, 7].

Патриотизм идеясы тек «игі ниеттер» немесе жоспарланған іс-шаралар сияқты ұғымдармен шектеліп қалмауы үшін, бүгінгі таңда оны қоғамның ресурстарымен байланыстырған және «мақсат – қаражат» тұтастығын құра отырып қарастыру өте маңызды. Патриотизм идеясы азаматтардың өз Отанының қуаттылығы мен күшіне деген сенімі, тарихи дәстүрлердің негізінде өз елін дамытуға деген талпынысы ретінде көрінеді, бұл әлі толық жүзеге асырылмаған идеялардың бірі деп санауға болады. Сондықтан да халықаралық қоғамдастықта осы идеяның даму бағыттарын өзгертуге болатынын, қандай әлеуметтік топтарды жұмылдыруға болатынын, сондай-ақ әлеуметтік және рухани ресурстарды қалай пайдалану керектігін нақты анықтап алу өте маңызды [2, 3].

Патриотизм өз дамуы мен жүзеге асырылуы үшін қаржылық инвестицияларды қажет етпейді. Ол қоғамның ішкі табиғаты болып табылады, сондықтан әртүрлі әлеуметтік топтардың қоғамдық пайдалы қызметтеріне бағытталған белсенділігін арттыру жолдарын табу өте маңызды. Қазіргі таңда елдер мен халықтар үшін патриотизм мәселесі қоғамдағы жағдайдың

ерекшелігімен тікелей байланысты. Бұл ерекшелік - аз ғана өзгерістер мен олардың ықтимал бағыттарының қарқынының айқын көрініс табуы, сонымен қатар ақпараттық технологиялар мен постиндустриалды қоғамның қалыптасуымен байланысты [4, 5]. Бұл жаңа, нақты шекаралары жоқ виртуалды кеңістік, мұнда ерекше нәрсе сырттай байқалмаса да, оның ықпалы мен әсері жоғары радиациялық жұқпалы жағдайға ұқсайды.

Егер біз қоғамымыздағы уақытты пайдалану тәсілдеріне назар аударатын болсақ, Екінші толқынның ырғақтарынан жаңа уақыт құрылымына бағытталған жұмсақ, бірақ күшті өзгерісті байқаймыз. Шындығында, уақыттың демассификациясы орын алды, бұл Үшінші толқынның таралуымен әлеуметтік өмірдің басқа да ерекшеліктерінің демассификациясына қатаң параллель болып табылады...», - деп жазады А.Тоффлер [5, 25].

Осылайша, бүгінгі күні патриотизм елді көзге көрінетін жаулардан емес, сол не басқа мемлекеттің өзіндік ерекшелігі мен өзгешелігі үшін қауіпті екеніне қарамастан, батыстық өркениеттің нормалары мен принциптерінің механкалық түзілуі көзделген ескілік пен тоқыраудан, либерализм мен космополитизмнен қорғау қызметімен айқындалады.

Бүгінгі күні патриотизм елді тек сыртқы жаулардан емес, басқа мемлекеттің өзіндік ерекшелігі мен өзгешелігінен де қорғайды. Ол батыстық өркениеттің нормалары мен принциптерінің механикалық түрде ендірілуіне қарсы тұрып, ескілік, тоқырау, либерализм және космополитизмге қарсы күрес қызметін атқарады.

Қазіргі уақытта патриотизм ұстанымы - бұл елдің жаңаруына, шаруашылық тиімділігінің айтарлықтай өсуіне, барлық әлеуметтік күштерді біріктіруге, алға жылжып шығуға ұмтылуға бағытталған талап. Бұл талап енжарлық пен битарптылықтан арылтып, елдің болашағына деген сенімділікті қалыптастыруға көмектеседі.

Патриотизм тек елдің ішкі өмірінде ғана емес, басқа халықтар мен олардың қоғамдық ортасында да ұлттық қауымдастықтың бейімделу қызметін орындайды. Мұндай бейімделу сыртқы ортаның үлкен қысымына және өзгерістер талаптарына қарамастан, өз ерекшеліктерін сақтап қалу қажеттілігінен туындайды. Сонымен бірге, бұл бейімделу сыртқы ортамен, оның өмір ырғағы, технологиялар, ұйымдар мен басқару түрлері сияқты түрлі аспектілермен өзара әрекеттесудің шиеленістерін шешуді де талап етеді.

Мұнда маңызды мәселе - қажетті шараны сақтау, яғни «ішкі» және «сыртқы» қарама-қайшылықтардың бірін асыра сілтеп, артық көрудің алдын алу. Себебі бұл бейімделуді бұзады: бір жағдайда өзгерістерге деген серпін жоғалып, тұйықталып қалуы мүмкін, ал екінші жағдайда қоғам өзінің ішкі ерекшеліктерінен бас тартып, сыртқы күштердің барлығын толықтай қабылдауы мүмкін. Сыртқы мен ішкі үйлесімділігінің өлшемін ұстанғанда ғана патриотизмнің қазіргі заманғы рөлі айқын көрінеді.

Өзіндік ерекшелік – бұл тек мәдени құндылықтардың ең маңызды бірі ғана емес, сонымен бірге аталмыш қоғамның әлеуметтік қасиеті. Егер бұл

қауымдастық өзінің ерекшелігін жоғалтса, онда оның жеке өмірінің барлық шарттары мен талаптары да жоғалады, ол қоғам өмір сүре алмайды.

Ерекшелік тек мәдени феномен болып қана қоймай, сол қоғамның уақыт, дәстүр, адам іс-әрекеттері, мінез-құлықтары мен дүниетанымдарының мәдени «кодтары» арқылы көрінеді. Бұл «кодтар» сол қоғамның тұрмыс тәсілінің ажыратылған кеңістігінде орын алады. Ал бұл қоғамның ішкі «тәртібі», оның «табиғи жағдайы» ғана патриотизмді сыртқы күштер мен факторлардан қорғай отырып, сақтай алады.

Дегенмен, бұл ерекшеліктің шекарасы айқын емес және мәнді түрде белгіленбеген. Ол тек мағына мен бейнелер арқылы виртуалды түрде өмір сүріп, нақты физикалық шекараға ие болмайды. Патриотизм - ұлттық ықылас пен егеменділіктің бұзылуы немесе шектелуі арқылы көрінетін, осы белгісіз шекараларды қорғауға арналған қоғамның құрылымы. Айқын емес, бірақ аса маңызды бұл шекараның автономиясын сақтау адамгершілік міндет ретінде қарастырылады және бұл қоғамның, Отанның сақталуының кепілі болып табылады. Сондықтан патриотизм - адамдар үшін шексіз бағалы, бұзылмайтын, ажырағысыз ішкі күйзеліс болып табылады [6,7,8].

Жеке ұстанымдардың қалыптасуы нәтижесінде, әсіресе «бейтаныстарға» қатысты, патриотизм өзінің тұрмыстық ерекшеліктерінің шекарасын бөлек әлеуметтік қатынас ретінде кеңейтеді. Бұл қатынастар патриотизмді социумның субъектісі ретінде анықтайды, ол арқылы қоғам нығайып, ынтымақтастық пен қолдау қалыптасады. Сонымен қатар, патриотизм осы қатынастар мен көзқарастарды реттейтін әмбебап әлеуметтік-мәдени, рухани және практикалық нормаға айналады, бұл ерекшелікті бекіту, мән-мағына мен мақсаттарды көрсету үшін маңызды рөл атқарады.

Билік егемендігінің құқықтық және саяси реттеуі мемлекетке тиесілі болғандықтан, патриотизм қоғамның Отан мен ата-мекенге деген мәртебесін айқындай отырып, сол қоғамның ерекшеліктерін мемлекетке бағыттайды. Бұл процесте патриотизм сакральдылықтың әр түрлі қызметтерін қалыптастырып, елдің ұлттық бірлігі мен тәуелсіздігін қорғауға күш салады. Патриотизмнің негізгі міндеті - мемлекеттің егемендігін сақтап, оны нығайту, сондай-ақ қоғамды ішкі және сыртқы қауіп-қатерлерден қорғау болып табылады.

Патриотизм ешқашан да тұлғаға ерекше рөл немесе әлеуметтік мәртебе, қызметтік нұсқаулар, өкілеттілік немесе белгілі бір өкілі болып берілмеген. Патриотизм - бұл қоғамның тұрмысындағы модус емес, ол тек тұлғаның өз Отанын, өзінің елін терең түсініп қабылдауынан туындайды. Патриотизм, өткен кезеңдерде де, бүгінгі күнде де, тарихи дамудың әртүрлі кезеңдерінде өзінің Отанындағы өмір салтын қабылдау болып табылады. Сондықтан патриотизм - бұл тұлғаның, қоғамның немесе қауымдастықтың әлеуметтік рөлі емес, адамның өз еліндегі және Отанындағы өмір сүру тәсілі [5, 25]. .

Қазіргі өркениетті қоғамда, оның ішінде экономикалық, әлеуметтік, экологиялық, этноұлттық және гендерлік мәселелермен бетпе-бет келіп отырған жағдайда, патриотизм жаңа қасиетке ие болады. Ол қоғамның иммунитетінің күші мен жағымды мотивациясының арқасында өзін сақтап қалуға, өмір сүру

мен нығаюға, сондай-ақ өмірлік тұрақтылыққа қол жеткізуге мүмкіндік беретін әлеуметтік-терапевтік қасиетке айналады.

Патриотизм - бұл өз елін, Отаны үшін ерікті түрде жауапкершілік алу, ал адамның жүріс-тұрысы мен мінез-құлқы оның ар-намысымен үйлесімді болуы керек. Патриот болу үшін ешкімге сырттай «партиялық» рөлдер жүктелмеуі тиіс, яғни адамның өз Отанына деген патриоттық сезімі оның жеке ішкі күйзелісінен және түсінігінен туындауы керек. Патриоттық тұтастықтың күйзелісі мен оны жариялау тек жеке тұлғаның ішкі сезімі мен жауапкершілігінен туындауы қажет.

Қазіргі уақытта патриотизмнің заманауи нышанын анықтау - басты мәселелердің бірі болып отыр. Соғыс ардагерлері мен майдангерлерінің нышандары қаншалықты маңызды болса да, қазіргі жастардың біздің өркениеттілігімізді білдіретін өз нышандары бар. Сондықтан бір нышанның екінші нышанға ауысуын түсіну, оның ішкі тұтастығын қабылдай білу қажет. Сонымен қатар, патриоттық нышандардың қалыптасуындағы қазіргі бейнелердің құрамына қандай оқиғалар енеді, қандай негіздемелерге сүйенеді және олардың мазмұны қандай болады деген сияқты мәселелерді талдау өте өзекті болып отыр.

Патриотизмді дамыту қоғамды жандандыру, ел-жұрттың бірлігін нығайту негізінде ғана мүмкін болады. Осы мақсаттарға жету үшін әрбір азаматтың ел алдындағы міндеттері мен жауапкершілігін терең түсіну қажет. Сондықтан да бұл мәселелерді шешуді кешеуілдетпеу керек, өйткені олар еліміздің болашағы мен қоғамның тұрақтылығына тікелей әсер етеді.

Қазіргі заманғы жаһандық өзгерістер мен ақпараттық кеңістіктің қарқынды дамуы жағдайында патриотизм тек тарихи-мәдени ұғым немесе моральдық қасиет ретінде ғана емес, қоғамның рухани тұрақтылығы мен ұлттық қауіпсіздігінің негізгі тірегі ретінде қайта қарастырылуда. Мақалада патриотизмнің тәрбиелік, әлеуметтік және мәдени функцияларының кең ауқымы қарастырыла отырып, оның жеке тұлғаның өзін-өзі тануы мен елге деген жауапкершілік сезімін қалыптастырудағы орны айқын көрсетілді.

Патриотизм - тек сыртқы қауіптерге қарсы тұру ғана емес, сонымен қатар ішкі тұрақтылықты сақтау, ұлттық ерекшелікті қорғау, әлеуметтік бейімделу мен мәдени сәйкестікті қамтамасыз ету құралы. Ол қоғамда рухани иммунитетті қалыптастыра отырып, азаматтарды белсенді өмірлік ұстаным мен ел мүддесі жолындағы жауапты әрекетке ынталандырады.

Білім беру жүйесіндегі патриоттық құндылықтарды насихаттау арқылы өскелең ұрпақтың ұлттық болмысы мен тарихы санасы тереңдей түседі. Бұл процесте мемлекеттік рәміздер, тарихи бейнелер және символикалық мәні бар нышандар маңызды рөл атқарады. Қазіргі патриотизм - заманауи бейнелер мен құндылықтар арқылы жастарға жақындау, олардың дүниетанымы мен сана-сезіміне сай мазмұнмен толтыруды қажет етеді.

Сондықтан патриотизм - жеке тұлғаның ішкі сенімі мен азаматтық ұстанымынан туындайтын, қоғамның бірлігін, рухани тұтастығын және

болашаққа деген сенімін нығайтатын қуатты әлеуметтік-мәдени ресурс. Оны дамыту мен нығайту - мемлекет пен қоғамның ортақ міндеті.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Калашников Н.П. Қоғамдық бірлестіктердің жас қазақстандықтардың әлеуметтік белсенділіктеріндегі рөлі. // Саясат, 2002. - № 3-4.
2. Сарсенбаев А.А., Г.Т.Телебаев, Д.А.Калатаев, А.Т.Шайкенова Ғасырлар тоғысындағы Қазақстандық жастар - Астана, 2000. - 220 б.
3. Антонов В.И.. Әлеуметтік мәдени үдерістер контекстіндегі бейнелеме // Вестник МГУ.1997. - №4. – С 98. Сер.18. Әлеметану және саясаттану.
4. Психология және педагогика. Оқу құралы / ред К.А.Абульхана, Н.В.Васиной, Л.Г.Лаптаева, В.А.Сластенина. - М.: - 1998.
5. Тоффлер А. Педагогика. ЖОО арналған оқулық /-Харьков, Минск, 2000.
6. Рожков М.И., Л.В.Байдосова Мектептегі тәрбие процесінің ұйымдастырылу: ЖОО студенттеіне арналған - М.Владос, 2001.
7. Созонов В.П. Тәрбие жұмыстарын сыныпта ұйымдастыру. - М.: «Педагогикалық іздеу» орталығы, 2001-160 б.
9. Тулегенова Г.А. Формирование гуманистических ценностей в контексте патриотического воспитания младших школьников. Международной научно-практической конференции. «Современные проблемы образования в области физической культуры и безопасности жизнедеятельности». 9 марта 2021 г.
10. Тулегенова Г.А. Малаева С. «Қоғамдық сананы жаңғырту шеңберінде қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы халық фольклорының рөлі». Абай атындағы Қазақ ҰПУ. «Хабаршы». «Педагогикалық ғылымдар» сериясы, №2(62). 2019. – 121б.
11. Ыбыраимжанов К.Т., Майлыбаева Г.С., Тулегенова Г.А., Малаева С. Бастауыш сынып оқушыларын халық фольклоры негізінде отансүйгіштікке тәрбиелеу. Оқу-әдістемелік құрал. Талдықорған, 2020.
12. Қожахметова К.Ж., Джонисова Г.Қ. «Бастауыш сынып оқушыларының патриоттыққа тәрбиелеудің ғылыми-әдістемелік негіздері.» Оқу әдістемелік құрал. - Орал, «Ағартушы», 2009. – 112б.
13. Ипполитова «Патриотическое воспитание учащейся молодежи в современных условиях». - М.: Прометей, 2012 – 371с.

ӘОЖ.371.12

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА МАМАНДЫҚ ТАҢДАУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КЕҢЕС БЕРУ

Еспенбетов Г. А.
Кентау жоғары гуманитарлық - техникалық колледжі
Кентау, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассматриваются школа-центр организатора и координатора профориентационной работы учащихся. А учителем, классным руководителем, преподавателем уроков труда, организатором внеклассной и внешкольной воспитательной работы в школе считается весь педагогический коллектив. Выбор профессии для старшеклассника-самый важный, срочный и сложный вопрос. В молодом возрасте ярко проявляются все личностные особенности, которые в совокупности определяют фонд

личности человека.Считается, что выбор профессии и ее освоение начинается с профессионального самоопределения.

Summary

The school is a center that organizes and coordinates the work of career guidance for students. And it is the teacher, the class teacher, the teacher of Labor lessons, the organizer of extracurricular and extracurricular educational work, that is, the entire teaching staff, who mainly implements career guidance work at the school. For a high school student, the choice of profession is the most important, urgent and difficult issue. At a young age, all individual features are clearly manifested, which in the aggregate determine the stock of a person's personality.

It is considered that choosing a profession and mastering it begins with professional self-determination.

Қазіргі жаңа кезеңдерде ғылымдар жүйесінде, кәсіби өзін-өзі анықтау анықтау барысында педагогикалық кеңес берудің өзектілігі қоғам талаптарына орай еңбек сипаты мен мазмұнының аумақты, жылдам өзгеруіне байланысты кәсіби кеңес пен мамандық таңдауға психологиялық дайындықты қалыптастырудың теориялық және әдіснамалық өңдеулерін жүзеге асыру мәнді сұрақтардың бірі. Кәсіби бағдарлану мен кәсіби анықталу, соған байланысты іс-әрекетті саналы өзіндік реттеу мәселелерінде дәстүрлі және диагностикалық зерттеуді қолдану педагогикалық, практикалық кеңес беруді, мамандыққа дайындауды, еңбек субьектісі ретінде болашаққа бағыт бағдар беруді кеңінен қолдануды күшейтіп негіздейді делінген Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында [1]. Кәсіби бағыттылық оқушының кәсіптік жағынан өзін-өзі айқындауының маңызды бөлігі ретінде мамандық таңдауға белсенді қарым-қатынасынан көрінеді. Кәсіптік бағыттылықты қалыптастырудың адами алғышарттары жоғары сыныптарда туындайды танымдық қызығуылық дамиды. XXI ғасыр табалдырығын аттаған шақта тәуелсіз Қазақстан дуниежүзілік білім кеңістігінде өз орнын айқындауды, еліміздің экономикалық, саяси, мәдени дамуына үлес қосатын, әлемдік өркениетке көтерілетін білімді де мәдениетті, парасатты, денсаулығы мықты азамат тәрбиелеп шығаруды мақсат етіп отыр.

Осыған орай орта білім берудің жоғары сатысындағы бағдарлай оқыту оқушыларды кәсіби дайындыққа дейінгі терең білім алудың кәсіптік оқытудың алғашқы бастамасы болып табылады.Мектеп – оқушыларға кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырушы және үйлестіруші орталық. Ал мектепте кәсіптік бағдар беру жұмысын негізінен іске асыратын мұғалім, сынып жетекшісі, еңбек сабағының оқытушысы, сыныптан және мектептен тыс тәрбие жұмысын ұйымдастырушы, яғни бүкіл педагогикалық ұжым болып саналады.Жоғары сынып оқушыларыныі кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қолдау олардың қабілеттері мен ұмтылыстарын түсінуге, өз мүмкіндіктерін ашудың жолдарын іздеуге көмектесуі керек және мектептегі педагогикалық процестің ажырамас бөлігі болуы керек дейді Н.В.Самаукина [2] .Осы бағыттағы жұмыс жоғары сынып оқушыларын болашақ мамандықты саналы түрде таңдауға бағытталған өмірлік бағдарлар мен көзқарастарды қалыптастырудың мақсаты болып табылады, бұл

мәселені шешу барысында психологтардың, мұғалімдердің, жоғары сынып оқушыларының ата-аналардың бірігіп жасалынатын тиімді жұмысы болып табылады. Жасөспірімдердің кәсіби өзін-өзі анықтауын психологиялық-педагогикалық қолдаудың негізгі бағыттары:

- жоғары сынып оқушыларына өмірлік құндылықтар, қабілеттер мен мүмкіндіктер туралы түсінік қалыптастыруға ықпал ететін жағдайлар жасау;
- жоғары сынып оқушыларын әртүрлі жағдайларды шешуде өзін-өзі талдау тәсілдеріне оқыту;
- білім беру процесін жоғары сынып оқушыларынаың кәсіби өзін-өзі анықтау практикасымен біріктіру;
- әр оқушыға оның кәсіби өзін-өзі анықтауын ескере отырып маршруттар ұйымдастыру.

Кәсіптік бағдарлау проблемасының әлеуметтік проблема ретіндегі маңыздылығы мен өзектілігі қоғамның кадрлардың теңдестірілген құрылымындағы объективті қажеттіліктері мен жастардың қалыптасқан субъективті кәсіби ұмтылыстары арасындағы қайшылықты жеңу қажеттілігінен көрінеді. Яғни, өзінің мақсаты бойынша кәсіптік бағдарлау жүйесі Еңбек ресурстарын ұтымды бөлуге, жастардың өмір жолын таңдауға, оны мамандыққа бейімдеуге айтарлықтай әсер етуі керек Л.И. Божович [3]. Мамандықтар саны өте көп. Жас кезімізде әрқайсымыз үлкен мамандық таңдау алдында тұрамыз. Әр түрлі еңбек түрлері адамнан әртүрлі және қайшылықты қасиеттерді талап етеді. Бірінші кезекте, бұл адамдармен қарым – қатынас жасау, оларды басқару немесе оларға бағыну, екінші жағдайда – қозғалыстардың жоғары мәдениеті, үшінші жағдайда-бақылаулардың ауырлығы. Орта мектеп оқушысы үшін мамандық таңдау ең маңызды, шұғыл және қиын мәселе болып табылады. Жас кезінде барлық жеке ерекшеліктер айқын көрінеді, олар жиынтықта адамның жеке басының қорын анықтайды А.А. Грицанов [4] . Мамандық таңдау және оны игеру кәсіби өзін-өзі анықтаудан басталады. Кәсіби өзін-өзі анықтау өмірдің өзін-өзі анықтаудың бір бөлігі болып табылады және шартты түрде келесі кезеңдерге бөлінеді:

- мектепке дейінгі-бастапқы еңбек дағдылары мен іскерліктерін қалыптастыру;
- бастауыш мектеп-әр түрлі іс-шараларға (ойын, оқу, еңбек)қатысу арқылы адам өміріндегі еңбектің рөлін түсінудің пайда болуы;
- негізгі мектептің бірінші сатысы (5-7 сыныптар) - мамандық таңдаумен байланысты өз мүдделері мен қабілеттерін сезіну;
- негізгі мектептің екінші сатысы (8-9 сыныптар) - кәсіби сана-сезімді қалыптастырудың бастамасы;
- орта білім берудің үшінші сатысы (бітіруші сыныптар) - жеке оқу пәндерін тереңдетіп оқыту негізінде кәсіптік бағдарлау;
- кәсіптік оқу орнында оқу-мамандықты игеру;

Кәсіби қызмет - біліктілікті арттыру немесе басқа кәсіби қызметке қайта бағдарлау деген В.Н:Панферов [5].Психолог жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауында маңызды рөл атқарады, өйткені бұл кәсіби ниеттердің пайда болуы мен қалыптасуынан және әртүрлі еңбек салаларында

бастапқы бағдарланудан басталатын процесс.Психолог оқушыға , қол жетімді қарым-қатынас және консультациялар, сондай-ақ өзі маман ретінде кәсіптік кеңес беру тиіс. Тренинг жұмысының тиімді әдістері болып табылады, оның барысында студенттер арасында белсенді кері байланыс бар.

Кәсіптік бағдарлау бойынша қысқа мерзімді консультация барысында психологтың рөлі психологиялық сүйемелдеу шеңберімен және қандай да бір мамандыққа бейімділікті анықтау үшін құралдарды ұсынумен (психодиагностикалық әдістемелерді жүргізу және түсіндіру) нақты шектелуі тиіс. Психолог оқушыға өз қалауын нақты анықтауға, оларды құрылымдауға көмектеседі. Кәсіби бағдарлаудың жалпы стратегиялық мақсаты мен басты міндеттері негізінде әлеуметтік педагог өзіне жақын әрі нақты мақсаттар қояды: оқушыларды белгілі бір біліммен қаруландыру, білік пен дағдыларды қалыптастыру, шығармашылық мүмкіндіктер мен қажеттіліктерді ашу, эстетикалық сананы, адамгершілікті және т. б. Тәрбиелеу.оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді және оқушылардың өздерін қызықтыратын сұрақтар шеңберін қамтиды.

Осылайша, психолог қоғамдық тәрбие жүйесін басқарудағы орталық тұлға болуы керек. Бүгінгі таңда психологтың міндеті-жасөспірімге өмірде өз орнын табуға, тәуелсіз, шығармашылық, жан-жақты дамыған тұлға болуға көмектесу. Бұл жасөспірімге өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға көмектеседі деген Н.Н.Чистяков,Ю.А.Захаров., Новикова , Л.В.Белюк [6] . Мектеп психологы үлкен жастағы балалардың өзін – өзі тануы үшін жұмыс істеуі керек, өйткені өзін-өзі тану мамандық таңдауға жеке көзқарасты жүзеге асырудың қажетті шарттарының бірі болып табылады. Өзіңізді басқа адамдармен салыстыру, өз мүмкіндіктеріңізді, жетістіктеріңізді білу және оларды айналаңыздағы адамдардың жетістіктері мен жетістіктерімен салыстыру. Іс жүзінде, ең күрделі проблемалар жұмыс әдістерімен ғана емес, оқушыға психологиялық-педагогикалық көмектің мәнін түсінумен де байланысты .Оқу-тәрбие процесінде білім алушыларды қолдауды білікті мамандардң ұйымдастыруынсыз - әлеуметтік - психологиялық, медициналық-валеологиялық, педагогикалық жас ұрпақты өмірге сапалы даярлауды қамтамасыз ету мүмкін емес.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы.Алматы, 2007.
2. Самаукина Н.В. Первые шаги школьного психолога «Феникс», 2000.
3. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Педагогика, 2010.
4. Грицанов А.А.. Новейший психологический словарь Мн.: Книжный Дом, 2013
5.Панферов В.Н. Психология человека. СПб.: Издательство Михайлова В.А. - 2012.
6.ЧистяковН.Н.,Захаров Ю.А., Новикова Т.Н., Белюк Л.В. Профессиональная ориентация молодежи. Учебное пособие. – Кемерово; КГУ, 2008.

ӘОЖ 371.307 8

ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ОҚЫТУ МЕН ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жумабек Ұ.Ә., магистр оқытушы
Кентау жоғары гуманитарлық- техникалық колледжі

Резюме

В данной статье предусмотрено обновление содержания образования, это, прежде всего, пересмотр модели среднего образования, его структуры и содержания, методов, системы обучения и образования, внедрение принципиально новой системы оценки достижений учащихся. В рамках обновления содержания образования весь комплекс мероприятий направлен на создание благоприятного образовательного пространства для гармоничного развития личности. Одной из главных задач обновленного содержания образования является «обучение чтению», обучение изучению на протяжении всей жизни, способствующее развитию новой конкурентоспособной, всесторонне гармонично развитой, функционально компетентной личности. Основная цель образования-наряду с обновлением содержания образования предусматривается требование повышения эффективности применения методов и различных средств обучения.

Summary

This article provides for updating the content of education, this is, first of all, a revision of the model of secondary education, its structure and content, methods, teaching and education systems, the introduction of a fundamentally new system for evaluating student achievements. Within the framework of updating the content of education, the whole range of measures is aimed at creating a favorable educational space for the harmonious development of personality. One of the main tasks of the updated content of education is "learning to read", lifelong learning, contributing to the development of a new competitive, comprehensively harmoniously developed, functionally competent personality. The main purpose of education is that, along with updating the content of education, there is a requirement to increase the effectiveness of the use of methods and various means of teaching.

Бүгінде мектеп өз көрінісін динамикалық түрде өзгертуде. Бұл, ең алдымен, қазақстандық білім берудегі елеулі өзгерістерге байланысты. Елдегі заманауи өзгерістер, қоғамды жедел ақпараттандыру және динамизм білімге қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертеді [1].Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірінші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздарың еншісінде екені айтпаса да белгілі. XXI ғасыр талаптарына сәйкес мектеп оқушылары бүгінгі заманда және келешекте қол жетімді табысқа жету үшін, бұрынғыдан да анағұрлым дағдыларды меңгеруін қажет етеді.

Сондықтан қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі өзгерістердің бірі-жаңартылған білім беру мазмұнына көшу болып табылады және оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін қарастырылып, енгізілуде сабақ – мұғалімнің шығармашылық еңбегінің нәтижесі. Оның өз мәнінде өтуі ұстаздың біліміне, ұйымдастыру қабілеттілігіне, шеберлігіне байланысты. Мемлекетімізде болып жатқан өзгерістердің білім беру саласы шет қала алмайды.Қазіргі уақытта Қазақстанда білім алу алған білімнің тәжірибелік қолданылуы үшін жаңа

нәтижелерге бағдарланған модельге өту кезеңінде. Біз қазіргі таңдағы білім беру саласындағы мемлекеттік деңгейде қойылған міндеттермен анықталған жауапкершілік шарасын түсінеміз. Білім берудің жаңартылған мазмұнын, оқушыларды критерийлік бағалау жүйесіне ауысуын, үш тілде білім беруді енгізу, КБО-ның кең ауқымына қол жеткізу шын мәніндегі тек білімді жетілдіруді талап етпейтін тапсырмалар болып табылады [2].

Білім мазмұнын жаңарту, бұл ең алдымен, орта білімнің үлгісін, оның құрылымы мен мазмұнын, әдіс-тәсілдерін, оқыту және білім беру жүйесін қайта қарап, оқушылардың жетістіктерін бағалаудың түбегейлі жаңа жүйесін енгізу. Білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде іс-шаралар кешенінің барлығы жеке тұлғаның үйлесімді дамуы үшін қолайлы білім беру кеңістігін құруға бағытталған.

Жаңартылған білім мазмұнының ең басты міндеттерінің бірі – «оқуға үйрету», жаңа бәсекеге қабілетті, жан-жақты үйлесімді дамыған, функционалды құзыретті тұлғаны дамытуға ықпал ететін өмір бойы зерттеуге үйрету. Сонымен қатар, білім берудің жаңартылған мазмұны аясында жаппай мектепте оқытуды ұйымдастыруда бірқатар типтік кемшіліктер бар. Олардың басым бөлігі балалармен жұмыс істеудің дәстүрлі әдістерін мектептегі жаңартылған білім мазмұны жағдайында жұмыс әдістеріне механикалық көшуінің нәтижесі болып табылады. Бұл орта білім беру моделін қайта қарау туралы оқытушылардың оқу жұмысындағы кемшіліктер, оның құрылымы, мазмұны, оқыту және білім беру әдістері, түбегейлі жаңа бағалау жүйесі оқушылардың жетістіктері, өзін-өзі дамыту және біліктілігін арттыру үшін көптеген қиындықтарға бастауыш мектеп мұғалімдерін әрекет етуге ұтқырлық қабілеті тұлғалық қалыптасу үйлесімді дамуына ықпал білім беру ортасын құру үшін жаңа моделі жоғары нәтижеге бағдарланған. XXI ғасыр – жаңа технология мен ақпараттандыру ғасыры.

Өскелең елдің айбынды болашағы үшін – ең әуелі сапалы білім қажет [3]. Ол үшін еліміздің білім саясатындағы ғылым-техникалық әлеуетін жұмылдыру, ғылымның басым бағыттарын дамыту жолындағы ресурстарды шоғырландыру, оның жетістіктерін өндіріске енгізу инновациялық дамудың негізгі көзі. Білім мен ақпарат дамыған қоғамда білім беру жүйесі инновациялық экономиканың негізгі бөлігі болып табылады. Білім берудің негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді.

Технология, коммуникация мен ғылым салалардағы елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға айтарлықтай ықпал ете отырып, әрбір азаматқа XXI ғасырда табысты болу үшін қажетті білім мен дағдыларды алға тартады. Сонымен қатар, қарқынды жаһандану ұлттық экономикаға да ықпал етуде, оның үстіне қазіргі уақытта экономикалық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық бәсекелестік артып отыр[4].Қазіргі кезде Қазақстанда жоғарыда сипатталған жаһандық проблемаларға жауап бере алатындай деңгейдегі жұмыстар республикалық деңгейде жүргізілуде. Оқу бағдарламасындағы ұлттық стандарттарға, бағалауға, оқулықтар мен оқыту

әдістеріне қатысты білім беру саласындағы өзекті құндылықтар мен мақсаттар мектеп оқушыларының жалпы үлгерімін арттыруды, сондай-ақ инновация мен көшбасшылықты енгізу үшін талап етілетін дағдыларды дамытуды, ұлттық сананы қалыптастырып, іске асыруды және ауқымды халықаралық тәжірибемен өзара әрекеттесуді көздейді.

Жаңартылған оқу бағдарламасы мен критериалды бағалау жүйесін енгізу аталған міндеттерді шешу үшін қабылданған шаралардың бірі болып табылады.Білімнің бастауы, қайнар көзі – мектеп болса, келешек ұрпақтың алғашқы баспалдағы –білім беру саласы екені баршамызға аян. Қазақстан 2030 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады. Қазіргі таңда мемлекеттік тілді оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану-заман талабы. Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы орта білім беру жүйесінің дамуымен тығыз байланысты. Қазіргі заманғы мәдени, әлеуметтік, экономикалық үдерістерде білім берудің шешуші демегеннің өзінде, түйінді рөлді атқаратыны белгілі. Бір жағынан, адам сапасы ғылым, техника, технология мен мәдениеттің жоғары жетістіктеріне сай келмей тұра алмайды, ал екінші жағынан, бұл жетістіктерді игеру, еселей түсу, сақтау қажеттілігі адамның өзінің сапасына бұрыңғыдан да жоғары талаптар қояды. Бүгінгі қазақстандық мектептің алдында әлемдік білім беру кеңістігіндегі секілді, зерттеулер мен жаңалықтар ашудың ғасырына ену үшін білім беруге жаңа көзқарасты қалыптастыру, ойлау, оқыту, жұмыс істеу, шығармашылық және жалпы алғанда, өмір сүру әдіснамасын қайта қарау міндеті тұр.

Қазіргі кезде табысты болу үшін оқушыларға білім қандай қажет болса, дағды да сондай қажет деген ойдың жақтастары көбейіп келеді[5]. Бұл оқушылардың ақпаратты есте сақтап, алған білімдерін ұғынуын, түсінуін және әртүрлі салада қолдана білуін талап етеді. Білімді дәл осылай қолдану оқушыларға «XXI ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береді.Оқушылардың білім беру қызметін ұйымдастыру және оның нәтижелерін бақылау үшін мұғалімнің таңдауы бойынша әртүрлі әдістер мен құралдар қолданылады. Білім беру мазмұнын жаңарту контекстінде білім беру процесі білім алушылардың белсенділігі арқылы сипатталады. Бұл жағдайда мұғалім оқушылардың танымдық белсенділігін ұйымдастырушы болып табылады.

Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында әзірленген оқу бағдарламалары оқушылардың бір сыныптан екінші сыныпқа өтуі кезінде білімі мен дағдылары қайталанып, одан әрі дамытылып отыратын спиральді оқу бағдарламасы моделіне негізделген. Оқу үдерісінің алға ілгерілеуі айқын көрінуі үшін, оқу мақсаттары өзара тоғысқан бөлімдер мен бөлімшелерге топтастырылған. Оқушылардың сыныптан сыныпқа көшу барысында алға ілгерілеуіне орай, олар өздерінің дағдыларды меңгеріп, түсінуіне анағұрлым сенімді бола түседі. Сыныптан сыныпқа өткен кезде алға жылжу арқылы оқушылар оларға

дүниетанымдар аясын кеңейтуге көмектесетін, оларды қалай және неліктен пайдаланатыны тұрғысынан мойындап және бағалап, олар сүйенуі мүмкін дереккөздер аясын кеңейтуге көмектесетін, көбірек тәжірибе мен терең білім алады. Жаңа оқу бағдарламаларының тағы бір ерекшелігі – олардың пәндік білім мен дағдыларды ғана емес, сондай-ақ, кең ауқымды дағдыларды қалыптастыруға бағытталуы. Оқу мақсаттарының жүйесі мынадай кең ауқымды дағдыларды дамытудың негізі болып табылады: функционалдық және шығармашылық түрінде білімдерін қолдану, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану, қарым-қатынастың әртүрлерін қолдану, жеке және топта жұмыс істей алу, мәселелерді шешу және шешімдер қабылдау.

Жаңартылған оқу бағдарламаларының икемділігі мен жан-жақтылығы оның маңызды сипаттамасы болып табылады. Мұғалімдер тараудың және тиісті тоқсанның аясында тараулар мен бөлімдерді оқытудың ретін өзі анықтауға құқылы. Мұғалімдер бірнеше мақсатқа жетуге бағытталған тапсырмаларды құрастыра алады. Оқу бағдарламасы мұғалімдердің оқу мақсатын жиынтықта орындаған жағдайда оқу бағдарламасындағы оқу мақсатына жетуге әкелетін бірнеше мақсаттарға бөлуіне мүмкіндік береді :

- Мұғалім сабақ барысында бір жұмыс түрінен екіншісіне біртіндеп ауысып, сабақтың мақсатын оқушылардың есіне салып отыруды ұмытпауы керек. Жаттығуды әртүрлі тәсілмен түсіндіруге дайын болу қажет. Мысалы, оқушылар бастапқыда жаттығуды бүкіл сынып болып орындап, кейіннен жұптасып оның орындалуын шыңдай алады. Бұл оқушыларға жаңа жаттығуға біртіндеп көше отырып, тапсырманы түсінуге көмектеседі, өткен сабақта алған білімдерін нығайтып, оқушыларға іс жүзінде бірнеше дағдыны қатарынан шыңдауға мүмкіндік береді.

- Сыныппен өзара әрекеттестік стилін өзгертіп отыру қажет. Мұғалім сабақ барысында өзінің қанша сөйлейтіні туралы ойлануы қажет. Егер мұғалім тым көп сөйлесе, оқушыларда пікір таластырып, бір-бірінен үйренуге уақыт аз қалады. Оқушыларға сұрақ қойып, жауаптары бойынша сыныптың нені түсінгенін/түсінбегенін бағдарлаған дұрыс.

Сабақта жеке, жұптық, топтық немесе бүкіл сыныпты қамтитын жұмыс түрлерін араластырып қолдану тиімді болады. Сабақ жоспарында мұғалім:

- сабақ мақсатын анық, түсінікті түрде тұжырымдауы;

- сабақ жоспарының әртүрлі компоненттерінің тиісті бөлшектерін қамтуы (оқу жоспарындағы сабақ жоспарының үлгісін қараңыз);

- логикалық жағынан реттелген және оқу мақсаттарына сай келетін жаттығулар мен тапсырмалар туралы толық ақпарат ұсынуы;

- мақсатты білім мен дағдыларды қалыптастыруға арналған тиісті әдіс-тәсілдерді анықтап, проблемаларды алдын ала көре білуге және анықталған дағдыларға қатысты шешім ұсынуы;

- қажетті материалдар мен ресурстарды пайдалануды жоспарлауы тиіс.

Сабақты жоспарлау барысында мұғалімнің ескеруі тиіс бірқатар мәселелер:

- Сабағымның мақсаты қандай? Сабақтың әрбір бөлімі оқушыны мақсатқа жетуге жетелей ме?

- Оқушылар іс жүзінде не істейді? Мен оқушыларға олар не істейтінін және олар қандай нәтижеге қол жеткізу керектігін қалай түсіндіремін?

- Оқушылардың білімді игергенін қалай білемін?

- Егер мен өзім осы сабақта оқушы болсам, бұның барлығын қалай қабылдар едім? Оқушыға көмек көрсетіле ме, жігерлендіріле ме? Қосымша материал ала ма?

- Жоспар қаншалықты икемді? Оқушының көп түсіндіруді қажет ететін қызықты сұрағы, дыбыс-бейне құралдарды пайдаланудағы қиындықтар, әлдебіреудің сырттан рұқсатсыз кіріп келуі сияқты күтпеген оқиғалар туындаса, оларды қалай шешемін?

- Оқушылар ұсынатын кері байланысқа қатысты, оны қалай жіктеп, жазып және талқылаймын?

Төмендегі сұрақтар мұғалімге сабақтан кейінгі рефлексия жасауға мүмкіндік береді:

- Менің оқушыларым бүгін не үйренді? Бұған не әсер етті?

- Сабақта ештеңеге үйренбеген балалар болды ма? Мұның себебі қандай?

- Сабақта қолданған әдістерім сәтті болды ма? Сабақ бұдан да сәтті өтуі үшін басқа қандай әдістер қолдануым керек еді?

- Сабақта ерекше бір жағдай байқалды ма? Бұл неліктен осылай болды?

- Сабақта оқушылардың жинақтаған білімі мен тәжірибелері, қызығушылық танытатын салалары есепке алынды ма? Мұны қалай жақсартуға болатын еді?

- Сабақты оқушылардың іс-әрекеттері мен жауаптарына қарай бейімдей алдым ба?

- Оқушыларым сабақта бірігіп жасаған қорытындыларымызға қалай қарады?

Сабақтан қандай көңіл-күймен шықты? Сыныптағы орта оларға жайлы болды ма?

- Мен сыныптағы тәртіпті басқара алдым ба? Менің қандай әрекеттерім жақсы шықты, қандай әдістерім сәтсіз болды? Неліктен? Нені басқаша жасауым керек еді?

- Сабақта менің көңіл-күйім біркелкі болды ма? Мен өзімді ұстай білдім бе? Болашақта нені ескеуім керек?

- Сабақта мен үшін ең қиыны не болды? Қандай жағдай ерекше назар аударуымды қажет етті? Неге? Келесі жолы мұндай жағдайда не істеуім керек?

- Сабақтағы оқу әдістерім сәтті болды ма? Оқушылардың меңгерген білімдері менің үйрету тәсілдеріммен байланысты ма? Келешекте нені есепке алуым керек?

- Бұл сабақты басқаша өтуге болатын ба еді? Қалай? Сабақтың қандай жағына көбірек көңіл бөлу керек: мазмұнындық, әдістемелік, эмоциялық?

- Сабақта мен оқушыларымды ынталандыра алдым ба? Оқушылардың ішкі уәжін ескердім бе? Оқушыларды табысқа бағыттаудың тағы да қандай жолдары бар?

- Бағалауда мен қаншалықты шынайы болдым? Бағалау оқушыларға қалай әсер етті?

- Оқушыларға сабақта өздерін басқаруға мүмкіндік болды ма? Бұл қайдан, қалай көрінді?

- Сабаққа дайындалғанда оқыту теорияларына сүйендім бе? Өткізген сабағым таңдаған теорияма қаншалықты сәйкес болды?

- Осы сабақтан кейін мен өзіме қандай жаңалық аштым, нені жетік түсіндім?

Мектептегі негізгі пәндерді оқу арқылы оқушылар өз түсінігін кеңейте отырып, өзінің оқуы үшін жауапты болуға үйренеді. Оқушылар өзіндік көзқарасы мен пайымдауын қалыптастырып, дамытуға, мұқият зерделеуге және өз ойын сенімді айта білуге дағдыланады. Мысалы, олар дәлелдерді талдау мен бағамдауды және ойлау дағдылары туралы ойлануды үйренеді. Сонымен қатар, пәнаралық байланыс орнату арқылы олар ақпаратты тиімді пайдалануды үйренетін болады[6].

Қазіргі заманда өзіндік «мені» қалыптасқан тұлға тәрбиелейміз. Оқушы тұлға болып қалыптасуы үшін оның бойында түрлі жағдаяттағы проблеманы анықтауға, өзіндік тұжырым жасай білуге, өзіндік бағалауға, сыни ақпараттарды өз бетімен табуға, талдауға, дәлелдеуге, жалпы алғанда жеке адамның құзіреті қалыптасуы қажет. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. «Білімді болу деген сөздің мағынасы – белгісіз нәрсені ашуға қабілетті болу», - деген Әл-Фарабидің сөзіне жүгінетін болсақ, ел ертеңі білімді ұрпақпен ғана өлшенбек.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-III ҚРЗ

2. Таубаева Ш. Введение в методологию и методику педагогического исследования: учебное пособие. -Түркістан: «Тұран» баспасы, 2007. - 190 с.

3. Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: - Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.

4. Тұрғынбаева Б.А. Ұстаздық шығармашылық. - Алматы, 2007. - 236 .

5.Еркибаева Г.Ғ., Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. –Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.

6.Кусаинов Г.М., Сагинов К.М., Конурова-Идрисова З.К. «Основы дидактики» (Дидактика негіздері). – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – 348 с.

УДК 37.017.925

ПРАЗДНИК НАВРУЗ – СРЕДСТВО ДИАЛОГА КУЛЬТУР И СОЦИАЛИЗАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ ГИПУ

Закирова Н. к.ф.н., Усова А. студент
Глазовский государственный инженерно-педагогический университет имени В.Г. Короленко,
Глазов, Россия

Резюме

В мультикультурной России проживают народы различных национальностей. РФ имеет давние дружественные отношения с бывшими союзными республиками СССР, со среднеазиатскими народами и государствами. Навруз – главный праздник в году у тюркских и иранских народов, который отмечается уже более пяти тысяч лет. Изучение русского языка как иностранного привлекает в Россию молодёжь, обучающуюся в вузах нашей страны. Массово обучаются иностранные студенты и в ГИПУ им. В.Г. Короленко».

По данным опроса выявлено, что имеются проблемы с адаптацией студентов-иностранцев в иноязычной среде. Это и обусловило актуальность и социальную значимость проекта по проведению в ГИПУ Навруза – главного праздника тюркских и иранских народов. Приводится описание комплекса мероприятий, проводимого в ГИПУ национального праздника восточных по происхождению студентов. Университетский праздник получил Республиканский масштаб в Удмуртии.

Түйін

Көпмәдениетті Ресей - әртүрлі ұлттардың өкілдері. Ресей Федерациясы бұрынғы кеңестік республикалармен, Орталық Азия халықтарымен және мемлекеттерімен ежелден достық қарым-қатынаста. Наурыз түркі және иран халықтары үшін бес мың жылдан астам тойланып келе жатқан жылдың басты мерекесі. Орыс тілін шет тілі ретінде үйрену еліміздің жоғары оқу орындарында білім алып жатқан жастарды Ресейге тартады. Короленко атындағы мемлекеттік педагогикалық университетінде шетелдік студенттер де жаппай білім алуда.

Сауалнамаға сәйкес, шетелдік студенттердің шет тілді ортаға бейімделуінде проблемалар бар екені анықталды. Бұл мемлекеттік педагогикалық университетте түркі және иран халықтарының басты мерекесі Наурыз мерекесін өткізу жобасының өзектілігі мен әлеуметтік маңызын айқындап берді. Мемлекеттік педагогикалық университетінде шығыс тектес студенттерге арналған іс-шаралар кешенінің сипаттамасы берілген. Университет мерекесі Удмуртияда республикалық масштабқа ие болды.

Summary

Multicultural Russia is home to peoples of various nationalities. The Russian Federation has long-standing friendly relations with the former Soviet republics, with the Central Asian peoples and states. Navruz is the main holiday of the year for the Turkic and Iranian peoples, which has been celebrated for over five thousand years. Studying Russian as a foreign language attracts young people studying in our country's universities to Russia. Foreign students are also studying en masse at the Korolenko State Pedagogical University.

According to the survey, it was revealed that there are problems with the adaptation of foreign students in a foreign-language environment. This determined the relevance and social significance of the project to hold Navruz, the main holiday of the Turkic and Iranian peoples, at the State Pedagogical University. A description of the complex of events held at the State

Pedagogical University for students of Eastern origin is provided. The university holiday has received a Republican scale in Udmurtia.

В России проживает более 190 народов. Удмуртия – многонациональная республика. В ней дружно сосуществуют 117 национальностей, а в ее северной столице – городе Глазове, живут и трудятся представители 66 национальностей. В единой семье наших народов каждая национальность уникальна и ценна, являясь частью культурной сокровищницы страны. [1] Это подтвердила и широкомасштабная московская выставка «Россия» в 2023-2024 годах на ВДНХ.

Бесконфликтное и гармоничное сосуществование носителей различных культур и языков в Глазове – результат комплексной и системной работы городских структур: Глазовской епархии Русской Православной Церкви, администрации, образовательных и культурно-просветительских организаций и учреждений, важную роль среди которых играет Дом дружбы народов (ДДН). В нём сегодня активно работают национальные объединения удмуртов, русских, татар, немцев, азербайджанцев, бесермян, евреев, армян и казаков, функционируют воскресные школы по изучению родного языка и семнадцать клубных формирований. [2]

По государственному регламенту РФ современные вузы должны быть открыты для иностранных студентов из дружественных стран, обучаются они и в Глазовском государственном инженерно-педагогическом университете имени В.Г. Короленко».

Согласно данным, на май 2025 года в вузах Удмуртии обучается около 2000 иностранных студентов. В ГИПУ им. В.Г. Короленко обучаются более 400 студентов из Узбекистана, Туркменистана, Таджикистана, Казахстана, Азербайджана (18% от общего количества обучающихся в ГИПУ). Кроме того, студенты ГИПУ из Удмуртии и других регионов РФ также имеют различную национальную принадлежность (русские, удмурты, татары, башкиры, бесермяне, армяне, азербайджанцы, евреи и др.). Иностранные студенты активно вовлекаются в атмосферу русской культуры, фольклора, классической литературы, участвуют в традиционных государственных праздниках россиян (День Победы, День государственности РФ и др.). [3- 5]

Но и российские студенты не равнодушны к культуре наших гостей и участвуют в постижении духовных ценностей Востока, расширяя горизонты своего культурного и интеллектуального кругозора. Так, например, именно русская студентка А. Усова подала в 2023 году заявку на грант в Росмолодежь (в рамках Форума лидеров студенческих инициатив педагогических вузов) и выиграла для проведения фестиваля «Навруз» субсидию в размере 350 тысяч рублей. (https://vk.com/wall-1073045_11609).

Навруз – это древний праздник, отмечаемый в день весеннего равноденствия, обычно он проводится 21 марта. Берет свои глубокие корни это торжество в культуре и традициях многих народов, особенно в Иране, Центральной Азии, на Кавказе и на Ближнем Востоке.

Навруз имеет более 3000-летнюю историю и восходит к зороастрийским традициям, где он отмечался как день создания мира. Праздник был связан с поклонением солнцу и природным циклам. С течением времени Навруз стал важным культурным и социальным событием для разных народов нашего мира.

В 2009 году праздник Навруз был включен ЮНЕСКО в список нематериального культурного наследия человечества, а в 2010 году Генассамблея ООН объявила 21 марта Международным днем Навруза и призвала все страны прилагать усилия для популяризации в мире этого древнего праздника. (https://www.gazeta.ru/culture/20684630/navruz-istoriya-tradicii-prazdnika.shtml)

В России этот праздник так же стал ежегодным ярким событием весны, например, в городе Глазове он традиционно 10 лет проводится азербайджанским национальным обществом при Доме дружбы народов г. Глазова Удмуртской Республики. А теперь, когда в Глазовском пед-университете стали массово обучаться иностранные студенты из Средней Азии, уже пятый год на площадке ГИПУ им. В.Г. Короленко проводится данное мероприятие с приглашением иностранных студентов из всех вузов Удмуртской Республики. (https://vk.com/wall-1073045_11424)

Проведение фестиваля иностранных студентов «Навруз» направлено на укрепление дружбы между студентами различных национальностей и повышение культуры межнационального общения.

Приволжский федеральный округ занимает лидирующие позиции по количеству иностранных студентов, большая часть из этих студентов сталкивается с проблематичной адаптацией в ВУЗе, им непросто выстроить отношения в мультикультурном, полилингвальном социуме, установить контакты с российскими студентами, это обусловлено различиями менталитета.

Среди российских и иностранных студентов был проведен опрос, направленный на выявление актуальности проблемы взаимоотношений между студентами разных национальностей в вузах республики.

Опрос студентов вузов Удмуртии (107 иностранных граждан, 119 российских граждан) показал, что межнациональные конфликты возникают у 14% респондентов – граждан России и 18% из опрошенных иностранных граждан.

Основными причинами называют языковой барьер, разный менталитет, недопонимание, шум в общежитии, излишнее внимание со стороны иностранцев. Опрос показал, что проблемы возникают у меньшего количества респондентов, но они также требуют решения индивидуально и системно.

По результатам опроса видим, что в вузах проводятся мероприятия для студентов разных национальностей (91,6% иностранцев и 98,3% россиян ответили положительно), но достаточно большое количество опрошенных не общаются со студентами из других вузов Удмуртии (42% и 22%).

Стоит обратить внимание на то, что иностранные студенты настроены более дружелюбно и открыты к общению.

85% респондентов хотели бы стать участниками масштабного мероприятия для студентов разных национальностей из вузов Удмуртии (42% российских студентов ответили «да»).

Этим опросом и обусловлена актуальность проведения такого рода мероприятий.

В рамках празднования Навруза в Короленковском университете проходит целый комплекс активностей:

- образовательная площадка (мастер-классы, направленные на знакомство с историко-культурными особенностями разных народов); (https://vk.com/wall-1073045_11635)

- званный обед (студенты представляют национальные блюда своих народов); (https://vk.com/wall-1073045_11614)

- творческая программа (концерт творческих номеров в самых различных жанрах, отражающих этническую идентификацию студентов); (https://vk.com/wall-1073045_11656)

- а также участники показывают себя в рамках конкурсной программы на спортивных состязаниях.

Разработанный и апробированный в течение пяти лет в ГИПУ цикл мероприятий, направленных на проведение традиционного национального праздника восточных народов – весеннего «Навруза», в Удмуртской Республике зарекомендовал себя, как яркое, содержательное и зрелищное событие.

Данный проект праздничного национального торжества может стать ключевым событием в различных туристических маршрутах в нашем регионе. В Удмуртии проживает много народностей, и данный праздник как раз раскрывает красоту и самобытность народов.

Отмечая Навруз – торжество весны, обновления природы, начала нового года, новой жизни, гармонии человека и природы, жители и гости России имеют возможность установить межэтнический диалог языков, культур и традиций и познакомиться с гостеприимной интернациональной Удмуртией!

Литература:

1. Указ Президента Российской Федерации от 07.05.2024 № 309 «О национальных целях развития Российской Федерации на период до 2030 года и на перспективу до 2036 года» URL: http://publication.pravo.gov.ru/document/0001202405070015?index=1 (Дата обращения 27.05.2025).

2. Закирова, Н.Н. Курс краеведческого марафона ГГПИ – воспитание отчизнолюбия молодежи / Н.Н. Закирова // Актуальные вопросы отечественной теории и практики социального воспитания подрастающего поколения : Сборник научных трудов Всероссийской научно-практической конференции, Глазов, 24–25 ноября 2022 года. – Глазов: Глазовский государственный педагогический институт имени В.Г. Короленко, 2022. – С. 62-69. – EDN MTBNSY.

3. Закирова, Н.Н. Диалог культур в образовательно-воспитательном процессе Короленковского университета: к 85-летию ГИПУ / Н.Н. Закирова, В.Н. Мартьянова // Вопросы национальных литератур. – 2024. – № 4(16). – С. 29-35. – DOI 10.25587/2782-6635-2024-4-29-35. – EDN CDRLML.

4. Закирова, Н.Н. Русский вектор в диалоге культур в условиях поликультурной среды / Н.Н. Закирова, Я.А. Чиговская-Назарова // Глобализация и русский мир : сборник статей участников Всероссийской научно-практической конференции, Арзамас, 26–28 октября 2016 года. – Арзамас: Интерконтакт, 2016. – С. 79-84. – EDN YKAGBD.
5. Шкляева С.М., Мусихина В.В., Закирова Н.Н. «Мы – вместе»: сотрудничество народов и поколений: студенческая версия // Воспитание будущего учителя-исследователя : сб. материалов по итогам научной сессии студентов «Традиции и инновации в педагогическом образовании Удмуртии», посвященной 85-летию Короленковского университета и Году семьи в Российской Федерации. – Глазов : Глазов. гос. инж.-пед. ун-т, 2024. – С. 272-277.

ӘОЖ 373.24

ҚУЫРШАҚ ТЕРАПИЯСЫ - ОРТА МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ДАМЫТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Ауелова К.Е. аға оқытушы
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

Статья об использовании куклотерапии для детей среднего дошкольного возраста представляет собой обширный обзор методов, техник и видов кукол, которые могут быть использованы для педагогической работы с детьми. Цель куклотерапии, основывается на естественной склонности детей к игровой деятельности, способствует гармоничному развитию ребенка, позволяя ему выражать чувства, развиваться и взаимодействовать с миром в безопасной и непринужденной обстановке. Статья подробно описывает различные виды кукол и их использование для достижения различных целей, таких как развитие речи, социализация, работа над эмоциями, когнитивными функциями и моторикой. Важно отметить, что куклотерапия способствует не только развитию ребенка, но и коррекции поведения, преодолению психологических трудностей и улучшению коммуникации. Главная мысль статьи заключается в том, что куклотерапия является мощным инструментом, способствующим комплексному развитию и психологической поддержке детей среднего дошкольного возраста в процессе игры, обучения и общения.

Summary

The article on the use of puppet therapy for children of middle preschool age is an extensive review of methods, techniques and types of puppets that can be used for pedagogical work with children. The goal of puppet therapy, based on the natural inclination of children to play activities, promotes the harmonious development of the child, allowing him to express feelings, develop and interact with the world in a safe and relaxed environment. The article describes in detail the various types of puppets and their use to achieve various goals, such as speech development, socialization, work on emotions, cognitive functions and motor skills. It is important to note that puppet therapy contributes not only to the development of the child, but also to behavior correction, overcoming psychological difficulties and improving communication. The main idea of the article is that puppet therapy is a powerful tool that promotes the comprehensive development and psychological support of children of middle preschool age in the process of play, learning and communication.

Орта мектеп жасына дейінгі жас - бұл баланың әлемді белсенді түрде зерттейтін, басқалармен қарым-қатынас жасауды үйренетін, құндылықтарын қалыптастыратын және өзі туралы өзіндік ой-пікірлері қалыптасатын баланың жеке басының қарқынды даму кезеңі. Баланың ойынға деген табиғи бейімділігіне негізделген қуыршақ терапиясы осы кезеңде баланың үйлесімді дамуына ықпал ететін тиімді әдіске айналады.

Соңғы жылдары педагогикада ойын әдістері белсендірек қолданылуда. Ойын, бейресми ортада мектеп жасына дейінгі балалар білімді ғана емес, дағдыларды да жақсы сіңіреді және оны байқамай, мінез-құлқын түзеп, психологиялық қиындықтарды жеңе бастайды.

Қуыршақ терапиясы баланың ойынға деген табиғи бейімділігіне негізделген, ол өз сезімін еркін жеткізе алатын, әртүрлі жағдайларды бастан кешіретін, әлеммен қарым-қатынас жасауды үйренетін және қорқынышсыз және стресссіз қабілеттерін дамытатын кеңістік құру.

Қуыршақ терапиясы мүмкіндігі шектеулі балаларды да, дені сау балаларды да әлеуметтік оңалтуда әртүрлі бағытта қолданылуы мүмкін. Коррекциялық-емдеуші педагогикада дәстүрлі және дәстүрлі емес әдістерді қолдану бойынша білімді насихаттау тек мұғалімдердің ғана емес, ата-аналардың да қолдану мүмкіндігін білдіреді.

Қуыршақ терапиясын дамыту жұмыстарының мынадай салаларында қолдануға болады: ойын терапиясы, ертегі терапиясы, арт-терапия.

Қуыршақ терапиясы келесі қызметтерді атқарады: Дамытушылық – психикалық процестерді (ойлау, есте сақтау, зейін, қабылдау, эмоциялар т.б.) дамытады;

Коммуникативті – әртүрлі жастағы балалармен эмоционалды байланыс орнатады;

Релаксация – балалардағы эмоционалды стрессті азайтады; Білімділік – бізді қоршаған әлемді түсінуге көмектеседі.

Сондай-ақ қуыршақ терапиясы келесі міндеттерді орындайды: Қолдың ұсақ моторикасын дамыту, қозғалыстарды үйлестіру; қуыршақтың көмегімен баланың күнделікті өмірде қандай да бір себептермен өзін көрсете алмайтын эмоцияларын, сезімдерін, әртүрлі күйлерін, қимылдарын білдіру тәсілдерін дамыту. Қуыршақ терапиясында қуыршақтардың келесі түрлері қолданылады: марионеткалар, саусақ қуыршақтары, жалпақ қуыршақтар, қолғап қуыршақтары және арқан қуыршақтары.

Саусақ қуыршақтары. Біздің жұмысымызда қолданатын саусақ қуыршақтарының ең қарапайым нұсқасы - әр түрлі кейіпкерлердің әртүрлі мимикалары салынған пинг-понг шарлары. Бұл қуыршақтарды қағаз цилиндрлерден де жасауға болады (саусақ өлшемі).

Қуыршақ - марионеткалар. Қуыршақ - бұл жіптерге салынған қуыршақ. Басы мен буындары ілмектермен бекітіліп, осы қуыршақтың қозғалысын басқаратын ағаш негізден жіптермен ілінген. Бұл қуыршақтар болуы мүмкін - жануарлар немесе әртүрлі жастағы және жыныстағы адамдарды бейнелейтін қуыршақтар. Ал ең қарапайым қуыршақты шарфтан немесе матадан жасап, мойынға баумен байлап, бала оны жылжытады.

Қолғап қуыршақтары. Қатты басынан және оған жабыстырылған костюмнен жасалған. Сұқ саусақ басты, ал бас және ортаңғы саусақ қолды басқарады. Қолғапты қуыршақтардың қимылдары мен қимылдары әртүрлі. Олар күле алады, жылайды, айғайлайды, ренжіді, әртүрлі позаларды қабылдай алады, таңдана алады, «айқайлайды», күледі және «көңілсіз» көрінеді. Мұндай қуыршақтар әдетте балалар қуыршақ театрларында, әртүрлі драматизацияларда, ертегілерді бейнелеуде, ертеңгіліктер мен концерттерде қолданылады.

Айналым қуыршақтар. Олар бір жазықтықта қозғалатындықтан бұл атауды алды. Жалпақ қуыршақ - қалың картоннан немесе жұқа фанерадан қиылған қуыршақ үлгісі. Әдетте, қуыршақтың қолдары топсалармен немесе түймелермен бекітіледі және еркін қозғалады. Біз мұндай қуыршақтарды қарым-қатынаста, мінез-құлықта проблемалары бар және «мен» бейнесін бұзған балалармен жұмыс істеу үшін пайдаланамыз. Мұндай қуыршақ әртүрлі эмоционалдық күйге сәйкес келетін мимиканың өзгермелі жиынтығына ие болуы мүмкін.

Арқан қуыршақтары. Бұл қуыршақтар көп функциялы. Олар балалардың қарым-қатынас мәселелерін шешуде және алаңдаушылықты арттыруда тиімді. Қуыршақ баланың өлшемімен бірдей болуы мүмкін. Жасалуы оңай: қуыршақтың сұлбасы арқаннан құрастырылады, қуыршақтың басы ілмек арқылы баланың көйлегіне бекітіледі, ал баланың саусақтары қуыршақтың алақанында орналасқан ілмектерден өткізіледі. Осылайша бала өз қимылымен бірге қуыршақтың қимылына еліктейді. Бұл қуыршақтар тіпті ең ұялшақ балаларға демалуға көмектеседі.

Көлемді қуыршақтар. Үш өлшемді қуыршақтар дәстүрлі түрде рөлдік ойындар үшін қолданылады. Бұл қарапайым ойыншықтар, адамның өлшемі. Қуыршақ терапиясын сабақта, жеке жұмыста, практикалық іс-әрекетте, ойындарда (рөлдік ойын, драматизация, дидактикалық, құрастыру, т.б.) қолданамын.

Мен өз сабақтарымда және жеке жұмысымда қолғап қуыршақтарын пайдаланамын. Олар балаларда оң эмоцияларды тудыруға немесе жүйке кернеуін бірте-бірте жеңілдетуге көмектеседі. Ересек адамның қолындағы қуыршақ баланың сұхбаттасушы рөлін атқара отырып, оның зейінін өзіне аударады, оның әңгімеге еркін енуіне көмектеседі, белсенді сөйлеу әрекеттерін ынталандырады. Бибабо қуыршағының көмегімен сабақ кезінде балалардың сөйлеуі мен мінез-құлқына қойылатын талаптарды өзгертуге болады; мысалы, егер бала сөз тіркесін бастай алмаса, оны бибабо қуыршағымен бірге айтуды ұсынуға болады. Осылайша, арт-терапияның мүмкіндіктері балаға өз өміріне оң көзқараспен қарауға және қоғамда табысты өмір сүру үшін ресурстарды табуға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда нәтиже емес, процестің өзі құнды. Жуыну, тамақтандыру, киіну сияқты күнделікті сәттерді ұйымдастырғанда бибабо қуыршақтары мен жұмсақ ойыншықтарды қолданамын (қуыршақ айта алады, көрсете алады, сұрай алады, мақтай алады, көмектесе алады, т.б.). Қуыршақтар балалардың назарын аударып қана қоймай, мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеп,

гигиеналық дағдыларды дамытады. Мысалы, балалар бізге түлкі қонаққа келді. Ол қолын қалай дұрыс жуу керектігін көргісі келеді. Бұл бағыт әр түрлі өнер құралдарының тұлғаға әсерімен байланысты және ол бейнелеу әрекетін қажет етпейтіндігімен, қарсы көрсетілімдері жоқтығымен және кез келген жаста қолданылатындығымен жақсы.

Орта мектеп жасына дейінгі балалардың қуыршақ терапиясының артықшылықтары:

- қиялын және қиялын дамыту: қуыршақтармен ойнау баланың қиялын оятады, оның өз бетінше әңгіме құруына, диалогтар ойлап табуына, рөлдік ойындарға қатысуына мүмкіндік береді.
- Сөйлеу және қарым-қатынас дағдыларын дамыту: қуыршақтар баланың «әңгімелесушісі» болады, сөйлеуді дамытуға, артикуляцияны жақсартуға және сауатты сөз тіркесін қалыптастыруға ықпал етеді.
- Әлеуметтік дағдыларды дамыту: қуыршақтармен ойнау кезінде бала басқалармен қарым-қатынас жасауға, ынтымақтастыққа, ымыраға келуге және келіссөздер жүргізуге үйренеді, достық пен өзара көмектің маңыздылығын біледі.
- Эмоциялық сфераны дамыту: қуыршақтармен ойнау баланың эмоциясын білдіруге, әртүрлі сезімдерді (қуаныш, мұң, ашу, қорқыныш) бастан кешіруге, оларды түсінуге және басқаруға үйренуге мүмкіндік береді.
- Танымдық дағдыларды дамыту: Қуыршақтарды түстерді, пішіндерді, сандарды, кеңістікті бағдарлауды және басқа да маңызды когнитивтік функцияларды үйрету үшін пайдалануға болады.
- Ұсақ моториканы жетілдіру: қуыршақтармен ойнау баладан қолдың дәл қимылдарын жасауды талап етеді, бұл ұсақ моториканы, қозғалыстарды үйлестіруді және қол дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Орта мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеуде қуыршақ терапиясын қолдану әдістері:

- Қуыршақ театры: балалар актер ретінде де, көрермен ретінде де қатыса алатын қуыршақ спектакльдерін ұйымдастыру.
- Рөлдік ойындар: балаға әртүрлі әлеуметтік рөлдерді сезінуге, басқалармен қарым-қатынас жасауға үйренуге және әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік беретін әртүрлі рөлдік ойындарда қуыршақтарды пайдалану.
- Емдік ойын: қуыршақтарды баланың нақты мәселелерін шешу үшін пайдалану (мысалы, дәрігерден қорқу, мектепке бейімделудегі қиындықтар).
- Кейіпкер қуыршақтары: әртүрлі кейіпкерлерді бейнелейтін қуыршақтар (мысалы, жануарлар, ертегі кейіпкерлері), олардың көмегімен бала жаңа сөздерді, ұғымдарды меңгеріп, логикасын дамытады.
- Қуыршақтар – заттар: баланың дамуына көмектесетін әртүрлі объектілерді бейнелейтін қуыршақтар (мысалы, тамақ, киім, көлік)

Балалармен жұмыс істеудегі қуыршақ терапиясының әдістері:

1. Жеке сабақтар Мұғалім баланың нақты мәселелерін шешу үшін қуыршақтарды пайдаланады (мысалы, дәрігерден қорқу, мектепте бейімделудегі қиындықтар).

2. Топтық іс-әрекеттер: қуыршақтармен ойнау балалардың әлеуметтенуіне, достық қарым-қатынасын дамытуға көмектеседі.
3. Ата-аналарды оқыту: Тәрбиешілер ата-аналарды баласын дамыту үшін үйде қуыршақтарды қолдануға үйрете алады. Балалардың эмоционалды және адамгершілік дамуы үшін қуыршақтардың маңызы ерекше. Бала қуыршақпен өзінің және басқа адамдардың өміріндегі оқиғаларды оның түсінігіне қол жетімді эмоционалды және моральдық көріністерде сезінеді. Қуыршақ балалық шақтағы адам үшін міндетті түрде «қызы» немесе «ұлы» емес; оның барлық бағыттары бойынша қарым-қатынас серіктесі болып табылады. Қуыршақ терапиясы әдісінің жақсы жағы - бұл жеке баланың мәселесін шешуге кешенді көзқарасты қамтамасыз етеді. Бұл сезімді білдіруге мүмкіндік береді.

Яғни, ойын арқылы оған сөз табу қиын жерлер балаға қолжетімді болады. Қуыршақпен өзара әрекеттесу әлеуметтік сенімді мінез-құлықты, эмоционалды және қимыл-қозғалыс барабарлығын, коммуникативті дағдыларды, сөйлеудің экспрессивті құралдарын және вербалды емес қарым-қатынасты дамытуға көмектеседі.

Қуыршақтардың көмегімен балалар белгілі бір қимылдарды орындауға және қолдануға үйренеді, олардың эмоционалдық күйін жеткізеді және басқа адамдардың эмоцияларын жақсы түсінеді. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, қуыршақ терапиясы балаға келесі мәселелерді шешуге көмектеседі деп айтуға болады: - мінез-құлық пен қарым-қатынастың әртүрлі тәсілдерін меңгеру; - тұйық балаларда демалу, ішкі шиеленісті жеңілдету; - отбасындағы қиын жағдайларды тиімді түзету; - эмоционалды тұрақтылық пен өзін-өзі бақылауды дамыту; - оң көзқарастарды дамыту қабілеті.

Осылайша, қуыршақ терапиясы орта мектеп жасына дейінгі балаларды өмірдің әртүрлі салаларында дамыту үшін қолдануға болатын тиімді әдіс болып табылады. Бұл олардың қиялын, қиялын, сөйлеуін, қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, әлеуметтік дағдыларды қалыптастыруға, эмоционалдық сфераны дамытуға, ұсақ моториканы және танымдық функцияларды жақсартуға көмектеседі.

Қуыршақтарды терапияда қолдану оны қызықты етеді,қолжетімді және тиімді. Қуыршақ терапиясы психотерапия әдісі екенін есте ұстаған жөн және оны тек білікті маман жүргізуі керек.

Әдебиеттер:

1. Грабенко Т.М. Семинар - практикум «Сказкотерапия в консультировании». 2009.
2. Гребенщикова Л.Г. Основы куклотерапии: галерея кукол. – СПб.: Речь, 2007.
3. Зинкевич - Евстегнеева Т.Д., Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии. – СПб., Речь, 2001.
4. Зинкевич - Евстегнеева Т.Д. Мужские сказки: тайный шифр. – СПб.: Речь, 2009.
5. Медведева И.Я., Шишова Т.А. Книга для трудных родителей. – М.: «Звонница – МГ» - «Роман - газета», 1994.
6. Мухина В.С. Дети и куклы: таинство взаимодействия / народное образование, №5, 1997.
7. Психотерапевтическая энциклопедия. / под ред. Б.Д. Караваевскогой. – СПб.: Издательство «Питер». 2000.

8. Татаринцева А.Ю. Куклотерапия в работе психолога, педагога и логопеда. – СПб.: Речь, 2007. Гатунова С.Э., Журавлёва А.А., Уварова Е.А., 2024

УДК 37.02

РЕГУЛИРОВАНИЕ ДОГОВОРНЫХ ОТНОШЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ С УЧРЕЖДЕНИЯМИ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Канахович М.Е, соискатель кафедры педагогики
ФГБОУ ВО «Омский государственный педагогический университет»
г. Омск, Россия

Түйін

Мақалада мектепке дейінгі білім беру ұйымдары (МБҰ) мен қосымша білім беру мекемелері арасындағы шарттық қатынастарды реттеудің негізгі аспектілері қарастырылған. Инновациялық технологияларды уақтылы енгізе отырып, өзара іс-қимылдың бұл түрін ұйымдастыру бойынша ұсыныстар берілген.

Summary

The article examines key aspects for regulating contractual relations of a preschool educational institution (PEI) with institutions of additional education. Recommendations are given for organizing this type of interaction with the timely implementation of innovative technologies.

Для регулирования договорных отношений дошкольного образовательного учреждения (ДОО) с учреждениями дополнительного образования планируется особая конфигурация организации коммуникации, при которой контактирующие стороны договариваются об общих задачах, целях формирования ребёнка, но каждая сторона сберегает право на собственные методы и педагогические технологии. Заключение договоров между ДОО и организациями дополнительного образования содействует становлению подлинно партнерских взаимоотношений, основанных на взаимной ответственности за целостное формирование личности и творческих способностей каждого ребёнка. Это формирует условия для актуализации личностного подхода к воспитанию и обучению дошкольников, разрешает результативно интегрировать разные научно-образовательные программы и проекты, содействуя становлению межведомственного партнёрства и гарантирующих цикличность образовательного процесса [1].

Таким образом, такие соглашения гарантируют наращивание возможностей для воспитания и интеграции воспитанников путем вовлечения их в различные виды деятельности, осуществляемые внешними партнёрами — кружки, секции, творческие студии, клубы, физкультурные соревнования и иные формы досуга. Важными принципами такого взаимоотношения являются открытость, слаженность в действий всех участников педагогического процесса, обеспокоенность сторон в достижении высоких результатов в становлении интеллектуальных, эмоциональных и физических качеств детей. Предварительно закладывается благоприятная среда для повышения

квалификации педагогических кадров обеих организаций, взаимообмена опытом и внедрения передовых образовательных технологий.

Заключенные договоры также содействуют повышению качества предоставления услуг, увеличивают доверие родителей к образовательному учреждению, расширяют доступ детей к дополнительным ресурсам, что в конечном итоге благоприятно влияет на повышение уровня воспитанности и образованности подрастающего поколения.

Соединяя потенциал ресурсов дошкольных образовательных организаций (ДОО) и системы дополнительного образования, мы создаём неповторимую среду, обуславливающуюся высокой степенью открытости и чёткости образовательного процесса. Это содействует значительному росту профессионального уровня педагогических кадров, увеличивает активность родительского сообщества в жизни детей и генерирует единое пространство образовательных методик, направленных на разностороннее развитие личности каждого ребёнка [2, с.55].

Такое сотрудничество позволяет своевременно внедрять инновационные подходы, совершенствовать содержание учебных программ, применять современные методы и средства обучения, соответствующие актуальным требованиям общества. В результате статус ДОО существенно повышается, укрепляется связь между семьей и детским садом, усиливается взаимодействие всех участников образовательного процесса — от педагога до родителя.

Таким образом, формируется новая образовательная парадигма, переходящая от концепции открытого образования к созданию открытой социальной среды, способствующей формированию гармонично развитого гражданина XXI века. Данный подход служит залогом успешного формирования компетентностных компетенций у подрастающего поколения, обеспечивая преемственность поколений и устойчивость социально-экономического развития страны.

Организации дошкольного и дополнительного образования детей являются уникальными по своим целям, содержанию, методам и приемам деятельности. каждая организация помогает родителям и педагогам определить творческий потенциал ребенка, внести свой вклад в развитие его личности.

Таким образом, организации дошкольного и дополнительного образования становятся основой успешной будущей жизни ребёнка, формируют базу его личных качеств, способствуют раскрытию таланта и подготовке к осознанному выбору своего жизненного пути.

Партнёрство между организациями дошкольного и дополнительного образования способно значительно повысить эффективность развивающих программ для детей разных уровней готовности и возможностей. Благодаря объединённым усилиям двух типов учреждений создаются оптимальные условия для удовлетворения различных запросов и потребностей каждой семьи относительно развития своего ребёнка [3, с.56].

Такое сотрудничество позволяет создавать гибкую и вариативную образовательную среду, учитывающую индивидуальные особенности и

интересы детей. Важно отметить, что именно комплексный подход, предполагающий взаимодействие педагогов обоих секторов, обеспечивает достижение высоких результатов в развитии малышей, повышает качество предоставляемых услуг и делает процесс воспитания более комфортным и эффективным как для самих детей, так и для их родителей. Таким образом, партнёрские отношения между этими структурами создают прочный фундамент для будущего успеха каждого ребёнка.

Литература:

1. Глубокова Е.Н., Кондракова И.Э. Сетевое взаимодействие в сфере образования как развивающийся процесс в теории и практике [Электронный ресурс] // Педагогика в современном мире: интернет-форум. URL: http://kafedra-forum.narod.ru/ index/0-39 (дата обращения: 28.03.2014).
2. М.В. Корепава. Организация сетевого взаимодействия дошкольных образовательных организаций и организаций дополнительного образования // Педагогические науки, 2018г.
3. Федеральный закон «Об образовании Российской Федерации» [Электронный ресурс] // Консультант Плюс. URL: http://www.consultant.ru/do- cument/cons_doc_LAW_140174/ (дата обращения: 20.10.2017).

ӘОЖ 37.026.5

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ РЕФЛЕКСИЯЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Жумадуллаева А.А.п.ғ.к., доцент, Каримжанова Э.А. 7М01303 - Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі білім беру бағдарламасының 1 курс магистранты
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ – түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В статье рассматривается важность развития рефлексивных способностей у будущих учителей начальных классов в условиях современных изменений в системе образования. Рефлексия представляется как процесс критического осмысления педагогом своей профессиональной деятельности, принятых решений, методов и взаимодействия с учениками. Для будущего учителя рефлексия является ключевым инструментом профессионального роста, повышения качества обучения и личностного развития. В статье подробно описаны виды рефлексии (личностная, профессиональная, коммуникативная, социальная, ситуативная), а также пути их развития: учебные задания, тренинги, портфолио, обратная связь, педагогическая практика и цифровые инструменты.

Summary

The article explores the importance of developing reflective abilities in future primary school teachers amid the ongoing changes in the education system. Reflection is presented as a process of critically analyzing one's professional activities, decisions, methods, and interactions with students. For future educators, reflection serves as a key tool for professional growth, improving teaching quality, and personal development. The article outlines various types of reflection (personal, professional, communicative, social, and situational) and effective ways to

develop them, such as learning tasks, training sessions, portfolios, feedback, teaching practice, and digital tools.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап отырған жағдайда, педагог кадрларды даярлау үдерісі де жаңа бағыттар мен талаптарға сай жаңартылуда. XXI ғасырда мұғалімнен тек пәнді жетік меңгеруі ғана емес, сонымен қатар кәсіби-педагогикалық рефлексия жасау, яғни өз тәжірибесін талдап, жетілдіру қабілеті талап етіледі. Әсіресе бұл бастауыш сынып мұғалімдеріне ерекше қатысты. Себебі бастауыш мектеп – оқушының білімге деген қызығушылығын, танымдық белсенділігін қалыптастыратын алғашқы буын. Сондықтан осы деңгейде жұмыс істейтін мұғалімнің педагогикалық шеберлігімен қатар, өз жұмысын сыни тұрғыдан бағалап, тиімді жолдарын іздестіре алуы – оның кәсіби өсуінің басты көрсеткіші болып саналады.

Рефлексия – бұл мұғалімнің өзінің тәжірибесіне, қабылдаған шешімдеріне, әдіс-тәсілдеріне және нәтижелеріне терең талдау жасау үдерісі. Бұл қабілет болашақ маманның жеке дамуына, оқу-тәрбие процесінің тиімді ұйымдастырылуына және оқушы жетістігіне оң әсер етеді. Сол себепті педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің рефлексиялық қабілеттерін мақсатты түрде дамыту – уақыт талабы.

«Рефлексия» ұғымы латын тілінен аударғанда reflexio – «артқа бұрылу», «ойға оралу» деген мағына береді. Педагогика мен психология салаларында бұл ұғым адамның өзінің ішкі жан-дүниесіне, ойы мен әрекетіне бағытталған терең танымдық үрдіс ретінде қарастырылады. Яғни, рефлексия – жеке тұлғаның өзінің іс-әрекеттеріне, шешімдеріне, қарым-қатынасына, кәсіби жетістіктері мен қателіктеріне сын тұрғысынан қарап, оларды зерделеуі, талдауы және бағалауы.

Педагогикалық контексте рефлексия мұғалімнің оқу-тәрбие процесін, қолданған әдіс-тәсілдерін, оқушылармен өзара қарым-қатынасын, сабақ нәтижелерін ой елегінен өткізіп, тиімді жақтарын жалғастыруға, тиімсіз әрекеттерді түзетуге бағытталған іс-әрекеті болып табылады. Бұл қабілет мұғалімнің кәсіби өсуіне, үздіксіз дамуына, жаңашыл болуына жол ашады.

Рефлексия – тек өткенге көз жүгірту емес, сонымен қатар болашаққа бағытталған ізденіс. Ол арқылы мұғалім:

- Нақты бір педагогикалық жағдайдың сәтті немесе сәтсіз шыққан тұстарын анықтайды;
- Өзінің күшті және әлсіз жақтарын саралайды;
- Алдағы уақытта тиімді жұмыс жасау үшін нақты стратегиялар құрастырады;
- Оқушының қажеттілігі мен жеке ерекшеліктеріне бейімделеді.

Ғалымдар рефлексияны адамның метатанымдық қабілетінің бір бөлігі ретінде қарастырады. Метатаным – бұл адамның өз ойлауын қадағалап, басқару қабілеті. Осы тұрғыдан алғанда, рефлексия – болашақ мұғалімге өз оқу процесін, кәсіби даму траекториясын дұрыс жоспарлауға, өз білімін бағалауға, жетілдіруге көмектеседі.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін рефлексиялық қабілеттің маңыздылығы ерекше. Себебі олар тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар баланың психологиялық, әлеуметтік, тұлғалық дамуына әсер ететін тәлімгер рөлін де атқарады. Бұл рөлді табысты орындау үшін олар өздерінің педагогикалық әрекеттеріне үнемі талдау жасап отыруы тиіс.

Рефлексиялық қабілет – болашақ мұғалімнің кәсіби дамуына ықпал ететін маңызды психологиялық-педагогикалық категория. Бұл қабілет кешенді сипатқа ие және бірнеше бағытта көрініс табады. Педагогикалық теория мен тәжірибеде рефлексиялық қабілеттің бірнеше түрі ажыратылады. Олар әртүрлі педагогикалық жағдайларды талдауда және кәсіби өзін-өзі жетілдіруде ерекше рөл атқарады.

1. Жеке (интрапсихикалық) рефлексия

Бұл – адамның өзінің ішкі әлеміне, психикалық жай-күйіне, эмоциясы мен сезімдеріне үңілуі. Мұндай рефлексия арқылы болашақ мұғалім:

- Өзін тұлға ретінде жақсы тани алады;
- Өзінің эмоционалды күйін бақылайды;
- Стреске қарсы тұру, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытады;
- Жеке кәсіби мотивациясын анықтайды.

Жеке рефлексия болашақ мұғалімнің эмоционалды тұрақтылығын, кәсіби жану (эмоционалды күйреу) қаупінің алдын алуды қамтамасыз етеді.

2. Кәсіби (педагогикалық) рефлексия

Бұл – болашақ мұғалімнің оқу-тәрбие үдерісіндегі өзінің кәсіби іс-әрекетіне, әдістеріне, қолданған технологияларына сыни көзбен қарауы. Ол арқылы мұғалім:

- Сабақтың құрылымын, әдістемелік шешімдерін саралайды;
- Қолданылған әдістердің тиімділігін бағалайды;
- Педагогикалық тәжірибеден сабақ шығарады;
- Сабақтағы қателіктер мен жетістіктерді нақтылай алады.

Кәсіби рефлексия педагогикалық шеберлікті жетілдірудің негізі болып табылады. Ол оқу үдерісінің сапасын арттыруға ықпал етеді.

3. Коммуникативтік рефлексия

Бұл – мұғалімнің өз әрекетінің оқушылармен, әріптестермен, ата-аналармен қарым-қатынасына қалай әсер еткенін талдай алу қабілеті. Коммуникативтік рефлексия көмегімен мұғалім:

- Өзінің қарым-қатынас стилін бағалайды;
- Басқалардың пікірін түсінуге және құрметтеуге үйренеді;
- Кері байланысты тиімді қолдануға машықтанады;
- Ынтымақтастыққа бейімделеді.

Мұндай қабілет бастауыш сынып мұғалімі үшін ерекше маңызды, өйткені бұл жастағы балалармен жұмыс істеу үшін тіл табыса білу, эмпатия мен қолдау көрсету – басты шарттардың бірі.

4. Әлеуметтік рефлексия

Бұл – болашақ мұғалімнің өз рөлін, қызметін, іс-әрекетін қоғам мен кәсіби орта тұрғысынан бағалауы. Ол мұғалімді:

- Қоғам алдындағы жауапкершілігін сезінуге;
- Кәсіби этика нормаларын ұстануға;
- Өзінің әлеуметтік миссиясын түсінуге итермелейді.

5. Ситуациялық (жағдаяттық) рефлексия

Бұл – нақты бір педагогикалық жағдайды, оның мәнін, себеп-салдарын, ықтимал шешу жолдарын талдау. Мұндай рефлексия:

- Практикалық дағдыларды қалыптастырады;
- Проблемаларды шешуге икемдейді;
- Жағдайға бейімделуге және икемді шешім қабылдауға үйретеді.

Рефлексиялық қабілеттердің әртүрлі бағытта дамуы болашақ мұғалімнің жан-жақты кәсіби өсуін қамтамасыз етеді. Бұл қабілеттер өзара тығыз байланысты және педагогтың ішкі жан-дүниесі мен сыртқы кәсіби әрекеті арасындағы байланысты күшейтеді. Жоғары оқу орындары болашақ мұғалімдердің осы қабілеттерін жүйелі түрде дамыту үшін арнайы курстар, тренингтер мен практикалық тапсырмалар ұйымдастыруы тиіс.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық қабілеттерін дамыту – кәсіби қалыптасудың, тұлғалық дамудың және сапалы педагогикалық тәжірибе қалыптастырудың маңызды шарты. Бұл қабілетті қалыптастыру үздіксіз және жүйелі түрде жүргізілетін педагогикалық-психологиялық үдерісті талап етеді.

Осы бағытта бірнеше тиімді тәсілдер мен әдістерді бөліп көрсетуге болады:

1. Рефлексияға бағытталған оқу тапсырмалары мен жаттығулар

Жоғары оқу орындарында жүргізілетін теориялық және практикалық сабақтарда студенттерге келесі тапсырмалар ұсынылуы мүмкін:

- Сабақ талдау күнделігі – студент өз өткен сабақтарын сипаттап, қай тұсы сәтті, қайсысы тиімсіз болғанын жазбаша талдайды.
- «Мен қандай мұғаліммін?» эссесі – студент өз болашағы жайлы ой жүгіртіп, педагог ретіндегі қасиеттерін бағалайды.
- Рөлдік ойындар мен жағдаяттарды шешу – нақты немесе шартты педагогикалық жағдайды шешуге арналған тапсырмалар студенттің кәсіби ойлауын дамытып, өз шешіміне сыни көзқарас қалыптастырады.

2. Тренингтер мен семинарлар

Рефлексияны дамыту мақсатында ұйымдастырылатын арнайы тренингтер, интерактивті семинарлар болашақ мұғалімдердің:

- өзін-өзі тануына,
- кәсіби мотивациясын арттыруға,
- ішкі әлеуетін ашуға,
- эмоциялық интеллектісін дамытуға ықпал етеді.

Мысалы, "Өз-өзіңді таны" немесе "Сабақтан кейінгі кері байланыс" сияқты тренингтер студенттің ішкі әлеуетіне терең үңілуіне мүмкіндік береді.

3. Портфолио жүргізу

Педагогикалық портфолио – болашақ мұғалімнің кәсіби дамуының айнасы.

Онда:

- сабақ жоспарлары,
- сабақ талдаулары,
- өзін-өзі бағалау кестелері,
- оқу жетістіктері мен пікірлері жинақталады.

Портфолио болашақ мұғалімге өзінің кәсіби жолын жүйелі түрде бағалап, бақылауға мүмкіндік береді және рефлексиялық дағдыларды дамыту құралы ретінде қолданылады.

4. Кері байланыс пен өзара бағалау

Оқу үдерісінде студенттердің бір-біріне кері байланыс беруі, топтық жұмыс нәтижелерін талқылауы – өз әрекетін сырттай бағалауға, өзгелердің көзқарасын түсінуге жол ашады.

Мысалы:

- "Топтық пікірталастар",
- "Пікір алмасу шеңбері",
- "2 жұлдыз, 1 тілек" әдісі.

Бұл тәсілдер студенттің коммуникативтік және рефлексиялық икемдерін қатар дамытады.

5. Педагогикалық практика барысында рефлексия жасау

Болашақ мұғалімдердің педагогикалық практикасы – кәсіби рефлексияны тереңдетуге мүмкіндік беретін басты кезең. Осы уақытта студент:

- өз сабақтарына бақылау жүргізеді;
- жетекші педагогпен бірге сабақ нәтижелерін талдайды;
- қиындықтарды айқындап, оларды шешудің жолдарын іздейді.

Мұндай тәжірибе шынайы педагогикалық жағдайлармен бетпе-бет келіп, өзін-өзі бағалау мен жетілдіру дағдыларын нығайтады.

6. Электрондық ресурстар мен цифрлық платформаларды пайдалану

- Қазіргі таңда рефлексия жүргізу үшін түрлі онлайн құралдар тиімді қолданылуда:
- Google Forms арқылы өз сабағына немесе топтық жұмысқа кері байланыс жинау;
- Padlet немесе Jamboard платформасында рефлексиялық жазбалар жүргізу;
- Блог немесе влог форматында кәсіби ой-пікірлерді жариялау.

Бұл әдістер студенттердің цифрлық сауаттылығын дамытып қана қоймай, өз әрекетіне сырттай көзқарас қалыптастыруға жағдай жасайды.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби қалыптасу үдерісінде рефлексиялық қабілеттерді дамыту – білім беру сапасының артуына, педагогтің жауапкершілігі мен шығармашылығының дамуына, оқушылармен тиімді байланыс орнатуына ықпал ететін маңызды фактор. Сондықтан жоғары оқу орындары студенттердің бұл қабілеттерін мақсатты түрде жүйелі дамытып отыруы қажет.

Рефлексиялық қабілет – болашақ бастауыш сынып мұғалімінің кәсіби жетістігінің, сапалы оқытуының және тұрақты дамуының негізі. Бұл қабілетті жүйелі түрде дамыту болашақта табысты педагог болуға жол ашады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық қабілеттерін дамыту – олардың кәсіби шеберлігі мен тұлғалық дамуының басты тетігі. Рефлексия мұғалімге өзінің педагогикалық әрекеттерін, жетістіктері мен қателіктерін саралауға, оқыту процесін үздіксіз жетілдіруге, оқушылардың қажеттілігіне бейімделуге мүмкіндік береді.

Баяндамада қарастырылғандай, рефлексия ұғымының мәнін түсініп, оның түрлерін ажырата білу – мұғалімнің кәсіби сауаттылығының көрсеткіші. Рефлексиялық қабілеттерді арнайы әдістемелер, оқу тапсырмалары, кері байланыс, портфолио, педагогикалық практика және заманауи цифрлық құралдар арқылы дамыту – жоғары оқу орындарындағы кәсіби даярлықтың маңызды бағытына айналуы тиіс.

Бастауыш сынып мұғалімі тек білім беруші ғана емес, тұлғаны қалыптастырушы. Ол өз әрекетіне үнемі баға беріп, өзін-өзі жетілдіріп отырғанда ғана заманауи білім беру талаптарына сай бола алады. Сондықтан да рефлексиялық қабілеттерді дамыту – педагог мамандығының ажырамас бөлігі, болашақ мұғалім үшін аса маңызды кәсіби қажеттілік

Әдебиеттер:

1. Жанпейісова, М. М. (2007). Модульдік оқыту технологиясы оқыту құралы ретінде. Алматы: «Өрлеу» БАҰО.
2. Қоянбаев, Ж. Б., & Қоянбаев, Р. М. (2004). Педагогика. Алматы: Раритет.
3. Селевко, Г. К. (2006). Современные образовательные технологии. Москва: Народное образование.
4. Әбиев, Ж. Ә., Бабаев, С. Б., Құдиярова, А. М. (2014). Педагогика. Алматы: Дарын.
5. Орынбаева, Р. У. (2020). Қашықтықтан оқыту жүйесінде рефлексия әдісін қолдану. Білім айнасы газеті. https://bilimainasy.kz/19-05-06/
6. Мұхамеджанова, М. Ж., & Яхияхожа, А. А. (2023). Болашақ мұғалімі – ұйымдастырушы-ұстаз. Scientific Research and Experimental Development
7. Сванбаева, А. А. (2023). Рефлексия және даму: Бүкіл мектеп ауқымында өзгерістерді енгізу және басқару бойынша рефлексиялық есеп.
8. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. (2018). Білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігі. НЗМ ДББҰ.

ӘОЖ 373.33;

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДІ ДАМЫТУДЫҢ ӨЗЕКТІ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ МЕТАПӘНДІК ӘДІСТЕМЕНІҢ ЖҮЗЕКЕ АСЫРЫЛУЫ

Абдраш Ж.Б., докторант

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті.
Шымкент. Қазақстан.

Резюме

Мақалада бастауыш білім беруде метапәндік тәсілді қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Авторлар оқушылардың тек пәндік біліммен шектелмей, танымдық, ұйымдастырушылық және коммуникативтік дағдыларын дамыту қажеттігін атап өтеді.

Метапәндік әдіс пәндер арасындағы байланысты күшейтіп, оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге бағытталады. Мұғалімдердің заманауи тәсілдерді меңгеріп, бірлесе жұмыс істеуі – сапалы білім берудің басты шарты ретінде көрсетіледі.

Summary

The article explores the importance of applying a meta-subject approach in primary education. The authors emphasize that students should not be limited to subject-specific knowledge but must also develop cognitive, organizational, and communicative skills. The meta-subject method strengthens the connection between different subjects and aims to enhance students' thinking abilities. Teachers' ability to master modern teaching methods and work collaboratively is highlighted as a key condition for providing quality education.

Қоғамның жаңа даму жолына түсуі білім беру жүйесіне де жаңаша көзқарасты талап етеді. Бастауыш білім беру саласында өзгерістер тек мазмұндық қана емес, сонымен қатар әдістемелік тұрғыда да жүзеге асуы тиіс. Қазіргі заманғы мемлекеттік стандарттарға сәйкес, білім беру процесі бастауыш сынып білім алушыларының жеке, пәндік және метапәндік деңгейлерде дамуын қамтамасыз етуі қажет.

Қазіргі әлеуметтік сұраныстарға сәйкес, бастауыш сынып білім алушылары күнделікті өмірде кездесетін ұйымдастырушылық, танымдық және коммуникативтік тапсырмаларды тиімді шешуге дайын болуы керек. Бұл мақсатқа жету үшін оқытуда метапәндік және метамәдени әдістемелерге негізделген, тұтас дамытушы орта құру қажет. Бұл ортада әр пән өзінің бастауыш білім алушы тұлғасын қалыптастырудағы ерекше рөлін атқарады[1].

Метапәндік тәсіл — пәндік әдістемелердің үйлесімді интеграциясына негізделеді. Әсіресе гуманитарлық және жаратылыстану бағытындағы пәндер арасындағы байланыс орнату, ана тілінде ойды нақты әрі сауатты жеткізе білуге басымдық беру маңызды. Тіл білімі саласының негізгі ұғымдарын — тақырыпты, логикалық екпінді, сөз тәртібін меңгерген бастауыш білім алушылары, математика секілді пәндерді де оңай игереді[2]. Математикалық тілді табиғи тілмен салыстыра отырып оқыту — білім беру жүйесінің жаңа талаптарының бірі.

Осы бағытта математикалық стратегияларды басқа пәндермен кіріктіре отырып қолдану – ұйымдастырушылық және іс-әрекеттік негізде жүзеге асуы тиіс[3].

Классикалық пәндік оқыту жүйесі жағдайында бастауыш білім алушы тұлғасын дамытуға бағытталған бірыңғай іс-әрекеттік стратегияны қалыптастыру — күрделі міндет. Бұл мақсатқа жету үшін философтар, педагогтер, психологтар мен түрлі пән әдіскерлерінің өзара ынтымақтастығы қажет. Өйткені еліміздегі әлеуметтік-экономикалық өзгерістер білім беру жүйесінің де түбегейлі қайта қаралуына себеп болуда.

Жаңа мәдени дәуірлердің келуімен бірге педагогиканың негізгі ұстанымдары да өзгеріске ұшырайды. Енді бала туралы, оның табиғи және жүре қалыптасатын қасиеттері, мұғалімнің рөлі мен қызметі, оқытудың мақсаттары мен мазмұны, білімнің қоғамдағы орны туралы түсініктер қайта қаралады.

Метапәндік тәсілдің өзектілігі екі негізгі факторға байланысты: бастауыш білім алушының қоршаған ортаны іс-әрекет арқылы тануы және өзінің тұлғалық дамуы мен өзін-өзі тануына жол ашу.

Метапәндік тәсіл — пәндік мазмұнды қайта құру арқылы ортақ әдіс-тәсілдерді бөліп көрсетуге бағытталады. Бұл тәсіл пәндер арасындағы шекараны жойып, оларды ортақ мазмұн арқылы біріктіреді. Мұндай мазмұн білім беру жүйесінің тік (деңгейлік) және көлденең (пән аралық) құрылымдарын ұйымдастыруға негіз болады.

Метапәндік принциптер бастауыш білім алушыларға ғылыми және тәжірибелік білімдердің қалыптасу үдерістерін көруге, оқу курстарын қайта құруға, оларды өзекті мәселелермен толықтыруға мүмкіндік береді. Ю.В. Громыконың айтуынша, бұл тәсіл ойлаудың әмбебап тәсілдерін, сызбаларын, ойлау әрекеттерінің үлгілерін оқыту арқылы жүзеге асады [5].

Бүгінгі таңда мұғалім өз пәнін жақсы білумен шектелмеуі керек, ол метапәндік тәсілді меңгерген жан-жақты маман болуы тиіс.

Бастауыш сынып білім алушыларының қысқа уақыт ішінде білімді тиімді меңгеруі үшін метапәндік біліктер мен дағдылар — яғни әмбебап, тәжірибеге бағытталған оқу әрекеттерінің жиынтығы аса маңызды. Олар бастауыш сынып білім алушының оқу және өмірлік тапсырмаларды шешуіне мүмкіндік береді.

Гуманитарлық пәндерді кіріктіру арқылы аналитикалық, ақпараттық және коммуникативтік біліктер қалыптасады:

Аналитикалық біліктер – құбылыстар мен фактілерді салыстыру, негізгісін бөліп көрсету, тұтас бейнені қалыптастыру, мәселені анықтап, оны түрлі қырынан талдау;

Ақпараттық біліктер – ақпаратты әртүрлі дереккөздерден алу, жоспар құру, тақырып бойынша материал жинақтау, дәйексөздер, кесте, диаграмма іріктеу;

Коммуникативтік біліктер – мәтінді ауызша және жазбаша түрде мазмұндау, тілдік нормаларды сақтау, пікір білдіру және дәлелдеу, ғылыми-зерттеу жұмысын рәсімдеу, пікірталас жүргізу.

Өкінішке қарай, қазіргі бастауыш сынып білім алушылары бұл дағдыларды толық меңгермеген. Олар ақпаратты өздігінен іздеу, конспект жазу, сұраққа жан-жақты жауап беру, кестелерді мәтінге айналдыруда қиналады. Бұл – мәселенің өзектілігін айқындайтын фактор.

Метапәндік дағдыларды дамыту бойынша нақты, дайын әдістемелер әлі толық жасалмаған. Жаңа стандарттар бұл үдеріске бағыт береді, бірақ мұғалімге нақты құрал немесе тәсіл ұсынбайды. Сондықтан бұл мәселені шешу педагогтар мен әдіскерлердің міндеті.

Осы бағытта педагогтер күш біріктіріп, ортақ білім беру кеңістігін құруы қажет. Ол үшін:

- метапәндік бағдарламалар;
- элективті метакурстар;
- метапәндік сабақтар;
- пәндік сабаққа енгізілген метапәндік тақырыптар;

- метапәндік тапсырмалар;
- пәнаралық проблемалық жағдайларды құрастыру сынды жаңа формаларды енгізу маңызды.

Біз бастауыш сынып білім алушылардың метапәндік біліктері мен дағдыларын қалыптастыру мен дамыту мақсатты әрі жүйелі түрде әр сабақта және сыныптан тыс шараларда жүзеге асуы тиіс деп санаймыз. Алайда қазіргі білім беру жүйесінде бұл тәсіл жеткілікті түрде ескерілмей келеді. Ғылыми әдебиеттерде бұл мәселе үзік-үзік қарастырылады, зерттеулер де өте аз.

Қорытындылай келе, оқудағы табысқа жету – тек пәндік білімге емес, жалпы оқу әрекеттеріне байланысты. Бүгінгі білім берудің негізгі проблемасы – ойлау қабілетін дамытудың тиімді әдістерінің жетіспеуі. Сондықтан мұғалімдер бірігіп жұмыс істеуі, заманауи технологияларды меңгеруі және өзінің педагогикалық ұстанымын қайта қарастыруы қажет. Тек сонда ғана жеке тұлғаны жан-жақты дамытып, оны қоғамға бейімдей алатын сапалы білім беру мүмкін болады.

Әдебиеттер:

1. Подходова Н. С., Титова И. М. Метамәдени әдістеме (метаметодика) – жаңа ғылыми бағыт ретінде // Үздіксіз білім беру жөніндегі ғылыми еңбектер жинағы. 4-шығарылым. Метамәдени әдістеме: пәндік оқыту әдістемелерінің тиімді диалогы. Санкт-Петербург, 2004. – Б. 5–17.
2. Дорофеев Г. В. Әркімге арналған математика. – М.: 1999. – Б. 36–38.
3. Дорофеев Г. В. Әркімге арналған математика. – М.: 1999. – Б. 36.
4. Извозчиков В. А. Оқыту әдістемесінің қазіргі мәселелері (әдістеме – нақты пәндік педагогиканың теориясы ретінде). – Ленинград, 1988. – Б. 107.
5. Громыко Ю. В. «МЕТА» ғасыры: Қоғамдық тәжірибе мен әлеуметтік дамуға қатысты заманауи әрекеттік түсініктер. – М.: 2006. – Б. 21.

ӘОЖ 378.14

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА СҰРАНЫСҚА ИЕ МАМАН ДАЯРЛАУ: МӘСЕЛЕЛЕР МЕН МҮМКІН ШЕШІМДЕР

А.М.Шамитдинов
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ докторанты
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В условиях цифровой трансформации высшее образование сталкивается с необходимостью развития рефлексивной компетентности у студентов. В данной статье проанализировано недостаточное внимание к формированию навыков саморефлексии в учебных программах, недостаточный уровень цифровой грамотности преподавателей и слабую мотивацию учащихся к самостоятельному обучению. Предложены решения: интеграция рефлексивных заданий, повышение цифровых компетенций преподавателей, развитие у студентов стратегий самообучения и использование платформ, таких как

Moodle и Google Classroom для ведения рефлексивных журналов. Реализация рекомендаций способствует формированию востребованных профессионалов, повышения качества образования.

Summary

Amid digital transformation, higher education faces the imperative of fostering students' reflexive competence. This article examines the inadequate emphasis on developing self-reflection skills within curricula, the limited digital literacy of instructors, and students' weak motivation for autonomous learning. Proposed remedies include the integration of reflexive tasks, enhancement of instructors' digital competencies, cultivation of students' self-learning strategies, and utilization of platforms such as Moodle and Google Classroom for maintaining reflective journals. Implementing these recommendations supports the formation of in-demand professionals and contributes to elevating the quality of education.

Цифрлық трансформация қазіргі білім беру жүйесіне елеулі өзгерістер енгізуде. Цифрлық технологиялар оқу үдерісін жекелендіруге, оқытудың тиімділігін арттыруға және білім алушылардың белсенділігін көтеруге мүмкіндік береді. Бұл өзгерістер жоғары оқу орындарында маман даярлау үдерісіне жаңа талаптар қойып отыр.

Заманауи еңбек нарығында мамандардан тек кәсіби білім мен дағдылар ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, өзін-өзі дамыту және рефлексиялық қабілеттер де талап етіледі. Рефлексиялық құзыреттілік – бұл маманның өз іс-әрекетін талдау, бағалау және жетілдіру қабілеті. Бұл құзыреттілік маманның кәсіби дамуы мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады.

Цифрлық трансформация жағдайында жоғары оқу орындарында маман даярлау үдерісінде рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастырудың өзекті мәселелерін талдау және мүмкін шешімдерді ұсыну – бұл зерттеудің негізгі мақсаты болып табылады. Бұл мақалада цифрлық трансформацияның білім беру жүйесіне әсері, еңбек нарығындағы жаңа талаптар және рефлексиялық құзыреттіліктің маңыздылығы қарастырылады.

Рефлексиялық құзыреттілік – бұл маманның өз іс-әрекетін сыни тұрғыдан бағалау, тәжірибесін талдау және болашақта оны жетілдіру қабілеті. Бұл құзыреттілік маманның кәсіби дамуы мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Білім беру саласында рефлексиялық құзыреттілік маманның кәсіби дамуына, оқыту үдерісінің сапасын арттыруға және білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделуге ықпал етеді.

Рефлексиялық құзыреттілік білім беру үдерісінде маңызды рөл атқарады. Ол маманның өз іс-әрекетін сыни тұрғыдан бағалау, тәжірибесін талдау және болашақта оны жетілдіру қабілетін білдіреді. Бұл құзыреттілік маманның кәсіби дамуы мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Білім беру саласында рефлексиялық құзыреттілік маманның кәсіби дамуына, оқыту үдерісінің сапасын арттыруға және білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімделуге ықпал етеді.

Цифрлық трансформация білім беру жүйесіне жаңа технологияларды енгізу арқылы оқыту үдерісін жетілдіруді көздейді. Бұл өзгерістер студенттердің цифрлық сауаттылығын арттырумен қатар, олардың рефлексиялық қабілеттерін де дамытуға мүмкіндік береді. Цифрлық

технологиялар арқылы оқыту үдерісін жекелендіру, оқытудың тиімділігін арттыру және білім алушылардың белсенділігін көтеру мүмкіндігі артады. Сонымен қатар, цифрлық ортада рефлексиялық құзыреттілікті дамытуға арналған түрлі құралдар мен әдістер қолданылады.

Бұл мақалада эмпирикалық зерттеу жүргізілмейді, оның орнына қазіргі жағдайға шолу жасалып, әдебиеттерге талдау жүргізіледі. Зерттеу барысында рефлексиялық құзыреттілік ұғымы, цифрлық трансформацияның білім беру жүйесіне әсері және осы екі ұғымның өзара байланысы қарастырылады. Мақалада отандық және шетелдік әдебиеттерге сүйене отырып, жоғары оқу орындарында маман даярлау үдерісінде рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастырудың өзекті мәселелері мен мүмкін шешімдері талданады.

Цифрлық трансформация дәуірінде жоғары оқу орындарында рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған бағдарламалар мен әдістемелердің жеткіліксіздігі байқалады. Қазіргі таңда оқу бағдарламалары көбінесе теориялық білімге негізделіп, студенттердің өз әрекеттерін сыни тұрғыдан бағалау және талдау дағдыларын дамытуға жеткілікті көңіл бөлмейді. Бұл жағдай студенттердің кәсіби дамуына кедергі келтіруі мүмкін.

Сонымен қатар, цифрлық технологияларды тиімді пайдалану арқылы рефлексиялық құзыреттілікті дамыту мүмкіндіктері толық пайдаланылмай отыр. Көптеген жоғары оқу орындарында цифрлық құралдар мен платформалар оқу үдерісіне енгізілгенімен, оларды рефлексиялық қабілеттерді дамыту мақсатында қолдану тәжірибесі шектеулі. Мысалы, Moodle, Google Classroom сияқты платформаларда рефлексиялық тапсырмаларды орындау мүмкіндігі бар болғанымен, бұл мүмкіндіктер толық пайдаланылмайды.

Бірінші мәселе – оқытушылардың цифрлық сауаттылығының төмендігі. Көптеген оқытушылар цифрлық құралдарды тиімді пайдалану дағдыларына ие емес, бұл олардың студенттердің рефлексиялық қабілеттерін дамытуға бағытталған тапсырмаларды ұйымдастыруына кедергі келтіреді. Бұл мәселе оқытушылардың кәсіби даму бағдарламаларында цифрлық құзыреттілікті арттыруға жеткілікті көңіл бөлінбеуінен туындайды.

Екінші мәселе – студенттердің өзіндік оқу дағдыларының жеткіліксіздігі. Көптеген студенттер өз оқу үдерісін жоспарлау, мақсат қою, өз әрекеттерін бағалау және түзету дағдыларын толық меңгермеген. Бұл олардың рефлексиялық құзыреттілігін дамытуға кедергі келтіреді.

Үшінші мәселе – оқу бағдарламаларында рефлексиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған мазмұнның болмауы. Көптеген оқу жоспарларында рефлексиялық тапсырмалар, өзіндік бағалау құралдары және сыни ойлау дағдыларын дамытуға арналған әдістемелер жеткіліксіз. Бұл студенттердің рефлексиялық қабілеттерін жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік бермейді.

Оқу бағдарламаларына рефлексиялық тапсырмаларды енгізу – маңызды қадамдардың бірі. Мысалы, студенттерге өз оқу үдерісін бағалау, жетістіктері мен қиындықтарын талдау, болашақта жақсарту жолдарын анықтау сияқты тапсырмалар беру арқылы олардың рефлексиялық қабілеттерін дамытуға болады.

Студенттердің өзіндік оқу дағдыларын дамыту үшін оқу үдерісінде өзіндік оқу стратегияларын, мақсат қою және өзін-өзі бағалау әдістерін енгізу қажет. Бұл студенттердің өз оқуына жауапкершілікпен қарауына және рефлексиялық қабілеттерін дамытуына ықпал етеді.

Цифрлық платформаларды тиімді пайдалану арқылы рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастыруға болады. Мысалы, Moodle, Google Classroom сияқты платформаларда рефлексиялық журналдар, өзіндік бағалау формалары және пікір алмасу форумдарын ұйымдастыру арқылы студенттердің рефлексиялық қабілеттерін дамытуға болады.

Рефлексиялық құзыреттілік маманның өзін-өзі тануына, кәсіби қызметіндегі жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауына, сондай-ақ болашақта кәсіби әрекетін жетілдіруге бағытталған шешімдер қабылдауына ықпал етеді. Бұл құзыреттілік әсіресе білім беру саласында маңызды, себебі мұғалімдердің өз тәжірибесін үнемі талдап, оқыту әдістерін жетілдіруі оқушылардың білім сапасына тікелей әсер етеді.

Цифрлық технологиялар студенттердің оқу үдерісін жекелендіруге, өз бетімен білім алуға және рефлексиялық қабілеттерін дамытуға кең мүмкіндіктер береді. Мысалы, білім беру үдерісінде SMART-технологияларды қолдану оқушыларға оқу қарқынын, материалды ұсынудың ыңғайлы принципін, сабақтың ұзақтығын және қосымша ақпаратты таңдауға мүмкіндік береді.

Цифрлық құралдар студенттердің оқу үдерісін бақылауға, өз жетістіктері мен қиындықтарын талдауға, сондай-ақ болашақта оқу стратегияларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн платформаларда рефлексиялық журналдар жүргізу, өзіндік бағалау формаларын толтыру және пікір алмасу форумдарына қатысу арқылы студенттер өз оқу тәжірибесін тереңірек түсініп, оны жетілдіру жолдарын анықтай алады.

Оқу бағдарламаларын рефлексиялық құзыреттілікті дамытуға бағытталған мазмұнмен толықтыру, оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру және студенттердің өзіндік оқу дағдыларын дамыту арқылы жоғары оқу орындарында маман даярлау үдерісін жетілдіруге болады.

Мысалы, оқу бағдарламаларына рефлексиялық тапсырмаларды енгізу студенттердің өз оқу үдерісін бағалау, жетістіктері мен қиындықтарын талдау, болашақта жақсарту жолдарын анықтау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Сондай-ақ, оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру мақсатында арнайы кәсіби даму бағдарламаларын ұйымдастыру қажет. Бұл бағдарламаларда оқытушыларға цифрлық құралдарды тиімді пайдалану, рефлексиялық тапсырмаларды ұйымдастыру және студенттердің рефлексиялық қабілеттерін бағалау әдістері үйретілуі тиіс.

Студенттердің өзіндік оқу дағдыларын дамыту үшін оқу үдерісінде өзіндік оқу стратегияларын, мақсат қою және өзін-өзі бағалау әдістерін енгізу қажет. Бұл студенттердің өз оқуына жауапкершілікпен қарауына және рефлексиялық қабілеттерін дамытуына ықпал етеді.

Маманның кәсіби дамуы мен тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқаратындықтан, цифрлық трансформация жағдайында жоғары оқу орындарында маман даярлау үдерісінде рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастыру маңызды болып табылады. Оқу бағдарламаларын рефлексиялық тапсырмаларды енгізу арқылы жетілдіру, оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру, студенттердің өзіндік оқу дағдыларын дамыту және цифрлық платформаларды тиімді пайдалану арқылы рефлексиялық құзыреттілікті қалыптастыруға қазір өзекті әрі қол жетімді қадамдардың бірі болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Сардарова Ж.И., Кисметова Г.Н., Турежанова Г.А., Саркулова Д.С. Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагогтердің цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану даярлығын қалыптастыру. // ҚазҰУ Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. – 2022. – №1(70). – Б. 49–56.
2. Шекербекова Ш.Т., Бақытбекова Ж.Б. Цифрлық құзыреттілікті қалыптастыруды жоғары білім беру жүйесінде информатика мұғалімдерін кәсіби даярлау кезінде қамтамасыз етуге болады. // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2021. – №1(70). – Б. 83–89.
3. Майгельдиева Ш.М. Білім берудегі құзыреттілік, құзыреттілік және құзыреттілік тәсіл ұғымдары мәселесі бойынша. // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. – 2016. – №1(49). – Б. 79–83.
4. «Digital Kazakhstan: заманауи білім беру» педагогтердің цифрлық құзыреттілігін дамыту. // Adisnama. – 2024. – №2. – Б. 12–18.
5. Педагогикалық білім берудің заманауи трендтері. // ОҚМПУ. – 2021. – 256 б.
6. Бегелова, А. (2019). Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің рефлексивтік мәдениетін қалыптастыру. Диссертация. Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ.
7. Цифрлық білімдік ортаның артықшылықтары мен кемшіліктері. (2023). Digitaletiquette.kz.
8. Білім беруді цифрландыру және трансформациялау. (2023). Қарағанды техникалық университеті.

УДК 159.9

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Султанов А.Б., магистр социальных наук
Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет
Уральск, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада заманауи маманға бағытталған психологиялық білім деңгейлері мен олардың әрқайсысының өз міндеттерін шешетін практикалық дағдыларды меңгеруі жайында баяндалады. Сабақтастық логикасы мен мазмұнды сақтай отырып, гуманизм мен кәсіпқойлық құндылықтарына сәйкес ойлауға, сезінуге және әрекет етуге қабілетті мамандарды даярлаудың жоғары сапасын қамтамасыз етудің жолдары көрсетілген.

Summary

Psychological education aimed at a modern specialist should be structured according to levels, each of which solves its own task: from practical mastery of skills to philosophical understanding of human nature. Only by observing the logic of continuity and richness of content is it possible to ensure high-quality training for specialists who are able to think, feel and act in accordance with the values of humanism and professionalism.

В современных условиях активного развития общества психология стабильно входит в перечень наиболее востребованных дисциплин среди студентов высших учебных заведений. Её изучают не только будущие профессиональные психологи, но и обучающиеся по смежным направлениям: педагогика, медицина, право, социальная работа и другие гуманитарные специальности.

В контексте происходящей модернизации в Казахстане наблюдается резкое расширение масштабов преподавания психологии. Психологическая подготовка охватывает не только студентов, но и школьников средней и старшей ступеней. Дополнительно, большое распространение получают курсы и тренинговые программы, адресованные взрослому населению. В связи с этим возникает закономерный вопрос: каковы реальные цели изучения психологической науки и соответствует ли результат ожиданиям?

Примечательно, что подобная инициатива уже предпринималась: в конце 1940-х годов психология была включена в школьную программу как обязательная дисциплина, однако вскоре исключена, поскольку не оправдала возложенных надежд [1]. Сегодня также можно наблюдать тенденцию переоценки возможностей этой науки: порой её воспринимают как универсальное средство решения всех проблем. Это заставляет переосмыслить задачи психологического образования и определить, каким требованиям оно должно отвечать.

С нашей точки зрения, основные цели изучения психологии можно систематизировать в трёх направлениях:

1. **Развитие базовых социальных умений**, таких как коммуникативные навыки, мышление и поведенческая активность. Эти умения часто именуются психотехническими, поскольку они способствуют укреплению личностных компетенций и повышению эффективности взаимодействия в различных жизненных контекстах.

2. **Формирование системы психологических понятий**, обеспечивающих понимание поведенческих и когнитивных закономерностей. Теоретические знания в совокупности с практическими навыками формируют у будущего специалиста способность к решению как познавательных, так и прикладных задач в сфере межличностного и профессионального взаимодействия.

3. **Выстраивание целостного мировоззрения**, включающего осознание себя в социально-культурном контексте. Здесь речь идёт не столько о прикладном использовании знаний, сколько о формировании философско-методологической базы личности — её ценностей, взглядов и самоопределения в обществе.

Каждой из вышеперечисленных целей соответствует определённый уровень образовательного содержания. Важно отметить, что каждый последующий уровень расширяет и дополняет предыдущий, формируя целостную и многоуровневую модель профессионального образования в области психологии. Несоответствие между целями и предлагаемым учебным содержанием способно привести к снижению мотивации обучающихся и подрыву доверия к психологии как науке.

Содержание психологического образования: логика и специфика уровней

Первый уровень ориентирован на развитие социальных навыков и коммуникативных стратегий. В рамках данного этапа приоритет отдаётся практико-ориентированным формам обучения, особенно тренингам. Современные программы тренингов нацелены на отработку конкретных сценариев — например, собеседование при приёме на работу, ведение диалога в конфликтной ситуации, публичное выступление и т.п. Эти формы обучения минимально используют теоретические категории, делая акцент на прикладной стороне. Однако перенос полученных навыков на иные ситуации часто бывает ограниченным, поскольку участники тренинга не всегда понимают механизмы, лежащие в основе тех или иных поведенческих стратегий.

Кроме того, значительное внимание уделяется индивидуализации обучения — учёту личных качеств обучающегося, его темперамента и особенностей поведения. Образно говоря, в рамках тренинга происходит «со-настройка» личности с потенциальными жизненными и профессиональными вызовами. Этот уровень может быть доступен с раннего возраста и не требует глубокого аналитического мышления или владения научной терминологией.

Второй уровень связан с освоением системы понятий психологической науки. Он требует от обучающегося способности к анализу, обобщению и сравнительному мышлению. Здесь важна не просто декларация терминов, а глубокое понимание их сущности и границ применения. Например, понятие «установка» раскрывается на основании экспериментальных данных, в частности — работ Д.Н. Узнадзе [2]. Явление фиксированной установки иллюстрируется через классический эксперимент, в котором испытуемому предъявляются объекты, вызывающие устойчивую перцептивную иллюзию. Это даёт основание для осознания понятия как продукта определённого опыта и контекста.

Из этого вытекают ключевые принципы преподавания теории психологии:

- каждое понятие должно анализироваться в контексте его возникновения и применения;

- осмысление понятий должно происходить в сравнении с аналогичными терминами, близкими по содержанию, но отличающимися по функционалу.

В случае отсутствия возможности восстановить контекст происхождения понятия допустимо использовать сценарии его прикладного применения. Однако такой подход также требует методологической рефлексии и логического анализа.

Третий уровень отражает мировоззренческую составляющую психологического образования. На этом этапе особое значение приобретают философские, методологические и культурно-исторические основания научной дисциплины. Изучение психологических школ, парадигм, научных подходов позволяет обучающемуся выстроить собственную систему ценностей и осознанно относиться к разнообразию взглядов на человека и общество. Ярким примером рефлексивного анализа выступает работа Л.С. Выготского «Исторический смысл психологического кризиса», в которой раскрывается глубинный конфликт в основаниях психологии как науки [3].

Заключение

Психологическое образование, ориентированное на современного специалиста, должно быть структурировано по уровням, каждый из которых решает свою задачу: от практического овладения навыками до философского осмысления человеческой природы. Только при соблюдении логики преемственности и содержательной насыщенности возможно обеспечить высокое качество подготовки специалистов, способных мыслить, чувствовать и действовать в соответствии с ценностями гуманизма и профессионализма.

Литература:

1. Константинов, В.В. История психологии [Текст]: Учебное пособие / В.В. Константинов.- Пенза: ПГПУ им. В.Г.Белинского, 2019.- 144с.
2. Большой психологический словарь /Под. ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко, СПб.; М., 2003. С.45.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. — М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. — 1136 с

UDC 2-756:111

METHODOLOGIES FOR ENSURING THE SAFETY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Suyuberdieva A. A., cand. ped. scie., Medetova B. L., lecturer
M. Auezov South Kazakhstan University
Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Бұл мақалада білім беру ортасының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған әдістемелер жан-жақты қарастырылған. Қауіпсіздіктің физикалық, цифрлық (киберқауіпсіздік), психологиялық және құқықтық аспектілері қамтылған. Қауіпсіздікке тек алдын алу шаралары ретінде емес, білім алушылар мен педагогтардың дамуына қолайлы, тұрақты орта құрудың негізгі шарты ретінде қарау керек. Мақалада сонымен қатар ата-аналар мен қоғамдастықтың рөлі, көпсалалы әріптестіктің маңыздылығы атап өтіледі. Қорытындысында қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру арқылы сапалы білім беру процесіне қол жеткізуге болатыны тұжырымдалады.

Резюме

В данной статье рассматриваются комплексные методики обеспечения безопасности в образовательной среде. Анализируются ключевые аспекты безопасности: физическая защита,

кибербезопасность, психологическое благополучие и нормативно-правовая база. Безопасность — это не только система мер предосторожности, но и важное условие для создания устойчивой и поддерживающей образовательной среды. Также рассматривается роль родителей и внешнего сообщества в обеспечении безопасности. В заключении делается вывод о необходимости формирования культуры безопасности как основы для качественного образования.

The concept of safety within educational environments has undergone substantial transformation in recent years, reflecting the multifaceted nature of contemporary threats that range from physical violence to cyber intrusions and psychological distress. This article explores a comprehensive framework for safeguarding educational spaces, examining physical, digital, psychological, and regulatory dimensions. It argues for an integrated, proactive, and community-engaged approach as essential to cultivating a secure and enabling learning atmosphere.

In the rapidly evolving landscape of global education, ensuring the safety and well-being of all stakeholders within academic institutions has become both a moral imperative and a legal necessity. The traditional paradigm of school safety, once narrowly defined by physical infrastructure and emergency preparedness, has expanded to encompass a broader spectrum of risks, including digital vulnerabilities, emotional well-being, and socio-cultural tensions. Educational institutions, therefore, must adopt a holistic security methodology—one that is anticipatory rather than reactive, multidimensional rather than isolated, and systemic rather than incidental.

Physical Security: Foundational Protections

While physical safety is often considered the most visible aspect of educational security, it remains foundational. An institution’s capacity to protect its members from physical harm is not only a prerequisite for effective teaching and learning but also a core determinant of its legitimacy and trustworthiness.

Strategic implementations include:

Controlled access protocols: Utilization of biometric identification, security personnel, and real-time visitor tracking systems to prevent unauthorized entry.

Surveillance architecture: Deployment of high-resolution CCTV systems and integration with AI-based threat detection analytics.

Structural safety audits: Regular evaluations of building integrity, evacuation routes, and compliance with fire and disaster preparedness codes.

Simulation-based emergency training: Routine drills for staff and students, guided by crisis management professionals, to ensure swift, coordinated responses.

Cybersecurity and Digital Integrity

The digitization of education, while transformative, has introduced a suite of cybersecurity challenges that demand meticulous attention. Data breaches, online harassment, and system vulnerabilities pose significant threats to institutional credibility and individual privacy.

Key methodologies:

Robust cybersecurity infrastructure: Deployment of multi-layered firewalls, end-to-end encryption, and intrusion prevention systems (IPS).

Cyber hygiene education: Mandatory training for staff and students on recognizing phishing attempts, securing personal devices, and managing digital identities.

AI-driven content monitoring: Leveraging machine learning algorithms to detect and flag inappropriate or harmful content in real time.

Psychological Safety: Cultivating Emotional Resilience

Safety cannot be measured solely by the absence of physical or digital harm. Psychological safety—the assurance that individuals can express themselves without fear of humiliation, discrimination, or emotional repercussion—is indispensable in fostering academic engagement and intellectual risk-taking.

Institutional priorities should include:

School-wide mental health frameworks: Provision of counseling services, peer support programs, and trauma-informed pedagogical practices.

Anti-harassment and inclusion policies: Clear, enforceable protocols addressing bullying, cyberbullying, and systemic discrimination.

Social-emotional learning (SEL): Curriculum integration that emphasizes empathy, self-regulation, and interpersonal skills.

Feedback-driven climate assessments: Regular anonymous surveys to monitor students' and staff's perception of safety and belonging.

Legal and Ethical Frameworks

Ensuring a safe educational environment necessitates adherence to both statutory obligations and ethical standards. Institutions must operationalize safety policies within a clearly defined regulatory architecture that upholds transparency, accountability, and procedural fairness.

Essential elements:

Legal compliance: Adherence to national and international education laws, occupational safety standards, and data protection regulations.

Internal governance: Development of institutional codes of conduct, disciplinary protocols, and incident response mechanisms.

Professional development: Continuous training for educators and administrators on legal rights, reporting obligations, and ethical leadership.

Risk assessment and mitigation planning: Institutionalization of risk management practices, including predictive analytics to identify emerging threats.

Community Engagement and Multistakeholder Collaboration

Safety within educational institutions cannot be achieved in isolation. It requires active collaboration with parents, local authorities, NGOs, and broader community stakeholders. Such partnerships enhance the resilience and adaptability of school systems in addressing complex and context-specific threats.

Approaches include:

Participatory governance models: Inclusion of parents and community representatives in safety policy development and oversight.

Cross-sectoral collaboration:

Partnerships with healthcare providers, law enforcement, and child protection agencies. Transparent communication: Establishment of crisis communication protocols and feedback loops that keep stakeholders informed and engaged.

In the context of global uncertainty and rapid sociotechnical transformation, ensuring the safety of educational environments has emerged as a multidimensional challenge. Institutions must move beyond minimalist, compliance-oriented models and adopt a culture of continuous vigilance, ethical responsibility, and inclusive engagement. By integrating physical, digital, psychological, legal, and communal strategies into a unified framework, schools and universities can not only mitigate risks but also empower learners and educators to thrive in secure, supportive, and forward-looking environments.

Literature:

1. Federal Bureau of Investigation. (2021). Safe Online Surfing Internet Challenge. Retrieved from https://sos.fbi.gov
2. UNICEF Kazakhstan. (2020). Kazakhstan Kids Online: National study of children's and adolescents' internet use. Almaty: UNICEF.
3. Ministry of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan. (2023). Guidelines on Ensuring Children's Digital Safety. Nur-Sultan.
4. Fingramota.kz. (2023). Online Course: Digital Hygiene Skills for Children and Adolescents. Available at: https://fingramota.kz
5. Kaspersky Lab & UNICEF Kazakhstan. (2024). Cybersecurity for Parents: A Practical Guide. Almaty.
6. Center for Analysis and Investigation of Cyber Attacks (CAICA). (2022). Children’s Safety in the Digital Space: Threats and Protection Measures. Nur-Sultan: CAICA
7. Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan. (2023). Digital Literacy Education Program in Kazakhstani Schools. Nur-Sultan.

ӘОЖ 004.89

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ НЕГІЗІНДЕ ЖАСАЛҒАН ТҮРКІСТАН ӨҢІРІНДЕГІ ТАРИХИ ОРЫНДАРҒА АРНАЛҒАН МОБИЛЬДІ ҚОСЫМША МҮМКІНДІКТЕРІ

Турымбетов Т.А., техн.ғ.к., қауымд. профессор м.а.
Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан, Қазақстан
Искаков Т.Б., PhD, қауымд. профессор
Халықаралық туризм және меймандостық университеті, Түркістан, Қазақстан

Резюме

В работе рассматривается важность перевода исторического, культурного и религиозного наследия Туркестанского региона в цифровой формат. С помощью искусственного интеллекта определены наиболее часто посещаемые туристами места Туркестанского региона. Туркестан-центр древней цивилизации, где расположены мавзолей Ходжи Ахмеда Ясави, городище Культобе, мавзолей Рабии Султан Бегим и другие исторические памятники. Актуальной проблемой является использование цифровых технологий для повышения туристского потенциала этих объектов и их популяризации. В

исследовании, основанном на искусственном интеллекте, были проанализированы. Такие приложения обеспечивают комфортное обслуживание туристов с помощью интерактивных карт, аудиогидов, технологий дополненной реальности и виртуальных туров. Результаты исследования показали, что цифровизация исторического наследия способствует его сохранению, повышению его доступности и развитию туристской индустрии региона.

Summary

This paper discusses the importance of digitizing the historical, cultural, and religious heritage of the Turkestan region. Using artificial intelligence, the most frequently visited tourist destinations in the region were identified. The region is the center of an ancient civilization and is home to the mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi, the Kultobe settlement, the mausoleum of Rabia Sultan Begim, and other historical monuments. The challenge lies in leveraging digital technologies to boost the tourism potential and popularity of these sites. A study based on artificial intelligence analyzed these sites. These applications provide tourists with a comfortable experience through interactive maps, audio guides, augmented reality technologies, and virtual tours. The study's results showed that digitalizing historical heritage contributes to its preservation and accessibility, as well as the development of the region's tourism industry.

Қазіргі заманғы технологиялардың дамуы бұл мұраны цифрлық форматқа көшіру арқылы жаңа деңгейге шығаруға мүмкіндік береді. Бұл әсіресе мобильді қосымшалар арқылы жүзеге асырылғанда тиімді болмақ. Осы мақалада жасанды интеллект негізінде жасалған Түркістандағы тарихи орындарға арналған мобильді қосымшаның артықшылықтары қарастырылады.

Геоақпараттық жүйенің негізі болып табылатын - карталарды дайындауда Google Maps қызметі жиі қолданылады. Сонымен қатар, Google Maps карталары веб сайттарда анықтама ретінде немесе объектінің мекен-жайын визуалды көрсетуде де кеңінен қолданылуда. Осыған орай, Google Maps қызметін қолдану және онда карталарды сызу өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Сондықтан, қазіргі уақытта осындай жұмыстардың мобильді қосымшасың құру өзекті мәселердің бірі болып табылады.

Зерттеу методологиясы. Зерттеуде тарихи мұраны цифрлық форматқа көшірудің тиімділігін бағалау үшін сапалық және сандық әдістер қолданылды. Біріншіден, тарихи мұраларды цифрландыруға қатысты ғылыми еңбектер мен халықаралық тәжірибелер зерттелді. Екіншіден, Түркістандағы туристік орындарға қатысты деректер жинақталып, олардың қолжетімділігі мен танымалдылығы сарапталды.

Тарихи мұраны цифрлық форматқа көшірудің маңызы. Цифрлық технологиялар тарихи орындарды виртуалды ортаға енгізуге мүмкіндік береді. Бұл тарихи нысандардың ұзақ мерзімді сақталуына, туристерге ыңғайлы болуына және тарихи ақпараттың қолжетімділігін арттыруға ықпал етеді. Виртуалды турлар, 3D моделдеу және кеңейтілген шындық технологиялары арқылы пайдаланушылар тарихи нысандарды интерактивті түрде зерттей алады.

Түркістанның тарихи мұраларын цифрландыру үшін арнайы мобильді қосымшаны әзірлеу көптеген артықшылықтар береді.

Түркістан өңірі көптеген тарихи, мәдени және діни орындарға бай. Олардың әрқайсысы өңірдің туризмін дамытуға үлкен үлес қосады.

Тарихи орындарды цифрлық форматқа көшіру арқылы олардың танымалдығы артып, туристерге қолжетімділігі жақсарады. Мобильді қосымшаның көмегімен туристер бұл орындар туралы ақпаратты алдын ала зерттеп, сапарын жоспарлай алады. Сонымен қатар, виртуалды гид қызметі арқылы туристер тарихи орындардың маңыздылығын толық түсіне алады.

Қазір де Android мобильдік бағдарлама әзірлеу қарқынды дамып келе жатқан бағдарламалардың бірі болып танылады. Платформаладрың арасында жетекші орындарды Android және IOS платформалары алады [1].

Android – операциялық жүйесі коммуникаторларға, планшеттарға, цифрлық ойнатқыштарға, цифрлық фоторамкаларға, қолға киетін сағаттарға, нетбук және смартбуктарға Linux ядросында жасалған операциялық жүйе орнатылған. Бағдарламаны жасау үшін Android Studio ортасын қолданамыз, Android SDK мобильдік құрылысы SDK эмуляторы арқылы іске асады. Java нысанасына негізделген тіл, оның өзінің көптеген ішкі кітапханалары бар. Бірінші орында ол қолданушыға жеңіл әрекеттестікті көрсетеді [2].

Геоақпараттық жүйе құру барысында Google maps қызметінің көмегімен Түркістан аймағында орналасқан тарихи-археологиялық ескерткіштердің картасын жасау мәселесі қарастырылған.

Смартфон - өз кезегінде сізге бір мезгілде бірнеше қосымшалармен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін қуатты операциялық жүйесі мен жабдықталған ұялы телефон. Басқаша айтқанда, смартфон - аналогты компьютер болып табылады. Android мобильді операциялық жүйелер нарығында үлесі әліде өсіп келеді. Мүмкіндіктердің кеңдігі бойыша Android платформасы үстелге қоятын ДК-лер басқару жүйелеріне жол бермейді [3].

Android қосымшалар Java бағдарлама жасау тілдерінде өңделеді және виртуалдық машиналарда (VM) орындалады. Бұл виртуалдық машина - JVM емес, ол Dalvik Virtual Machine технологиясы. Android Dalvik VM данасының ішінен қосылады [4].

SDK (software development kit) - белгілі бір бағдарламалық пакетін бағдарламалық қамтамасыз ету, негізгі бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу, аппараттық платформа, компьютер жүйесінің видео ойын құрылғысы, операциялық жүйелер мен басқа да платформалар үшін қосымшалар жасау үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді дамыту құралдарының жиынтығы. Бағдарламашы әдетте әзірлеуші немесе жүйелік мақсатты технологиясын тікелей SDK алады. SDK жиі Интернет арқылы таралады. Көптеген SDK тегін таратылады [5].

Android жұмыс жасайтын смартфондар үшін тегін Google Maps қолданбасы бар. Оған қол жетімді: дауыстық іздеу, жер серігі, көшесін қарау, көлік навигаторы режимдері бар. Google Maps – та тіпті құрылғыға белгілі бір картасы аймақты сақтауға болады. Google картасы - Google бастап картографикалық қызметі, 2008 жылдың маусым айында іске қосылды. Жер картасы қызмет спутниктік суреттер болып табылады [6].

Интерфейстер құру тәжірибесінде барлық ұсақ-түйек өте маңызды екенін көрсетеді. Қалай болғанда да, олардың барлығы жалпы әсер қалдырады,

қолданушы нәтижесінде қорытындылайды және бұдан әрі осы интерфейспен басшылыққа алу, жұмысты жалғастыру туралы шешім қабылдайды.

Қазіргі әлемде жетістікке жетудің екі жолы белгілі. Біріншіден, жаппай пайдаланатын арзан өнім (пайдаланушыға ұнаса) көптігінің есебінен табысты боласың, ал көптігі арзандығының есебінен [7].

Екінші жол, анағұрлым қызықтырақ, бірақ көбірек күш салуды талап ететін, топтан бөлектейтін ерекшелігімен назар аудартатын.

Қолданбалы интерфейсті құруда экранның кейбір бөліктері кейбіріне қарағанда анағұрлым сиректеу қолданылатынын есепке алу. Сондықтан, интерфейстің элементтерін орналастыруда тең бөлінуін ескеру [8].

Құрылған бағдарламаларда жиі қолданылатын, саусақтар оңай жететін енгізу үшін батырмалар, пішіндер қою ұсынылады. Пайдаланушыға анимация контентке дейін жетуге көмектесуі керек, бірақ маңыздылығы контенттен аспау керек. Бұл анимация уақытына, экранда сурет салуға, аралық сатыларға қатысты. Баланс сақталуы керек [9].

Интерфейс құруда бастысы - пайдаланушыға ыңғайлылық. Интерфейс оңай, көзге жағымды, тез және ең маңыздысы өзіміз жасағымыз келгенін тез, жылдам және ыңғайлы жасауға мүмкіндік беру. Басқаша айтқанда, біз интерфейспен емес, өз контентімізбен жұмыс жасауымыз керек. Дұрыс ұйымдастырылған анимация пайдаланушыда оң әсер қалыптастыру үшін маңызды рөл атқарады. Біріншіден, ол оның көңілін көтереді және алдандырады. Мысалы, қосымшаны жүктеуде, жауапты күтуде және басқа амалдарға уақыт кететін кезде, бұл маңызды. Екіншіден, анимацияның көмегімен пайдаланушының қабылдауын өзгертуге болады, мысалы, маңызды өткелдерді бөлектеу.

Интерфейсті құруда оның ең басты міндеті - пайдаланушының контентке жетуін және онымен жұмыс жасауын қамтамасыз ету екенін естен шығармау керек. Android қосымшасын IDE Eclipse-те құру үшін жоба жасайсыз. Бұл ортада жоба құруда бірнеше файл түрленеді. Мұндай файлдардың бірі директория/res/layout/ бұл main.xml. Өздігінен құралған Main.xml: файлында элементтер орналасқан, оны сіз өзіңіздің қажетіңізге қарай өзгерте аласыз [10].

Егер сіз, Eclipse ортада бағдарламаласаңыз құрсаңыз, онда XML қыстырмасының файлын ашасыз, онда Graphical Layout Editor ашылғанын байқайсыз. Бұл өңдеуші, WYSIWYG (what you see is what you get, яғни сіз нені көргіңіз келсе, соны көре аласыз) құралы көмегімен құрастырушыларға интерфейс құрастыруға мүмкіндік береді. Ол интерфейс жасауды жылдамдатады. Кейде XML-файлы қыстырмасын қолмен түзетуге тура келеді [11].

Мобильдік қосымшаға Google картасын интеграциялау және бағытты сызу процесі мынадай кезеңдерден тұрады: бағыт туралы ақпаратты алу; алынған жауапты өңдеу; картаға бағыттарды сызу. Осы жұмысты орындаудың нәтижесінде геоақпараттық жүйе құрудың бір тәсілі – Google Maps қызметінің мобильді қосымша құруда қолданылуының бір жолы және Түркістан қаласы төңірегіндегі тарихи орындардың картасы жасалды.

Бүгінгі тұтынушы іздейтін тек қана мобилді телефон, ол шарттар мен мүмкіндіктерін мұқият зертейді, қазіргі нарықтың талаптарымен салыстырады. Сондықтан мобильді технологияларды, оған арналған қосымшаларды дамыту қазіргі заманның талабы деп айтуға болады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, тарихи орындарға арналған мобильді қосымшалар туристер үшін ғана емес, жергілікті тұрғындар мен зерттеушілер үшін де пайдалы құрал бола алады. Түркістандағы тарихи орындарды цифрландыру олардың халықаралық деңгейде танылуына ықпал етеді. Сонымен қатар, мобильді қосымшалардың тиімділігі олардың үнемі жаңартылып отыруына да байланысты.

Тарихи мұраны цифрлық форматқа көшіру – заманауи технологиялардың артықшылықтарын пайдалана отырып, мәдени мұраны сақтау мен оны кеңінен насихаттаудың тиімді жолы. Сауран, Отырар қалалары, Арыстанбаб, Қожа Ахмет Яссауи, Домалақ ана, Қарашаш Ана, Гаухар ана кесенелері, Үкаша ата мазары, Қазығұрт тауы ендіктері мен бойлықтары анықталды. Android платформасы арқылы Google map картасын пайдалана отырып, бірінші нүктеден екінші нүктеге жету картасы сызып көрсететін мобильді қосымша.

Түркістан қаласына арналған мобильді қосымша тарихи орындар туралы ақпаратты кең аудиторияға қолжетімді етіп, туристік индустрияны дамытуға ықпал етеді. Сондықтан осындай цифрлық жобаларды қолдау және дамыту маңызды болып табылады. Сонымен қатар, цифрландырудың тиімділігі мен тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін үнемі жаңарту мен ғылыми зерттеулер жүргізу қажет.

Әдебиеттер:

1. Лорен Дэрси, Шейн Кондер. Android за 24 часа. Программирование приложений под операционную систему Google - 464 с.
2. Голощапов А. Google Android программирование для мобильных устройств, БХВ-Петербург, 2011 – 448с.
3. Theresa Neil. Mobile Design Pattern Gallery Color Edition (May 25, 2012).
4. С. Хашими, С. Коматинени, Д. Маклин. Разработка приложений для Android - Питер 2011, 736с.
5. M.Yuan, Enterprise J2ME: Developing Mobile Java Applications, New Jersey: Prentice Hall PTR, 2003.
6. С.В. Пугачев, С.И. Павлов, Д.В. Сошников. Разработка приложений для Windows Phone 7.5 / – СПб.: БХВ-Петербург, 2012. – 384 с.
7. Лорен Д., Кондор Ш., Android программирование приложений под операционную систему Google 2011 – 464 с.
8. Амелин К.С., Граничин О.Н., Кияев В.И, Корявко А.В. Введение в разработку приложений для мобильных платформ. Санкт-Петербук 2011-505 с.
9. John M. Wargo. Phone Gap Essentials: Building Cross-Platform Mobile Apps. (Jun 11, 2012).
10. Брайан Х.,Филлипс Б. Программирование под Android. Питер 2014-592 с.
11. Рето Майер. Android 2. Программирование приложений для планшетных компьютеров и смартфонов, 2011 – 672с.

Мақала AP23488900 «Жасанды интеллектті қолдана отырып, әлеуметтік желілерде жастар арасында кибербуллингті автоматты түрде анықтау» атты гранттық жоба аясында дайындалған.

ӘОЖ 316 6:159.9

ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Буйембаева Ш.Б.
М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті. Тараз., Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются семейные отношения и принципы работы с родителями с комплексной психологической точки зрения. В статье также исследуются последствия динамики развития семейных отношений. При этом основным стилем детско-родительского общения является анализ взаимодействия родителей и детей в процессе совместного решения проблем.

Summary

The article considers the principles of family relations and work with parents from a comprehensive psychological perspective. The article also examines the dynamics of the development of family relations. At the same time, the main style of parent-child communication is the analysis of the interaction of parents and children during joint problem solving.

Отбасы – қоғамның бастапқы ұясы болғандықтан, ол әлеуметтік дамуда маңызды рөл атқаратын құрылымдардың бірі. «Отан отбасынан басталады» деген даналықты айтқан халқымыз үшін отбасының қоғам өмірінде алар орны ерекше. Отбасы – тек бала-шаға дүниеге келіп, оларды тәрбиелейтін қоғамдық және рухани ошақ емес. Отбасында бала әлем жайлы алғашқы білімді алады, оның мінезі, жүріс-тұрысы, қажеттіліктері, қызығушылықтары, құндылықтары, адамгершілік идеалдары мен түсініктері, өзгелерге деген қарым-қатынасы қалыптасады.

Жас ұрпақтың тәрбиелі, мәдениетті де білімді болуы, ең алдымен, ата-анадан, отбасы –ошақ қасынан басталмақ. Дана қазақтың «ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген даналық сөзі тегін айтылмаса керек.Адамды адам ететін қоршаған орта және тәлім-тәрбие десек, соның ішінде отбасынан, ата-анадан алған үлгі-өнеге балалардың тұлғалық қасиеттері мен отбасы, отбасылық қатынастар, отбасылық сыйластық пен үйлесімділіктің қалыптасуына негіз болады. Б.К Каированың айтуынша: «Отбасы – бірліктің, берекенің, кіршіксіз тазалық пен адамгершілік қасиеттердің ордасы. Осындай береке мен бірлікке толы, құрметті де, сыйлы отбасының қалыптасуында жас ұрпақтың бойында қалыптасқан отбасы құндылығы жайлы түсініктердің маңыздылығы ерекше. Әрине, жастардың отбасы жайлы түсініктерінің қалыптасуы – олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтарына, ой-түсініктері мен бағамдарына, өз отбасынан алған тәрбиесі мен дүниетанымына тікелей байланысты болып келеді». Отбасы мүшелері: ерлі-зайыптылар, ата-аналар мен балалар арасындағы, ал Қазақстан Республикасының неке-отбасы заңнамасында көзделген жағдайларда және шектерде басқа туыстар мен өзге де адамдар арасындағы құқықтар мен міндеттерді, мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарды белгілейді. Балаға жас кезінде ата-ана арасындағы

қатынас моделі соққы берсе, кейін соны өзі қайталайтынын жоғарыда айтқан едік. Ғалымдардың зерттеуінше, некеде басқару позициясындағы күрес, талпыныс, қарама-қарсылық көрсету. Отбасылық қарым-қатынастың бала психологиясына әсерін А.С.Спиваковская талдай келе, «ата-аналық көзқарас» деген термин ұсынған. Бұл терминге «Баланың шынайы бағытынан саналы және бейсаналық баға» негізінде түсініктеме берген. Ата-ананың қасиет көзқарастарын үш түрге бөлген: адекваттылық, динамикалық, болжамдық. Балаға кері жағымсыз әсер ететін жағдайлардың бірі – отбасы тәрбиесіндегі жүйеліліктің болмауы. Сондықтан балаға ата-анасымен жағымды эмоционалды қарым-қатынас орнату өте қажет. Отбасында ерлі-зайыптылардың өзара қарым- қатынасының мәні мен рөлі Е.В.Новиковаңың жұмысында анықталған. Ол қарым-қатынас стилін талдай отырып, «жағымды» және «жағымсыз» мағынадағы отбасын атап көрсеткен. Жағымды отбасы сипаты: ашықтық, бір-біріне сенім білдіру, жоғары деңгейдегі эмпатия, рефлексивтілік. Жағымсыз отбасы: «қақтығыс» тақырыптарының болуы, қарым-қатынас дағдарысының қарастырылмауы, жанұядағы терең сәйкессізідік, бақталастық, шектеу.

Отбасы жүйесін қарастыра отырып, отандық психологияда жарық көрген басылымдық зерттеу нәтижелері «жүйелі ықпалда» жоқтың қасында десек те болады. Жүйелі отбасы ықпалының басты феномені де осы болып отыр.

В.Сатир «Психотерапия в семье» еңбегінде отбасы әсерін былай түсіндіреді: «Ата-ана, негізінде ол да бала, олар да өз ата-анасының қасында тұрады, олар әрине бұрынғысыншы қалай өмір сүруді үйретеді. Ата-ана деген өз алдына бір құрылысшылар, саналы және бейсаналы тұрғыда бұрынғы өз ата- анасынан меңгерген негізгі қаңқаны болашақ отбасына әкеледі. Ал «Система Сатир» еңбегінде отбасы әсері туралы былай жазады: «Ата-ана бұл әлемде бізге ненің маңызды және маңызды еместігін, өзін қалай ұстау және өзгелер қалай ұстайды, нені күтеді, қоршаған ортаны қалай көріп қабылдауды меңгертеді.

Отбасының жүзеге асуының маңызды шарттарының біріккен іс-әрекет және белгілі бір кеңістік локализация-баспана, үй, оның өмірлік экономикалық негізі сияқты меншіктік, белгілі бір халықтың, мемлекеттің жалпы мәдениет шеңберіндегі жалпы мәдени орта болып табылады. Демек, отбасы –бұл ерлі-зайыптылар жұбымен ата-аналықпен, туыстықпен байланысатын, халықпен және тұқым қуалаушылықпен және балалар социализациясымен, отбасы мүшелерін қолдаумен қайта жандануды жүзеге асыратын адамдардың бірыңғай жалпы отбасылық іс-әрекетіне негізделген.

Отбасы феноменін түсінудің бірден бір жолы – бұл бір отбасының тарихи уақыты мен өмірлік циклін ұзақ уақыт бойғы өзгерісіне төтеп беретін, кейбір мәңгі құрастырылатын отбасы құрылымын түсіндіру. Отбасы феноменіндегі құрылымдық осьтер С.И.Голодтың айтуынша, ерлі-зайыптылық және бала-ата- аналық қатынас болып табылады. Ағалы-інілі қатынас соншалықты маңызды, өйткені соның негізінде тұлғаның басты қасиеттері, сонымен қатар ерлі- зайыптылық және ата-аналық шарттар қалыптасады.

Отбасы – әлеуметтану, экономика, құқық, этнография, психология, демография, педагогика және т.б. көптеген ғылымдардың зерттеу объектісі болып табылады. Олардың әрқайсысы өздерінің пәндеріне қарай отбасының дамуы мен функциялануының арнайы жақтарын зерттейді. Отбасы психологиясында қарастырлатын сұрақтар жан жақты: бұл ерлі-зайыптылар, ата-ана-балалық қатынас, отбасы үлкендеріне өзара қатынасы, даму бағыты, диагностика, отбасылық кеңес беру, қатынасты түзету, жүйке жүйесі мен психикалық ауруларды алдын алу, және отбасы тәрбиесінің мәселесі.

Отбасының эмоционалдық сферасын эмпирикалық зерттеуде XIX ғасырда пайда болған оның мүшелерінің қызығушылықтары мен қажеттіліктері де аса қызғушылықты талап етуде. Зерттеу пәні сезімге құмарлық, ақыл-ой және өнегелік өмір болды. Фредерик Ле Пленің отбасы қатынастарын дамытудың динамикасына берген тұжырымы: отбасының патриархалдық типтен тұрақсыздыққа, ата-аналар мен балалардың дараланып өмір сүруіне, әке беделінің төмендеуіне, қоғамда тәртіпсіздіктің тууына бағытталады.

Кішкентайымыздан мінез-құқық ережелеріне иландырады, қауіпсіздігімізге алаңдаушылық білдіреді. Сатир көп жылдар бойы отбасында қатал иерархиялы жүйе болғанына тоқтала отырып, төмендегідей қарастырады.

Психоанализдің іргетасын қалушы З.Фрейдтің психоаналитикалық теориясының негізі баланың ата-анасын сынауынан, қызығуынан тұрады. Осыған орай, жастардың көбі ата-анасына : қыздар әкесіне, ұлдар анасына ұқсайтындарға назар аударады.

Ата-ана махаббатын адам кез келген жаста қажет етеді. Ол балада эмоционалды-сезімдік әлемінде жағымды жағдай мен адамгершілік мінез-құлықты, қорғану сезімін тудырады және өсіп келе жатқан индивидке өмірге қажетті қайнар көз болып табылады.

Э.Фромм көзқарасы бойынша, анамен салыстырғанда әке махаббаты «талапшыл», бала оны жеңіп алатын қандай да бір шарттылық болып саналады. А.Адлер пікірінше, тәрбие процесіндегі әкенің рөлі әлеуметтік компентенттілікті дамытуға бағытталған белсенділікті мадақтау мен түйінделеді.

А.Греймс былай деп жазады: «Ана мейірімділігі қабылдау мүмкіндігін қамтамасыз етеді, әке мейірімділігі қайтаруға негіз болады. Тұлға дамуы үшін екеуі де өте қажет».

Кез келген мектепке дейінгі мекеме жағымды эмоцияда отбасылық қарқынды қарым-қатынас пен әрекетті ұйымдастыруды, тура үйдегідей тәрбие беруді қамтамасыз ете алмайды. Бұл жерде айта кететін жайт, отбасындағы әке шешенің бала тәрбиесіне араласуында ерекше қасиет бар, ол баланың әлеуметтенуіне, ортаға бейімделуіне мүмкіндік жасайды.

А.Лоуэн пікірінше, балаға жастайынан сүйіспеншіліктің жетіспеуі, соңынан эмоционалды дамудың тежелуіне әкеледі. Ішкі жан

дүниесінде бос сезім орны пайда болып, бойын тәуелділік билейді, маған қамқор болса екен дегенді күтумен жүреді.

Ата-анада балаға деген сүйіспеншілік «беру» сезімі болуы тиіс. Баласының махаббаты арқылы қамқорлық, жауапкершілік талабы артып, мінез-құлқы, сенімділік ұялату мақсатына бағытталуы керек. Ата-ана махаббаты шығармашылық деңгейде, өз алдына ерекше, сондықтан оған ешкім былай болуы керек деген шешім шығара алмайды. Ата-ана махаббатының иделы немесе қалпы жоқ, ол өз алдына күрделі, өзгермелі және қарам-қайшы.

А.С.Спиваковская өз анықтамасында: «Ата-ана махаббаты эмоционалды жағымды жағдай кепілі ретінде жан және тән саулығының қайнар көзі болып табылады», - деген.

М.Монтель: «Ата-ана махаббаты – табиғи заңдылық, шындығында болатын болса, жалпы құмарту жануарларға, сондай-ақ адамдарға тән қасиет, онда өзін қорғау мен ұрпақтарына зияндық жасайтындардан сақтау қасиеті беріледі. Табиғатта барлығы бір-біріне әрекеттестікте өмір сүріп,кері байланыста өтеді», деді. «Ата-ана махаббаты динамикалық процесс, ол дамуға қабілетті», - деп Е.И.Исаев және В.И.Слободчиков үш дербес процесті – пайда болу, қалыптасу және қайт құруды енгізді.

Пайда болу – ата-ана махаббатының бір жағдайдан екінші жағдайға көше отырып дамуы мен пісіп жетілуі. Бұл – мүмкін шамамен іске асатын бірлік.

Қалыптасу – ата-ана махаббатының жетілуі мен жаңа түрі әрі жабдықталуы.

Қайта құру – ата-ана махаббатында басты бағыт өзгеріс, өзіндік дамуға келеді. Ата-ана махаббатын феномен ретінде қарастыра отырып, белгілі мән беруде оны екі басты сипатқа бөліп қараған.

Е.Т.Соколованың зерттеулерінде ата-ана мен бала қарым-қатынасының негізгі стилі проблемаларды бірлесіп шешу кезіндегі ата-ана мен баланың өзара әрекетін талдау негізінде көрсетілген:

- Ынтымақтастық;
- Жалған ынтымақтастық;
- Жекешелеу;
- Бақталастық.

Ынтымақтастық қарым-қатынасы кезінде баланың қажеті ескеріліп, оған «автономия» құқығы беріледі.

Баланың отбасындағы жағдайы ата-анасы балаға отбасында қандай рөл ойнауды жүктегенімен сипатталады. Бала мінез-құлқының қалыптасуы рөлдің

сипатына, орнына және функционалдық толықтығына байланысты болып келеді. Отбасы процесінің маңызды компонеттерінің бірі – ата-ана мен бала арасындағы әрекеттік жағы, ата-ана өзара әрекетті позициясынан тұрады.Отбасындағы ерлі-зайыптылар мен ата-ана қатынасындағы мәселелер қазіргі таңда іс-тәжірибеде нақты зерттелуде. Бұл Ю.И.Алешина, В.Н.Дружинин, С.В.Ковалева, А.С.Спиваковская, Г.Эйдемиллер сияқты авторлар жұмыстарында байқалады.

Отбасының өзара қатынас психологиясы жеке тұлға дамуына тұлғааралық қатынас заңдылығы, ішкі отбасылық қатынастың әсері. Заңдылық туралы білім отбасымен тәжірибелік жұмыстарды жүргізуге мүмкіндік береді. Тұлғааралық қатынастағы басты шама белгісі рөлдік-беделдік ерекшелігі, психологиялық алшақтығы, қатынастың тұрақтылығы, өзгеріске дайындығы болып табылады.

Отбасы бұл кезде екі дағдарысты бастан өткереді. Баланы әлеуметтік орта құрылымына енгізу, ата-ана бірінші мәрте баласының тек өз меншігі емес, оған әсер ететін кең әлеуметтік жүйеге тиесілі екенін аңғартады. Кейде бала балабақшаға бармайды, ол кезде күтушісі баланың дамуына, әлеуметтенуіне жауапкершілік алады.

Бала үш жасқа келгенде әлеуметтік байланыстың кең болғанын қалайды, сондықтан оны балабақшаға берген дұрыс. Анасынан бөлек «мен өзім істегім келеді» деп ынталанатын болады. Ал ананың балаға деген қарқынды жақындығы төмендеп, күйеуіне қайта жақындайды немес кәсіби жаққа бет бұра бастайды. Осы өзгеріске сай отбасы жауапкершілігі мен қызметін қайта қарау қажет. Отбасы мүшелерінің екуі де кәсіби жұмыста не қолы бос болмаса жаңа келісімге келеді: баланы балабақшаға апару; шаруашылық-тұрмыстық деңгей, ерлі-зайыптылардың бұрынғы жағдайды қайта қарауы; демалу өрісі: бос уақыттарын бірге өткізетін жерлер, араласатын достар, көңіл көтеру жақтарын да қарастыру тиіс. Осы дағдарыстан жағымды өту – ата-ананың дайындығынан, баламен тең түрде байланысқа түсе алуынан; даму процесіне қолдау көрсетуінен; отбасы жүйесінің икемділігінен; өзгеріске қарай отбасының қабілеттілігінен; коммуникативті іскерлігінен; ерлі-зайыптылардың бір-бірмен келісімінен тұрады. Баланың сыртқы әлеуметтік ортаға бейімделу қабілеті, отбасы ішілік қатынасқа байланысты болып келеді. Бала ата-анасымен бірге толыққанды отбасында өмір сүрген жағдайда әлеуметтік ортада өзін сенімді ұстай алады. Қазақ халқында «Ел боламын десең бесігіңді түзе» деген ұлағатты сөз бар. Отбасы - бала үшін маңызды орында екенін ұмытпай, біз болашақ ұрпағымызды Қазақстанға адал қызмет ететін, білімді де білікті, тәрбиелі азамат етіп өсіру міндетіміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Неке(ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсанындағы №518-IV кодексі
2. Каирова Б.К.,Тойымбетова Д.С.Отбасылықөмір психологиясы.Қостанай. 2016ж.
3.Бизақова Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы Астана.2010ж.

UDC 376.1:37.013(574)

INCLUSIVE EDUCATION IN KAZAKHSTAN'S HUMANITIES: FROM THEORY TO PRACTICAL IMPLEMENTATION

Turadilov M.U.
South Kazakh Medical Academy, Shymkent, Kazakhstan
Mahatova L.T.
South Kazakh Medical Academy, Shymkent, Kazakhstan
Bekkulova A.A.

Түйін

Мақалада Қазахстанның гуманитарлық саласындағы инклюзивті білім берудің дамуы зерттеледі, теориялық негіздерден практикалық іске асыруға көшу мәселелері қарастырылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар үшін оқу бағдарламаларын, оқыту әдістемелерін және бағалау рәсімдерін бейімдеуді қоса алғанда, гуманитарлық пәндерде инклюзивті оқытудың заманауи тәсілдері талданады. Білім беру мекемелері инклюзивті практикаларды енгізу кезінде кездесетін қиындықтар мен кедергілерге, сондай-ақ оларды жеңудің табысты мысалдарына ерекше назар аударылады. Жұмыста педагогикалық кадрларды даярлау жүйесін жетілдіру, қолжетімді білім беру ортасын құру және Қазахстанның білім беру жүйесі контекстінде инклюзивті білім беруді қолдаудың тиімді механизмдерін әзірлеу бойынша ұсыныстар берілген.

Резюме

Статья исследует развитие инклюзивного образования в гуманитарной сфере Казахстана, рассматривая переход от теоретических основ к практической реализации. Анализируются современные подходы к инклюзивному обучению в гуманитарных дисциплинах, включая адаптацию учебных программ, методик преподавания и оценочных процедур для обучающихся с особыми образовательными потребностями. Особое внимание уделяется вызовам и барьерам, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при внедрении инклюзивных практик, а также успешным примерам их преодоления. В работе представлены рекомендации по совершенствованию системы подготовки педагогических кадров, созданию доступной образовательной среды и разработке эффективных механизмов поддержки инклюзивного образования в контексте казахстанской образовательной системы.

Kazakhstan's commitment to inclusive education did not emerge overnight; it evolved through a convergence of international obligations, domestic legal reform, and a growing social awareness that diversity enriches rather than weakens public life. When the country ratified the Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2008, the text was widely read as a moral pledge rather than a mere treaty. Civil-society groups began to argue that an equitable school system must serve every learner without exception, and policy makers soon translated that conviction into law. Yet the legal act is only the prelude to a far more intricate story about implementation, especially in subjects that shape a nation's historical memory, moral imagination, and linguistic heritage. In humanities classrooms, abstract ideals must be translated into classroom dialogue, assignments, grading practices, and a physical environment that acknowledges diverse bodies and minds. Understanding how

Kazakhstan has navigated this journey reveals both the promise and the unfinished business of inclusion.

Historically, Kazakhstani schooling inherited a Soviet model premised on standardisation. Uniform syllabi, centralised textbook production, and a testing regime oriented toward factual recall defined the academic experience for decades. Students who did not fit the normative profile—whether because of a visual impairment, a hearing difference, dyslexia, or anxiety—were channelled into specialised boarding schools. That separation established two habits of thought that still linger: first, the assumption that special education is inherently separate from mainstream teaching; second, a persistent fear among parents and educators that integration will dilute academic standards. As the country entered the twenty-first century, however, new demographic realities and global educational trends challenged those assumptions. Migration, urbanisation, and a surge of bilingual learners complicated the old ideal of a homogenous classroom, while the rise of international rankings created pressure to demonstrate equity as well as excellence.

Legislative reform responded in stages. The 2007 Law on Education, later amended, laid down the principle of equal access, but a law is only as strong as its implementing regulations. A pivotal moment arrived with the adoption of a national concept paper in 2015 that spelled out concrete mechanisms: inclusive standards in teacher preparation, mandatory architectural audits of school buildings, and an ambitious target for enrolment of learners with special educational needs in ordinary classrooms. Data collected over the next decade show that these measures produced measurable gains. The proportion of children with disabilities who study in mainstream settings has grown year by year, and a majority of newly built schools now integrate ramps, acoustic tiling, and adaptive technology labs into their blueprints. In rural areas, progress is slower, but pilot projects run jointly by government and international agencies have begun transforming village schools into hubs where itinerant specialists collaborate with regular teachers.

The humanities sector introduces its own complexities because its teaching methods often depend on dense texts, fast-paced dialogue, and implicit cultural references. In a literature seminar, for example, students may be asked to analyse subtext in a nineteenth-century short story—a task that presupposes fluent reading, abstract reasoning, and familiarity with historical idioms. When a learner struggles with decoding print or processing auditory information, the entire pedagogical rhythm must change. Teachers need alternative formats such as audio narration, simplified glossaries, and graphic organisers that break arguments into visual form. Yet producing those materials is labour-intensive, and many instructors receive no workload credit for doing so. As a result, inclusive practice in the humanities often hinges on individual ingenuity rather than systemic support.

Teacher preparation therefore becomes the decisive bottleneck. Survey research reveals that many graduates of pedagogical universities recall no more than a single lecture, usually theoretical, on inclusive methods. The challenge is even greater for lecturers in higher education, who may hold doctorates in history or philology but lack any formal coursework in special education. When confronted

with a blind student requesting an accessible syllabus, a well-meaning professor may not know where to begin: which ebook formats are compatible with screen readers, how to write alt-text for maps, or how to transform a closed-book exam into a project-based evaluation that preserves academic integrity. Mentorship programs that pair novice instructors with experienced inclusive educators have shown promise, but they reach only a fraction of the teaching corps. A national certification in inclusive pedagogy for university faculty is currently under discussion, and early working groups propose micro-credentials linked to salary bonuses, an incentive that could shift the culture of professional development.

Curricular materials pose a second, often invisible barrier. While STEM subjects benefit from a global marketplace of multimodal resources, Kazakh- and Russian-language humanities texts remain relatively scarce in accessible formats. Few publishers invest in large-print editions or braille embossings of primary sources, and copyright restrictions complicate efforts to create open-access audio libraries. Some universities offset the shortage by commissioning translations of key essays or digitising archival documents with optical character recognition, but these solutions require funding that smaller institutions cannot spare. Collaborative consortia of libraries, NGOs, and student volunteer groups have begun tackling the backlog by producing digital anthologies of historical speeches, literary excerpts, and philosophical treatises, complete with metadata that facilitates adaptive technology. The scale is still modest, yet each semester more faculty report that they can assign core readings without resorting to ad hoc workaround files.

Technology itself is a double-edged sword. On one hand, Kazakhstan’s rapid expansion of broadband infrastructure enables remote captioning services, cloud-based collaborative documents, and AI-powered language support that automatically converts Kazakh-language lecture notes into Russian and English. On the other hand, digital divides persist. Rural students sometimes rely on unstable mobile networks, making interactive learning platforms unreliable. Moreover, not all assistive technologies support the Cyrillic-based Kazakh alphabet or its soon-to-be-adopted Latin counterpart. Software localisation thus remains an urgent priority. Pilot projects funded by international donors are developing speech-to-text engines tuned to regional accents and technical vocabulary in history and philosophy, but scaling those prototypes will require sustained domestic investment.

Beyond logistics, social attitudes shape whether inclusion flourishes or stalls. Focus-group interviews with parents reveal a lingering concern that integrated classrooms might slow the academic pace or distract teachers from high achievers. Such fears are amplified in elite gymnasiums, where admission is competitive and test scores carry significant social prestige. Yet empirical studies contradict the stereotype: mixed-ability classrooms, when well supported, often foster richer discussion, because diverse perspectives challenge canonical interpretations and invite critique. In humanities subjects, where meaning is contested and nuance prized, diversity can be a pedagogical asset rather than a liability. Universities that have embraced universal design principles report that dropout rates among students with

disabilities decline, while overall student satisfaction rises—a win-win outcome that slowly changes sceptical minds.

The symbolic dimension of the humanities also offers a unique lever for cultural change. Courses in history can foreground narratives of disability across Central Asian societies, illuminating how perceptions have varied from nomadic communities to Soviet industrialisation. Literature modules can examine how authors portray difference, power, and agency. Philosophy seminars can wrestle with ethical frameworks of justice and dignity. By embedding disability studies and inclusive theory into disciplinary content, educators not only accommodate diverse learners but reshape the intellectual canon itself. Kazakhstan's multilingual context amplifies the potential: reading Abay, Pushkin, and Kant through the lens of inclusion generates fresh lines of inquiry that resonate with contemporary debates on multicultural citizenship and national identity.

Case studies provide concrete evidence that such transformations are attainable. In one Almaty lyceum, a co-teaching model pairs a humanities instructor with a specialist in inclusive pedagogy. Together they design a cross-disciplinary project in which students produce podcasts on historical turning points, integrating oral interviews, archival audio, and dramatized readings. Learners with visual impairments handle audio editing and narrative scripting, while peers with dyslexia focus on verbal presentation rather than written essays. The final products draw enthusiastic reviews at a city-wide showcase, and student reflections reveal a heightened sense of collaboration and mutual respect. At a regional university in Shymkent, philosophy faculty developed a hybrid reading circle where texts are distributed simultaneously in print, audio, and simplified language summaries. Discussion etiquette protocols ensure that each participant signals comprehension before the seminar moves on, a practice that benefits second-language learners as much as students with cognitive disabilities.

Funding remains a perennial concern. Although the national budget allocates special grants for inclusive projects, competition is intense, and reporting requirements can deter smaller schools. Public–private partnerships offer a partial solution: telecom companies sponsor assistive technology labs, banks underwrite scholarships for students with disabilities, and cultural foundations commission accessible museum exhibitions that feed into art-history curricula. Yet such collaborations thrive only when a transparent accountability framework guarantees that resources reach classrooms rather than linger in administrative limbo. Recent policy drafts propose a centralised digital portal where schools file project proposals and track expenditure against milestones, a move that could streamline oversight and inspire confidence among donors.

Monitoring and evaluation deserve equal attention. Many inclusive initiatives are launched with fanfare but lack longitudinal data on learning outcomes. Without evidence, sceptics can dismiss anecdotal success stories as unrepresentative. To address the gap, several universities have adopted mixed-methods research designs that combine standardised assessments with qualitative shadowing of students over a multi-year period. Early findings suggest that inclusive humanities curricula produce

comparable or superior gains in critical-thinking rubrics for all learners, not just those with documented disabilities. Furthermore, alumni surveys indicate that exposure to inclusive practices correlates with civic engagement: graduates are more likely to volunteer, vote, and participate in public discourse. These metrics translate inclusion from a moral imperative into a measurable contributor to human-capital development, a framing likely to appeal to policy makers seeking a return on social investment.

In conclusion, Kazakhstan's pathway from legislative commitment to inclusive practice in the humanities is marked by notable achievements and persistent challenges. Legal frameworks set an essential foundation, but real transformation unfolds in the daily choreography of lectures, discussions, readings, and assessments. It requires teachers who view diversity as a catalyst for richer interpretation, administrators who allocate resources strategically, and policy makers who listen to empirical evidence. It also demands a cultural shift that sees inclusion not as charity but as an intellectual and civic norm. The humanities, with their power to question premises and reframe identities, are uniquely positioned to drive that shift. By embedding inclusive principles into the stories Kazakhstan tells about itself—its history, its literature, its ethical ideals—the nation moves closer to an educational future where every learner's perspective is genuinely valued. The journey is far from over, but the track is laid, the locomotive is gathering momentum, and each new cohort of students offers another chance to prove that equity and excellence need not compete but can flourish side by side.

References:

1. Florian L., & Black-Hawkins K. (2011). Exploring inclusive pedagogy. British Educational Research Journal, 37(5), 813–828.
2. Makoelle T. M. (2020). Inclusive education in Kazakhstan: policy and practice. International Journal of Inclusive Education, 24(3), 1–15.
3. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2015). Conceptual Approaches to the Development of Inclusive Education in the Republic of Kazakhstan.
4. UNESCO. (n.d.). Kazakhstan – Inclusion Profile. Retrieved from https://education-profiles.org/central-and-southern-asia/kazakhstan/~inclusion
5. Human Rights Watch. (2019). "On the Margins": Education for Children with Disabilities in Kazakhstan. Retrieved from https://www.hrw.org
6. Eurasian Research Institute. (2023). Approaches to Inclusive Education in Kazakhstan. Retrieved from https://www.eurasian-research.org
7. Abdizhamalova A., Tulekova G., & Antikeyeva S. (2023). Implementing inclusive education in Kazakhstan: objective needs and real options. Proceedings of the International Scientific Conference, 2709-4685.
8. Yessenbayev B., et al. (2021). Teacher education and inclusive education in Kazakhstan. Journal of Teacher Education for Sustainability, 23(2), 45–60.
9. OECD. (2018). Education Policy Outlook: Kazakhstan Country Profile. Retrieved from https://www.oecd.org
10. UNICEF Kazakhstan. (2022). Evidence on Inclusive Education in Kazakhstan Based on a Big-Data Evaluation. Retrieved from https://www.unicef.org/kazakhstan

УДК 378.175

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВЫЗОВЫ И ВОЗМОЖНОСТИ

Маликов М.М.
Южно-Казахстанская медицинская академия, Шымкент, Казахстан
Махатова Л.Т.
Южно-Казахстанская медицинская академия, Шымкент, Казахстан
Ибраимова А.Ж.
Южно-Казахстанская медицинская академия, Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақала гуманитарлық білім беруді цифрландырудың қиындықтары мен мүмкіндіктерін зерттейді. Цифрлық педагогиканың теориялық негіздерін талқылай отырып, оқыту мен білім алуда жасанды интеллект, виртуалды шындық және онлайн платформалар сияқты цифрлық құралдардың әсерін көрсетеді. Сондай-ақ, гуманитарлық білім беруде осы технологияларды практикалық енгізу мәселелері қарастырылады, олардың пайдасы, шектеулері және оқыту әдістеріндегі қажетті өзгерістерге назар аударылады. Мақала соңында цифрлық технологияларды гуманитарлық пәндер бағдарламасына енгізу арқылы білім беру нәтижелерін жақсарту және қазіргі кездегі қиындықтарды шешу бойынша ұсыныстар берілген.

Summary

The article explores the challenges and opportunities associated with the digital transformation of humanities education. It examines the theoretical foundations of digital pedagogy, highlighting the impact of digital tools such as AI, VR, and online platforms on teaching and learning. The article also discusses the practical implementation of these technologies in the context of humanities education, focusing on the benefits, limitations, and the necessary changes in teaching methods. Finally, it offers recommendations for integrating digital technologies into the humanities curriculum to enhance educational outcomes and address current challenges.

Современная эпоха характеризуется стремительным развитием цифровых технологий, которые кардинально трансформируют все сферы человеческой деятельности, включая образование. Гуманитарные дисциплины, традиционно базирующиеся на текстоцентричном подходе и межличностном взаимодействии, сталкиваются с необходимостью адаптации к новым технологическим реалиям. Актуальность цифровизации гуманитарного образования обусловлена несколькими факторами: изменением когнитивных паттернов современных студентов, выросших в цифровой среде; необходимостью повышения доступности и качества образовательного процесса; требованиями рынка труда к специалистам, владеющим цифровыми компетенциями; а также возможностями расширения методологического инструментария гуманитарных наук. Пандемия COVID-19 дополнительно актуализировала данную проблематику, продемонстрировав критическую важность цифровых технологий для обеспечения непрерывности образовательного процесса.

Теоретические основы цифровой педагогики в гуманитарной сфере формируются на пересечении классических педагогических концепций и современных теорий медиаобразования. Конструктивистская парадигма обучения, разработанная Ж. Пиаже и развитая С. Пейпертом, приобретает особую значимость в контексте цифрового образования, поскольку технологии позволяют студентам активно конструировать знания через интерактивное взаимодействие с информационными ресурсами. Теория коннективизма Дж. Сименса предлагает новое понимание процесса обучения как создания сетевых связей между узлами информации, что особенно актуально для гуманитарных дисциплин, характеризующихся междисциплинарностью и контекстуальностью знания. Концепция смешанного обучения (blended learning) обеспечивает гармоничное сочетание традиционных и цифровых методов обучения, сохраняя при этом специфику гуманитарного образования. Важным теоретическим основанием выступает также теория множественных модальностей, согласно которой использование различных каналов восприятия информации повышает эффективность образовательного процесса.

Анализ современных цифровых инструментов демонстрирует широкий спектр технологических решений для гуманитарного образования. Технологии виртуальной реальности (VR) открывают уникальные возможности для иммерсивного изучения исторических эпох, литературных произведений и культурных памятников. Проекты виртуальной реконструкции древних городов позволяют студентам "посетить" Рим времен Цезаря или средневековый Париж, что значительно обогащает образовательный опыт. Искусственный интеллект трансформирует подходы к анализу текстов, предоставляя инструменты для автоматической обработки больших массивов данных, выявления скрытых паттернов в литературных произведениях и создания персонализированных образовательных траекторий. Онлайн-платформы, такие как Coursera, edX и Khan Academy, демократизируют доступ к качественному гуманитарному образованию, предлагая курсы ведущих университетов мира. Цифровые библиотеки и архивы, включая Google Books, Internet Archive и национальные цифровые коллекции, предоставляют исследователям и студентам доступ к редким рукописям и историческим документам. Интерактивные карты и геоинформационные системы позволяют визуализировать исторические процессы и литературные сюжеты в пространственном контексте.

Внедрение цифровых технологий в гуманитарное образование сталкивается с рядом серьезных проблем. Технологический разрыв проявляется в неравномерности доступа к современным цифровым инструментам как между различными образовательными учреждениями, так и между преподавателями и студентами. Многие преподаватели гуманитарных дисциплин, особенно старшего поколения, испытывают трудности с освоением новых технологий, что создает барьеры для эффективной интеграции цифровых инструментов в учебный процесс. Методологические трудности связаны с необходимостью переосмысления традиционных подходов к преподаванию гуманитарных дисциплин. Гуманитарное знание характеризуется субъективностью

интерпретации, контекстуальностью и многозначностью, что затрудняет его формализацию для цифровых систем. Существует риск утраты критического мышления при чрезмерном полагании на автоматизированные системы анализа. Кроме того, возникают вопросы относительно аутентичности и достоверности цифровых источников, а также этических аспектов использования искусственного интеллекта в образовании.

Эмпирическое исследование эффективности цифровых методов в гуманитарном образовании, проведенное на базе трех российских университетов в 2024 году, охватило 450 студентов и 60 преподавателей. Исследование включало сравнительный анализ академических результатов студентов, обучающихся с использованием традиционных и цифровых методов, а также качественный анализ восприятия технологий участниками образовательного процесса. Результаты показали, что студенты экспериментальных групп, использовавших VR-технологии для изучения истории, продемонстрировали на 23% более высокие результаты в тестах на понимание исторических процессов по сравнению с контрольными группами. Применение ИИ-инструментов для анализа литературных текстов повысило качество студенческих эссе на 18%, при этом время, затрачиваемое на исследовательскую работу, сократилось на 35%. Онлайн-платформы показали высокую эффективность в обеспечении гибкости обучения: 78% студентов отметили улучшение баланса между учебой и другими видами деятельности. Однако исследование также выявило снижение навыков критического анализа источников у 31% студентов, активно использующих автоматизированные системы поиска и обработки информации.

Рекомендации по интеграции технологий в гуманитарное образование основываются на принципах постепенности, комплементарности и критической рефлексии. Необходимо разработать поэтапную программу внедрения цифровых инструментов, начиная с базовых технологий и постепенно переходя к более сложным решениям. Критически важным является обеспечение баланса между традиционными и инновационными методами обучения, при котором цифровые технологии дополняют, а не заменяют фундаментальные гуманитарные практики. Рекомендуется создание специализированных центров цифровой педагогики при гуманитарных факультетах для координации процесса технологической трансформации и подготовки преподавательского состава. Особое внимание следует уделить развитию цифровой грамотности как студентов, так и преподавателей, включая навыки критической оценки цифровых источников и этического использования ИИ-технологий. Необходимо также разработать новые критерии оценки образовательных результатов, учитывающие специфику цифрового обучения в гуманитарной сфере.

Цифровая трансформация гуманитарного образования представляет собой сложный и многоаспектный процесс, открывающий новые горизонты для развития гуманитарных наук при сохранении их традиционных ценностей и методологических принципов. Успешная интеграция цифровых технологий

требует системного подхода, учитывающего специфику гуманитарного знания и образовательного процесса. Перспективы развития связаны с дальнейшим совершенствованием ИИ-технологий для гуманитарных исследований, развитием иммерсивных образовательных сред, созданием персонализированных образовательных траекторий и формированием глобальных цифровых гуманитарных сообществ. Ключевым фактором успеха остается готовность академического сообщества к принятию инноваций при сохранении критического подхода к их применению. Будущее гуманитарного образования видится в гармоничном синтезе традиционных ценностей гуманитарного знания и возможностей цифровых технологий, что позволит подготовить специалистов, способных эффективно функционировать в цифровую эпоху, сохраняя при этом глубину гуманитарного мышления и критического анализа.

Литература:

1. Белоножко П.П., Скибицкий Э.Г. Цифровизация образования: проблемы и перспективы // Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. 2020. № 3. С. 15-22.
2. Днепровская Н.В. Исследование перехода к цифровому университету // Вестник Российского экономического университета имени Г.В. Плеханова. 2019. № 4. С. 54-65.
3. Зубарева Т.А., Щербинина Ю.П. Цифровая трансформация образования: проблемы и возможности // Вестник Томского государственного педагогического университета. 2021. № 2. С. 89-97.
4. Кувшинов М.С. Виртуальная реальность в образовании: перспективы и ограничения // Образовательные технологии и общество. 2022. Т. 25. № 1. С. 123-134.
5. Лебедева М.Б., Агапонов С.В. Смешанное обучение в российском образовании // Человек и образование. 2020. № 3. С. 56-63.
6. Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Информатизация и цифровизация образования: понятия, технологии, управление // Педагогическое образование в России. 2018. № 8. С. 107-113.
7. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования: психолого-педагогический и технологический аспекты. М.: БИНОМ, 2020. 398 с.
8. Стариченко Б.Е. Профессиональная подготовка педагогов для системы цифрового образования // Педагогическое образование в России. 2021. № 2. С. 41-51.
9. Трудности и перспективы цифровой трансформации образования / под ред. А.Ю. Уварова, И.Д. Фрумина. М.: ВШЭ, 2019. 344 с.
10. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. 2005. Vol. 2. No. 1. P. 3-10.

ӘОЖ 373.3

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ МҰҒАЛІМДЕРІН ВИТАГЕНДІК ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Доскараева Г.М. [1] докторант, Кенжебекова Р.И.[2]п.ғ.к., профессор
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан[1]
Ж.Тәшенов атындағы университеті, Шымкент, Қазақстан[2]

Резюме

В статье рассматривается значение витагенной технологии в подготовке будущих учителей начальных классов. Основной акцент сделан на важности использования жизненного опыта учащихся в образовательном процессе. Витагенная технология позволяет повысить мотивацию к обучению, улучшить усвоение знаний, а также способствует развитию креативности и уверенности у детей. Подчеркивается необходимость подготовки компетентных педагогов, способных эффективно внедрять данный подход. Приводится обзор трудов ученых, исследовавших витагенное обучение, включая голографический метод проекций, эстетическое воспитание, развитие творческих способностей и другие аспекты. Делается вывод о значительных преимуществах витагенной технологии в сравнении с традиционными методами обучения, а также указывается на возможные сложности при её внедрении в школьную практику. Отмечается потенциал дальнейшего применения данной технологии на разных уровнях образования.

Summary

This article explores the significance of the vitagenic (life-experience-based) technology in the training of future primary school teachers. The focus is placed on the importance of integrating students' personal life experiences into the learning process. Vitagenic technology enhances students' motivation, deepens knowledge acquisition, and fosters creativity and confidence. The article emphasizes the need for competent educators capable of effectively applying this method. It includes a review of scholarly works on vitagenic learning, such as the use of holographic projection, aesthetic education, and the development of creative skills. The paper concludes that vitagenic technology offers substantial advantages over traditional teaching methods and identifies potential challenges in its implementation within schools. The study also highlights the broad applicability of this technology across different educational levels.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің сапалы болуы үшін үнемі жаңашылдық пен қатар ескіні де еске салып, тиімді тұсын алып, қолданыстан үзбеу керек. Өте көптеген ғалымдар өз үлесін қосқан білім саласы. Соның бірі витагенді технологияның ықпалы қалай болмақ сол бойынша жұмыс жасасақ. Білім бастауы бастауыш сыныпта болса, сол бастауыш сыныпқа білім берер маманда мықты болуы керек. Сондықтан мақала барысында

Витагенді технологияның басты мақсаты – баланың жеке тәжірибесін, оның өмірдегі маңызы бар жағдайлармен байланысын ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыру. Бұл технология оқушының оқуға деген ынтасын арттырып, білімді тереңірек меңгеруге мүмкіндік береді. Мақалада витагенді технологияның бастауыш білім беру саласындағы тиімділігі, оның педагогикалық процестегі рөлі мен маңызы, сондай-ақ болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын қосатын үлесі айтылады.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің ұсыныстары да назардан тыс қалмады. Басым бөлігі витагенді технология арқылы бала бойындағы шығармашылықты ашу барысын қолдаған. Еркін өз ойын жетізе алатын бала алдағы білім алу барысында өмірлік тәжірибесімен ұштастыра отырып, жоғары деңгейде бойына білімін сіңіреді. Жаңа білімді меңгеру үшінде балада сенімділік, шығармашылық, тәжірибелілік болуы керек деп ойлаймыз. Өмірлік тәжірибе жылдар бойы қалыптасатындықтан баланың бойына, тәжірибесіне білікті маман ғана қол жеткізеді. Зерттеу барысында оқушылардың витагенді технология арқылы шығармашылығына әсер ете алатындығы байқалады.

Витагенді технологияның шығу тарихына қарайтын болсақ үлес қосып, зерттеу жүргізіп, өз еңбектерін жарыққа шығарған ғалымдарға толталсақ. Голографиялық проекция әдісімен витагендік оқыту концепциясы – бұл оқушылардың өмірлік тәжірибесін оқу процесіне енгізіп, оны визуализацияның заманауи технологияларымен, әсіресе голографиялық проекциялармен үйлестіретін инновациялық тәсіл деп келтіреді А.С.Белкин (Белкин, 1998). Н.А.Кузнецова өз еңбегінде: Витагенді технология бастауыш сынып оқушыларының эстетикалық мәдениетін нәтижелі әрі тиімді тәрбиелеу құралдары мен жағдайларын әзірлеуге бағытталады деп қарастырған (Кузнецова, 2004). Р.Н.Рустамова бойынша мұғалімдерді дайындауда витагендік технологияларыд талдау негізінде үйлестірілген тәсілді қолдану сапалы білім ортасын құруға және осы технологияларды оқу процесіне табысты интеграциялау үшін мұғалімдерді қажетті дағдылар мен біліммен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді деп тоқталады Р.Н.Рустамова (Рустамова, 2024), И.Г.Бичева мен А.Г.Китов өз мақаласында витагендік технология оқытушы мен білім алушылардың бірлесіп таным жүргізуін және өзара әрекеттесуін көздейді деп түсіндіреді (Бичева, Китов, 2015).

Витагенді технология бойынша зерттеген ғалымдарыдың еңбектеріне шолу жасап, қарайтын болсақ. Н.Р.Рустамова: витагендік (өмірлік) тәжірибе негізінде студенттерді оқытудың теориясы мен технологиясын ғылыми негіздеу және дамыту және оларды педагогика саласында енгізу бойынша практикалық ұсынымдар әзірлеу мақсатында "витагендік" және "витагендік тәжірибе" ұғымдарын категориялық пәнаралық талдау және синтездеу мәселелері сипатталады. Сонымен қатар, Н.Р.Рустамованың еңбегінде витагенді технология бойынша мәліметтер шолу түрінде кездеседі, көптеген авторларға тоқталған. Өз елінде зерттеу жүргізіп, витагенді технологияның ықпалы туралы жазып өткен (Рустамова, 2020:2260).

Н.А.Кузнецова: Шығармашылық-эстетикалық қызмет дағдылары мен біліктерін қалыптастыру мақсатында шығармашылық ойлау мен көркем-шығармашылық қабілеттерді дамытуға шығармашылық-жаттығулары ықпал етеді деп тоқталған. Өз еңбегңнде көптеген витагендіәжірибені дамытуға арналған шығармашылық жаттығулар жайлы және үлес қосқан авторлардың пікіріне сүйенген. Витагенді тәжірибенің мотивациялық, когнитивті, техникалық, эмоциялық жіктелуіне сипаттама беріп, педагогикалық-психологиялық тұрғыдан қарастырған (Кузнецова, 2005).

А.А.Платонова: Өмірлік тәжірибе – бұл адамның өмір сүру барасында жинақталатын және өмірлік мәселелерді шешеуге бағытталған әртүрлі қабілеттердің, дағдылардың, эмпирикалық білімдер мен бағалардың, әсерлердің, сезімдердің және басқа да әрекеттер мен күйлердің өзіндік, ұйталанбас синтезі деп көрсеткен. Жұмысында витагенді технологияның шығу тарихы, зерттелуі, жазған еңбектеріне шолу жасап өткен (Платонова, 2005)

С.Г.Гулиева: Егер витагендік оқыту – бұл тұрғындар мен оқушылар арасындағы толыққанды ынтамақтастыққа жетудің нақты жолы болса, онда голографиялық тәсіл – бқл витагендік білім берудің қолданбалы сипатын қамтамасыз ететін, ынымақтастық процесінде білімді кең көлемде меңгеруді қамтамасыз ететтін әдіс болып табылады деп қарастырып, өз елінің білім беру саласында витагендік оқытудың қарым-қатынас үшін ықпалы зор екендігін атап өткен (Гулиева, 2013).

А.С.Белкин, Н.Г.Свинина: «Витагенді» сөзі аударғанда «өмірдің дамуы» дегенді білдіреді (vita – өмір, genos - даму). Мұндай тіркес «даму» ұғымына дәстүрлі философиялық-психологиялық адамтануында қабылданған мағынадан мүлдем басқа мән береді деп келтіреді. Адамның рухани дамуына, өмірден керекті дүниесін алуына, қалауын орындауға, өзіндік менін қалыптастыруға, қоғамнан өз орынын табуға көмектесетіндігін айтады (Белкин, Свинина, 2007).

М.С.Әлібаева: «витагендік тәжірибе дегеніміз – дара тұлғаның қалыптасу жолындағы жинақтаған өмірлік тәжірибесінің нәтижесі. Витгендік тәжірибенің негізіне тіл үйренушінің жинақтаған білімін, қоршаған ортаға деген көзқарасын, іс-әрекетін көрсететін витагендік ақпараттар жатады» деп қарастырған. Витагенді тәжірибенің мақсаты, міндеттері мен маңыздылығына тоқталған. Сонымен қатар, тілді дамыту барысында витагендік тәжірибені түрлі жаттығулар арқылы іске асырып, дамытуға, шығармашылық әрекестін жетілдіруге болатындығын зерттеуінде көрсеткен (Әлібаева, 2010).

Келер түйін витагенді технология өмірлік тәжірибе болса, оны қай салада болмасын мағыналы етіп жинақтау керек. Аталған ғалымдармен ғана шектелмейді. Өте көптеген ғалымдарда өз еңбектерінде зерттеулерін, анықтамаларын берген. Витагенді технология жақында ғана пайда болған сала емес, тарихы тереңде. Адам саналы болып жаралғаннан ақ бойында әрбір күні өмірлік тәжірибемен толығып отырды. Сан жылдар сол тәжірибе арқылы тек алға жылжып, дамулар, ілгерілеулер, жаңалық ашулар, өте үлкен, ғаламат өзгерістердің орын алуы да адамзаттың мықты өмірлік тәжірибесінен. Антропология, онтопсихология, адамгершілік, рухани даму, қоғамдық орта, қарым-қатынас секілді салалардың тоғысуы да адам баласының өмірлік тәжірибесі үздіксіз, тоқтаусыз өсіп, дамып отыратындығының дәлелі. Алда зерттеуіміз болашақ бастауыш мұғалімдерінің витагенді технология туралы түсінігін байқауға арналады. Витагенді технологияларды мектептерге енгізу қиындықтарын анықтап, бұл бағыттағы жұмыстың маңызды басымдықтарын көрсетеді: мұғалімнің біліктілігін арттыру, әр оқушының жеке ерекшелігін ескеру, оқу әдістемелік материалдардың жеткілікті деңгейде қамтамасыз етілуін ұйымдастыру

Дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда, витагенді технологиялар оқушылардың оқу мотивациясын едәуір арттырады. Бұрынғы зерттеулер оқыту тиімділігін арттыруға бағытталса, витагендік әдіс білімнің өмірлік маңыздылығын көрсету арқылы оқытудың жаңа деңгейін қамтамасыз етеді. Алдыңғы зерттеулер негізінде витагенді технологияның қолданбалы сипаты және оқыту процесіне оң әсері байқалады.

Витагендік технологияларды оқыту процесінің сапасын арттыратыны және білім алушылардың теория мен тәжірибе арасындағы байланысты нығайтатыны анықталды. Интерактивті әрекеттестік ол оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас күшейіп, белсенділік артады. Өмірлік тәжірибеге негізделу ол оқушылардың білімді қабылдауы олардың жеке тәжірибесіне сүйенгендіктен, материалды игеру сапасының жақсаруы. Құндылықтық аспектілердің нығаюы ол витагенді технологиялар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, оқу мазмұнының өмірлік маңыздылығын көрсетеді. Практикалық бағыттылық ол білім алушылар теориялық білімдерін шынайы өмірде қолдану қабілеттерін дамытуға мүмкіндік алды. Витагенді технологиялардың тұлғаға бағытталған оқыту әдістерінің тиімді екенін көрсетеді.

Витагенді технологияларды бастауыш білім беру жүйесіне енгізу көптеген артықшылықтарға ие екендігі байқалады. Оқушылардың сыни ойлауын, проблемаларды шешу және өз бетімен жұмыс істей алу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Оқушылардың білімін тереңдетіп, шығармашылыққа ынталандырады, білсенділігі мен қызығушылығын арттырады. Витагенді технологияны енгізу барысында бірнеше қиындықтардың болатындығында байқауға болады. Кейбір мектептерде керекті ресурстардың жетіспеушілігі әрине барлық емес, тұрғылықты мекен жайға байланысты, сондай ақ мұғалімдердің толықтай дайын еместігі, әр түрлі деңгейдегі оқушылардың дайындығы секілді жағдайлар оқу үрдісін оңтайлы ұйымдастыруға кедергі келтіруі мүмкін. Технологияны қолдану көп жағдайда материалдық-техникалық жабдықталуға тәуелді, кейбір жағдайларда өз кедергісін тудыруы мүмкін. Болашақта витагенді технологияларды әртүрлі білім беру деңгейлері мен бағыттарында қолдану мүмкіндіктерін қарастыру ұсынылады. Өмірлік тәжірибе тек ересектерде ғана болмайды және бір сынып, бір жастағылар арасында да әр түрлі болады. Ол тәжірибе тек мектеп қабырғасында ғана жиналмайды, жан жақты өмірлік сабақтардан, танымдардан келеді. Сондықтан осы күнге дейін алған тәжірибені жақсы жағынан білімге, танымға, білікке қарай ұштастыра бағыттау қажет. Витагенді технологиялар дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, оқыту үдерісін өмірлік тәжірибемен байланыстырып, оқушылардың танымдық белсенділігі мен білімнің қолданбалы маңызын арттыруда айтарлықтай тиімді. Бұл тәсіл оқытудың жаңа сапалық деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік береді және оны кеңінен қолдану ұсынылады.

Қорыта келе, бастауыш сынып оқушыларын витагенді технология арқылы білім сапасын арттырудың жаңа мүмкіндіктерін аша отырып, бала өз ойын, өз тәжірибесімен ұштастыра жеткізсе, білім беру жүйесінде бәсекеге қабілеттілігін арттыра алуға болатындығы көрінді. Басты міндет шығармашыл, қиялы озық

бала тәрбиелеу болса, витагенді технологияның маңыздылығы анықталды. Бағыты оқытушы оқушы, оқушы оқытушы болғандықтан, берілген білім мен қабылданған білім сапалы өңделуі. Сонымен қатар, витагенді технология оқу процесін жекелендіруге, оқушының өз бетінше жұмыс жасай алу икемдерін арттыруға ықпал ететіндігі байқалды. Бұл дегеніміз баланың функционалдық сауаттылығын дамытуға, оқу мен тәрбиенің интеграцияланған әдістерін тиімді пайдалануға кеңінен мүмкіндік береді деген шешім алынды. Студенттермен витагенді технологияны тереңдете меңгерту жұмыстарын жүргізуге болады.

Әдебиеттер:

1. Белькин А.С. Витагенное обучение с голографическим методом проекций // Школьные технологии. – 1998. -№3
2. Кузнецова Н.А. Актуализация витагенного опыта в процессе воспитиания эстетической культуры младщих школьников // Актуальные проблемы модернизации высшего педагоческого образования: материалы Всероссийской науч.-практ, конф. – Шадринск: ШГПИ, 2004
3. Рустамова Н.Р. Концептуальные направление процесса подготовки учителей на основе анализа витагенных технологий. International Scientific Journal Science and Innovation Special Issue: Modern Problems and Prospects of Development Of Energy Supply Of Digital Technology Facilities, March 1, 2024
4. Бичева И.Г., Китов А.Г. Витагенная технология обучения студентов инженерных направлений подготовки. //Инновации и технологии современного образования. 2015
5. Rustamova N.R. Development Of Technology Based On Vitagenic Experience Using Media Resources In Higher Educational Institutions Students Teaching International Journal Of Scientific & Technoology Research Volume 9, Issue 04, April 2020
6. Кузнецова Н.А. Опора на витагенный опыт в процессе воспитания эстетрнеской культуры младщих школьников. Екатеринбург, 2005
7. Платонова А.А. Актуализация витагенного жизненного опыта семьи в воспитании у старшеклассников ценностного отношения к браку и семье. Екатеринбург, 2005
8. Гулиева С.Г. Витагенно-голографическое обучение в системе общеобразовательное школы Азербайджана. // Известия Самарского научного центра Российский академии наук, 2013
9. Белкин А.С., Свинина Н.Г. Витагенный принцип категории педагогической антропологии. // Научные исследования. 2007
10. Әлібаева М.С. Автореферат. Кәсіби қазақ тілін витагендік технология арқылы оқыту **әдістемесі. Алматы, 2010**

БІЛІМ САПАСЫН БАҒАЛАУ ҮДЕРІСІНДЕГІ ОҚЫТУШЫ МЕН СТУДЕНТТІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ

Абдраманова Н.Ш – аға оқытушы, магистр
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье всесторонне рассматривается влияние взаимодействия между преподавателем и студентом на качество образования. В условиях стремительных изменений в системе образования возрастает необходимость изучения динамики учебного взаимодействия. Эффективное общение между преподавателем и обучающимся повышает мотивацию, активность и учебные достижения студентов. Анализируются конструктивистские теории, модель «сообщества исследования» и значение обратной связи. Также рассматриваются возможности цифровых технологий и активных методов обучения для улучшения взаимодействия. Отмечаются сложности, вызванные ростом числа студентов и переходом к онлайн-обучению. Делается вывод о важности качественного взаимодействия в процессе оценки качества образования.

Summary

This paper explores the impact of instructor-student interaction on the quality of education. As educational systems evolve, the need to examine classroom dynamics has become increasingly important. Effective interaction between instructors and students significantly enhances student motivation, engagement, and academic achievement. The study discusses constructivist theories, the Community of Inquiry model, and the role of feedback. It also highlights how digital technologies and active learning methods can strengthen interaction. Challenges such as increasing class sizes and online learning formats are noted as barriers to effective communication. The article underscores the importance of instructor-student interaction as a core element in evaluating educational quality.

Сапалы білім – қазіргі заманғы академиялық пікірталастарда басты назардағы мәселенің біріне айналды. Бұл әсіресе педагогикалық әдістердің қарқынды дамуы мен білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерінің өсуімен тығыз байланысты. Осы мәселедегі басты назарда оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара әрекет тұр. Бұл динамикалық қарым-қатынас тек білім беру процесінің нәтижесіне ғана емес, сонымен қатар оқу үдерісінің сапасына да елеулі әсер етеді. Білім беру сапасын бағалау оқу бағдарламасының мазмұны, оқыту тиімділігі, студенттердің белсенділігі мен жалпы оқу ортасы сияқты түрлі аспектілерді қамтиды.

ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев 2023 жылғы Жолдауында атап өткендей:
«Сапалы білім – ұлттың бәсекеге қабілеттілігінің негізгі факторы. Сондықтан білім беру жүйесінің барлық деңгейінде нақты реформалар қажет» [1]. Мемлекет басшысының бұл тұжырымы сапалы білімнің ел дамуы мен адами капиталдың негізі екенін нақты көрсетеді. Бұл сөз білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер қажет екенін, соның ішінде педагог пен студент арасындағы өзара әрекетті жақсартуды меңзейді.

Қазіргі таңда сынып ішіндегі өзара қарым-қатынас арқылы білім сапасын зерттеу қажеттілігі артып келеді. Оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара

әрекет қарым-қатынас стилі, педагогикалық тәсілдер, сондай-ақ оқу ортасының эмоционалдық және психологиялық ахуалы сияқты факторлармен сипатталады. Мұндай қарым-қатынасты түсіну – оқу нәтижелерін жақсартуға бағытталған тиімді стратегияларды әзірлеуде маңызды рөл атқарады.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілгендей: *«Оқытудың мазмұнын жаңартуда білім беру сапасы мен педагогикалық өзара әрекет механизмдері басты назарда болуы тиіс»* [2]. Бағдарламада білім беру мазмұнын жаңарту мен сапасын арттыру тікелей педагогикалық өзара әрекетпен байланысты екені айқындалған. Бұл өзара әрекет оқу процесінің құрылымдық элементі ретінде танылып, оны жетілдіру басты міндеттердің бірі болып отыр.

Сонымен қатар, білім берудегі технологиялардың дамуы оқытушы мен студент арасындағы қарым-қатынас табиғатын күрделендіріп отыр. Онлайн платформалар, цифрлық ресурстар мен интерактивті құралдар дәстүрлі оқыту әдістерін өзгертіп, жаңа мүмкіндіктермен қатар бірқатар қиындықтар туғызды. Аралас және онлайн оқыту жағдайында өзара әрекет формасы дәстүрлі сыныптағыдай бола бермейді, бұл өз кезегінде білім сапасын бағалаудың жаңа тәсілдерін қажет етеді. Бұл тұрғыда ҚР Білім және ғылым министрлігінің 2021 жылғы №125 бұйрығында бекітілген жаңартылған білім мазмұнына сәйкес, *«оқыту үдерісінде білім алушы мен оқытушы арасындағы қарым-қатынас оқу жетістігі мен танымдық белсенділікке тікелей әсер ететін маңызды фактор ретінде қарастырылады»* [3]. Аталған нормативтік құжатта оқытушы мен білім алушы арасындағы қарым-қатынас оқыту нәтижелеріне әсер ететін шешуші фактор ретінде бағаланады. Бұл білім сапасын арттыруда оқыту үдерісіндегі әлеуметтік-психологиялық байланыстардың маңыздылығын айғақтайды.

Оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара әрекетті зерттеу барысында бұл үдерісті түсіндіретін теориялық негіздерге жүгіну қажет. Мысалы, конструктивистік теориялар білім алушының өз бетінше білім құрудағы белсенді рөлін атап өтсе, бұл өзара ынтымақтастықты қажет етеді. Ал бихевиористік тәсілдер көбіне нәтижеге және стандартталған бағалауға бағытталып, оқытудың сапалық қырларын елемеуі мүмкін. Сондықтан білім сапасын бағалау кешенді түрде, сандық көрсеткіштермен қатар сапалы қарым-қатынастарды да ескеруі тиіс. Мәдени және әлеуметтік контекст те оқытушы мен студент арасындағы өзара әрекетке әсер етеді. Мысалы, ұжымдық құндылықтарды ұстанатын мәдениеттерде топтық оқу мен ынтымақтастыққа мән берілсе, жеке жетістікке бағытталған мәдениеттерде жеке табыс басты назарда болады. Бұл мәдени айырмашылықтар оқу үдерісіне қатысушылардың өзара әрекет стиліне ықпал етеді.

Бүгінде инновациялық бағалау әдістерін енгізу барысында оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара әрекетке ерекше көңіл бөлу қажет. Дәстүрлі бағалау (тест, емтихан) оқытудың бүкіл қыр-сырын қамти бермейді. Ал қалыптастырушы бағалау әдістері (кері байланыс, топтық жұмыс, рефлексия)

студенттің оқу барысындағы даму үдерісін тереңірек көрсетеді. Алайда бұл әдістердің тиімділігі де өзара әрекеттің сапасына тәуелді. Оқытушы мен студент арасындағы қарым-қатынас білім беру сапасын бағалаудағы негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл өзара әрекетті кешенді тұрғыдан қарастыру – оқу үдерісінің барлық қатысушыларына қолайлы жағдай жасап, нәтижелілігін арттырудың жолы. Білім сапасын жақсарту жолында осы қатынастарды терең түсіну мен зерттеу – уақыт талабы.

Оқытушы мен білім алушы арасындағы өзара әрекет әртүрлі теориялық көзқарастар арқылы түсіндіріледі. Солардың бірі — конструктивистік теория, оған сәйкес білім әлеуметтік әрекеттесу арқылы қалыптасады [4]. Бұл көзқарасқа сай оқытушы тек ақпарат жеткізуші емес, білім алушыны мазмұнмен және сыныптастарымен белсенді әрекеттестікке тартатын жағдай жасаушы болып саналады. Мұнда диалог, ынтымақтастық және кері байланыс маңызды рөл атқарады[5]. Тағы бір өзекті теориялық модель — «Inquiry қауымдастығы» (Community of Inquiry) моделі. Ол табысты білім беру ортасының үш маңызды элементін анықтайды: әлеуметтік қатысу, танымдық қатысу және оқытушылық қатысу[6]. Бұл модельде оқытушы мен студент арасындағы тиімді әрекет осы үш элементтің барлығын нығайтып, білім беру тәжірибесін жақсартады. Зерттеулер көрсеткендей, оқытушы білім беру қауымдастығын қалыптастыруға белсенді қатысқанда, студенттердің ынтасы мен қатысу деңгейі артады[7].

Оқытушы мен студент арасындағы өзара әрекет көптеген зерттеулердің назарына ілініп, оның академиялық нәтижелер мен қанағаттанушылыққа ықпалы анықталған. Зерттеуінде студенттің белсенділігі – оқу жетістігінің негізгі көрсеткіші деп аталады. Бұл белсенділік көбінесе оқытушымен мағыналы қарым-қатынас арқылы дамиды, мұнда оқытушы бағыт-бағдар беріп, қолдау мен кері байланыс ұсынады. Позитивті қарым-қатынас студенттердің мотивациясы мен академиялық жетістіктеріне оң әсер ететіні дәлелденген[8]. Кері байланыстың сапасы да ерекше мәнге ие, кері байланыстың тиімді болу үшін уақытында, нақты әрі конструктивті болуы қажет екенін атап өтеді. Зерттеулер бойынша, жиі әрі сапалы кері байланыс алған студенттердің пәнді меңгеру деңгейі жоғары болады [9].

Бағалау тәжірибесі білім беру процесінің маңызды бөлігі болып табылады және оқытушы мен студент арасындағы әрекетке тікелей тәуелді.

Формативті бағалау – оқыту барысында жүргізілетін бағалау түрі – оқытушы мен студент арасындағы тұрақты әрекеттестікті талап етеді. Студенттерді өз оқу нәтижесін саралап, рефлексия жасауға ынталандыратын өзіндік және өзара бағалау әдістерін атап өтеді [10].

Суммативті бағалау, әдетте, оқу соңында жүзеге асады және өзара әрекет төмен болуы мүмкін. Дегенмен, зерттеулерінде оқытушы бағалау мақсаттары мен критерийлерін нақты түсіндірсе, студенттер өз қабілеттеріне сенімді болып, емтиханға жақсы дайындалады деген қорытынды жасалған[11]. Оқытушы мен студент арасындағы өзара әрекеттің маңыздылығы мойындалғанымен, бұл қарым-қатынасты шектейтін бірқатар қиындықтар бар.

Солардың бірі — студент санының артуы, бұл оқытушының әрбір студентке жекелей көңіл бөлуіне кедергі келтіреді[12]. Мұндай жағдайда өзара әрекет формалды сипат алып, мағыналы байланыс орнату қиындайды. Бұдан бөлек, технологияның қарқынды дамуы білім беру үдерісін өзгертіп, жаңа мүмкіндіктермен бірге жаңа қиындықтарды да ала келді. Онлайн платформалар оқытушы мен студенттің байланысына жол ашқанымен, студенттер арасындағы оқшауланууды да тудыра алады.Онлайн курстарда оқитын студенттер дәстүрлі оқумен салыстырғанда оқытушылармен байланысының әлсіз екенін жиі атап өтеді[13]. Әдебиеттерде өзара әрекетті жақсарту үшін бірқатар тиімді стратегиялар ұсынылады. Солардың бірі — белсенді оқыту әдістері. Оларға топтық пікірталас, мәселелі жағдаяттарды шешу, өзара оқыту сияқты тәсілдер жатады [14]. Мұндай тәсілдер студенттің белсенділігін арттырып, оқытушымен тығыз қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді.

Тағы бір атап өтерлік стратегия — цифрлық технологияларды тиімді қолдану. Бұл — оқытушылар мен студенттерге сабақтан тыс уақытта да байланыста болуға мүмкіндік береді [15]. Сонымен қатар, бейнематериалдар мен интерактивті симуляциялар әртүрлі оқу стиліне бейімделіп, студенттердің қатысуын арттырады .

Оқытушы мен студент арасындағы өзара әрекет – білім беру сапасын бағалаудағы негізгі компоненттердің бірі. Әдебиеттер бұл байланыстың студенттің оқу белсенділігіне, мотивациясына және оқу нәтижесіне тікелей әсер ететінін дәлелдейді. Үлкен сыныптар мен онлайн оқыту жағдайларында бұл өзара әрекет әлсірегенімен, белсенді оқыту мен технологиялық қолдау сияқты тәсілдер арқылы оны жақсартуға болады. Алдағы зерттеулер бұл қарым-қатынастың терең қырларын әртүрлі оқу контекстінде, әсіресе цифрландыру жағдайында зерделеуді жалғастыруы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тоқаев Қ. К. Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек 2023 жыл. – Режим доступа: https://www.akorda.kz/kz/2023-zhylgy-1-kyrkuiektegi-kazakstan-halkyna-zholdau –
2. Қазақстан Республикасы Үкіметі. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұр-Сұлтан, 2019.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы әдістемелік нұсқау хат. №125 бұйрық, 2021 жыл.
4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Brusilovsky, P., & Millán, E. (2007). User modeling for adaptive hypermedia and e-learning. In *The Adaptive Web* (pp. 1-8). Springer.
6. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2), 87-105.
7. Rourke, L., & Anderson, T. (2002). Validity in quantitative content analysis. *Educational Technology Research and Development*, 50(1), 5-18.

8. Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Wenderoth, M. P., & Crowe, A. J. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410-8415.
9. Shute, V. J. (2008). Focus on formative feedback. *Review of Educational Research*, 78(1), 153-189.
10. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7-74.
11. Boud, D., & Falchikov, N. (2006). Aligning assessment with long-term learning. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 31(4), 399-413.
12. Hockings, C. (2010). Inclusive learning and teaching in higher education: A synthesis of research. *Higher Education Academy*.
13. Baker, J. (2010). The role of technology in student engagement. *Journal of Educational Technology*, 7(1), 15-22.
14. Friedman, H., & Kass, N. (2002). The importance of instructor-student relationships in higher education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2), 157-169.
15. Gikandi, J. W., Morrow, D., & Davis, N. E. (2011). Online formative assessment in higher education: A review of the literature. *Computers & Education*, 57(4), 2336-2354.

ӘОЖ 371.307.8

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ САПАСЫН АРТТЫРУ

Кишибаева Д. Ж., п.ғ.к..,доцент
Мамутова А. Б., 4-курс студенті

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассматриваются одной из основных задач учителей является постоянное совершенствование методов обучения и освоение новых педагогических технологий. Педагогическая технология – это комплекс мероприятий, обновляющий профессиональную деятельность учителя и позволяющий достичь запланированных результатов. Основной задачей педагогической технологии является полное достижение поставленной цели при активизации учебно-познавательной деятельности обучающегося. Новые педагогические технологии повышают личностные силы ученика и играют ключевую роль в развитии творческой игры.

Summary

One of the main tasks of teachers is the constant improvement of teaching methods and the development of new pedagogical technologies. Pedagogical technology is a set of measures that renew the professional activity of a teacher and allow achieving planned results. The main task of pedagogical technology is the complete achievement of the set goal while activating the educational and cognitive activity of the student. New pedagogical technologies increase the personal strength of the student and play a key role in the development of creative play.

Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқтыуәдістемесін өзгертеді. Бастауыш сыныпта пәндерді оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға

арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады. Болашақтың бүгінгіден де нұрлы болуына ықпал етіп адамзат қоғамын алға апаратын күш тек білімде ғана. Жас ұрпақтың жаңаша ойлануына, олардың біртұтас дүниетанымының қалыптасуында әлемдік сапа деңгейіндегі білім, білік негіздерін меңгеруіне ықпал ететін жаңаша білім мазмұнын құру жалпы білім беру жүйесіндегі өзекті мәселе . Білім беру саласында озық технологиялардың енуі мұғалімнің ойлану стилін, оқтыуәдістемесін өзгертеді. Бастауыш сыныпта пәндерді оқытуда озық технологияларды пайдаланудың басты мақсаты – оқушыларға білім беру процесінде көмектесу. Оған: оқыту бағдарламалары, оқытуда қолдануға арналған электрондық оқулықтар, тексеру бағдарламалары мен тестік, өзіндік жұмыстар ерекше орын алады. Бүгінгі орта білім беру ісіне қойылар талаптар қай кездегіден де күрделі маңызды. Өйткені бізді дамудың жаңа кезеңі күтіп тұр. Сол кезеңге лайық ұлттық санасы жаңғырған жаңа ұрпақ тәрбиелеу міндеті мойынымызда. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, өркениетті дүниеде өзіндік орын алуы оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, дамыту бағытына байланысты[1]. Мұғалімдердің алдына қойылып отырған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру.

Сурет1-Жаңа технологияны пайдалану тәсілдері

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» Ертеңгі келер күннің бүгінгіден гөрі нұрлы болуына ықпал етіп, адамзат қоғамын алға апаратын құдіретті күш тек білімге ғана тән. Олай болса, білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заман талабы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлесімді ету және жаңа ақпараттық қоғамда

ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол. Өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Педагогикалық технология – мұғалімнің кәсіби қызметін жаңартушы және сатыланып жоспарланған нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін іс-әрекет жиынтығы. Педагогиялық технологиядағы басты міндет – оқушының оқу-танымдық әрекетін жандандыра отырып, алға қойған мақсатқа толық жету. Технология мен әдістеменің мақсаты бір – «қалай оқыту мәселелерін қарастырады». «Сабақ беру жай ғана шеберлік емес, ол жаңадан жаңаны табатын өнер» деп Ж.Аймауытов айтқандай бүгінгі оқыту жүйесінде әртүрлі жаңа технологияларды пайдалану тәжірибеге еніп, нәтижелер беруде. Бұлар оқушының жеке қасиетін аша отырып, азамат етіп тәрбиелеумен қатар оқушының танымдық күшін қалыптастыру және білімін кеңейтуге, тереңдетуге жағдай жасайды.Ұстаз үшін ең басты мәселе – оқыту әдісін дұрыс таңдау. Жаңа педагогикалық технологиялар оқушының жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойынының дамуында басты рөл атқарады.Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік,адамгершілік, рухани, азаматтық және де басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін – өзі дамытып, оқу – тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі [2]. Қазіргі кезде білім мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білім беруіне жағдай жасап отыр. Оқытушы баяндайды, әңгімелейді,түсіндіреді,ал оқушы тыңдайды, қабылдайды, ойлайды т.б, таным әрекетерін жасайды.«Жүз рет естігеннен, бір рет көрген артық» деген сөздерді ескере отырып,сабақтарымызда мүмкіншілігіне қарай инновациялық технологияны пайдаланып отырсақ оқытушының ұтары мол деп ойлаймын. Тек оларды тиімді, жүйелі түрде қолдану оқытушының шеберлігіне байланысты әр қилы жүзеге асырылуы мүмкін.

Біз ұстаздар қауымы қандай болмасын жаңалыққа құлақ түре жүретініміз айқын. Жаңа технологияларды сабақта қолданудың тиімділігін қашан да жолға қоярымыз анық. Қазіргі кезде білім беру үрдісінде көптеген технологиялар қолданылады[3] . Соның бірі «Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту» технологиясы.Бұл бағдарлама қызықтыратыны сол баланың өзі ізденіп, дәлелдеуі.Ол бұрын тыңдаушы болса,енді ізденуші,ойлаушы, өз ойын дәлелдеуші,ал мұғалім осы әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы.

Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс-тәжірибесі зерттеліп,мектеп өміріне енуде. Қазіргі заманның талабына сай болу және жаңа формация мектебінде жұмыс істеп жүрген педагогтардың алдында тұрған проблемаларды шешу негізгі мақсат болып табылады, Білім ақпараттық қоғамда, жаһандану заманында құнның негізгі көзіне айналуда. Ғылым мен жаңа технологияларды, білім беруді дамытудың жаһандық үрдістері:

- Ақпараттық коммуникациялық технологиялар.

• Ақпараттық мәдениет орталығы.

• Ақпараттық-коммуникациялық технологияға интернет, теледидар, электрондық почта, радионы жатқызуға болады.

• Мұғалім ақпараттық коммуникациялық технологиялар арқылы оқушылармен байланысын жеке-дара жақындаса алатындай жолмен жүргізуге мүмкіндік алады.

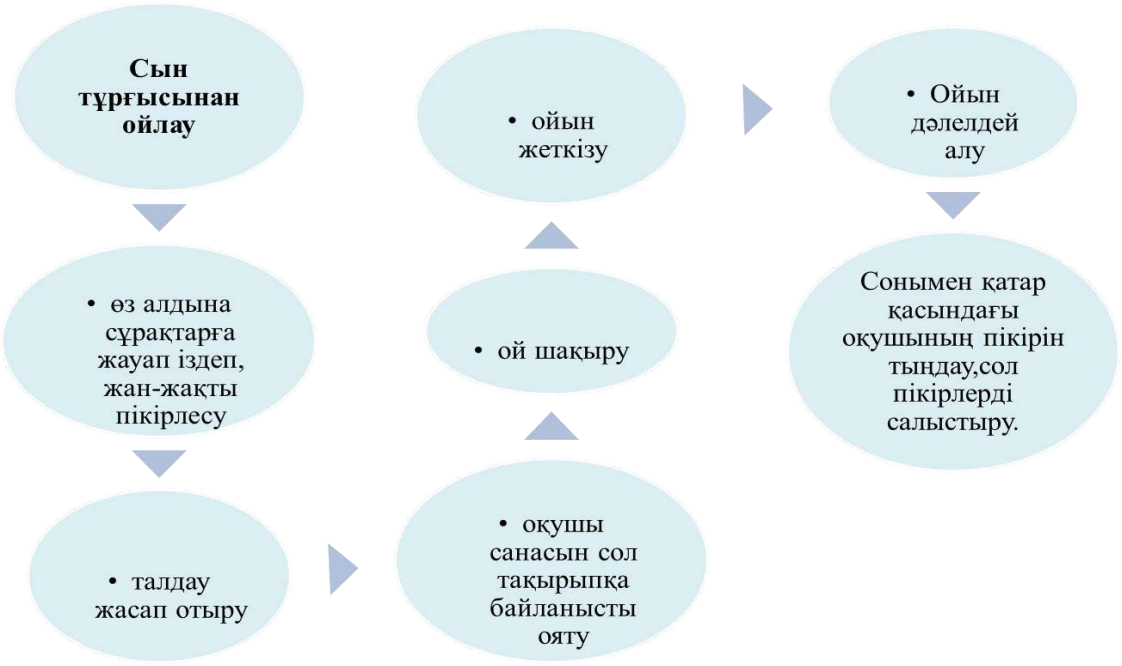

Сурет 2-Сын тұрғысынан ойлау

Сын тұрғысынан ойлау» бағдарламасының модулдерін ұтымды пайдалану оқушылардың шығармашылық қасиетін анықтауда, күшейтуде, оқытудың тиімділігін, сапасын арттыруда ерекше маңызды.*Бұлбағдарламаның мақсаты* – барлық жастағы, соның ішінде бастауыш сынып оқушыларының кез келген мазмұн түсінікке сыни тұрғыдан қарап, ең керекті пікір, ұйғарым таңдауға, шешім қабылдауға үйрету. Оқушылардың білім деңгейін көтеруге, шығармашылыққа баулуға, ойларын еркін айтуға жетелеу. Сын тұрғысынан ойлау сынау емес, шыңдалған, бірін – бірі толықтырған ойлау. Ең бастысы жекелей, топта, сыныпта оқушылардың білім деңгейін көтеруге ретімен сұрыптап қолданған стратегиялардың қай – қайсысы болсын сабақтың сапасын арттыруда үлесі зор.Жаңа білімді қабылдау, бекіту, іскерлік пен дағдыны тәрбиелеу барысында жұмыс жүйесін, оқушылардың дербес белсенді әрекетін дамытуда, өздік жұмысының тиімділігін арттыруда «Сын тұрғысынан ойлау» барысындағы әдіс-тәсілдер білімді меңгертудің әр түрлі кезеңінде қолдануға болатынын тәжірибе көрсетті[1]. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы ұстаз бен оқушыны ізденуге жетелейтін, шығармашылық шабыт беретін, болашаққа деген үмітті арттыратын бағыт. Әр оқушыда өзін – өзі

дамыта, жетілдіре бақылай алатын дағды қалыптастыру, соған сәйкес өз бетінше білім алуға үйрету, дамудың ең биік шыңына жету болып табылады. Яғни, ең алдымен, шығармашылық ойлау нәтижесінде жаңалық ашылады, тұлғаның дамуы жеделдейді. *Өз пікірін ашық білдіруді талап ету қажет. Тек сонда ғана олар:*

- Мен осы мәселе туралы не ойлаймын?
- Осы мазмұннан алған ақпарат менің бұрынғы білетініме сәйкес пе?
- Маған бұл жаңа ойлар қаншалықты әсер етті, -деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді.

Қазіргі кезде мектептерде жиі қолданылып отырған жаңа технологиялардың бірі – сын тұрғысынан ойлауды дамыту қабілетін қалыптастыруға бағытталған әдіс-тәсілдер.Оқушыларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту-бүгінгі күннің басты талабы. Осы талап тұрғысынан алғанда оқу –тәрбие үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді.Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі.Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше Қазіргі ұстаздар қауымының алдында тұрған үлкен мақсат-өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашылық іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу[5]. Өмірдегі сан алуан қиындықтарды шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді.Қандай технологияны пайдаланған кезде де оқушының белсенділігі, мақсатқа ұмтылуы, ақпаратты өзі іздеп табуы, шапшағандығы мен еркіндігі, шығармашылдығы, көңіл-күйінің көтеріңкі болуы қамтамасыз етіледі.Оқушылардың шығармашылығын, танымдық белсенділігін арттыруда шығармашылық сабақтарды өткізудің, оқушының өз бетімен ізденіп, шығармашылық ой-өрісін арттыруда алатын маңызы ерекше.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана, 18.08.2010 ж., ҚР Білім және ғылым министрінің №454 бұйрығы

2 Қазақстан республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы // егеменді қазақстан. - 1999, тамыз - 18. – Б. 3.

3 Еркибаева Г.Ғ., Оқыту үрдісіндегі жаңа технологиялар: теория мен практика: Оқу әдістемелік құрал. –Алматы: ГиГаТРЭЙД, 2014. - 208 б.

4 Өстеміров К. Қазіргі педагогикалық технологиялар мен оқыту құралдары: Оқу құралы: - Алматы: ЖШС «КАЗПРОФТЕХ», 2007. -144 б.
5 Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. –Алматы: 2014. -360 б.
6 Лактионова С.Н., Таубаева Ш.Т. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. - Алматы: Научно- издательский центр «Ғылым», 2001. - 296с,

УДК 316.7

ФИЛОСОФИЯ ХАС ХАДЖИБА «КУТАДГУ БИЛИК» ДЛЯ ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСТАНА (на примере опыта Узбекистана)

Курманбаев У.Т., и.о. доцента, к.и.н
АО «Южно-Казахстанская медицинская академия
Шымкент, Казахстан
Каратаева Ф.М., старший преподаватель, магистр экономики,
АО «Южно-Казахстанская медицинская академия
Шымкент, Казахстан
Асанова Р.Д., студентка 2 курса факультета «Фармация»,
Южно-Казахстанская медицинская академия
Шымкент, Казахстан

Түйін

Мақалада Хоса Хожибтің «Құтадғу білік» еңбегінде баяндалған даналықты Қазақстан жастарының қабылдауының социологиялық мәселелері қарастырылған. Бұл шығармамен тарихи-мәдени байланыстары да бар өзбек жастарымен салыстыруға ерекше назар аударылады. Рухани даму мәселелері, құндылық бағдарлары және олардың қазіргі қоғамдағы өзектілігі зерттеледі.

Summary

The article examines the sociological problems of the perception by the youth of Kazakhstan of the wisdom set forth in the work of Khosa Khodjib "Kutadgu Bilik". Special attention is paid to the comparison with Uzbek youth, who also have historical and cultural ties with this work. The issues of spiritual development, value orientations and their relevance in modern society are investigated.

В статье рассматриваются проблемы духовного мира молодежи Казахстана в произведениях Хас Хаджиба «Кутты Билик». В современном мире, характеризующемся глобализацией, цифровизацией и ускоренной урбанизацией, молодежь все чаще сталкивается с кризисом духовных ценностей и идентичности. В Казахстане, как и в других странах Центральной Азии, наблюдается снижение интереса к национальному наследию, что приводит к размыванию культурных ориентиров. В этих условиях особую значимость приобретает изучение трудов, содержащих традиционную тюркскую философию и этику, таких как «Кутадгу Билик» Хас Хаджиба.

Произведение, созданное в XI веке рассматривает ключевые вопросы социальной справедливости, нравственности, государственного управления и жизненной мудрости, которые остаются актуальными и в XXI веке. Однако современная молодежь Казахстана мало знакома с этим трудом, так как он недостаточно представлен в образовательной системе и общественном дискурсе. В то же время в Узбекистане наблюдается большее внимание к культурному наследию, что делает его опыт ценным для анализа.

Таким образом, исследование восприятия «Кутадгу Билик» среди молодежи Казахстана с учетом примера узбекской молодежи является важным для:

- выявления проблем духовного воспитания и формирования ценностей у молодежи в условиях глобализации;
- поиска эффективных способов интеграции традиционной мудрости в современную образовательную и культурную среду;
- усиления интереса к историко-культурному наследию как основы национальной идентичности.

Данное исследование позволит понять, какие барьеры существуют в восприятии традиционных ценностей молодым поколением и какие меры могут способствовать их популяризации в современном обществе. Современная молодежь сталкивается с рядом социокультурных вызовов, среди которых утрата духовных ценностей, глобализация и размывание национальной идентичности. В таких условиях философско-нравственные труды прошлого могут играть важную роль в формировании мировоззрения молодых людей. Одним из таких трудов является произведение Хас Хаджиба «Кутадгу Билик» («Благодатное знание»), созданное в XI веке.

Это произведение представляет собой энциклопедию морали, политической философии и жизненной мудрости, актуальную и в наши дни. Однако остается вопрос: насколько молодежь Казахстана воспринимает его идеи и какие социологические проблемы связаны с его изучением. Для анализа данной проблемы будет использован сравнительный подход с узбекской молодежью, у которой схожие историко-культурные корни.

В данной работе используется социологический подход к изучению духовных ценностей молодежи. Методологической основой исследования являются труды в области социологии культуры, воспитания и духовного развития. Среди ключевых теоретических концепций: концепция духовного капитала (П. Бурдье) рассматривает духовные знания и ценности как ресурс, влияющий на социальное положение индивида. Теория модернизации объясняет, как традиционные ценности адаптируются в современных условиях. Кросс-культурный анализ позволяет выявить различия и сходства в восприятии молодежью Казахстана и Узбекистана философии «Кутадгу Билик».

Методы исследования включают анкетирование, интервью и контент-анализ высказываний молодежи по данной теме.

Произведение Хас Хаджиба охватывает фундаментальные темы, такие как:

- взаимосвязь мудрости и власти
- значение справедливости в управлении
- этические нормы поведения
- роль знаний в достижении счастья

Эти идеи сохраняют актуальность для молодежи, особенно в условиях кризиса нравственности и необходимости укрепления национальной идентичности. В Казахстане изучение наследия тюркской философии в целом и «Кутадгу Билик» в частности ограничено. Молодежь больше ориентирована на западные модели успеха и развития, что приводит к снижению интереса к традиционной тюркской мудрости.

Основные проблемы:

- недостаток популяризации произведения
- слабая интеграция в образовательные программы
- конкуренция с современными медиа

В Узбекистане интерес к «Кутадгу Билик» несколько выше. Это связано с:

- активной государственной политикой по сохранению национального наследия
- включением произведения в учебные программы
- широкой популяризацией через культуру и искусство

Тем не менее, среди узбекской молодежи также наблюдается влияние глобализации, что приводит к поверхностному восприятию традиционных ценностей.

Сравнительный анализ показывает, что основные социологические проблемы восприятия «Кутадгу Билик» молодежью связаны с:

1. Дисбалансом между традиционными и современными ценностями - молодежь Казахстана и Узбекистана находится под влиянием глобализации, что снижает их интерес к традиционной мудрости.
2. Отсутствием системного изучения

- в образовательных программах произведению уделяется мало внимания, что делает его малодоступным для молодежи.

3. Формальным подходом к традициям

- даже если текст изучается, он часто воспринимается как исторический артефакт, а не источник актуальных жизненных принципов.

Целью данной работы является выявление социологических проблем восприятия молодежью Казахстана мудрости, изложенной в произведении Хас Хаджиба «Кутадгу Билик», а также изучение опыта узбекской молодежи в освоении духовного наследия с целью разработки рекомендаций по интеграции традиционных ценностей в современное общество.

Для достижения данной цели необходимо решить следующие задачи:

- проанализировать основные идеи и ценностные ориентиры «Кутадгу Билик» в контексте духовного развития молодежи.
- изучить уровень осведомленности и отношение молодежи Казахстана к этому труду.

- рассмотреть опыт Узбекистана в популяризации национального философского наследия среди молодежи.
- выявить основные социологические проблемы, препятствующие восприятию традиционной мудрости в современном молодежном сообществе.
- разработать предложения по популяризации идей «Кутадгу Билик» в образовательной, культурной и социальной сферах.

Исследование позволит понять, как современные социальные процессы влияют на духовное развитие молодежи и какие шаги могут быть предприняты для укрепления их культурной идентичности.

Для повышения интереса молодежи к «Кутадгу Билик» необходимо:

- разработка современных форматов популяризации (подкасты, блоги, видеоконтент)
- включение произведения в школьные и университетские программы
- организация дискуссионных клубов и конференций для обсуждения актуальности его идей
- проведение сравнительных исследований с другими философскими учениями

На основе проведенного исследования планируется выработать следующие рекомендации и предложения:

1. Популяризация произведения среди молодежи:

- разработка доступных и современных форматов представления «Кутадгу Билик» (комиксы, видеоролики, подкасты, блоги, социальные сети).
- организация литературных и философских клубов, где молодежь сможет обсуждать идеи произведения.
- проведение конкурсов эссе, дебатов и интеллектуальных игр, посвященных труду Хас Хаджиба.

2. Интеграция в образовательную систему:

- введение курса или отдельных тем, посвященных «Кутадгу Билик», в школьные и университетские программы.
- разработка учебных пособий, адаптированных для студентов и школьников.
- включение анализа произведения в программу предметов по истории, философии и литературе.

3. Социокультурные инициативы:

- организация ежегодных научных конференций и форумов, посвященных изучению наследия Хас Хаджиба.
- вовлечение молодежи в исследовательские проекты по тюркской философии и этике.
- проведение выставок, театрализованных постановок и других мероприятий, отражающих идеи произведения.

4. Использование опыта Узбекистана:

- анализ образовательных и культурных практик Узбекистана по популяризации национального наследия.

- разработка совместных международных молодежных программ по изучению философского наследия тюркского мира.

- обмен опытом между казахстанскими и узбекскими образовательными учреждениями в области гуманитарных наук.

5. Цифровизация и доступность материалов:

- создание онлайн-платформы с переводами, аудиокнигами и лекциями по «Кутадгу Билик».

- разработка мобильных приложений с интерактивными курсами по изучению традиционной тюркской мудрости.

- перевод произведения на современные языки с адаптацией к восприятию молодежи.

Эти меры позволят сделать традиционное наследие более доступным, интересным и значимым для современной молодежи, а также помогут укрепить национальную идентичность в условиях глобализации.

В заключении хотелось отметить, что социологический анализ показывает, что произведение «Кутадгу Билик» может быть ценным ресурсом для духовного развития молодежи Казахстана, но существует ряд проблем, связанных с его восприятием. Опыт узбекской молодежи демонстрирует, что при активной государственной поддержке и популяризации этот труд может стать важным элементом нравственного воспитания. Для успешного внедрения его идей в сознание молодежи Казахстана необходимо адаптировать содержание к современным реалиям и использовать новые методы донесения информации.

Литература:

1. Бурдье П. Формы капитала // Социология культуры. – М.: Издательство «Праксис», 2005.
2. Хаджиб Ю.Х. Кутадгу Билик. Перевод с древнетюркского. – Ташкент: Фан, 1990.
3. Алимов Р. Влияние традиционных ценностей на молодежь Узбекистана // Социологические исследования, 2021.
4. Кенжебаев Б. Современная молодежь Казахстана: проблемы идентичности и духовного развития // Вестник Евразийского университета, 2022.
5. Мамедов А. Социология мудрости: к вопросу о традиционных ценностях в глобализированном мире. – Алматы: КазНУ, 2020.

ӘОЖ 371

ҚАЗІРГІ ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ибраимова А.Ж.
Оңтүстік Қазақстан медицина академиясы,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются проблемы психолого-педагогического развития современной молодежи.Кроме того, существуют новые ценности молодежи, в том числе экономическая свобода, новые стандарты поведения, вера в свои силы, риск, способность зарабатывать деньги.

Summary

The article discusses the problems of psychological and pedagogical development of modern youth.In addition, there are new values for young people, including economic freedom, new standards of behavior, self-reliance, risk, and the ability to earn money.

Жаңа Қазақстанның жастарының жаңа талаптарын елемеу уақыт ағымын ескермегенмен бірдей. Осы орайда жастар арасындағы мәселелерді тереңнен жіктеп қарастыру мәселелерін тізімдеуге болады. Мұнда біз нақты статистикалық, я болмаса шетел тәжірибесімен салыстыру арқылы мәлімет жүргізуді басты мақсат етпедік, өйткені өзімізде барды бағалай алуымыз, өзімізде жоқты дұрыс жолға қоя алуымыз қажет. Ең бастысы жастарымыздың ұлы дала рухына сусындап сенімді болашаққа сенімді қарауын қаладық.

«Мына бір жайттың қазіргі жастар бойында сақталуы көптеген мәселені шектеуде. Ол — жағымпаздану психологиясы. Үлкенге құрмет, кішіге ізет қылсаң ешқашан кемімейсің, ал кейбір жастарымыз жалпақтаумен, біреулері жастар атынан сөз алып экономикалық, психологиялық мәселені шешу болып отыр… Жастар ұйымдарына да мүше жастар неге өзін өзге жастардан жоғары ұстап, шенеулік көрсетуге тырысады. Бұл да жалпақтау психологияның белгісі. Бұдан шығар қорытынды жастарға қолжетімді істер жасай отырып, оларды елін сүю мен құрметтеуге үйрету. Бұдан мемлекет те, жастар да жапа шекпейді. Алаштың аманатын арқалап, асыл мұратты жүзеге асыратын, елін қорғап, елдігімізді арттыратын жастар қандай болмақ, осы тұрғыда ойланайықшы»… [1]

Қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасының жастарының психологиялық жағдайы өте жақсы және де өте белсенді дамуда, десек те өзге ұлттарға қарағанда біз ұлттық бұрыннан дамыған мінезімізге көңіл бөлгеніміз өте орынды деп есептейміз. Сонда ғана ұлттық құндылығымыз сақталып, білімнің нәрі шыңдала түспек.

«Қазақстанда жағымсыз жат әрекеттердің қазіргі жағдайына, нарықтық қатынасқа ену мен мынадай: жұмыссыздық, ақшанын құнсыздануы, өндірістердің құлдырауы секілді феномендердің пайда болуы үлкен әсер етіп отыр. Әрине, бұл феномендердің ықпалы мен зиянды әсерінің нәтижесінде жастардың жат әрекеттері өсіп отыр.

Біздің зерттеуіміз анализіміз бойынша, жастардың жағымсыз жат әрекеттерімен күресудің бірден — бір шығу жолы ретінде, жастармен профилактикалық жұмыс жүргізудің мақсаты-табысты жан-жақты әлеуметтенуге жағдай жасау мен жастарға қабілеттілік, жауапкершіліктік қасиеттерін қалыптастыру процесіне көмек ету болып табылады.» [2]

«Жастар өзгерді, көзқарастары басқа деген ойды қайта қайта айта беруге болар, бірақ нақты бір деректердің, зерттеулердің нәтижелеріне сүйене отырып, олардың әлеміне, жан-дүниесіне үңілудің жөні бөлсек. Жастардың арманы, мақсаты, ойы, пікірі ғылыми зерттеулердің сипаттамасында нәзіктікпен суреттелмесе-де, бүгінгінің шындығын дәлелді түрде көз алдымызға әкеледі». [3]

«Қазіргі кезде жастардың өмірлік ұстанымдары тұрақсыз. Кей жастарда «жеңіл табысқа» ұмтылу мен ақшалы болу психологиясына жақындық байқалады. Бұл аталған мәселелер жинақталып жастардың бойында тұлғалық құндылыққа айналып кету қаупі бар. Жастардың жаңа құндылықтарының ішінде «нарқтық-экономикалық» құндылықтар, оның ішінде экономикалық еркіндік, мінез-құлықтың жаңа стандарттары, өз күшіне деген сенім, тәуекелге бару, ақша таба білу бар. Осы жағдайларға сәйкес, қоғамдағы өзгерістер бағыты жастардың өз өмірлік бағытындағы әлеуметтік тәжірибедегі өзгерістеріне тәуелді болады. Әрбір жас өзінің өмірлік қалыптасуын жеке әрі жауапты түрде таңдауы тиіс. Өскелең ұрпақты патриоттық тәрбиелеуге, азаматтық бірегейлікті дамытуға байланысты мәселелер көбіне елдің дамуы мен оның жастар саясатын жүргізуіне байланысты. Қазіргі кезде жас ұрпақты патриоттық сезімде тәрбиелеу, оларды отансүйгіш азамат ретінде қалыптастыру проблемасы ерекше өзекті мәселеге айналды. Дәстүр мен инновация арасында, соның ішінде әлеуметтік-мәдени ортада тепе-теңдікті сақтау ауадай қажет болып тұрған бүгінгі заманда осы мәселе аса маңызды». [4]

«Ұлттың бүгіні мен келешегі – білімді жастың қолында. Нақтырақ айтқанда, өткен тарихын терең білетін, ұлттың рухани құндылықтарын бойына сіңірген ұрпақ қана ел болашағын қалыптастыра алады. Қазіргі таңда дінге бет бұрған жастар арасында діни сауаттылықты арттыру мақсатында. Сол жастарымыздың Исламның қазақ қоғамының дәстүрлі ұстанымы мен ерекшеліктеріне, құндылықтарына ешқандай да қарама-қайшылық туғызбайтын тәлім үйреніп келіп жатқандар да бар. Мешіт имамдарының оларды оқытып-үйретуге күштері жеткіліксіз болып отыр».[5]

Қоғамды алаңдататын мәселелердің бастысы – жастардың теріс ағымға арбалуы. Себебі әлеуметтік желінің қолжетімділігі теріс ағым идеологиясының кеңінен таралуына тиімді болып отыр. Әлемуеттік желілер әсіресе жастарды тура жолдан тайдыратын теріс ағымдардың негізгі құралына айналды.

Әлеуметтік желілер жастардың құндылықтар жүйесіне және экстремистік көзқарастардың қалыптасуына әсер етудің маңызды факторына айналуда. Бүгінгі таңда радикалды діни топтардың түрлі айла әдістерді қолдану арқылы жастарды өз қатарларына тарту түрлері аз емес. Әсіресе, жастарға ықпал ету мақсатында пайдаланушы саны көп «Facebook», «ВК», «Instagram», «YouTube» желілері бойынша және түрлі мессенджерлар арқылы, экстремистік және террористік идеяларды насихаттайтын аудио және бейне роликтер, әдебиеттерді тарату мен насихаттау, мотиваторлық жариялымдарды кеңінен шығару арқылы өз идеологияларын таратуда. Діни радикализм мен экстремизм идеологиясы қоғам санасына әлеуметтік желілер мен электронды қосымшалар, әр түрлі сайттарда көрсетілген теріс мәліметтер арқылы ақпараттық-психологиялық әсер етуде. Соның салдарынан дұрыс ой-қабілеті қалыптаспаған жастардың санасында отанға деген сенімсіздікті, отансүйгіштік сезімнің болмауын, отбасы ішіндегі келеңсіздіктерді, қоғамның екіге бөлінуін тудырады. Сонымен қоса жастардың діни сауатын жетілдіру жұмыстарын тек қана білім беру ошақтарымен, орталықтармен ғана шектеп қоймай, олардың бос уақытын көп арнайтын әлеуметтік желілерді құнды да бай, тағылымды бағдарламалармен, ақпарат көздерімен толықтыру қажет. Сондай-ақ, жастар көп қолданатын әлеуметтік желілерге дәстүрлі дін мен салт-дәстүрдің құндылықтарын дәріптейтін парақшаларды мазмұнды материалдармен толықтырып, оқырмандар санын арттырып, мағыналы жарияланымдарды шығарып отыру қажет. Сонда теріс ағымды таратушыларға біршама тойтарыс беруге болады деп ойлаймын. «Білім беру мәселесіне қайта оралсақ. Бүгінде кез келген адам шетелде тағылымдамадан өтіп, қысқа немесе ұзақ мерзімді білім алып, жұмыс істей алады. Ол үшін шет тілі білімі мен ниет болса жеткілікті. Осыған байланысты «Болашақ» бағдарламасына жастар көп көңіл бөліп отыр. Бұл бағдарлама жыл сайын қазақстандық жастардың білім алуы үшін әлемнің ең үздік оқу орындарына жіберіп жатыр. Қазақстандық студенттер мен ЖОО түлектері шетелде білім алу бағдарламаларына қатыса алады. Еуразия мен Орталық Азияда Халықаралық студент алмасу бағдарламасы (Global UGRAD) да бар. Бұл АҚШ елінің мемлекеттік департаментіндегі білім және мәдени бағдарлама бөлімінің бағдарламасы немесе DAAD. Бұл академиялық ауысымның германиялық қызметі. Оған волонтерлерге арналған жобалардың біріне қатысуға болады. Осы бағдарламалар арқылы мемлекет жастардың шет елде білім алуына көп мүмкіндік туғызып отыр».

«Жастар арасындағы өзекті мәселелер мұнымен шектеліп қоймайды. Қазіргі ақпараттарға сүйенетін болсақ, бүгінгі таңда жастар арасында өзекті мәселелер мен қоғам өмірінде теріс бағытқа апарар түрлі жолдар өте көп кездеседі. Оларға психикалық проблемалар, зиянды әдеттер, зорлық, суицид және т.б. жатқызылады . Айтылған мәселелер жастар арасындағы ең көп таралғаны болып табылады. Ең бастысы егемен еліміздің ертеңгі болашағы бүгінгі жастардың біліктілігі мен саналы әрекеттеріне байланысты».

Қорыта айтқанда, жастар - бұл мемлекеттің болашағы, сондықтан олардың көңіл-күйі, мінез-құлқы мен күйі қоғамдағы және қоршаған ортадағы саяси, әлеуметтік және психологиялық ахуалдың өлмеші ретінде есептеледі. Яғни ұлттық-рухани тәрбиенің құндылықтарын, озық жетістіктерге негізделген білімді бойына сіңірген ұрпақ қана ұлт тағдырын терең өлшеп, болашақты болжауға қабілетті тұлға қалыптастыра алатыны анық.

Әдебиеттер:

1. http://old.abai.kz/content/nyrbek-pysyrmanov-zhastar-meselesi-kiyndyktar-men-kauipter
2. http://www.bauka.kz/index.php/2011-08-20-05-59-56/2011-08-21-04-15-40/358-2009-09-23-14-34-45
3. http://writers.kz/journals/?ID=10&NUM=267&CURENT=&ARTICLE=7266
4. http://writers.kz/journals/?ID=10&NUM=267&CURENT=&ARTICLE=7266
5. http://yvision.kz/post/368906
6. Т. Тәжібаев Жалпы психология. Алматы: Қазақ университеті, 1993.
7. Айзенк М. Психология для начинающих. М. , 2004

ӘОЖ 159.923.2

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АКМЕОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ АСПЕКТІЛЕРІ

Макашкулова Г.Б. әлеуметтік ғылымдар магистрі
М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Тараз, Қазақстан

Резюме

В статье рассмотрены акмеологическая культура как способ формирования личностных новообразований личности, роль акмеологической культуры в профессиональном развитии специалиста. Описаны акмеологические принципы психолога в сфере образования, задачи акмеологических исследовании в психологии, пути выбора акмеологических технологии.

Summary

The article considers acmeological culture as a way of forming personal neoplasms of personality, the role of acmeological culture in the professional development of a specialist. The acmeological principles of a psychologist in the field of education, the tasks of acmeological research in psychology, and the ways of choosing acmeological technologies are described.

Жоғары білікті әрі бәсекеге қабілетті педагог кадрларды даярлау үдерісінде акмеологиялық тәсілдің білім беру жүйесіне енгізілуі – болашақ мамандардың кәсіби даярлығының мазмұнын акмеологиялық біліммен байытуға, кәсібилікке жетуге ықпал ететін немесе оған кедергі болатын заңдылықтарды, механизмдерді, шарттар мен факторларды кешенді түрде талдауға негізделеді. Бұл тәсілдің өзегі – акмеологиялық талдау арқылы тұлғаның кәсіби дамуын қамтамасыз ететін жолдар мен әдістерді айқындау және құрылымдау болып табылады. Акмеология – адамның тұлғалық және

кәсіби тұрғыдан кемелденуін зерттейтін ғылым саласы ретінде тұлғаны өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жүзеге асыру арқылы саналы, мазмұнды өмір сүруге ұмтылдырады. Өзін-өзі дамыту – адамның ішкі рухани қозғалысына негізделген қызмет түрі ретінде оның әрекетінің мазмұнын және өмірлік бағдарын айқындай алады. Педагогикалық қызмет өз құрылымы бойынша көпқырлы және көпфункционалды сипатта болып келеді. Ол білім беру, дамыту, тәрбиелеу, диагностикалау, түзету, кеңес беру, басқару және ұйымдастыру сияқты іс-әрекет түрлерін қамтиды [1].

Болашақ педагог тұлғасын өзектендіру барысында акмеологиялық тәсілді қолдану кәсіби құзыреттілікті арттырудың маңызды шартына айналуда. Білім беру саласы қызметкерлерінің акмеологиялық дамуы кәсіби білім алу сатысынан басталып, маманның бүкіл еңбек жолы бойында үздіксіз жүріп отырады. Бұл үдеріс оның акмеологиялық әлеуетін, құндылықтық бағдарын, кәсіби сауаттылығын, құзыреттілігін және мәдениетін қалыптастырумен сипатталады. Осыған орай, В.Ф. Варуков, П.Н. Кудельникова, Н.Э. Вегерчук, Е.П. Кондратьева, В.И. Деркач, О.Г. Коломиец, Е.А. Суслова сынды ғалымдардың еңбектерінде «акмеологиялық мәдениет» ұғымы ғылыми қолданысқа ене бастады. Бұл ұғым – тұлғаның өзін-өзі дамыту үдерісін өмірлік маңызы бар құндылық ретінде қабылдауына, шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруына, даралығын көрсетуіне мүмкіндік беретін жоғары мәдени даму деңгейін білдіреді. Акмеология ғылымы жинақталған зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, «өзіндік даму», «өзін-өзі өзектендіру», «өзіндік жетілу», «өзін жүзеге асыру» секілді ұғымдардың «акме» және «мәдениет» категорияларымен тығыз байланысты екенін дәлелдеді. Бұл ұғымдар акмеология ғылымының теориялық-әдіснамалық негізін кеңейтіп, тұлғаның кәсіби кемелдікке жету жолындағы дамуын тереңірек түсіндіруге мүмкіндік береді. Тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі мен кәсіби дамуындағы өзіндік даму мәселесін қарастыру белгілі бір ұстанымдарға сүйенеді:

- шығармашылық әлеуетті өзіндік іске асыру – бұл тұлғаның өз қабілетін, идеясын және ішкі мүмкіндіктерін кәсіби немесе жеке мақсатта жүзеге асыруы;
- мақсатқа жетуге ықпал ететін немесе кедергі келтіретін факторлар – бұл тұлғаның сыртқы және ішкі ортасынан туындайтын психологиялық, әлеуметтік және мотивациялық әсерлер;

өзіндік коррекция және өзін-өзі қайта құру заңдылықтары – тұлғаның саналы түрде өзін өзгертуге, мінез-құлықты, құндылықтар мен мақсаттарды қайта бағдарлауға бағытталған психологиялық үдерістер.

Тұлғаның акмеологиялық мәдениетін тиімді дамыту үшін акмеологиялық технологияларды іріктеу мен жүйелеуде бірқатар маңызды өлшемдер ескерілуі қажет. Бұл – нақты технологияның мазмұндық мәні, тұлғаның өзектілігін арттыруға бағытталған ықпалдастыру тәсілінің құрылымы мен олардың әсер ету тетігі, жетілдіруші ықпалдардың тиімділігі. Егер қолданылатын технология акмеге бағытталған болса, онда ол акмеологиялық мәдениетті қалыптастыру мен нығайтуда бірегей әрі жүйелі әсер ету механизмдеріне негізделуі тиіс. Қазіргі білім беру кеңістігінде акмеологиялық мәдениетті жетілдіру – оның

мәндік және ментальдық құрылымдық компоненттерін нақтылап, жүйелендірумен тығыз байланысты. Бұл, өз кезегінде, білім беру үдерісінде рефлексивті диалогты тиімді қолдануды, коррекциялық-дамытушы бағдарламалардың мазмұндық құрылымын айқындауды қажет етеді. Яғни, акмеологиялық мәдениетті арттыру үшін технологияның мазмұны тұлғаның кәсіби әрі рухани дамуындағы ішкі ресурстарын іске қосуға бағдарлануы тиіс. Белгілі қазақстандық зерттеуші Б.А. Оспанова бұл мәселе төңірегінде былай дейді: «Акме – бұл саты немесе дәрежені білдіреді, ал адамның тұтастығы – өзін-өзі жүзеге асырудың көрінісі болып табылады. Адам акме күйіне жету арқылы өзін-өзі дамыту жолында толыққанды жүзеге асырылады». Бұл тұжырым акмеологияның негізгі мақсаты – адамның мүмкіндігін толық ашу, өзіндік кемелдікке жету жолын айқындау екенінінің дәлелі [2].

Тұлғаның өзіндік дамуы – оның бірлескен іс-әрекет, әлеуметтік байланыстар, мінез-құлық үлгілері, қажеттіліктері мен құндылық бағдарлары құрылымындағы өзгерістермен тығыз байланысты. Сондықтан да тұлғаның дамуын ғылыми тұрғыдан зерделеуде даралану мәселесіне айрықша назар аударылады. Адамның өзін-өзі жүзеге асыруының алғышарты – оның жеке шыңы ретінде қарастырылатын «акме» деңгейіне жетуге мүмкіндік беретін әрекет түрін саналы түрде анықтап алуы. Өзінің әлеуметтік рөлін және өмірлік бағдарын айқындауға ұмтылған тұлға акмеологиялық биікке бағытталған даму жолына түседі. Осыған байланысты, И.С. Кон келесі маңызды пайымдауды ұсынады: «Саналы» «Меннің» қалыптасуы жеткіншектік кезеңде басталады, ал тұлғалық компоненттер ертерек қалыптаса бастаса да, бұл кезең – өзіндік сананың пайда болуындағы ең күрделі және шешуші сәт болып табылады». Ғалымның бұл тұжырымы жеткіншектік жаста орын алатын тұлғалық құрылымдардың сапалық өзгерістеріне назар аударуға мүмкіндік береді. Бұл кезеңде тұлғаның өзін қоғам мүшесі ретінде ұғыну үдерісі күшейіп, өзіндік сана қалыптасады, бала өзіндік көзқарасын қалыптастыруға, әлеуметтік рөлдер жүйесіндегі орнын табуға және өзінің болашақтағы «Менін» анықтауға бағытталған белсенді ішкі жұмыс атқарады. Педагогикалық тәжірибеде сауатты, психологиялық тұрғыдан даярланған мұғалім жеткіншектерді әлеуметтік қарым-қатынастың қолайлы және қауіпсіз формаларына бағыттай алады. Бұл ретте мұғалімнің қолдаушы позициясы мен эмоционалдық тұрақтылығы аса маңызды, ол баланың тұлғалық ерекшеліктерін ескере отырып, оған өз әлеуетін ашуға мүмкіндік береді. Алайда бала үшін жағымсыз тәжірибелер – сыртқы қысым, мәжбүрлі араласу, түсініспеушілік секілді факторлар – оның ішкі қайшылықтарын ушықтырып, психоэмоционалдық күйін нашарлатуы мүмкін. Сондықтан жеткіншектің өзіндік дамуын қолдауда гуманистік тәсіл ерекше мәнге ие және гуманистік құндылықтарға негізделген, психологиялық тұрғыдан жайлы ұжымда тәрбиеленген бала өз әлеуетін дұрыс іске асырып, тұлғалық жетілу жолына бағытталады [3].

Адамның шығармашылық әлеуетін іске асыруға ықпал ететін факторлар мен тетіктерді, сондай-ақ өмір бойы әрекетке дайындық пен кәсібилікті дамыту мәселесін зерттеу – акмеология ғылымының негізгі нысаны болып табылады.

Акмеология – тұлғаның кәсіби және тұлғалық кемелдену үдерісін зерттейтін салыстырмалы түрде жаңа, бірақ белсенді даму үстіндегі ғылым саласы. Бұл ұғымның қалыптасуы тарихи және мәдени тұрғыдан XX ғасырдың басында орын алған интеллектуалдық және әлеуметтік ізденістермен байланысты. Акмеологияның әлеуметтік-мәдени алғышарттары ретінде өткен ғасырдың басындағы көркемдік-философиялық бағыт – акмеизм атап өтіледі. Ал оның ғылыми негіздері Ф. Гальтон мен В. Освальдтың шығармашылық және қабілеттілікке қатысты эмпирикалық зерттеулерімен байланыстырылады. Акмеология мен психологиялық коррекция арасындағы өзара байланыстарды қарастырған О.С. Анисимов, Н.А. Коваль, А.К. Маркова, А.Л. Федоркина, О.В. Москаленко, С.Л. Кандыбович, И.Н. Семенов, В.Г. Михайловский сынды зерттеушілердің еңбектері ерекше маңызға ие және олар білім беру жүйесінде психологтың акмеологиялық ұстанымдарын нақтылауға мүмкіндік береді. Төменде психолог маманның акмеологиялық келбетінің бағыттары келтіріледі:

- білім беру саласындағы тұлғаларды жетілдіру ісімен айналысатын маман. Білім алушылардың кәсіби жетістігіне қажетті құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағытталған жаңа тәсілдің дамуы негізінде жүзеге асырылады.

- тұлғаның даралығын дамытушы маман. Психологиялық қызметтің басты ерекшелігі баланың оқу қажеттілігі мен мүмкіндігін ескеретін дифференциалды бағдарламалар негізінде білім беру мекемесінің дамуы арқылы көрініс табады.

- конструктивті ұстаным иесі, ол тұлғамен жұмыс барысында өзгерістерді қабылдауға, жаңаға бейімделуге, даму ресурсын іске қосуға мүмкіндік береді.

- кеңесші және қолдаушы маман, ол оқушы, мұғалім, ата-ана үшін шешім қабылдамайды, керісінше, оның ішкі әлеуетін өзекті етуге, даму міндеттерін орындауға және психологиялық кедергіні жеңуге көмек береді.

- адамдармен ынтымақтастықта жұмыс жүргізетін кәсіби тұлға. Оның қызметінің тиімділігі көмекке жүгінушілермен өзара сенімді, қолдаушы, ашық және диалогқа құрылған қарым-қатынас орнатуымен байланысты.

М.М. Кашаповтың пайымдауынша, «акмеологияның дамуы жаратылыстану, әлеуметтік және техникалық ғылымдардың жетістіктеріне негізделеді. Мұндай жағдайда акмеология өзінің тиімді шешімдерін ұсынуға қабілетті» [4].

Аталмыш пікір акмеологияның пәнаралық сипатын айқын көрсетеді және оның әдіснамалық негізінің кеңдігі мен ғылыми әлеуетін дәлелдейді. Акмеологиялық зерттеулердің әдістері психология, педагогика, әлеуметтану ғылымдарының ғылыми тәсілдері мен құралдарын бейімдеп қолдануға негізделеді. Акмеологияда тұлғаның кәсіби және шығармашылық дамуын зерделеуге бағытталған арнайы тәжірибелік және дамытушылық әдістер бар:

- өмірбаяндық-лонгитюдтік әдіс – тұлғаның кәсіби даму траекториясын ұзақ мерзімді кезеңде қадағалауға бағытталған;

- акмеологиялық сипаттама құрастыру – кәсіби жетістікке жеткен тұлғаның мінез-құлықтық, мотивациялық және когнитивтік ерекшеліктерін сипаттау;

- кәсіби іс-әрекеттің жоғары және төмен нәтижелілік сипатын салыстырмалы талдау – кәсібилік көрсеткіштерін анықтауда маңызды құрал болып табылады.

Сондай-ақ, бағдарламалық мақсаттағы акмеологиялық тренингтер, ойын моделіне негізделген технологиялар, рефлексивті жаттығулар, симуляциялық әдістер акмеология саласындағы заманауи жетістіктер қатарын құрайды. Бұл әдістер тұлғаның өзін-өзі тануына, кәсіби шеберлігін жетілдіруіне және шығармашылық әлеуетін іске асыруына жағдай жасайды. Т.В. Селезнева акмеологиялық мәдениетті «біріктіру, үйлестіру, жобалау және реттеу функцияларын орындайтын кешенді құрылым» ретінде сипаттайды. Бұл көзқарас акмеологиялық мәдениеттің жүйелік және құрылымдық сипаттарын ашып көрсетеді. Осыған байланысты акмеологиялық зерттеулерде қолданылатын әдістердің бірнеше типтері кең қолданыс тапқан, атап айтқанда:

-диагностикалық және түзетуші тесттер – тұлғаның өзін-өзі дамыту әлеуетін болжауға мүмкіндік береді;

-мамандардың кәсіби құзыреттілігін бағалау әдістері – кәсіби дамудың объективті көрсеткіштерін анықтауға бағытталған;

өзін-өзі тану, өзін-өзі реттеу және өзін-өзі ұйымдастыру әдістері, олар шығармашылық «Менді» ынталандыруда маңызды орын алады;

-акмеологиялық және көшбасшылық кеңес беру технологиялары – тұлғаның кәсіби белсенділігін және көшбасшылық әлеуетін арттыруда қолданылады.

Зерттеулер нәтижесінде алынған мәліметтер жүйеленіп, жіктеледі, әрі оларды талдау тұлғаның дамуына ықпал ететін факторларды анықтауға негіз болады. Акмеологиялық әдістердің көпфункционалды сипаты бар: олар диагностикалық, субъективті-әрекеттік және дамытушылық қызметтерді атқара алады. Мәселен, диагностикалық компонент білім берудегі табыс деңгейін анықтауға, кәсіби мақсат пен жетістікті бағалауға бағытталады.

-акмеологиялық диагностика – зерттеу және практикалық міндеттің кешенді жүйесін қамтиды, ол тек зерттеу объектісінің жай-күйін бағалауға ғана емес, тұлғаның кәсіби және тұлғалық дамуын мақсатты түрде қолдауға бағытталған. Диагностикалық қызметтің аспектілері келесі міндеттер арқылы іске асады:

-диагностикалық әдістерді қолдану арқылы зерттеу объектісінің нақты күйін бағалау жүзеге асырылады, дамудағы мәселелік жағдайлар анықталады;

-анықталған мәселелік жағдайларға салыстырмалы талдау жасалады, бұл олардың иерархиясын құрып, өзекті және ықтимал шешімдерді кезең-кезеңімен жүзеге асыруға мүмкіндік береді;

-диагностикалық нәтижелер негізінде барлық мүдделі субъектілердің ақпараттық-аналитикалық өзара әрекеттесу механизмі қалыптастырылады. Мұндай механизмнің бір үлгісі ретінде мониторингтік қызмет алға шығады, ол тұлғалық және кәсіби даму көрсеткішінің үздіксіз бақылауын қамтамасыз етеді.

Акмеологияда дамытушылық қызмет – кәсіби шеберліктің артуы, тұлғаның өзін-өзі тануы, өзін-өзі реттеу дағдылары мен рефлексивтік әдістерді қолдану арқылы жүзеге асады. Бұл тәсілдер тұлғаның ішкі даму ресурстарын жандандыруға және оның әлеуетін тиімді іске асыруға мүмкіндік береді. Ал субъективті-әрекеттік қызметке акмеология тұлғаның кәсіби қызметінің мазмұндық-құрылымдық элементтерін: қызметтің сипаттамасы мен мақсатын,

қолданылатын құралдар мен объектілерді, әрекет түрлерін талдауды жатқызады. Бұл кәсіби тиімділік пен жетістікке бағытталған жүйелі тәсіл [5].

Акмеологияның философиялық, гуманитарлық және әлеуметтік-ғылыми әдіснамалық негіздерге сүйенетін пәнаралық, кешенді және интегративті сипаты оның тек теориялық-оқыту сипатындағы ғылым емес екенін, сонымен бірге нақты тәжірибелік міндеттерді шешуге қабілетті бағыт екенін дәлелдейді. Акмеологиялық мәдениеттің тұлғалық құрылым ретінде дамуы адамның өмірлік таңдауына жаңаша көзқараспен қарауға, жаңа тұлғалық міндеттер қоюға, өзін-өзі дамыту мен жүзеге асыруда жаңа белестерге жетуге мүмкіндік береді. Акмеологиялық мәдениеті қалыптасқан тұлға – бұл ашық, өзін-өзі дамытушы және өзін-өзі реттеуші жүйе ретінде танылады. Мұндай тұлға кәсіби дамудың жоғарғы деңгейіне жетуге қабілетті, ішкі және сыртқы талаптарға жауап бере алатын кемел адам болып қалыптасады.

Әдебиеттер:

1 Гаврилюк Н.П., Тюстина Г.Г. Акмеология ситуаций:учебное пособие для обучающихся высших учебных заведений/ Н.П. Гаврилюк, Г.Г. Тюстина. Нижневартовск: изд-во НВГУ, 2022. – 109 с.
2 Оспанова Б.А. Акмеология: Оқулық. – Алматы, 2014. – 392 б.
3 Шевелева А.М. Акмеологические особенности развития эмоционально-волевой сферы младших подростков группы риска. Автореф. дис. канд. психолог.наук.– Тамбов 2011.– 27 с.
4 Кашапов М. М. Акмеология: учебное пособие / М. М. Кашапов; Яросл. гос. ун-т им. П. Г. Демидова. – Ярославль: ЯрГУ, 2011. – 112 с.
5 Селезнева Е.В. Общая акмеология : учебное пособие / Е.В. Селезнева ; под общ. ред. А.А. Деркача. – М.: Изд-во РАГС, 2009. – 206 с.

ӘОЖ 37.013

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ САУЛЫҒЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДЕ МУЗЫКАЛЫҚ ТЕРАПИЯНЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Ташкеева Т.А.
Абай атындағы шағын орталықты орта мектебінің бастауыш сынып мұғалімі
Жамбыл облысы, Қазақстан

Резюме

В статье описывается эффективное воздействие музыкотерапии на процесс обучения в начальной школе. То есть делается вывод о том, что она улучшает эмоциональное состояние детей, улучшает внимание и концентрацию учащихся, способствует развитию их творческих способностей, помогает улучшить взаимодействие учащихся в процессе обучения, улучшает их память и глубокое усвоение учебного материала, повышает мотивацию к обучению. В статье также представлен ряд методик

музыкотерапии, используемых в процессе обучения (метод «Эффект Моцарта», Ритмические упражнения, Обучение через пение, Музыкальные физминутки (Brain Breaks).

Summary

The article describes the effective effects of music therapy in the learning process in primary school. That is, it is concluded that it improves the emotional state of children, improves students' attention and concentration, contributes to the development of their creativity, helps improve students' interaction in the learning process, improves their memory and deep learning of educational materials, and increases motivation to learn. The article also presents a number of music therapy techniques used in the learning process (the "Mozart Effect" method, Rhythm exercises, Learning through singing, Musical breaks (Brain Breaks).

Адамның жан шуағын нұрландыратын, көңілін көктемдей құлпыртатын – құлаққа жағымды естілетін әсем әуен мен адам жанын жайдарлы ететін музыкалық шығармалар әрқашан да өз құндылығын жоғалтқан емес. Олай болса, осылайша балалардың жан дүниесін тербете отырып, көңіл-күйін көтере отырып, шабыттандыруға себеп болатын музыканы неге оқу үрдісінде қолданбасқа...

Бастауыш сынып оқушылары әлі де болса ойын баласы болғандықтан, мектептің күрделі тәртіп пен ережелерін орындаудан қиналуына жол бермеу үшін, тәндік және психикалық белсенділігін ояту үшін музыкалық әсерлерді қолданудың мәні зор деп білемін. Себебі, мен мектеп қабырғасын жаңа ғана аттаған бүлдіршіндерге білім беру барысында сергіту сәттерінде музыкалық жаттығулар мен музыкалық шығармаларды қолдану жағдайында оның пайдалы жақтары мен тиімді тұстарын байқадым. Сондықтан бастауыш сынып оқушыларының оқу белсенділігінің артуына әсер ететін музыкалық терапияның артықшылығын атап кетуді жөн көрдім.

Тек мен өз тәжірибемде ғана бұл мәселе дәйектелмейді, музыкалық терапияның оқушылардың оқу белсенділігін арттыруға әсері көптеген зерттеулер мен тәжірибелер арқылы да дәлелденген.

Мысалы, **2006 жылы** Жапониядағы Токио университетінің зерттеушілері сыныпта баяу классикалық музыканы фон ретінде қолдану арқылы оқушылардың жаңа материалды меңгеру жылдамдығын зерттейді. Музыка тыңдаған оқушылар тапсырмаларды 20%-ға жылдам орындаған, ал бақылау тобында, яғни баяу музыкалық музыканы фон ретінде қолданбаған топта мұндай прогресс байқалмаған.

Ал **2015 жылы Стивен Митчел** мектептегі стрессті азайтуға арналған музыкалық терапияның әсері зерттеген. Оның зерттеуінде аптасына екі рет өткізілетін музыкалық жаттығуларға қатысқан оқушылардың оқу белсенділігі айтарлықтай өскені байқалады. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артып, топтық тапсырмаларды орындау кезінде жақсы нәтижелер көрсеткен.

Сондай-ақ, **2019 жылы Розалинда Кангтың** зерттеуінде бастауыш сынып оқушылары арасында музыкалық терапия қолдану арқылы олардың математика және тілді меңгеру көрсеткіштері зерттелді. Сабақ барысында классикалық музыка (Моцарттың шығармалары) тыңдаған оқушылардың есте сақтау және тапсырманы орындау қабілеті 15%-ға жоғары болған. Бұл әдіс оқушылардың зейіні мен шоғырлануын арттыруда тиімді екендігі көрсетілген.

Сонымен, музыкалық терапияның бастауыш сынып оқушыларының оқу үрдісінде қолдану негізінде оның әсері мынадай аспектілерден айқын көрінеді:

1. Балалардың эмоциялық жағдайы жақсарады. Музыка тыңдау немесе оған белсенді қатысу стрессті азайтып, эмоционалды тепе-теңдікті қалпына келтіреді. Бұл, әсіресе, оқушыларда оқу барысында кездесетін мазасыздық пен қысымды жеңілдетуге көмектеседі. Сабақта музыка қолдану балалардың сабаққа жағымды көзқарасын қалыптастырады.

2. Оқушылардың зейінін ашып, назарын шоғырландыруды жақсартады. Музыка шоғырлануды арттыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Жайлы, баяу әуендер ми қызметін ынталандырып, оқушылардың тапсырмаларға зейінін тереңдетуге көмектеседі.

3. Балалардың креативтілігін дамытуға ықпал етеді. Музыкалық терапия оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттырады. Шығармашылық ойлау олардың тапсырмаларды ерекше әдіспен орындауына және жаңа шешімдер табуына ықпал етеді.

4. Оқушылардың оқу үрдісінде өзара қарым-қатынасты жақсартуға септігін тигізеді. Топтық музыкалық терапия оқушылар арасында өзара түсіністікті күшейтіп, топтық жұмысқа деген ынтаны арттырады. Бұл оқу белсенділігін дамыту үшін өте маңызды.

5. Оқушылардың есте сақтауы мен оқу материалдарын терең меңгеруді жақсартады. Музыканың белгілі бір түрлері (мысалы, классикалық музыка) оқушылардың есте сақтау қабілетін жақсартады. Қиын тақырыптарды музыкамен байланыстыру оқушылардың оны тез әрі тиімді меңгеруіне көмектеседі.

6. Балалардың оқу мотивациясын арттыруға да әсер етеді. Музыканың жағымды әсері оқушыларды оқу процесіне тартуға көмектеседі. Белсенді музыкалық терапия әдістері (ән айту, аспаптарда ойнау) олардың оқу барысында белсенділік танытуына себеп болады.

Сондықтан, мен сабақ басталар алдында немесе сабақ барысында баяу классикалық музыканы қойып, оқушылардың зейінін жинақтап, музыкалық жағымды әуендерді тыңдатамын. Бұл сабақты тиімді өткізуге көмектеседі. Сондай-ақ, сыныптағы музыкалық ойындар арқылы оқушылардың оқу материалды ойын түрінде игеруін қамтамасыз ете алады. Олай болса, музыкалық терапияны оқу процесіне енгізу оқушылардың психологиялық және когнитивтік дамуына оң әсер етіп, олардың жалпы оқу белсенділігін арттырудың тиімді құралы болып табылады.

Олай болса, өз тәжірибемде қолданатын бірқатар тәжірибелік әдістерге мысалдар келтірейін.

1. *"Моцарт эффектісі" әдісі.* Моцарттың музыкасы ми қызметін белсендіретін және шығармашылық қабілеттерді дамытатын ерекше әсерге ие екендігі дәлелденген. Сабақтың басында немесе тапсырма орындау кезінде Моцарттың шығармаларын қосып, оқушылардың зейінін арттыруға болады.

2. *Ритм жаттығулары.* Музыкалық аспаптарды (мысалы, барабандар, маракас) пайдаланып, оқушылардың ырғақтық дағдыларын дамыту арқылы олардың командалық жұмыстағы белсенділігін арттыруға болады.

3. Ән арқылы оқыту:

- Жаңа сөздерді немесе математикалық амалдарды, формулаларды әнге қосып үйрету есте сақтау қабілетін жақсартады.
- Мысалы, бастауыш сыныпта көбейту таблицасын ән арқылы үйрету оқушыларға материалды тез әрі қызықты меңгеруге көмектеседі.

4. *Музыкалық үзіліс (Brain Breaks).* Сабақ арасында сергіту сәті ретінде қысқа музыкалық үзілістер ұйымдастыру оқушылардың көңіл-күйін көтеріп, олардың шаршауын басуға көмектеседі. Бұл үзілістер кезінде балалар бірге билеп, ән айту арқылы топтық ынтымақтастықты нығайтады.

Сонымен, Қазақстандағы мектептерде музыкалық терапияны қолдану тәжірибесі жиі кездеседі. Кейбір мектептерде ұлттық аспаптарды пайдаланып, "Қобыз терапиясы" мен "Домбыра сабақтары" оқушылардың зейінін шоғырландыру және эмоционалдық тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін қолданылады. Бұл әдіс әсіресе ұлттық құндылықтарды жетілдіруде жақсы нәтиже береді. Ал Халықаралық тәжірибеге сүйенсек, Финляндия мектептерінде музыкалық терапия арнайы бағдарламалар арқылы енгізіліп, оқушылардың топтық жұмыстағы белсенділігін арттыру және эмоциялық қолдау көрсету құралы ретінде тиімді қолданылады.

Әдебиеттер:

1. Орта білім беру ұйымдарында Біртұтас тәрбие бағдарламасын іске асыруды мониторингілеу бойынша аналитикалық есеп. Аналитикалық есеп – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2024. – 409 бет
2. Мәдиева Н.Т. Балалардағы қорқынышты жоюда психотерапиялық әдістерді қолдану. «І Халықаралық есенов оқулары» атты «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы студенттер мен жас ғалымдардың ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары, 18-19 қазан, 2018.
3. Жарылқап А.С., Мырзакулова Қ.Б., Еркін Ә.Е. Музыкалық білімнің, бастауыш мектептегі балалардың дамуына әсері. Жас зерттеуші 2024: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясы материалдары. – Шымкент, 2024. – Т. 1. Педагогика және психология – 488 б.
4. Тленчиева Н.С., Садыкова Н.М., Аскарова Ж.К. Балалар мен жасөспірімдердің танымдық процестерін дамытуда арт-терапия әдістерін пайдалану. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің 90 жылдығы және профессор Қ.Б. Жарықбаевты еске алуға арналған, «Психология ғылымы және білім беру: тарихтан - болашаққа» (II жарықбаев оқулары) атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2024. – 500 б. ISBN 978-601-04-6898-6

УДК 1.13 (130.2)

ЗНАЧЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОГО НАСЛЕДИЯ ЮСУФА ХАС ХАДЖИБА В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОГО ДИАЛОГА МОЛОДЕЖИ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Сабитов Т.Ж., докторант МКТУ им.Х.А.Яссави, магистр истории,
АО Южно-Казахстанская медицинская академия
Бұрхан Е.Ж., магистр философских наук,
АО Южно-Казахстанская медицинская академия
Мирахматова М.Л., студентка 2 курса факультета «Фармация»,
АО Южно-Казахстанская медицинская академия
Шымкент, Казахстан

Түйін

Бұл мақалада орта ғасырдағы дарынды ғұлама, Шығыс елдерінің атақты данышпан, ұлы философы Юсуф Хос Хозибтің «Құтадғу билиг» еңбегінде халық өмірінің әлеуметтік-рухани мәселелері қарастырылады. Шығармашылығы өз заманының басты жетістігіне айналып, әлеуметтік-адамгершілік мәселелерін қамту жағынан бүгінгі күні де маңызы мен өзектілігін жоймағаны баса айтылады.

Summary

This article examines the social and spiritual problems of the people's life in the work "Kutadgu Bilig" by Yusuf Khos Khozhyb, a talented scholar of the Middle Ages, a famous sage and great philosopher of the Eastern countries. It is emphasized that his work became the crown of its time and today has not lost its significance and relevance in terms of covering social and moral problems

«Социально-философские взгляды Юсуфа Хас Хаджиба в произведении «Кутадгу Билиг» и значение межкультурного диалога среди молодежи в странах Центральной Азии считаем заключаются в следующих аспектах:

- Историческая и культурная ценность наследия: произведение Юсуфа Хас Хаджиба «Кутадгу Билиг» является важным источником знаний о философских, социальных и моральных ценностях средневекового мусульманского мира, а также отражает взгляды на роль человека в мире, правильное поведение, а также взаимоотношения в семье и в обществе. Эти взгляды актуальны в контексте возрождения интереса к классическому наследию Востока в современных странах Центральной Азии, включая Казахстан.

- Межкультурный и межпоколенческий диалог: Произведение Хас Хаджиба представляет собой уникальную точку соприкосновения между традициями исламской философии и местными социальными практиками, что позволяет провести параллели с современными проблемами Казахстана и других стран Центральной Азии. Важной частью является то, как молодежь региона воспринимает эти идеи в контексте изменений социальной и культурной среды, а также в условиях глобализации и современных вызовов.

- Молодежь и социальные трансформации: Казахстан и другие страны Центральной Азии переживают значительные социальные, политические и

экономические преобразования, что затрагивает взгляды и ценности молодежи. В этой связи изучение произведения Юсуфа Хас Хаджиба и его философских взглядов может служить основой для понимания того, как современные поколения воспринимают вопросы морали, этики, права и обязанности, а также соотношения личных и общественных интересов.

-Влияние на современную философию: применение социально-философских идей Хас Хаджиба к анализу современной реальности может выявить новые подходы к решению проблем, связанных с укреплением гражданского общества, воспитанием молодежи, преодолением социальных и межэтнических конфликтов в условиях культурного многообразия Центральной Азии.

Таким образом, исследование социально-философских взглядов Юсуфа Хас Хаджиба и их восприятие современной молодежью позволяет глубже понять не только историко-культурное наследие, но и современные социальные процессы в странах Центральной Азии и Казахстана, способствуя развитию межкультурного и межпоколенческого диалога в регионе.

Социально-философские взгляды Юсуфа Хас Хаджиба, изложенные в его знаменитом произведении «Кутадгу билиг», на протяжении десятилетий остаются предметом внимания как отечественных, так и зарубежных исследователей [1]. В трудах ученых (Ахметов З.А. История казахской философии. Алматы: Қазақ университеті, 2012, Баласагуни Ю.Х. (1986). «Кутадгу билиг» (Благодатное знание). Пер. с древнетюркского, вступ. статья и примеч. А. Кононова. М.: Наука.) подчеркивается философская глубина произведения, его этико-политическое и морально-нравственное содержание, а также его значение как своеобразного «зеркала эпохи» в становлении тюркской государственности и культуры. В рамках современной науки предприняты попытки осмысления «Кутадгу билиг» с позиций философской антропологии, культурологии и политической философии. Однако, несмотря на значительное количество исследований, актуальным остается вопрос интерпретации социальных вызовов, особенно с точки зрения восприятия и переосмысления их молодежью Казахстана и Центральной Азии [2, 3].

Современные социокультурные трансформации, активные процессы глобализации, рост интереса к национальным истокам и духовным ориентирам обуславливают необходимость межпоколенческого диалога и нового прочтения классических произведений. На сегодняшний день крайне ограничено количество исследований, где «Кутадгу билиг» рассматривалось бы в межпоколенческом аспекте, особенно в контексте молодежной аудитории региона. Мухтар Ауэзов - выдающийся казахский писатель и исследователь. Он действительно обращался к вопросам тюркской духовной культуры, но произведении «Кутадгу билиг» не было в центре его научных исследований. Его имя часто упоминается в контексте развития национальной философии и литературы, так что при желании его можно упомянуть как влиятельную фигуру в развитии интереса к тюркскому наследию, но не как прямого исследователя Хас Хаджиба [4].

Проблемы, связанные с исследованием труда Юсуфа Хас Хаджиба «Кутадгу билиг» рассматривалось в трудах нижеследующих казахстанских ученных: Абсаттарова Р. Б. [5], Касенова А [6], Тогжанова Г. [7], Сатыбалдиева А. [8], Рахманова Н. [9], Мамадалиев У. [10] и других авторов.

Цель работы - это погружение в философские глубины «Кутадгу Билиг», с целью выявления вечных, но часто забытых ценностей, заложенных в произведении, и переосмысление их значения для молодежи Казахстана и Центральной Азии в условиях стремительных изменений современного мира. Это исследование направлено на поиск скрытых смыслов и неожиданных параллелей между средневековой мудростью и актуальными проблемами сегодняшнего дня, с акцентом на моральный ориентир и духовное самоопределение молодежи.

Задача заключается не только в том, чтобы вернуть древние философские истины в поле зрения современности, но и в том, чтобы понять, как они могут быть вдохновением для нового поколения, которое сталкивается с вызовами глобализации, технологических изменений и культурных столкновений. Это исследование стремится найти ответ на следующие вопросы: как идеи Юсуфа Хас Хаджиба могут помочь молодежи Казахстана и Центральной Азии выработать свой уникальный путь в условиях размытых традиционных и современных ценностей. Какие ключевые моменты между философией Хас Хаджиба и молодежным сознанием могут стать отправной точкой для формирования устойчивой, морально ориентированной и гармоничной личности в постмодернистском обществе? Подход к цели исследования направлен на установление глубокой связи между исторической мудростью и современными потребностями, а также на поиск путей для формирования новой философии молодого поколения, способной интегрировать традиции и инновации для построения устойчивого общества в Центральной Азии и в Казахстане.

Основные задача проблемы состоит в том, что для начала необходимо провести глубокий анализ произведения «Кутадгу Билиг» с точки зрения его историко-философского контекста. Это позволит понять, какие социально-философские концепты, такие как справедливость, мудрость, власть и личная этика, были актуальны в тот период и каким образом они могут быть применены к современной реальности:

- составить анализ исторического и культурного фона произведения, выявить ключевые философские идеи и социальные ценности, которые составляют основу произведения;

- необходимо исследовать, как современная молодежь воспринимает философские идеи, представленные в «Кутадгу Билиг», в свете нынешних социальных, экономических и политических изменений в Центральной Азии. Это позволит выявить разрыв между традиционными философскими концепциями и восприятием молодежью, а также понять, какие ценности для них наиболее актуальны;

- воспитание через образовательные программы и культурные инициативы;

- произведение «Кутадгу Билиг» поднимает вопросы социальной гармонии и справедливости, что имеет важное значение для решения межэтнических и межкультурных конфликтов, характерных для Центральной Азии. Необходимо разрабатывать подходы, которые будут использовать философию Хас Хаджиба для улучшения взаимопонимания и установления мира между различными этническими и культурными группами региона;

- использование медиаплатформ и технологий для популяризации идей в условиях цифровой эпохи важным инструментом для распространения философских идей является использование медиаплатформ и интернет-ресурсов;

- разработать цифровые проекты, такие как мобильные приложения, вебсайты и социальные медиа-страницы, которые будут популяризировать идеи произведения и их связь с современными проблемами молодежи;

- сотрудничество с международными и региональными институтами. Для более широкого распространения философских идей Хас Хаджиба и интеграции их в современные социокультурные практики можно наладить сотрудничество с международными и региональными институтами, занимающимися изучением философии, культуры и истории Центральной Азии;

- разработка совместных научных проектов и международных конференций для обсуждения роли философии Хас Хаджиба в современном контексте, а также взаимодействие с культурными и образовательными учреждениями для создания платформ для обмена знаниями.

Задача заключается в том, чтобы сформировать у молодежи не только интерес к философии прошлого, но и умение применять эти знания в личной и общественной жизни. Это требует создания новой философской парадигмы и новой интерпретации, которая бы сочетала традиционные ценности и современный взгляд на мир современной молодежи тюркского мира.

Ожидаемые результаты заключаются в том, что должна быть разработка образовательных программ, включающих философию «Кутадгу Билиг»: внедрение в школьные и университетские учебные курсы элементов социально-философских концепций Юсуфа Хас Хаджиба, адаптированных к современным реалиям. Это может быть курс по этике и социальной философии, включающий темы справедливости, морали и мудрости, исходя из содержания произведения, что поможет сформировать у молодежи критическое мышление и моральные ориентиры.

Создание онлайн-ресурсов для популяризации философии Хас Хаджиба: разработка цифровых платформ (вебсайты, мобильные приложения, видеокурсы), которые будут доступны для молодежной аудитории и в интерактивной форме объяснять социально-философские идеи произведения. Это поможет привлекать внимание молодежи к важным вопросам морали, справедливости и гармонии в обществе.

Развитие программ межкультурного диалога и толерантности: применение философии Хас Хаджиба в рамках миротворческих и культурных инициатив, направленных на укрепление межэтнического и межкультурного взаимопонимания в Казахстана и Центральной Азии. Например, через организацию культурных обменов, форумов, направленных на изучение философских концепций, которые могут помочь укрепить социальную гармонию и преодоление межкультурных конфликтов.

В заключение можно сказать, что социально-философские взгляды, изложенные Юсуфом Хас Хаджибом в произведении «Кутадгу билиг», и по сей день не утратили своей актуальности. Понятия справедливости, нравственности, мудрости, правильного управления, общественного блага и человеческого достоинства, отражённые в этом труде, занимают важное место для молодёжи Казахстана и Центральной Азии в поиске правильного жизненного пути, в обретении своего места в обществе и в достижении нравственной зрелости.

На мой взгляд, это произведение является не только наследием прошлого, но и может стать фундаментом для пробуждения новых ценностей в сознании молодёжи. В современном обществе, на фоне глобализации, технологического прогресса и культурных столкновений, крайне важно сохранить традиционные ценности и гармонично сочетать их с современной жизнью. Поэтому я считаю, что идеи изложенные в «Кутадгу билиг», необходимо широко продвигать среди молодёжи через систему образования, медиа-платформы и культурно-просветительские мероприятия.

Кроме того, идеи общественного согласия, межнациональной толерантности и справедливости, выраженные в произведении Юсуфа Хас Хаджиба, могут служить важным нравственно-духовным источником для сохранения мира и стабильности в современном Центрально-азиатском регионе, а также для воспитания молодёжи как активных и нравственно зрелых членов общества. Я считаю, что наше поколение должно не просто читать это бесценное наследие, но и стремиться применять его в жизни, в сообществе и в личной деятельности. Желаю всем вам, как писал великий учёный в «Кутадгу билиг» достичь счастья в обоих мирах, а также здоровья и благополучия.

Литература:

1. Юсуф Хас Хаджиб. Кутадгу билиг (Благодатное знание). Перевод с древнетюркского, комментарии. Алматы: Дайк-Пресс, 2006.
2. Ахметов З.А. История казахской философии. - Алматы: Қазақ университеті, 2012.
3. Баласагуни Ю.Х. Кутадгу билиг (Благодатное знание). Пер. с древнетюркского, вступ. статья и примечания А.Кононова. - М.: Наука, 1986. – с.156
4. Ауэзов М.О. История казахской литературы. Издание: Москва, 1959. – с. 212
5. Абсаттаров Р.Б. Социальная философия тюрко-исламской цивилизации. Алматы: Қазақ университеті, 2020. - с. 225
6. Касенов А.К. Философские и политические идеи в произведении Юсуфа Баласагуни «Кутадгу билиг», 2018 // Адам әлемі, №1, с. 37–45.
7. Тогжанова К.О. Концепт справедливости в контексте восточной философии. // Вестник философии и политологии КазНУ, 2019. №2(70). - с. 112–120.

8. Сатыбалдиева А. «Кутадгу билиг» как источник философско-государственной мысли // Вестник КазНУ. Серия философии, 2019. №1. - с. 45–52.
9. Рахманова Н. Социальные идеалы в тюркской классике: актуальность для современной молодежи // Философия и общество, 2020. №3. - с. 65–70.
10. Мамадалиев У. Юсуф Хас Хаджиб и философия нравственности в исламской культуре // Центральноазиатский философский журнал, 2021. №2. - с. 30–36.

ӘОЖ 372.07

ОҚУШЫЛАРДЫ ЗЕРТТЕУШІЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Тасова А.Б., PhD,аға оқытушы
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В этой статье рассматриваются организация образовательного процесса обеспечивает формирование базовых знаний, знаний, умений, общечеловеческих и национальных ценностей ключевой компетентности школьников. Согласно этому, одним из приоритетных направлений является проявление интереса к формированию простых математических понятий, приобретение основных математических знаний, формирование познавательной компетентности в школе. В ходе обучения дети учатся глубоко понимать значение различных предметов и явлений, научных понятий и законов, учатся свободно использовать полученные теоретические знания на практике. Познавательная деятельность детей зависит от их способности к творческому поиску, теоретической грамотности и мастерства педагога. Основная задача педагога – уметь понять потребности и интересы ребенка, всесторонне развивать детские мысли и действия.

Summary

The organization of the educational process ensures the formation of basic knowledge, knowledge, skills, general human and national values of the key competence of schoolchildren. According to this, one of the priority directions is to express interest in forming simple mathematical concepts, to acquire basic mathematical knowledge, and to form cognitive competence in school. In the course of studying, children learn to deeply understand the meaning of various objects and phenomena, scientific concepts and laws, and learn to freely use the acquired theoretical knowledge in practice. Children's cognitive activity depends on their ability to search creatively, theoretical literacy and skill of the teacher. . The main task of the teacher is to be able to understand the needs and interests of the child, to comprehensively develop children's thoughts and actions.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» [1,13б] заңында мемлекеттік саясат негізінде ең алғаш рет әр оқушының қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы жеке адамның дарындылығын таныту сияқты өзекті мәселелер енгізіліп отырғаны белгілі . XXI ғасыр - бәсеке ғасыры, яғни осы кезеңде біздің қоғамда бәсекеге қабілетті, дарынды, білімді жан-жақты жетілген тұлға қажеттілігі басты орында болады. Міне осыған орай қазіргі таңда біздің елімізде ауқымды

шаралар қолға алынуда, яғни мектеп табалдырығынан бастап оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке даярлау, бүкіл өмір бойы білім алу, іздену жағдайына көшу, тұлғаның тұрақты түрде жаңа білім мен дағдыларды игерулеріне жағдай туғызу. Қазіргі таңдағы білім беру жүйелерінің алдында тұрған негізгі міндет тұлғаның тұрақты түрде іздену іс-әрекетінде білім алу және оларды қолдана алу іскерліктерін игерулеріне, яғни шығармашылық тұлға ретінде қалыптасуына негіз қалау болып табылады. Бұл міндетті жүзеге асыру жалпы білім беру жүйесінде оқушыларды өз бетімен білім алуға баулу, оларға жаңа білімді тек репродуктивтік қана емес ізденіс жүргізу және зерттеушілік іс-әрекетек даярлау арқылы игерту мәселелерінің практикада нақты шешімін табумен тығыз байланысты. Зерттеушілік іс-әрекет оқушыларды жаңа білімді игеруге ғана бағыттап қоймай, жаңа ақыл-ой қызметінің қалыптасуына көмектеседі. Ал, бұл оқушылардың арнайы шығармашылық қабілетінің ғана емес, жалпы алғанда теориялық ой-пікірлерінің дамуына да зор ықпал етеді. Осыған орай қазіргі кезеңдегі білім беру үдерісіне ғылыми-зерттеу қызметін енгізудің, сонымен қатар, оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке даярлау негізгі ерекшелігі оның қолданбалы бағыттылығын, пәнаралық байланыстарды сәйкестендіретін оқудың мазмұны мен мақсатын нақты көрсететін жолдарын іздестіру болып табылады[2,11-12б]. Ғылым – қоғамдық дамудың маңызды факторы. Ғылыми зерттеушілік іс-әрекет адамның басқа іс-әрекеті сияқты қандай да бір үлгілерді қайта тудырумен байланыстырылады. Бұл өз кезегінде зерттеуді, зерттеу мақсаты мен бағдарламасын, оны ұйымдастыру ұстанымдарын анықтайды. Сондықтан, педагог тарапынан ғылыми-зерттеу ұстанымдары мен зерттеу әдістерін меңгеру, пайдалану оның практикалық іс-әрекетін ғылыми-практикалық іс-әрекетке айналдырады, ғылым мен практиканың нақтылы жағдайына талдау жасауға мүмкіндік тудырады.

Ғылым – адамдардың арнайы іс-әрекеттерінің нәтижесінде табиғат, қоғамның және ойлаудың объективті заңдарының үздіксіз дамып отыру жүйесі жөніндегі білім болып табылады. Ал, ғылым негізі білім екендігі белгілі.

Білім – шындықтың бейнелену формасы және тәсілі болғандықтан, онда заттың қасиеті, белгілері және өзара байланыстары қаперге алынған[3,5-10б] . Осы себепті, білімнің ғылымды ашудағы жұмыс істеу тәсілі, материалдық, рухани іс-әрекет болып табылады. Ғылымтану ең алдымен таным теориясымен тікеле байланысты- болып келеді. Таным — айналадағы қоршаған дүниенің адам санасында белсенді бейнеленуін, танымның жалпы шарттары мен мүмкіндігін, білімнің шындыққа қатысын, қоғамдық практика негізінде іске асатын таным үдерісінің заңдылықтарын, оның негізгі формаларын, әдістерін болжамдар мен теорияларды құру мен дамытудың принциптерін зерттейтін философия ғылымының саласы. Осыған орай оқушыларды ғылымға бағыттау үшін бастауыш сыныптан бастап зерттеушілік іс-әрекетке даярлау барлық білім беру ошақтарында басты міндет болып саналады.

Таным үдерісінде субъект-объект қарым-қатынасы маңызды. Сонымен қатар, қарым-қатынас негізінде заттық-практикалық сипаттағы өзара әрекет

жатыр. «Таным субъект мен объектінің өзара әрекеті ретінде олардың заттық-практикалық өзара әрекеті негізінен туындайды».

Таным теориясында танымның маңызды жақтары ретінде бейнелену (отражение) аталады. Мұнда бейнеленудің бірнеше деңгейлері ерекшеленген:

1. өлі табиғатта бейнеленуі;
2. тірі табиғатта бейнеленуі;
3. әлеуметтік деңгейдегі бейнеленуі;

а) жеке санамен сезінуі;

ә) қоғамдық санамен сезінуі.

Оқыту үдерісінде, оқушылардың танымдық іс-әрекетінде барлық қарама-қайшылықтар әрекет етеді. Қарама-қайшылық оны шешуге деген мұғалім мен оқушының мақсатқа бағытталған іс-әрекеті бар болса, қозғаушы күш бола алады. Ол үшін келесілерді қамтамасыз ету қажет:

1) мұғалім мен оқушылардың қарама-қайшылықтың мәнін, оны шешудің маңыздылығын түсінуі;

2) оқушылардың танымдық мүмкіндіктері мен мұғалімнің әдістемелік мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылығын шешудің күрделігінің күштілігі мен өлшемділігі;

3) қарама-қайшылық шарты мен оқу үдерісі барысында оны шешуге дайындығы;

4) оқушыға танымдық тапсырманы орындаудан назарын басқа нәрсеге бұрмайтын іс-әрекетті орындау шарттарын құру;

5) қарама-қайшылықты оқушы санасындағы сыртқы жоспардан көшіру, оған ішкі мағына беру, сондай-ақ қарама-қайшылық негізінде іс-әрекет түрткісін қалыптастыру. Осы оқытудың қарама-қайшылық шарттарын, бұдан зерттеушілік іс-әрекеттің оқыту бөлігі ретіндегі қарама-қайшылығын көрсеткен [4,31-36] .

Зерттеушілік іс-әрекетте әрбір қарама-қайшылықты шешу үдерісінде іс-әрекетті жаңаға, жоғары деңгейге көтеретін өзгерістер болады. Яғни бұдан білім алу және тұлғаны дамыту жүзеге асырылады.

Зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастырудағы басты міндет – оқушылардың шығармашылық білім дағдыларын қалыптастыру. Міне, өз ұрпағының өнегелі, өнерлі, зерттеушіліксүйгіш, абзал азамат болып өсуі үшін халық педагогикасының негізгі мақсатын шығармашылықпен оқу – тәрбие үрдісіне тиімді пайдалану әрбір ұстаздың міндеті болып табылады. Шығармашылық – бұл нақты іс – әрекет барысында жүзеге асырылатын өз бастауы, өту барысы және нәтижесі болатын үрдіс. Бұл үрдіс 3 кезеңнен өтеді:

1.Дайындық;
2.Ізденіс;
3.Орындау.

Осы деңгейлерге сәйкес шығармашылық қабілеттерінің құрылымын анықтайды, өз бойынан оларды талдайды, бағыттай отырып дамытады және жетілдіреді. Сонымен қатар әрбір адам ортасына деген көзқарасы мен әрекетіне қарай бір-бірінен өзгешеленеді. Адамның айналасын танып білуге

жануардан айырмашылығы ортаға бейімделуінде емес, оған шығармашылықпен қарауында. Егер әр оқушының жеке тұлға ретінде қалыптасуын қамтамасыз ету қажет болса, онда оқушылардың қабілетін түрлі әрекетке көрсету үшін зерттеуге дайындау қажет. оқушыларды оқытуға зерттеу әдісін қолдану қажеттілігі олардың табиғи қызығушылығының басымдығымен түсіндіріледі. Оқушының өзіндік зерттеу әрекеті оның өзіндік талабын қанағаттандыруда ықпал етеді. Оқушылар қоршаған ортамен таныса отырып, өзіндік зерттеу әрекетінің көмегімен жаңа білімді дайын күйінде емес, өзі ашады. Шығармашылық зерттеушілік ізденіс адам үшін екі түрлі көзқараспен маңызды: бір жағынан, жаңа өнімге қол жеткізуінде, екінші жағынан, ізденіс процесінің мәнділігінде. Мектеп қабырғасында оқушылар математика пәнін жақсы да, жаман да оқиды. Адам бойындағы дарындылықты табиғи талантпен шектеліп қалмай, табандылықпен зерттеушіліктенуге баулу. Ол үшін мұғалімге жақын аямай зерттеушілік ету қажет[5,178-190б] . Қазіргі таңда білім беру үрдісінде оқушыларға білімді жаттанды түрде игерту емес, шығармашылық түрде меңгерту негізгі көкейтесті мәселелердің бірі болып отыр. Яғни, жаңа дәуірдің мұғалімдерінен оқушылардың шығармашылық іс-әрекеттерін, оқушылардың өз бетімен білім ала алуын дамыту арқылы олардың білімдерінің сапасын арттыру, деңгейін көтеру талап етіледі. Ал, бұл мәселені шешудің бірден-бір тиімді жолы оқушыларды оқу-зерттеу ісіне баулу арқылы оларға білімді зерттеушілік іс-әрекет деңгейінде игерту болып табылады. Оқушылардың оқу-танымдық, шығармашылық әрекеттерін, яғни олардың өздігінен білім алудағы танымдық белсенділіктерін дамыту олардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырумен, өздігінен білім алуға деген дағдыларын қалыптастырумен, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеумен байланысты. Соңғы кезде білім алушылардың танымдық ізденімпаздық қабілеттерін арттыруға көп көңіл бөлініп отыр[6,18-24б] Ізденімпаздықтың қалыптасуының жоғары деңгейі, яғни зерттеушілік іс-әрекет – оқушылардың танымдық тапсырмаларды анықтай және тани білуі, яғни ойша моделін құра алуы; іс-әрекет етуге тез бейімделуі; зерттеушілік іс-әрекетін жоғары дәрежеде ұйымдастыра алуы мен өзгелердің көмегін, нұсқауын қажетсінбеуі жатқызылады.Зерттеушілік іс-әрекеттің мақсаты әрбір нақты жағдайда, әрбір пән бойынша өзінің ерекшелігі бар, біз қарастырып отырған өзін-өзі тану пәнінде де мазмұнына қарай өз ерекшелігі бар, дейтұрғанмен бірақ, барлық жағдайда жағдайдан, пәннен тәуелсіз мақсатты тұжырымдауға болады, яғни мақсат тұжырымдау - іс-әрекет барысында алынуға тиіс басты нәтижені анықтау. Барлық іс-әрекет барысы осы мақсатқа бағынады. Оқушы іс-әрекеттің белсенді субъектісі болып табылады. Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастыру үлгісінің өзіндік мақсаты, міндеттері, мазмұны, әдістері мен ұйымдастырушылық формалары болады, олар ақпараттық білім берудің мақсаттарында, міндеттері мен мазмұнында ескерілуі қажет. Мектеп оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетке даярлау үлгісіне деген көзқарасымыз, зерттеу әдісінің оның зерттеу пәніне сәйкес келуімен негізделеді. Үлгілеудің әрбір сатысында өзіндік мазмұн мен жоспарланатын

нәтиже бар. Жоғарыда берілген үлгілерді талдаудан үлгідегі педагогикалық үдерістің құрамы берілді. Біз құрастырған үлгі мақсаты, міндеттері, әдіснамалық тұғырлары, ұстанымдары, мазмұны, педагогикалық технологиялары, әдістері, формалары, құралдары, педагогикалық шарттары, нәтижесінен тұратын бастауыш сынып оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетке даярлаудың құрылымдық-мазмұндық үлгі болып табылады[7,22-27б] . Оқыту процесі - мұғалімнің бір мезгілде барлық оқушыларды бірыңғай оқытуы болғанымен де, негізінен ол оқушының жеке дара жұмысының түрі. Себебі, әрбір оқушы оны өзінің шама-шарқысы, дайындық жағдайына байланысты өзінше қабылдап, меңгереді. Соған орай жеке дара жұмыс әр оқушының өз бетімен жұмыс істеуге, білімді саналықпен ұғынуға дағдыландырады, оларды қоршаған ортадағы құбылыстардың заңдылықтарын оқып білуге ықыласын тудырады, ойлау белсенділігін арттырады, жеке ізденімпаздыққа бағыттайды. Оқушылардың жеке дара жұмыс түрлерін мынадай типтерге бөлуге болады:

1. Қайта жаңғырту- үлгіге қарап тапсырманы орындау.
2. Реконструктивті-вариативті- алған білімдеріне сүйене отырып, тапсырмаларды өз бетімен орындауы.
3. Эвристикалық- тапсырманы орындаудың басқа жолдарын оқушы өзі іздеп табады. /өз бетімен түсіндіру, демонстрация, құбылыс, ұғымға талдау жасау, аргументтерге сүйене отырып қорытынды жасау.
4. ізденушілік- білімді өз бетімен іздеу.

Білімді өз бетімен іздеу:

Оқулықпен жұмыс істеу, мәтінмен, суретпен жұмыс, мәтінді аудару, талдау,оқыған мәтін бойынша жоспар құру, мәтінді конспектілеу, сұрақтарға жауап жазу, салыстыру, талдау, тұжырымдау, ақпарат көздерімен жұмыс, анықтамалықтармен жұмыс, тапсырманы орындау.Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу біліктілігі мен дағдысы түрлі саладағы қызметін (іс-әрекеттерін) дәлелді және тиімді ету үшін қажет. Оқу қызметінің де ажырамас бөлігі зерттеушілік іс-әрекет болып табылады көрсеткен Мектеп оқушыларын зерттеушілік іс-әрекетке баулу – жеке адамға бағытталған білім беру парадигмасын іске асыру болып табылады. Ол білімді шығармашылықпен игертуге, яғни жеке тұлғаның зерттеушілік қабілеттерін, біліктіктерін дамытуға бағытталған оқытуға негізделеді. Мектеп оқушыларына жаңа тақырыптардағы материалдарды игерту және оларды бекіту мен қолдануға арналған жобаларды орындату репродуктивтік–ізденушілік және зерттеушілік іс-әрекет сабақтастықтары негізінде, соның ішінде ізденушілік және зерттеушілік іс-әрекеттер проблемалық оқыту заңдылықтары негізінде ұйымдастыру өз нәтижесін береді. Проблемалық оқыту әдістерін қолдану, яғни сабақтың мақсаттарына сәйкес немесе оқытылып жатқан материалға байланысты проблемалық ахуалды тудыру, оған талдау жасау мен шешуді ұйымдастыру негізінде, оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін дамыту нәтижесінде нақты жүзеге асырылады, нәтижесінде олардың білімдері тереңдетіледі және оқушылардың білімдері жүйеленеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007. – 10-13 б.
2 Мұсабеков М.Ө. Математика сабағында төменгі сынып оқушыларының зерттеушілік қызметін қалыптастыру. //Бастауыш мектеп. - №2. 2016 – 11- 17 б.
3.Қағазбаева Ә.К. Білім – математиканы оқыту әдістемесі. –// Ұлағат. 2017- № 5. – 5- 10 б.
4.Смағұлов Е.Ж., Математика пәнінен зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – //Ізденіс. 2018- № 5. – 31-36 б.
5. Әбілқасымова А.Е. Оқушылардың танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру / Монография. - Алматы: Білім, 2016. 178- 190 б.
6.Бекбоев И.Б. Математикадан зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру. – //Жоғары мектеп., 2017., № 2. – 18-24 б.
7. Рысбекова А.Қ., Оқушылардың зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың кейбір жолдары., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Педагогика ғылымдары» сериясы. № 2 (53) 2017 ж.22-27 б.

ӘОЖ 372.881.111.1

ШЕТТІЛДІК КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Баркиева Н.Н. магистрант
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан
Жорабекова А.Н. PhD, қауымдастырылған профессор
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются пути формирования иноязычной коммуникативной компетентности обучающихся. Раскрываются сущность понятия «компетентность», «коммуникативная компетентность» и структура иноязычной коммуникативной компетентности.

Summary

This article examines ways of developing students' foreign language communicative competence. It reveals the essence of "competence", "communicative competence", and the structure of foreign language communicative competence.

Әр түрлі педагогикалық іс-әрекеттегі оқушылармен өзара әрекеттесуді құрылымдау оқу процесі деп аталады және бұл өзара әрекеттесулердің сәттілігі осы өзара әрекеттесу кезінде дамитын қатынастардың сипаты мен мәніне негізделеді. Өндірістің кез-келген саласында маман даярлауды қамтамасыз ету оның жоғары білікті, мобильді, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті болуын қамтамасыз етуі керек. Құзыреттілік - бұл адам өмірінің шешуші аспектісі және оның өз мақсаттарына қаншалықты жететіндігінің көрсеткіші. Бұл белгілі бір

сценарийде жақсы жұмыс істеу үшін қажетті тәжірибеге, дайындыққа және ақпаратқа сүйенуге дайын болу ретінде көрінеді.

Бұл идеяға А.В. Хуторской өзара байланысты тұлғалық қасиеттердің, оның ішінде білімнің, таланттың және іс-әрекет тәсілдерінің барлығын қосады. ұсынылған сценарийлер ауқымында жеке тұлғаның тиімді жұмыс істеуі үшін қажетті атрибуттар [1].

Көптеген ғалымдар шеттілдік коммуникативті құзыреттілік шеңберінде әртүрлі компоненттерді біріктіреді. Сонымен қатар, осы ауқымда келесі элементтерді оңай анықтауға болады:

1. Коммуникативті білім немесе қарым-қатынастың не екенін және оның әртүрлі формаларын, кезеңдерін, әдістерін түсіну.

2. Коммуникативті дағдылар: диалогты қолдау және кедергілерді жеңу қабілеті.

3. Коммуникативті қабілеттер: қарым-қатынасты қажет ететін жағдайларды болжай білу.

Шеттілдік оммуникативті құзіреттіліктің келесі сипаттамалары бар:

- бұл жеке тұлғаның тәжірибесімен шартталған динамикалық білім болып көрінеді;

- ол жеке тұлғаның әлеуметтік ортамен өзара әрекеттесуі арқылы қалыптасады;

- оның күрделі білімі мен құрылымы бар;

- бұл тұлғааралық (кәсіби) қарым - қатынастың интегративті сипаттамасы;

- бұл адамның қарым-қатынаста тұлғааралық кеңістікті ұйымдастыру қабілетінен көрінеді;

- бұл тұлғаның көп қырлы қатынастарының көрінісі ретінде қызмет етеді.;

- бұл құндылықтар, көзқарастар, жеке қасиеттер жанама түрде көрінетін қатынастардың ажырамас сипаттамасы болып қала береді.

Қарым-қатынас дағдыларын дамыту бірнеше факторларға байланысты, соның ішінде: - адамның білім деңгейі, даму деңгейі және олардың коммуникативті және жеке қасиеттерін ескере отырып, басқа оқушылармен қарым-қатынасы; - танымдық кеңістікте еркін қозғалуға және қарым-қатынас процесінің тиімді орындалуын қолдауға мүмкіндік беретін коммуникативті операциялар; - тұлғааралық қарым-қатынас, оның қалыптасуы дараландыру және әлеуметтену процестеріне негізделген.; - әлеуметтік байланыстар орнату, өзара әрекеттесу ортасын бақылау, тұлғааралық қатынастарда коммуникативті мақсаттарды орындау [2].

Олар өздерінің пәндік салаларында қарым-қатынастың әртүрлі қырларын қарастыратындықтан, жалпы гуманитарлық, психологиялық және педагогикалық цикл пәндерінің барлығы дерлік студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға көмектесе алады. Сонымен қатар, оларды кәсіби қызметке және педагогикалық практикаға тікелей дайындайтын арнайы пәндер бар, олар нақты жағдайларда өз білімдері мен дағдыларын бекітуге мүмкіндік береді.Тұлғааралық қарым-қатынас дағдылары өзара әрекеттесу арқылы дамитыны және қарым-қатынас қабілеттері қарым-қатынас арқылы дамып,

жақсаратыны белгілі. Осылайша, студенттердің коммуникативті құзыреттілігінің сәтті дамуына миға шабуыл, инновациялық технологиялар, диалогтар, пікірталастар, эвристикалық әңгімелер сияқты әртүрлі жұмыс форматтары мен әдістерін қолданатын оқу сабақтарын ұйымдастыру ықпал етеді.коммуникативті ойындар мен жобалық іс-шаралар.

Осылайша, мысалы, оқу сабақтарын құрылымдау үшін талқылауды пайдалану қиын мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік береді, ақпарат алмасуды жеңілдетеді, сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға ықпал етеді және коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға көмектеседі.

Тренингтерден басқа, әртүрлі ғылыми, білім беру және әлеуметтік-мәдени іс-шараларда миға шабуыл жасалады. Студент осы мәселе бойынша топтық талқылауға өз үлесін қосуға және сол кезде өз пікірін айтуға мүмкіндік алады.

Айта кету керек, коммуникативті оқыту-бұл адамдарға басқалармен қарым-қатынас жасау кезінде қажетті мінез-құлық қасиеттерін дамытуға көмектесетін тәрбиелік іс-әрекеттің тағы бір түрі. Бұл типтің негізгі мақсаттары-басқа адамдардың көзқарастарын қабылдау және түсіну, сондай-ақ олардың осы пікірлерге негіздемелерінің негізділігі немесе болмауы.

Жобалық іс-шаралар, корпоративтік коммуникациялық ойындар және білім берумен айналысудың басқа түрлері жүйеленген өзара әрекеттесу процесінің бөлігі бола алмайды.Интерактивті ойындардың көмегімен студенттер doing арқылы үйрене алады. Бұл тәсіл оларға топтық жобаларға көбірек қатысуға және белсенді ойлауға көмектеседі, олардың екеуі де әртүрлі білім беру мәселелерін шешу үшін қажет.Жобалық іс-әрекеттегі коммуникацияның мақсаты-коммуникативті-педагогикалық құзыреттілікті арттыратын жобаға қатысушылар арасында тиімді ақпарат алмасуды жеңілдету.

Болашақ мұғалімдердің коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту шеңберіндегі теориялық және эксперименттік жетістіктер негізінде екі негізгі коммуникациялық блокты анықтауға болады:

1. Коммуникативті: Ақпарат байланыс арқылы алмасады. Бұл блокты диалогтік және монологтық сөйлеу шеңберінде сөйлеуді белсендіру және сөйлеудің әр түрлі функционалды түрлерін (мысалы, сипаттамалар, ақпарат беру, дәлелдемелер, айтылған пікірлер, келісім және т.б.) құру арқылы сөйлеу практикасын қамтамасыз ететін ойын жаттығуларының көмегімен жүзеге асыруға болады..).

2. Интерактивті тұлғааралық өзара әрекеттесу. Бұл блокқа қатысушылардың келесі мінез-құлықтары енгізілген: әрекетсіздік, қарсылық және алға жылжу. Мәселелерді шешу, сенімге негізделген диалогқа қатысу, кез келген жағдайда өзара әрекеттесу, ақпарат алмасу, дауларды шешу, келісім және т.б. бойынша бірлесіп жұмыс істеу қабілетіне негізделген ынтымақтастық әдістерін іздеу. осы байланыс блогына қатысушылар арасындағы өзара әрекеттестіктің маңызды аспектілері болып табылады. Төмендегі кестеде шеттілдік коммуникативті құзыреттілікті дамыту үшін қолданылатын технология көрсетілген.

Мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің тиімділігіне әсер ететін бірқатар дәйекті коммуникациялық актілер студенттердің шеттілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру үшін қабылдайтын процесті ұйымдастырудың әр түрлі типтері мен формаларына енгізілуі керек:

1. байланыстың әрбір қатысушысы кооперативтік қызметтің шарттары мен енгізілген тәртіпті ескере отырып, алғашқы әрекеттерді жасайды.

2. өнімділік пен тиімділік үшін ынтымақтастықтың әлеуетін барынша арттыру мақсатында өзара әрекеттесу, қарым-қатынас және іс-қимыл тәсілдерін бөлісу.

3. бір-бірін бөлісу, бөлу және түсіну процестеріне, сондай-ақ серіктестердің олардың әрекеттерінің қаншалықты орынды болғанын бағалауына негізделген коммуникацияны дамыту.

4. Бірлескен күш-жігердің мән-жайлары мен нәтижелерін жобалауға негізделген ынтымақтастықтың кең жоспарларын құру.

5. келісім кезінде әрбір қатысушының ағымдағы немесе ықтимал коммуникативтік шектеулерінен шығу үшін өзін-өзі бақылауды, өзін-өзі түзетуді және интроспекцияны пайдалану.

Оқу процесіне қатысушылардың шеттілдік коммуникативті құзыреттілігінің диагностикасын, қалыптасуын және өсуін көрсету үшін үш негізгі блокты қолдануға болады:

1. Студенттердің коммуникативтік дағдылары

2. Мұғалімдердің коммуникацияны меңгеруі.

3. Ата-аналардың қарым-қатынас жасау қабілеті [3].

Оқушылардың коммуникативті құзіреттілігінің құрамдас бөліктерін бөліп көрсету үшін біз екінші буынның білім беру стандарттарына сүйене аламыз.

И.А. Зимняя атап өткендей , білім беру нәтижесін бағалаудың дайындық, білім беру, жалпы мәдениет ұғымдарынан құзыреттілік, құзыреттілік ұғымдарына қайта бағдарлануы байқалады. Студент өзінің жасына сәйкес коммуникативті құзіреттілікті игеруі керек деп болжанады. Сонымен, бастауыш мектеп жасында қажетті коммуникативті құзыреттіліктерге мыналар жатады: тыңдау, диалогқа түсу, тақырыптарды ұжымдық талқылауға қатысу, құрдастар тобына қосылу және ересектермен және құрдастарымен нәтижелі өзара әрекеттесу мен ынтымақтастықты құру, сұрақтар қою, жанжалдарды шешу және т.б. бұл құзыреттер Бастауыш сынып оқушыларының Жалпыға бірдей білім беру іс-әрекетінің бөлігі болып табылады [4].

Жеке тұлғаның психологиялық қабілеттерінің дамуын анықтайтын жеке, реттеуші, танымдық және коммуникативті іс-әрекеттің бөлігі ретінде uud жүйесінің дамуы баланың жеке және танымдық салаларының нормативтік-жас ерекшеліктері аясында жүзеге асырылады. Мектеп оқушылары үшін және ішінара жоғары сынып оқушылары үшін ересектердің коммуникативті құзыреттілігін зерттеу нәтижелерін қолдануға болады, олар негізінен екі бағытта әзірленді: кәсіби құзыреттілікті, кәсібилікті және іскерлік қарым-қатынасты зерттеу аясында. Жасөспірімнің коммуникативті құзыреттілігін зерттеу бойынша іс жүзінде ешқандай жұмыс жүргізілмейді және бұл жас

көптеген коммуникативті құзыреттіліктердің қалыптасуына сезімтал: Қарым-қатынас, рефлексия, жанжалдарды сындарлы шешу, эмпатияны дамыту және т.б. Осылайша, әр жас кезеңі үшін коммуникативті құзіреттіліктің компоненттері мен критерийлерін әзірлеу мәселесі өзекті болып қала береді.

Әдебиеттер:

1. Хуторской, А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал Эйдос . - 2005.- №4.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей/ Е. Н. Соловова. – М: Просвещение, 2002. – 239 с.
3. Гальперин П.Я. Новые возможности обучения, в частности, иностранным языкам // Вопросы методики преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах университетов: Мат-лы I Всесоюз. конф. преподавателей иностранных языков неязыковых ф-тов университетов (Москва, 23—25 июня 1970 г.)
4. Зимняя, И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – Москва Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.

ӘОЖ 372.881.111.1

БОЛАШАҚ ШЕТЕЛ ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ДАЯРЛАУДА ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРАКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Бекмұрза Б.М. магистрант
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан
Жорабекова А.Н. PhD, қауымдастырылған профессор
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматриваются интерактивные технологии обучения в подготовке будущих учителей иностранного языка. Раскрывается сущность понятия «интерактивное обучение», «интерактивные методы» и «интерактивные технологии».

Summary

This article examines interactive teaching technologies in the training of future foreign language teachers. It reveals the essence of the concepts of "interactive teaching", "interactive methods", and "interactive technologies".

Қазіргі таңда заманауи білім беруді табысты дамытудың маңызды және қажетті шарттарының бірі – білім алушылардың оқуының тиімді деңгейіне жетуге көмектесетін оқытудың жаңа формалары мен әдістерін іздеу болып табылады. Осы себепті, шетел тілдерін оқыту әдістемесінде бүгінгі таңда оқу процесінде білім алушылардың бір-бірімен, мұғаліммен және білім алушылардың өзара әрекеттесу идеясына негізделген интерактивті оқыту әдістеріне тәсіліне көбірек көңіл бөлінуде.

Болашақ шетел тілі мұғалімдерін даярлаудың қазіргі жағдайын талдау барысында білім алушылардың кәсіби іс-әрекетінде интерактивті әдістің үлкен рөл атқаратынын және жоғары оқу орындарында бұл мәселені шешуге жеткілікті уақыт бөлінбейтіні байқалады.

Келесі факторлар болашақ шетел тілі мұғалімдері үшін интерактивті оқыту әдістерін қолданудың өзектілігін көрсетеді: жоғары білікті мамандарға қоғамның әлеуметтік тапсырысы, болашақ мұғалімдерді интерактивті әдістермен оқытуға педагогикалық жағдай жасаудың маңыздылығына жоғары баға беру, оқытудың қажеттілігі, интерактивті әдістерге негізделген дамуға ықпал ететін тапсырмаларды әзірлеу, тексеру және жүзеге асыру.

Шетел тілдерін интерактивті әдіс арқылы оқыту, ең алдымен, білім алушылардың коммуникативті дағдыларын дамытуға, сонымен қатар білім алушыларды проблемалық мәселелерді өз бетінше шешуге ынталандыруға бағытталған. Шетел тілі сабағында қолданылатын оқытудың интерактивті әдістері білім алушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыруға, шетел тілін үйренуге деген ынтасын арттыруға, соның нәтижесінде білім сапасын арттыруға ықпал етеді. Осыған қарамастан, бүгінгі күні болашақ мұғалімдердің барлығы өз тәжірибесінде шетел тілі сабағында білім алушылардың интерактивті әрекеттестігіне бет бұрмайтынын атап өтуге болады. Көп жағдайда сабақтар дәстүрлі әдіс бойынша өткізіледі, мұнда мұғалімнің өзі басым рөл атқарады, ал білім алушылар оқу үдерісінің енжар қатысушыларының орнын алады.

Соңғы уақытта «интерактивті оқыту» термині кеңінен тарады. Интерактивті оқыту – бұл игерілген тәжірибе аймағы қызметін атқаратын студенттердің оқу ортасымен, оқу ортасымен өзара әрекеттесуіне негізделген оқыту [1].

Оқытудың интерактивті әдістері туралы идеяларды ғалымдар педагогиканың қалыптасуы мен дамуының бүкіл кезеңінде, ол дербес ғылыми пән болып ресімделмей тұрып-ақ айтқан болатын. Белсендіру идеяларының негізін салушыларға Г.Гегель, А.Дистервег, Дж.Дьюи, Дж.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Дж.-Дж. Руссо, К.Д. Ушинский және т.б. жатқызуға болады.

Ресейде интерактивті әдістерді қолдану 20 ғасырдың 20-жылдарында кеңінен қолданыла бастады (жобалық, зертханалық-командалық әдіс, өндіріс, еңбек экскурсиялары, тәжірибелер). Бұл әдістердің одан әрі дамуына В.А. Сухомлинский, сондай-ақ Ш.А. Амонашвили, С.Н. Лысенкова, В.Ф. Шаталов өз үлестерін қосты [2].

Оқытудың интерактивті әдістерін қолдану оқу-тәрбие үдерісін барлық студенттер таным процесіне қатыстыратындай, олардың білгенін және ойлағанын түсініп, ой елегінен өткізуге мүмкіндігі болатындай етіп ұйымдастыру керектігін ұсынады, бұл ретте «бұл білім беру үдерісін студенттер мен мұғалімдер арасындағы өзара әрекеттестік және ынтымақтастық қағидаттарында құру» [3].

Интерактивті оқыту технологиялары – бұл оның барлық қатысушыларының өзара әрекеттесуіне негізделген ұжымдық, бірін-бірі толықтыратын үдеріске студенттер қатысатын оқу үдерісін ұйымдастыру.

Интерактивті оқытудың мәні – оқу процесін студенттердің үлкен пайызы оқу процесіне, оқытылатын материалды түсінуге және олардың іс-әрекетін талдауға қатысатындай етіп ұйымдастыру. Студенттердің бірлескен іс-әрекеті әркім өзінің жеке үлесін қосады; білім, білік және белсенділік дағдыларымен алмасу бар. Бұл студенттердің танымдық белсенділігін дамытуға мүмкіндік беретін ізгі ниет пен өзара қолдау атмосферасында өтеді.

Интерактивті әдістерді қолданғанда студенттердің тәжірибесі оқу білімінің негізгі көзіне айналады. Мұғалімнің басты міндеті – студенттерді өз бетінше білім іздеуге баулу. Дәстүрлі оқыту түрлерімен салыстырғанда, интерактивті оқытуда мұғалім мен студенттің өзара әрекеттесуінде өзгерістер байқалады: мұғалімнің белсенділігі студенттердің белсенділігіне орын береді. Өз кезегінде мұғалім студенттердің бастамасына жағдай жасауы керек. Интерактивті оқыту өзара түсіністікті, өзара әрекеттесуді және өзара байытуды қамтамасыз етуге қызмет етеді.

Оқытудың интерактивті әдістері дәрісті алмастыра алмайды. Оларды қолдану дәріс материалын сапалы меңгеруге, өзіндік көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді. Оқытудың интерактивті әдістерін қолданғанда мұғалімнің рөлі екінші жоспарға түседі, ол оқу-тәрбие процесін реттеуге бағытталған. Сондықтан мұғалім қажетті практикалық тапсырмаларды дайындап, топта талқылау үшін сұрақтар мен тақырыптарды құрастырады, уақытты және жоспарланған орындалу ретін бақылайды. Студенттер өздерінің өмірлік тәжірибесіне, жақын адамдарының тәжірибесіне жүгінеді. Бұл кезеңде олар бір-бірімен қарым-қатынас арқылы өзара әрекеттесіп, бірлескен міндеттерді шешуге, ымыраға келуге тиіс.

Интерактивті технологияларды пайдалана отырып оқытудың табыстылығын қамтамасыз ететін негізгі талаптар [4]:

1. Жағымды қарым-қатынас, бұл топтың барлық мүшелерінің ортақ оқу әрекеті әрбір студенттерге пайдалы болатынын түсінуі.

2. Топтың барлық мүшелері бір-бірімен тығыз байланыста болатын тікелей әрекеттестік.

3. Жеке жауапкершілік, онда әрбір студент ұсынылған материалды зерделеп, басқаларға көмектесуге жауапты болуы керек (қабілеті жоғары студенттер басқа біреудің жұмысын жасамайды).

4. Топпен жұмыс істеу дағдыларын дамыту, яғни студенттер табысты жұмыс істеуге қажетті тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын меңгереді (жоспарлау, бөлу, сұрақ қою).

5. Топ өз жұмысының табыстылығын бағалағанда арнайы уақыт бөлінетін жұмысты бағалау.

Шетел тілін оқытудың интерактивті әдістерін қолдану студенттердің шет тілін оқыту үдерісінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі екені сөзсіз. Енді мұғалімнің сабақта теориялық білім беріп, өз пәнінің саласында сауатты болуы жеткіліксіз. Қазіргі білім беру процесін ұйымдастыруды сапалы түрде қайта қарау қажет.

Шетел тілін оқытудың интерактивті әдістерінің ерекшеліктері оқу үдерісіндегі өзара әрекеттестік субъектілерінің өзара бағытталған белсенділігінің жоғары деңгейін, білім беру қарым-қатынастарына қатысушылардың эмоционалдық және рухани бірлігін болжайды. Шетел тілі сабағындағы интерактивті іс-әрекеттер бес негізгі элементке бағытталған: оң өзара тәуелділік, жеке жауапкершілік, жеңілдететін өзара әрекет, бірлескен жұптық жұмыс және топтық жұмыс. Интерактивтілік дегеніміз - бір нәрсемен (мысалы, компьютермен) немесе біреумен (адаммен) өзара әрекеттесу немесе сөйлесу режимінде болу мүмкіндігі [5].

Қазіргі уақытта интерактивті оқыту әдістерінің нақты классификациясы жоқ. Біздің ойымызша, бұл белсенді және интерактивті оқыту әдістерінің нақты айырмашылығы жоқтығынан. Кейде әдістердің бірдей түрлері белсенді және интерактивті болып жіктеледі. Осы тақырып бойынша зерттеулерді талдағаннан кейін классификацияның әртүрлі түрлерін атап өткен жөн. Г.С.Харханова конфликттік мотивацияны қалыптастыруға негізделген интерактивті оқыту әдістерін мүмкіндіктер ауқымына қарай үш топқа бөледі [6]:

- кең мүмкіндіктері бар интерактивті оқыту әдістері;
- мүмкіндіктерінің орташа диапазоны бар оқытудың интерактивті әдістері;
- мүмкіндіктері шектеулі интерактивті оқыту әдістері.

Шетел тілі сабағында студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру үдерісінде интерактивті әдістерді қолдану студенттердің шет тілін үйренуге деген ынтасын айтарлықтай арттырып, болашақ іс-әрекетінде шет тілін іс жүзінде қолдануға деген құлшынысын арттыратынына сенімдіміз.

Дұрыс атап өткендей, М.Г. Заседателева «Егер шетел тілі сабақтарында бірінші кезекте жұптық және топтық жұмыс сияқты өзара әрекеттестіктің әлеуметтік формалары, сондай-ақ студенттердің іс-әрекетін белсендіруге бағытталған тапсырмалар қолданылса, студенттердің ынтасы артады» [7].

Сонымен қатар, студенттермен жұмыстың топтық және жұптық түрлерін қолданудың даусыз артықшылығы «мұғалім күн сайын қарым-қатынастың жаңа жағдайларын пайдалана алады, студенттердің шетел тілін үйренуге қызығушылығы мен ынтасын жоғары деңгейде сақтай алады және практикалық сөйлеу әрекетінде қолдану қажеттілігін сезіну» [8].

В.С. Кукушкин интерактивті оқыту әдістерін коммуникативтік қызметтеріне қарай жіктеп, үш топқа бөледі [9]:

- пікірталас әдістері (диалог, топтық талқылау, өмірлік жағдаяттарды талдау және талдау);

- ойын әдістері (дидактикалық ойындар, шығармашылық ойындар, оның ішінде іскерлік, рөлдік ойындар, ұйымдастыру және белсенділік ойындары, қарсы ойындар);

- интерактивті әдістердің психологиялық тобы (сензитивтік және коммуникативті тренинг, эмпатия).

О.А. Попова интерактивті оқыту әдістерін үш топқа жіктейді: дебаттық (диалог, топтық талқылау, тәжірибеден жағдаяттарды талдау); ойын (дидактикалық және шығармашылық ойындар, соның ішінде іскерлік және рөлдік, ұйымдастырушылық және белсенді ойындар); тренинг (коммуникативтік тренингтер, сезімталдық тренингтері) [10].

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, интерактивті оқыту әдістері әрқашан ақпараттық технологияны қолданумен байланысты бола бермейді. Дегенмен, қазіргі дамушы әлемде компьютерлік технологияны қолданбай оқытуды елестету қиын.

Сабақтарды өткізудің интерактивті түрлері студенттердің танымдық қызығушылығын оятатынын, оқу процесіне барлығының белсенді қатысуына ықпал ететінін, әр студенттің сезімін оятатынын, оқу материалын тиімді меңгеруге ықпал ететінін, студенттерге жан-жақты әсер ететінін атап өткен жөн, кері байланысты жүзеге асыруға ықпал ету, мінез-құлықтың өзгеруіне ықпал ететін студенттердің пікірі мен қарым-қатынасын қалыптастыру [11]. Сонымен, интерактивті әдістерді қолдана отырып оқыту оқу процесінің жаңа логикасын қамтиды: теориядан практикаға емес, жаңа тәжірибені қалыптастырудан оны қолдану арқылы теориялық түсінуге дейін.

Шетел тілдерін оқыту әдістемесінде интерактивті технологияларға жүгіну әдетке айналған.

Интерактивті технологиялар студенттердің шығармашылық қабілеттерін, қиялын дамытуға, шет тілдерін меңгеруге деген танымдық қызығушылықтарын арттыруға және коммуникативті дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. Алифанова Е.М. Формирование коммуникативной компетентности детей. - Дисс. канд. пед. наук / Е.М.Алифанова. – Волгоград, 2010.- с. 302
2. Рузметова М.Ш. Обучение иностранному языку учащихся средних общеобразовательных школ с позиций компетентностного подхода. Актуальные вопросы современной педагогики (II): материалы междунар. заоч. науч. конф. // Журнал Молодой ученый. - 2013.- Том II. - С.100-101.
3. Загвязинский В.И., Закирова А.Ф., Строкова Т.А. и др. Педагогический словарь: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. – М.: Академия, 2018. – С. 186.
4. Морозова Е.В., Адонина Е.В. Коммуникативная компетентность как одна из ключевых компетентностей профессиональной деятельности // Вестник научных конференций. 2018. № 12-3(40). С. 134-135.

5. Кошербаева Б.Н. Диалог в образовании // Педагогика. – 2014. – №10. – С.42-43.
6. Харханова Г.С. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации конфликта у школьников: дис. на соис. учен. степ. канд. пед. наук. 13.00.01. Калининград, 1999. - С. 25
7. Технология интерактивного обучения. Педагогика. - 2016. http://paidagogos.com/?p=5804
8. Рахманов И.В. Обучение устной речи на иностранном языке. – М., 1980. – 205 с.
9. Кукушкин В.С. Теория и методика обучения / В.С. Кукушкин. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005, – 474 с.
10. Попова О.А. О методах и технологиях интенсивного обучения иностранному языку как средству мотивации и оптимизации учебного процесса// Журнал Молодой ученый. - 2015. - № 16. - С.62-65.
11. Иценко И.А. Педагогические условия интенсификации процесса обучения иностранным языкам в начальной школе // Вестник Тагильского государственного педагогического университета. - 2013. - №7. - С.235

UDC 378:4

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DEVELOPING PROFESSIONAL QUALITIES OF MASTER'S STUDENTS

Imanchiyev Zh., PHD, Kereimaganbetova Zh., master,
Ergarina Zh., master, Sisengaliyeva A.A., master
K. Zhubanov Aktobe Regional University
Aktobe, Kazakhstan

Түйін

Мақалада Магистранттардың кәс іби мәнді сапаларын дамытудың психологиялық астарлары ретінде тұлғаның дамуы теориясына тоқталынған. Тұлға теориялары бойынша оның дамуының туа пайда болуы немесе жүре пайда болуы; тұлғаның қалыптасуындағы жас аралық кезеңдер; тұлғаның құрылымы; оның өзінің мінез-құлығын басқара алуы; ішкі дүниесінің субъективтілігі немесе объективтілігі мәселелері ғылыми тұрғыдан негізделеді. Сонымен қатар, белгілі шетелдік және отандық психологтардың тұлға термині анықталуын сипатталған. Оның ішінде К.Г. Юнг, А. Адлер, Э. Фромм, К. Хорни, Г.Салливан, Роджерс, т.б. Психолог ғалымдардың бірқатары тұлғаның бойындағы сапалар кешенін әлеуметтік тұрғыдан қарауды ұсынса, тағы біреулері тұлғаны ерекше қасиеттер (сапалар) жүйесімен, үшіншілері адамның мотивтері мен олардың иерархиясын құрайтын адам деп түсіндіреді. Отандық ғалымдар арасынан тұлға теориясының дамуына үлес қосқандар қатарында Ж.Аймауытовты, С.М. Жақыповты, Х.Т.Шерьязданованы, Ж.Ы. Намазбаеваны атауға болады. А.К.Маркова да кәсіби маңызды сапаларды кәсіби іс-әрекетті тиімді орындау, қарым-қатынас, кәсіби өсу, еңбектегі экстремальды жағдайларды жою үшін қажетті психологиялық сапалар тұрғысынан сипаттайды.

Резюме

В статье основное внимание уделено теории развития личности как психологическому аспектум к развития профессионально значимых качеств магистрантов. Согласно теориям личности, научно обоснованы вопросы врожденности или приобретенности ее развития; возрастные периоды в становлении личности; структура личности; ее способность контролировать свое поведение; субъективность или

объективность своего внутреннего мира. Кроме того, было описано определение термина личность известными зарубежными и отечественными психологами. Среди них К. Г. Юнг, А. Адлер, Э. Фромм, К. Хорни, г. Салливан, Роджерс и др. В то время как ряд ученых-психологов предлагают рассматривать комплекс качеств личности с социальной точки зрения, другие объясняют личность системой особых качеств (качеств), третьи-человеком, составляющим мотивы человека и его иерархию. Среди отечественных ученых можно назвать Ж. Аймаутова, С. М. Жакупова, Х. Т. Шерьязданову, Ж. И. Намазбаеву, которые внесли свой вклад в развитие теории личности. А. К. Маркова также характеризует профессионально значимые качества с точки зрения психологического качества, необходимого для эффективного выполнения профессиональной деятельности, общения, профессионального роста, устранения экстремальных условий труда.

In the process of developing professionally significant qualities in master's students, it is essential to first consider personality development theory. This is because a master's student in a pedagogical higher education institution is both a subject of the educational process, a specialist in a certain field (bachelor's degree holder), and a future scientific-pedagogical professional. From this perspective, the development of professionally significant qualities in master's students is based on personality development theory.

An analysis of research reveals several approaches to understanding personality development and formation. For instance, the biogenetic approach (K. Hall [2], Z. Freud [3]) associates personality development with biological processes related to the maturation of the organism. The socio-genetic approach (E. Thorndike [4]) explains personality development as being influenced by societal structures, socialization methods, and interactions within the environment. Meanwhile, the psychogenetic approach (J. Piaget [5], G. Kelly [6]) does not reject biological and social factors but prioritizes mental states and manifestations in personality development.

These approaches complement each other, demonstrating that personality develops through the interplay of these factors and that personal traits emerge within this process.

Z. Freud’s views and theories on personality were further developed by scholars known as neo-Freudians, including C.G. Jung [7], A. Adler [8], E. Fromm [9], K. Horney [10], and G. Sullivan [11].

Expanding Freud’s theory, C.G. Jung introduced his own concept, proposing that human psychology consists of four universal elements: personal consciousness, collective consciousness, personal unconsciousness, and collective unconsciousness. He argued that individuals possess the ability for self-awareness and self-development [3, p. 102].

A. Adler, recognized as the founder of individual psychotherapy, explored the relationship between heredity and environment in personality formation. He demonstrated that individuals are not merely shaped by these two influences but can transcend them.

E. Fromm critically examined Freud’s ideas by studying the mechanisms of psychological influence on personality within the context of human activity. He opposed the notion that human nature is unchangeable, arguing that individuals, over

the course of evolution, shed certain instinctual behaviors and acquire new qualities through social interactions. According to Fromm, aesthetic preferences, creativity, and a sense of beauty or ugliness are not biologically inherited but are products of social processes. He asserted that human existence, desires, fears, and emotional experiences are shaped by culture [9, p. 12].

K. Horney delved deeply into the unconscious motives that drive personal growth, alongside psychological traits such as fear, loneliness, and weakness. She emphasized that individuals can activate their full potential only by overcoming their internal contradictions [10, p. 208].

The American scholar E. Erikson argued that personality development and behavior are shaped by the structure of the ego (the "I"), which consists of personal identity and social adaptation. According to his theory, the development of the ego occurs through various life stages, each following an epigenetic sequence. This means that personality evolves in accordance with the tasks of each stage, with the transition from one stage to another being predetermined [12].

A. Maslow proposed that human actions and behaviors are always directed toward self-actualization and self-expression. He emphasized the necessity of possessing qualities such as kindness, compassion, and the desire to do good for others [13].

C. Rogers theoretically substantiated the idea that every living organism has an inherent drive for self-preservation, protection, and improvement. He explained that an individual's "true self" is shaped through interactions with others and life experiences. By realizing their potential, a person identifies their "Ideal Self"—the individual they aspire to become [14].

A.B. Orlov defines personality as a dynamic system that emerges and evolves in response to constant environmental changes [15].

L.S. Vygotsky emphasized that an individual acts as a carrier of social activity, with social environment playing a key role in shaping mental development [16].

A.N. Leontiev introduced the concept of activity in personality development research [17].

A.G. Asmolov proposed a systemic approach to personality development, highlighting three key aspects: Individual traits – prerequisites for personality development. Social-historical reality – the foundation of personality formation. Integrated activity – the mechanism through which individuals realize themselves within societal structures.

He also emphasized the necessity of examining biological and social development together, considering personality in the context of both nature and society [18].

According to Ananyev, individuality reflects an individual's unique trajectory, combining personal and subjective characteristics.

A person’s development is determined by specific historical and social conditions, meaning that social existence and concrete situations shape personality [16, p. 145].

Rubinstein’s framework highlights that a person exists in multiple dimensions:

As a biological organism in the physical-chemical environment. As a species representative in the ecological space. As a subject of natural relations in the material world. As a subject of social relations within society. As a personality in the cultural space.

Thus, an individual, through their personal choices, defines their body, behavior, needs, motivations, and actions, transitioning from a biological entity to a full-fledged social being.

Contributions of Kazakh Scholars to Personality Theory

Among Kazakh researchers, J. Aimauytov significantly contributed to the understanding of personality development, particularly regarding active learning. His views remain relevant today. Aimauytov argued that biological and social influences must be considered together, but he leaned toward biological explanations. He believed that a person is born with a set of innate traits and potential, which must be nurtured and developed through education and training.

M. Zhumabayev took a holistic approach to human psychology, considering it as an interconnected system of three key components:

Intellect (rational thinking)

Heart (emotional sensitivity)

Willpower (determination and self-control)

He emphasized the role of ethnopsychological characteristics, arguing that personality must be studied in the context of cultural and national identity.

T. Tazhibaev explored personality psychology through temperament, character, and abilities, highlighting the importance of these psychological traits in shaping individual behavior.

Q. Zharikbayev, in his psychological work "Explanatory Dictionary of Psychological Terms," defines personality as follows:

A unique and unrepeatable way of being of an individual as an independent acting subject, a distinct form of human social life. Personality is characterized by a unique way of social existence, defining its own world and life path, which is shaped by social conditions.

A person who determines their position and place among people freely and responsibly, acting as a representative of society. Personality is formed through interaction with the environment, the system of social and human relationships, and culture. A person is not born a personality but becomes one through the process of socialization.

S. M. Zhakypov, in his research, identified the principles of systematic analysis of mental states and revealed the factors that determine goal-setting and motivation processes in the context of joint group activities. His scientific school (including G. Zh. Lekerova, I. K. Amanova, S. D. Shukesheva, and others) continues to study the educational process as a multi-level psychological system, focusing on the development and formation of dialogic cognitive activity among educational subjects.

K. T. Sheryazdanova studied various aspects of personality development in ontogenesis, while A. R. Ermentayeva, based on theoretical and experimental research, demonstrated that individuals with low psychological development, who do

not embrace spiritual and moral values and lack a humanitarian orientation, do not exhibit subjective qualities such as activity, independence, and initiative. She argued that the subject is determined by their valuable relationships with themselves and others. Through development, the subject continuously improves, modifying and refining certain personality traits related to activity, communication, and social environment while also possessing the potential for transformation.

A. T. Akazhanova studied the personal traits of adolescents and provided recommendations for correcting deviant behavior.

Zh. Y. Namazbayeva, drawing on L. S. Vygotsky's theory, proved that the relationship between cognition and affect changes in the process of remedial education. She identified the laws governing the development of self-awareness, emotional, and motivational spheres in students at different levels of special education (elementary, middle, and high school). The scholar demonstrated that personality formation is directly linked to cultural development and developed a comprehensive approach to studying personality, explaining human psychology through the interconnection of cognitive and emotional-volitional spheres.

From this perspective, N. Zhienbayeva and L. Makina, based on empirical research, demonstrated that the development of individual activity is formed during cognitive interaction in the learning process, as well as in informal settings.

All of the above indicates that in higher pedagogical educational institutions, the development of professionally significant qualities of master's students should take into account their psychophysiological characteristics. Their motivational, emotional-volitional aspects should develop alongside professional and personal qualities. This is because the psychological qualities of a specialist contribute to the effective implementation of their professional activities.

References:

1. Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: педагогика және психология. – Алматы. Мектеп баспасы, 2002. - 254б.
2. Холл К., Гарднер Л. Теории личности. - М.: "КСП+", 1997. -720 с.
3. Фрейд З. Психология масс и анализ человеческого «Я». - Санкт-Петербург: Азбука-Аттикус, 2012. – 192 с.
4. Торндайк Э., Уотсон Дж. Бихевиоризм. Принципы обучения, основанные на психологии. Психология как наука о поведении. -М.: АСТ-ЛТД, 1998 г. - 704 с.
5. Фресс П., Пиаже Ж. Экспериментальная психология. - М., 1975. -420 с.
6. Келли Дж. «Психология личностных конструктов». –Прайм Еврознак, 2007. – 128 с.
7. Юнг К.Г. Аналитическая психология.. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 213 с.
8. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии. - М., 1995. - 414с.
9. Фромм Э. Бегство от свободы. - М. ,1990. - 21 с.
10. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. - М.: Академический проект, 2006. − 208 с.
11. Sullivan H.S. The interpersonal theory of psychiatry. – N.Y.: Norton, 1953. – 270 p.
12. Эриксон Э. Молодой Лютер. Психоаналитическое историческое исследование. — М.: Московский философский фонд «Медиум», 1996. − 560 с.

13. Маслоу А. Мотивация и личность. - СПб.: Евразия, 2001. − 478 с.
14. Роджерс К. К науке о личности // История зарубежной психологии. - 1986. - С. 200-230.
15. Орлов А.Б. Личность и сущность: внешнее и внутреннее я человека // Вопросы психологии. – 1995. - №2. –С.158.
16. Тәжібаев Т. Жалпы психология: Оқу құралы. - Алматы: Қазақ ун-ті, 1993. −240 б.
17. Жарықбаев Қ. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы, 2002. - 309 б.
18. Джакупов С.М. Управление познавательной деятельностью в процессе обучения. −Алматы, 1997. – 117 с.

ОӘЖ 378.147

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУҒА ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Паштанов С.У.
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті.
Түркістан, Қазақстан

Дүйсембай А
Қожа Ахмет Яасауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан
«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының 3 курс студенті

Резюме

В статье анализируется необходимость подготовки учителей к формированию профессионального самоопределения учащихся и сущность подготовки к педагогической поддержке. Также предусмотрены структуры личностной подготовки будущих учителей.

Summary

The article analyzes the need to prepare teachers for the formation of professional self-determination of students and the essence of preparation for pedagogical support. The structures of personal training of future teachers are also provided.

Бүгінгі таңда қазақстандағы жоғары оқу орындарында педагог кадрларды даярдауда жаңаруда. Осыған сәкес білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңарту арқылы құзыретті педагогтарды даярлау мәселесі өзекті боллып тұр. Себебі, елімізде мұғалімдерге деген сұраныс артып келеді. Бүгінгі таңда заманауи жоғары білім беруді реформалау үрдістерінің бірі мамандарды даярлау кезінде басымдықты – құзыреттілік тәсіл ретінде ұсыну болып табылады. Себебі, құзыреттілік тәсіл негезінде білім бере отырып жұмыс берушінің және жеке тұлға мен қоғамның сұранысын қағанаттандырумен қатар, білім сапасын көтеруді де қамтамасыз етеміз.

Қазақстан Республикасы педагогикалық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасында (2022ж.) бүгінгі таңда Қазақстандағы педагогикалық білімінде дәстүрлі-академиялық, ақпараттық-пәндік парадигмалардан қазіргі заманғы адамға (тұлғаға) бағдарланған парадигмаға көшу қажеттілігі туындап отыр. Бұл тәсіл педагогикалық білім беруді өркениеттің жаңа сын-тегеуріндерін ескере отырып, «педагог-білім алушылар-қоғам» жүйесінде білім алушылардың

жеке басының интеллектуалдық-рухани, шығармашылық әлеуетін т.б. дамытуға дайын педагог тұлғасын даярлауды қамтамасыз етуге қабілетті мақсатты процес, қызмет және жүйе ретінде айқындайды деген[1].

Білім берудің жаңа парадигмасы оқушыны оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде қарап, білімге құндылық бағдарын қалыптастыра отырып, танымдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруды және жан-жақты дамыған, шығармашыл жеке тұлғасын қалыптастыруды көздейді. Мұндай жаңа жүйе жоғарыда атап өткеніміздей, дәстүрлі оқыту процесін түбегейлі өзгертудің қажеттігін көрсетіп, оқушылардың даралығын дамытып, білім беруді ұлттық және жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді көздейді.

Осылайша білім беру жүйесіндегі түбегейлі өзгерістер мен бет бұрыстардың пайда болуы білім алушыға деген көзқарасты өзгертті. Педагогикада қалыптасқан дәстүрлі тұжырымдамаға сәйкес оқушы «білімді қабылдаушы», «білімді меңгеруші» емесе, керісінше өзін дамытушы, өзіндік қажеттілігі мен қызығушылығы бар, мұғаліммен тең құқылы субъекті ретінде мойындалуда. Сондай-ақ оқушы білім беруде адамзат жинақтаған тәжірибені меңгерушісі емесе, керісінше, адамзат мәдениетіне өзінше үлес қосатын құндылық ретінде сипатталады. Яғни, бала қоғам мәдениеттін меңгерушіден өзгертуші субъектіге айналды. Бұның барлығы білім беру жүйесіне, оқушыға деген көзқарасты қалыптастырды. Нәтижесінде, мұғалімнің қолданысындағы оқыту мен тәрбиелеудің әдістері, тәсілдері оң нәтижеге жеткізбейді. Себебі, оқушылардың өзіне, қоршаған ортаға деген қарым-қатынасы, сана-сезімі өзгерді. Сондықтан да бүгінгі білім беру жаңа парадигмаға негізделуі тиіс. Оқушыларды оқыту мен тәрбиелеудің суъектісі ретінде еркін дамытуға, өздерінің дара тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыруға жағдай жасау білім берудің басты талабы. Ол үшін мұғалім оқушысының жан дүниесін түсініп, оның «нұсқаушысы» емес, «жол көрсетуші», «қамқоршысы» бола білуі тиіс.

Оқушының тұлға ретінде қалыптасуы толып жатқан ішкі, сыртқы қарама-қайшылықтан тұрады. Олардың барлығы қалыпты жағдайдағы оқу-тәрбие процесінде бірдей қалыптасып, дамымайды. Кейбіреулері мамандық таңдауда, өз қабілетін айыра білуде, кейбіреулері пәндерді толық түсінбегендіктен табысты оқуға қол жеткізе алмауы, енді біреулері өзінің қызығушылығына сәйкес түрлі шараларға қатысуға т.б.мүмкіндік таппайды. Бұның барлығы оқушылардың педагогикалық процестің субъектісі ретінде өзін көрсетуіне кедергі жасайды. Ал мұғалімнің міндеті осы кедергілерді оқушының өз потенциалына қарай жеңуіне көмек беру, яғни, педагогикалық қолдау көрсету.

Оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдау мәселелері – болашақ мұғалімдерді педагогикалық қолдауға даярлаудың теориялық мазмұнын құрайды. Ғылыми әдебиеттерді талдау нәтижесінде болашақ мұғалімдерді педагогикалық қолдауға даярлығының мән-жайы анықталды. Атап айтқанда, А.Е.Климов оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын қалыптастыруда кәсіби кеңес беруді оптант пен педагогтың бірлескен іс-әрекеті, отпанттың өз әрекетін жобалай алуына бағытталған қызметі ретінде сипаттайды [2, 80]. Кеңес беруші педагог оқушының өмірлік

жолын таңдау алуына, өзінің әрекетін жобалауға бағытталатынын қарастырған. Н.С. Пряжников оқушыларды кәсіби өзін-өзі анықтаудың субъектісі ретінде қарастыра отырып, оларды педагогикалық қолдауды педагогтың кәсіби іс-әрекеті ретінде қарастырған. Ол оқушын кәсіби дамудың субъектісі ретінде қарасытыра отырып, клиентке бағытталған диагностикалау мен кәсіби кеңес берудің әдістері мен құралдарын, оның ішінде түрлі тренингтер мен ойындар жүйесін ұсынды[3,106]. Э.Ф.Зеер, О.А.Рудей кәсіби диагнстикалауды педагогтың кәсіби әрекеті ретінде ұсына отырып, диагностикалауды кәсіби кеңес беру мен оның әдістерін оқушылардың өзіне баға беруін қалыптастырудың құралы ретінде баяндайды [4,157]. Автор оптанттың өзіндік сана-сезімі мен өзін-өзі бағалауын дамытуда кәсіби қолдаудың топтық формасына тренингтерді, ойындар мен практикумдарды, ал жеке формасында әңгімелесу, интервью, шығарма жұмыстарын ұйымдастыруды жан-жақты қарастырған [4, 235- 245].

Болашақ мұғалімдердің оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдауға даярлығын қарастыруда И.А.Зимнаяя бірқатар пежагогикалық іскерліктерге педагогикалық жағдайды көре білу, оқушыларға бағдарлану, ақпаратты жетікзе және түсіндіре білу, оқушыларды зерттей білу, олардың тұлғалық сапаларын ажырата алу, оқыту тәсілдері мен формаларын қолдана алу, психологиялық қауіпсіздікке жағдай жасау, қарым-қатынаста серіктістікті құра білу, жоғары деңгейдегі қарым-қатынасқа қол жеткізу: адамның позициясын түсун т.б. қалыптастыру қажеттілігіне көңіл бөлген [5,257-260].

А.Р.Ерментаеваның пікірінше, кәсіби психологиялық кеңес беру студенттердің осы шақтағы тыныс-тіршілігін өздігінен саналы аңғаруына мүмкіндік береді және кәсіби дамытып, жетілдіру беталасына түрткі болады. Авторды кәсіби психологиялық кеңес берудің міндетіне оқушылардың субъекті ретінде жетілуіне көмектесу, оның қиыншылықтарына себепкер болған мінез-құлқы мен өзара әрекеттесу, өзара қарым-қатынас ерекшеліктерін бірлесе талдау жатқызады [6,367]. Ол психологиялық кеңес берушінің тұлғалық қасиеттеріне адаммен адекватты қарым-қатынас орната білуі, кеңес алушының мүддесін түсіне білу т.б. іскерліктерінің болуы тиіс екенін ескертеді [6,375]. Осылайша кәсіби сұхбатты бес сатымен жүргізу қажеттігін ұсынады.Бірінші, өзара түсіністік орнату, екінші, оптант мәслесі туралы ақпарат жинау, мәселені нақтылау, үшінші, оның көздеген мақсатын анықтау, төртінші, шешу жолдарын қарастыру, бесінші, алдынғы кезеңдер бойынша мәслені жалпылау, үйретудегі оның субъектілік таныту т.б. [6,376-377].

Қорыта айтқанда, **б**олашақ мұғалімдерді оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауда педагогикалық қолдауға даярлау Қазақстандағы жоғарғы білім беру жүйесі үшін өзекті мәселелердің бірі. Болашақ мұғалімдерді даярлауда олардың тұлғалық қасиеттері мен сапаларын қалыптастыру керек. Нәтижесінде оқушылардың кәсіби өзін-өзі анықтауын педагогикалық қолдауға даяр мұғалым қалыптасады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасы педагогикалық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасында , 2022ж. //www. adilet.zan.kz.
2. Климов Е.А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации.- М.: Знание, сер. “Педаг. и психол.”, 1983, №2.- 95 с.
3. Пряжников Н.С. Методы ориентировки в психологических «пространствах» самоопределения.//Национальный психологический журнал.-2017.-№ 3(27).-с.144-150.
4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности: Учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, О.А. Рудей. — М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2008. — 256 с. - (Серия «Библиотека психолога»).
5. Зимнаяя И.А. Педагогикалық психология: ЖОО арналған оқулық./орыс тілінен аударған М.А.Құсаинова.-М.: Лотос; Алматы: TST-company, 2005.-368 б.
6. Ерментаева А.Р. Жоғары мектеп психологиясы: оқулық.- Алматы: ЖШС «Дәуір», 2012.-492 бет.

ОӘЖ 371

ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ БІЛІМ ПСИХОЛОГИЯСЫНЫҢ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Усипбекова А.С., магистр оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент қ-сы, Қазақстан

Резюме

В статье рассматриваются современные тенденции развития психолого-педагогического образования. Формируются социально-психологические основы будущих исследований, а также выявляются нерешенные вопросы существующих теоретических концепций в сфере образования и обучения. В статье уделено особое внимание вопросам, обсуждавшимся в ходе круглого стола «Педагогическая психология и актуальные проблемы педагогической психологии», проходившего в рамках конференции «Ананьеведение – 2015. Фундаментальные проблемы психологии». По вопросам педагогической психологии определены потребности и задачи, стоящие перед научным сообществом на уровне государства, общества и человека.

Summary

The article examines current trends in the development of psychological and pedagogical education. The socio-psychological foundations for future research are formed, and unresolved issues of existing theoretical concepts in the field of education and training are identified. The article pays special attention to the issues discussed during the round table “Educational psychology and current problems of educational psychology”, held as part of the conference “Anany studies - 2015. Fundamental problems of psychology”. On issues of educational psychology, the needs and tasks facing the scientific community at the level of the state, society and individual are identified.

Бүгінгі таңда психологиялық-педагогикалық зерттеулер ауқымы мектеп пен жоғары оқу орындарының шеңберінен шығып, дәстүрлі түрде педагогикалық психологияның құзыретіне кіретін оқыту мен тәрбиелеу

мәселелерімен ғана шектелмейді. «Long-life learning» (өмір бойы оқу) ұғымы адамның білім беру жүйесіне кірігуі барысында орын алатын өмірдегі әртүрлі өзгерістерді (жеке, тұлғааралық, когнитивтік, реабилитациялық және т.б.) зерттеуге бағытталған жаңа зерттеулерге мүмкіндік берді. Осылайша, бұрын оқыту мен тәрбиелеу психологиясы және оқытушы психологиясы шеңберінде қарастырылған міндеттер қазір жалпы гуманитарлық, гуманистік және әлеуметтік-мәдени деңгейге дейін кеңейтілді.

Петр Федорович Каптеревтің 1877 жылы жазылған «Педагогикалық психология» атты кітабы, кейін үш рет қайта басылып, толықтырылып, шын мәнінде, адамды оқыту мен тәрбиелеу мәселелеріне бағытталған психологиялық ғылымның бастау нүктесі болды.

Каптерев бұл туралы былай деп түсіндіреді: *«...педагогикалық психология жалпы психология да, балалар психологиясы да, педагогика да емес; ол – психология мен педагогиканы біріктіретін, психологиядан педагогикаға жол ашатын пән»* [1, 1914 жылғы үшінші басылымға кіріспе].

Осы сәттен бастап психология адамды оқыту және тәрбиелеу мамандарын – психологтар мен педагогтарды ғылыми негізде даярлауды анықтайтын маңызды білім саласы ретінде танылды. Маңыздысы, адамның оқыту, тәрбиелеу және дамуы процестерінің ажырамас бөлігі ретінде психология тек педагогикалық психологиямен шектелмей, өз тұтастығымен ерекшеленді. Бұл XX ғасырда педология (баланың дамуын зерттейтін ғылым) атты ерекше бағыттың қалыптасуында көрініс тапты.

Педология әртүрлі салалар мамандарын біріктірді, олар балалардың дамуы, тәрбиесі және оқытылу процесіне қатысқан. Олардың ішінде Санкт-Петербургте педологиялық бөлім құрудың бастамашысы болған В. М. Бехтерев, П. П. Блонский, Л. С. Выготский, А. П. Нечаев, М. Я. Басов сияқты ғалымдар бар. Шетелдік мамандар арасында Д. М. Болдуин, Э. Киркпатрик, Э. Мейман және басқаларын атап өтуге болады.

Педология саласына педологиялық кеңес беру, тестілеу (психодиагностика), ата-аналармен жұмыс, табиғи эксперимент әдісі енгізілді, сондай-ақ эксперименттік педагогикалық психология зертханасы құрылды. Өткізілген зерттеулердің ерекшелігі педагогика мен психологияның тығыз байланысы және олардың эксперименттік бағытталуында болды, бұл жұмыстың шынайылығы мен ғылыми сипатының кепіліне айналды [2].

Б. Г. Ананьев пен оның шәкірттері (Н. В. Кузьмина, В. И. Гинецинский, В. А. Якунин, В. К. Елманова, В. П. Трусов және басқалары) еңбектері педагогикалық психологияның әрі қарайғы дамуын айқындап берді. Бұл жұмыстар ересектерді оқыту, адамның дамуы, тәрбиесі және білім алуына қатысты антропологиялық мәселелер, педагогикалық шеберліктің психологиялық ерекшеліктері мен танымдық процестерге арналды.

1994 жылы В. П. Зинченконың «Психологиялық педагогика» атты кітабы жарық көрді. Бұл еңбекте білім беру жүйесін психологиялық қағидаттарға сүйене отырып құру және оған сәйкес келетін «мәдени-тарихи педагогика» тұжырымдамасы қарастырылған.

1995 жылы автордың «Білім берудегі эмоция және интеллект» атты тағы бір жұмысы жарияланды, онда білім берудегі рухтың рөлі, сондай-ақ «тірі қозғалыс» пен «тірі білімнің» орны қарастырылған. Бұл технократиялық ойлаудың үстемдігіне қарсы тұратын көзқарастарды қамтиды.

Қазіргі уақытта глобализация және білім интеграциясы процестерімен байланысты, біз педагогикалық психология туралы емес, «Білім беру психологиясы» туралы жиі айтамыз. Бұл сала адамның білім беру жүйесіне кірігуі барысында (тұлға деңгейінде, тұлғааралық қатынастарда, кәсіби даму, интеллектуалдық даму және т.б.) орын алатын барлық психологиялық өзгерістердің көптүрлілігін сипаттайды.

Алайда, бұл трансформацияның нәтижесінде педагогикалық психология мен білім беру психологиясының арасындағы шекараның сақталуы мәселесі әлі де өзекті болып отыр.

Бір жағынан, педагогикалық психология, әрине, білім беру психологиясының бір бөлігі болып табылады. Екінші жағынан, ол жаңа, кеңірек зерттеу кеңістігінде жоғалып кетті ме? Немесе ол білім беру психологиясы аясында өз ерекше орнын сақтап қалды ма? Бұл сұраққа жауап айқын сияқты, себебі орын алған өзгерістер білім беру кеңістігін ұйымдастыру, оның әлеуетін бағалау және психология тұрғысынан оны қолдану мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған жаңа тәсілдер мен тұжырымдамалардың пайда болуына әкелді.

Алайда, педагогикалық психологияның өзіндік ерекшелігі оқыту мен тәрбиелеу психологиясына, сондай-ақ оқытушы психологиясына тікелей назар аударумен анықталады. Осылайша, бүгінгі таңда бұл мұрагерлік қалыптасқан, бірақ ол толықтай айқын емес.

Әрбір трансформация өзгерістерді түсіну үшін уақытты қажет етеді. Мүмкін, бүгінгі таңда біз білім беру психологиясын педагогикалық психологияның мұрагері ретінде мойындауға дайын емеспіз. Маңыздысы – бұл психолого-педагогикалық зерттеулердің іргелі негіздері, ғылыми психология мен философияның негізі, ол адамның білім беру ортада қалыптасуы мен дамуын анықтайды.

Қазіргі уақытта осы саладағы ғылыми жұмыстардың ең жалпы сипаттамасы білім беру ортасын адамның өзін-өзі анықтау үшін бірдей кеңістік ретінде көрсетуге және қарастыруға бағытталған. Мұнда оқушы білім беру жағдайында рефлексивті қатынаста болады, оның орталығы — өз жеке шындығын қалыптастыру.

В. И. Слободчиковтың пікірінше, қазіргі қоғамда білім беру процесінің үш негізгі ерекшелігі айқындалады:

1. Білім беру жеке өмір саласы ретінде, өмірдің тәуелсіз бөлігі болып табылады;
2. Білім беру мәдени-тарихи тәжірибені бір ұрпақтан екінші ұрпаққа берудің әмбебап тәсілі болып табылады;
3. Білім беру адамның ішкі күштерінің қалыптасуы мен дамуының жалпы мәдени-тарихи формасы, оның адамдық бейнесін уақыт пен мәдениет кеңістігінде қалыптастыру болып табылады.

Әрбір сипаттама білім алушыны білім беру ортасына енгізу процесіндегі адамның эволюциясына, яғни білім берудің антропоцентристік сипатына ерекше назар аударады.

Антропологиялық принцип ең толық түрде Константин Дмитриевич Ушинскийдің «Адам — танып-білу объектісі. Педагогикалық антропология тәжірибесі» атты еңбегінде ашылды. Кейіннен бұл еңбекке Б. Г. Ананьев «Адам — танып-білу объектісі» деген еңбегінде қайта жүгінді [3].

Қазіргі кезеңде психолого-педагогикалық антропология (білім беру антропологиясы) адамның онтогенезі мен білім беру процесіндегі субъективті қабілеттерінің дамуының заңдылықтары туралы кешенді білім ретінде анықталады. Психолого-педагогикалық антропологияның негізі адамның субъективті шындығы туралы ғылымды, сондай-ақ адамның субъективті шындығының онтогенез кезеңдеріндегі дамуы мен білім беру процесіндегі қалыптасуын зерттейтін психология ғылымын құрайды [4, с. 412].

Осылайша, білім беру психологиясы психолого-педагогикалық антропологияның (білім беру антропологиясы) құрамдас бөлігі болып табылады, ол білім беру субъектілерінің позицияларының дәйекті дамуын және олардың әлеуметтік және жеке топтарының қалыптасуын зерттейді. Бұл зерттеулер адам социализациясының және өсуінің негізгі кезеңдерінде, сондай-ақ оның жеке өзін-өзі білім алу және өзін-өзі дамыту траекторияларында жүргізіледі. Негізінен, білім беру психологиясы үздіксіз білім берудің негізгі психологиялық негіздерін анықтайды [4, с. 425].

В. И. Слободчиков антропологиялық көзқарас негізінде «баланың даму мен тәрбиесі тәжірибесіне қатысты әртүрлі типологиялық білімдерді синтездеу жүйесінің» концептуалдық негіздерін қалыптастырды. Бұл жүйеде білім беру тек бір пәнді сипаттаумен шектелмей, міндетті түрде «адамды адам етіп қалыптастыру» практикасымен толықтырылуы керек.

Осы концепция аясында қазіргі білім беру тек білімді беру, біліктіліктер мен метанавыковты қалыптастыру, танымдық қабілеттерді дамыту сияқты міндеттермен шектелмей, адамның жеке көріністерінің тұтастығында қалыптасуына, оның өзін-өзі дамытуына және өзінің субъективті шекараларын түсінуіне мүмкіндік беруі тиіс. Сонымен қатар, бұл білім беру адамды өзгертуге қабілетті әрекеттердің субъектісі ретінде қалыптастыруды көздейді.

Бұл көзқарас білім беруді дәстүрлі түрде қызмет көрсету саласы ретінде қарастырудан бөлек, оны адамның өзін-өзі құру процесі ретінде түсінуге мүмкіндік береді. Білім беру міндеті — халыққа қызмет көрсету емес, адамды қалыптастыру және оны мәдени-тарихи құндылықтар, дәстүрлер мен тәжірибе негізінде дамыту болып табылады.

Осындай білім беруді құрудың жүйелі тәсілдері адамның субъекттілігінің дамуының жас ерекшелігіне сай стандартты модельдеріне негізделеді, ол әртүрлі білім беру сатыларында, әртүрлі институттар мен білім алу траекторияларында қолданылады, және оның негізі ретінде даму интегралды кезеңдеріне сүйенеді. Мұндай контексте білімдер адамның өмірлік мақсаттары мен қызметін жүзеге асыру үшін көмекші шарт ретінде қарастырылады.

Басқаша айтқанда, білім алу мен қызметтің негізі ретінде білімнің бағыт-бағдары мен іс-әрекеттің негізі ретіндегі акцент өзгеріп отыр, ал білім тек абстрактілі қорытындылар алу үшін емес, іс-әрекетпен байланысты. Іс-әрекет адамға өзінің айналасындағы әлемде өзін-өзі жүзеге асыру үшін қажетті алмастырылмайтын шартқа айналады [4].

Осының нәтижесінде, білім беру психологиясы адамның білім беру процесіне қатысуымен байланысты барлық өмір салаларын қамтуға ұмтылады, бұл тек сыртқы көріністерді, яғни тәжірибені ғана емес, сондай-ақ адамның білім беру психологиясын да қамтиды.

Қалыптасып келе жатқан антропоорталықтандырылған заманауи білім беру моделі білім беру ортасында субъекттіліктің қалыптасу механизмдерін ашуға қабілетті зерттеулерді бастайды. Өкінішке орай, болып жатқан өзгерістер ғалымдардың ғылыми-зерттеу белсенділігінен алда келеді, бұл білім беру практикасының психологиялық тұрғыдан түсіну қажеттіліктері мен жүргізіліп жатқан зерттеулердің тақырыптары арасында айтарлықтай алшақтық тудырады.

Интерактивті оқыту, түбегейлі өзгеше ақпараттық ортада оқу, білімнің икемділігі мен мобильділігі, әртүрлі жастағы кезеңдерде білім беру, білім беру ортасының инновациялық әлеуеті, білім беру саласындағы ұрпақаралық ажырау, білім беру ортасында өзін-өзі тану — бұл тек білім беру психологиясы алдында тұрған мәселелердің аз ғана бөлігі, ол өз функцияларын тиімді жүзеге асыру жолдарын іздеуде.

«Ананьев оқулары — 2015. Психологияның іргелі мәселелері» конференциясының аясында өткен «Педагогикалық психология және білім беру психологиясының өзекті мәселелері» атты дөңгелек үстелде атап өтілгендей, біз зерттеулерде ескі мәселелерді қайталауды жалғастырудамыз және қазіргі білім беру жүйесі алдында тұрған шақыруларға толық жауап бере алмай отырмыз.

Қандай адам ертеңгі әлемде табысты болады? Ол қандай шақыруларға дайын болуы керек, қандай білімге ие болуы қажет? Осыған байланысты білім беру мазмұны қалай өзгеруі тиіс?

Рухани-адамгершілік білім беруді жүзеге асыру мәселесі әлі де күрделі болып тұр. Бұл бағыттағы психодиагностика да жеткілікті дәл емес және күрделі [7]. Сондай-ақ, қосымша білім беру жүйесінде балаларды инклюзивті, интеграцияланған және қамтылған оқытудың мәселелері шешілмеген. Бұл жағдайда басқару ресурстарын интеграциялау және білім беру ұйымдарын серіктестер ретінде тартудың маңыздылығы мен қажеттілігі ерекше атап өтілуде, яғни жүйенің сыртқы аспектісі тұрғысынан мәселе шешілмеген.

Жас ұрпақтың ақпаратпен жұмыс істеуі, оны қалай алатыны және не оқитыны мәселесі ерекше маңызға ие. Осы тұрғыда «оқу психологиясы» сияқты бағыттың өзектілігі техникалық және мағыналық контексттен тысқары шығып отыр. «Қалай оқисақ, солай үйренеміз» деген танымал сөз бүгінгі күні ақпарат тасымалдаушылары, электронды ресурстар, деректер базасы, ақпаратты жүйелеу, оқу ақпаратын электронды түрде визуалдау тәсілдерімен байланысты мәселелерді жаңа деңгейге көтереді. Осыған байланысты когнитивті процестер,

адамның эмоционалды және құндылықтық салалары, өзгеріп жатқан білім беру ортасы ескеріле отырып, зерттеулер жүргізу қажет.

Арнайы назар оқу стратегияларына, метанавыктар мен метакомпетенцияларға аударылады, олар оқу мазмұнын игеруге және жеке білім беру кеңістігін ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Инновациялық білім беру ортасы педагогтарды даярлауды өзгертуге, олардың білім беру мазмұнын жаңартуға үндеу жасайды [4].

Бұдан бөлек, мемлекеттің және мектептің өзара қатынастарының сыртқы мәселесін бөлек қарастыруға болады. Мектеп — мемлекеттік және қоғамдық ұйым, бірақ бюрократия педагогтардың жұмысын қиындатады. Әлеуметтік даму жағдайы, мәдени жағдай ретінде — бұл кез келген білім берудің, оның ішінде кәсіби білім берудің негізгі мәселесі [5].

Қазіргі уақытта педагогтың кәсіби және тұлғалық дамуына қандай жағдайлар жасалуы керек, оның инновациялық өзгерістерге, білім беру кеңістігінің ашықтығына, жұмыста мобильділік пен икемділікке дайын болуына қалай дайындық жасалуы қажет деген сұрақтарға жауап табу керек.

Жалпы алғанда, білім беру психологиясының теориялық мәселелерін шешу үшін келесі шаралар қажет:

- Категорияларды анықтау;
- Білім беруді дамытудағы аспектілерді адамның табиғатын ескере отырып бөліп көрсету (генетика, психофизиология және т.б.);
- Үздіксіз білім беру концепциясы шеңберінде кәсіби және тұлғалық дамуға ықпал ету [6].

Осылайша, заманауи педагогикалық психология мен білім беру психологиясының тенденциялары екі бағытта дамып отыр: біріншіден, білім беру саласындағы мамандарды даярлауда маңызды сала ретінде, екіншіден, адам дамуы мен тәрбиесі, оқыту процестеріндегі адамгершілік аспектілерін зерттейтін ғылыми бағыт ретінде. Бұл процестер білім беру жүйесінің ішінде де, психолого-педагогикалық бағыттағы өзіндік тәуелсіз үдерістер ретінде де қарастырылады [4, с. 15].

В. В. Сериковтың еңбектерінде «адамның мәндік субстанциясы» ретінде тұлғаның дамуының педагогикалық орта жағдайларын зерттейтін жаңа бағыттың пайда болғаны байқалады. Бұл бағыттың негізгі тақырыбы — білім беру үдерісіне қатысушылардың субъективті тәжірибесін дамыту үшін педагогикалық құралдар мен механизмдерді іздеу. Бұл процесс барлық білім беру деңгейлерінде, балабақшадан бастап жоғары оқу орнына дейін оқушылардың әлеуметтік белсенділігін дамытуға бағытталған. Оқыту жүйесі әртүрлі әлеуметтік қызмет түрлерін дамытуға бағытталған, оның негізінде компетентностік тәсіл жатыр.

Дидактиктер мен білім беру ортасын зерттеушілер компетентностік тәсілге негізделген оқыту жүйесін құрудың үш нұсқасын бөліп көрсетеді:

1. Күнделікті тәсіл — тәжірибе жинау арқылы, қателіктер мен сынақтар әдісімен білім алу;

2. Алгоритмдік тәсіл — бағдарлама негізін меңгеру және негізгі параметрлер мен процедуралар бойынша тапсырмаларды орындау арқылы білім алу;

3. Метапәндік тәсіл — алгоритмдер мен процедураларды өздігінен іздеу, оларды күнделікті, оқу және басқа да тапсырмаларды шешуге шығармашылықпен қолдану.

Қазіргі Федералды білім беру стандарты мен Ресей Федерациясының 2025 жылға дейінгі Білім беру Доктринасы өз құрылымында компетентностік тәсілден метапәндік тәсілге көшу туралы нұсқауларды қамтиды.

Метапәндік тәсілдің айрықша ерекшелігі — жеке оқу пәндерінің стратегиялары мен мазмұнының бөлінуінен объективті құбылысты әртүрлі ғылымдар тұрғысынан зерттеуге көшу. Бұл жағдайда білімнің мазмұнын, теориялық ойлауды және оқушылардың таным мен іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін интеграциялау міндетті шарт болып табылады.

Нәтижесінде, оқушыны әлемнің тұтастай көрінісін қалыптастыруға дайындау, субъект-субъектілік өзара әрекеттесуге дайындық, теориялық білімді күнделікті өмірде қолдануға дағды қалыптастыру маңызды мақсаттарға айналады. Осы жағдайда білімнің жеке базасы ақпараттық сипаттағы әмбебап дағдыларды меңгеру арқылы қалыптасады, бұл ақпараттық модельдеу әдістерін қолдануды, сондай-ақ ақпарат құралдарын және коммуникативтік технологияларды пайдалану, ақпаратты жинау, түрлендіру, сақтау, қолдану және беру дағдыларын қамтиды.

Метадағды оқушыларға бұрын алған білімдерін жаңа жағдайлар, мақсаттар мен міндеттерге бейімдеуге мүмкіндік береді деп болжануда. Олар жеке және топтық дағдылардың бейімделуін арттырып, тұлғаның шешім қабылдауда саналы түрде, дербес және тәуелсіз болуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, метадағды тәсіл қазіргі ақпараттық кеңістіктің қарқынды жағдайында стресстің деңгейін төмендетуге көмектеседі.

Метадағдының қалыптасуындағы ерекше шарт — бұл интерактивті өзара әрекеттесу және оқыту формалары, олар негізгі функциялардан бөлек, оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, топтық жұмыс дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл дағдылар тұлғаның дамуындағы нақты заңдылықтарды ескере отырып, оның субъект ретінде қалыптасуын және өз өмірлік белсенділігінің доминанты болуын қамтамасыз етеді [9].

Бұл контексте ерекше орын алатын бірқатар зерттеулер білім беру ортасын жасау мәселелеріне арналған, онда оқушылардың физикалық және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, қолжетімді білім беру ортасының функциялары мен мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар, әртүрлі мүмкіндіктері бар балаларды бірге оқыту процесін құру мәселелері зерттеледі [10].

Яғни, тұлғаның дамуы білім беру кеңістігіне қатысты, бұл кеңістік қатынастарды, оқиғалар мен әрекеттерді мағынаны қалыптастыру процесін іске қосатын координат ретінде көрінеді. Бұл процесс мотивацияны іс-әрекеттің мақсаттарына бағыттайды (А. Н. Леонтьев), ойлау мен мінез-құлықтың

өзгеруіне әкеледі. Осыған байланысты, білім беру мазмұны ситуативті және контекстке негізделген формада пайда болады. Мұндай білімнің тасымалдаушылары білім беру ортасының қатысушылары арасындағы өзара әрекеттесу барысында туындайтын оқиғалар болады, ал білім беру мазмұнын жаңарту тәсілі — бұл оқытушының оқыту траекториясын және технологиясын өзгерту, оны жаңа кәсіби қызметке дайындау.

Өкінішке орай, заманауи білім беруді дамыту стратегиясын жүзеге асырудың барлық мәселелері тиімді шешімдерге ие емес. Білім берудегі көптеген инновациялық бағыттарда көптеген имитациялар мен «қалаулыны шындыққа айналдыру» әрекеттері орын алуда. Бұл мұғалімдерді жаңа әдістемелер мен жеке дамуды енгізуге дайындаудағы шешілмеген мәселелердің бірқатарын туындатады. Көбіне мұғалім оқу пәнінің мазмұнын меңгеру барысында оқушының білім алу траекториясының дербес шығармашылық жасаушысы емес, жаңа стандарттар, схемалар мен әдістемелік нұсқаулықтарды енгізудің объектісі болып табылады. Мұғалімдер бұл жаңа ережелерді қабылдағанымен, олар білім беру жүйесіндегі барлық мәселелерді шешетін құрал ретінде ұсынылады.

Біздің пікірімізше, психолого-педагогикалық бағыттағы қазіргі проблемаларды шешу мүмкіндігі:

- Зерттеу жүргізуші интердисциплинарлық топтарды құру арқылы, олардың құрамына социологтар, философтар, педагогтар, психологтар, физиологтар кіруі керек. Бұл, мысалы, батыс теориясының мәселелерін түсіну және шешу бойынша ұстанымдарға сәйкес келеді;
- Ғылыми қауымдастықтың міндеттері ретінде зерттеу топтарына практиктерді қосу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін;
- Білім берудегі тұлғаға назар аудару арқылы, бұл мәселелердің барлық аспектілерін қамтуды талап етеді.

Ғылыми мектеп теориясы мен қазіргі заманғы адам мен қоғамның мәселелеріне көзқарас психолого-педагогикалық білімнің дамуына қозғаушы күш болып табылады, бұл адамға, тұлғаға қатысты негізгі теориялық ұғымдарды қалыптастыру мен дамытуға ықпал етеді және білім беру практикасының мәселелерін шешуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Каптерев П. Ф. Педагогическая психология. 3-е изд., перераб. и доп. СПб.: Изд-во «Книжный склад “Земля”», 1914. 489 с.
2. Якунин В. А., Елманова В. К. 150 лет кафедре педагогики и педагогической психологии Санкт-Петербургского университета // Санкт-Петербургский университет. 17 октября 2001 г. № 25 (3579). С. 10–13.
3. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. 339 с.
4. Исаев Е. И., Слободчиков В. И. Психология образования человека: Становление субъектности в образовательных процессах: Учебное пособие. Сер. «Основы психологической антропологии». М.: Изд-во ПСТГУ, 2013. 432 с.
5. Слободчиков В. И. Теория и диагностика развития в контексте психологической антропологии

// Психология обучения. 2014. № 1. С. 4–34.

6. Слободчиков В. И. Психологическая антропология и современное образование // Педагогиче-ское образование и наука. 2014. № 3. С. 112–116.
7. Захарченко М. В., Думчева А. Г. Проблема оценки условий и результатов духовно-нравственного развития и воспитания в школе // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Сер. 4: Педагогика. Психология. 2011. Вып. 3. С. 77–80.
8. Сериков В. В. Сможем ли мы подготовить компетентного педагога? Парадоксы и перспективы педагогического образования // Известия Волгоградского государственного педагогического уни- верситета. 2012. № 11 (75). С. 30–33.
9. Баринова Е. А. Метапредметный подход в образовании и метапредметные навыки // Обучение и воспитание: методики и практика. 2013. № 8. С. 9–14.
10. Аммосова Л. И. Инклюзивное образование — доступное образование — безбарьерная среда// Сб. конференции НИЦ «Социосфера». 2012. № 41. С. 42–45.

ӘОЖ 159.96

ЖЕТКІНШЕК ШАҚТАҒЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Садуова Ж.Н., п.ғ.к., доцент
Халықаралық туризм және меймандостық университеті Гуманитарлық мектеп
Түркістан қ., Қазақстан

Резюме

Формирование у молодежи здорового образа жизни отражено в законе нашего государства «Об образовании» как основа системы образования. В нем обозначены пути создания необходимых условий для получения знаний, направленных на формирование, развитие и профессиональное совершенствование личности на основе национальных и человеческих ценностей, достижений науки и практики,

Summary

The formation of a healthy lifestyle among young people is indicated in the law of our state "on education" as the basis of the education system. It establishes ways to create the necessary conditions for obtaining education aimed at the formation, development and professional development of individuals on the basis of national and human values, achievements of Science and practice

Дені сау адам - табиғаттың ең қымбат жемісі. Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алғаннан бастап осы ұстанымды басшылыққа алып келеді. Қоғамның денсаулығы бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына кіру міндетін жүзеге асыру жолындағы басты тірек.

«Қазақстан – 2030» жолдауында ұзақ мерзімді басымдықтардың бірі – «Қазақстан азаматтарының денсаулығы, білімі мен әл-ауқаты» тармағында, «…азаматтарымыздың өз өмірінің аяғына дейін сай болуы және оларды қоршаған табиғи ортаның таза болуы үшін» азаматтарымызды салауатты өмір салтына әзірлеу қажеттігі көрсетілген. Сонымен қатар, бұл стратегиялық бағдарламада: Салауатты, әрі гүлденген экономика құрмайынша біз қуатты мемлекет пен қарулы күштер құра алмаймыз, демографиялық, экономикалық

және әлеуметтік міндеттерді шеше алмаймыз, әрбір адамның жеке басының қадір-қасиеті мен әл-ауқатын арттыра алмайтындығымыз айтылған.

Сонымен, Елбасының жолдауын Қазақстан азаматтарының денсаулығын нығайту, салауатты өмір салтын ынталандыру егемендіктің кілтін ұстар жастардың болашағына апаратын, алтын көпір десе болады.

Салауатты өмір салтын жастардың бойында қалыптастыру мемлекетіміздің «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің негізі ретінде көрсетілген. Онда ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамдарды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау жолдары белгіленген.

Денсаулық - тән, рухани және әлеуметтік игіліктің жиынтығы Қазақстанның болашағы – ертеңгі ұрпағында болғандықтан жастардың денсаулығы халықтың өсімі мен санасын анықтайды. Денені үнемі шынықтыру, сананың сапа деңгейін көтеру, интеллект өрісін биіктету, рухты шыңдау - бәрі де денсаулыққа қызмет ететін әрекеттер. Ал мұны жүзеге асыру, жас ұрпақтың салауаттылығын қамтамасыз ету ең алдымен отбасы мен мектепке жүктеледі. Сондықтан, бүгінгі күні Қазақстан мектептеріне жан-жақты дамыған, денсаулығы мықты, салауатты өмір салтын мұрат тұтатын жеке тұлғаларды тәрбиелеу басты талап етіп қойылған.

Бүгінгі таңда салауатты өмір салты ұлттық идеяға да айналуы тиіс мәселе. Өйткені қазақ халқында бұл идеяны жүзеге асырудың негізі болатындай Қазақ хандығы тұсында өмір сүрген белгілі ойшыл Өтейбойдақ Тілеуқабылұлының «Шипагерлік баяны», Құртқа Сұлтанқожаұлының тәлімдік мұрасы, ұлттың генетикалық тазалығын сақтау үшін жеті атаға дейін қыз алыспауға тиым салған «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы» заңдары және Тәуке ханның «Жеті жарғысы».

Ұлттық идеяға айналатындай салауатты өмір салты бүгінгі күні жан-жақты қарастыруда. Педагогика ғылымында бұл мәселе төңірегінде назар аударатын көптеген зерттеулер жүргізілуде. Оларды ғылыми тұрғыда жүйелей келе, мынадай бағыттарын атап айтуға болады**:**

- салауатты өмір салтын философия мен әлеуметтану ғылымы тұрғысынан (Л.Н.Арутунян, Ю.Б.Бромлей, И.Т.Левкина, Р.В.Рыбкина, Т.Ж.Нақыпбеков және т.б.);
- оқушылардың бойында құндылық бағдар негіздерін қалыптастыру (Г.К.Нұрғалиева, С.С.Тілеуова және т.б.);
- оқу-тәрбие үрдісінде жастардың салауатты өмір салтын адамгершілік құндылықтар арқылы қалыптастыру (А.Каплиева, Б.Қ.Мұхаммеджанов, Г.Ж.Нұрышева, Ж.Торыбаева және т.б.);
- салауатты өмір салтын тарихи дамуы және халықтық педагогика тұрғысынан зерттелуі (Ж.Ембергенова, Э.Құрманалиева және т.б.);
- валеология ғылымын теориялық және әдістемелік тұрғыда зерттеу мәселелері (А.С.Иманғалиев, А.Ақанов, Ж.Ж.Нұржанова және т.б.);

- оқушылардың бойындағы салауатты өмір салтының психо-физиологиялық аспектілері (Ш.Ә.Тулебаева, Т.Қ.Игисинов, И.В.Мордвинцева және т.б.).

Қоғамдық жаңару кезеңінде, еліміздегі әлеуметтік-саяси, экономикалық қатынастардың сипатының өзгеруі өз кезеңінде қоғамдық білім, тәрбие институттарының да жұмыс бағыты мен мазмұнына жаңа талаптар қойып отыр. Сондықтан жоғарыда аталған зерттеулерді негізге ала отырып, қоғамдағы мектеп, отбасы бала тәрбиесіне, әсіресе салауатты өмір салтын қалыптастыратын тиімді жолдарын іздестіру – заман талабы болып отыр.

Адам өмірінің өзегі – эстетикалық құндылықтар, ал басқа мақсаттар оған жеткізетін баспалдақтар ғана. Осы қағидаға сүйенсек, қоғамның жаңару кезіндегі жаңаша көзқарастардың бірі - эстетикалық құндылықтар.

Қазақстан Республикасы тәлім-тәрбие тұжырымдамасында: «ұлттық мәдениет пен өнер негізінде жан-жақты эстетикалық тәрбие беру; сұлулыққа, тазалыққа үйрету» міндеті ерекше аталады. Жастардың бойында салауатты өмір салтының қалыптасуына эстетикалық құндылықтардың әсер ететіні сөзсіз. Өйткені, салауатты өмір салты адам табиғатына аса қажетті әсемдікті, сұлулықты, тазалықты талап етеді. Сондықтан эстетикалық құндылықтар арқылы салауатты өмір салтын қалыптастыру - ерекше мәселе болып, арнайы зерттеуді қажет етеді.

Эстетиканың негізін құрайтын сезім, ләззат, мұрат, талғам құндылықтары мектептің негізгі білім беру сатысы – жеткіншектік кезең оқушыларының дамуына ерекше ықпалын тигізеді. Зерттеу жұмысы және мектеп тәжірибесі көрсеткендей, жеткіншектік кезеңнің психологиялық ерекшеліктері дүниенің әдемілігіне, сұлулығына деген қызығушылықтары ерекше көрініс беріп, эстетикалық талғамы мен мұратын дамытуға өз бетінше ұмтылыс, талпыныс жасайды. Осыдан келіп, жеткіншектер өмір салтының мәні мен басты құндылығы – әсемдік пен әдемілікті сезіну болып табылады. Сондықтан да, жеткіншектердің салауатты өмір сүруі үшін эстетикалық құндылықтардың рөліне ерекше көңіл бөлу қажет.

Осы тұрғыда біздің зерттеуімізге негіз болған бірқатар ғалымдардың – С.Ұзақбаева, Ұ.Әбдіғапбарова, А.Жұбанов, Ш.Әлібеков, Б.Ерзакович, Қ.Әмірғазин, Б.Әлмұқанбетов, Ж.Балкенов, О.Сатқанов, С.Жолдасбекова және т.б. еңбектері оқушыларға эстетикалық тәрбие берудің жалпы теориялық және әдіснамалық аспектілерін қамтыса, жалпы білім беретін мектептердің оқу-тәрбие үрдісінде оқушыларға эстетикалық тәрбие беру мәселелері Е.Асылханов, Қ.Болатбаев, Қ.Ералин, Қ.Ижановтар және т.б. зерттеу еңбектерінде ашып көрсетілген.

Сондай-ақ, біздің зерттеуімізге аса қажетті болған құндылықтар мәселесін әлеуметтік және философиялық негіз тұрғысынан зерттеген С.Нұрмұратов, К.Нұғыманова, Б.Ерасов және т.б. ғалымдардың еңбектері; білім беру жүйесінде салауатты өмір салтын қалыптастыру тұжырымдамасын әзірлеу Х.К.Сатпаева, А.С.Тель және т.б.

Зерттеу мәселесі төңірегінде келесі ғалымдардың еңбектері қызығушылық тудырды:

- психиканың онтогенездегі дамуы мен тұлғаның қалыптасуы (Л.С.Выготский, А.Н.Леонтьев, С.Л.Рубинштейн, Д.Б.Эльконин, М.С.Каган, Д.Н.Кикзадзе, Л.М.Фридман, Б.Ф.Ломов және т.б.);
- жеткіншек жасының ерекшеліктерін зерттеген негізгі жұмыстар және жеткіншектердегі тұлғалық дамудағы өзіндік сана-сезімдерді зерттеген теориялары (Б.Г.Ананьев, Л.И.Божович, В.В.Драгунова, Д.И.Фельдштейн, В.В.Столин, А.В.Захарова және т.б.);
- жеткіншектердің дамуын тарихи-педагогикалық және психологиялық тұрғыда қарастырған ғалымдар (Л.К.Керімов, Г.Т.Хайруллин, В.В.Трифонов, Ж.Б.Шілдебаев, А.Н.Көшербаева, Т.А.Алсатов, С.М.Жақыпов, Қ.Б.Жарықбаев, Ж.Ы.Намазбаева, Қ.Т.Шериязданова, О.С.Сангилбаев, Ж.Өмірбекова, Т.М.Шалғымбаев және т.б.).

Тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеалдар *құндылықтар* деп қарастырылады. Оларға: шындық, қайырымдылық, тұлға, бостандық, махаббат, шығармашылық және т.б. жатады. Құндылықтар идеалдарды қабылдау немесе қабылдамау сезімі арқылы айқындалып, ақыл-ой, сана арқылы қабылданады, құрметтеу, қошаметтеу, қабылдау тәрізді ұмтылысты білдіреді. Бұл сезім мен ақыл-ойдың ұштасуын және сол арқылы адамның іс-әрекетін белгілейді. Құндылықтар сезім арқылы қабылданады, сана арқылы түсінуге болады. Соның нәтижесінде тұлға құндылықты игереді де, іс-әрекет етеді. Осы аталмыш құндылықтардың бастау көзі халықтың мол мұрасында. Ол мұра – халық пайда болғалы онымен бірге жасасып, бірге дамып келе жатқан құнды дүниелер. Жалпы адамгершілік құндылықтардың мәні мен мазмұндары көне заманнан бүгінге дейін философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этика, эстетика, психология, педагогика ғылымдарында кеңінен қарастырылып, қоғам ерекшеліктері мен сұраныстарына орай талданып, жүйеленіп келеді.

Жалпыадамзаттық құндылықтардың бір бөлігі ретінде ұлттық құндылықтар - құлық пен құндылықтар түрінде оң тәжірибені сақтаушы ұлттың өзін дамыту шарасы болып, индивид пен этнос өмірінің дербес факторы болып табылады. Қоғамдық қатынастардың нақты жұмыс істеуі оның деңгейіне байланысты. Ұлттық және әмбебап жалпыадамзаттық құндылықтар ұлт субъектісінің қоршаған шындыққа деген шығармашылық қатынасын көрсетеді. Адам өзін-өзі тануға, өзін-өзі жетілдіруге, белгілі бір этнос өкілі ретінде өзін-өзі дамытуға қабілетті жарқын даралық ретінде жасайды. Сондықтан жеткіншектердің салауатты салтын қалыптастыруда ұлттық құндылықтардыі алатын орны маңызды. Әрбір ұрпақ ұлттық құндылығын қалыптастыра отырып, салауатты өмір салтының компоненттерін толық меңгере алады. Сонда ғана болашақ ұрпақтың патриоттық сезіммен өз ұлтының мақтанышы бола алады.

Қорыта айтқанда, жеткіншектердің салауатты өмір салтын ұлттыық құндылықтар арқылы қалыптастыру мәселесі – қазіргі қоғам талабы тұрғысында өзінің маңыздылығымен, көкейкестілігімен құнды. Олай болса,

ұсынылып отырған мәселе күрделі болғандықтан, оның көптеген салаларын қамтып шығу мүмкін емес және ол оқу-тәрбие үрдісінде жеткіншектердің салауатты өмір салтын ұлттық құндылықтар арқылы қалыптастыру мәселесін одан әрі жетілдіруді қажет етеді.

Әдебиеттер:

1. С.М. Жақыпов. Жалпы психология негіздері. 2012ж.
2. Н. Тоқсанбаева. Танымдық іс-әрекетке кіріспе. Оқу құралы. 2018ж.
3. Н.М. Иргебаева. Психология. - Алматы, 2015ж.
4. А.Р.Ерментаева. Жоғары мектеп психологиясы: Оқулық – Алматы, 2012ж.
5. К. М. Беркимбаев, Б.Мухамеджанов, М. А. Кусаинова, Т. Данияров. Психология (жантану). 2014 ж.
6. Д.П. Шульц., С.Э. Шульц Қазіргі психология тарихы – Алматы, 2018ж.
7. Аударм.: Д. Д. Дүйсенбеков, М. К. Жолдасова, Э. К. Калымбетова, О. Кенжебеков., Көпке ұмтылған жалғыз. Әлеуметтік психологияға кіріспе - Алматы, 2018ж

ӘОЖ 1(07):37.01

ЖАҢАШЫЛДЫҚ ФЕНОМЕНІ ЖӘНЕ ОНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ КӨРІНІСІ

Шадинова Г.А., филос.ғ.к., доцент м.а.,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан
Жалымбетқызы С., бакалавр студенті,
Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан, Қазақстан

Резюме

В данной статье рассматривается феномен новаторства и его философские проявления в современной системе образования. Новаторство понимается не только как техническое или методическое обновление, но и как процесс, тесно связанный с глубокими ценностными и мировоззренческими изменениями в сфере образования. В статье анализируются социокультурные основания новаторства, его влияние на развитие личности, педагогическое взаимодействие и содержание образования. Кроме того, философски осмысливаются механизмы принятия инноваций и сопротивления им.

Summary

This article examines the phenomenon of innovation and its philosophical manifestations in the modern education system. Innovation is viewed not merely as a technical or methodological update, but as a process deeply connected to value-based and worldview-related transformations in education. The article analyzes the socio-cultural foundations of innovation, its impact on personal development, pedagogical interaction, and educational content. Furthermore, it philosophically explores the mechanisms of acceptance and resistance to innovation.

XXI ғасыр – қарқынды өзгерістер мен үнемі жаңарып отыратын білім мен технологиялар дәуірі. Ғылыми-техникалық прогрестің, жаһандану үдерістерінің және цифрлық трансформацияның ықпалында қоғамдық өмірдің барлық салаларында терең өзгерістер орын алуда. Бұл жағдай әсіресе білім беру жүйесіне тікелей әсер етіп отыр. Қоғам талаптары өзгерген сайын, білім беру жүйесінің де мазмұны, формасы, әдіс-тәсілдері жаңарып, заман ағымына бейімделуі қажеттілікке айналды. Осындай үдерісте «жаңашылдық» ұғымы ерекше маңызға ие болып келеді.

Философиялық тұрғыдан алғанда жаңашылдық – бұл болмыс пен танымның өзара байланысын, даму мен қайшылықтың заңдылықтарын түсіндіретін тұтас көзқарас жүйесі. Білім беру саласында бұл құбылыс адамның рухани жетілуіне, сыни ойлау мен рефлексияға қабілетті тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Осы мақалада жаңашылдық феномені тереңірек талданып, оның білім беру жүйесінде қандай философиялық астарлары бар екені қарастырылады. Жаңашылдықтың мәні, мазмұны мен түрлері, сондай-ақ білім берудің жаңартылған парадигмасындағы орны негізгі назарда болады.

Бүгінгі таңда философиялық ой-толғамдар еліміздегі түрлі әлеуметтік, рухани, мәдени құбылыстарды қамтып, оларды тереңінен түсіндіруге ұмтылады. Отандық философияның дамуы тікелей елдің тәуелсіздігімен байланысты және оның басты міндеттерінің бірі – Қазақстанның рухани дербестігін орнықтыру.

Бүгінде философия ғылымының әдіснамалық, методологиялық және дүниетанымдық рөлін қандай деңгейде атқара алатыны — маңызды әрі күрделі мәселелердің бірі ретінде қарастырылуда. Көптеген ғылыми бағыттар өздерінің теориялық негіздерін қалыптастыру барысында отандық және әлемдік философиялық тәжірибеге, соның ішінде терең ойлы философиялық жүйелерге сүйенуді мақсат етеді. Алайда мұндай жүйенің нақты қалыптасқан-қалыптаспағаны, оның түпкілікті ұстанымдары мен негізгі категориялары қандай екені жайлы сұрақтар өз шешімін әлі толық тапқан жоқ. Осы мәселелер қазіргі философиялық ізденістердің өзегіне айналып отыр. Ал ғылыми білім арнаулы теориялық дайындық пен шығармашылық ізденістің нәтижесінде қалыптасады. Оның бастау көзі – адам ой-санасының дамуымен және ой еңбегінің дене еңбегінен бөлінуімен тығыз байланысты [1, 491 б.].

Қазақстан Республикасы ширек ғасырдан астам уақыт ішінде тәуелсіз даму жолында саяси, экономикалық, әлеуметтік және рухани салаларда елеулі жетістіктерге жетті. Осы тұрғыда Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» стратегиялық бағдарламасында еліміздің қол жеткізген табыстарын сақтай отырып, тұрақты даму бағытын жалғастыру қажеттігін атап көрсеткен болатын [2, 12 б.]. Елдің орнықты дамуы тек экономикалық және саяси тұрақтылықпен шектелмейді, сонымен қатар қоғамдық келісім, рухани тұтастық пен ұлттық бірегейліктің сақталуын талап етеді. Бұл құндылықтардың негізінде парасатты сана мен терең руханият жатуы тиіс.

Сондықтан қазіргі кезеңде қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар өкілдері алдында аса маңызды міндет тұр: халқымыздың бай рухани мұраларын

замана талабына сай зерттеп-зерделеу және оны бүгінгі ғылыми ой-сананың биігінен қайта пайымдау. Бұл мұралар тек ұлттық деңгейде ғана емес, жалпы адамзаттық рухани тәжірибенің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылуы қажет.

Қоғамның ертеңі – білімді де білікті ұрпақ. Сол себепті қазіргі заман жастарын сапалы біліммен қамтамасыз етіп қана қоймай, олардың кәсіби, әлеуметтік және рухани әлеуетін ашуға ықпал ету – өзекті талап. Білім беру тек ақпаратты молынан беру емес, оны мазмұнды, сапалы әрі жүйелі етіп ұсыну. Білім алушыны дербес тұлға ретінде қарастыру, оның бейімділігі мен қызығушылығына сай икемді тәсілдерді қолдану – заманауи педагогиканың негізіне айналуы тиіс.

Білім беру философиясы – қазіргі заманғы дүниетанымның жаңа үлгісі ретінде қоғамды жаңғыртуда маңызды рөл атқаратын бағытқа айналды. Білім беру жүйесін жетілдіру, оны жаңашыл идеялармен толықтыру – бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі. Бұл, ең алдымен, қазіргі жастарға сапалы әрі мазмұнды білім берудің тиімді жолдарын қарастыруды қажет етеді. Жастардың тәрбиесі – өткеннің тәжірибесі мен болашақтың үміті тоғысатын маңызды арна, сондықтан білім беру процесі олардың жан-жақты дамуына бағытталуы тиіс. Сонымен қатар, білім беру жүйесін басқа мәдениеттермен сабақтастыра отырып дамытудың да маңызы зор. Мұнда ұлттық болмысты, мәдени байланыстарды және сана-сезімді ескеру қажет.

Қазақстан бұл бағытта еуропалық білім беру үлгілеріне сүйене отырып, қайта жаңғырудың жаңа кезеңін бастан кешуде. Білім алу мен тәрбиелену адам болмысының терең қабаттарына бойлаудың тәсілі ретінде қарастырылады. Мұнда білім беру онтологиялық мақсаттан гөрі, тұлғаның әлеуметтік рөлдерге бейімделуі мен ішкі әлемін байытуға бағытталған. Бұл – білім берудің құндылықтық, мәдени мағынасын алдыңғы орынға шығаратын көзқарас. Білім беру үдерісінің нәтижелілігі білім алушының белсенді танымдық әрекетімен қатар, педагогтың рухани, мәдени және кәсіби деңгейіне де тікелей байланысты. Егер білім беру тұлғаның тарихи-мәдени болмысына сүйенбесе, онда оның шынайы тиімділігі туралы айту қиын.

Қазіргі таңда Батыс елдерінде білім беру саласында бірқатар келеңсіз құбылыстар байқалуда. Адам мен әлем арасындағы тұтастық жоғалып, оны механикалық субъект–объект қатынасы алмастыруда. Бұл жағдайды философ М. Хайдеггердің болмыс пен мән туралы көзқарасы арқылы түсіндіруге болады: ішкі мәнге бағытталған қатынас орнына сыртқы прагматикалық қатынас үстемдік етуде. Сананың рөлін асыра бағалау салдарынан адамның биологиялық, мәдени және рухани өлшемдері арасындағы тепе-теңдік бұзылып, тұлғалық үйлесім әлсіреуде. Адам кей жағдайда мәдени және моральдық талаптарға сай келмейтін пиғылдарын бейсаналыққа ығыстырып, ішкі жан дүниесінде қайшылықтарға ұрынады. Сондықтан білім беру жүйесінде рухани үйлесімділікті қалпына келтіру – маңызды міндет болып табылады [3, 84 б.] .

Егер адам тұлға ретінде білімге ұмтылатын болса, бұл әрекет оның өзін-өзі дамытуға, ішкі еркіндігін нығайтуға бағытталуы тиіс. Білімге ұмтылу тек қорғану мақсатында емес, тұлғаның өзінің рухани және зияткерлік әлеуетін іске

асыру жолында орын алуы қажет. Бұл тұрғыда философ М. Шелер ұсынған «үстемдік үшін білім» концепциясы өзекті. Мұнда білім адамның болмысын терең түсінуге, оның дүниедегі орнын айқындауға негізделеді. Яғни, білім тек нақты деректер жиынтығы ретінде емес, тұлғаның танымдық, ерік-жігерлік қабілеттерін дамытудың жүйелі, рационалды және дәлелді жолы ретінде қарастырылады [4, 86 б.] .

XX ғасырда Батыс елдерінің рационалды білім беру моделі бірқатар сынға ұшырады. Бұл дағдарыс биологиялық, рухани және мәдени біртұтастықтың бұзылуымен байланысты болды. М. Хайдеггер бұл мәселелерге назар аударып, адам мен әлем арасындағы қатынасты жаңаша пайымдауға тырысты. Ол адамның болмысын метафизикалық деңгейде түсінуді көздеді. Осы бағытта С. Кьеркегор мен Ф. Ницше де тұлғаның рухани жаңғыруына негіз болатын идеялар ұсынды. Олар білім беру мен мәдени даму үдерісін тарихи және әлеуметтік кеңістікте қарастыру қажеттігін алға тартты.

Осыдан келіп, білім беру тек үстемдік үшін қолданылатын құрал ретінде ғана емес, адамның ішкі еркіндігін жүзеге асыратын, қорғану мен өзін-өзі тануға бағытталған үрдіс ретінде түсіндірілуі керек деген ой туындайды. Бұл білім беру концепциясын жаңа бағытқа бағыттайды – енді ол дайын ақпаратты беру емес, тұлғаның шығармашылық әлеуетін дамыту құралына айналуы тиіс.

Көне Грецияда білім көбінесе танымдық процестен гөрі мәдени мұраны жеткізу формасы ретінде қарастырылды. Сократтың диалогтары білім алушыны дайын ақпаратпен емес, өз бетінше ойлануға, сұрақ қоюға үйретті. Бұл тәсіл тұлғаның ішкі әлемін ашуға жол ашты. Алайда, білімнің құрылымдық және жүйелі түрде берілуі шектеулі болды. Сондықтан көне дәуірдегі білім беру жүйесі заманауи білім философиясының талаптарына толық сәйкес келмеді деуге болады. Әйтсе де, сол кезеңдегі білім мен тәрбиенің идеялық негіздері қазіргі гуманистік бағыттағы білім жүйесіне үлгі бола алады [5, 92 б.].

Қазіргі жаһандану заманында Қазақстан Республикасы жастардың білім мен біліктілікке талпынып әрекеттенуін, еңбектеніп өсуін талап етіп отыр. Егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. XXI ғасыр - білімділер ғасыры болмақ. Жаңа кезеңге бет бұру оңай емес. Қазіргі кезде біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық коммуникациялық технологиялар педагогтар қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр.

Білім беруді ақпараттандыру мәселесін тиімді шешу, негізінен педагогикалық кадрлардың ақпараттық мәдениеттілігін қалыптастырумен тікелей байланысты. Бүгінгі оқытушының ақпараттық мәдениеттілігі оның педагогикалық мәдениеттілігінің маңызды бір бөлігі болып табылады. XXI ғасырда ақпарат жүйелерінің өркендеп, ғарыштап дамып келе жатқанын білеміз, өнеркәсіп және ортаның дамуының негізгі құралы болып ақпараттық ресурстар табылады.

Ақпараттық қоғам дамыған және қол жетімді инновациялық және ақпараттық технологиялардың инфрақұрылымы есебінен халықтың хал-

ахуалының жоғары деңгейіне жетуге бағытталған. Қазақстан өз кезегінде жаһандық ақпараттық қоғамның қалыптасу процесіне барынша үлес қосуда. Сол себепті барлық қажетті шарттарды тудыру үшін «Ақпараттық Қазақстан - 2020» мемлекеттік бағдарламасы әзірленген. Бұл бағдарлама біздің елдің ақпараттық қоғамға толыққанды ауысуын жүзеге асыруға мүмкіндік береді [6].

Қазіргі кезде Қазақстанда жаңа ақпараттық технологиялар мен телекоммуникациялық құралдар тек ғылыми зерттеулер мен әртүрлі әлеуметтік, экономикалық және саяси үдерістерді басқаруда ғана емес, білім жүйесінде де кең қолданыла бастады. Әртүрлі пәнаралық мәселелерді шешу барысында білім жүйесіндегі жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы өткізілетін сабақтарды дидактикалық материалдармен, электрондық оқулықтармен, көмекші құралдармен қамтамасыз ету керек. Қоғам дамып, әлеуметтік-экономикалық үдеріс өрістеген сайын білімге деген талап күшейіп, өркениетті елдерде қалыптасқан білім беру жүйесіне ену мәселесі туындап отыр. Бұған білім берушінің өзін сапалы даярлаудың нәтижесінде жетуге болады Ал білім беру мазмұнындағы жаңа технологиялар дәстүрлі оқыту жүйесіндегі олқылықтардың орнын толтырып отырады. Оқыту технологияларының көпшілігі студенттердің өз бетімен әрекет етуіне жол ашады және оқытушының мәртебесі мен рөлін өзгерте отырып, одан жедел технологиялық даярлық пен қайта даярлықты талап етеді. Жаңа технологияларды қолдану үрдісінде оқытушы дәстүрлі білім беру жүйесіндегі оқытушы мен әдіскердің ортасындағы аралық бағытты және кеңесші бағытын ұстана отырып, оның құзіреті оқыту үрдісін жобалаушы ретінде білім беру сапасына белгілі дәрежеде ықпал етеді [7].

Бағдарлама аясында ақпараттық технологияларды мемлекеттік жүйеге енгізу мен оларды дамыту бойынша жұмыстар нәтижелі басталып, қазірге дейін елеулі жетістіктерге қол жеткізілді. Қазіргі таңда Қазақстандағы цифрландыру деңгейі айтарлықтай өскен, бұл онлайн қызметтер мен электрондық коммерцияның дамуына оң әсерін тигізуде. Ақпараттық технологиялардың ғылым мен инновацияны дамытудағы рөлі ерекше. Заманауи технологиялар арқылы ұлттық экономика мен білім жүйесі жаңаруда, инновациялық әлеует арттырылуда [8]. Ақпараттық технологиялар мен цифрландыру үрдістері адам өмірінің сапасын арттырып, экономикалық дамудың жаңа мүмкіндіктерін ашуда.

Қорыта айтқанда, жаңашылдық – замана талабынан туындаған, білім беру жүйесін үздіксіз жетілдіруге бағытталған күрделі әрі көпқырлы құбылыс. Ол тек техникалық немесе әдістемелік өзгерістерді емес, сонымен қатар білімге, оқыту мен тәрбиеге деген философиялық көзқарастың жаңаруын білдіреді. Жаңашылдықтың философиялық астары білім беруді тек ақпарат беру процесі ретінде емес, тұлғаның рухани және зияткерлік дамуына ықпал ететін терең әлеуметтік-мәдени жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан жаңашылдықты білім беру жүйесіне енгізу – бұл жаңа мүмкіндіктерге жол ашу ғана емес, сонымен бірге болашақ ұрпақты тәрбиелеудегі жауапкершілікті терең түсіну мен қоғамның рухани дамуына үлес қосу болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Тұрғынбаев Ә.Х., Кенжебаев С.Ж., Есімханов Т. Ғылым тарихы мен философиясы. - Алматы: Білім, 2006, - 288 б.
2. Послание Главы Государства Н.Назарбаева народу Казахстана « Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее». – Казахстанская правда, 17.01.2014.
3. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Сост., пер. с нем. и комм. В. В. Бибихина. — М.: Республика, 1993. — 447 с.
4. Шелер М. Формы знания и образование // Человек. — 1992, № 4, с. 85—96. https://www.livelib.ru/author/322954/top-maks-sheler
5. «Әлемдік философиялық мұра». Батыс философиясы. - Алматы: Жазушы, 2009. - 480 б.
6. «Ақпараттық Қазақстан - 2020» Мемлекеттік Бағдарламасы. Алматы Қаласы Қоғамдық Даму Басқармасы. - Gov.Kz. – 2021 Жылғы 23 Ақпан. – Url: Https://Www.Gov.Kz/Memleket/Entities/Almaty-Uor/Documents/Details/136816?Lang=Kk
7. «Ақпараттық Қазақстан - 2020» Және Ақпарат Маңыздылығы. Abai.Kz Ақпарат Порталы. – 2018 Жылғы 3 Қараша. – Url: Https://Abai.Kz/Post/82759
8. Аманжолұлы Д. Цифрландырудың Басты Мақсаты – Бәсекеге Қабілеттілікті Арттыру. Adyrna. – 2020 Жылғы 5 Қыркүйек. – Url: Https://Adyrna.Kz/Post/48906

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ - CONTENT

1. ЖАСТАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН САҚТАУ МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫНА БЕЙІМДЕУ- СОХРАНЕНИЕ ЗДОРОВЬЯ МОЛОДЕЖИ И АДАПТАЦИЯ ЕЕ К ЗДОРОВОМУ ОБРАЗУ ЖИЗНИ- PROMOTING YOUTH HEALTH AND ADAPTING TO A HEALTHY LIFESTYLE

Торыбаева Ж.З.
Жаңа Қазақстан жастарын салауатты өмір салтына бейімдейтін қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз етуге волонтерлік іс-әрекетті ұйымдастыру..... 3

Мамбетакунов У.Э.,Супатаева Э.А.,Мусагулова А.Т.
Здоровый педагог – залог успешной работы образовательной организации..... 7

Ахметова М.К., **Зулуфова М.Б.**
Роль гуманитарного образования в формировании ценностей здорового образа жизни у молодежи..... 11

Әлімбекқызы Р
Жастарды салауатты өмір салтына бейімдеу мәселесі..... 14

Есжан Б. М.
Балалардың салауатты өмір салтын қалыптастыру 17

Кишибаева Д. Ж., Бегдулла Н. М.
Салауатты өмір салтын қалыптастыру –әлеуметтік проблема ретінде.. 19

Кабекеева К.К. Куралбаева А.А.
Современное осмысление концепции "толық адам" через призму национальных ценностей..... 24

Issabekova A.O.,Alikhan O., Dastankyzy T.
Promoting youth health and adapting to a healthy lifestyle..... 28

Сулейменова С.Н.,Махмутова К.И.
Формирование здорового образа жизни школьников в сфере физической культуры..... 31

Абилдабеков С.А., Битабаров Е. А.
Салауатты өмір салты құндылық ретінде: жастардың көзқарасы..... 36

Макашкулова Г.Б.,Серикова А.М.
Жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға психологиялық тұрақтылықтың әсері..... 40

Қуатова Ж.Ж., Ибрагим Қ.Ә.,Тавбаева Д.Б.
Педагогикалық пәндерді зерделеу шеңберінде болашақ педагогтердің салауатты өмір салтына көзқарастарын дамыту 45

Усипова Г.Д.
Жасөспірімдердің өзін-өзі құрметтеуі психологиялық әл ауқаттың негізі ретінде 49

Жукова Л., Каримова А. Т.
Ментальное здоровье как основополагающий фактор гармоничной личности 53

Жумагулова Г.А.
Способы преодоления стресса в педагогической деятельности методами арт-терапии 57

Битабаров Е. А., Абилдабеков С.А., Батаев Д. А.
Инновационные технологии в физическом воспитании студентов..... 62
Сейдалиева Г.Ш., Касымова Н.Х., Мэлс Н.
Здоровье молодежи: проблемы, причины и стратегии их преодоления. 66
Ертукешова Г.
Бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етудің теориялық аспектілері..... 69
Ташкеева Т.А.
Бастауыш мектеп оқушыларының оқу белсенділігін арттыруда және психологиялық саулығын қамтамасыз етуде музыкалық терапияның артықшылықтары 74
Куралбаева А.А., Мансурова А.М.
Студенттердің күйзеліске ұшырау және қарсы тұру ерекшеліктері..... 77
Лауланбеков Ә.Б.
Болашақ педагогтың денсаулықты сақтау құзыреттілігін диагностикалау мен өлшеу құралдары..... 81
2 БІЛІМДІК ОРТАНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ; МЕТОДЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ БЕЗОПАСНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ; METHODOLOGIES FOR ENSURING THE SAFETY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT
Алимбекова С.Ш.,Куанышева Ж.
Әлеуметтік желінің қыз бала тәрбиесіне әсері..... 86
Ахмедова Л.Н.
Жасөспірімдік кезеңдегі тұлға аралық қарым-қатынастың тұлғаның қалыптасуына әсері..... 90
Байжуманова Б.Ш.
Бастауыш мектеп оқушыларының психологиялық әл-ауқатын қамтамасыз етудің эмпирикалық аспектілері..... 95
Ибраимова А.Ж. Беккулова А.А.
Жастардың психологиялық қауіпсіздік мәселелері..... 101
Иманова К.А., Қуанышбаева А.Н.
Ақпараттық-психологиялық қауіпсіздік: жасөспірімдер мәселесі..... 104
Алимбекова С.Ш.,Сұлтанхан Б.
Қыз баланың өзіне деген сенімі мен ішкі мәдениетін қалыптастыру.... 107
Торыбаева Ж.З., Аллиярова М.А
Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі педагог-психологтың негізгі қызметі..... 112
Искакова П.К., Алдаш Р.М.
Кіші мектеп жасындағы балалардың үйлесімді дамуын психологиялық қамтамасыз ету жолдары 117
Искакова П.К., Ахмет Ұ.А.
Білім берудегі психологиялық қызмет..... 122
Искакова П.К., Жамалова Ч.А
Жеке тұлға үйлесімділігі..... 127
Қасымбекова А. Қ. 132
Ерекше білім қажеттілігі бар балаларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту және әлеуметтік бейімдеуді педагогикалық қолдау жолдары.....
Нуртаева З.К.

Психологиядағы қорқыныш деңгейін диагностикалаудың әдіс-тәсілдері 137
Тусеев М.У.
Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігі - салауатты тұлғаны дамытудың негізгі шарттарының бірі..... 142
Тусеев М.У., Қастаев С.Қ.
Болашақ педагог-психологтарды оқушылардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге даярлаудың өлшемдік құралдары..... 146
Куанышбаева А.Н., Жұмабекова Ф.Н.
Болашақ педагогтар мен психологтардың кәсіби құзыреттілігін дамытудағы нейролингвистикалық бағдарламалаудың мүмкіндіктері... 150
Торыбаева Ж.З., Толыбай А.Р
Мектеп оқушыларын табысты оқыту шарттары..... 154
Турдалиева Ш.Т., Сарсембекова А.Е., Маталиева А.Е.
Гимназия жағдайында баланың психикалық денсаулығы мен психологиялық қауіпсіздігін алдын алу..... 159
Турдалиева Ш.Т., Алимбекова А.С., Жақсыбаева Э.А., Сабралиева С.Б.
Граффити стиліндегі арт-нысанның шығармашылық потенциалды дамытудағы әлеуметтік-психологиялық аспектілері..... 163
Ортаев Б.Т., Исаев А.И.
Инклюзивті білім беру жағдайында бейімдік дене шынықтыру пәнін оқыту ерекшеліктері 168
Бактыбаева К.С.
Жасөспірімдер арасындағы буллингтің алдын алу бағдарламасы..... 173
Жумадуллаева А.А., Орынбасар М.Б.
Мультимедиалық құраларды қолдану арқылы мектепке дейінгі ұйымдарда қауіпсіз білім беру ортасын қамтамасыз ету..... 179
Таукебаева А.С.
Психологическая характеристика подросткового возраста 183
Паримбай Г. Ғ.
Суицидалды мінез-құлық: әлеуметтік-психологиялық анализ..... 186
Балабекова Г.У.
Балалардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ата ананың ролі..... 192
Муканова Д.А.
Отбасыдағы оптималды тәрбие стилі балалардың психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің предикторы ретінде..... 196
Шонкина А.С
Жасөспірімдердің автономдылығы мен психологиялық қауіпсіздігінің өзара байланысы..... 199
3 ЖАСТАРДЫҢ ВОЛОНТЕРЛІК ІС-ӘРЕКЕТКЕ БАУЛУ ЖОЛДАРЫ; СПОСОБЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ МОЛОДЕЖИ В ВОЛОНТЕРСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ; APPROACHES TO ENGAGING YOUTH IN VOLUNTEER ACTIVITIES
Ахметова М.К., Бакирова А.Р.
Мотивация и интерес: как привлечь молодежь к волонтерской активности 205

Жаркинбаева Д.С.
Психологические аспекты волонтерской деятельности: мотивация, личностные факторы и социальные механизмы..... 208
Жаркинбаева Д.С.,Еркұл А.Қ
Отношение в исламе к вопросу о волонтёрстве..... 212
Жорабекова А.Н.
Волонтерская деятельность молодежи: зарубежный и казахстанский опыт 217
Belozerova D.S., Koshanova N.
Shaping future citizens: understanding youth motivation in kazakhstan's volunteer movement 222
Маликов М.М., Жармаханбетов Н.С.
Дүние жүзіндегі заманауи волонтерлік жобалардың әлеуметтік маңызы 227
Еркимбекова Р.К.
Жастарды волонтерлік іс-әрекетке баулу жолдары..... 232
Бөлетова Л.А.
Жастардың тұлғалық дамуына волонтерлік қызметтің психологиялық әсері 235
Мырзапеисова М.Т
Социально-педагогические пути вовлечения школьников в волонтерские акции по профилактике буллинга 241
Sagdullayev I.
Foreign language as a tool for developing soft skills of volunteers: towards a safe and healthy educational environment 247
4 **ӘЛЕУМЕТТІК-ГУМАНИТАРЛЫҚ БІЛІМНІҢ ЗАМАНАУИ МӘСЕЛЕЛЕРІ. СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО И ГУМАНИТАРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ CONTEMPORARY ISSUES IN SOCIAL AND HUMANITARIAN EDUCATION**
Алимбекова Ж.Ш., Алимбекова М.А.
Бастауыш сыныпта жасанды интеллект көмегімен оқытудың мүмкіндіктері мен қиындықтары 253
Ажибекова М. Б., Байжолова А.Т.
Тарих пәнінде ақпараттық технология мүмкіндіктерін қолдану..... 257
Ақберди М. Е.,Абдрасилова А.
Инновациялық технология негізінде білімгерлердің шығармашылығын қалыптастыру..... 262
Алимбекова М.А. Алимбекова Ж.Ш.
Бастауыш сынып оқушыларының білім беру үдерісіндегі жасанды интеллекттің артықшылықтары..... 266
Ашикбаева Г.Д., Елубай Д.
Білім беру ұйымдарындағы инновациялық процестерді басқару..... 271
Асанов А.Ш.
Қазіргі қоғамдағы патриотизмнің рухани және тәрбиелік мәні 278
Еспенбетов Г. А.
Мектеп оқушыларына мамандық таңдауда педагогикалық кеңес беру..... 282

Жумабек Ұ.Ә.
Жаңартылған оқыту мазмұнындағы оқыту мен тәрбиелеудің ерекшеліктері 286
Закирова Н.Н., Усова А.
Праздник навруз –средство диалога культур и социализации иностранных студентов ГИПУ 292
Ауелова К.Е.
Қуыршақ терапиясы - орта мектепке дейінгі жастағы балаларды дамыту әдісі ретінде 296
Канахович М.Е.
Регулирование договорных отношений дошкольников образовательного учреждения с учреждениями дополнительного образования..... 301
Жумадуллаева А.А., Каримжанова Э.А.
Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің рефлексиялық қабілеттерін дамыту 303
Абдраш Ж.Б.
Бастауыш білім беруді дамытудың өзекті бағыты ретінде метапәндік әдістеменің жүзеке асырылуы..... 308
Шамитдинов А.М.
Цифрлық трансформация жағдайында білім беру саласында сұранысқа ие маман даярлау:мәселелер мен мүмкін шешімдер 311
Султанов А.Б.
Актуальные проблемы психологического образования в Казахстане.... 315
Suyuberdieva A. A., Medetova B. L.
Methodologies for ensuring the safety of the educational environment..... 318
Турымбетов Т.А., Искаков Т.Б.
Жасанды интеллект негізінде жасалған түркістан өңіріндегі тарихи орындарға арналған мобильді қосымша мүмкіндіктері..... 321
Буйембаева Ш.Б.
Отбасындағы қарым-қатынастың психологиялық ерекшеліктері..... 326
Turadilov M.U.,Mahatova L.T., Bekkulova A.A.
Inclusive education in kazakhstan’s humanities: from theory to practical implementation 331
Маликов М.М., Махатова Л.Т.,Ибраимова А.Ж.
Цифровая трансформация гуманитарного образования: вызовы и возможности..... 336
Доскараева Г.М., Кенжебекова Р.И.
Болашақ бастауыш мұғалімдерін витагендік технология негізінде даярлау мәселелері 340
Абдраманова Н.Ш
Білім сапасын бағалау үдерісіндегі оқытушы мен студенттің өзара әрекеті 345
Кишибаева Д. Ж.,Мамутова А. Б.
Жаңа технологиялар негізінде білім сапасын арттыру..... 349
Курманбаев У.Т.,Каратаева Ф.М.,Асанова Р.Д.
Философия хас хаджиба «кутадгу билик» для духовного развития

молодежи Казахстана (на примере опыта Узбекистана)..... 354
Ибраимова А.Ж.
Қазіргі жастардың психологиялық-педагогикалық даму мәселелері..... 359
Макашкулова Г.Б.
Болашақ мамандардың акмеологиялық мәдениетін қалыптастыру аспектілері 362
Ташкеева Т.А.
Бастауыш мектеп оқушыларының оқу белсенділігін арттыруда және психологиялық саулығын қамтамасыз етуде музыкалық терапияның артықшылықтары..... 367
Сабитов Т.Ж.,Бұрхан Е.Ж.,Мирахматова М.Л.
Значение социально-философского наследия Юсуфа Хас Хаджиба в формировании межкультурного диалога молодежи стран Центральной Азии 371
Тасова Ә.Б.
Оқушыларды зерттеушілік іс-әрекетке даярлаудың ғылыми-теориялық негіздері..... 376
Баркиева Н.Н., Жорабекова А.Н.
Шеттілдік коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру жолдары..... 381
Бекмұрза Б.М, Жорабекова А.Н.
Болашақ шетел тілі мұғалімдерінің даярлауда оқытудың интерактивті технологиялары 385
Imanchiyev Zh.,Kereimaganbetova Zh., Ergarina Zh., Sisengaliyeva A.A.
Psychological aspects of developing professional qualities of master's students 390
Паштанов С.У., Дүйсембай А.
Болашақ мұғалімдерді педагогикалық қолдауға даярлау мәселелері 395
Усипбекова А.С.
Заманауи педагогикалық психология және білім психологиясының тенденциялары..... 398
Садуова Ж.Н.
Жеткіншек шақтағы салауатты өмір салтын қалыптастырудың құндылықтары..... 40671
9933
Шадинова Г.А., Жалымбетқызы С.
Жаңашылдық феномені және оның білім беру жүйесіндегі философиялық көрінісі 410

«ЖАСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ»
атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн конференциясының
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
Международнойнаучно-практической онлайн конференции
«ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ МОЛОДЕЖИ И ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ»

COLLECTION OF MATERIALS
of the International Scientific and Practical Online Conference "ISSUES OF ENSURING PSYCHOLOGICALSAFETYAND A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUTH"

ISBN 978-601-7708-60-3

Басуға 11.07.2025 жылы қол қойылды.
Қаріп түрі «Times New Roman»
Көлемі 14,75 шартты баспа табақ.
Таралымы 500 дана. «Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ»
Баспаханасы. Тапсырыс №1107.
Шымкент қаласы